KAYFOR28

28. Uluslararası Kamu Yönetimi Forumu

"Kamu Yönetiminde Dijitalleşme ve Yapay Zekâ"

Tam Metinler Kitabı

Editörler:
Prof. Dr. Ömer Faruk ALTUNÇ
Dr. Öğretim Üyesi Vedat ALMALI
Dr. Öğretim Üyesi Abdulmecit YILDIRIM

Gazi Kitabevi

KAYFOR28 — 28. Uluslararası Kamu Yönetimi Forumu

"Kamu Yönetiminde Dijitalleşme ve Yapay Zekâ"

Tam Metinler Kitabı

KAYFOR28 — 28. Uluslararası Kamu Yönetimi Forumu
"Kamu Yönetiminde Dijitalleşme ve Yapay Zekâ"
Tam Metinler Kitabı

Editörler:
Prof. Dr. Ömer Faruk ALTUNÇ
Dr. Öğretim Üyesi Vedat ALMALI
Dr. Öğretim Üyesi Abdulmecit YILDIRIM

Gazi Kitabevi

"En İyi Akademi, Bir Kitaplıktır."

KAYFOR28 — 28. Uluslararası Kamu Yönetimi Forumu
"Kamu Yönetiminde Dijitalleşme ve Yapay Zekâ"
Tam Metinler Kitabı

Editörler:
Prof. Dr. Ömer Faruk ALTUNÇ
Dr. Öğretim Üyesi Vedat ALMALI
Dr. Öğretim Üyesi Abdulmecit YILDIRIM

© Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti.

Bu kitabın Türkiye'deki her türlü yayın hakkı Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti'ne aittir, tüm hakları saklıdır. Kitabın tamamı veya bir kısmı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre, kitabı yayınlayan firmanın ve yazarlarının önceden izni olmadan elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, yayınlanamaz, depolanamaz.

ISBN • 978-625-8927-94-8

Baskı • Ekim, Ankara 2026

Dizgi/Mizanpaj • Gazi Kitabevi
Kapak Tasarım • Gazi Kitabevi

Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti.
Yayıncı Sertifika No: 44884

Merkez
Bahçelievler Mah. 53. Sok. No: 29 Çankaya/ANKARA
0.312 223 77 73 - 0.312 223 77 17
0.544 225 37 38
0.312 215 14 50
www.gazikitabevi.com.tr
info@gazikitabevi.com.tr

Sosyal Medya
gazikitabevi
gazikitabevi
gazikitabevi

DÜZENLEME KURULU

DÜZENLEME KURULU BAŞKANI

Prof. Dr. Ömer Faruk ALTUNÇ

ÜYELER

Prof. Dr. Kenan YILDIRIM

Muş Alparslan Üniversitesi, Rektör Yardımcısı

Prof. Dr. Abdullah KIRAN

Muş Alparslan Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Prof. Dr. Bayram COŞKUN

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Prof. Dr. Murat AKTAŞ

Muş Alparslan Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Prof. Dr. Zeliha TEKİN

Muş Alparslan Üniversitesi, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik

Doç. Dr. Orhan KESKİNTAŞ

Muş Alparslan Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Doç. Dr. Salih GÜLEN

Muş Alparslan Üniversitesi, Genel Sekreter

Doç. Dr. Veysel ERGÜÇ

Muş Alparslan Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Dr. Öğr. Üyesi Miyase ASLANTAŞ

Muş Alparslan Üniversitesi, Sosyoloji

Dr. Öğr. Üyesi Vedat ALMALI

Muş Alparslan Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Dr. Öğr. Üyesi Vedat BAYDAR

Muş Alparslan Üniversitesi, İktisat

Dr. Öğr. Üyesi Metin SÖYLEMEZ

Muş Alparslan Üniversitesi, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin İŞLEK

Muş Alparslan Üniversitesi, İktisat

Dr. Öğr. Üyesi Şeyma EŞKİ ÇAYLAK

Muş Alparslan Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Dr. Öğr. Üyesi Burçak GÜNDAL

Muş Alparslan Üniversitesi, İktisat

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet LEVET

Muş Alparslan Üniversitesi, İşletme

Doç. Dr. Yunus KOÇ

Muş Alparslan Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Doç. Dr. Mehmet Ali TÜRKMENOĞLU

Muş Alparslan Üniversitesi, İşletme

Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir ŞEN

Muş Alparslan Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Dr. Öğr. Üyesi Abdulmecit YILDIRIM

Muş Alparslan Üniversitesi, İktisat

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Oğuzhan KARAÇETİN

Muş Alparslan Üniversitesi, Tarih

Dr. Öğr. Üyesi Aslıhan YENİÇERİ ALTINTAŞ

Muş Alparslan Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Dr. Öğr. Üyesi Fatma Betül ŞENGÖNÜL

Muş Alparslan Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt GÖL

Muş Alparslan Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Dr. Öğr. Üyesi Ender Can DÖNMEZ

Muş Alparslan Üniversitesi, KÜSAM

Dr. Bahar İSLAMOĞLU ALKÖSE

Pamukkale Üniversitesi

Öğr. Gör. Tuğba ADIGÜZEL

Muş Alparslan Üniversitesi, Görsel-İşitsel Tek. ve Medya Yapımcılığı

Öğr. Gör. Seyfullah KANER

Muş Alparslan Üniversitesi, Bilgi İşlem Daire Başkanlığı

Arş. Gör. Mahmut ZENGİN

Mardin Artuklu Üniversitesi, Bilgisayar Mühendisliği

Fırat AYKAN

Muş Alparslan Üniversitesi, Sağlık Kültür ve Spor Daire Başkanlığı

Umut EREN

Muş Alparslan Üniversitesi, Bilgi İşlem Daire Başkanlığı

Ruken EKİCİ BABA

Muş Alparslan Üniversitesi, Kariyer Gel. Uyg. ve Araştırma Merkezi

ÖNSÖZ

Değerli Bilim İnsanları ve Kıymetli Okuyucular,

28. Uluslararası Kamu Yönetimi Forumu (KAYFOR28), "Kamu Yönetiminde Dijitalleşme ve Yapay Zekâ" temasıyla 14-16 Mayıs 2026 tarihleri arasında Muş Alparslan Üniversitesi ev sahipliğinde başarıyla gerçekleştirilmiştir. Kamu yönetiminin dijital dönüşüm sürecini ve yapay zekâ teknolojilerinin yönetsel yapılara etkilerini çok yönlü biçimde ele alan forum, farklı disiplinlerden akademisyenleri, araştırmacıları ve uygulayıcıları ortak bir bilimsel zeminde buluşturmuştur.

Yaklaşık otuz yıllık köklü geçmişiyle KAYFOR, kamu yönetimi alanında Türkiye'nin en önemli bilimsel platformlarından biri olmayı sürdürmektedir. Her yıl güncel yönetim sorunlarını farklı temalar etrafında tartışmaya açan bu gelenek, disiplinin kuramsal gelişimine katkı sunarken kamu politikalarına yönelik çözüm önerilerinin geliştirilmesine de önemli ölçüde zemin hazırlamaktadır. Dijitalleşme ve yapay zekânın kamu yönetiminde köklü dönüşümleri beraberinde getirdiği günümüzde, KAYFOR28'in ana teması da alan yazınına önemli katkılar sağlayacak bilimsel tartışmalara ev sahipliği yapmıştır.

Elinizde bulunan KAYFOR28 Tam Metin Bildiriler Kitabı, konferans kapsamında sunulan çalışmalar arasından hakem değerlendirme sürecini başarıyla tamamlayan ve tam metin olarak yayımlanmaya uygun bulunan 22 bilimsel çalışmayı bir araya getirmektedir. Kitapta yer alan çalışmalar; dijital dönüşüm, yapay zekâ, yönetişim, kamu politikaları, yerel yönetimler, dijital etik, kamu hizmetlerinin geleceği ve kamu yönetiminin güncel sorunları gibi birçok konuya ilişkin özgün değerlendirmeler sunmaktadır. Bu yönüyle eser, konferansın bilimsel birikimini kalıcı hâle getiren ve kamu yönetimi literatürüne katkı sağlamayı amaçlayan önemli bir akademik kaynak niteliği taşımaktadır.

Bilimsel yayıncılığın temelini oluşturan titiz değerlendirme süreçlerine katkı sunan hakemlerimize, nitelikli çalışmalarıyla bu kitaba değer katan tüm yazarlara ve konferansın başarıyla gerçekleştirilmesine destek veren tüm kurum ve paydaşlara içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Ayrıca konferansın planlanmasından bilimsel ve teknik hazırlık süreçlerinin yürütülmesine, tam metin bildiri kitabının hazırlanmasına kadar her aşamada büyük özveriyle çalışan Düzenleme Kurulu üyelerimize şükranlarımı ifade etmek isterim. Özellikle Dr. Öğretim Üyesi Vedat ALMALI, Dr. Öğretim Üyesi Abdulmecit YILDIRIM ve Dr. Öğretim Üyesi Fatma Betül ŞENGÖNÜL, yürüttükleri titiz çalışmalar, özverili emekleri ve sürece sundukları değerli katkılarla bu eserin ortaya çıkmasında önemli rol üstlenmişlerdir. Kendilerine en içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu kitabın, dijitalleşme ve yapay zekâ ekseninde şekillenen yeni kamu yönetimi anlayışına ilişkin bilimsel tartışmaları zenginleştireceğine, araştırmacılar, uygulayıcılar ve lisansüstü öğrenciler için yararlı bir başvuru kaynağı olacağına inanıyorum.

KAYFOR28'in gerçekleştirilmesine katkı sunan tüm kişi ve kurumlara bir kez daha teşekkür ediyor; bu eserin kamu yönetimi literatürüne kalıcı katkılar sağlamasını temenni ediyor, tüm okuyuculara faydalı olmasını diliyorum.

Prof. Dr. Ömer Faruk ALTUNÇ

Düzenleme Kurulu Başkanı

KAYFOR28 — 28. Uluslararası Kamu Yönetimi Forumu

Muş, 2026

İÇİNDEKİLER

■ **KAMU YÖNETİMİ VE DİJİTAL DÖNÜŞÜM**

Türkiye'de Yerel Yönetim Reformları Doğrultusunda Yönetsel Vesayetin Dönüşümü 3

Zübeyde Hande Yıldız Çeri, Doç. Dr. Şükrü Mert Karcı

Bürokraside Kırtasiyecilik Sorunu ve Dijitalleşmenin Sunduğu Bir Fırsat Olarak Algoritmik Yönetim 13

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Şirin Çetin

Dijital Vatandaşlıktan Dijital Taleplere: X Platformunda #AkademikZam Söylemi ve Katılımcı Demokrasinin Sınırları 21

Öğr. Gör. Emre Con, Öğ. Gör. Dr. Ülkü Hayriye İnci

Yapay Zekâ Politikaları ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Türkiye Örneğinde Politika Belge Analizi..... 41

Dr. Öğr.Gör. Tuğba Damgacı

Habermas, Dijitalleşme ve Yarı - Kamusallık 58

Dr. Hidayet Değer

Yapay Zekâ ve Su: Riskler ve Tehditler 65

Arş. Gör. Soner Göktaş, Dr. Öğr. Üyesi Şermin Atak Çobanoğlu

Tapu İşlemlerinde Dijitalleşme ve Yolsuzlukla Mücadelede Web Tapu Uygulamasının Rolü 73

Prof. Dr. Bekir Parlak, Doktora Öğrencisi Melisa Sumel

Yerel Yönetimlerde E-Yönetişim Modelleri: Türkiye ve Dünyadaki Kentler Üzerinden Karşılaştırmalı Bir Analiz 89

Dr. Ali Tosun

Yerel Yönetimlerde Dijital Dönüşüm ve Katılım: Akıllı Şehir Politikalarında Kent Konseyleri 101

Mustafa Ünal

■ **KAMU YÖNETİMİ VE YAPAY ZEKA**

Yapay Zekanın Kamu Yönetimi Disiplini İçindeki Yeri: Bibliyometrik Bir Analiz..... 117

Arş. Gör. Serhat Başaran, Arş. Gör. Mustafa Güngör

Vergi İdaresinde Yapay Zekâ Uygulamaları: Hazine ve Maliye Bakanlığı Örneği..... 124

Prof. Dr. Bayram Coşkun, Dr. Ceren Demir

Yapay Zekâ Yönetişiminde Etik, Algoritmik Önyargı ve Hesap Verebilirlik 133

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Eraldemir, Doç. Dr. Mehmet Tamer

Geleceğin Akıllı Kentini İnşa Etmek: Kentleşme Sürecinde Yapay Zekâ ve Kamu Yönetimi 157

Dr. Eda Kaya

■ **RİSKLER, TEHDİTLER VE REGÜLASYON**

Religion, Science, and Infocracy: Is Science Still a Thing? 193

Asst. Prof. Adem Üstün Çatalbaş

■ **GELECEK PERSPEKTİFLERİ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ**

Kamu Ynetiminde Yapay Zek: Fırsat, Zorluk ve Risklerin Ynetsel ve rgtsel Perspektiften Meta-Sentezi 203

Dr. Seher Polat Güven, Doç. Dr. İhsan Eken

Türkiye'de Siber Güvenlik Politikasının Evrimi: Ulusal Siber Güvenlik Strateji Belgeleri Üzerine Bir İnceleme 213

Dr. Öğr. Üyesi Eda Mert, Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Enes Kan

■ **İNSAN KAYNAKLARI VE DİJİTAL ÇAĞDA KAMU PERSONELİ**

Akademisyenlerin Depremden Etkilenme Düzeylerinin İşten Ayrılma Niyeti, Örgütsel Bağlılık ve İş Tatmini Üzerindeki Etkisi: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Örneği 227

Prof. Dr. Veysel Eren, Doç. Dr. Fedayi Yağar, Doç. Dr. Sezai Öztop, Arş. Gör. Zehra Namlı Bilmez

Adıyaman Üniversitesi Akademisyenlerinin Afet Deneyimi, İşten Ayrılma Niyeti, İş Doyumu ve Örgütsel Bağlılık Üzerine Bir Araştırma 241

Doç. Dr. Sezai Öztop, Doç. Dr. Gülşen Kırpık, Dr. Bahar Bıyıklar

■ **DİĞER**

Akademisyenlerde 6 Şubat Depremleri Sonrası İşten Ayrılma Niyeti, İş Doyumu ve Örgütsel Bağlılık Ekseninde Politika Önerileri: Hatay Örneği 261

Prof. Dr. Hamza Ateş, Dr. Ömer Fuad Kahraman, Arş. Gör. Hasret Duman

Hindistan'ın Kuruluşunda Laiklik 273

Dr. Muhammed Bozkurt, Prof. Dr. Celalettin Güngör

Afetler ve Yoksulluk Kısır Döngüsü: Kamu Yönetimi Perspektifinden Bir Değerlendirme 291

Dr. Öğr. Üyesi Adem Ceren

Japonya'da Afet Yönetimine Yönelik Kurum ve Kuruluşlar 303

Uzman Erkan Tamtürk

BÖLÜM 1
KAMU YÖNETİMİ ve DİJİTAL DÖNÜŞÜM

Türkiye'de Yerel Yönetim Reformları Doğrultusunda Yönetsel Vesayetin Dönüşümü

The Transformation of Administrative Tutelage in Line with Local Government Reforms in Türkiye

Zübeyde Hande Yıldız Çeri[1], Şükrü Mert Karcı[2]

Öz

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de 2000 yılı sonrasında yönetsel vesayet denetiminin geçirdiği dönüşümü, hukuki ve kurumsal çerçeve ile birlikte kavramsal düzlemde analiz etmektir. Yerel yönetimler ile merkezi idare arasındaki ilişkiler, özellikle yerel özerklik ile idarenin bütünlüğü ilkesi arasındaki dengenin nasıl kurulduğu sorusu etrafında şekillenmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın temel araştırma sorusu, yönetsel vesayet denetiminin 2000 sonrası dönemde hangi yönlerde değişim gösterdiği ve bu değişimin hangi yapısal düzenlemeler üzerinden gerçekleştiğidir.

Çalışmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiş ve doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda anayasal hükümler, yerel yönetim mevzuatı ve konuya ilişkin akademik literatür bütüncül bir çerçevede değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, 2000'li yılların başında gerçekleştirilen reformların vesayet denetimini daha çok hukuka uygunluk denetimi ile sınırlandırma eğiliminde olduğunu ancak bu denetim mekanizmasının tamamen ortadan kalkmayarak değişen idari yapı içerisinde farklı araçlarla yeniden üretildiğini göstermektedir.

Sonuç olarak, Türkiye'de idari vesayet denetimi 2000 sonrası dönemde doğrusal bir dönüşüm izlememiş; aksine kurumsal yeniden yapılanma süreçleriyle birlikte biçim değiştiren ve işlevsel olarak varlığını sürdüren bir denetim mekanizması olarak devam etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yönetsel Vesayet, Yerel Yönetimler, Yerinden Yönetim, Türk Kamu Yönetimi, Yerel Özerklik

JEL Kodları: H83, K00, L98, R00, Z10

Abstract

The aim of this study is to analyze the transformation of administrative tutelage supervision in Türkiye after the year 2000, on a conceptual level together with its legal and institutional framework. The relations between local governments and the central administration are shaped particularly around the question of how the balance is established between local autonomy and the principle of the unity of administration. In this context, the main research question of the study is in which directions administrative tutelage supervision has changed in the post-2000 period and through which structural arrangements this change has taken place. A qualitative research approach has been adopted in the study, and the document analysis method has been used. Within this scope, constitutional provisions, local government legislation, and the related academic literature have been evaluated within a holistic framework. The findings indicate that the reforms carried out in the early 2000s tended to limit administrative tutelage supervision more to legality review; however, this supervision mechanism did not disappear completely but was reproduced through different instruments within the changing administrative structure. As a result, administrative tutelage supervision in Türkiye has not followed a linear transformation in the post-2000 period; on the contrary, it has continued as a supervision mechanism that changes form along with institutional restructuring processes and maintains its functional.

Keywords: Administrative Tutalege, Local Goverments, Decentralization, Turkish Public Aministration, Local Autonomy

JEL Codes: H83, K00, L98, R00, Z10

[1] Yüksek Lisans Öğrencisi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, zhandeyildiz@gmail.com, ORCID ID: 0009-0008-2630-6864

[2] Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, mert.karci@cbu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-9952-5178

1. Giriş

Türkiye'de yerel yönetimler, anayasa da özerk kamu tüzel kişileri olarak tanımlanmasına rağmen, merkezî idarenin geniş denetim yetkileri altında faaliyet göstermektedir. Bu durum, merkez–yerel ilişkilerinin yapısal bir gerilim alanı olarak varlığını sürdürmesine yol açmaktadır. İdari vesayet, bu ilişkinin temel kurumsal mekanizması olarak yerel özerkliğin sınırlarını belirleyen bir araç niteliği taşımaktadır.

2000'li yıllardan itibaren gerçekleştirilen yerel yönetim reformları, yerel yönetimlerin görev ve yetkilerini genişletmeyi ve vesayet ilişkisini daha sınırlı bir denetim çerçevesine çekmeyi amaçlamıştır. Ancak uygulamada idari vesayet bütünüyle ortadan kalkmamış, biçim değiştirerek varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Klasik izin ve onay mekanizmalarının yanı sıra mali denetim, soruşturma süreçleri, görevden uzaklaştırmalar ve kurumsal yeniden yapılanmalar, vesayetin yeni araçları olarak ön plana çıkmıştır.

Bu çerçevede Türkiye'de idari vesayet, hukuki olarak varlığını korurken uygulamada kapsam ve etki bakımından dönüşüme uğramıştır. Yerel yönetim reformları ile vesayetin daralmamış fakat farklı yöntemlerle yeniden üretildiği bir yapı ortaya çıkmıştır. Bu dönüşüm, merkezî idare ile yerel yönetimler arasındaki ilişkinin güncel niteliğini anlamada belirleyici bir unsur hâline gelmiştir.

2. Yerel Yönetimler ve Yönetsel Vesayet

Yerel yönetimler, kamu yönetimi literatüründe çoğu zaman teknik ve idari yapılar olarak ele alınır ama bu kurumlar yalnızca hizmet sunma işlevleriyle sınırlı değildir. Yerel yönetimler, aynı zamanda siyasal temsilin, siyasal katılımın ve yerel düzeyde karar alma süreçlerinin görünür olduğu alanlardır.

Türkiye'de yerel yönetimlerin konumu, bu çok katmanlı yapıyı açık biçimde yansıtmaktadır. Bir yandan yerel yönetimler, anayasal olarak tanınmış kamu tüzel kişilikleri olarak demokratik temsilin bir parçası kabul edilmekteyken diğer yandan merkezi idarenin bütünlüğü ilkesi çerçevesinde sıkı bir denetime tabi tutulmaktadır.

Yerel yönetimlerin temel özellikleri arasında karar organlarının seçimle iş başına gelmesi, belirli bir idari ve mali hareket alanına sahip olmaları ve yerel nitelikli kamu hizmetlerini yürütmeleri sayılabilir. Ancak bu özellikler, yerel yönetimlerin mutlak bir özerklik alanına sahip olduğu anlamına gelmez. Üniter devlet yapısında yerel yönetimler, merkezi idarenin varlığı ve bütünlüğü birlikte düşünülmek zorundadır. Bu noktada yerel özerklik, sınırsız bir serbestlikten ziyade, hukuki çerçeve içinde tanımlanmış bir hareket alanı olarak ortaya çıkmaktadır (Keleş, 2023).

Bu hukuki çerçevenin merkezinde ise yönetsel vesayet kavramı yer almaktadır. Yönetsel vesayet, merkezi idarenin yerel yönetimler üzerindeki denetim yetkisini ifade eder ancak bu denetim, hiyerarşik bir ast–üst ilişkisi şeklinde kurulmaz. Yerel yönetimler tüzel kişiliklerini korur, kendi karar organlarına sahiptir, fakat aldıkları kararlar merkezi idarenin belirlediği hukuki sınırlar içinde anlam kazanır. Bu yönüyle vesayet, yerel özerkliği tamamen ortadan kaldıran değil, onu sınırlandıran ve çerçeveleyen bir mekanizma olarak işlev görmektedir.

Türkiye'de yönetsel vesayetin anayasal dayanağı, 1982 Anayasası'nın 127. maddesinde açık biçimde düzenlenmiştir. Anayasa, yerel yönetimlerin idari ve mali özerkliğini kabul etmekle birlikte, merkezi idareye bu yönetimler üzerinde vesayet yetkisi tanımıştır. Vesayet yetkisinin kanunla sınırlandırılması ise bu mekanizmanın keyfi bir müdahale alanı olarak değil yalnızca hukuka bağlı bir denetim aracı olarak tasarlandığını göstermektedir (Gözler, 2020, s. 201–203). Ancak uygulamada bu hukuki sınırların her zaman aynı ölçüde korunup korunmadığı tartışmalı bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nitekim yönetsel vesayet, zaman içinde yalnızca hukuka uygunluk denetimiyle sınırlı kalan teknik bir mekanizma olmaktan çıkmıştır. Özellikle yerel yönetimlerin mali yapısı, bütçe süreçleri ve personel rejimi üzerinden kurulan denetim ilişkileri, merkezi idarenin yerel düzeydeki karar alma süreçleri üzerinde dolaylı ama etkili bir rol oynamasına yol açmıştır. Bu durum, vesayetin yalnızca idari değil, aynı zamanda siyasal sonuçlar doğuran bir araç hâline geldiğini göstermektedir (Akıl, 2016).

Yerel yönetim reformları, her zaman yerel özerklik ile merkezi denetim arasındaki bu hassas denge üzerinden şekillenmiştir. Dolayısıyla yönetsel vesayetin dönüşümünü anlamak için yalnızca kanun değişikliklerini incelemek yeterli olmayacaktır, aynı zamanda bu denge ilişkisinin anayasal ve siyasal boyutlarını birlikte değerlendirmekle mümkündür.

Yerel özerklik ile idarenin bütünlüğü arasındaki ilişki, tam da bu noktada belirginleşmektedir. Yerel özerklik, yerel yönetimlerin kendi görev alanları içinde karar alabilme kapasitesini ifade ederken; idarenin bütünlüğü ilkesi, bu kararların ülke genelinde koordinasyon içinde yürütülmesini amaçlamaktadır. Türkiye'de bu iki ilke arasındaki denge, çoğu zaman merkezi idare lehine kurulmuştur. Yönetsel vesayet ise bu dengenin en somut araçlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Demirtaş, 2005).

3. Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Anayasal Gelişimi ve Yönetsel Vesayet

Türkiye'de yerel yönetimlerin hukuki statüsü ve merkezi idareyle ilişkileri, anayasal düzenlemeler çerçevesinde şekillenmiştir ve bu düzenlemeler de yönetsel vesayet mekanizmasının kapsamını ve sınırlarını doğrudan belirlemiştir. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan anayasal gelişim süreci incelendiğinde, yerel yönetimlerin özerkliği ile merkeziyetçi yönetim anlayışı arasında sürekli bir gerilim olduğu görülmektedir. Bu gerilim, özellikle üniter devlet ilkesinin benimsendiği Cumhuriyet döneminde, yönetsel vesayetin anayasal bir araç olarak sistem içinde yerleşmesine yol açmıştır. Bu nedenle Türkiye'de yerel yönetimlerin anayasal konumu, yalnızca idari teşkilatın bir unsuru olarak görmek pek mümkün olmayacaktır.

3.1. 1921 Anayasası

1921 Anayasası yerel birimlere geniş yetkiler tanıyan ve yerinden yönetim ilkesini açık biçimde vurgulayan nadir anayasa düzenlemelerden biridir. Vilayetlerin kendi işlerini görme yetkisine sahip olması, yerel karar alma süreçlerinin merkezden görece bağımsız biçimde tasarlanması bu dönemin ayırt edici özelliğidir.

Ancak bu yaklaşım, bilinçli ve kurumsallaşmış bir yerel özerklik tercihinden ziyade, dönemin siyasal ve askerî koşullarının bir sonucudur. Merkezi otoritenin zayıflığı ve savaş koşulları, yerel birimlerin güçlendirilmesini zorunlu kılmıştır. Bu nedenle 1921 Anayasası'ndaki yerinden yönetim vurgusu, süreklilik taşıyan bir anayasal anlayışa dönüşememiştir.

Nitekim Cumhuriyet'in ilanı ve yeni devletin inşa süreciyle birlikte güçlü bir merkezî yapı tercih edilmiş ve 1921 Anayasası'nda öne çıkan yerinden yönetim anlayışı terk edilmiştir. Bu yönüyle 1921 Anayasası, Türkiye'de yerel özerklik açısından bir istisna olarak kalmıştır (Tanör, 2024, s. 117–120).

3.2. 1924 Anayasası

1924 Anayasası, Türkiye'de merkezî devletin kurumsallaştığı anayasadır. Bu dönemde öncelik, devletin bütünlüğünün sağlanması ve merkezî otoritenin güçlendirilmesidir. Yerel yönetimler anayasal olarak tanınmış olmakla birlikte, bu tanıma güçlü bir özerklik alanı eşlik etmemiştir. 1924 Anayasası'nda yerel yönetimlere ilişkin düzenlemeler, 1921 Anayasası'na kıyasla daha sınırlı ve kontrolcü bir çerçeve ortaya koymaktadır.

Yerel yönetimler, merkezi idarenin idari yapısı içinde konumlandırılmış ve karar alma süreçleri büyük ölçüde merkezî denetime açık hâle getirilmiştir. Bu dönemde yönetsel vesayet, istisnai bir denetim aracı olmaktan çok, yerel yönetimlerin işleyişinin doğal bir parçası olarak işlemiştir. Yerel özerklik söylemi geri planda kalmıştır. Merkez–yerel ilişkilerinde hiyerarşik olmayan ama güçlü bir denetim ilişkisi kurulmuştur.

1924 Anayasası ile kurulan bu merkeziyetçi yapı, Türkiye'de yerel yönetimlere ilişkin uzun süreli bir zihniyetin temelini oluşturmuştur. Sonraki anayasal düzenlemeler bu çizgiyi tamamen terk etmemekle birlikte yalnızca farklı uygulamalarla yeniden üretmiştir.

3.3. 1961 Anayasası

1961 Anayasası, Türkiye'de yerel yönetimlerin anayasal statüsünü güçlendiren ve demokratikleşme yönünde önemli adımlar atan bir düzenleme olarak öne çıkmaktadır. Bu anayasa ile yerel yönetimlerin idari ve mali özerkliği anayasal güvence altına alınmış ve yerel yönetimler daha açık biçimde anayasal bir kurum olarak tanımlanmıştır. Bu durum, yerel yönetimlerin merkezi idare karşısındaki konumunu güçlendiren önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

Ancak bu anayasal tanıma rağmen, yönetsel vesayet tamamen ortadan kaldırılmamıştır. Vesayet yetkisi anayasal düzeyde korunmuş; merkezi idarenin yerel yönetimler üzerindeki denetim rolü devam etmiştir. Dolayısıyla 1961 Anayasası, yerel özerklik ile merkezi denetim arasında bir denge kurma iddiası taşımış fakat bu denge uygulamada çoğu zaman merkezi idare lehine işlemiştir (Keleş, 2018, s. 67–69).

Bu açıdan bakıldığında 1961 Anayasası, yerel yönetimlerin hukuki statüsünü güçlendirmiş ancak yönetsel vesayet rejimini köklü biçimde dönüştürmemiştir.

3.4. 1982 Anayasası

1982 Anayasası, yerel yönetimler ve yönetsel vesayet ilişkisini daha açık ve sistematik biçimde düzenleyen bir anayasa olarak öne çıkmaktadır. Anayasa'nın 123. maddesinde yer alan idarenin bütünlüğü ilkesi ile 127. maddede düzenlenen yerel yönetimler rejimi birlikte değerlendirildiğinde, merkezi idarenin yerel yönetimler üzerindeki vesayet yetkisinin anayasal bir zorunluluk olarak kurgulandığı görülmektedir.

Bu dönemde vesayet, yalnızca hukuka uygunluk denetimiyle sınırlı bir mekanizma olarak kurgulanmamış ayrıca merkezi idarenin yerel yönetimlerin karar alma süreçleri üzerindeki etkisini artıran bir araç hâline gelmiştir. Anayasal düzenleme, yerel yönetimlerin varlığını güvence altına alırken, aynı zamanda merkezi idarenin üstünlüğünü açık biçimde vurgulamıştır (Gözler, 2020, s. 214–216).

1982 Anayasası, yerel yönetimlerin mahallî müşterek ihtiyaçları karşılamak üzere kurulan kamu tüzel kişileri olduğunu kabul etmekle birlikte bu birimlerin faaliyetlerinin merkezi idarenin gözetim ve denetimi altında yürütülmesini öngörmüştür. Vesayet yetkisi, anayasal düzeyde açıkça tanımlanmış ve bu yetkinin kapsamı kanun koyucuya bırakılmıştır. Bu durum, yönetsel vesayetin anayasal meşruiyetini güçlendirmiş ve uygulama alanını genişletmiştir.

1982 Anayasası'nın yerel yönetim anlayışı, 1961 Anayasası'na kıyasla daha merkeziyetçi bir karakter taşımaktadır. Yerel özerklik, anayasal bir ilke olarak tanınmakla birlikte, bu özerkliğin sınırları idarenin bütünlüğü ilkesi çerçevesinde daraltılmıştır. Bu bağlamda yönetsel vesayet, yerel yönetimlerin demokratik niteliğini sınırlayan bir unsur olarak değil; üniter devlet yapısının korunmasını sağlayan anayasal bir araç olarak konumlandırılmıştır (Şen, 2022).

4. 2000 Yılı Sonrası Yönetim Reformları ve Yönetsel Vesayetin Dönüşümü

2000'li yıllarda, Türkiye'de kamu yönetimi ve yerel yönetimler alanında kapsamlı reformların gündeme geldiği bir dönem olmuştur. Bu reformlar çoğu zaman "yerelleşme", "katılımcılık" ve "etkinlik" söylemleri üzerinden meşrulaştırılmış ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesi hedefi ön plana çıkarılmıştır. Ancak reformların yönetsel vesayet üzerindeki etkisi, bu söylemlerin ötesinde daha karmaşık bir tablo ortaya koymaktadır.

Bu dönemde gerçekleştirilen düzenlemeler, ilk bakışta yerel yönetimlerin yetki alanını genişleten ve merkezi idarenin doğrudan müdahalesini azaltan bir görünüm sergilemektedir. Ne var ki reformların bütününe bakıldığında, yönetsel vesayetin ortadan kaldırılmadığını aksine araç ve yöntem değiştirerek varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Bu durum, reform sürecinin yerel özerklik ile merkezi denetim arasındaki dengeyi yeniden tanımlama çabası olarak değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

4.1. Temel Kanunlar ve Vesayet Araçlarının Yeniden Yapılanması

2000 sonrası reform sürecinin temel söylemi, kamu hizmetlerinin daha etkin, verimli ve yerinden sunulmasıdır. Yerel yönetimlerin karar alma ve uygulama kapasitelerinin artırılması, bu söylemin merkezinde yer almıştır. Özellikle Avrupa Birliği'ne uyum süreci, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi yönündeki beklentileri artırmış ve bu durum reformların zeminini oluşturmuştur.

Ancak bu söylem, her zaman uygulamayla örtüşmemiştir. Yerel yönetimlerin görev ve yetkileri genişletilirken, bu yetkilerin kullanımını sınırlayan denetim mekanizmaları da eş zamanlı olarak güçlendirilmiştir. Bu nedenle reform süreci, yerel özerkliğin mutlak biçimde artırıldığı bir dönem olmaktan ziyade, merkezi idarenin denetim kapasitesinin yeniden yapılandırıldığı bir dönem olarak da kabul edilebilir.

2000 sonrası dönemde çıkarılan 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu, yerel yönetim reformlarının omurgasını oluşturmaktadır. Bu kanunlar, yerel yönetimlerin görev ve yetkilerini daha açık biçimde tanımlamış ve hizmet sunumunda esneklik sağlamayı amaçlamıştır. Özellikle mali denetim, bütçe süreçleri ve performans esaslı kontrol mekanizmaları, merkezi idarenin yerel yönetimler üzerindeki etkisini sürdürmesini sağlamıştır (Eryılmaz, 2019)

5393 sayılı Belediye Kanunu ile belediyelere stratejik planlama, performans esaslı bütçeleme ve mali yönetim alanlarında yeni sorumluluklar yüklenmiştir. Bu düzenlemeler, yerel yönetimlerin kurumsal kapasitesini artırmayı hedeflemiştir. Ancak aynı düzenlemeler, merkezi idarenin yerel yönetimler üzerindeki mali denetimini de daha sistematik hâle getirmiştir.

Bu dönemde yönetsel vesayet, klasik onay ve izin mekanizmalarından ziyade, mali denetim ve performans değerlendirmesi gibi daha teknik araçlar üzerinden işletilmeye başlanmıştır. Bu dönüşüm, vesayetin biçimsel olarak geri çekildiği ancak işlevsel olarak daha etkin hâle geldiği yönündeki değerlendirmeleri güçlendirmektedir (Bayındır, 2007).

Burada dikkat çekici olan husus, reformların yönetsel vesayeti açık biçimde tartışmaktan kaçınmasıdır. Vesayet, metinlerde azaltılmış gibi görünse de uygulamada farklı araçlar üzerinden yeniden kurulmaktadır.

4.2. 6360 Sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ve Yönetsel Vesayet

6360 sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Türkiye'de yerel yönetim sisteminde yalnızca idari bir yeniden düzenlemeyi değil, aynı zamanda merkez–yerel ilişkilerinin ölçek, yetki ve denetim boyutlarında köklü bir dönüşümü ifade etmektedir. Bu Kanun ile büyükşehir belediyesi sayısı artırılması ile birlikte

büyükşehir sınırları il mülki sınırlarıyla örtüştürülmüş ve il özel idareleri büyükşehir bulunan illerde tamamen kaldırılmıştır. Bu yönüyle 6360 sayılı Kanun, yerel yönetim reformları içinde en kapsamlı ve en tartışmalı düzenlemelerden biri olarak öne çıkmaktadır.

Kanunun temel gerekçesi, kamu hizmetlerinin daha etkin, verimli ve bütüncül biçimde sunulmasıdır. Büyükşehir belediyesi sınırlarının il mülki sınırlarına genişletilmesi, hizmetlerin tek elden planlanması ve kaynak kullanımında etkinlik sağlanması bu gerekçenin merkezinde yer almıştır. Ancak bu gerekçe, yerel yönetimlerin özerkliği ve merkezî denetim arasındaki denge bakımından ciddi tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

6360 sayılı Kanun'un önemli düzenlemelerinden biri, büyükşehir belediyesi bulunan illerde il özel idarelerinin kaldırılmasıdır. İl özel idareleri, yerel yönetim sistemi içinde merkez ile yerel arasında ara bir kademe oluşturan görece daha esnek bir yapı idiler. Bu yapı, merkezi idarenin doğrudan müdahalesi ile yerel ihtiyaçlar arasında belirli bir denge alanı sunmaktaydı.

İl özel idarelerinin kaldırılmasıyla birlikte bu ara alan ortadan kalkmış ve yerel hizmetlerin önemli bir bölümü büyükşehir belediyelerine devredilmiştir. Ancak bu devir, yerel özerkliğin güçlenmesi anlamına

gelmemiştir. Aksine, büyükşehir belediyeleri üzerinden kurulan yeni yapı, merkezi idarenin denetim ve yönlendirme kapasitesini dolaylı biçimde artırmıştır. Bu noktada yönetsel vesayet, klasik anlamda "onay–izin" ilişkisi üzerinden kurulmamış aksine kurumsal yeniden yapılanma yoluyla işletilmiştir. İl özel idarelerinin kaldırılması, vesayet araçlarının sadeleştiği değil, daha görünmez ama daha etkili hâle geldiği bir sürece işaret etmektedir (Karcı, 2015).

Büyükşehir belediye sınırlarının il mülki sınırlarıyla örtüştürülmesi, yerel yönetimlerin hizmet alanını genişletmiş ancak bu genişleme, yerel özerkliğin aynı ölçüde artması sonucunu doğurmamıştır. Aksine, hizmet alanının büyümesiyle birlikte merkezi idarenin koordinasyon, denetim ve yönlendirme ihtiyacı artmış; bu durum yönetsel vesayetin farklı biçimlerde güçlenmesine yol açmıştır.

Bu bağlamda 6360 sayılı Kanun, yerel yönetimlerin karar alma süreçlerini sadeleştirmekten ziyade, büyük ölçekli bir yönetim yapısı içinde merkezi idarenin etkisini artıran bir sonuç doğurmuştur. Özellikle mali denetim, bütçe onay süreçleri ve yatırım kararları üzerinde merkezi idarenin rolü daha belirgin hale gelmiştir. Bu durum, yönetsel vesayetin doğrudan müdahale yerine, sistemsel ve yapısal araçlarla işletildiğini göstermektedir (Eryılmaz, 2019).

4.3. Sayıştay Denetimi

Sayıştay, belediyelerin mali işlemlerini düzenli olarak denetleyen anayasal bir kurumdur. 2010 sonrası raporların kapsamı genişlemiş ve belediyelerin bütçe uyumu, iç kontrol sistemleri, ihale süreçleri, taşınmaz yönetimi gibi alanlarda ayrıntılı değerlendirmeler yapılmaya başlanmıştır.

Sayıştay denetimi, ilk bakışta yerel yönetimlerin hesap verebilirliğini güçlendiren bir araçtır. Ancak raporların kamuoyunda çoğu zaman siyasi tartışmaların merkezine oturması, teknik denetimin algısal boyutunu değiştirmektedir. Buna rağmen denetim sisteminin kurumsal niteliği, yerel yönetimlerde şeffaflık ve mali disiplinin gelişmesine katkı sunmaktadır (Akçakaya, 2000).

5. 2012 Sonrası Dönemde Türkiye'de Yönetsel Vesayetin Dönüşümü

2012 sonrası dönem, Türkiye'de yerel yönetimler ile merkezi idare arasındaki ilişkinin yalnızca araçlar bakımından değil, anayasal, yasal ve kurumsal düzeylerde bütüncül biçimde yeniden kurulduğu bir süreci ifade etmektedir. Bu dönemde yönetsel vesayet, klasik anlamda hukuka uygunluk denetimi sınırlarını aşarak, yerel yönetimlerin siyasal ve idari işleyişini doğrudan belirleyen bir yönetim rejimine dönüşmüştür. Söz konusu dönüşüm, 6360 sayılı Kanun, kayyum uygulamaları, OHAL dönemi KHK'leri, 2017 Anayasa değişikliği ve

Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri birlikte ele alındığında, yerel yönetimler üzerinde merkezi idarenin doğrudan ve süreklilik arz eden bir denetim kapasitesi inşa edildiği görülmektedir.

Bu bağlamda 2012 sonrası dönemde yönetsel vesayet, istisnai bir denetim mekanizması olmaktan çıkarak, yerel yönetimlerin siyasal meşruiyetini ikame edebilen ve yerel iradeyi askıya alabilen bir yapıya evrilmiştir. Bu durum, vesayetin yalnızca idari değil, aynı zamanda anayasal ve demokratik bir mesele hâline geldiğini göstermektedir.

5.1. OHAL Dönemi, Kayyım Atamaları, Geçici Görevlendirmeler

2016 yılında ilan edilen olağanüstü hâl dönemi, yönetsel vesayet uygulamalarının yaygınlaşması ve kurumsallaşması bakımından kritik bir eşik oluşturmuştur. OHAL döneminde çıkarılan 667, 668, 669, 670 ve 674 sayılı KHK'ler, merkezi idarenin yerel yönetimler üzerindeki müdahale kapasitesini önemli ölçüde artırmıştır. Bu dönemde görevden uzaklaştırmalar ve kayyum atamaları hız kazanmış ve yerel yönetimlerin işleyişi olağanüstü yönetim rejimi içinde yeniden şekillenmiştir.

Bu dönemde en görünür vesayet denetim mekanizması, belediye başkanlarının görevden uzaklaştırılması

ve yerlerine kayyum atanması oluşturmaktadır. Bu uygulamaların yasal dayanağı, temel olarak 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 45., 46. ve 47. maddeleri ile 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanununda yer alan görevden uzaklaştırma ve geçici görevlendirme hükümlerine dayanmaktadır.

Başlangıçta bu düzenlemeler, belediye başkanının görevini fiilen yerine getiremeyecek durumda olması hâlinde geçici ve istisnai tedbirler olarak öngörülmüştür. Özellikle 5393 sayılı Kanun'un ilk hâlinde, görevden uzaklaştırılan belediye başkanının yerine belediye meclisinin kendi içinden seçim yapması esas alınmış; yerel demokratik iradenin mümkün olduğunca korunması amaçlanmıştır.

5.2. 2017 Anayasa Değişikliği ve Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri Bağlamında Vesayetin Merkezileşmesi

2017 Anayasa değişikliği ile kabul edilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Türkiye'de idari vesayet ilişkisinin yeniden şekillenmesine yol açmıştır. Konu ile ilgili bakanlıkların görevleri ve yönetsel işlemler boyutunda değişiklikler ortaya çıkmıştır. Anayasa'nın 104. maddesi kapsamında çıkarılan Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri, kamu yönetiminin örgütlenmesi ve işleyişi üzerinde Cumhurbaşkanına geniş yetkiler tanımıştır.

Bu çerçevede Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri, yerel yönetimler üzerinde doğrudan vesayet kuran metinler olmasa da merkezi idarenin idari yapısını ve denetim kapasitesini güçlendiren bir işlev görmüştür. İçişleri Bakanlığı'nın yerel yönetimler üzerindeki yetkileri, bu kararnameler aracılığıyla daha merkezî ve hiyerarşik bir yapıya kavuşturulmuştur. Bu durum, yönetsel vesayetin yürütme merkezli bir nitelik kazanmasına yol açmıştır (Ocak, 2019).

6. Sonuç

Bu çalışma, Türkiye'de yerel yönetim reformları doğrultusunda yönetsel vesayetin nasıl bir dönüşüm geçirdiğini anayasal, hukuki ve yönetsel boyutlarıyla ele almıştır. İnceleme sonucunda ulaşılan temel bulgu, yönetsel vesayetin Türkiye'de hiçbir dönemde ortadan kaldırılmadığı ancak özellikle 2000 sonrası reformlarla birlikte biçimsel ve işlevsel bir dönüşüme uğradığı yönündedir. Vesayet, anayasal bir kurum olarak varlığını sürdürmüş, ancak kullanım araçları ve yöntemleri değişmiştir.

Anayasalar üzerinden yapılan değerlendirme, yerel yönetimlerin konumunun anayasal düzeyde büyük ölçüde süreklilik gösterdiğini ortaya koymaktadır. 1982 Anayasası'nın idarenin bütünlüğü ilkesine dayalı vesayet anlayışı, reform sürecinin sınırlarını belirlemiş; reformlar bu sınırlar içinde uygulanmıştır. Bu durum, yerel yönetim reformlarının anayasal bir kopuş değil, anayasal süreklilik içinde gerçekleşen bir yeniden yapılanma süreci olduğunu göstermektedir. 2000 sonrası reformlar, yerel yönetimlerin idari ve mali kapasitelerini artırmayı hedeflemiş ve kamu hizmetlerinin daha etkin ve verimli sunulmasını amaçlamıştır. Ancak bu hedefler, merkezi idarenin denetim yetkisinin ortadan kaldırılması anlamına gelmemiştir. Aksine yönetsel vesayet, mali denetim, performans değerlendirmesi ve düzenleyici müdahaleler yoluyla daha karmaşık ve teknik bir yapıya kavuşmuştur. Bu bağlamda vesayet, niceliksel olarak daralmış görünse de niteliksel olarak güçlenmiştir.

Sonuç olarak Türkiye'de yerel yönetim reformları, yönetsel vesayeti sona erdiren değil, onu dönüştüren bir etki yaratmıştır. Yerel özerklik ile idarenin bütünlüğü arasındaki denge arayışı, reform sürecinin temel belirleyeni olmuştur. Bu denge, yerel yönetimlerin demokratik niteliğini tamamen ortadan kaldırmamakla birlikte, merkezi idarenin yönlendirici ve denetleyici rolünü korumasını sağlamıştır. Türkiye'de yönetsel vesayetin dönüşümü, bu yönüyle, anayasal süreklilik içinde şekillenen özgün bir merkez–yerel ilişki modeli olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça

Akçakaya, M (2000). *Belediyeler üzerindeki vesayet çıkmazı*. Sayıştay Dergisi, 38, 189-210.

Akıl, U. (2016). *Türkiye'de yerel yönetimlerde özerklik ve idari vesayet* (Yüksek lisans tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Avrupa Konseyi. (1985). *Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı*. Strasbourg.

Bayındır, M. S. (2007). *İdari denetim olarak idari vesayet* (Doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi No. 1. (2018). *Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi*. Resmî Gazete, 10 Temmuz 2018, Sayı: 30474.

Demir, F. (2021). Public management reforms in Turkey. *Public Administration Issues*, *6* (Special Issue II), 63–83. https://doi.org/10.17323/1999-5431-2021-0-6-63-83

Demirtaş, M. (2005). *Yerel yönetimlerin idari özerkliği ve idari vesayet* (Yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Eryılmaz, B. (2019). *Kamu yönetimi* (12. bs.). Umuttepe Yayınları.

Gözler, K. (2020). *İdare hukuku* (Cilt I–II, 4. bs.). Ekin Yayınları.

Karcı, Ş. M. (2015). *Küresel dinamikler etkisinde 2000'li yıllarda Türkiye'de kamu yönetimi ve demokratikleşme reformu.* Akdeniz İİBF Dergisi, 15(30), 40–64. https://doi.org/10.46532/auiibfd.15.30.40-64

Keleş, R. (2023). *Yerinden yönetim ve siyaset* (13. bs.). İmge Kitabevi.

Keleş, R., Erbay, Y., & Görmez, K. (2020). *Türkiye'de ve Avrupa'da yerel temsil ve katılım*. İmge Kitabevi.

Keleş, R. (2018). Yerel demokrasi, özerklik ve vesayet tartışmaları. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, *28*(3), 1–18. Ocak, K. (2019). Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile idari vesayet yetkisi düzenlenmesinin bir örneği olarak Cumhurbaşkanlığı ofisleri. Anayasa Yargısı, 36(1), 163-193.

Şen, E. (2022). *1961 ve 1982 Anayasalarının idari vesayet bağlamında karşılaştırmalı incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tanör, B. (2024). *Osmanlı–Türk anayasal gelişmeleri* (38. bs.). Yapı Kredi Yayınları.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1921).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1924).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1961).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. (2017). Resmî Gazete, 11 Şubat 2017, Sayı: 29976.

674 sayılı Olağanüstü Hâl Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. (2016). Resmî Gazete, 1 Eylül 2016, Sayı: 29818 (Mükerrer)

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu. (2004). Resmî Gazete, 23 Temmuz 2004, Sayı: 25531.

5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu. (2005). Resmî Gazete, 4 Mart 2005, Sayı: 25745.

5393 sayılı Belediye Kanunu. (2005b). Resmî Gazete, 13 Temmuz 2005, Sayı: 25874.

6360 sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. (2012). Resmî Gazete, 6 Aralık 2012, Sayı: 28489.

Bürokraside Kırtasiyecilik Sorunu ve Dijitalleşmenin Sunduğu Bir Fırsat Olarak Algoritmik Yönetim

The Problem of Paperwork in the Bureaucracy and Algorithmic Management as an Opportunity Presented by Digitalisation

Mehmet Şirin Çetin[1]

Öz

"Bürokrasi", devlet daireleri veya devlet işlerinin yürütüldüğü yerler anlamına gelen 'büro' ve otorite veya güç anlamına gelen "krasi" kelimelerinin birleşiminden oluşan bir terimdir. Kapsamlı bir tanımla "devlet dairelerinin otoritesi ve gücü" olarak ele alınabilir. İlk olarak 18. yüzyılın ortalarında kullanılan bu kavram, devlet dairelerinde çalışanların siyasi gücü, siyasi yaşamdaki önemli rolleri veya kendi çıkarları için güç kullanmalarını ifade ediyordu. Max Weber, bürokrasi konusunu bilimsel olarak ele alan ilk kişi olarak bilinir. Weber, çalışmalarında bürokrasiyi bir organizasyon ve yönetim biçimi olarak değerlendirmiştir. "Kötü işleyen, yavaş işleyen veya hiç işlemeyen" anlamına gelen bürokrasi kavramı ise, bürokrasinin asırlık bir sorunudur. Bilimsel çevrelerde "bürokrasi" olarak tanımlanan bu asırlık sorun, halk tarafından da bu şekilde ifade edilmektedir. Bilimsel literatürde, bu kavram 'bürokratizm' ve "bürokratik patoloji" gibi olumsuz çağrışımları olan terimler kullanılarak tanımlanmaktadır. Dijitalleşme, dijital teknolojilerin sunduğu fırsatlar sayesinde insanın günlük yaşamının ve çalışma hayatının yeni bir sanal kimliğe dönüşmesi sonucu ortaya çıkan yeni bir durumu ifade eder. Dijitalleşme ile makineler, daha önce birçok hizmet alanında gerekli olan insan faktörünün yerini almıştır. Dijitalleşmenin sunduğu bir fırsat olarak algoritmik yönetim ise, veri analizi yoluyla organizasyonel süreçlerin planlanması, yürütülmesi ve denetlenmesi sürecidir. Çalışma, algotirmik karar alma süreçlerini bürokrasinin kadim bir sorunu olan kırtasşyecilik meselesini nasıl çözdüğünü veya çözme potansiyelinin ne olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu bakımdan lşteratürde mevcut olan bilimsel çalışmalar başvuru kaynağı olarak değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Algoritmik Yönetim, Bürokrasi, Kırtasiyecilik.

JEL Kodları: D83, H83, O33

Abstract

"Bureaucracy" is a term derived from the combination of the words "bureau", meaning government offices or places where state affairs are conducted, and "-cracy", meaning authority or power. In a broader sense, it can be understood as "the authority and power of government offices". First used in the mid-18th century, this concept referred to the political power of those working in government offices, their significant roles in political life, or their use of power for their own interests. Max Weber is known as the first person to examine the subject of bureaucracy scientifically. In his work, Weber assessed bureaucracy as a form of organisation and management. The notion of bureaucracy as meaning "inefficient, slow-moving, or non-functioning" is, however, a long-standing problem associated with bureaucracy. This age-old problem, defined as "bureaucracy" in academic circles, is also described in this way by the general public. In the scientific literature, this concept is defined using terms such as 'bureaucratism' and 'bureaucratic pathology', which carry negative connotations. Digitalisation refers to a new situation arising from the transformation of human daily life and working life into a new virtual identity, thanks to the opportunities offered by digital technologies. With digitalisation, machines have replaced the human factor previously required in many service sectors. Algorithmic management, as an opportunity offered by digitalisation, is the process of planning, executing and monitoring organisational processes through data analysis. This study aims to demonstrate how algorithmic decision-making processes resolve, or have the potential to resolve, the issue of red tape—a long-standing problem within bureaucracy. To this end, existing scientific studies in the literature will be evaluated as reference sources.

Keywords: Algorithmic Management, Bureaucracy, Paperwork.

JEL Codes: D83, H83, O33

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Muş, Türkiye, ms.cetin@alparslan.edu.tr ORCİD: 0000-0001-8181-744X

Giriş

"Bürokrasi" devletin daireleri, devlet işlerinin görüldüğü mekanlar anlamındaki "büreau", hakimiyet ve "iktidar" anlamındaki "cratie" kelimelerinin birleşmeleriyle oluşan bir terimdir. Kapsayıcı bir tanım ile *"devlet dairelerinin hâkimiyetini ve iktidarını ifade etmektedir. İlk olarak 18. yüzyılın ortalarında"* kullanılan kavram bürolarda çalışanların siyasal güce sahip olmaları, siyasal hayatta önemli rol oynamaları veya iktidarı kendi yararlarına kullanmaları anlamına geliyordu (Dursun, 1992: 133). Max Weber bürokrasi konusunu bilimsel olarak ele alan ilk isim olarak bilinmektedir. Weber çalışmasında *"bürokrasiyi bir örgütlenme ve yönetim şekli olarak değerlendirmiştir."* Günümüzde bürokrasi kavramı temel olarak üç anlamda kullanılmaktadır. Bunlar Şunlardır:

- ✓ Bütün devlet yönetimi, devletin oluşturduğu örgüt ve personel,
- ✓ Belirli bir örgütlenme ve yönetim tarzı,
- ✓ Kırtasiyecilik anlamında, işlerin bilinçli yavaş yürümesi, sorumluluk üstlenmekten kaçınma, kamu yönetiminin verimsiz bir şekilde işlemesi.

Devlet mekanizması, sunması gereken kamu hizmetlerini bürokrasi aracılığı ile sunabilmektedir. Bzen de hizmetler bizzat kamusal örgüt tarafından sunulmasa da hizmeti sunacak örgütün organizasyonu ve denetimi kamusal örgütler tarafından yapılmaktadır. Hal böyle olunca vatandaşın devlet ile olan ilişkisi sunulan hizmetler çerçevesinde kurulduğu için vatandaşın gözünde bürokrasinin somutlaşmış biçimi hizmet sunumudur. Bundan dolayı kamusal hizmet sunumunda yaşanan aksaklıklar bürokrasiye daha doğrusu devlete mal edilebilmektedir.

Bürokrasinin "*kötü işlemesi, yavaş işlemesi ya da hiç işlememesi"* anlamına gelen kırtasiyecilik kavramını bürokrasinin kadim bir sorunudur. Bilim çevrelerinde "kırtasiyecilik" olarak tanımlanan bu kadim sorunu halk da bu şekilde ifade etmektedir. Bilimsel literatürde kavram "bürokratizm" ve "büropatoloji" gibi olumsuz anlamlar ifade eden kavramlarla tanımlanmaktadır. Kırtasiyecilik Fransa'da 'peperasserie', İngiltere ve Amerika'da 'red tape' olarak tanımlanabilmektedir. Kırtasiyecilik yapan bir bürokratik sistemde kamu görevlileri işleri aşırı formaliteye bağlayabilirler, yasaların arkasına sığınabilirler ve bilinçli olarak vatandaşa sunulan hizmetleri yavaşlatabilirler.

'Bürokratizm' bürokrasinin bir hastalığı olarak değerlendirilebilir. Bu hastalık sonucu kamuda verimsizlik, işlerin yavaş yürümesi, çalışanların sorumluluktan kaçması, üstlerin astlara yetki devretmede isteksiz davranması, yönetim işlerinin gizli tutulması, aşırı kuralcılık, aşırı otoriteye bağlılık gibi sorunlar doğurabilmektedir. Bürokrasinin bu hastalıklı yönü çoğu zaman bürokrasinin tamamına da mal edilebilmekte ve doğru işleyen kamusal hizmetlerde bu olumsuz imajdan nasibini alabilmektedir.

Türkiye açısından konu ele alındığında bürokrasi, gelişim evresinin ilk aşamasından itibaren hep egemenliğin bir paydaşı olabilmiştir. Bu özelliği Türk bürokrasisini diğer ülke bürokrasilerinden ayırmaktadır. Türk bürokrasisi egemenliğin bir paydaşı olmasının bir sonucu olarak önemli yönetim nitelikleri kazandırsa da çeşitli olumsuz sonuçların doğmasına da yol açabilmiştir. Bu olumsuzlukları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

- ✓ Merkeziyetçilik anlayışı,
- ✓ Devasa bir örgütsel büyüme,
- ✓ Yönetimsel işlerin gizliliği,
- ✓ Dışa kapalı örgüt yapısı sonucu şeffaflığın ortadan kalkması,
- ✓ Tutucu yönetim anlayışı,
- ✓ Değişime ayak uyduramama.

Türk bürokrasisinde yukarıda sıralanan yapısal sorunların yanında bir de işlevsel sorunların olduğu görülebilmektedir, bunlar ise; "kuralcılık ve sorumluluktan kaçınma, yönetimin siyasallaşması," aracılar vasıtasıyla işlemleri yürütme ve yolsuzluktur. Yine önemli bir sorun olan yolsuzluk kavramı genel itibariyle rüşvet, zimmet, irtikap ve kayırmacılık şeklinde karşımıza çıkabilmektedir. 657 Sayılı Devlet Memurları

Kanunu'na gereğince Türkiye'de kamu personel rejimi, kamu görevlisinin tarafsızlığı ilkesi temelinde şekillenmektedir. Durum bu olamkla birlikte yasal çerçevenin devlet memurlarının trafsızlığını temin etmek için yeterli olmadığı düşünülmktedir.

Dijitalleşeme, dijital teknolojilerin sunduğu olanaklar sayesinde insanoğlunun günlük hayatının ve iş yaşamının değişerek yeni bir sanal kimliğe bürünmesi sonucu ortaya çıkan yeni bir durumu ifade etmektedir (Yücel ve Adiloğlu, 2019: 52). Bu yeni durum hayatın bütün alanlarına nüfuz ederek bireyin doğumundan ölümüne kadar tüm sosyal süreçlerinde önemli bir yer edinmiştir (Parlak ve Akça, 2024: 4). Dijitalleşeme ile birlikte daha önce birçok hizmet alanında gerek duyulan insan faktörünün yerine makineler geçmiştir. Dijital teknoloji taşıdığı standart gereği hizmet sunumunda yavaşlama veya aksamaya çok az rastlanabilmektedir. Dijitalleşme sayesinde bürokraside ortaya çıkan ve insan kaynaklı olduğu düşünülen kırtasiyecilik sorununun çözülmesi mümkün olabilecektir. Örneğin Türkiye'de "dijital vergi dairesi uygulaması" vergini tarh, tebliğ, tahakkuk ve tahsil aşamalarını online bir ortamda yapabilmektedir. Bu uygulama sayesinde vatandaşlar fiziki olarak vergi dairelerine uğramadan işlemlerini yapabilmektedir. Bu uygulamanın aynı zamanda vergi kayıp ve kaçaklarını azaltarak bütçe gelirlerini artırması beklenmektedir.

1. Çalışmanın Amacı, Yöntemi ve Varsayımları

Bu çalışma, öncelikle bürokrasi kavramını tanımlayarak kavramsal çerçeveyi oluşturmayı amaçlamaktadır. Ardından, bürokrasinin ya da kötü işleyen bürokratik yapıların bir sonucu olarak ortaya çıkan ve bürokratik verimsizliğe yol açan kırtasiyecilik olgusu ele alınacaktır. Sonraki aşamada dijitalleşme kavramı kısaca incelenecek; nihayetinde ise dijitalleşmenin önemli kazanımlarından biri olarak değerlendirilen algoritmik yönetimin bürokrasinin köklü sorunlarından biri olan kırtasiyeciliğe çözüm sunup sunamayacağı tartışılacaktır.

Çalışmanın kavramsal ve kuramsal altyapısı, ilgili akademik kaynaklar ve literatürde yer alan kuramsal yaklaşımlar temel alınarak oluşturulacktır. Bu açıdan çalışmanın yöntemi nitel bir çalışma yöntemi olan doküman analizidir. Doküman analizi, yapılan araştırmanın hedeflerine uygun olarak dokümanların analiz edilmesini gerektiren bir yöntemdir (Aydoğdu vd., 2017: 558). Bu yöntem konu ile ilgili dokümanların toplanması, bunların gözden geçirilmesi ve sorgulandıktan sonra analiz edilmesini içeren bir süreçtir (Sak vd., 2021: 228).

Bürokrasinin bir hastalığı olarak görülen kırtasiyeciliğin ortaya çıkmasında, bürokrasinin geliştiği toplumun koşullarının ve kültürel yapısının önemli bir rol oynadığı varsayılmaktadır. Ayrıca, teknolojik olanakların tam anlamıyla yerleşmesiyle bürokrasideki birçok sorunun ortadan kalkacağı düşünülmektedir. Çünkü dijital teknolojilerin gelişmesi sayesinde kamu hizmetlerinin önemli bir kısmı sanal ortama taşınacak, böylece hizmet alanlar kırtasiyeciliğe neden olan bürokratik işlemlerle ve memurlarla doğrudan muhatap olmadan iş ve işlemlerini yürütebileceklerdir.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Bürokrasi Ve Kirtasiyecilik Sorunu

Bürokrasi, büyük çaplı örgüt anlamında büyük çaplı insan kitlelerinin bir arada yaşamasından dolayı ortaya çıkmıştır (Çevikbaş, 2014: 77). Devlet ve toplum sisteminin bir halkası olan bürokrasi çoğunlukla kamu kesimine ait bir sistem olark kabul görmektedir (Gökçe vd., 2002: 46). Ancak özel işletmelerin personel yapılanmalarının da bürokratik sistemin gerektirdiği gibi oluştuğu bilinmektedir. Modern ulus devletler en rasyonel yönetim biçimi olarak bürokrasi sisteminini kabul etmiştir (Çakır, 2014: 18).

Bürokrasi kavramı, Latince "burra" ve Yunanca "kratos" sözcüklerinden türetilmiştir. "Burra", masaları örtmek için kullanılan koyu renkli kumaşı; "kratos" ise egemenlik ve yönetim gücünü ifade eder. Bu nedenle bürokrasi, kelime anlamı olarak "masaların" ya da "büroların egemenliği" şeklinde yorumlanmaktadır. Kavramın ortaya çıktığı dönemde memurların kullandığı masaların üzeri koyu renkli kumaşlarla kaplıydı. Bu

benzetmeyle asıl vurgulanmak istenen, memurların toplum üzerindeki etkisinin ve otoritesinin giderek artmasıdır. Dolayısıyla memurların sahip olduğu bu güç, onların görevlerini yerine getirdikleri araçlar (yazı masaları) ve çalışma mekânları (bürolar) üzerinden sembolik olarak ifade edilmiştir. (Eryılmaz, 1995: 204).

Bürokrasinin zamanla hizmet sunduğu alanın artması ve nüfusun çoğalması ile çeşitli iç ve dış dinamiklerle yapısal bozulmalar doğmuştur. Bu bozulma kırtasiyecilik olarak adlandırılmaktadır (Ataman, 2001:92). Çoğu zaman bürokrasi ve kırtasiyecilik aynı anlamda kullanılmaktadır. Halk arasında "bugün git yarın gel", "kanunlar böyle istiyor" , "burası devlet dairesi" gibi ifadlerle söyemleştirilen kırtasiyecilik (Gökçe ve Şahin, 2002: 2) kamu kurularında işlerin yavaş yürümesi ve vatandaşların uğraştırılması anlamına gelmektedir.

Kamu yönetiminde hizmet sunanlar memur olarak adlandırılmaktadır. Memur, kamu hizmeti sunmakla mükellef olan kişi ya da kişi topluluğudur. Memurlar kamu hizmetini sunarken özel çıkar sağlamak amacıyla sahip oldukları pozisyonu kötüye kullanırsa bu yönetimde yozlaşma anlamına gelecektir (Aytaç ve Yılmaz, 2021: 877).

2.2. Dijitalleşme Ve Kamu Yönetiminde Dönüşüm

Bilginin sayısallaşması olarak bilinen dijitalleşme verilerin sayısallaştırılarak çeşitli platformlarda paylaşılabilir hale gelmesidir (Ersöz ve Özmen, 2020: 172). Dijitalleşme aynı zamanda yeni nesil teknolojilerin hayatın her alanını kapsayacak şekilde genişleyerek etkisini göstermesi süreci olarak ele alınabilir (Atatanır, 2022: 78). Yine hayatın her alanına sirayet eden yeni nesil teknolojiler ile bilgiyi üretme, bilgiye ulaşma ve bilgiyi yayma sürecinin de hızlanması anlamına gelmektedir (Yücel ve Adiloğlu, 2019: 52).

Gelişen dijital teknolojiler sayesinde bilginin makineler yardımı ile taşınması, geliştirilmesi ve birçok alanda kullanılması mümkün hale gelmiştir (Akalın ve Varanyurt, 2020: 132). Bu teknolojilerin kamu hizmetlerinde sunulması geçmişi çok eskiye dayanan bürokrasideki insan gücünün ortaya çıkardığı olumsuzlukların ortadan kaldırılmasında da yardımcı olabilmiştir. Nitekim Kazancı'ya göre (Kazancı, 2003: 13) kırtasiyeciliğie karşı elimizdeki en güçlü silah bilgisayardır. Bilgisayar teknolojisi sayesinde hizmetler elektronik ortama kaydıkça kamu görevlilerinin taktir hakkı azalacaktır. GBu yeni dönemde geleneksel Weberyen hiyerarşik devlet yapılanması yerini esnel, çevik ve veriye dayalı "platform devlet" uygulamasına bırakmakta iken kamu yöneticileri de kuralların uygulayıcıları pozisyonundan çıkarak algoritmik sistemlerin etik mimarları haline gelmektedir (Telsaç ve Arı, 2026: 1).

TÜİK (2026) verilerine göre 2025 yılında vatandaşların % 76,1'i e-Devlet platformu üzerinden kamu hizmetlerinden yararlandı. E-devlet hizmetlerinden faydalanan bireylerin oranı yaş grubuna göre ele alındığında ise, bu oranın en yüksek %92,8 ile 25-34 yaş grubunda iken en düşük %29,6 ile 65-74 yaş grubundadır. Vatandaşların e-devlet hizmetlerini kullanım amaçları şöyle sıralanabilmektedir; %68,5 ile resmi makamlar veya kamu hizmetleri tarafından kendisi hakkında saklanan kişisel bilgilere erişme,%53,6 ile kamu kurumlarından veya kamu hizmetlerinden bir randevu alma veya rezervasyon yaptırma ve %46,4 ile kamu kuruluşlarına ait web sitelerinden bilgi edinme. Dolayısıyla bu veriler bize geçmişte fiziksel olarak talep edilen birçok hizmetin artık e-devlet kanalıyla alındığını göstermektedir, bu durumun kamunun iş yükünü azalttığı ve işlem süresini hızlandırarak bürokraside hizmet aksaması anlamında kırtasiyeciliği minimize ettiği ortadadır.

3. ALGORİTMİK YÖNETİM VE KIRTASİYECİLİK SORUNUNA ÇÖZÜM POTANSİYELİ

Dijitalleşme ile makineler, daha önce birçok hizmet alanında gerekli olan insan faktörünün yerini almıştır. Dijitalleşmenin sunduğu bir imkân olarak algoritmik yönetim ise, veri analizi yoluyla organizasyonel süreçlerin planlanması, yürütülmesi ve denetlenmesini ifade etmektedir (Oral, 2024: 170). Algoritmik yönetim modelinde daha önce insanlar tarafından yapılan işlerin çeşitli yazılımlar tarafından yapıldığı görülebilmektedir (Milanez vd., 2025). Bu modelin devreye girmesi ile kamuda çalışan insan unsurundan kaynaklanan birçok aksaklığın da ortadan kalkacağı varsayılmaktadır.

Algoritmik yönetimde emek arzı ve talebi dijital teknolojilerin sağladığı imkanlarla uzaktan koordine edilmektedir. Bu yönetim anlayışında yönetici insan değil algoritmalardır. Algoritmik yönetimi sağlayan çalışanlardan elde edilen veriler sonucu oluşturulan veri setleridir. Algoritmik yönetim klasik bürokrasiden farklı olarak veri temelli ve ilişkisel örüntülere dayanan dinamik, sürekli ve çoğunlukla görünmeyen bir iktidar biçimi üretiği görülebilmektedir (Çengel, 2025: 20). Algoritmik siste bireyleri önceden kategorileştirmez. Bireyler hakkındaki verileri toplayıp analiz ettikten sonra onlar hakkında bir yargı oluşturur. Bu özelliği ile algoritmik sistemin demokratik ve önyargısız olduğu varsayılır (Görmez, 2026: 260).

Otomatik karar verme sistemi olarak adlandırılabilecek algoritmik yönetimin Türkiye açısından kamu yönetiminde yaygınlaşmaya başladığı ancak mevcut otomatik karar verme sistemlerinin özellikle şeffaflık, denetim ve yasal çerçeve açısından önemli eksiklikler barındırdığı tespit edilmiştir (Karabulut, 2025: 151).

Günümüzde kamu yönetiminde birçok hizmet algoritmalara aktarılmaya başlamıştır (Polat, 2024: 195). Bu durumun birçok avantajı olduğu gibi sakıncaları da vardır. En önemli sakıncası da kişisel verilerinin gizliliğinin ihlal edilmesidir. Kişisel verilerin korunması ve güvence altına alınması demokratik devlet olmanın bir gereğidir (Kılınç, 2012: 1089). Çünkü kişisel verilerin gizliliği kişi veya kişilerin korunmasında önemli bir unsurdur (Özdemir, 2009: 285). Kişisel verilerin güvenliği dışında algoritmik yönetimin yeterince şeffaf olmaması, hatalı kararlar alma riski, insan faktörünü gözardı etmesi ve hesap verebilirliği sağlayamaması gibi sakıncaları da mevcuttur.

Sonuç Ve Değerlendirme

Bürokraside işlerin yavaş işlemesi anlamında kırtasiyecilik derecesi değişse de *"birçok ülke için önemli bir sorundur. Bu sorunun ortadan kaldırılması veya en azından etkisinin azaltılması için teknolojik olanaklar önemli fırsatlar sunmaktadır."* Günümüzde gelişen teknoloji sayesinde birçok hizmet elektronik olarak sunulabilmektedir. Bu imkanlar sayesinde bürokrasideki olumsuzlukların bir kısmı ortadan kalkmıştır. Ancak halen tam olarak istenen sonuca varıldığını savunmak mümkün görünmemektedir. Bunun ise birkaç nedeni vardır. Bunlar; bazı bürokratik işlerde eski yöntemlerde ısrar edilmesi, elektronik imkanların henüz yeterince gelişmemesi, personelin gelişmeye direnmesi, bütçe kısıtı vb. nedenlerle gerekli alt yapının bir türlü oluşturulamamasıdır. Dijitalleşme bürokrasi de avantajlar sunduğu gibi bazı dezavantajlar da doğurmuştur. Aşağıda konunun bu iki boyutu kısaca sıralanmıştır.

Dijitalleşmenin bürokraside getirdiği avantajlar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- ✓ Belglerin daha kolay taşınmasına olanak sağlayacak dijital ortamlara taşşınması,
- ✓ Vatandaşların birçok işini online bir şekilde takip edebilecekleri platformların gelişmesi,
- ✓ Kurumlar arası veri paylaşımının kolaylaşması sonucu evrak oluşturma süreçlerinin kısalması,
- ✓ Kamuda onay ve denetim süreçlerinin iyileşmesi,
- ✓ Şeffaf ve hesap verebilir bir kamu sektörünün dizaynedilmesi.

Dijitalleşmenin bürokraside meydana getirdiği dezavantajlar ise şunlardır:

- ✓ Kişisel veri güvenliği ve mahremiyet sorunları,
- ✓ Siber saldırı ve teknik arıza riskleri,
- ✓ Algoritmik karar alma süreçlerinde şeffaflık ve hesap verebilirlik eksikliği,
- ✓ Algoritmik önyargı nedeniyle hatalı veya ayrımcı uygulamalar ortaya çıkabilmesi,
- ✓ Dijital okuryazarlığı düşük bireylerin kamu hizmetlerine erişimde zorlanması,
- ✓ İnsan unsurunun azalması nedeniyle vatandaş–kamu ilişkilerinin zayıflaması,
- ✓ Kamu çalışanları açısından istihdam ve görev dönüşümü sorunları,
- ✓ Dijital sistemlere aşırı bağımlılık sonucu hizmet aksaması yaşanabilmesi,
- ✓ Merkezi veri toplama nedeniyle gözetim ve denetimin artması,
- ✓ Hukuki düzenlemelerin teknolojik gelişmelere uyum sağlamada yetersiz kalabilmesi.

Bürokraside kırtasiyeciliğin ortadan kaldırılması veya en azından etkisinin azaltılması için çeşitli tedbirlerin alınması mümkündür. Çalışmanın başından beri yapılan nalizler ışığında bu konuda aşağıdaki önerilerde bulunulması uygun görülmüştür:

- ✓ Denetimlerin artırılması,
- ✓ Hizmetlerin elektronik ortama aktarılması,
- ✓ Hizmetlerin elektronik ortama aktarılması için gerekli yatırımların yapılması
- ✓ Yaptırımların etkili bir şekilde işletilmesi,
- ✓ Dijitalleşme için etkili bir yasal çerçevenin oluşturulması,
- ✓ Kamu görevlilerine bu konuda gerekli eğitimlerin verilmesi,
- ✓ Yasal yükümlülüklerini yerine getirmeyen görevlilerin idari ve gerekirse adli soruşturmalar sonucu cezalandırılması.

Devlet mekanizmasının işlemesini sağlayan bürokrasi kavramı mahiyeti gereği vazgeçilmezdir. Ancak vazgeçilemeyen bürokratik sistem zamanla bazı aksamaları da doğurmuştur. Bu aksaklıkların giderilmesi için her dönem arayışlar olmuştur. Günümüzde teknolojik olanakların gelişmesi ile bu aksaklıklarla mücadele yeni bir sürece evrilmiştir. Dijitalleşmenin sunduğu bir imkan olarak algortimik yönetim bürokrasinin sorunlarını çözmek için yeni bir fırsattır.

Kaynakça

Akalın, B., & Veranyurt, Ü. (2020). Sağlikta dijitalleşme ve yapay zekâ. *SDÜ Sağlık Yönetimi Dergisi*, *2*(2), 128-137.

Atatanır, H. (2022). Dijitalleşme: İş Yaşamında Ve Sosyal Güvenlikte. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, *12*(Dijitalleşme), 77-92.

Ataman, G. (2001), İşletme Yönetimi, Türkmen Kitabevi, İstanbul.

Aydoğdu, Ü. R., Karamustafaoğlu, O., & Bülbül, M. Ş. (2017). Akademik Araştırmalarda Araştırma Yöntemleri İle Örneklem İlişkisi: Doğrulayıcı Doküman Analizi Örneği. *Dicle University Journal Of Ziya Gokalp Education Faculty/Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (30).

Aytaç, Ö., & Yılmaz, M. (2021). Bir Politik Yozlaşma Türü Olarak Rüşvet. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 11(3), 877-892. https://doi.org/10.48146/odusobiad.944345

Çakır, M. (2014). Bürokrasi ve suç olgusu. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *2014*(3), 18-24.

Çevikbaş, R. (2014). Bürokrasi Kuramı Ve Yönetsel İşlevi. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, *3*(2), 75-102.

Çengel, S. (2025). Algoritmik Yönetim, Yönetimde Çağdaş Yaklaşımşar IV içinde (Ed. Abdurrahman Çalık). Eğitim Yayınevi.

Dursun, D. (1992). Bürokrasi teorisi ve yönetim. In *Journal of Social Policy Conferences* (No. 37-38, pp. 133-149). Istanbul University.

Eryılmaz, B. (1995), "Kamu Yönetimi", Akademi Kitapevi, İzmir

Ersöz, B., & Özmen, M. (2020). Dijitalleşme ve bilişim teknolojilerinin çalışanlar üzerindeki etkileri. *AJIT-e: Academic Journal of Information Technology*, *11*(42), 170-179.

Gökçe, G., Şahin, A., & Örselli, E. (2002). Türkiye'de siyasetin bürokrasi üzerindeki etkisi: siyasallaşma. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *2*(4), 45-58.

Gökçe, O., & Şahin, A. (2002). 21. Yüzyılda Türk Bürokrasisinin Sorunları Ve Çözüm Önerileri. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *2*(3), 1-27.

Görmez, A. B. (2026). Algoritmik Yönetimsellik: Dijital Çağda İktidar Rasyonalitesi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 26(1), 255-268. https://doi.org/10.18037/ausbd.1750779

Milanez, A., Lemmens, A., & Ruggiu, C. (2025). Algorithmic management in the workplace: New evidence from an OECD employer survey. OECD Artificial Intelligence Papers. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2025/02/algorithmic-management-in-the-workplace_3c84ed6d/287c13c4-en.pdf, (Erişim Tarihi: 14.04.2026).

Kazancı, M. (2003). Kırtasiyecilik ve Kamu Yönetimi, Amme İdaresi Dergisi, 36, 1-16, https://ammeidaresi.hacibayram.edu.tr/documents/article/1/36/2/1_kazanci.pdf, (Erişim Tarihi: 07.05.2026).

Karabulut, N. (2025). Kamu Yönetiminde Yapay Zekâ Destekli Otomatik Karar Verme: Türkiye Bağlamında Bir Değerlendirme. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, *7*(1), 151-183.

Kılınç, D. (2012). Anayasal bir hak olarak kişisel verilerin korunması. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 61(3), 1089-1172. https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000001684

Oral, T. (2024). Dijital emek platformlarında algoritmik yönetim ve sendikalar. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, *11*(1), 170-180.

Özdemir, H. (2009). Haberleşmenin Gizliliği ve Kişisel Veriler. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, XIII(1-2), 285-303. https://izlik.org/JA75TA65SS

Telsaç, C. ve Arı, F. (2026). Kamu Yönetiminde Yapay Zeka ve Dijitalleşme, Akıllı Devlet: Yapılar, Fonksiyonlar ve Gelecek Perspektifi, Gazi Kitabevi, Ankara.

TÜİK. (2026). https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/53925, (Erişim Tarihi: 26.03.2026)

Parlak, B., ve Akça, K.C. (2024). Dijital Çağda E-Devlet ve Yönetişim, Medyay Basım ve Yayım, Bursa.

Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç., & Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi, 4(1), 227-256. https://doi.org/10.33400/kuje.843306

Polat, M. (2024). Kamu Yönetiminde Algoritmaların Egemenliği: Algokrasi Ve Tehditleri. Kamu Yönetimi ve Teknoloji Dergisi, 6(2), 194-219. https://doi.org/10.58307/kaytek.1495010

Yücel, G., & Adiloğlu, B. (2019). Dijitalleşme-yapay zekâ ve muhasebe beklentiler. *Accounting and Financial History Research Journal*, (17), 47-60.

Dijital Vatandaşlıktan Dijital Taleplere: X Platformunda #Akademikzam Söylemi Ve Katılımcı Demokrasinin Sınırları

From Digital Citizenship to Digital Demands: The #AcademicRaise Discourse on the X Platform and the Limits of Participatory Democracy

Emre Con[1], Ülkü Hayriye İnci[2]

Öz

Dijitalleşmenin hız kazandığı günümüzde yurttaşlık pratikleri, geleneksel temsil mekanizmalarını aşarak yeni katılım biçimlerine dönüşmektedir. Bireylerin kamusal alanda varlık gösterme ve siyasal taleplerini ifade etme biçimleri, dijital vatandaşlık ve dijital kimlik kavramları ekseninde dönüşüme uğramaktadır. Bu çalışma, Türkiye'de akademisyenlerin özlük hakları ve ücret artışı taleplerinin X platformunda #akademikzam etiketi üzerinden örgütlenmesini katılımcı demokrasi bağlamında incelemektedir. Araştırma, 2025 yılının ilk altı ayında paylaşılan içeriklerin eleştirel söylem analizi yöntemiyle çözümlenmesine dayanmaktadır. Bulgular; dijital katılımın yüksek bir görünürlük sağlasa da karar alma süreçleri üzerindeki doğrudan etkisinin sınırlı kaldığını göstermektedir. Bu durum, dijital katılımın kurumsal mekanizmalarla entegre edilmediği sürece "sembolik bir aktivizm" düzeyinde kaldığına işaret etmektedir. Çalışma neticesinde, dijital katılım kanallarının politika yapım süreçlerine dahil edilmesinin, demokratik temsiliyetin güçlendirilmesi açısından zorunluluğu vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Vatandaşlık, Katılımcı Demokrasi, X Platformu, #AkademikZam, Söylem Analizi

JEL Kodları: I23, H83, D71, J31

Abstract

In today's world, where digitalization is rapidly accelerating, practices of citizenship are transforming into new forms of participation that transcend traditional mechanisms of representation. The ways in which individuals make their presence felt in the public sphere and express their political demands are evolving along the axes of digital citizenship and digital identity. This study examines the organization of Turkish academics' demands for improved personal rights and salary increases on the X platform through the hashtag #akademikzam within the context of participatory democracy. The research is based on a critical discourse analysis of content shared during the first six months of 2025. The findings indicate that although digital participation provides high visibility, its direct impact on decision-making processes remains limited. This suggests that digital participation tends to remain at the level of "symbolic activism" unless it is integrated with institutional mechanisms. As a result, the study emphasizes the necessity of incorporating digital participation channels into policymaking processes in order to strengthen democratic representation.

Keywords: Digital Citizenship, Participatory Democracy, X Platform, #AkademikZam, Discourse Analysis

JEL Codes: I23, H83, D71, J31

[1] Öğretim Görevlisi, Karabük Üniversitesi, ORCİD ID: 0000-0002-9344-6890**,** emrecon@karabuk.edu.tr
[2] Öğretim Görevlisi Dr., ORCID ID: 0000-0002-2294-5852**,** Karabük Üniversitesi, ulkuinci@karabuk.edu.tr

1. Giriş

Dijital teknolojilerin hızla gelişmesi, toplumsal yaşamın örgütlenme biçimlerini ve siyasal katılım pratiklerini derinden dönüştürmüştür. Castells'e (2008) göre dijital ağlar yalnızca yeni iletişim teknolojileri sunmamakta; ekonomik, siyasal ve kültürel ilişkileri yeniden yapılandırarak "ağ toplumu" olarak tanımladığı yeni bir toplumsal örgütlenme biçimi oluşturmaktadır. Yurttaşlık, yalnızca temsil mekanizmaları aracılığıyla tanımlanan bir statü olmaktan çıkarak, dijital platformlar üzerinden sürekli yeniden üretilen bir katılım ve görünürlük pratiğine dönüşmüştür. Bu dönüşüm, bireylerin kamusal alanda yalnızca görüş bildiren aktörler olmaktan çıkıp, aynı zamanda kolektif talepler üretebilen ve bu talepleri geniş kitlelere ulaştırabilen dijital öznelere evrilmesini beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda dijital vatandaşlık, katılımcı demokrasi tartışmalarının merkezinde yer alan ve siyasal iletişimin yeni biçimlerini anlamada temel bir analitik çerçeve sunan bir kavram haline gelmiştir. Işıklı'ya (2018) göre dijital vatandaşlık; bireyler bilgi ve iletişim teknolojilerini bilinçli ve etkin biçimde kullanarak kamusal süreçlere katılım sağlamaları, hak ve sorumluluklarını dijital ortamda yerine getirmeleri ve demokratik süreçlerde aktif rol üstlenmelerini ifade etmektedir. Bu yönüyle dijital vatandaşlık, dijitalleşen toplumda katılımcı demokrasinin önemli araçlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Sosyal medya platformları bu dönüşümün en görünür alanlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Özellikle X platformu, kullanıcıların belirli gündemler etrafında hızla örgütlenmesine, ortak söylem üretmesine ve kamusal tartışmalara doğrudan müdahil olmasına imkân tanıyan yapısıyla dikkat çekmektedir. Ağ toplumu yaklaşımı çerçevesinde sosyal medya platformları, bireylerin ortak ilgi ve talepler etrafında hızla örgütlenebildiği, bilgi üretebildiği ve kamusal tartışmalara katılabildiği dijital iletişim ağları olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, dijital aktivizmin ve hashtag temelli kolektif eylemlerin yaygınlaşmasını mümkün kılmıştır (Köseoğlu ve Al, 2014). Hashtag temelli etkileşim biçimleri, bireysel taleplerin kolektif bir görünürlük kazanmasını sağlarken, aynı zamanda bu taleplerin karar alıcı aktörlere doğrudan iletilmesini mümkün kılan yeni bir kamusal iletişim formu yaratmaktadır. Türkiye'de akademisyenlerin özlük hakları ve ücret artışı taleplerinin #akademikzam etiketi üzerinden görünürlük kazanması, bu dijital katılım biçiminin güncel ve çarpıcı bir örneğini oluşturmaktadır.

2025 yılı boyunca #akademikzam etiketi, akademisyenlerin ücret politikalarına ilişkin taleplerini görünür kılmak amacıyla en yoğun kullanılan dijital kampanyalardan biri hâline gelmiştir. Hashtag etrafında yalnızca bireysel görüşler paylaşılmamış; akademisyenler ortak söylemler geliştirerek karar alıcıları sistematik biçimde etiketlemiş, belirli zaman dilimlerinde eş zamanlı paylaşımlar gerçekleştirmiş ve kolektif bir dijital hak arama pratiği oluşturmuştur. Bu yönüyle #akademikzam, dijital vatandaşlığın katılımcı demokrasi bağlamında nasıl işlediğini incelemek açısından özgün ve güncel bir araştırma alanı sunmaktadır.

Bununla birlikte dijital vatandaşlık ve dijital aktivizm literatüründe, sosyal medya kampanyalarının görünürlük üretme kapasitesi ayrıntılı biçimde incelenmiş olmasına rağmen, belirli meslek gruplarının dijital hak arama pratiklerinin hangi söylemsel stratejiler üzerinden şekillendiği ve bu söylemlerin karar alma süreçleri üzerindeki etkisi sınırlı düzeyde araştırılmıştır. Özellikle Türkiye'de akademisyenlerin ekonomik hak taleplerinin sosyal medya üzerinden nasıl kolektif bir dijital söyleme dönüştüğü, bu söylemin dijital vatandaşlık ve katılımcı demokrasi açısından ne tür anlamlar ürettiği ve kurumsal karar alma mekanizmalarıyla nasıl ilişkilendiği konusunda literatürde önemli bir boşluk bulunmaktadır. Bu araştırma söz konusu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

Bu bağlamda çalışma, akademik emeğin karşı karşıya kaldığı ekonomik güvencesizlik, göreli yoksunluk ve mesleki statü kaybı gibi sorunların dijital kamusal alanda nasıl temsil edildiğini ve bu temsil biçimlerinin katılımcı demokrasi açısından ne tür anlamlar ürettiğini incelemeyi amaçlamaktadır. Dijital söylemin yalnızca bir ifade alanı olmadığını, aynı zamanda güç ilişkilerinin yeniden üretildiği ve ideolojik yapıların şekillendiği bir alan olduğunu varsaymaktadır. Bu çalışma şu sorulara yanıt aramaktadır:

1. #akademikzam etiketi altında üretilen dijital söylemler hangi temel temalar etrafında şekillenmektedir?
2. Akademisyenlerin dijital mecralardaki talepleri hangi söylemsel stratejiler aracılığıyla görünür hale getirilmektedir?
3. Bu söylemler, ekonomik güvencesizlik, statü kaybı ve mesleki kimlik bağlamında nasıl bir toplumsal temsil üretmektedir?
4. X platformunda geliştirilen dijital katılım pratikleri, karar alma süreçleri üzerinde nasıl bir etki iddiası taşımaktadır?
5. Dijital katılım, katılımcı demokrasi açısından "sembolik görünürlük" ile "etkili katılım" arasında nasıl bir konumda değerlendirilebilir?

Araştırmada eleştirel söylem analizinin tercih edilmesinin temel nedeni, akademisyenlerin dijital platformlarda ürettikleri içeriklerin yalnızca hangi konular etrafında yoğunlaştığını değil; bu taleplerin hangi anlam çerçeveleri içerisinde üretildiğini, hangi güç ilişkilerine gönderme yaptığını ve akademik kimliğin dijital kamusal alanda nasıl yeniden temsil edildiğini ortaya koyabilmektir. Bu nedenle çalışma, söylemin ideolojik ve toplumsal boyutlarını birlikte değerlendiren van Dijk'in eleştirel söylem analizi yaklaşımını benimsemektedir.

Çalışmanın temel amacı, Türkiye'de akademisyenlerin özlük haklarına ilişkin taleplerinin X platformunda nasıl kolektif bir dijital söyleme dönüştüğünü ortaya koymak; bu söylemin ekonomik güvencesizlik, mesleki kimlik, göreli yoksunluk ve dijital aktivizm bağlamında nasıl inşa edildiğini eleştirel söylem analizi çerçevesinde incelemektir. Bu doğrultuda araştırma, dijital katılımın yüksek görünürlük üretmesine rağmen kurumsal karar alma süreçleriyle bütünleşmediği sürece demokratik etkisinin sınırlı kaldığı varsayımından hareket etmektedir.

Türkiye'de yükseköğretim sistemi büyük ölçüde merkezi kamu yönetimi anlayışı içerisinde yapılandığından, akademisyenlerin özlük hakları ve ücret politikaları da merkezi karar alma mekanizmaları tarafından belirlenmektedir. Bu durum, akademisyenlerin taleplerini yalnızca kurumsal kanallar üzerinden değil, aynı zamanda dijital kamusal alan aracılığıyla görünür kılmalarına neden olmaktadır. Dolayısıyla #akademikzam kampanyası, yalnızca ekonomik taleplerin değil; dijital vatandaşlık, katılımcı katılım ve kamu yönetimi ilişkilerinin birlikte değerlendirilebileceği güncel bir örnek sunmaktadır.

Bu çalışmanın özgün yönü, dijital vatandaşlık ve katılımcı demokrasi literatürünü akademik emek bağlamında gelişen dijital hak arama pratikleri üzerinden ele almasıdır. Literatürde dijital vatandaşlık çoğunlukla e-demokrasi, yönetişim ve genel dijital katılım pratikleri çerçevesinde ele alınırken, bu katılım biçimlerinin belirli meslek gruplarının (özellikle akademik emek) hak talepleri bağlamındaki görünümüne yönelik çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir (Işıklı, 2018). Dijital katılımın görünürlük üretme kapasitesi sıkça vurgulanmakla birlikte, bu görünürlüğün karar alma süreçlerine etkisi ve kurumsal karşılığı konusunda literatürde önemli bir tartışma alanı bulunmaktadır (Köseoğlu & Aktaş, 2020). Özellikle dijital görünürlük ile politik etki arasındaki gerilimi "etki–sınır ilişkisi" çerçevesinde değerlendirmesi, çalışmanın kuramsal katkısını oluşturmaktadır.

2. Kuramsal Çerçeve

2.1. Dijital Vatandaşlık ve Katılımcı Demokrasi

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, yurttaşların kamusal yaşam içerisindeki konumunu ve siyasal süreçlere katılım biçimlerini önemli ölçüde dönüştürmüştür. Özellikle internet teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla birlikte yurttaşlık kavramı yalnızca devlet ile birey arasındaki hak ve yükümlülük ilişkisi üzerinden tanımlanmaktan uzaklaşmış; bireylerin dijital ortamlar aracılığıyla kamusal süreçlere katılımını da içeren daha geniş bir çerçevede ele alınmaya başlanmıştır. Bu dönüşüm, dijital vatandaşlık kavramının ortaya çıkmasına ve demokratik katılımın yeni biçimlerinin tartışılmasına zemin hazırlamıştır.

Uluslararası literatürde dijital vatandaşlık, bireylerin dijital teknolojilere erişebilmesi, bu teknolojileri etkin biçimde kullanabilmesi ve dijital ortamlar aracılığıyla kamusal süreçlere katılım sağlayabilmesi olarak tanımlanmaktadır (Mossberger, Tolbert ve McNeal, 2008). Bu yaklaşım, dijital vatandaşlığı yalnızca teknik yeterlilikler çerçevesinde değil, aynı zamanda demokratik katılım, kamusal sorumluluk ve çevrimiçi yurttaşlık pratikleri bağlamında değerlendirmektedir. Türkiye'de yapılan çalışmalar da dijital vatandaşlığı yalnızca teknolojik yeterliliklerle açıklamamakta; demokratik katılım, dijital haklar, çevrimiçi sorumluluklar ve dijital etik boyutlarıyla birlikte ele almaktadır (Boztepe, 2014; Işıklı, 2018).

Mossberger ve arkadaşlarının (2008) yaklaşımı dijital vatandaşlığı daha çok dijital erişim, kullanım becerisi ve çevrimiçi katılım ekseninde açıklarken, Türkiye literatüründe Boztepe (2014) ve Işıklı (2018) dijital vatandaşlığı demokratik sorumluluk, dijital etik ve aktif yurttaşlık boyutlarıyla ele almaktadır. Böylece uluslararası literatürde daha işlevsel ve teknolojik yön ön plana çıkarken, ulusal literatürde dijital vatandaşlığın demokratik katılım ve toplumsal sorumluluk boyutunun daha belirgin biçimde vurgulandığı görülmektedir. Son yıllarda ise dijital vatandaşlık kavramı yalnızca dijital okuryazarlık veya çevrimiçi etik bağlamında değil; bireylerin dijital platformlar aracılığıyla kamusal politika süreçlerine katılımı, kolektif dijital eylem üretme kapasitesi ve dijital hak arama pratikleri üzerinden de tartışılmaktadır. Bu yaklaşım, dijital vatandaşlığı demokratik yönetişimin önemli bileşenlerinden biri hâline getirmektedir.

Dijital vatandaşlık tartışmaları, katılımcı demokrasi yaklaşımıyla doğrudan ilişkilidir. Katılımcı demokrasi kuramı, demokratik sistemlerin yalnızca seçim süreçlerinden ibaret olmadığını ve yurttaşların karar alma mekanizmalarına sürekli biçimde katılması gerektiğini savunmaktadır (Pateman, 1970). Temsilî demokrasiye yöneltilen temel eleştirilerden biri, yurttaşların siyasal süreçlerde pasif konuma itilmesi ve siyasal katılımın seçim dönemleriyle sınırlandırılmasıdır. Katılımcı demokrasi yaklaşımı ise bireylerin kamusal meselelerin tartışılması ve karar alma süreçlerine dahil edilmesini demokratik meşruiyetin temel koşullarından biri olarak değerlendirmektedir.

Bu bağlamda dijital vatandaşlık, katılımcı demokrasinin dijital ortamdaki görünümünü ifade eden tamamlayıcı bir kavram olarak değerlendirilebilir. Dijital teknolojiler, bireylerin yalnızca bilgiye erişmesini değil; aynı zamanda kamu politikalarına ilişkin görüş üretmesini, kolektif talepler geliştirmesini ve karar alıcılara doğrudan ulaşmasını mümkün kılarak katılımcı demokrasinin yeni araçlarını ortaya çıkarmaktadır. Ancak demokratik katılımın yalnızca dijital ortamda görünürlük kazanması, tek başına etkili katılım anlamına gelmemektedir. Katılımın demokratik niteliği, bu taleplerin kurumsal karar alma süreçlerine ne ölçüde yansıyabildiği ile yakından ilişkilidir. Nitekim Dahlgren (2013) de dijital medyanın yurttaşlara yeni katılım olanakları sunduğunu, ancak demokratik katılımın niteliğinin yalnızca teknolojik erişimle değil, siyasal süreçler üzerindeki etkisiyle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Dijital teknolojiler bu noktada katılımcı demokrasi açısından yeni fırsatlar yaratmaktadır. Sosyal medya platformları bireylere görüşlerini ifade etme, örgütlenme, kampanya yürütme ve karar alıcılara doğrudan ulaşma imkânı sağlamaktadır. Bununla birlikte dijital katılımın artması her zaman demokratik etkinin artması anlamına gelmemektedir. Günümüzde çok sayıda dijital katılım pratiğinin yüksek görünürlük üretebildiği ancak karar alma süreçlerine nüfuz etmekte zorlandığı görülmektedir. Bu nedenle dijital vatandaşlığın demokratik kapasitesinin yalnızca katılım düzeyi üzerinden değil, bu katılımın kurumsal süreçlere etkisi üzerinden değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bu noktada sosyal medya platformlarında geliştirilen hashtag temelli kampanyalar, dijital vatandaşlığın yalnızca çevrimiçi içerik üretme pratiği olmadığını; aynı zamanda kamusal taleplerin kolektif biçimde görünür kılındığı yeni katılım mekanizmaları olduğunu göstermektedir. Hashtagler aracılığıyla bireysel deneyimler ortak bir dijital söylem altında birleşebilmekte, böylece dağınık talepler kolektif bir hak arama pratiğine dönüşebilmektedir. Bu durum, dijital vatandaşlığın pasif bilgi tüketiminden aktif kamusal katılıma doğru evrildiğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Bu çalışma açısından dijital vatandaşlık, akademisyenlerin sosyal medya platformları aracılığıyla ekonomik ve mesleki taleplerini kamusal alana taşıdıkları aktif bir yurttaşlık pratiği olarak ele alınmaktadır. Katılımcı demokrasi ise bu taleplerin yalnızca dijital görünürlük üretme kapasitesiyle değil, kamu politikaları ve karar alma süreçleri üzerindeki etkisi bakımından değerlendirilmektedir. Dolayısıyla #akademikzam etiketi, dijital vatandaşlığın katılımcı demokrasi bağlamında nasıl somutlaştığını gösteren güncel bir dijital hak arama örneği olarak bu araştırmanın temel analiz birimini oluşturmaktadır. Araştırmanın ilerleyen bölümlerinde ortaya konulan ekonomik güvencesizlik, göreli yoksunluk, bilimsel üretkenlik krizi ve dijital aktivizm temaları, dijital vatandaşlık ve katılımcı demokrasi kuramlarının sağladığı bu analitik çerçeve doğrultusunda yorumlanacaktır.

2.2. Habermas'tan Dijital Kamusal Alana: Kamusallığın Dönüşümü

Dijital vatandaşlık ve katılım tartışmalarının anlaşılmasında kamusal alan kavramı merkezi bir öneme sahiptir. Habermas (1989), kamusal alanı yurttaşların ortak meseleleri tartıştıkları, kamuoyu oluşturdukları ve siyasal iktidar üzerinde demokratik baskı oluşturabildikleri alan olarak tanımlamaktadır. Habermas'ın yaklaşımında kamusal alan, devlet ile özel yaşam arasında yer alan ve kamusal aklın oluşmasına katkı sağlayan bir iletişim alanıdır.

Habermas'ın kamusal alan yaklaşımında demokratik meşruiyetin temel koşulu, bireylerin eşit katılım imkânına sahip olduğu rasyonel tartışma ortamlarının varlığıdır. Bu nedenle kamusal alan yalnızca fiziksel bir buluşma mekânı değil; farklı toplumsal aktörlerin ortak sorunları tartışarak kamuoyu oluşturabildikleri demokratik bir iletişim zemini olarak değerlendirilmektedir. Günümüzde ise dijitalleşme, bu iletişim zemininin mekânsal sınırlarını önemli ölçüde dönüştürmüş ve kamusal tartışmaların büyük ölçüde dijital platformlara taşınmasına neden olmuştur.

Ancak dijitalleşme süreci, kamusal alanın yapısında önemli değişikliklere yol açmıştır. Geleneksel kamusal alanlar büyük ölçüde fiziksel mekânlar üzerinden şekillenirken, günümüzde kamusal tartışmaların önemli bir bölümü dijital platformlar üzerinden yürütülmektedir. Bu dönüşüm, literatürde dijital kamusal alan kavramı ile açıklanmaktadır. Dijital kamusal alan, bireylerin çevrimiçi ortamlarda görüşlerini açıklayabildiği, kamusal meseleleri tartışabildiği ve kolektif talepler oluşturabildiği yeni iletişim alanlarını ifade etmektedir.

Papacharissi (2015), dijital kamusal alanı açıklarken “ağlaşmış kamusallık” kavramını kullanmakta ve bireylerin dijital ağlar aracılığıyla yeni kamusal etkileşim biçimleri geliştirdiğini belirtmektedir. Buna göre kamusal alan artık belirli mekânlarla sınırlı değildir; ağlar içerisinde sürekli yeniden üretilen dinamik bir iletişim alanına dönüşmüştür. Benzer şekilde Dahlgren (2013), dijital ortamların demokratik katılım açısından önemli fırsatlar sunduğunu ancak bu katılımın niteliğinin ayrıca değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Habermas'ın kamusal alan yaklaşımı ile Papacharissi'nin ağlaşmış kamusallık yaklaşımı arasındaki temel farklılık, kamusal tartışmanın gerçekleştiği iletişim ortamına ilişkindir. Habermas daha çok yüz yüze, rasyonel ve müzakereye dayalı kamusal alan modelini esas alırken, Papacharissi dijital ağların oluşturduğu akışkan, çok merkezli ve sürekli yeniden şekillenen iletişim yapısına dikkat çekmektedir. Buna karşın her iki yaklaşım da bireylerin ortak sorunları görünür kılarak kamuoyu oluşturabilme kapasitesini demokratik katılımın temel unsurlarından biri olarak kabul etmektedir. Bu yönüyle dijital kamusal alan, klasik kamusal alan anlayışının dijital ağlar içerisinde yeniden üretilmiş biçimi olarak değerlendirilebilir.

Türkiye'de sosyal medya ve kamusal alan ilişkisini inceleyen çalışmalar da dijital platformların yeni kamusallık biçimleri ürettiğini ve özellikle geleneksel medya kanallarında yeterince temsil edilmeyen gruplar için alternatif görünürlük alanları oluşturduğunu göstermektedir (Şener, 2016). Bu yönüyle dijital kamusal alan, yalnızca iletişim kurulan bir ortam değil; aynı zamanda taleplerin görünür kılındığı, kamuoyu oluşturulduğu ve kolektif kimliklerin üretildiği bir mücadele alanı olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye bağlamında değerlendirildiğinde sosyal medya platformları, özellikle geleneksel temsil kanallarında yeterince karşılık bulamayan meslek grupları açısından alternatif bir kamusal alan işlevi üstlenmektedir. Akademisyenlerin özlük hakları ve çalışma koşullarına ilişkin taleplerini #akademikzam etiketi altında görünür kılmaları da bu alternatif kamusallığın güncel örneklerinden birini oluşturmaktadır. Hashtag etrafında geliştirilen kolektif söylemler, bireysel ekonomik deneyimleri ortak bir kamusal tartışmaya dönüştürmekte ve dijital platformların kamuoyu oluşturma kapasitesini görünür hâle getirmektedir. Bu yönüyle X platformu yalnızca iletişim kurulan bir sosyal medya mecrası değil, aynı zamanda akademisyenlerin ortak taleplerini görünür kıldıkları dijital bir kamusal alan olarak işlev görmektedir.

Bununla birlikte dijital kamusal alanın bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. Habermas'ın ideal kamusal alan modelinde rasyonel tartışma ve eleştirel müzakere ön plandayken, dijital platformlarda görünürlük, hız ve etkileşim çoğu zaman daha belirleyici hale gelmektedir. Algoritmaların içerik dolaşımını belirlemesi, yankı odalarının oluşması ve dikkat ekonomisinin etkisi, dijital kamusal alanın demokratik kapasitesine ilişkin yeni tartışmaları beraberinde getirmektedir.

Bu durum, dijital kamusal alanın demokratik potansiyelinin yalnızca görünürlük üretme kapasitesi üzerinden değerlendirilemeyeceğini göstermektedir. Dijital platformlar bireylere hızlı biçimde örgütlenme ve kamuoyu oluşturma imkânı sunarken, algoritmik içerik dolaşımı, gündem döngüsünün hızlanması ve dikkat ekonomisinin etkisi nedeniyle bu görünürlüğün kalıcı siyasal etkiye dönüşmesi her zaman mümkün olmamaktadır. Özellikle hashtag temelli dijital kampanyalarda başlangıçta yüksek düzeyde etkileşim elde edilmesine rağmen bu etkinin zaman içerisinde azalması, dijital kamusal alanın yapısal sınırlılıklarını ortaya koymaktadır. Bu çalışma kapsamında incelenen #akademikzam söylemi de akademisyenlerin taleplerini görünür kılan güçlü bir dijital kamusal alan örneği sunarken, bu görünürlüğün karar alma süreçlerine ne ölçüde yansıdığı sorusunu da araştırmanın temel tartışma eksenlerinden biri hâline getirmektedir. Böylece Habermas'ın kamusal alan yaklaşımı ile dijital kamusal alan literatürü, araştırmanın bulgularını yorumlamada temel kuramsal referanslardan birini oluşturmaktadır.

2.3. Dijital Aktivizm ve Hashtag Temelli Kolektif Eylem

Dijitalleşme yalnızca kamusal alanı dönüştürmemiş, aynı zamanda toplumsal hareketlerin örgütlenme biçimlerinde de önemli değişiklikler yaratmıştır. Geleneksel toplumsal hareketler büyük ölçüde hiyerarşik örgütlenmelere dayanırken, dijital çağda daha yatay ve ağ temelli hareket biçimleri ortaya çıkmıştır. Bu yeni hareket biçimleri literatürde dijital aktivizm kavramı çerçevesinde ele alınmaktadır.

Dijital aktivizm, bireylerin dijital iletişim teknolojilerini kullanarak ortak sorunlar etrafında örgütlenmeleri, kolektif talepler geliştirmeleri ve bu talepleri kamusal alanda görünür kılmaları sürecini ifade etmektedir. Bu yönüyle dijital aktivizm yalnızca çevrimiçi içerik üretimini değil; aynı zamanda dijital platformlar aracılığıyla kamuoyu oluşturmayı, karar alıcıları etkilemeyi ve toplumsal farkındalık yaratmayı amaçlayan kolektif eylem biçimlerini kapsamaktadır. Dolayısıyla dijital aktivizm, dijital vatandaşlığın en görünür pratiklerinden biri olarak değerlendirilmektedir.

Castells'e (2012) göre internet temelli toplumsal hareketler, ağ yapıları üzerinden örgütlenmekte ve geleneksel örgütlenme biçimlerinden farklı özellikler taşımaktadır. Dijital ağlar, bireylerin coğrafi sınırlamalardan bağımsız olarak ortak talepler etrafında bir araya gelebilmelerini mümkün kılmaktadır. Bennett ve Segerberg (2013) ise dijital çağdaki kolektif hareketleri açıklamak amacıyla geliştirdikleri “bağlantısal eylem”

kavramıyla bireylerin merkezi örgütlenmelere ihtiyaç duymaksızın ortak talepler etrafında bir araya gelebildiğini ileri sürmektedir.

Castells'in yaklaşımı dijital ağların kolektif hareketlerin örgütlenmesindeki yapısal rolüne odaklanırken, Bennett ve Segerberg bireylerin gevşek ağlar üzerinden kişisel deneyimlerini ortak taleplere dönüştürmesini açıklamaktadır. Böylece dijital çağda kolektif eylem, geleneksel toplumsal hareketlerde olduğu gibi güçlü örgütsel yapılardan ziyade dijital ağlar ve ortak iletişim pratikleri üzerinden şekillenmektedir. Bu yaklaşım, hashtag temelli kampanyaların neden kısa sürede geniş katılım oluşturabildiğini açıklayan önemli kuramsal çerçevelerden birini oluşturmaktadır.

Türkiye'de sosyal medya ve siyasal katılım ilişkisini inceleyen araştırmalar da sosyal medyanın yalnızca bir iletişim aracı değil, aynı zamanda dijital aktivizmin önemli bir bileşeni haline geldiğini ortaya koymaktadır (Köseoğlu ve Al, 2014; Özdemir, 2015). Özellikle belirli gündemler etrafında örgütlenen hashtag kampanyaları, dijital aktivizmin en görünür biçimlerinden biri olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye'de son yıllarda farklı meslek grupları ve toplumsal hareketler tarafından yürütülen hashtag kampanyaları, sosyal medyanın yalnızca bilgi paylaşımı amacıyla değil, kolektif hak arama ve kamuoyu oluşturma amacıyla da yoğun biçimde kullanıldığını göstermektedir. Bu durum dijital platformların, geleneksel örgütlenme biçimlerine alternatif katılım kanalları sunduğunu ortaya koymaktadır.

Bu süreçte hashtag kullanımı önemli bir işlev üstlenmektedir. Hashtagler, bireysel deneyimlerin ortak bir başlık altında görünür hale gelmesini sağlayarak kolektif kimlik oluşumuna katkıda bulunmaktadır. Aynı zamanda belirli bir talebin dijital kamusal alanda dolaşıma girmesini kolaylaştırmakta ve görünürlüğünü artırmaktadır. Bu nedenle hashtagler yalnızca teknik sınıflandırma araçları değil, aynı zamanda dijital aktivizmin temel söylemsel araçları olarak değerlendirilmektedir.

Hashtagler aynı zamanda dijital kamusal alanda ortak bir söylem üretme işlevi de görmektedir. Aynı etiketi kullanan bireyler, birbirlerinden bağımsız olarak ürettikleri içerikleri ortak bir dijital anlatı içerisinde bir araya getirmekte; böylece bireysel deneyimler kolektif bir hak arama söylemine dönüşmektedir. Bu nedenle hashtagler yalnızca içerikleri sınıflandıran teknik araçlar değil; kolektif kimlik inşasını ve dijital dayanışmayı güçlendiren söylemsel mekanizmalar olarak da değerlendirilmektedir.

Bu çerçevede #akademikzam etiketi, akademisyenlerin farklı üniversitelerde yaşadıkları ekonomik ve mesleki sorunları ortak bir talep etrafında görünür hale getiren bir kolektif eylem aracı olarak değerlendirilebilir. Etiket altında üretilen söylemler yalnızca ücret artışı talebini değil; akademik emeğin değeri, mesleki statü, bilimsel üretim koşulları ve akademik kimliğin korunmasına ilişkin daha geniş bir tartışmayı da içermektedir.

Bu yönüyle #akademikzam etiketi, Castells'in tanımladığı ağ temelli toplumsal hareketlerin ve Bennett ile Segerberg'in bağlantısal eylem modelinin Türkiye bağlamındaki güncel örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir. Akademisyenler merkezi bir örgütlenme yapısından bağımsız biçimde ortak bir hashtag etrafında bir araya gelerek ekonomik taleplerini kolektif bir dijital söyleme dönüştürmekte; bireysel deneyimlerini ortak bir hak arama pratiği içerisinde yeniden üretmektedir. Bu süreç, dijital aktivizmin yalnızca çevrimiçi görünürlük üretmediğini; aynı zamanda akademik kimliğin, mesleki dayanışmanın ve kolektif taleplerin yeniden inşa edildiği bir dijital kamusal alan oluşturduğunu göstermektedir. Araştırmanın bulgular bölümünde incelenen dijital aktivizm ve siyasal baskı mekanizmalarına ilişkin söylemler, bu kuramsal çerçeve doğrultusunda yorumlanacaktır.

2.4. Akademik Emek, Prekarizasyon ve Göreli Yoksunluk

Son yıllarda yükseköğretim alanında yaşanan dönüşümler, akademik emeğin niteliği ve çalışma koşulları üzerine yürütülen tartışmaları artırmıştır. Üniversitelerin performans odaklı yönetim anlayışlarına yönelmesi, akademisyenlerden beklenen yayın, proje, atıf ve görünürlük baskısını artırırken; ekonomik karşılıkların aynı ölçüde yükselmemesi akademik emek tartışmalarını daha görünür hale getirmiştir.

Yükseköğretimde yaşanan bu dönüşüm, yalnızca akademik üretim süreçlerini değil; akademisyenlerin çalışma yaşamına ilişkin beklentilerini, mesleki kimliklerini ve üniversitenin toplumsal işlevine ilişkin algılarını da etkilemektedir. Performans odaklı yönetim anlayışıyla birlikte akademik başarı göstergelerinin çeşitlenmesine karşın, ekonomik ve özlük haklarının aynı ölçüde iyileşmemesi akademik emeğin değerine ilişkin tartışmaları derinleştirmektedir. Bu nedenle akademik emek, günümüzde yalnızca bilimsel üretim bağlamında değil; emek süreçleri, çalışma koşulları ve ekonomik güvencesizlik ekseninde de değerlendirilmektedir.

Bu süreç literatürde sıklıkla "prekarizasyon" kavramı ile açıklanmaktadır. Prekarizasyon, bireylerin çalışma yaşamında ekonomik güvencesizlik, gelir belirsizliği ve mesleki kırılganlık yaşamasını ifade etmektedir. Akademik emek bağlamında değerlendirildiğinde ise prekarizasyon, yüksek nitelikli emek gerektiren akademik faaliyetlerin ekonomik ve sosyal karşılığının giderek zayıflaması anlamına gelmektedir.

Bu yönüyle akademik prekarizasyon, yalnızca düşük ücret olgusunu değil; iş güvencesi, kariyer belirsizliği, performans baskısı, artan idari yükler ve akademik üretimin ekonomik karşılığının zayıflaması gibi çok boyutlu bir süreci kapsamaktadır. Dolayısıyla akademisyenlerin ekonomik talepleri yalnızca ücret artışı beklentisi olarak değil; akademik emeğin sürdürülebilirliği ve çalışma koşullarının iyileştirilmesine yönelik yapısal bir talep olarak değerlendirilmektedir.

Akademik prekarizasyon yalnızca ekonomik bir sorun değildir. Aynı zamanda mesleki kimlik, toplumsal statü ve aidiyet duygusu üzerinde de etkiler yaratmaktadır. Özellikle yüksek eğitim düzeyi ve uzmanlık gerektiren akademik mesleklerde gelir düzeyinin diğer kamu meslekleriyle kıyaslandığında geride kalması, göreli yoksunluk algısını güçlendirmektedir. Göreli yoksunluk yaklaşımına göre bireyler yalnızca sahip oldukları kaynaklara göre değil, kendilerini karşılaştırdıkları gruplara göre de memnuniyet veya memnuniyetsizlik geliştirmektedir.

Göreli yoksunluk yaklaşımı, bireylerin memnuniyetsizliklerini yalnızca mutlak ekonomik koşullar üzerinden değil, kendilerini karşılaştırdıkları referans grupları üzerinden geliştirdiklerini ileri sürmektedir. Bu nedenle akademisyenlerin ekonomik söylemleri, yalnızca gelir düzeyine ilişkin değerlendirmelerden oluşmamakta; benzer eğitim düzeyine veya kamu sektöründeki diğer meslek gruplarına yönelik yapılan karşılaştırmalar üzerinden şekillenmektedir. Böylece ekonomik talepler, göreli adalet ve liyakat algısıyla iç içe geçen daha geniş bir toplumsal değerlendirmeye dönüşmektedir.

Bu durum aynı zamanda statü kaybı tartışmalarını da beraberinde getirmektedir. Akademik emeğin ekonomik karşılığının yetersiz olduğu yönündeki algı, yalnızca gelir düzeyine ilişkin bir değerlendirme değil, aynı zamanda akademik mesleğin toplumsal konumuna ilişkin bir sorgulamayı da içermektedir. Bu nedenle dijital platformlarda dile getirilen talepler yalnızca ekonomik beklentileri değil, aynı zamanda akademik emeğin tanınması ve mesleki statünün korunmasına yönelik sembolik talepleri de kapsamaktadır.

Bu çerçevede dijital platformlarda üretilen söylemler, akademisyenlerin yalnızca ekonomik kayıplarını görünür kılmakla kalmamakta; aynı zamanda akademik emeğin toplumsal değerinin yeniden tanınmasına yönelik sembolik bir mücadele alanı oluşturmaktadır. Özellikle #akademikzam etiketi altında paylaşılan içeriklerde ücret yetersizliği, yoksulluk sınırı, göreli yoksunluk, mesleki saygınlık ve beyin göçü gibi söylemlerin birlikte kullanılması, ekonomik sorunların akademik kimlik ve statü tartışmalarıyla bütünleştiğini göstermektedir. Bu durum, araştırmanın bulgular bölümünde ortaya konulan ekonomik güvencesizlik, göreli yoksunluk ve statü kaybı temalarının kuramsal temelini oluşturmaktadır.

Bu çalışma açısından prekarizasyon kavramı, akademisyenlerin ekonomik güvencesizlik deneyimlerini açıklayan temel analitik araçlardan biri olarak ele alınırken; göreli yoksunluk yaklaşımı ise dijital söylemlerde

sıkça görülen meslekler arası karşılaştırmaların ve statü kaybı vurgusunun anlaşılmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla akademisyenlerin dijital platformlarda dile getirdikleri ekonomik talepler, yalnızca bireysel gelir beklentilerinin ifadesi değil; akademik emeğin ekonomik, toplumsal ve sembolik değerinin yeniden tanımlanmasına yönelik kolektif bir hak arama pratiği olarak değerlendirilmektedir.

2.5. Enfokrasi ve Dijital Katılımın Sınırları

Dijital katılımın demokratik kapasitesini değerlendirmede son dönemde öne çıkan yaklaşımlardan biri Byung-Chul Han'ın enfokrasi kavramıdır. Han'a (2022) göre günümüz toplumları bilgi eksikliği değil, bilgi fazlalığı sorunu yaşamaktadır. Dijital teknolojiler bireylere daha fazla bilgiye erişim ve daha fazla görünürlük imkânı sunarken, aynı zamanda dikkat dağınıklığı ve etkisizlik de üretmektedir.

Han'ın enfokrasi yaklaşımı, dijital çağda demokratik katılımın yalnızca bilgiye erişim veya iletişim olanaklarının artmasıyla açıklanamayacağını ileri sürmektedir. Bu yaklaşımda temel sorun, bilgiye ulaşamamak değil; bilgi akışının aşırı yoğunluğu içerisinde anlam üretmenin ve kolektif siyasal etkinin giderek zorlaşmasıdır. Böylece dijital platformlar katılımı niceliksel olarak artırırken, bu katılımın demokratik karar alma süreçlerine etkisi aynı ölçüde güçlenmeyebilmektedir.

Han, dijital çağda iktidarın giderek bilgi akışının yönetimi üzerinden şekillendiğini ileri sürmektedir. Enfokrasi kavramı, bilginin yeni bir iktidar biçimi haline geldiği ve bireylerin bilgi dolaşımı içerisinde sürekli görünür olmaya zorlandığı bir toplumsal yapıyı ifade etmektedir. Bu sistemde herkes konuşabilmekte, paylaşım yapabilmekte ve görünür olabilmektedir; ancak görünürlük her zaman siyasal etki anlamına gelmemektedir.

Bu yönüyle Han'ın yaklaşımı, Habermas'ın kamusal alan kuramından önemli ölçüde ayrılmaktadır. Habermas kamusal alanı rasyonel tartışma ve müzakere yoluyla kamuoyu oluşturulabilen demokratik bir iletişim zemini olarak ele alırken, Han dijital platformlarda görünürlüğün artmasının demokratik etkiyi garanti etmediğini savunmaktadır. Böylece dijital çağda kamusal alanın temel sorunu katılım eksikliği değil; aşırı bilgi üretimi içerisinde siyasal etkinin giderek zayıflamasıdır.

Bu yaklaşım açısından değerlendirildiğinde sosyal medya platformları demokratik katılımı artırırken aynı zamanda bu katılımın etkisini de sınırlandırabilmektedir. Çünkü dijital ortamda üretilen içerikler çok hızlı dolaşıma girmekte ve aynı hızla gündemden düşebilmektedir. Böylece görünürlük artarken kalıcı siyasal etki üretmek zorlaşmaktadır.

Bu durum, dijital aktivizm literatüründe sıklıkla tartışılan "yüksek görünürlük-düşük etki" paradoksuyla da örtüşmektedir. Dijital platformlar kısa sürede geniş katılım ve yüksek etkileşim sağlayabilmekte; ancak bu görünürlüğün kurumsal politika değişikliklerine dönüşmesi çoğu zaman mümkün olamamaktadır. Dolayısıyla dijital katılımın başarısı yalnızca erişim, etkileşim veya paylaşım sayılarıyla değil; karar alma süreçleri üzerinde oluşturduğu somut etkiyle birlikte değerlendirilmelidir.

Bu bağlamda #akademikzam etiketi altında üretilen yoğun içerik akışı, Han'ın enfokrasi yaklaşımının işaret ettiği görünürlük paradoksunu ortaya koymaktadır. Akademisyenler taleplerini geniş kitlelere ulaştırabilmiş, yüksek düzeyde etkileşim ve görünürlük elde edebilmiş olsalar da bu görünürlüğün kurumsal karar alma süreçlerine aynı ölçüde yansımadığı görülmektedir. Benzer şekilde Türkiye'de dijital vatandaşlık ve demokratik katılım ilişkisini inceleyen çalışmalar da dijital ortamların katılım imkanlarını artırdığını ancak bu katılımın kurumsal karar alma süreçlerine etkisinin sınırlı kalabildiğini ortaya koymaktadır (Turan ve Karasu, 2018).

Bu yönüyle #akademikzam kampanyası, dijital aktivizmin yalnızca örgütlenme kapasitesini değil, aynı zamanda dijital katılımın yapısal sınırlarını da görünür kılan güncel bir örnek niteliği taşımaktadır. Paylaşımların yüksek etkileşim üretmesine rağmen akademisyenlerin temel taleplerinin kamu politikalarına sınırlı ölçüde yansıması, Han'ın enfokrasi yaklaşımının öngördüğü görünürlük ile siyasal etki arasındaki kopukluğu desteklemektedir. Bu nedenle enfokrasi kavramı, araştırmanın bulgular bölümünde dijital

görünürlüğün neden kalıcı siyasal etkiye dönüşemediğini açıklayan temel analitik araçlardan biri olarak kullanılmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışma, dijital vatandaşlık, katılımcı demokrasi, dijital kamusal alan, dijital aktivizm, akademik emek ve enfokrasi literatürlerini #akademikzam örneği üzerinden bir araya getirmektedir. Dijital platformlar akademisyenlere görünürlük, örgütlenme ve kolektif talep üretme imkânı sunarken; bu görünürlüğün karar alma süreçlerine etkisi sınırlı kalabilmektedir. Bu nedenle #akademikzam söylemi, dijital çağda katılımın arttığı ancak temsil ve etki sorunlarının devam ettiği yeni bir kamusal mücadele biçimi olarak değerlendirilebilir.

3. Yöntem

Bu araştırmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiş olup, veri çözümleme sürecinde eleştirel söylem analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın analitik çerçevesi; söylemi toplumsal biliş, güç ve ideoloji bağlamında ele alan Teun A. van Dijk'in yaklaşımı üzerine kurgulanmıştır (van Dijk, 1995; Şah, 2020). Eleştirel söylem analizi, dili bir sosyal pratik olarak ele alır ve söylemin ideolojik süreçlerle, güç ilişkileriyle ve toplumsal yapı ile nasıl iç içe geçtiğini ortaya koymayı amaçlar (van Dijk, 1993; Fairclough, 2003).

Van Dijk'in eleştirel söylem kuramı, söylemi yalnızca dilsel içerik olarak değil, aynı zamanda toplumsal biliş, güç ve ideoloji ilişkileri bağlamında analiz edilmesi gereken sosyokültürel bir fenomen olarak değerlendirir (van Dijk, 1995; Şah, 2020; Düşünceli, 2023). Bu bağlamda eleştirel söylem analizi, söylemlerin toplumsal güç yapılarının yeniden üretiminde oynadığı rolü ortaya koymak için uygun bir teorik ve metodolojik çerçeve sunmaktadır (Wodak & Meyer, 2009).

Van Dijk'in yaklaşımının tercih edilmesinin temel nedeni, dijital platformlarda üretilen söylemleri yalnızca metinsel özellikleri bakımından değil; aynı zamanda güç ilişkileri, ideolojik temsiller, toplumsal biliş ve söylemin üretildiği sosyokültürel bağlam çerçevesinde değerlendirmeye olanak sağlamasıdır. Bu araştırmada akademisyenlerin ekonomik ve mesleki taleplerinin hangi söylemsel stratejiler aracılığıyla meşrulaştırıldığı, hangi toplumsal temsiller üzerinden inşa edildiği ve dijital kamusal alanda nasıl kolektif bir hak arama söylemine dönüştüğü incelendiğinden, eleştirel söylem analizi araştırmanın amacıyla doğrudan uyumlu bir yöntem olarak tercih edilmiştir.

Araştırmanın veri setini, X platformunda 2025 yılının ilk altı ayında #akademikzam etiketiyle paylaşılan içerikler oluşturmaktadır. Veri toplama süreci hashtag taraması yoluyla manuel olarak gerçekleştirilmiş, belirlenen zaman aralığında üretilen paylaşımlar sistematik biçimde derlenmiştir. Veri toplama sürecinde X platformunun gelişmiş arama (Advanced Search) özelliğinden yararlanılmıştır. #akademikzam etiketi kullanılarak 1 Ocak-30 Haziran 2025 tarihleri arasında paylaşılan içerikler tarih filtreleri uygulanarak taranmış ve araştırma kapsamına uygun paylaşımlar manuel olarak kaydedilmiştir. 2025 yılının ilk altı ayının tercih edilmesinin temel nedeni, akademisyenlerin maaş düzenlemeleri ve ek zam taleplerinin en yoğun biçimde bu dönemde dijital gündeme taşınmış olmasıdır. Böylece çalışma, dijital hak arama söyleminin en görünür olduğu döneme odaklanmaktadır.

Çalışmanın kapsamı bu zaman aralığı ve ilgili hashtag ile sınırlı tutulmuş; yalnızca Türkçe ve özgün metin içeren içerikler araştırmaya dahil edilmiştir. Tekrar eden paylaşımlar (retweetler) ve konu dışı içerikler veri seti dışında bırakılarak analiz sürecinin homojenliği sağlanmıştır. Araştırmada olasılıklı örnekleme yerine amaçlı örnekleme yaklaşımı benimsenmiştir. Amaçlı örnekleme, araştırma problemini en iyi temsil eden veri kaynaklarının derinlemesine incelenmesine olanak sağlaması nedeniyle nitel araştırmalarda yaygın olarak tercih edilmektedir (Patton, 2015). Bu doğrultuda yalnızca araştırmanın amacını doğrudan yansıtan özgün paylaşımlar analiz kapsamına alınmış; reklam içerikleri, otomatik paylaşımlar, yalnızca hashtag içermekle birlikte araştırma konusuyla ilişkili olmayan içerikler ve tekrar eden iletiler analiz dışında bırakılmıştır.

Araştırma kapsamında başlangıçta belirlenen zaman aralığında paylaşılan tüm içerikler taranmış, veri temizleme sürecinin ardından analiz ölçütlerini karşılayan paylaşımlar söylem analizine dâhil edilmiştir.

Araştırmanın veri toplama sürecinde, 1 Ocak–30 Haziran 2025 tarihleri arasında X platformunda #akademikzam etiketiyle paylaşılan yaklaşık 115.000 içerik taranmıştır. Veri temizleme sürecinde tekrar eden paylaşımlar (retweetler), konu dışı içerikler ve araştırma kapsamına uymayan iletiler elenmiş; eleştirel söylem analizine uygun nitelikleri taşıyan 612 özgün paylaşım analiz edilmiştir.

Bu yönüyle araştırma, dijital söylemin belirli bir zaman dilimindeki görünümünü temsil edecek şekilde sınırlandırılmıştır. Elde edilen veriler metinsel ve bağlamsal nitelikleri dikkate alınarak analiz edilmek üzere düzenlenmiştir (Patton, 2015).

Analiz süreci üç aşamalı olarak yürütülmüştür. İlk aşamada paylaşımlarda yer alan dilsel yapılar, kavram kullanımları ve temalar açık kodlama yöntemiyle ayrıştırılmıştır (Strauss & Corbin, 1998). Kodlama sürecinde tüm paylaşımlar araştırmacı tarafından tekrar tekrar okunmuş, benzer anlam örüntülerine sahip ifadeler açık kodlama yöntemiyle işaretlenmiştir. Daha sonra benzer kodlar bir araya getirilerek üst temalar oluşturulmuş, elde edilen temalar araştırmanın kuramsal çerçevesi doğrultusunda yeniden değerlendirilmiştir. Kodlama süreci tümevarımsal bir yaklaşımla yürütülmüş; temaların veri içerisinden doğal biçimde ortaya çıkmasına özen gösterilmiştir. İkinci aşamada van Dijk'in söylem analizi çerçevesi doğrultusunda içerikler sosyokültürel bağlam, güç ilişkileri ve toplumsal temsiller perspektifiyle değerlendirilmiştir. Son aşamada ise elde edilen veriler "hak talebi söylemi", "kolektif kimlik inşası", "mağduriyet vurgusu" ve "karar alıcılara yöneltilen çağrılar" gibi temalar altında sistematik biçimde sınıflandırılmıştır. Açık kodlama sonucunda elde edilen alt kodlar benzer içerik özelliklerine göre gruplanmış ve araştırmanın bulgular bölümünde sunulan "Ekonomik Güvencesizlik ve Yoksulluk Söylemi", "Göreli Yoksunluk ve Statü Kaybı", "Bilimsel Üretkenlik Krizi ve Beyin Göçü Projeksiyonu" ile "Dijital Aktivizm ve Siyasal Baskı Mekanizmaları" başlıklı temalar oluşturulmuştur. Böylece söylemler yalnızca içerik düzeyinde değil; ideolojik anlam üretimi, güç ilişkileri ve toplumsal temsil biçimleri bakımından da analiz edilmiştir. Bu aşamalı yapı, söylemin yalnızca yüzeysel içerik düzeyinde değil, aynı zamanda ideolojik ve yapısal boyutlarıyla analiz edilmesine imkân sağlamaktadır.

Araştırmanın geçerliği, analiz sürecinin kuramsal çerçeve ile tutarlı biçimde yürütülmesi ve elde edilen temaların literatürle karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi yoluyla sağlanmıştır (Fairclough, 2003; van Dijk, 2001). Güvenirlik ise kodlama sürecinin sistematik biçimde yürütülmesi, analiz aşamalarının tekrar gözden geçirilmesi ve temalar arası tutarlılığın kontrol edilmesiyle güçlendirilmiştir. Bu yaklaşım, araştırmanın hem yorumlayıcı tutarlılığını hem de yöntemsel tekrarlanabilirliğini desteklemektedir.

Araştırmada yalnızca kamuya açık olarak erişilebilen X paylaşımları kullanılmıştır. Özel hesaplara ait içerikler ve erişim kısıtlaması bulunan paylaşımlar araştırma kapsamına alınmamıştır. Analiz sürecinde kullanıcıların kişisel verilerinin korunmasına özen gösterilmiş; paylaşımlar bilimsel araştırma etiği doğrultusunda yalnızca söylemsel içerikleri bakımından değerlendirilmiştir. Böylece araştırma, dijital ortamlarda kamuya açık olarak üretilen içeriklerin etik ilkeler çerçevesinde incelenmesine ilişkin uluslararası araştırma uygulamalarıyla uyumlu biçimde yürütülmüştür.

Son olarak, bu yöntemsel yaklaşım sayesinde araştırma, #akademikzam etiketi altında üretilen söylemlerin yalnızca hangi konular etrafında yoğunlaştığını değil; bu söylemlerin hangi ideolojik kabuller, güç ilişkileri ve toplumsal temsiller üzerinden inşa edildiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu yönüyle eleştirel söylem analizi, araştırmanın kuramsal çerçevesinde ele alınan dijital vatandaşlık, dijital kamusal alan, dijital aktivizm, prekarizasyon ve enfokrasi kavramlarının dijital söylem içerisindeki karşılıklarını bütüncül biçimde değerlendirmeye olanak sağlamaktadır.

4. Bulgular

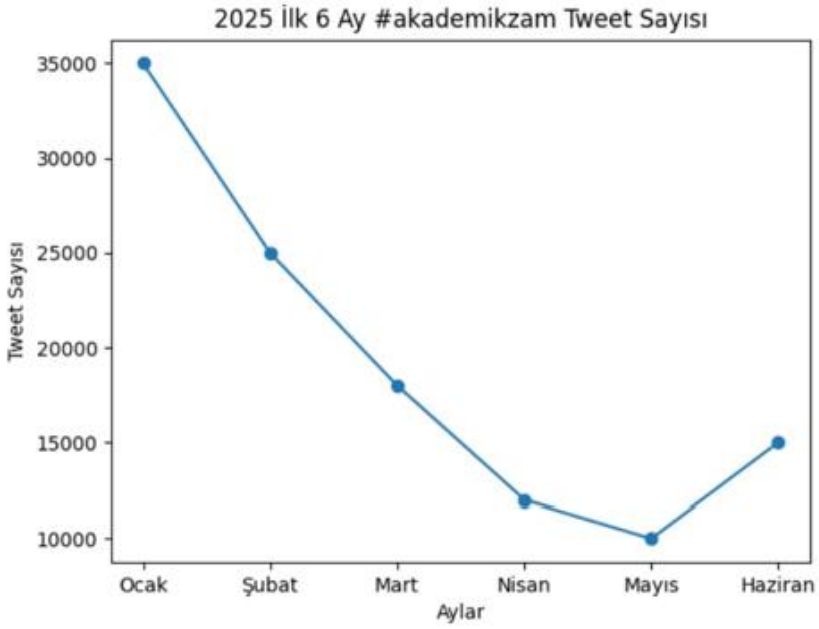
Araştırma kapsamında, 2025 yılının ilk altı ayında X platformunda #akademikzam etiketi altında paylaşılan içerikler, van Dijk'in (1993; 1995) eleştirel söylem analizi yaklaşımı doğrultusunda metinsel ve bağlamsal düzeylerde incelenmiştir. Analiz sürecinde söylemlerin yalnızca dilsel özellikleri değil; güç ilişkileri, ideolojik temsiller, toplumsal biliş ve dijital kamusal alanda ürettikleri anlamlar da değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda paylaşımlarda tekrar eden söylem kalıpları, kavramsal çerçeveler ve ortak anlatılar açık kodlama yöntemiyle sınıflandırılmış; benzer söylemsel örüntüler tematik olarak bir araya getirilmiştir.

Araştırma kapsamında analiz edilen 612 özgün paylaşımın söylemsel çözümlemesi sonucunda, #akademikzam etiketi etrafında gelişen dijital söylemin yalnızca ücret artışı talebine odaklanmadığı; akademik emeğin değeri, mesleki kimlik, toplumsal statü, bilim politikaları ve demokratik temsil sorunlarını kapsayan çok katmanlı bir hak arama söylemi ürettiği belirlenmiştir. Bu yönüyle X platformu, akademisyenlerin bireysel deneyimlerini ortak taleplere dönüştürdükleri ve kolektif bir dijital kamusallık oluşturdukları alternatif bir iletişim alanı olarak öne çıkmaktadır.

Elde edilen bulgular, #akademikzam etiketi etrafında oluşan dijital söylemin yalnızca ücret artışı talebine indirgenemeyecek çok katmanlı bir hak arama pratiği ortaya koyduğunu göstermektedir. Akademisyenler ekonomik taleplerini dile getirirken aynı zamanda akademik emeğin değeri, mesleki kimlik, toplumsal statü, bilim politikaları ve demokratik temsil sorunlarına ilişkin kolektif bir söylem üretmektedir. Bu yönüyle dijital platform, bireysel deneyimlerin ortak bir toplumsal anlatıya dönüştüğü alternatif bir dijital kamusal alan işlevi görmektedir.

Analiz sonucunda söylemler dört temel tema altında toplanmıştır: (1) Ekonomik Güvencesizlik ve Yoksulluk Söylemi, (2) Göreli Yoksunluk ve Statü Kaybı, (3) Bilimsel Üretkenlik Krizi ve Beyin Göçü Projeksiyonu ve (4) Dijital Aktivizm ve Siyasal Baskı Mekanizmaları. Bu temalar birbirinden bağımsız kategoriler olarak değil; akademisyenlerin ekonomik, mesleki ve toplumsal taleplerini dijital kamusal alanda birbirini besleyen söylemsel stratejiler aracılığıyla görünür kılan bütünleşik bir hak arama söyleminin bileşenleri olarak değerlendirilmiştir. Aşağıda her bir tema, temsil gücü yüksek örnek paylaşımlar ve ilgili kuramsal çerçeve ışığında ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

Grafik 1: 2025 Yılının İlk Altı Ayında #akademikzam Etiketi Altında Paylaşılan Tweet Sayılarının Aylara Göre Dağılımı

Grafik 1, 2025 yılının ilk altı ayında #akademikzam etiketi altında üretilen paylaşımların aylara göre dağılımını göstermektedir. Veriler incelendiğinde, paylaşım yoğunluğunun Ocak ayında yaklaşık 35.000 tweet ile en yüksek seviyeye ulaştığı görülmektedir. Bu yoğunluğun, yılın ilk maaş düzenlemelerinin açıklanması ve akademisyenlerin beklentilerinin karşılanmamasına yönelik oluşan toplu tepkiyle ilişkili olduğu değerlendirilmektedir. Ocak ayını yaklaşık 25.000 paylaşım ile Şubat ayı izlemekte, sonraki aylarda ise paylaşım sayısında kademeli bir azalma gözlenmektedir. Mart ayında yaklaşık 18.000, Nisan ayında 12.000 ve Mayıs ayında ise yaklaşık 10.000 paylaşım yapılmıştır. Haziran ayında ise tweet sayısının yeniden 15.000 düzeyine yükseldiği görülmektedir.

Paylaşım yoğunluğundaki bu değişim, #akademikzam kampanyasının belirli dönemlerde dijital kamusal alanda daha görünür hâle geldiğini göstermektedir. Özellikle Ocak ayında gözlenen yüksek paylaşım hacmi, yılın ilk maaş düzenlemeleri ve akademisyenlerin ücret beklentilerine ilişkin tartışmaların dijital platformlarda yoğun biçimde gündeme taşındığını ortaya koymaktadır. Takip eden aylarda paylaşım sayısında kademeli bir azalma yaşanmasına rağmen, Haziran ayında yeniden artış görülmesi kampanyanın belirli siyasal ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak tekrar görünürlük kazandığını göstermektedir.

Grafik aynı zamanda dijital hak arama kampanyalarının süreklilikten çok dönemsel yoğunlaşmalar şeklinde ilerlediğini ortaya koymaktadır. Bu durum, dijital platformlarda kolektif taleplerin gündemdeki siyasal ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak hızla mobilize olabildiğini, ancak aynı hızla görünürlük kaybına da uğrayabildiğini göstermektedir.

Elde edilen bu nicel görünüm, söylem analizinde ulaşılan dört temel temanın hangi toplumsal bağlam içerisinde üretildiğini anlamak açısından önemli bir çerçeve sunmaktadır. Aşağıda her bir tema, temsil gücü yüksek örnek paylaşımlar ve eleştirel söylem analizi bulguları doğrultusunda ayrıntılı olarak değerlendirilmektedir.

4.1. Göreli Yoksunluk ve Statü Kaybı: Meslekler Arası Karşılaştırma

Göreli yoksunluk söyleminde akademisyenler yalnızca gelir düzeylerini değil, sahip oldukları eğitim sermayesi ile elde ettikleri ekonomik ve toplumsal karşılığı karşılaştırmaktadır. Bu söylem, meslekler arası statü farklılıklarının bozulduğu algısını güçlendirmektedir.

Analiz edilen paylaşımlarda ekonomik memnuniyetsizlik, mutlak gelir düzeyinden çok diğer kamu meslek gruplarıyla yapılan karşılaştırmalar üzerinden anlamlandırılmaktadır. Bu durum, göreli yoksunluk kuramının öngördüğü biçimde bireylerin ekonomik değerlendirmelerini kendi gelirlerinden ziyade referans aldıkları gruplarla kıyaslama eğiliminde olduklarını göstermektedir. Dolayısıyla söylemde öne çıkan unsur yalnızca düşük ücret değil, akademik emeğin hak ettiği ekonomik ve sembolik karşılığı göremediği yönündeki kolektif algıdır.

8 Şubat 2025 tarihinde bir X kullanıcısı, "*Akademisyenlik mesleğinin saygınlığının azalmasında maaşların düşüklüğü de bir etken. Ülkemizde saygınlığın önemli bir ölçütü bilgiden ziyade yüksek gelirdir.*" ifadeleriyle ekonomik yetersizliği doğrudan mesleki prestij kaybıyla ilişkilendirmektedir.

Benzer biçimde 16 Mart 2025 tarihinde diğer bir kullanıcı, "*Ünvan da statü de sizin olsun. Öğretmen maaşına hem öğretmenlik, hem bilim, hem idari işler, hem kalite/akreditasyon..."* sözleriyle akademisyenlerden beklenen çok yönlü emeğin ekonomik karşılığının verilmediğini vurgulamaktadır. Bu söylemde akademik unvanın sembolik değerini koruduğu, ancak ekonomik ve toplumsal statü bakımından karşılığını yitirdiği yönünde güçlü bir eleştiri bulunmaktadır. Böylece akademisyenler kendilerini yalnızca ekonomik açıdan değil, mesleki saygınlık bakımından da göreli olarak yoksun hissettiklerini ifade etmektedirler.

Van Dijk'in eleştirel söylem analizi açısından değerlendirildiğinde bu paylaşımlar, yalnızca bireysel memnuniyetsizlik ifadeleri değil; akademik emeğin toplumsal değerinin yeniden tanımlandığı ideolojik söylemler olarak öne çıkmaktadır. Akademisyenler, "bilim insanı", "öğretmen", "idari personel" ve "kamu

çalışanı" gibi kimlikleri aynı söylem içerisinde karşılaştırarak akademik emeğin sembolik sermayesinin ekonomik sermayeyle desteklenmediğini ileri sürmektedir. Böylece göreli yoksunluk söylemi, ekonomik eşitsizlik eleştirisinin ötesine geçerek akademik mesleğin toplumsal statüsüne ilişkin kolektif bir temsil üretmektedir.

4.2. Bilimsel Üretkenlik Krizi ve Beyin Göçü Projeksiyonu

Paylaşımlarda ekonomik sorunlar yalnızca bireysel geçim sıkıntısı olarak değil, Türkiye'nin bilimsel geleceğini tehdit eden yapısal bir problem olarak sunulmaktadır. Özellikle beyin göçü söylemi, düşük ücret politikalarının uzun vadeli sonuçlarını görünür kılan temel temalardan biridir.

Bu temada dikkat çeken nokta, ekonomik taleplerin bireysel çıkar söylemi yerine kamusal yarar söylemi üzerinden meşrulaştırılmasıdır. Akademisyenler ücret artışı taleplerini yalnızca kendi yaşam koşullarıyla ilişkilendirmemekte; bilimsel üretkenlik, nitelikli insan kaynağının korunması ve ülkenin akademik geleceği açısından stratejik bir gereklilik olarak sunmaktadır. Böylece bireysel ekonomik deneyimler, ulusal bilim politikalarına ilişkin kolektif bir eleştiriye dönüşmektedir.

15 Ocak 2025 tarihli paylaşımda "*Akademikzam olmadıkça beyin göçü devam edecek. Bilim insanları geçim derdi olmayan ve bilginin kıymetli olduğu yerleri tercih etmeye devam edecek*." ifadeleri ekonomik koşullar ile akademik göç arasında doğrudan nedensellik kurmaktadır.

Benzer şekilde 29 Haziran 2025 tarihli paylaşımda *"Sorun beyin göçü değil sadece, sorun değer görmeyen beyinlerin sessiz çığlığı. Ülkede kalanın değeri yok, gidenin kıymeti sonradan anlaşılıyor."* sözleri ekonomik talepleri ulusal bilim politikaları ve akademik değer üretimi bağlamına taşımaktadır. Bu söylemde düşük ücretler yalnızca kişisel mağduriyet değil; bilimsel üretkenliği azaltan ve ülkenin insan kaynağını kaybetmesine yol açan stratejik bir sorun olarak temsil edilmektedir.

Van Dijk'in yaklaşımı çerçevesinde değerlendirildiğinde bu söylemler, ekonomik taleplerin ideolojik olarak yeniden çerçevelendirildiğini göstermektedir. Akademisyenler ücret artışı taleplerini bireysel çıkar söylemi yerine "bilim", "gelecek", "ülke" ve "nitelikli insan kaynağı" gibi üst kavramlar üzerinden meşrulaştırmaktadır. Böylece ekonomik hak talebi, ulusal kalkınma ve bilim politikalarıyla ilişkilendirilen kolektif bir kamusal söyleme dönüşmektedir. Bu durum aynı zamanda Castells'in ağ toplumu yaklaşımında vurguladığı biçimde bireysel deneyimlerin dijital ağlar aracılığıyla ortak politik taleplere dönüşebildiğini göstermektedir.

4.3. Dijital Aktivizm ve Siyasal Baskı Mekanizmaları

İncelenen paylaşımlar, X platformunun yalnızca şikâyetlerin dile getirildiği bir mecra değil, aynı zamanda organize dijital hak arama ve siyasal baskı üretme alanı olarak kullanıldığını göstermektedir. Akademisyenler ortak hashtag kullanımıyla kolektif görünürlük oluştururken, karar alıcıları doğrudan etiketleyerek taleplerini siyasal karar alma süreçlerine ulaştırmaya çalışmaktadır.

Paylaşımlarda dikkat çeken bir diğer unsur, taleplerin bireysel yakınmalar biçiminde değil, kolektif eylem çağrıları şeklinde sunulmasıdır. Ortak hashtag kullanımı, belirli saatlerde eş zamanlı paylaşım yapılması ve kamu kurumlarının sistematik biçimde etiketlenmesi, dijital katılımın örgütlü bir hak arama stratejisine dönüştüğünü göstermektedir. Bu yönüyle söylem, bireysel memnuniyetsizlikten çok kolektif dijital mobilizasyon özellikleri taşımaktadır.

Örneğin 13 Ocak 2025 tarihinde bir X kullanıcısı "*Artık bıçak kemiğe dayandı... Acilen #akademikzam. Aksiyon alınız."* ifadeleriyle birlikte @erolozvar**,** @OGESEN**,** @ADAP_2023 gibi kurum ve aktörleri doğrudan etiketleyerek dijital baskı mekanizması oluşturmaktadır. Benzer biçimde birçok paylaşımda #akademikzam etiketi etrafında kolektif hareket çağrıları yapılmakta, talepler belirli saatlerde eş zamanlı olarak paylaşılmakta ve ilgili kamu yöneticileri sistematik biçimde mention edilmektedir.

Bu örnekler, X platformunda gelişen dijital katılımın bireysel serzenişlerden ziyade örgütlü bir dijital aktivizm pratiğine dönüştüğünü göstermektedir. Bennett ve Segerberg'in bağlantısal eylem kuramı açısından değerlendirildiğinde, bu paylaşımlar merkezi bir örgütlenmeye ihtiyaç duyulmaksızın dijital ağlar üzerinden kolektif hareket üretilebildiğini göstermektedir. Benzer biçimde Castells'in ağ toplumu yaklaşımı doğrultusunda akademisyenler, dijital iletişim ağlarını ortak kimlik inşası ve kolektif hak talebi üretme amacıyla kullanmaktadır. Dolayısıyla #akademikzam etiketi yalnızca teknik bir sınıflandırma aracı değil; ortak söylemin, kolektif kimliğin ve dijital dayanışmanın üretildiği söylemsel bir mobilizasyon mekanizması olarak işlev görmektedir.

Bununla birlikte, analiz edilen dönemde bu yoğun dijital görünürlüğün kamu politikalarında doğrudan bir değişime dönüşmediği görülmekte; bu durum çalışmanın kuramsal çerçevesinde tartışılan "sembolik görünürlük–etkili katılım" ayrımını desteklemektedir.

Han'ın enfokrasi yaklaşımı açısından değerlendirildiğinde ise bu bulgu, dijital platformların görünürlük üretme kapasitesi ile siyasal etki üretme kapasitesi arasındaki ayrışmayı ortaya koymaktadır. Akademisyenler dijital kamusal alanda yüksek görünürlük elde etmiş ve kolektif bir kamuoyu oluşturmayı başarmış olsa da bu görünürlüğün kurumsal karar alma süreçlerine aynı ölçüde yansımadığı görülmektedir. Bu nedenle #akademikzam örneği, dijital vatandaşlığın katılım potansiyelini ortaya koyarken aynı zamanda dijital aktivizmin yapısal sınırlarını da görünür kılan güncel bir hak arama pratiği olarak değerlendirilebilir.

4.4. Dijital Aktivizm ve Siyasal Baskı Mekanizmaları

İncelenen paylaşımlar, X platformunun yalnızca şikâyetlerin dile getirildiği bir mecra değil, aynı zamanda organize dijital hak arama ve siyasal baskı üretme alanı olarak kullanıldığını göstermektedir. Akademisyenler ortak hashtag kullanımıyla kolektif görünürlük oluştururken, karar alıcıları doğrudan etiketleyerek taleplerini siyasal karar alma süreçlerine ulaştırmaya çalışmaktadır.

Paylaşımlarda dikkat çeken bir diğer unsur, taleplerin bireysel yakınmalar biçiminde değil, kolektif eylem çağrıları şeklinde sunulmasıdır. Ortak hashtag kullanımı, belirli saatlerde eş zamanlı paylaşım yapılması ve kamu kurumlarının sistematik biçimde etiketlenmesi, dijital katılımın örgütlü bir hak arama stratejisine dönüştüğünü göstermektedir. Bu yönüyle söylem, bireysel memnuniyetsizlikten çok kolektif dijital mobilizasyon özellikleri taşımaktadır.

Örneğin 13 Ocak 2025 tarihinde bir X kullanıcısı *"Artık bıçak kemiğe dayandı... Acilen #akademikzam. Aksiyon alınız."* ifadeleriyle birlikte @erolozvar, @OGESEN ve @ADAP_2023 gibi kurum ve aktörleri doğrudan etiketleyerek dijital baskı mekanizması oluşturmaktadır. Benzer biçimde birçok paylaşımda #akademikzam etiketi etrafında kolektif hareket çağrıları yapılmakta, talepler belirli saatlerde eş zamanlı olarak paylaşılmakta ve ilgili kamu yöneticileri sistematik biçimde mention edilmektedir.

Bu örnekler, X platformunda gelişen dijital katılımın bireysel serzenişlerden ziyade örgütlü bir dijital aktivizm pratiğine dönüştüğünü göstermektedir.

Bennett ve Segerberg'in bağlantısal eylem kuramı açısından değerlendirildiğinde, bu paylaşımlar merkezi bir örgütlenmeye ihtiyaç duyulmaksızın dijital ağlar üzerinden kolektif hareket üretilebildiğini göstermektedir. Benzer biçimde Castells'in ağ toplumu yaklaşımı doğrultusunda akademisyenler, dijital iletişim ağlarını ortak kimlik inşası ve kolektif hak talebi üretme amacıyla kullanmaktadır. Dolayısıyla #akademikzam etiketi yalnızca teknik bir sınıflandırma aracı değil; ortak söylemin, kolektif kimliğin ve dijital dayanışmanın üretildiği söylemsel bir mobilizasyon mekanizması olarak işlev görmektedir.

Bununla birlikte, analiz edilen dönemde bu yoğun dijital görünürlüğün kamu politikalarında doğrudan bir değişime dönüşmediği görülmekte; bu durum çalışmanın kuramsal çerçevesinde tartışılan "sembolik görünürlük–etkili katılım" ayrımını desteklemektedir.

Han'ın enfokrasi yaklaşımı açısından değerlendirildiğinde ise bu bulgu, dijital platformların görünürlük üretme kapasitesi ile siyasal etki üretme kapasitesi arasındaki ayrışmayı ortaya koymaktadır. Akademisyenler dijital kamusal alanda yüksek görünürlük elde etmiş ve kolektif bir kamuoyu oluşturmayı başarmış olsa da bu görünürlüğün kurumsal karar alma süreçlerine aynı ölçüde yansımadığı görülmektedir. Bu nedenle #akademikzam örneği, dijital vatandaşlığın katılım potansiyelini ortaya koyarken aynı zamanda dijital aktivizmin yapısal sınırlarını da görünür kılan güncel bir hak arama pratiği olarak değerlendirilebilir.

Sonuç Ve Tartışma

Bu çalışma, Türkiye'de akademisyenlerin özlük haklarına ve ücret artışı taleplerine ilişkin dijital hak arama pratiklerini, X platformunda üretilen #akademikzam söylemi üzerinden dijital vatandaşlık ve katılımcı demokrasi perspektifinde incelemiştir. Van Dijk'in eleştirel söylem analizi yaklaşımı doğrultusunda gerçekleştirilen çözümleme, akademisyenlerin dijital platformlarda ürettikleri söylemlerin yalnızca ekonomik talepleri dile getiren bireysel ifadeler olmadığını; aynı zamanda akademik emeğin değeri, mesleki kimlik, bilim politikaları ve demokratik temsil sorunlarını içeren çok katmanlı bir kamusal söylem oluşturduğunu ortaya koymuştur.

Bu çalışma, dijital vatandaşlık ve katılımcı demokrasi literatüründe çoğunlukla genel yurttaş katılımı bağlamında ele alınan dijital hak arama pratiklerini, belirli bir meslek grubunun kolektif dijital söylemi üzerinden inceleyerek literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Bu yönüyle araştırma, akademik emeğin dijital kamusal alanda nasıl temsil edildiğini ve kolektif hak arama söylemine nasıl dönüştüğünü ortaya koyan özgün bir örnek olay incelemesi niteliği taşımaktadır.

Araştırmanın bulguları, dijital söylemin merkezinde ekonomik güvencesizlik ve yoksulluk söyleminin yer aldığını göstermektedir. Paylaşımlarda akademisyenler kendilerini giderek artan biçimde "bilim insanı" kimliğinden ziyade ekonomik olarak güvencesiz kamu çalışanları olarak tanımlamaktadır. Bu durum, yükseköğretim alanında giderek belirginleşen akademik prekarizasyon olgusunun dijital kamusal alandaki söylemsel karşılığını oluşturmaktadır. Akademik emeğin yüksek nitelik gerektirmesine rağmen ekonomik karşılığının yetersiz görülmesi, akademisyenlerin yalnızca gelir düzeylerini değil, mesleki kimlik algılarını da dönüştürmektedir. Van Dijk'in eleştirel söylem yaklaşımı çerçevesinde değerlendirildiğinde, bu söylemler ekonomik gerçekliği yansıtmanın ötesinde, akademik kimliğin yeniden tanımlandığı ideolojik bir temsil alanı üretmektedir.

Araştırmanın ikinci önemli bulgusu, ekonomik taleplerin göreli yoksunluk ve statü kaybı söylemiyle iç içe geçtiğini ortaya koymaktadır. Akademisyenler ücretlerini mutlak gelir düzeyinden ziyade diğer kamu meslek gruplarıyla karşılaştırmakta; bu karşılaştırmalar üzerinden akademik emeğin toplumsal değer kaybına uğradığını ileri sürmektedir. Dolayısıyla ücret tartışmaları yalnızca ekonomik bir sorun olarak değil, aynı zamanda akademik mesleğin toplumsal prestiji ve sembolik sermayesine ilişkin bir kriz olarak temsil edilmektedir. Dijital söylem bu yönüyle, akademik emeğin ekonomik ve sembolik karşılığının giderek zayıfladığına ilişkin kolektif algıyı görünür kılmaktadır.

Van Dijk'in söylem kuramı açısından bu karşılaştırmalar, ekonomik eşitsizlik eleştirisinin ötesine geçerek akademik emeğin toplumsal konumunu yeniden tanımlayan ideolojik temsil biçimleri üretmektedir. Böylece akademisyenler, ekonomik taleplerini mesleki saygınlık, liyakat ve akademik emeğin toplumsal değeri üzerinden yeniden anlamlandırmaktadır.

Araştırma ayrıca ekonomik sorunların bireysel mağduriyet sınırlarını aşarak bilimsel üretim ve beyin göçü tartışmalarına dönüştüğünü göstermektedir. İncelenen paylaşımlarda düşük ücret politikaları yalnızca akademisyenlerin yaşam standartlarını olumsuz etkileyen bir unsur olarak değil; aynı zamanda Türkiye'nin bilimsel kapasitesini zayıflatan ve nitelikli insan kaynağının yurt dışına yönelmesine neden olan yapısal bir risk olarak sunulmaktadır. Castells'in ağ toplumu yaklaşımının da ortaya koyduğu gibi, bireysel deneyimler dijital ağlar aracılığıyla kolektif politik taleplere dönüşebilmekte; akademisyenler kişisel ekonomik

deneyimlerini bilim politikalarına ilişkin ortak bir söylem altında birleştirerek taleplerini kamusal yarar ekseninde meşrulaştırmaktadır.

Bu bulgu, bireysel ekonomik deneyimlerin dijital kamusal alanda ortak bir toplumsal bilişe dönüştüğünü göstermekte; akademisyenlerin kişisel mağduriyetlerini ulusal bilim politikalarına ilişkin kolektif bir söylem içerisinde yeniden çerçeveleddiklerini ortaya koymaktadır.

Araştırmanın dikkat çekici sonuçlarından biri de dijital katılımın niteliğine ilişkindir. Bulgular, #akademikzam etiketi etrafında gelişen paylaşımların yalnızca bireysel şikâyetlerden oluşmadığını; ortak hashtag kullanımı, eş zamanlı paylaşımlar ve karar alıcıların sistematik biçimde etiketlenmesi yoluyla dijital aktivizmin kolektif bir hak arama pratiğine dönüştüğünü göstermektedir. Bu bulgu, Bennett ve Segerberg'in bağlantısal eylem yaklaşımı ile Castells'in ağ temelli toplumsal hareketler kuramını destekler niteliktedir. Aynı zamanda Habermas'ın kamusal alan yaklaşımı ve Papacharissi'nin ağlaşmış kamusallık kavramı çerçevesinde değerlendirildiğinde X platformu, akademisyenlerin alternatif bir dijital kamusal alan oluşturarak görünürlük kazandıkları önemli bir iletişim zemini olarak işlev görmektedir. Bu durum, dijital kamusal alanın yalnızca bilgi paylaşımının gerçekleştiği bir iletişim ortamı olmadığını; aynı zamanda kolektif kimliklerin, ortak taleplerin ve meslek temelli dijital dayanışmanın üretildiği dinamik bir kamusal mücadele alanı olduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte çalışma, dijital görünürlüğün tek başına siyasal etkiye dönüşmediğini de ortaya koymaktadır. On binlerce paylaşımın üretilmesine ve geniş bir dijital kamuoyu oluşturulmasına rağmen akademisyenlerin temel taleplerinin karar alma süreçlerine aynı ölçüde yansımadığı görülmektedir. Bu bulgu, Byung-Chul Han'ın enfokrasi yaklaşımında vurguladığı görünürlük paradoksunu doğrulamaktadır. Dijital platformlar bireylere görünür olma, örgütlenme ve seslerini duyurma imkânı sunarken, bu görünürlüğün kurumsal karar alma mekanizmalarıyla bütünleşmediği durumlarda siyasal etkisi sınırlı kalmaktadır. Dolayısıyla #akademikzam örneği, dijital vatandaşlığın katılım kapasitesini artırmasına rağmen kurumsal temsil mekanizmalarıyla desteklenmediğinde sembolik aktivizm düzeyinde kalabildiğini göstermektedir.

Bu bulgu aynı zamanda Habermas'ın kamusal alan yaklaşımı ile Han'ın enfokrasi yaklaşımı arasındaki temel gerilimi de görünür kılmaktadır. Akademisyenler dijital platformlarda alternatif bir kamusal alan oluşturmayı başarmış; ancak bu kamusal görünürlüğün kurumsal temsil mekanizmalarına dönüşmesi sınırlı kalmıştır. Böylece araştırma, dijital kamusal alanın demokratik katılımı artırmasına rağmen siyasal etki üretme kapasitesinin aynı ölçüde gelişmediğini ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda çalışma, dijital vatandaşlık ve katılımcı demokrasi literatürüne önemli katkılar sunmaktadır. Öncelikle dijital vatandaşlık kavramını bireylerin genel çevrimiçi katılım pratiklerinden çıkararak belirli bir meslek grubunun kolektif hak arama süreci bağlamında ele almakta; böylece akademisyenlerin ekonomik taleplerinin yalnızca ücret artışı ekseninde değil, akademik emeğin değeri, mesleki kimlik, bilim politikaları ve demokratik temsil sorunlarıyla iç içe geçen çok katmanlı bir dijital söylem oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca çalışma, dijital görünürlük ile siyasal etki arasındaki ilişkinin doğrusal olmadığını göstererek Han'ın enfokrasi yaklaşımını Türkiye bağlamındaki güncel bir dijital aktivizm örneği üzerinden tartışmaya açmaktadır. Bu yönüyle araştırma, dijital katılımın yüksek görünürlük üretmesine rağmen kurumsal karar alma süreçleriyle bütünleşmediği sürece demokratik etkisinin sınırlı kalabileceğini göstermektedir. Böylece dijital vatandaşlık, dijital aktivizm ve akademik emek literatürünü ortak bir kuramsal zeminde buluşturarak alana özgün bir katkı sunmaktadır.

Ayrıca araştırma, dijital vatandaşlık literatüründe çoğunlukla bireysel çevrimiçi katılım pratikleri üzerinden tartışılan dijital katılım olgusunun, belirli bir meslek grubunun kolektif hak arama deneyimi üzerinden yeniden değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle çalışma, dijital vatandaşlık kavramının meslek temelli kolektif eylemler bağlamında yeniden düşünülmesine katkı sağlamaktadır.

Araştırmanın uygulamaya yönelik bazı çıkarımları da bulunmaktadır. Kamu yönetimi açısından sosyal medya platformlarında ortaya çıkan yoğun dijital talepler yalnızca anlık kamuoyu tepkileri olarak değerlendirilmemeli; karar vericilere geri bildirim sağlayan alternatif katılım mekanizmaları olarak ele

alınmalıdır. Özellikle yükseköğretim politikalarının oluşturulmasında akademisyenlerin dijital platformlarda ürettikleri kolektif taleplerin sistematik biçimde izlenmesi ve politika geliştirme süreçlerine dâhil edilmesi, katılımcı yönetişim anlayışının güçlendirilmesine katkı sağlayabilir. Bu durum, dijital vatandaşlığın yalnızca ifade özgürlüğü bağlamında değil, kamu politikalarının oluşturulmasında etkin katılım sağlayan bir yönetişim aracı olarak değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Bu kapsamda kamu kurumlarının sosyal medya platformlarında ortaya çıkan dijital talepleri düzenli olarak izleyebilecek, analiz edebilecek ve politika geliştirme süreçlerine aktarabilecek kurumsal geri bildirim mekanizmaları geliştirmesi, dijital katılımın demokratik etkisinin artırılmasına katkı sağlayabilir.

Araştırmanın bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. Çalışma yalnızca 2025 yılının ilk altı ayında X platformunda #akademikzam etiketi altında paylaşılan Türkçe içeriklerle sınırlandırılmıştır. Bu nedenle diğer sosyal medya platformlarında üretilen söylemler, görsel ve video içerikleri ile kullanıcı etkileşim ağları araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır. Ayrıca araştırma eleştirel söylem analizi yöntemiyle yürütüldüğünden söylemlerin anlam üretim süreçlerine odaklanılmış; kullanıcıların sosyodemografik özellikleri, algoritmik görünürlük dinamikleri ve etkileşim ağları ayrı bir inceleme konusu olarak değerlendirilmemiştir. Bunun yanında araştırmada paylaşımların aldığı beğeni, yeniden paylaşım ve yorum sayıları gibi etkileşim göstergeleri analiz kapsamına dahil edilmemiştir. Bu nedenle dijital söylemin yayılım gücü ve etkileşim dinamikleri araştırmanın kapsamı dışında kalmıştır.

Bu doğrultuda gelecekte gerçekleştirilecek araştırmalarda #akademikzam söyleminin Instagram, LinkedIn, Facebook, Reddit ve benzeri farklı dijital platformlarda nasıl üretildiğinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi literatüre önemli katkılar sağlayacaktır. Bunun yanında sosyal ağ analizi (SNA), duygu analizi (sentiment analysis), büyük veri analitiği ve doğal dil işleme tekniklerinin eleştirel söylem analiziyle birlikte kullanıldığı karma yöntem araştırmaları, dijital hak arama kampanyalarının yayılımı, etkileşim yapıları ve kamuoyu oluşturma kapasitesinin daha kapsamlı biçimde anlaşılmasına katkıda bulunacaktır. Ayrıca akademisyenlerin dijital taleplerinin kamu politikaları üzerindeki etkisini değerlendiren boylamsal araştırmalar, dijital görünürlüğün hangi koşullar altında kurumsal politika değişikliklerine dönüşebildiğini ortaya koyabilir. Öğretmenler, sağlık çalışanları, mühendisler ve diğer kamu meslek gruplarının dijital hak arama kampanyalarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi ise dijital vatandaşlık ve katılımcı demokrasi kuramlarının farklı mesleki bağlamlardaki işleyişine ilişkin yeni kuramsal açılımlar sağlayacaktır.

Bunun yanı sıra farklı ülkelerde akademisyenlerin dijital hak arama kampanyalarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi, dijital vatandaşlığın farklı siyasal ve kurumsal bağlamlarda nasıl işlediğini ortaya koyabilecek uluslararası karşılaştırmalı araştırmalara zemin hazırlayacaktır.

Sonuç olarak #akademikzam örneği, dijital platformların akademisyenlere görünürlük sağlayan etkili bir kamusal alan oluşturduğunu; ortak kimlik inşasını, kolektif hak taleplerini ve dijital dayanışmayı güçlendirdiğini göstermektedir. Ancak çalışma, dijital görünürlüğün tek başına demokratik temsil üretmediğini ve dijital katılımın etkili olabilmesi için kurumsal katılım mekanizmalarıyla desteklenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle dijital vatandaşlığın demokratik potansiyeli, yalnızca sosyal medya üzerinden taleplerin görünür kılınmasına değil; bu taleplerin kamu yönetimi tarafından politika üretim süreçlerine dâhil edildiği katılımcı yönetişim modellerinin geliştirilmesine bağlıdır. Bu yönüyle çalışma, Türkiye'de akademik emeğin dijital kamusal alanda nasıl temsil edildiğini, dijital vatandaşlık, katılımcı demokrasi ve dijital aktivizm kuramları ekseninde bütüncül olarak ele alan özgün araştırmalardan biri olma niteliği taşımaktadır.

Dijital çağda yurttaşlık, yalnızca seçim süreçlerine katılmayı ifade eden bir siyasal statü olmaktan çıkmakta; bireylerin dijital platformlarda hak talep ettikleri, kolektif kimlik oluşturdukları ve kamu politikalarını etkilemeye çalıştıkları dinamik bir katılım pratiğine dönüşmektedir. #akademikzam örneği, bu dönüşümün Türkiye'deki güncel yansımalarından birini ortaya koymakta; dijital platformların demokratik katılım açısından sunduğu olanaklar kadar yapısal sınırlarını da görünür kılmaktadır. Bu yönüyle çalışma, Türkiye'de akademik emeğin dijital kamusal alanda nasıl temsil edildiğini dijital vatandaşlık, katılımcı demokrasi, dijital

kamusal alan, dijital aktivizm, prekarizasyon ve enfokrasi kuramlarını bütünleştiren özgün bir analitik çerçeve içerisinde ele alan araştırmalardan biri olma niteliği taşımaktadır.

Kaynakça

Bennett, W. L., & Segerberg, A. (2013). *The Logic of Connective Action: Digital Media and the Personalization of Contentious Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Boztepe, E. (2014). *Eğitimde dijital vatandaşlık ve dijital vatandaşlık eğitimi*. Türk Kütüphaneciliği, 28(3), 322–338.

Castells, M. (2008). *Ağ Toplumunun Yükselişi: Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür* (Cilt 1). Çev. Ebru Kılıç. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Castells, M. (2012). *Networks of Outrage and Hope: Social Movements in the Internet Age*. Cambridge: Polity Press.

Dahlgren, P. (2013). *The Political Web: Media, Participation and Alternative Democracy*. London: Palgrave Macmillan.

Düşünceli, D. K. (2023). Teun A. van Dijk'ın eleştirel söylem çözümlemesi modeli ve yeni medya söylemleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi.*

Fairclough, N. (2003). *Analysing discourse: Textual analysis for social research*. London: Routledge.

Habermas, J. (1989). *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. Cambridge, MA: MIT Press.

Han, B.-C. (2023). *Enfokrasi: Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi*. (M. Özdemir, Çev.). Ketebe Yayınları.

Işıklı, Ş. (2018). *Dijital vatandaşlık: Katılımcı demokrasi kuramına aktüel bir katkı*. ISophos: Uluslararası Bilişim, Teknoloji ve Felsefe Dergisi, 1, 142–148. https://www.researchgate.net/publication/327815707_Dijital_Vatandaslik_Katilimci_Demokrasi_Kuramina_Aktuel_Bir_Katki_Makale

Köseoğlu, Y., & Al, H. (2014). Bir Siyasal Propaganda Aracı Olarak Sosyal Medya. Journal of Academic Inquiries, 8(3), 103-125. https://izlik.org/JA98AE72US

Mossberger, K., Tolbert, C. J., & McNeal, R. S. (2008). *Digital Citizenship: The Internet, Society, and Participation*. Cambridge, MA: MIT Press.

Özdemir, Z. (2015). Sosyal medyada kimlik inşasında yeni akım: Özçekim kullanımı. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 112–131.

Papacharissi, Z. (2015). *Affective Publics: Sentiment, Technology, and Politics*. New York: Oxford University Press.

Pateman, C. (1970). *Participation and Democratic Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

Patton, M. Q. (2015). *Qualitative research & evaluation methods* (4th ed.). Los Angeles, CA: Sage.

Strauss, A., & Corbin, J. (1998). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.

Şah, U. (2020). Eleştirel Söylem Analizi: Temel Yaklaşımlar. Kültür Araştırmaları Dergisi, 7, 210-231. https://doi.org/10.46250/kulturder.819362

Şener, G. (2016). *Sosyal Medya Araştırmaları*. İstanbul: Beta Yayınları.

van Dijk, T. A. (1993). Principles of critical discourse analysis. *Discourse & Society, 4*(2), 249–283. https://doi.org/10.1177/0957926593004002006

van Dijk, T. A. (1995). Discourse analysis as ideology analysis. In C. Schäffner & A. L. Wenden (Eds.), *Language and peace* (pp. 17–33). Aldershot: Dartmouth.

van Dijk, T. A. (2001). Critical discourse analysis. In D. Schiffrin, D. Tannen, & H. E. Hamilton (Eds.), *The handbook of discourse analysis* (pp. 352–371). Oxford: Blackwell.

Wodak, R., & Meyer, M. (2009). *Methods of critical discourse analysis*. London: Sage.

Yapay Zekâ Politikaları ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Türkiye Örneğinde Politika Belge Analizi

Artificial Intelligence Policies and Gender Inequality: A Policy Document Analysis in the Case of Türkiye

Tuğba Damgacı[1]

Öz

Bu çalışma, Türkiye'de yapay zekâ politikalarının toplumsal cinsiyet eşitsizliği perspektifini ne ölçüde içerdiğini incelemeyi amaçlamaktadır. Yapay zekâ temelli uygulamaların kamu politikalarında giderek daha fazla yer bulmasına karşın, bu süreçlerin toplumsal cinsiyet boyutuyla nasıl ilişkilendirildiği önemli bir tartışma alanı oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi, 12. Kalkınma Planı ve Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi nitel politika belgesi analizi yöntemiyle ele alınmaktadır. Ön değerlendirmeler, yapay zekâ politikalarının ağırlıklı olarak teknolojik gelişme ve verimlilik odaklı ele alındığını; toplumsal cinsiyet eşitliğinin ise sınırlı ve dolaylı biçimde yer aldığını göstermektedir. Bu durum, yapay zekâ politikalarının mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini yeniden üretme riskine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ Politikaları, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği, Kamu Politikaları, Dijitalleşme, Politika Analizi, Yönetişim

JEL Kodları: H83, H13, O22

Abstract

This study aims to examine the extent to which gender inequality is addressed within artificial intelligence policies in Türkiye. Although the use of artificial intelligence in public policy has increased significantly, the integration of gender equality concerns into AI-driven policy frameworks remains limited. The study employs qualitative policy document analysis to examine the National Artificial Intelligence Strategy, the 12th Development Plan, and the Women's Empowerment Strategy Document. Preliminary assessments indicate that AI policies primarily emphasize technological advancement, efficiency, and innovation, while gender equality considerations are addressed only indirectly. This imbalance suggests that AI-based policy processes may unintentionally reproduce existing gender inequalities. The study contributes to the growing literature on AI governance by highlighting the need for gender-sensitive approaches in the design and implementation of artificial intelligence policies.

Keywords: Artificial Intelligence Policies, Gender Inequality, Public Policy, Digitalization, Policy Analysis, Governance

JEL Codes: H83, H13, O22

1. Amaç

Dijitalleşme ve yapay zekâ teknolojilerinin kamu politikalarında giderek daha belirleyici bir rol üstlenmesi, devletlerin karar alma süreçlerini, kamu hizmetlerinin sunum biçimlerini ve yönetişim anlayışlarını köklü biçimde dönüştürmektedir. Kamu yönetiminde yapay zekâ kullanımı; hizmetlerin daha hızlı, veriye dayalı ve öngörülebilir biçimde sunulması, kamu kaynaklarının daha etkin kullanılması, karar süreçlerinde standartlaşmanın sağlanması ve vatandaş ihtiyaçlarının daha doğru analiz edilmesi gibi önemli fırsatlar üretmektedir. Kamu yönetiminde yapay zekâ uygulamalarını inceleyen çalışmalar, bu teknolojilerin idari süreçlerde verimlilik, doğruluk, hizmet kalitesi ve karar destek kapasitesini artırma potansiyeline sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Banazılı, 2025; Köseoğlu, 2026). Bununla birlikte yapay zekâ, yalnızca teknik bir yenilik ya da yönetsel kapasiteyi artıran araçsal bir teknoloji olarak değerlendirilemez. Yapay zekâ

[1] Dr. Öğr.Gör., Selçuk Üniversitesi, tugba.dmgaci@selcuk.edu.tr, ORCID NO: 0000-0002-7379-242X

sistemleri; veri setleri, algoritmalar, yazılım geliştiriciler, kurumsal tercihler, ekonomik öncelikler ve toplumsal değerlerin etkileşimi sonucunda şekillenen sosyo-teknik yapılardır (Erbay ve Joyce, 2025). Bu nedenle yapay zekânın kamu politikalarındaki yükselişi, yalnızca hizmet etkinliği veya dijital dönüşüm bakımından değil; aynı zamanda etik, adalet, haklar ve eşitlik boyutları açısından da değerlendirilmesi gereken çok yönlü bir dönüşüm alanı oluşturmaktadır.

Yapay zekâ temelli politika araçları, kamu hizmetlerinin etkinliğini artırma ve karar alma süreçlerini hızlandırma potansiyeline sahip olmakla birlikte, toplumsal eşitsizlikleri yeniden üretme ya da mevcut eşitsizlikleri derinleştirme riski de taşımaktadır. Algoritmik sistemlerin ürettiği sonuçlar çoğu zaman nesnel ve tarafsız çıktılar olarak algılansa da bu sistemlerin beslendiği veriler, modelleme tercihleri ve karar mekanizmaları toplumsal yaşamdan bağımsız değildir. Geçmiş deneyimlerden üretilen veriler, mevcut sosyal, kültürel ve kurumsal eşitsizlikleri içerebilmekte; algoritmalar da bu eşitsizlikleri görünmez biçimde yeniden üretebilmektedir (Urchs vd., 2025). Erbay ve Joyce'a (2025) göre yapay zekâ sistemlerinin "kara kutu" niteliği, kararların hangi veriler ve hangi varsayımlar doğrultusunda üretildiğinin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Bu durum, kamu yönetiminde şeffaflık, hesap verebilirlik ve demokratik denetim açısından yeni tartışmaları gündeme getirmektedir. Benzer şekilde Banazılı (2025), yapay zekânın kamu yönetiminde sunduğu fırsatların yanında önyargı, veri güvenliği, mahremiyet, hukuki sorumluluk ve toplumsal güven gibi alanlarda önemli riskler barındırdığına dikkat çekmektedir.

Bu risk alanlarından biri de toplumsal cinsiyet eşitliğidir. Toplumsal cinsiyet eşitliği, kadınların ve erkeklerin toplumsal yaşamın tüm alanlarında eşit haklara, fırsatlara ve kaynaklara erişebilmesini ifade eden temel bir kamu politikası hedefidir. Kamu hizmetlerinden yararlanma, karar alma süreçlerine katılım, istihdam olanaklarına erişim ve teknolojik dönüşümden faydalanma gibi alanlarda eşitliğin sağlanması, demokratik yönetişimin önemli göstergeleri arasında yer almaktadır. Dijitalleşme ve yapay zekâ uygulamaları, uygun politika çerçeveleri ile desteklendiğinde kadınların hizmetlere erişimini kolaylaştırma, karar alma süreçlerindeki görünürlüğünü artırma ve eşit fırsatları güçlendirme potansiyeline sahiptir. Ancak bu süreçlerin toplumsal cinsiyet boyutu dikkate alınmadığında, mevcut eşitsizliklerin yeniden üretilmesi veya derinleştirilmesi söz konusu olabilmektedir. Özellikle veri setlerinde kadınların eksik temsili, teknoloji geliştirme süreçlerinde kadınların sınırlı yer alması ve dijital beceri farklılıkları, yapay zekâ politikalarının toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifiyle değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır (Üçler & Şahin, 2025).

Bu noktada adalet ve eşitlik meselesi yalnızca algoritmik önyargıların azaltılması veya ayrımcı sonuçların engellenmesiyle sınırlı değildir. Yapay zekâ etiği alanındaki çalışmalar, adalet kavramının aynı zamanda eşit fırsatlar, hak temelli yaklaşım, saygı ve kapsayıcılık gibi boyutları da içerdiğini vurgulamaktadır (Giovanola ve Tiribelli, 2023). Bu yaklaşım, yapay zekâ politikalarının yalnızca teknik performans veya verimlilik ölçütleri üzerinden değerlendirilmesinin yeterli olmadığını göstermektedir. Kamu politikalarında kullanılan yapay zekâ sistemlerinin, bireyleri yalnızca veri üreten kullanıcılar olarak değil, hak sahibi yurttaşlar olarak gözetmesi gerekmektedir. Bu nedenle toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifi, yapay zekâ politikalarına sonradan eklenen bir unsur değil; adil, kapsayıcı ve insan odaklı dijital yönetişimin temel bileşenlerinden biri olarak değerlendirilmelidir.

Feminist teknoloji çalışmaları da yapay zekâ sistemlerinin toplumsal etkilerine ilişkin önemli uyarılar sunmaktadır. Bu çalışmalar, yapay zekâ uygulamalarının özellikle dezavantajlı, kırılgan veya yeterince temsil edilmeyen toplumsal kesimler üzerinde farklı etkiler yaratabileceğine dikkat çekmektedir (APC, 2021). Bu yaklaşım, yapay zekâ sistemlerinin yalnızca nasıl daha etkin çalıştığı sorusuna değil; aynı zamanda kimleri kapsadığı, kimleri dışarıda bıraktığı ve hangi toplumsal sonuçları ürettiği sorularına da odaklanılması gerektiğini göstermektedir. Dolayısıyla yapay zekâ ile toplumsal cinsiyet eşitliği arasındaki ilişki, yalnızca teknolojiye erişim veya dijital beceriler meselesi olarak değil; temsil, katılım, haklar, veri adaleti ve demokratik yönetişim bağlamında ele alınmalıdır.

Türkiye bağlamında kamu yönetiminde yapay zekâ kullanımına ilişkin çalışmalar, bu teknolojilerin kamu hizmetlerinde verimlilik ve etkinlik sağlayabileceğini ortaya koyarken; etik, şeffaflık, hesap verebilirlik ve eşitlik boyutlarında önemli riskler barındırdığını da göstermektedir (Banazılı, 2025; Köseoğlu, 2026). Buna

karşın ulusal politika belgelerinde yapay zekâ politikaları ile toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının nasıl ilişkilendirildiğine yönelik bütüncül ve karşılaştırmalı çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Mevcut araştırmalar çoğunlukla yapay zekâ politikalarını teknik ve yönetsel bir perspektifle ele almakta ya da toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını dijital dönüşüm süreçlerinden bağımsız incelemektedir. Bu durum, iki politika alanı arasındaki ilişkinin kamu politikaları perspektifinden değerlendirilmesini önemli hale getirmektedir.

Bu bağlamda çalışmanın temel amacı, Türkiye'de yapay zekâ politikalarının toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifini ne ölçüde içerdiğini analiz etmektir. Çalışmada Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı, Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi ve On İkinci Kalkınma Planı karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Belge analizinde; yapay zekâ ve dijital dönüşüm, etik, haklar ve risk yönetimi ile toplumsal cinsiyet eşitliği eksenlerinde oluşturulan kodlar kullanılmıştır. Böylece Türkiye'nin dijital dönüşüm politikaları ile toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları arasındaki ilişkinin bütüncül bir çerçevede değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışma, yapay zekâ politikaları ile toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları arasındaki entegrasyon, paralellik ve kopukluk alanlarını ortaya koymayı; yapay zekâ temelli kamu politikalarının toplumsal cinsiyet eşitliği üzerindeki olası etkilerini kamu yönetimi perspektifinden değerlendirmeyi hedeflemektedir.

2. Yöntem

Bu çalışma, Türkiye'de yapay zekâ politikaları ile toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları arasındaki ilişkinin ortaya konulmasını amaçlayan nitel bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Araştırmada veri toplama yöntemi olarak doküman incelemesinden yararlanılmıştır. Doküman incelemesi, belirli bir olguya ilişkin yazılı materyallerin sistematik biçimde analiz edilmesine imkân tanıyan nitel araştırma yöntemlerinden biridir. Bu kapsamda Türkiye'nin yapay zekâ, dijital dönüşüm ve toplumsal cinsiyet politikalarını temsil eden temel politika belgeleri incelenmiştir.

Araştırmanın veri kaynaklarını Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı, Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi ve On İkinci Kalkınma Planı oluşturmaktadır. Belgeler, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yaklaşımı doğrultusunda seçilmiştir. Ölçüt olarak, belgelerin Türkiye'de yapay zekâ, kalkınma ve toplumsal cinsiyet politikalarını temsil eden en üst düzey ulusal politika belgeleri olması esas alınmıştır. Bu doğrultuda analiz kapsamına alınan üç belge, araştırmanın amacıyla doğrudan ilişkili ve politika yapım süreçlerine yön veren temel dokümanlar olarak değerlendirilmiştir. Analiz kapsamında toplam 609 sayfalık veri seti incelenmiştir. İncelenen belgeler içerisinde Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi 104 sayfa, Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı 252 sayfa, On İkinci Kalkınma Planı ise 253 sayfadan oluşmaktadır.

Verilerin analizinde nitel içerik analizi yaklaşımından yararlanılmıştır. Nitel içerik analizi, metinlerde açık veya örtük biçimde yer alan anlam örüntülerinin, temaların ve ilişkilerin sistematik olarak ortaya çıkarılmasını amaçlayan bir analiz yöntemidir. Analiz sürecinde MAXQDA 2020 yazılımı kullanılmış ve araştırma kapsamında oluşturulan kodlama çerçevesi doğrultusunda sistematik kodlama gerçekleştirilmiştir.

Kodlama süreci üç ana tema altında yürütülmüştür. Birinci tema “Etik, Haklar, Adalet ve Risk Yönetimi”, ikinci tema “Toplumsal Cinsiyet ve Eşitlik”, üçüncü tema ise “Yapay Zekâ ve Dijital Dönüşüm Çerçevesi” olarak belirlenmiştir. Bu ana kodlara bağlı olarak oluşturulan alt kodlar aracılığıyla politika belgelerinde yer alan kavramlar, politika öncelikleri, hedefler ve söylemsel vurgular analiz edilmiştir. Böylece belgelerde yapay zekâ ve dijital dönüşüm politikalarının toplumsal cinsiyet eşitliğiyle nasıl ilişkilendirildiği sistematik biçimde değerlendirilmiştir.

Araştırma sürecinde ilk olarak kod analizi gerçekleştirilmiş ve üç belge içerisinde yer alan tematik yoğunluklar belirlenmiştir. Daha sonra her politika belgesi ayrı bir vaka olarak ele alınmış ve vaka analizi uygulanmıştır. Son aşamada ise belgeler arasındaki benzerlik ve farklılıkların ortaya konulabilmesi amacıyla çoklu vaka

analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda üç belge içerisinde toplam 3.997 kod üretilmiş ve bu kodlar üzerinden politika belgeleri arasındaki ilişki örüntüleri değerlendirilmiştir.

Kodlama sürecinin güvenirliğini artırmak amacıyla kodlama işlemi farklı zaman dilimlerinde yeniden gözden geçirilmiş, rastgele seçilen metin bölümleri aynı kod rehberi kullanılarak tekrar kodlanmıştır. Böylece kodlayıcı içi tutarlılığın sağlanmasına özen gösterilmiştir. Ayrıca kodlar, alt kodlar ve temalar arasındaki uyum araştırmanın kuramsal çerçevesi ve ilgili literatür doğrultusunda sürekli olarak kontrol edilmiştir.

Araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Çalışma yalnızca resmi politika belgeleriyle sınırlandırılmış olup politika uygulamalarını, kurumsal sonuçları veya paydaş deneyimlerini kapsamamaktadır. Ayrıca araştırmada mülakat, anket veya gözlem gibi birincil veri toplama teknikleri kullanılmamıştır. Buna rağmen çalışma, Türkiye'de yapay zekâ politikaları ile toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları arasındaki ilişkiyi politika belgeleri üzerinden bütüncül bir biçimde incelemesi ve çoklu belge analizi yaklaşımını kullanması bakımından özgün bir katkı sunmaktadır. Bu yaklaşım, politika belgelerinde belirli kavramların yalnızca varlığını değil, bu kavramların hangi bağlamlarda ve hangi ilişkiler çerçevesinde ele alındığını ortaya koymayı amaçlamaktadır (Telsaç & Arı, 2025).

3. Bulgular

Bu bölümde, Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı, Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi ve On İkinci Kalkınma Planı üzerinde gerçekleştirilen nitel içerik analizi bulguları sunulmaktadır. Analiz sürecinde oluşturulan ana ve alt kodlar doğrultusunda belgeler sistematik olarak incelenmiş; yapay zekâ ve dijital dönüşüm, toplumsal cinsiyet eşitliği ile etik, haklar, adalet ve risk yönetimi temaları çerçevesinde değerlendirilmiştir.

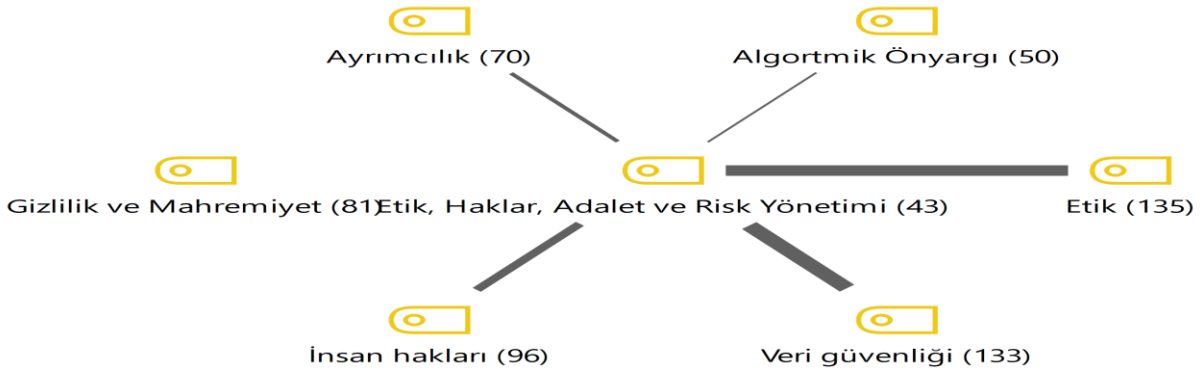
Bulgular üç aşamada ele alınmıştır. İlk olarak kod analizi kapsamında ana kodlar ve bunlara bağlı alt kodların belgelerdeki dağılımı ve içerikleri incelenmiştir. İkinci aşamada her politika belgesi ayrı bir vaka olarak değerlendirilerek belge bazlı bulgular ortaya konulmuştur. Son aşamada ise çoklu vaka analizi aracılığıyla üç belge birlikte ele alınmış, belgeler arasındaki benzerlikler, farklılıklar ve politika bütünleşmesi düzeyi değerlendirilmiştir. Böylece Türkiye'de yapay zekâ politikaları ile toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları arasındaki ilişkinin genel görünümü ortaya konulmaya çalışılmıştır.

3.1. Kod Analizi Bulguları

Kod analizi; bir metinde yer alan kavram, tema ve ifadelerin belirli kategoriler altında sistematik biçimde sınıflandırılması ve incelenmesi sürecidir. Bu yöntem sayesinde metinlerde hangi konuların öne çıktığı, hangi kavramların tekrarlandığı ve hangi temaların daha baskın olduğu ortaya konulabilmektedir.

Bu çalışmada kod analizi yapılmasının temel amacı; Türkiye’de yapay zekâ ve dijital dönüşüm politikalarının toplumsal cinsiyet eşitliği, etik yönetişim ve hak temelli yaklaşım açısından nasıl ele alındığını ortaya çıkarmaktır.

Şekil 1: Etik, Haklar, Adalet ve Risk Yönetimi Kod-Alt Kod Bölümler Modeli

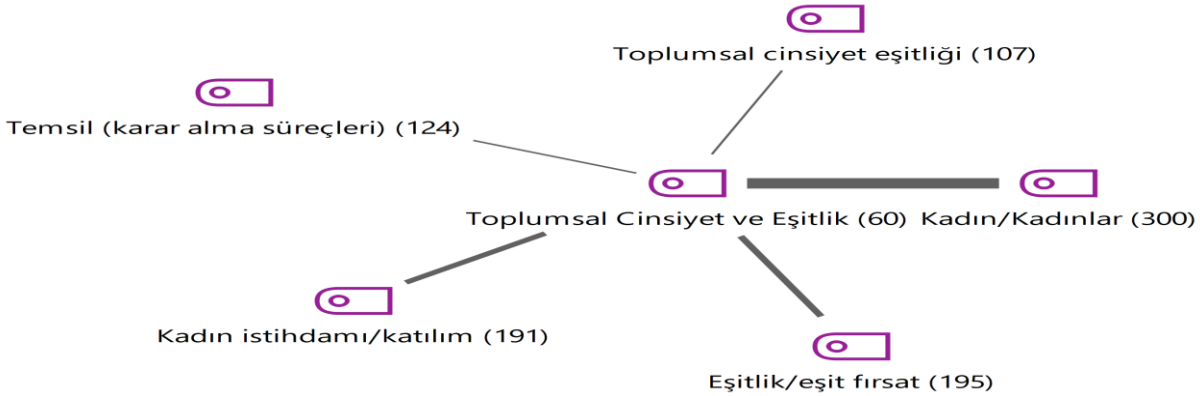

Şekil 1'de *Etik, Haklar, Adalet ve Risk Yönetimi* temasına ilişkin kod dağılımları incelendiğinde, en yüksek yoğunluğun etik (135), veri güvenliği (133), insan hakları (96) ve gizlilik-mahremiyet (81) kodlarında toplandığı görülmektedir. Bu durum, üç politika belgesinde yapay zekâ ve dijital dönüşüm süreçlerinin yalnızca teknolojik gelişme ekseninde değil, aynı zamanda hak temelli bir yönetişim anlayışı çerçevesinde ele alındığını göstermektedir.

Ağ modelinde etik kodunun merkezî bir konumda yer alması ve diğer alt kodlarla doğrudan ilişki kurması, etik ilkelerin belgelerde üst düzenleyici bir çerçeve olarak kurgulandığını ortaya koymaktadır. Buna karşılık algoritmik önyargı (50) ve ayrımcılık (70) kodlarının daha düşük yoğunluk göstermesi, belgelerde etik risklerin kabul edildiğini ancak algoritmik adalet ve yapısal eşitsizlikler gibi konuların daha sınırlı biçimde ele alındığını göstermektedir. Kod dağılımları birlikte değerlendirildiğinde, risk yönetimi anlayışının daha çok veri güvenliği, mahremiyet ve sistem güvenilirliği üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Sosyal adalet, temsil eşitsizliği ve ayrımcı algoritmik çıktılar gibi konular ise görece daha düşük düzeyde temsil edilmektedir. Bu bulgu, politika belgelerinde teknik ve yönetsel risklerin sosyal risklere kıyasla daha görünür bir öncelik alanı oluşturduğunu göstermektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, üç belge boyunca yapay zekâ yönetişiminin etik ilkeler temelinde ele alındığı, ancak bu yaklaşımın daha çok güvenli ve kontrollü dijital dönüşüm anlayışı etrafında şekillendiği görülmektedir. Buna karşın algoritmik ayrımcılık ve eşitlik temelli risklerin sınırlı düzeyde yer alması, sosyal adalet boyutunun politika belgelerinde ikincil planda kaldığına işaret etmektedir.

Şekil 2: Toplumsal Cinsiyet ve Eşitlik Kod-Alt Kod Bölümler Modeli

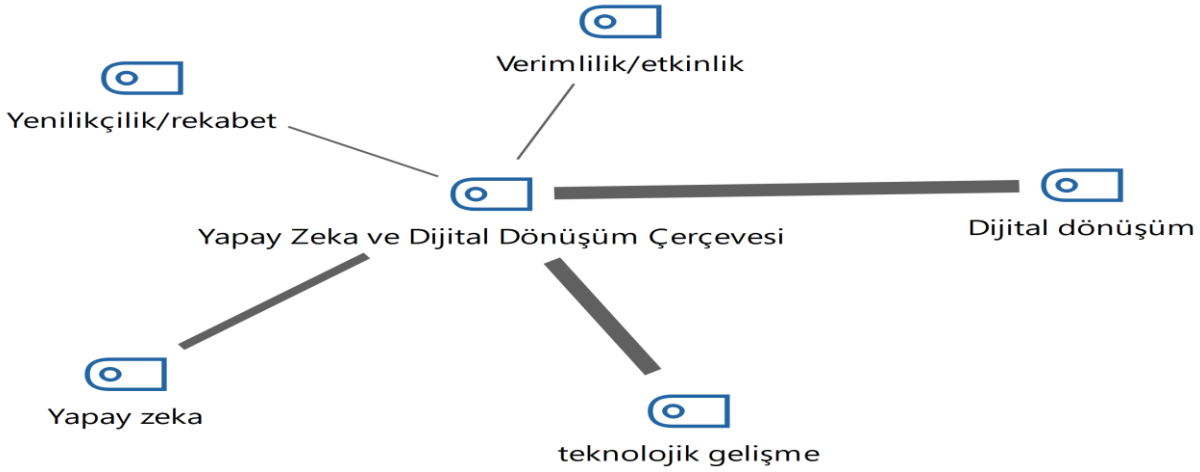
Şekil 2 'de *Toplumsal Cinsiyet ve Eşitlik* temasına ilişkin kod dağılımları incelendiğinde, en yüksek yoğunluğun kadın/kadınlar (300), eşitlik/eşit fırsat (195) ve kadın istihdamı/katılım (191) kodlarında

toplandığı görülmektedir. Bu durum, üç politika belgesinde kadınların sosyal, ekonomik ve kamusal yaşama katılımının önemli bir politika önceliği olarak ele alındığını göstermektedir.

Kod dağılımları, kadınların özellikle istihdam, eğitim, karar alma süreçlerine katılım ve fırsat eşitliği ekseninde değerlendirildiğini ortaya koymaktadır. Temsil (karar alma süreçleri) kodunun yüksek yoğunluğu (124), kadınların yönetişim mekanizmalarında daha görünür hâle getirilmesine yönelik güçlü bir politika vurgusuna işaret etmektedir. Bununla birlikte, kadın/kadınlar kodunun yoğunluğuna karşın toplumsal cinsiyet eşitliği kodunun (107) görece daha düşük düzeyde kalması dikkat çekmektedir. Bu bulgu, belgelerde kadınların doğrudan hedef grup olarak öne çıktığını; ancak toplumsal cinsiyet eşitliğinin yapısal ve dönüştürücü boyutunun daha sınırlı ele alındığını göstermektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, politika belgelerinde kadınların güçlendirilmesi, istihdama katılımı ve karar alma süreçlerinde temsilinin artırılmasına yönelik güçlü bir vurgu bulunmaktadır. Ancak toplumsal cinsiyet eşitliğinin yapısal nedenleri ve eşitsizlik üreten mekanizmalar daha sınırlı düzeyde tartışılmaktadır.

Şekil 3: Yapay Zeka ve Dijital Dönüşüm Çerçevesi Kod-Kod Alt Bölümler Modeli

Şekil 3'de *Yapay Zekâ ve Dijital Dönüşüm Çerçevesi* temasına ilişkin kod ağı incelendiğinde, üç politika belgesinde dijitalleşme ve yapay zekâ temelli dönüşümün merkezi politika ekseni olarak konumlandırıldığı görülmektedir. Özellikle "Dijital Dönüşüm" kodunun ağ yapısındaki baskın konumu, incelenen belgelerde teknoloji odaklı kamu yönetimi anlayışının güçlü biçimde öne çıktığını göstermektedir.

Kod ilişkileri değerlendirildiğinde, "Yapay Zekâ", "Teknolojik Gelişme" ve "Verimlilik/Etkinlik" kodlarının ana tema ile güçlü bağlantılar kurduğu görülmektedir. Bu durum, politika belgelerinde yapay zekânın yalnızca teknik bir araç olarak değil; ekonomik kalkınma, yönetsel kapasite artışı, kamu hizmetlerinde etkinlik ve rekabet gücüyle ilişkili stratejik bir dönüşüm alanı olarak ele alındığını ortaya koymaktadır. Özellikle dijital kamu hizmetleri, veri temelli yönetişim, akıllı sistemler ve teknoloji destekli karar alma mekanizmaları belgelerin ortak söylemsel çerçevesini oluşturmaktadır. Bununla birlikte "Yenilikçilik/Rekabet" kodunun daha sınırlı bağlantı göstermesi dikkat çekmektedir. Bu bulgu, belgelerde dijital dönüşüm söyleminin büyük ölçüde kurumsal kapasite, altyapı ve yönetsel etkinlik ekseninde şekillendiğini; küresel teknoloji rekabeti ve yenilikçilik boyutunun ise görece ikincil düzeyde kaldığını göstermektedir.

3.2. Tek Vaka Analizi

Vaka analizi, belirli bir olgu, kurum, politika veya belgenin kendi bağlamı içerisinde ayrıntılı ve bütüncül biçimde incelenmesini amaçlayan nitel bir araştırma yöntemidir. Bu çalışmada tek vaka analizi, her bir politika belgesinin kendi öncelikleri, söylemleri ve politika yönelimleri doğrultusunda ayrı ayrı değerlendirilmesi

amacıyla kullanılmıştır. Böylece belgelerin yapay zekâ, toplumsal cinsiyet eşitliği ve etik konularına nasıl yaklaştıkları kendi bağlamları içerisinde analiz edilmiştir.

3.2.1. Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi Vaka Analizi

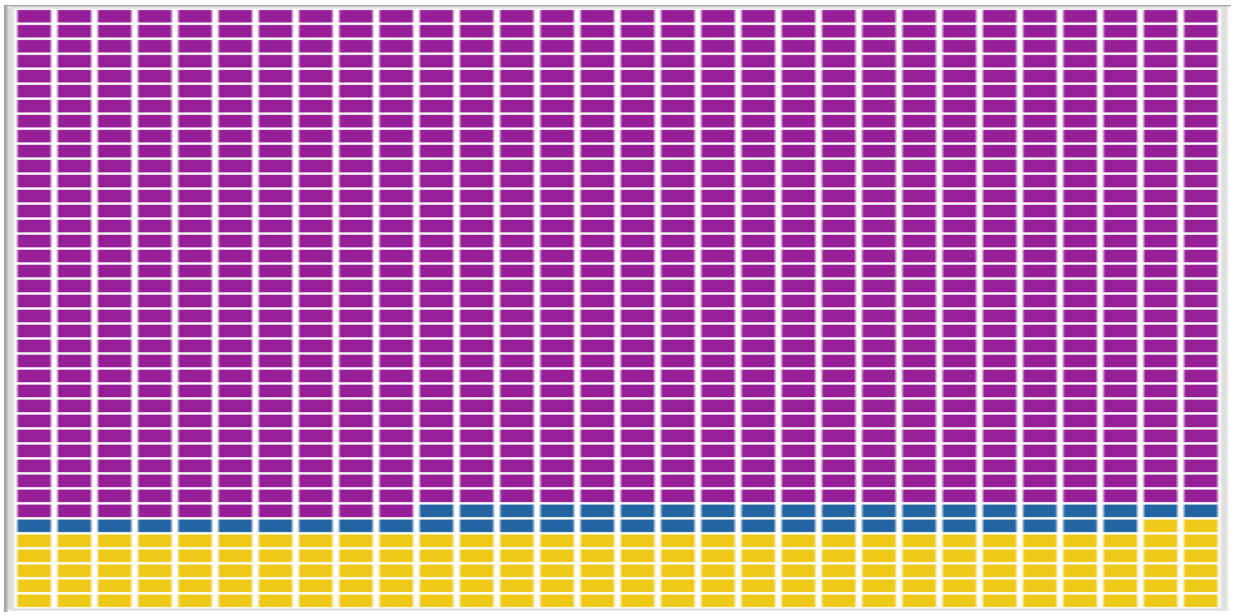
Şekil 4: Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı Tek Vaka Modeli

Şekil 4'de *Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı'na* ilişkin vaka analizi bulguları, belgenin ağırlıklı olarak kadınların güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliği ekseninde şekillendiğini göstermektedir. Kod dağılımlarında en yüksek yoğunluğun kadın/kadınlar (257), kadın istihdamı/katılım (176), eşitlik/eşit fırsat (152) ve temsil (karar alma süreçleri) (118) kodlarında toplanması, kadınların sosyal, ekonomik ve yönetsel süreçlere katılımının temel politika önceliği olarak ele alındığını ortaya koymaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitliği (92) ve toplumsal cinsiyet ve eşitlik (58) kodları, belgenin eşitlik ve hak temelli bir yaklaşım benimsediğini göstermektedir. Ayrıca insan hakları (34) ve ayrımcılık (38) kodları da kadınların güçlendirilmesinin sosyal adalet perspektifiyle ilişkilendirildiğine işaret etmektedir.Bununla birlikte teknolojik gelişme (29) ve dijital dönüşüm (22) kodlarının sınırlı düzeyde kalması dikkat çekmektedir. Bu durum, belgenin temel olarak geleneksel toplumsal cinsiyet politikalarına odaklandığını, dijitalleşme ve yapay zekâ kaynaklı yeni eşitsizlik alanlarına ise daha sınırlı yer verdiğini göstermektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, belge kadınların ekonomik, sosyal ve siyasal hayata katılımını güçlendirmeyi hedefleyen güçlü bir eşitlik perspektifi sunmakta; buna karşılık dijital dönüşüm ve yapay zekâ eksenli toplumsal cinsiyet tartışmaları ikincil düzeyde kalmaktadır.

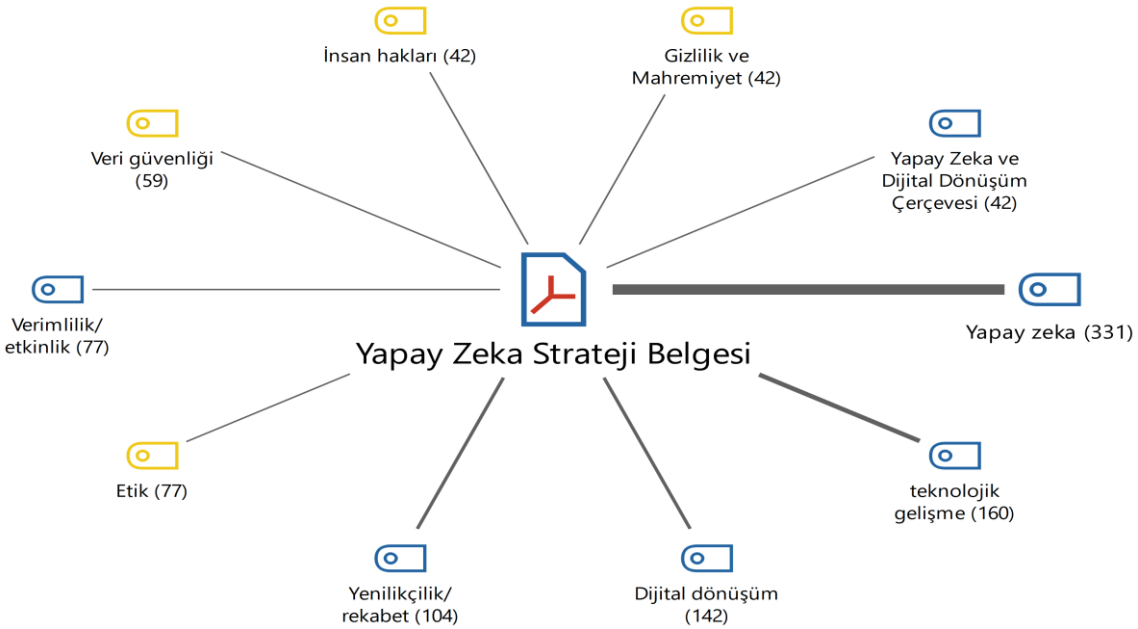
Şekli 5: Kadına Güçlenmesi Strateji Belgesi Belge Portresi

Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı'na ait belge portresi incelendiğinde, belgenin büyük ölçüde toplumsal cinsiyet ve eşitlik teması etrafında şekillendiği görülmektedir. Mor renkli kodların baskınlığı, belgenin temel odağının kadınların güçlendirilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, kadınların istihdama katılımının artırılması ve karar alma süreçlerinde daha fazla temsil edilmesi olduğunu ortaya koymaktadır. Buna karşılık yapay zekâ ve dijital dönüşüm temasını temsil eden mavi kodların oldukça sınırlı bir alan kaplaması, dijitalleşme ve yapay zekâ konularının belge içerisinde ikincil düzeyde ele alındığını göstermektedir. Etik, haklar, adalet ve risk yönetimi temasını temsil eden sarı kodlar ise özellikle belgenin hak temelli yaklaşımını destekleyen tamamlayıcı bir unsur olarak yer almakta, ancak toplumsal cinsiyet odaklı söylemin gerisinde kalmaktadır.

3.2.2. Yapay Zeka Strateji Belgesi Vaka Analizi

Şekil 6: Yapay Zeka Strateji Belgesi Tek Vaka Modeli

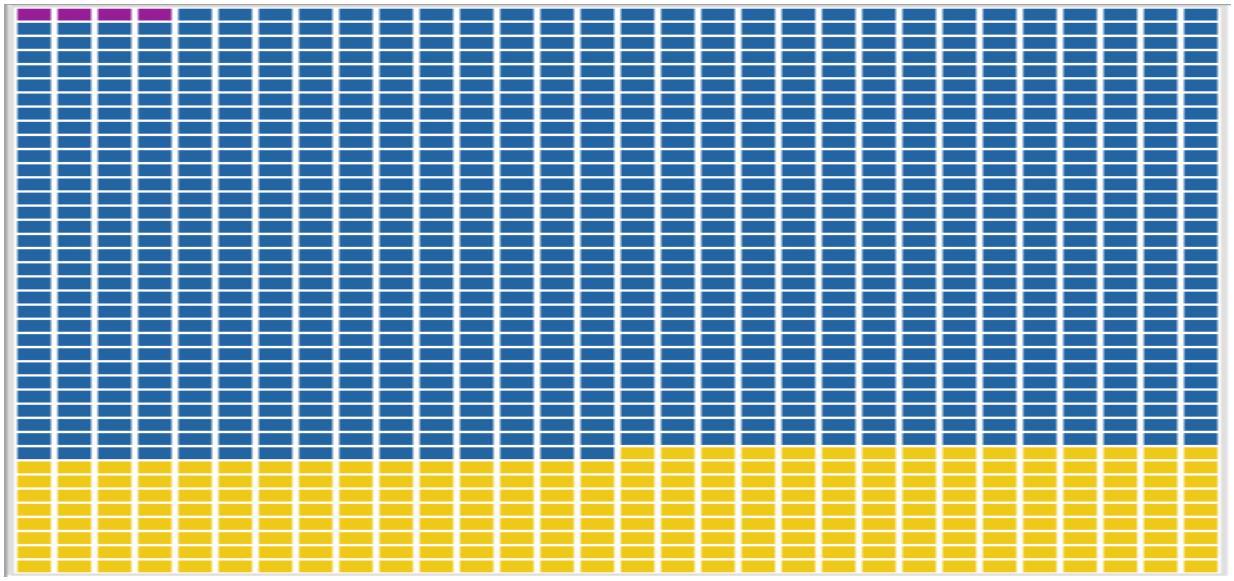

Şekil 6'da *Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi'ne* ilişkin vaka analizi bulguları, belgenin ağırlıklı olarak yapay zekâ, dijital dönüşüm ve teknolojik gelişim ekseninde şekillendiğini göstermektedir. Kod dağılımlarında en yüksek yoğunluğun yapay zekâ (331), teknolojik gelişme (160), dijital dönüşüm (142) ve yenilikçilik/rekabet (104) kodlarında toplanması, belgenin temel önceliğinin teknolojik kapasitenin geliştirilmesi ve dijital dönüşümün hızlandırılması olduğunu ortaya koymaktadır.

Verimlilik/etkinlik (77) kodunun dikkat çekici düzeyde yer alması, yapay zekânın kamu hizmetlerinin iyileştirilmesi, kaynakların daha etkin kullanılması ve yönetsel performansın artırılması amacıyla stratejik bir araç olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Bu durum, belgenin teknoloji odaklı ve kalkınmacı bir yaklaşım benimsediğine işaret etmektedir. Bununla birlikte etik (77), veri güvenliği (59), insan hakları (42) ve gizlilik-mahremiyet (42) kodları da belge içerisinde yer almaktadır. Ancak bu kodların yoğunluğu, teknoloji ve dijital dönüşüm temalarının gerisinde kalmaktadır. Bu bulgu, etik ve hak temelli konuların belge içerisinde dikkate alındığını, ancak temel politika önceliğinin teknolojik gelişim ve rekabetçilik olduğunu göstermektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi teknoloji merkezli bir dijital dönüşüm vizyonu ortaya koymaktadır. Belge, yapay zekâyı ekonomik kalkınma, rekabetçilik ve kamu yönetiminde etkinlik sağlayan stratejik bir unsur olarak ele alırken; toplumsal eşitlik ve sosyal etkiler gibi konulara daha sınırlı düzeyde yer vermektedir.

Şekil 7: Yapay Zeka Strateji Belgesi Belge Portresi

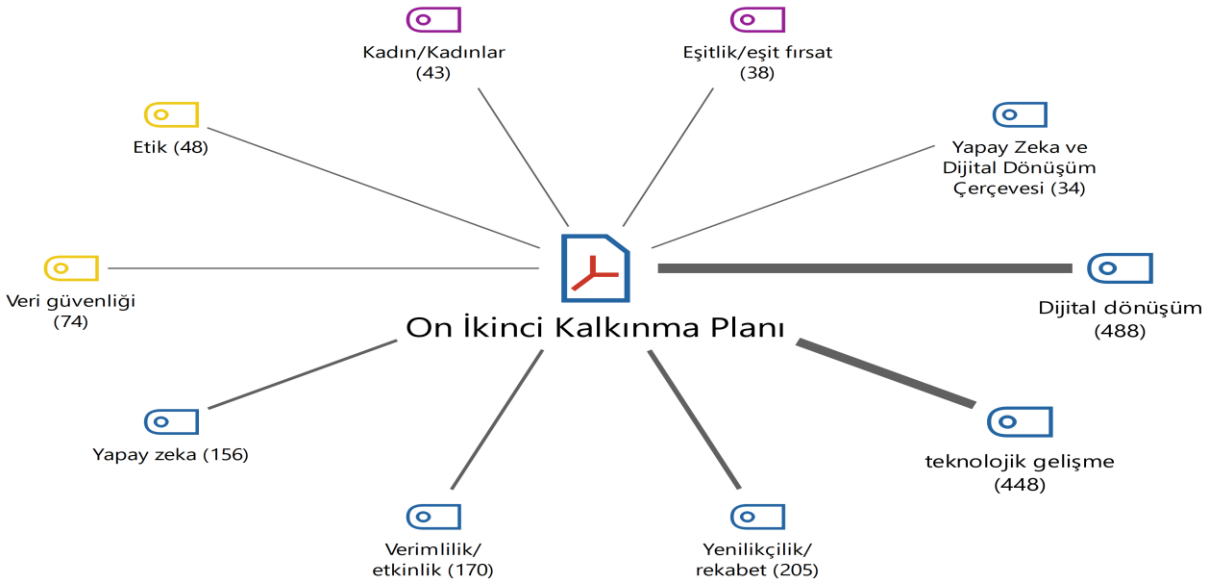

Şekil 7 'de Belge portresi incelendiğinde, Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi'nin büyük ölçüde yapay zekâ, dijital dönüşüm ve teknolojik gelişim temaları etrafında şekillendiği görülmektedir. Mavi renkli kodların belgeye hâkim olması, stratejinin temel önceliğinin teknolojik kapasitenin geliştirilmesi, dijital dönüşümün hızlandırılması ve rekabet gücünün artırılması olduğunu göstermektedir.

Sarı renkli etik, haklar ve risk yönetimi kodları belge içerisinde belirli bir yer tutmakla birlikte teknoloji odaklı temaların gerisinde kalmaktadır. Mor renkli toplumsal cinsiyet ve eşitlik kodlarının ise oldukça sınırlı düzeyde temsil edilmesi, belgenin sosyal eşitlik boyutundan ziyade teknoloji ve kalkınma eksenli bir yaklaşım benimsediğini ortaya koymaktadır.

3.2.3. On İkinci Kalkınma Planı Vaka Analizi

Şekil 8: On İkinci Kalkınma Planı Tek Vaka Modeli

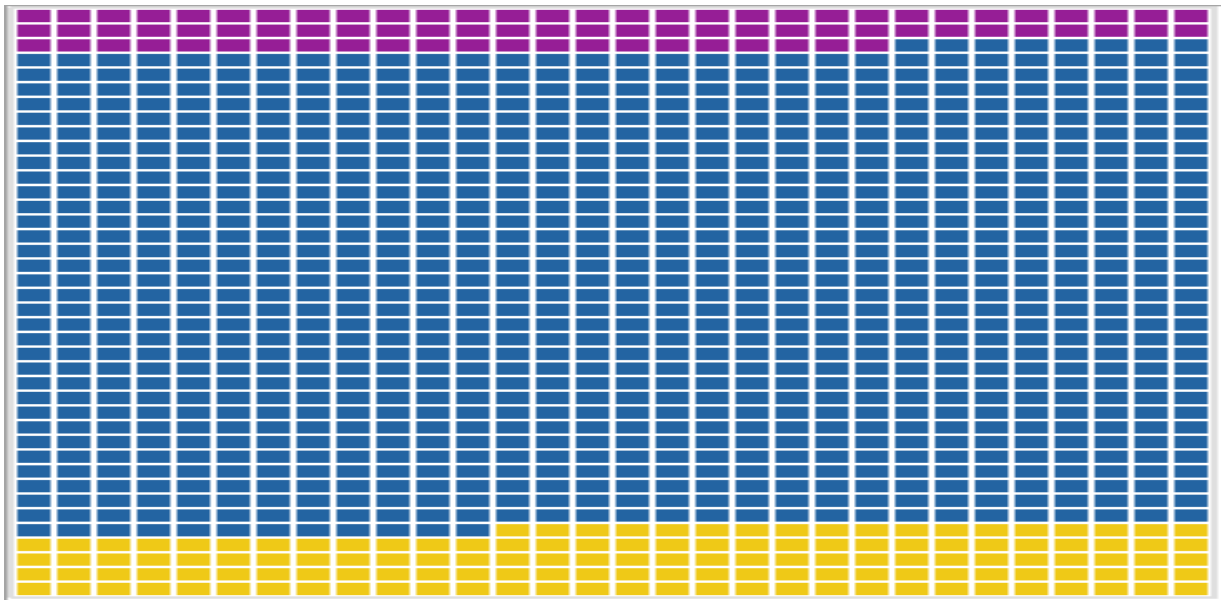

Şekil 8'de *On İkinci Kalkınma Planı'na* ilişkin vaka analizi bulguları, planın ağırlıklı olarak dijital dönüşüm ve teknolojik kalkınma ekseninde şekillendiğini göstermektedir. Kod dağılımlarında dijital dönüşüm (488), teknolojik gelişme (448), yenilikçilik/rekabet (205), verimlilik/etkinlik (170) ve yapay zekâ (156) kodlarının öne çıkması, dijitalleşmenin ekonomik büyüme, rekabet gücü ve kamu yönetiminde dönüşümün temel araçlarından biri olarak değerlendirildiğini ortaya koymaktadır.

Özellikle dijital dönüşüm ve teknolojik gelişme kodlarının yüksek yoğunluğu, planın teknoloji temelli kalkınma yaklaşımını benimsediğini göstermektedir. Verimlilik/etkinlik ve yenilikçilik/rekabet kodları ise dijital teknolojilerin ekonomik performansın artırılması ve kamu hizmetlerinin iyileştirilmesi amacıyla stratejik bir unsur olarak ele alındığına işaret etmektedir. Bununla birlikte veri güvenliği (74), etik (48), kadın/kadınlar (43) ve eşitlik/eşit fırsat (38) kodlarının daha düşük yoğunlukta kalması dikkat çekmektedir. Bu durum, planın öncelikli olarak teknolojik dönüşüm ve kalkınma hedeflerine odaklandığını; toplumsal cinsiyet eşitliği, etik yönetişim ve sosyal kapsayıcılık gibi konulara ise daha sınırlı düzeyde yer verdiğini göstermektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, On İkinci Kalkınma Planı dijital dönüşüm odaklı bir kalkınma vizyonu sunmaktadır. Yapay zekâ ve dijital teknolojiler ekonomik ve yönetsel dönüşümün önemli bileşenleri olarak ele alınırken, toplumsal eşitlik ve etik riskler teknoloji ve kalkınma hedeflerinin gerisinde kalmaktadır.

Şekil 9: On İkinci Kalkınma Planı Belge Portresi

portresi incelendiğinde, On İkinci Kalkınma Planı'nın büyük ölçüde yapay zekâ, dijital dönüşüm ve teknolojik gelişim temaları etrafında şekillendiği görülmektedir. Mavi renkli kodların belgeye açık biçimde hâkim olması, planın teknoloji odaklı kalkınma yaklaşımını benimsediğini ve dijital dönüşümü ulusal kalkınmanın temel araçlarından biri olarak konumlandırdığını göstermektedir. Sarı renkli etik, haklar ve risk yönetimi kodları ile mor renkli toplumsal cinsiyet ve eşitlik kodları belge içerisinde yer almakla birlikte, teknoloji eksenli kodlara kıyasla daha sınırlı bir görünürlüğe sahiptir. Bu durum, planın öncelikli olarak ekonomik büyüme, rekabetçilik ve teknolojik kapasite geliştirme hedeflerine odaklandığını; toplumsal eşitlik ve etik yönetişim boyutlarının ise ikincil düzeyde ele alındığını göstermektedir.

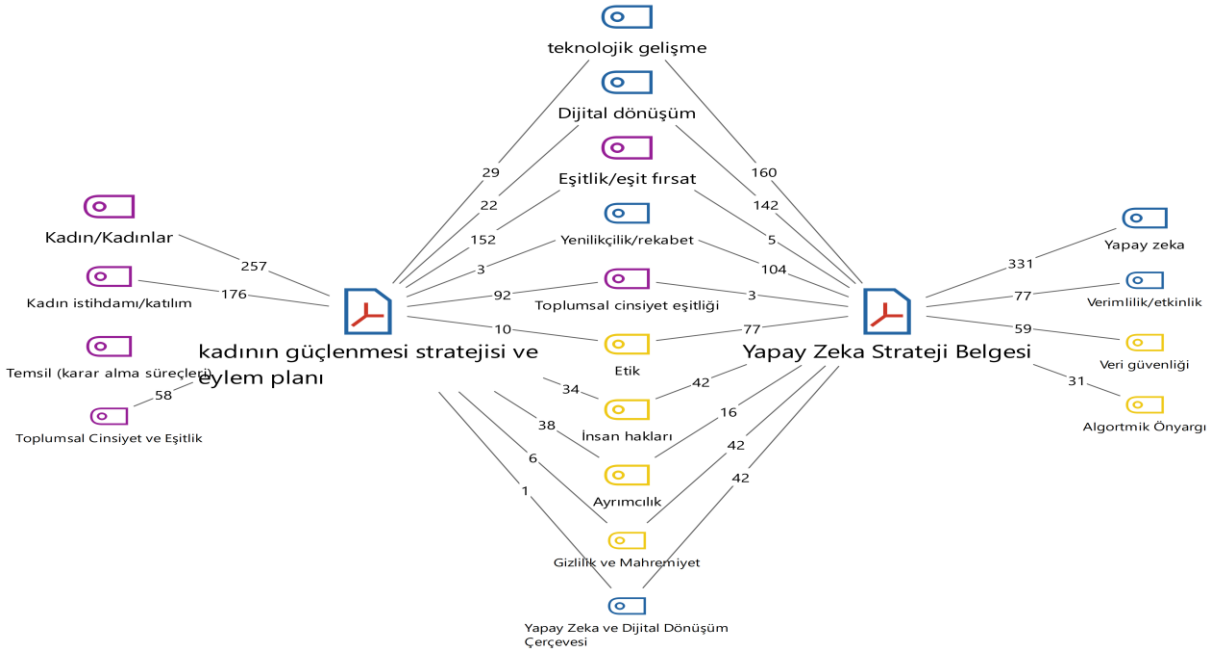
3.3. Çoklu Vaka Analizi

Çoklu vaka analizi, birden fazla vakanın birlikte incelenerek benzerliklerinin, farklılıklarının ve aralarındaki ilişkilerin ortaya konulmasını amaçlayan bir analiz yaklaşımıdır. Bu yöntem, tekil vakaların kendi bağlamlarında değerlendirilmesinin yanı sıra, ortak eğilimlerin ve ayrışma noktalarının belirlenmesine de olanak sağlamaktadır.

Bu çalışmada çoklu vaka analizi; Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı, Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi ve On İkinci Kalkınma Planı arasındaki ilişkiyi değerlendirmek amacıyla kullanılmıştır. MAXQDA yazılımının üç belgeyi aynı anda doğrudan karşılaştırmaya yönelik bir analiz imkânı sunmaması nedeniyle belgeler ikili gruplar hâlinde analiz edilmiş ve elde edilen bulgular bütüncül bir çerçevede yorumlanmıştır. Bu sayede belgeler arasındaki ortak temalar, öncelikler ve farklılaşan politika alanları ortaya konulmuştur.

3.3.1. Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ile Yapay Zeka Strateji Belgesi İki Vaka Analizi

Şekil 10: Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ile Yapay Zeka Strateji Belgesi İki Vaka Modeli

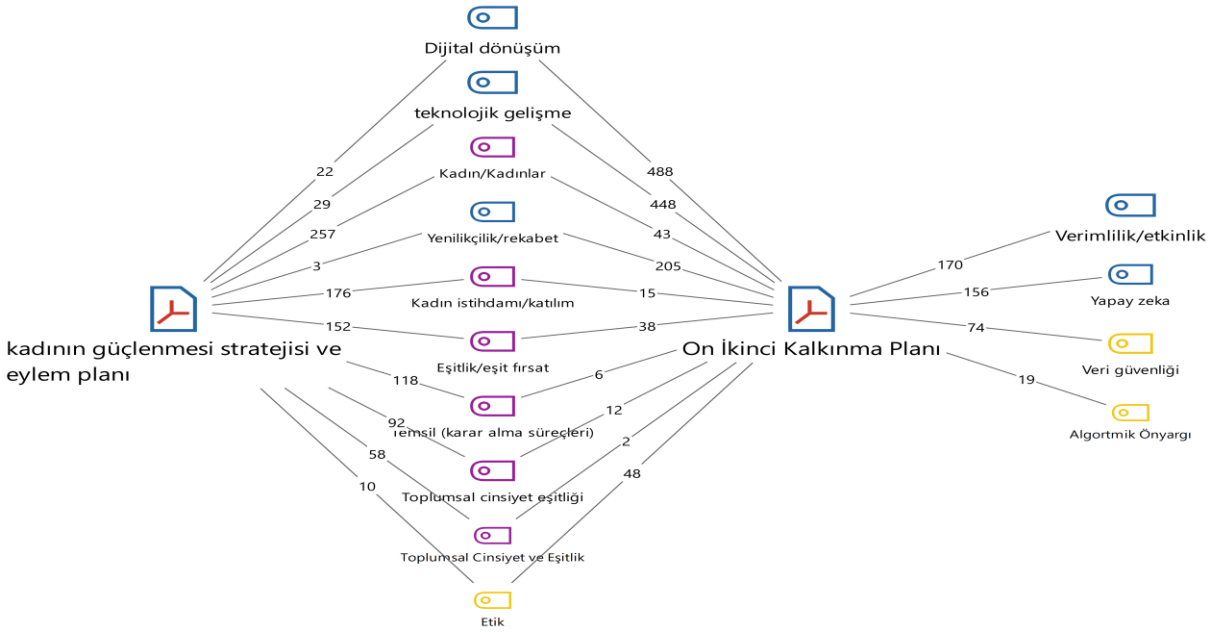
Şekil 10'da *Kadının Güçlenmesi Stratejisi ve Eylem Planı ile Ulusal Yapay Zekâ Strateji Belgesi* karşılaştırıldığında, iki belgenin farklı politika önceliklerine sahip olduğu görülmektedir. Kadının Güçlenmesi Stratejisi; kadınların istihdama katılımı, karar alma süreçlerinde temsil edilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin güçlendirilmesi üzerine yoğunlaşırken, Yapay Zekâ Strateji Belgesi daha çok yapay zekâ, dijital dönüşüm, teknolojik gelişme ve rekabetçilik temaları etrafında şekillenmektedir.

Bununla birlikte iki belge arasında etik, insan hakları, eşit fırsatlar ve dijital dönüşüm gibi ortak temalar da bulunmaktadır. Ancak bu ortaklıkların kod yoğunlukları açısından sınırlı düzeyde kaldığı görülmektedir. Özellikle toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlendirilmesine ilişkin kodların Yapay Zekâ Strateji Belgesi içerisinde oldukça düşük düzeyde temsil edilmesi dikkat çekmektedir.

Analiz bulguları, kadın politikalarının sosyal kapsayıcılık ve eşitlik ekseninde; yapay zekâ politikalarının ise teknoloji ve kalkınma ekseninde ilerlediğini göstermektedir. Bu durum, iki politika alanı arasında belirli temas noktaları bulunsa da toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinin yapay zekâ politikalarına henüz güçlü biçimde entegre edilmediğine işaret etmektedir.

3.3.2. Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve On İkinci Kalkınma Planı İki Vaka Analizi

Şekil 11: Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve On İkinci Kalkınma Planı İki Vaka Modeli

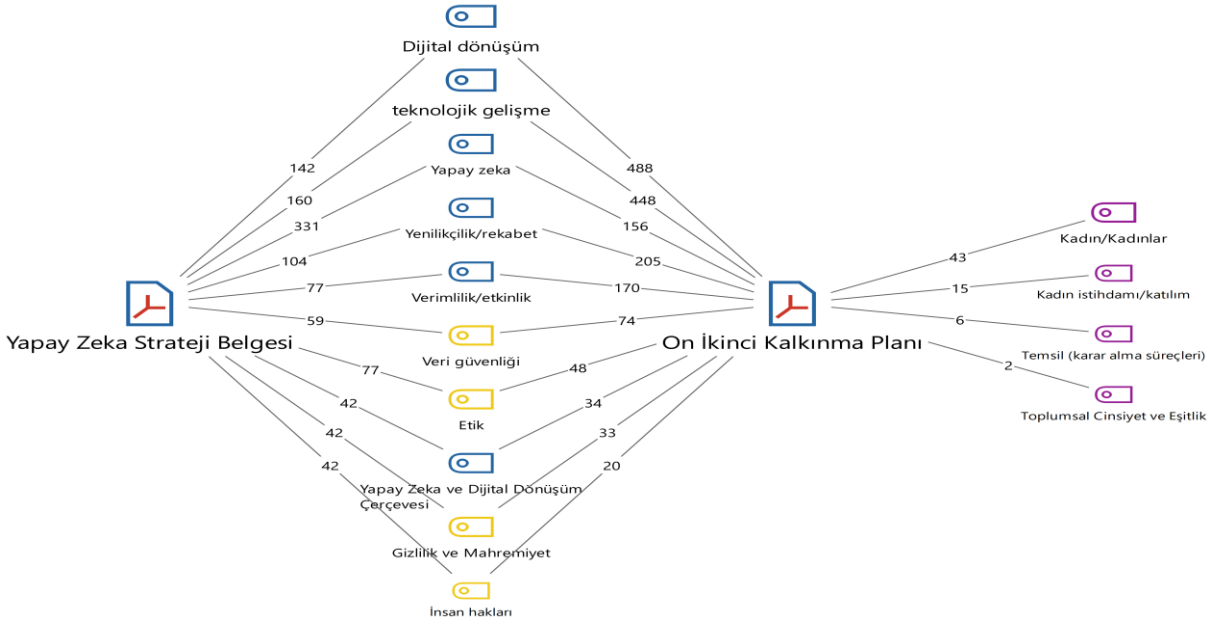

Şekil 11'de bu çoklu ilişki ağı, Kadının Güçlenmesi Stratejisi ve Eylem Planı ile On İkinci Kalkınma Planı arasındaki öncelik farklılıklarını ortaya koymaktadır. Kadının Güçlenmesi Stratejisi'nde kadınların istihdama katılımı, karar alma süreçlerinde temsili ve eşit fırsatlar öne çıkarken; On İkinci Kalkınma Planı daha çok dijital dönüşüm, teknolojik gelişme, yenilikçilik ve verimlilik temaları etrafında şekillenmektedir.

İki belge arasında dijital dönüşüm, teknolojik gelişme ve yenilikçilik gibi ortak temalar bulunsa da bu alanların yoğunluğu bakımından belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Kadının Güçlenmesi Stratejisi'nde teknolojiyle ilgili kodlar sınırlı düzeyde yer alırken, Kalkınma Planı'nda kadın ve toplumsal cinsiyet temelli kodların görece düşük yoğunlukta olduğu görülmektedir. Bu durum, toplumsal cinsiyet politikaları ile dijital dönüşüm politikalarının aynı politika çerçevesinde henüz güçlü biçimde bütünleşmediğini göstermektedir. Analiz bulguları, kadınların dijital dönüşüm ve teknoloji politikalarındaki konumunun güçlendirilmesine yönelik daha bütüncül bir yaklaşım ihtiyacına işaret etmektedir.

3.3.3. Yapay Zeka Strateji Belgesi ve On İkinci Kalkınma Planı İki Vaka Analizi

Şekil 12: Yapay Zeka Strateji Belgesi ve On İkinci Kalkınma Planı İki Vaka Modeli

Şekil 12'de bu çoklu ilişki ağı, Ulusal Yapay Zekâ Strateji Belgesi ile On İkinci Kalkınma Planı arasında güçlü bir politika uyumu bulunduğunu göstermektedir. Her iki belgede de dijital dönüşüm, teknolojik gelişme, yapay zekâ, yenilikçilik/rekabet ve verimlilik/etkinlik kodlarının ön plana çıkması, teknoloji temelli kalkınma anlayışının ortak bir politika ekseni oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

Kod yoğunlukları incelendiğinde, On İkinci Kalkınma Planı'nın dijital dönüşüm ve teknolojik gelişmeyi daha geniş bir kalkınma perspektifi içinde ele aldığı; Yapay Zekâ Strateji Belgesi'nin ise bu hedefleri yapay zekâ odağında daha ayrıntılı biçimde somutlaştırdığı görülmektedir. Bu yönüyle iki belge birbirini tamamlayan bir yapı sergilemektedir. Etik, veri güvenliği, insan hakları ve gizlilik gibi kodların her iki belgede de yer alması, dijital dönüşümün oluşturabileceği risklere yönelik belirli bir farkındalık bulunduğunu göstermektedir. Ancak bu temalar, teknoloji ve kalkınma eksenli kodlara kıyasla daha düşük yoğunlukta temsil edilmektedir.

Buna karşılık kadınlar, toplumsal cinsiyet eşitliği ve karar alma süreçlerinde temsil gibi kodların her iki belgede de oldukça sınırlı düzeyde yer aldığı görülmektedir. Bu durum, dijital dönüşüm ve yapay zekâ politikalarının toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifiyle henüz yeterince bütünleşmediğine işaret etmektedir. Genel olarak bulgular, iki belge arasında teknoloji ve kalkınma hedefleri bakımından güçlü bir uyum bulunduğunu; ancak toplumsal kapsayıcılık ve toplumsal cinsiyet eşitliği boyutlarının daha sınırlı düzeyde ele alındığını göstermektedir.

Sonuç ve Öneriler

Uluslararası literatürde yapay zekâ destekli politika üretim süreçlerinde algoritmik önyargı ve temsil sorunlarına dikkat çekilmektedir. Yapay zekâ sistemlerinin politika önerileri üretirken toplumsal cinsiyet boyutunu çoğu zaman göz ardı ettiği, bu durumun eşitsizlikleri yeniden üretebileceği belirtilmektedir (Voutyrakou ve Skordoulis, 2025). Bu belgelerde toplumsal cinsiyet eşitliği, doğrudan bir politika hedefi olarak tanımlanmamakta; eşitlik söylemi çoğunlukla "herkes için", "kapsayıcı" ve "erişilebilir" gibi genel ifadelerle sınırlı kalmaktadır. Bu durum, belgelerde cinsiyet körü bir dijitalleşme anlayışının baskın olduğunu göstermektedir (Karabulut, 2025).

Çalışma sonucunda aşağıdaki çıktılar elde edilmiştir.

1. Çalışma kapsamında incelenen Kadının Güçlenmesi Stratejisi ve Eylem Planı, Ulusal Yapay Zekâ Strateji Belgesi ve On İkinci Kalkınma Planı, dijital dönüşüm ve yapay zekâ konularını farklı yoğunluklarda ele almakla birlikte, Türkiye'nin kamu politikalarında dijitalleşmenin giderek kurumsallaşan bir politika alanı hâline geldiğini ortaya koymaktadır.
2. Ulusal Yapay Zekâ Strateji Belgesi ile On İkinci Kalkınma Planı arasında yüksek düzeyde kavramsal uyum bulunduğu tespit edilmiştir. Her iki belge de dijital dönüşüm, teknolojik gelişme, yenilikçilik, rekabetçilik ve verimlilik temaları etrafında şekillenmekte; yapay zekâyı ekonomik kalkınma ve yönetsel dönüşümün önemli bir bileşeni olarak konumlandırmaktadır.
3. Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı ise kadınların ekonomik yaşama katılımı, karar alma süreçlerinde temsili, eşit fırsatlar ve toplumsal cinsiyet eşitliği temalarına odaklanmaktadır. Belgenin temel yaklaşımı sosyal kapsayıcılık ve eşitlik ekseninde şekillenirken, dijital dönüşüm ve yapay zekâ boyutunun sınırlı düzeyde yer aldığı görülmüştür.
4. Belirli ortak temalar bulunmasına rağmen, toplumsal cinsiyet politikaları ile yapay zekâ ve dijital dönüşüm politikalarının bütünleşik bir yönetişim çerçevesi oluşturamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle yapay zekâ politikalarında toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinin zayıf kaldığı görülmektedir.
5. İncelenen belgelerde etik, insan hakları, veri güvenliği ve gizlilik gibi konulara yer verilmekle birlikte, bu kavramların daha çok güvenli ve sürdürülebilir dijital dönüşüm anlayışı çerçevesinde ele alındığı belirlenmiştir. Buna karşılık algoritmik önyargı, dijital eşitsizlikler ve teknoloji süreçlerinde kadınların temsili gibi konuların sınırlı düzeyde yer aldığı tespit edilmiştir.
6. Çoklu vaka analizi bulguları, Türkiye'de dijital dönüşüm politikalarının ağırlıklı olarak teknolojik kapasite geliştirme, rekabetçilik ve yönetsel etkinlik hedefleri doğrultusunda şekillendiğini göstermektedir. Buna karşın toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinin dijital dönüşüm ve yapay zekâ politikalarına daha güçlü biçimde entegre edilmesine ihtiyaç bulunduğu değerlendirilmektedir.

Bu çalışma kapsamında sunulan öneriler ise şunlardır;

1. Yapay zekâ ve dijital dönüşüm politikalarının hazırlanma süreçlerine toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifi sistematik biçimde entegre edilmeli; ulusal strateji belgelerinde kadınların dijital dönüşüm süreçlerindeki temsiline yönelik özel hedefler belirlenmelidir.
2. Algoritmik önyargı, veri temelli ayrımcılık ve dijital eşitsizlik risklerine karşı toplumsal cinsiyet duyarlı etik denetim ve yapay zekâ yönetişimi mekanizmaları geliştirilmelidir. Kadınların yapay zekâ, veri bilimi ve dijital teknoloji alanlarındaki eğitim, istihdam ve karar alma süreçlerine katılımını artıracak teşvik programları ve kapsayıcı insan kaynağı politikaları oluşturulmalıdır.
3. Kamu kurumları bünyesinde geliştirilen yapay zekâ sistemlerinde "toplumsal cinsiyet etki analizi" uygulamaları yaygınlaştırılmalı; veri setleri ve algoritmalar düzenli olarak ayrımcılık riski açısından denetlenmelidir. Dijital dönüşüm, kalkınma ve toplumsal cinsiyet politikaları arasında kurumsal koordinasyonu güçlendirecek çok paydaşlı yönetişim mekanizmaları oluşturularak; kamu, üniversite, özel sektör ve sivil toplum iş birliği artırılmalıdır.

Kaynakça

Association for Progressive Communications (APC). (2021). *Not my AI: A feminist framework to challenge algorithmic decision-making systems deployed by the public sector*. Erişim tarihi: 10 Haziran 2026, https://www.apc.org/en/pubs/not-my-ai-feminist-framework-challenge-algorithmic-decision-making-systems-deployed-public

Banazılı, A. M. (2025). Yapay zekânın kamu yönetiminde kullanımı üzerine nitel bir inceleme: Faydalar, riskler ve Türk kamu yönetimi bağlamında çıkarımlar. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *34*(Uygarlığın dönüşümü: Yapay zekâ), 538–563. https://doi.org/10.35379/cusosbil.1691552

Erbay, B., & Joyce, K. (2025). Opening the black box of AI: A sociological study of AI as a network. *Journal of Economy Culture and Society, 71*, 1–20. https://doi.org/10.26650/JECS2024-1467424

Giovanola, B., & Tiribelli, S. (2023). Beyond bias and discrimination: Redefining the AI ethics principle of fairness in healthcare machine-learning algorithms. *AI & Society, 38*(2), 549–563. https://doi.org/10.1007/s00146-022-01455-6

Karabulut, N. (2025). Kamu yönetiminde yapay zekâ destekli otomatik karar verme: Türkiye bağlamında bir değerlendirme. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, *7*(1), 151–183. https://izlik.org/JA43XG87BM

Köseoğlu, İ. (2026). A study on the impact of artificial intelligence on administrative actions and processes. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi, 28*, 50–61. https://doi.org/10.58724/assam.1866424

Telsaç, C., & Arı, F. (2025). Can artificial intelligence be used for diversity management in public administration? Applications and considerations. *Cihanşümul Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, *6*(10), 76–93. https://doi.org/10.62356/cihansumul.1707340

Üçler, N., & Şahin, Z. B. (2025). Yapay zekâ uygulamalarında toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yeniden üretimi: Kodlama ve veri setlerindeki gizli önyargılar. *Yeni Yüzyıl'da İletişim Çalışmaları*, *3*(12), 1–13. https://izlik.org/JA26SU36ED

Urchs, S., Thurner, V., Aßenmacher, M., Bothmann, L., Heumann, C., & Thiemichen, S. (2025). *Are all genders equal in the eyes of algorithms? Analysing search and retrieval algorithms for algorithmic gender fairness*. arXiv. https://doi.org/10.48550/arXiv.2508.05680

Voutyrakou, D. A., & Skordoulis, C. (2025). Algorithmic governance: Gender bias in AI-generated policymaking? *Human-Centric Intelligent Systems*, *5*, 385–417. https://doi.org/10.1007/s44230-025-00109-2

Habermas, Dijitalleşme ve Yarı - Kamusallık

Habermas, Digitalisation and Semi-Public Sphere

Hidayet Değer[1]

Öz

Kamusal alan tartışmalarında medya önemli bir aktör olarak yer almıştır. Habermas da burjuva kamusal alanının gelişiminde hem bir aşama olarak edebi kamusal alana yer vermiş hem de burjuva kamusal alanının en önemli aktörlerinden biri olarak basın -yayını işaret etmiştir. Bu anlamda basın-yayın ve izleyen süreçte medya farklı görüş ve talepleri yansıtabilmesi ve aynı zamanda aynı platforma taşıyabilmesi açısından kritik bir rol üstlenmiştir. Ancak süreç içerisinde medyanın kar amaçlı kullanılması dolayımında piyasa aktörleri ile ilişkisi bu güvenli temsilden, manipülasyonun yapılabildiği bir aşamaya taşımıştır. Habermas, son kitabında ise özellikle sosyal medya, seminerler, konferanslar ya da türlü dijital platformların beğeni, linç, sansür, otosansür ya da farklı baskılayıcı gerekçeler açısından bir kamusallık değil ancak yarı kamusallık olarak kabul edilebileceğini ifade etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Habermas, Kamusal alan, Yarı-kamusallık.

JEL Kodları: Z00, D7, D72

Abstract

The media has played a significant role in debates concerning the public sphere. Habermas, too, has recognised the literary public sphere as a stage in the development of the bourgeois public sphere, whilst also identifying the press as one of the most important actors within the bourgeois public sphere. In this sense, the press and, subsequently, the media have played a critical role in reflecting diverse views and demands whilst bringing them together on a single platform. However, the commercialisation of the media during this process has shifted its relationship with market actors from this secure representation to a stage where manipulation is possible. In his latest book, Habermas argues that social media, seminars, conferences, and various digital platforms—when viewed through the lens of 'likes', 'shaming', censorship, self-censorship, or other forms of coercion—can be regarded not as a public sphere but as a 'semi-public sphere'.

Keywords: Habermas, Public sphere, Semi-public sphere.

JEL Codes: Z00, D7, D72

1. Giriş

Sosyal medyanın yaygınlaşması kamusal alanın yeniden canlanması iddiasını da beraberinde getirmiştir. Kamusal alan, fikirlerin serbestçe ifadesine, yayılabilmesine ve müzakere edilmesine ihtiyaç duymaktadır. Sosyal medya kanalları fikirlerin aracısız ifade edilme imkanı sağlaması açısından ilk etapta oldukça uygun görünmektedir. Yine fikri yayabilme ve başkalarıyla direkt karşılaşabilme, müzakere edebilme özelliği, sosyal medyayı kamusal alan açısından oldukça önemli kılmıştır.

Kamusal alan; kamuoyu olarak, fikirlerin karşılaştığı her tür platform ve odağın karşılaşma anına, yerine çevrildiği mekan olarak çeşitli bağlamlarıyla öne çıkarılabilmektedir. Özellikle fikir, görüşlerin ifade etmesi ve akabinde karşılık bulması böylece bir müzakere sürecine dönebilmesi ve nihayetinde az çok mutabık kalınan bir kamuoyu görüşünün oluşması genellikle daha uzun erimli ve farklı mekanlarda, platformlarda zuhur eden bir süreç iken; sosyal medya kanalları bu süreci daha sistematik ilerleyen ve aynı mekanda karşılayan oldukça güçlü bir kapasite barındırmaktadır. Nitekim bu anlamda hatrı sayılır bir dönem boyunca kamusal alan çalışmaları, tartışmaları, akademik çalışmalar sosyal medya kanallarını işaret etmiştir.

[1] Doktor, Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, hidayetdeger@gmail.com
Orcid: https://orcid.org/0000-0003-4011-3707

Bununla birlikte sosyal medyaya yönelik gerek kamusal alan gerekse farklı bağlamlarda getirilen eleştiriler, sosyal medyanın kamusallığının da ne kadar gerçek ya da yeterli olduğunu tartışmaya açmıştır. Bu eleştiriler geniş bir yelpazeyi kapsamakla birlikte özellikle beğeni, sansür, otosansür, linç faktörleri yeni medyaya dönük eleştirilerin ortak kümesini oluşturmaktadır.

Yaklaşık yirmi yılı bulan sosyal medyaya dönük eleştiriler onun kamusallığını da tartışmaya açmıştır. Habermas ise son kitabında bu eleştirileri sosyal medya ile sınırlandırmamakla birlikte yeni bir kavramla tanımlamıştır. Ona göre buna kamusallık demek mümkün ya da kesin değildir ve bu bağlamda yarı-kamusallık tanımını kullanmaktadır.

2. Kamusal Alan Kavramına Genel Bir Bakış

Kamusal alan, Antik Yunan polislerinde vatandaşların karar vermek üzere bir araya gelerek görüş bildirdikleri, tartıştıkları alan olarak kabul edilmektedir. Nitekim bu anlamda somut bir mekana tekabül eden kamusal alan, bu dönemden sonra biraz da bu özelliği dolayısıyla "alan-mekan" olarak kabul edilmiştir. Public sphere ve public space kavramlarının her ikisi de kamusal alanı tanımlamaktaysa da public space daha çok somut bir mekan olarak kamusal alanı işaret etmektedir. Oysa teoriği, pratiği, ideal haliyle kamusal alan bundan daha fazlasını kapsayarak aynı mekanı zorunlu kılmamaktadır (Aubin: 2014, 90-92).

Kamusal alan Antik Yunan'da vatandaşların karar vermeye yetkili olduğu konularda bir araya gelip, tartıştıkları mekan olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla tüm kamusal konularda yetkili oldukları anlamı çıkmasa da kamusal konuları tartıştıkları bilinmektedir. Kamusal konular ise bu anlamda tüm ülkeyi-vatandaşları ilgilendiren siyasal konular olarak anlaşılmaktadır. Bu anlamda öne çıkan esas kavram siyaset olmakta ve kamusal alan siyaset yapmanın bir aracısı, mecrası olarak tanımlanabilmektedir. Daha sivil her tür konuşmanın gerçekleşebildiği Agora ve vatandaşların karar verdiği halk meclisi olarak Ekklesia (Ağaoğulları: 2015, 41-46) kamusal alanın teoriği ve pratiği ile vücut bulmuş ilk örnekleri olarak kabul görmektedir. Antik Yunan'da kamusal ve özel ayrımı net bir şekilde ortaya konmuş, siyaseti ilgilendiren kamusal konular en önemli ve üst yetki olarak kabul görmüştür.

Nitekim, Arendt de İnsanlık Durumu kitabında kamusal alanı ve kamusal alanda yürütülen eylemleri bu şekilde tanımlamıştır. Arendt, özel alanın emek ve iş, kamusal alanın ise eylem ile açıklar. Dolayısıyla özel alan üretim, tüketim gibi gündelik faaliyetler iken, kamusal alan ise dünyanın(toplumun) nasıl olması gerektiğine yönelik faaliyetlerini içeren siyaset temelli alandır. (Arendt: 2018, 68-70) Bu eylem ve faaliyetler öncelikle konuşmayı içermektedir. Bu anlamda kamusal alanda yürütülen faaliyetler olarak siyaset; insanın özgürleştiği ya da özgürleşeceği ama aynı zamanda başkaları adına da bunu sağlayacak eylemdir. "Bunlar biyolojik bir zorunluluk sonucu girişilen eylemler değildir ve Arendt, yalnızca bu tür eylemlerin özgür olduğu kanısındadır. Dolayısıyla politika, genelde tarif edildiği gibi 'kıt kaynakların bölüşülmesi' sanatı ya da refah ve adalet sağlamanın bir aracı değil, bize özgürlük kazandıracak şeydir" (Berktay: 2015, 711).

Modern dönemde kamusal alanın tekrar önem kazanması şüphesiz siyasetin vatandaş merkezli bir kavrayışa ve uygulamaya tekabül etmesindendir. Bu dönem itibarıyla kamusal alan da siyaset dolayımında ihya edilmeye çalışılmış nitekim siyaset üretme araçları, mekanları yeni kamusal alanlar olarak ortaya çıkmıştır. Başka bir ifadeyle kamusal alan yalnızca tarihsel köklerinden çıkarılmaya çalışılan maziye ait bir değer olarak değil aynı zamanda yeni siyaset üretme faaliyetlerinde de kendiliğinden oluşan teori ve uygulamaları içermektedir. Bu da siyaset ile arasındaki sıkı bağı açığa kavuşturmaktadır.

Bununla birlikte vatandaş meşruiyetine dayanan parlamento, anayasa, kanun gibi, devlet kurumları kamusal alan ya da kamusallık olarak kabul görmez. Meşruiyeti, dayanağı vatandaş olsa da kamusallık devletin dışında aranır.

> Uygun bir bağlam olmadan, müzakereci politikanın egemenliğin demokratik bir meşrulaştırması için önem taşıyan önkoşulları, "bütün erkin kaynağı" olması gereken halkta bir tutamak bulamaz. Hükümet eylemlerinin, yüksek mahkemelerin içtihat kararlarının, yasamanın, partilerarası rekabetin ve özgür politik seçimlerin aktif bir vatandaş toplumuyla buluşması gerekir, çünkü politik kamusallığın kökü, politika ile onun toplumsal "Çevreleri" arasında -önemli işlev sistemlerinin tamire muhtaç arızalarının yansıtıcısı olarak- iletişimsel bağlantılan kuran sivil toplumdadır (Habermas: 2023, 24).

Modern dönem kamusal alan arayışında ve tasavvurunda Hannah Arendt ve Jürgen Habermas öncü bir rol üstlenmişlerdir denebilir. Arendt'te sıklıkla kamusal alanın teorisi, imkânları ve modern dönemdeki çıkmazları açığa çıkarılırken Habermas özellikle modern dönemdeki kamusal alanın oluşumu, süreci, imkânı ve imkânsızlığının yanında yeniden ihyasına dönük pek çok çalışma üretmiştir. Kamusal alan yazınında Schmitt, Koselleck, Rawls, Mouffe, Negt ve Kluge, Fraser gibi pek çok önemli isim de yer almaktadır.

3. Kamusal Alanda Medyanın Rolü

Agora veya Ekklesia örneklerinde de tanımında da görüldüğü üzere kamusal alan insanların (vatandaşların) bir araya gelmesine ihtiyaç duymaktadır. Alan olarak bu örnekler öne çıksa da asıl olan konuşma ve akabinde gerektiğinde Arendt'in ifadesiyle öteki eylemsel fiillerdir. Ancak her halükarda söz-konuşma temel eylemdir. Konuşma ötekine yönelmiş olmalıdır. Antik Yunan polisleri gibi küçük şehirlerde karşılıklı konuşma fiziksel bir araya gelmeyle sağlanabiliyor olsa da modern dönemde Habermas'ın da işaret ettiği gibi konuşmaların, tartışmaların yayılması gerekmektedir. Nitekim bu bağlamda basın-yayın kuruluşları öne çıkmaktadır.

Habermas, modern dönemde kamusallık oluşumunu üç dönem üzerinden tasvir eder. Feodal-temsili kamusal alan, edebi kamusal alan ve burjuva kamusal alanı. Özellikle edebi kamusallık itibarıyla, kamusal alan konuşmanın, tartışmanın, müzakere edilen-edilecek konuların geniş kitlelere yayılmasında kilit rol oynamıştır. Bu şekilde ülkeyi, vatandaşları ilgilendiren konular roman gibi edebi eserler üzerinden kitlelere ulaşmış, haberdar olan kitlelerce düşünülecek, üzerinde tartışılacak ve karar verilecek konular haline gelmiştir. Henüz burjuva kamusallığından önce edebi kamusal alan edebi olarak başlasa da akabinde siyasal bir işlev de yüklenmiştir (Habermas: 2003, 100). İleri dönemlerde ise bu işlevi tam olarak sağlayan mecralar basın-yayın organları olmuştur. Nitekim Habermas'ın burjuva kamusallığı olarak adlandırdığı dönemde kamusallığın edebi kamusallıktan daha yerleşik bir hüviyete kavuştuğu söylenebilir. Ancak yine de bu dönemde de basın-yayının kamusallık üretimindeki payı önemlidir.

Habermas'a göre burjuva kamusallığını kamusallık adına daha "üstün" kılan şeylerden biri, onun egemen mutlakiyetçiliğe yönelen polemiksel itirazlarının akıl yürütme, muhakemeye dayanarak toplumsal ve siyasal her tür rütbe-statütüyü devre dışı bırakmasından kaynaklanır (Habermas: 2003, 131). Hiçbir şey ve kişinin eleştiriden muaf tutulmaması, en iyi seçeneğe giden yolu daha fazla berraklaştırır. Dolayısıyla kamusallığın oluşumu aynı zamanda bilginin, konunun yaygınlaşmasına da ihtiyaç duyar. Burjuvazinin bunu istemesinde elbette kendi çıkarları da söz konusudur ancak yine de egemen eleştirisine dayalı özgürlük, eşitlik ifadeleri ve faaliyetleri kamusallığın ilerlemesinde rol oynamıştır.

Habermas, kamusal alanı tanımlarken kamuoyu ile sınırlandırılamayan ama ona çok benzeyen tanımını kullanır. Bu bağlamda da medya öne çıkmaktadır. Medya hem konuşmanın-bilginin aktarıldığı ve kitlelere ulaştığı hem de farklı fikirlerin karşılaştığı mecra olarak kamuoyunu yaratmada da yansıtmada da kilit bir rol üstlenmiştir. Bu rolü sayesinde çeşitli görüşlerin yer aldığı kamuoyu görüşlerini yansıtabilmekte öteki kesimlere ulaştırabilmiştir. Kamuoyundan bahsedebilmek için bir sorun, bu sorun etrafında iletişim halinde kişiler-gruplar ve bu sorunu karara taşımaya yönelik teşebbüs ve mekanizmalardan bahsedilmesi

gerekmektedir (Atabek: 2002, 224-225). Basın-yayın ya da medyanın bu anlamda rolü (iddiası) hem kişilerin grupların sözü edilen teşebbüs ve görüşlerini yansıtmak gibi görünse de esas önemli rolü bunun eleştirisini-gerçeğini üretme ve yayma faaliyetinde saklıdır. Dolaysıyla bir taraftan çeşitli fikirlerin yayılmasını sağlıyor olduğu kadar sorun etrafındaki gerçek bilgileri paylaşma görevi de söz konusudur. Daha net bir ifadeyle bir taraftan çeşitli fikir görüşlere hem yer verme, yayılma ve karşılaşma imkânı sağlamış hem de "kamu adına gözetim rolü" üstlenmiştir (Atebek: 2002, 231). Habermas ise "Duruma göre, kimi kez devlet organları, kimi kez de halkın iletişimine hizmet eden basın gibi medya unsurları "kamusal organlar" arasında" saymaktadır (Habermas: 2003, 59). Ayrıca somut bir karşılaşma olmasa da fikirlerin karşılaşması açısından eşanlılık kapasitesi basın-yayın, medyayı hem public sphere hem de public space olarak kamusal alana da yaklaştırmaktadır.

> Çünkü bu katkı, konuların, görüşlerin, alternatif tekliflerin, bilgilerin, lehte ve aleyhte tutum alışların, kısacası başka kanaların yanı sıra politik partilerin, çıkar örgütlerinin ve toplumsal işlev sistemlerinin halkla ilişkiler ajanslarının bilgilendirme kanalları tarafından, keza sivil toplumun aktörleri ve entelektüelleri tarafından kamusal alana sızdırılan girdilerin önden gazetecilik faaliyetiyle işlenmesinden beslenir (Habermas: 2023, 20-21).

Basın-yayın gibi medya araçlarının kamusallık oluşumunda üstlendiği kilit rolü Habermas, kamusallığın çözülüşünde de göstermektedir. Edebi kamusallıktan başlayarak gazete-dergi sayılarının bir hayli yükseldiği, temel haklar içerisinde basın özgürlüğünün dahil edildiği bir gidişat içerisinde medya hem devlet hem sermaye sahipleri açısından oldukça cezbedici bir nitelik taşımıştır. Dolayısıyla "gücü (sermayesi) yetenin" kendi gazetesini, dergisini basabildiği bir döneme girilmiştir. Oysa bu artış kamusallığın yükselmesine değil aksine çözülmesinde pay sahibi bir gelişme olmuştur. Birincisi, kültür endüstrisi eleştirisinde de yer aldığı haliyle eleştiri, kamusallık amaç değil araçsallaşmıştır. Nitekim, Habermas'ın başta medyaya yüklediği kamusallık rolünü bile bu anlamda eleştiren düşünürler, o dönemde dahi bu araçsallaşmanın gerçekleştiğini düşünürler. Bir diğer etki olarak sermaye sahipleri başta olmak üzere medya araçları dolayımında kamusala girmek özel-kamusal alan sınırlarının ihlal edilmesine neden olmuştur. Zira, kamusal alan devlet gibi piyasayı da dışarıda bırakma şartına dayanmaktadır. Piyasanın dahil olmasında başka etkenler de olmakla birlikte medya sahipliği ile kamusala dahil olmak (sızmak) bunlardan bir tanesidir. Bu yolla sermaye sahipleri kendi çıkarlarını ya da devletle olan çıkarları dolayımında devletin ve farklı grupların çıkarlarını kamusal alana sızdırabilmişlerdir. Medya sermaye sahiplerinin çıkarları doğrultusunda örneğin haber programları özelinde bir tarafın görüşlerine ağırlıklı olarak yer verip, bazı fikir ve görüşleri yok sayarak kamuoyunu eksik ya da yanlış bilgilendirebilir (Atabek: 2002, 232). Bu anlamda kamu adına denetim faaliyetinin de ortadan kalktığını ya da şüpheli olduğunu belirtmek gerekir.

4. Sosyal Medya Kamusallığı: Yarı-Kamusallık

Bu bağlamda medyanın kamusallığa katkısı çok uzun süreden beri tartışmaya açılmış ve aksi yönde olumsuz payına odaklanılmıştır. Ancak sosyal medya başta olmak üzere dijital kurumlar üzerinden de kamusallık önce olumlu akabinde olumsuz etkileri itibarıyla öne çıkmıştır. Yeni medya ya da sosyal medya kimi özellikleri ile medyaya benzese de onu aşan olumlu ve olumsuz nitelikler de barındırmaktadır. Sosyal medya da geleneksel medya gibi farklı görüş, fikirleri yansıtma ve bunları sürdürme açısından kamusal alan organı olarak nitelendirilmiştir. Ancak sosyal medya başta olmak üzere yeni medya bunu aracısız yapma kapasitesi taşımaktadır. Kişiler, gruplar fikir ve görüşlerini kendileri, kendi adlarına direkt olarak sunabilmektedirler bu mecralarda. Dolayısıyla medya sahiplerinin çıkarları doğrultusunda şekillenen bir kamuoyundan ziyade kişilerin dolaylı olmayan ve aracısız bir şekilde fikirlerini paylaşmaları daha gerçek konuların yansıdığı bir kamuoyuna işaret edebilmektedir.

Sosyal medyanın bir diğer avantajı fikir ve görüşlerin bir araya gelme eşanlılığını daha fazla taşımasıdır. Dolaysız, aracısız ve anda karşılaşan fikirler, bir anlamda somut bir konuşma alanı olma özelliğine yaklaşmaktadır. Karşılıklı olarak ifade edilen fikirlerin aracısız ve dolaysız karşılaşmaları yeni sorular ve yeni

cevaplara imkân tanımaktadır. Bu da müzakerenin ortaya çıkması demektir. Dolayısıyla Antik Yunan'dan bu yana konuşmaya yüklenen kamusallığın üretimi fonksiyonuna yakın olduğu düşünülmüştür. Konuşma, sonraki süreçte de önemini sürdürmüş, Habermas'ın ideal kamusal alanı olan İletişimsel Eylem Kuramı kitabının da içerdiği-önerdiği söylemsel kamusal alan da bu arayışın modern bir versiyonu olarak kabul edilebilir.

Konuşmanın içerdiği birbirini ikna etme, aynı soru-sorun etrafında öne sürülen bir fikir karşısında ötekinin fikrini söylemesi-belirtmesi ve sonrasında gelecek soru ve cevapların bir öncekilerle düşünülmüş olmasını da kapsamaktadır. Dolayısıyla müzakere karşılıklı iletişim ve iknayı içermek durumundadır. Sosyal medyadaki bu eş anlılık ve fikir-görüşlerin dolaysız sunulması müzakere formunu uygunluk gösterebilir.

Sosyal medya özelinde yeni medyanın bir diğer önemi ise merkezileşmemiş ve eşitlikçi olmasında aranabilir. Nitekim aynı anda bir sorun etrafında öne çıkan fikirleri yansıttığı gibi periferide kalan, daha az temsiliyeti olan fikirler de ilgili sorun bağlamında tartışmaya-müzakereye dahil olabilmekte ve yönlendirebilme ihtimali de barındırmaktadır. Yine merkezi olmaması aynı anda faklı soru-sorun etrafında şekillenen farklı kamusallıklara da müsaade edebilmektedir (Volkmer: 2003, 12-13). Böylece kamusallıklar aracılığıyla daha eşitlikçi ve çoğulcu bir siyasetin imkânından söz edilebilinir.

Dahlgren de sosyal medya kamusallık ilişkisini üç bağlamla temellendirir: yapısal-kurumsal iletişimsel ve temsiliyet (Dahlgren: 2005, 148). Kurumsal boyutunda bu ilişkiyi devlet ve devlet kurumları üzerindeki etkisi ile değerlendirir. Yeterince demokratik olmayan bir toplumda yeterinde demokratik kurumların oluşması da imkânsızdır. Bu anlamda sosyal medya hem bu eksiği kapatabilecek hem de kurumları da demokratikleşme yolunda yönlendirebilecektir. Temsil boyutunda ise "adalet, doğruluk, eksiksizlik, görüş çoğulculuğu, gündem belirleme, ideolojik eğilimler, hitap biçimleri ve benzeri gibi siyasi iletişim için medya çıktısı hakkında bilinen tüm sorular ve kriterler gündeme getirilebilir" (Dahlgren: 2005, 149). Son olarak etkileşim boyutu ise Antik Yunan'dan itibaren kamusal alanın merkezi kavramlarından olan konuşmaya isabet eden etkileşim-müzakere boyutudur. Dahlgren de bunları kesin bir sonuç üzerinden değerlendirmemekte ancak sosyal medyanın bu imkânlara sahip yüksek bir potansiyel taşıdığını belirtmektedir (Dahlgren: 2005, 149-150).

Habermas, Kamusallığın Yapısal Dönüşümü kitabında sosyal medya başlığı altında olmasa da yeni medyaya yer vermekte ancak genel anlamda kamusallık olduğu yönündeki yaklaşımı benimsememektedir. Habermas için sosyal medya kamusallığı; geleneksel medyanın önemli bir bileşeni olan yazarlık yetisinin yeni medyada olmaması, konuşmanın tüketime, seyir keyfine dönmesi gibi sebeplerle olsa olsa medyatikleştirilmiş kamusallık olarak nitelendirilebilir (Habermas: 2003, 295-304). Dolayısıyla medyayı kamusallığın sönümlenişinde etkili görmekle birlikte, modern kamusallığın ilk ve uzun süre boyunca kurucu aktörleri arasında saymıştır. Ancak yeni medya üzerine ilk eleştirileri onu yukarıdaki görüşlerden farklı kılmakta, sosyal medyayı kamusal mecra ve oradaki tartışmaları kamusallık olarak değerlendirmemektedir.

Sosyal medya kamusallığına yönelik eleştiriler bununla sınırlı değildir pek çok düşünürün sosyal medya ve öteki dijital platformların sağladığı avantajlara-imkânlara rağmen kamusallık denemeyeceğinin ötesinde kamusallığı negatif etkilediğine yönelik çalışmaları mevcuttur. Bununla birlikte Habermas, son kitabı olan ve Türkçe'ye Kamusallığın Yeni Bir Yapısal Dönüşümü ve Müzakereci Demokrasi olarak çevrilen kitabında bunu yarı-kamusallık olarak tanımlamıştır. Nitekim sosyal medyayı, bir taraftan kamusallığı etkilemesi açısından öte taraftan kamusallığı icra etme iddiası üzerinden ele almıştır;

> sosyal medyaların has kullanıcılarının durumunda yan-kamusal, fragmanlaşmış ve kendi içinde dönenen bir iletişim tarzı kendini dayatıyor gibi görünüyor, bu da bizzat *politik kamusallığın algılanışını* deforme ediyor. Bu sanı doğru ise, vatandaşların büyüyen bir bölümü için, kanaat ve irade oluşumunun az çok müzakereci tarzının önemli bir öznel önkoşulu tehdit altında demektir (Habermas: 2023, 11).

Son kitabında da sosyal medyaya dönük pek çok eleştiriye yer vermekle birlikte, burada onu kamusallığa yaklaştıran özelliklerden de bahsetmektedir. Nitekim dijital medyanın arızalarına rağmen kamusal iletişimi sağladığını belirtmektedir (Habermas: 2023, 33). Bununla birlikte ilk eleştirel boyut olarak geleneksel medyanın kamusallığın ilk şartını az çok sağlayabildiğini gösterir. Nitekim, yazarlık yetisi olanlarca

düzenlenen, az çok doğruluğu elden geçen, redakte edilen bilgiler kamusal alana aktarılmaktaydı. Bu bağlamda henüz kamusallığın oluşumu için gerekli önkoşullar belirmektedir (Habermas: 2023, 33-36). Aleniyyet, eşitlik, özgürlük kamusallığın temel şartları olsa da bu koşullar içerisinde tartışılacak, gündem yaratacak ve müzakereye dönüşecek konu-bilgilerin gerçek, anlaşılır, üzerinde tartışılabilir nitelikte ve kısmen de olsa netlikte olması önem arz etmektedir. Dolayısıyla sosyal medya bağlamında öncelikle mecranın kendisi sorguya açılmaktadır. Dolaşımdaki her bilginin kaynağı-gerçekliği net değildir. Sahte haber ve bilgi-belgelerin varlığı geleneksel medya ile karşılaştırıldığında çok daha yüksektir. Nitekim bunu kontrol edebilecek bir mekanizmadan da yoksundur. O halde sosyal medya kamusallığının ilk eksikliği onun henüz kamusallık oluşturma sürecinde belirmektedir. Nitekim üzerine düşünülecek, müzakere edilecek konunun-bilginin az çok rasyonelliği ancak ona yönelecek eleştiriyi veya savunuyu da o ölçüde gerçek kılabilmektedir.

Bir diğer husus yukarıda sosyal medyanın avantajı olarak sayılan merkeziyetçi olmamasıdır. Nitekim bu da bir potansiyel olmakla birlikte, sosyal medyanın daha özgür ve çoğulcu bir katılımı mümkün kılabileceği ve yanı sıra birden fazla kamusallığa aynı anda müsaade edebileceğine yöneliktir. Habermas da bu ihtimali bir yanda bırakır ancak bir de bunun anda olmaklığının getirdiği aşırı hızlanma ve sınırsız sayıda katılımcının varlığının sonucu olarak merkezkaç bir "kamusallık" yaratabilmesidir. Dolayısıyla bir sonuca ulaşmayı hedefleyen gerçek gündemler yerine sürecin hangi noktasında dahil olup hangi noktasında ayrılacağı belirsiz kişi ve yeni gündemlerin bizatihi kendisi hem içerik hem de sonucu itibarıyla müphemliğe neden olabilmektedir. Habermas'ın ifadesiyle "Bu büyük özgürleştirici vaat günümüzde en azından kısmen, kendi etrafında dönen fragmanların yankı odalarındaki darmadağınık gürültüler tarafından bastırılıyor" (Habermas: 2023, 37-38). Geleneksel medyanın kaynaklık ettiği ya da başka gerçek sorun-bilgiye dayalı kaynaklarla oluşan kamusallıklarda da herkesin konuyu aynı netlikte-yönelimde anlamayacağı kesindir. Ki bu zaten kamusallığa da müzakereci demokrasiye de içkin olan bir şeydir. Onun giderilmeye, azaltılmaya muhtaç "arızasıdır". Bununla birlikte sosyal medya ya da dijital platformlardaki kamusallık çok daha anlık ve özneldir (Habermas: 2023, 43).

Geleneksel medyayla kıyaslandığında yine arka planda gerçek bilgi-belge oluşturulmasına dönük faaliyetler aynı zamanda bunu kurumsallaştırma ya da sürekliliği devam eden faaliyetler bütününe dönüştürmektedir. Ancak dijital platformlar anlık olduğu ve dikkat çekmeye yönelimli olduğu için bilgi üretimine dayalı olmaktan ziyade duygu oluşturma-tetiklemeye dönük içeriklere daha fazla ihtiyaç duymaktadır. Bu da buradaki kamusallığın sübjektifliğe daha yakın olmasına neden olabilmektedir (Habermas: 2023, 47).

Subjektiflik, dijital medyanın en azından kamusallık söz konusu olduğunda en önemli risklerinden biridir. Birinci nedeni biriciklik olarak ifade eder Habermas. Kamusallık esasında vatandaş temelli olduğu için bireyi önemle dikkate alır. Nitekim, eşitlik, özgürlük vaaadi bir yanıyla bununla ilgilidir. Ancak buradaki bireycilik kişinin mahrem-özel alanıyla- ilgisiyle var olma çabasında saklıdır. Yani, kamusallıkta birey kendi hayatıyla da ilgili olsa fikrini, görüşünü kendisi için olduğu kadar başkaları için de iyi olduğu savıyla öne sürer. Oysa burada sözü edilen bireycilik Sennet'in ifade ettiği mahremin kamusalı işgali konusudur. Burada kamusal için iyi olan arayışında gerekçelere dayandırılan ne olması gerekiyor sorusu değil, sekülerleşmenin etkisiyle kişinin her bir duygusunun önemli olduğuna duyulan inanca dayalı ne hissediyorum sorusunun belirleyici olmasıdır (Sennet: 2020, 39-40. 157-160). Habermas ise bu tür biricikliği tekilleşme olarak tanımlamaktadır (Habermas: 2023, 48).

Beğeni, sansür, otosansür, linç gibi etkenlerin kamusallığı dönüştürmesi ise hem yukarıda sözü edilen detaylarla bağlantılı hem de kamusallığın içeriğini ve sonucunu "bozmaya" dönük kapasitesi daha da yüksektir. Bu etkenlerin herhangi birinin yer edindiği bilgilendirme, duyurma faaliyetinin kendisi de kamusal alandaki herhangi bir gündemin değerlendirilmesinde de negatif etkiye sahiptir (Habermas: 2023, 49-51).

Tüm bu bağlamlar neticesinde Habermas sosyal medya dahil dijital platformları yarı-kamusallık olarak tanımlamaktadır (Habermas: 2023, 51). Başka platformları da dahil etmekle birlikte sosyal medya ve dijital mecralara dönük eleştirisi daha yoğunlukludur. Yukarıdaki eleştirilerin çoğu kamusallık bağlamında dile getirilmiştir. Yarı-kamusallık ifadesi ilk defa Habermas tarafından kullanılan bir tanımdır. Dikkat edileceği üzere sosyal medya ya da dijital mecraların bütün potansiyellerini, kamusallık ihtimalini saklı tutmaktadır.

Nitekim yarı-kamusallık tanımı da bunu göstermekte kamusallığa benzeyen, o ihtimali barındıran ancak bünyesinde barındırdığı belki henüz giderilmeyen "arızaları" dolayımında bu ifadeyi kullanmaktadır. Yani, tabiri caizse ölümcül bir eleştiri ya da kapatılması yönünde bizzat sosyal medyaya yönelmiş bir dikkatten ziyade kitabın başında da ifade ettiği gibi hâlâ kamusal alanı ihya etmeye yönelik bir değerlendirme olduğu söylenmelidir.

Sonuç

Yarı-kamusallık ifadesi Habermas'ın yeni dönemde kamusal alan olarak kabul gören sosyal medya gibi dijital medyaları tanımlamasıdır. Habermas, sosyal medyayı bu bağlamda her konuda her anlamda değerlendirmemekte, kamusallık özelinde bu ifadeyi kullanmaktadır.

Habermas'ın kamusal alan üzerinden edebi yayınlar, basın-yayın, medya ve son olarak sosyal medya izlencesini kurucu ve yıkıcı etkileri ile beraber görebilmek mümkündür. Bu bağlamda edebi kamusal alan olarak ifade ettiği başta roman olmak üzere edebi metinlerin ortak bir bilgi-gündem oluşturarak okur-yazar kitleyi tartışmaya-müzakereye sevk etmesinden söz edilebilir. Akabinde gazete ve dergi gibi basılı yayınlar, okur-yazar kitleye gerçek bilgilerin ulaşmasını sağlamış, bir anlamda kamuoyu oluşturacak bilgiler çok fazla doğrulanmaya ihtiyaç duymadan müzakereye neden olabilmiştir. Kamuoyu oluşturma faaliyeti olarak medyaya yüklediği ilk anlam oldukça dikkat çekicidir zira onu kamusal organ olarak tanımlamaktadır.

Ancak medyanın, sermaye sahiplerince satın alınması, kamusal alanın çöküşüne neden olan tek etken olmamakla birlikte pay sahibidir. Zira, hem kamusal alanda olmaması gereken piyasa aktörlerinin iyimser bir ifadeyle dolaylı dahli söz konusudur yanı sıra onların çıkarlarına dayalı tekel ve yanlı olması muhtemel gündemler, kamuoyuna sızmıştır.

Sosyal medya ve öteki digital platformlar ise bu anlamda aracısız, dolaysız yani eşitleyici, özgürlükçü ve katılımcı bir potansiyel taşıması hasebiyle geleneksel medyadan daha fazla kamusallık özelliği iddiası taşımıştır. Ancak kaynağı, gerçekliği belirsiz bilgiler, daha ziyade duyguya hitap eden, onu harlamayı hedefleyen gündemler ve tartışma biçimleri ve daha önce de çokça yer verilen linç, beğeni, sansür, otosansür gibi etkilerin fazlalığı sosyal medyayı yarı-kamusallık olarak ifade etmesinin temel argümanlarıdır.

Kaynakça

Ağaoğulları, M. A. (2015) . Batı'da Siyasal Düşünceler: Sokrates' ten Jakobenlere: Sokrates' ten Jakobenlere. İstanbul: İletişim Yayınları.

Arendt, H. (2018). İnsanlık Durumu. çev. Bahadır Sina Şener İstanbul: İletişim Yayınları.

Atabek, N. (2002) "Kamuoyu, medya ve demokrasi." *Kurgu* 19.1, 214-229.

Aubin, F. (2014). "Between public space (s) and public sphere (s): An assessment of Francophone contributions." *Canadian Journal of Communication* 39.1, 89-110.

Berktay, F. (2015). "Hannah Arendt:'Çoğulluk, Yeryüzünün Yasasıdır'." *Kamusal alan*. 707-716.

Dahlgren, P. (2005). "The Internet, public spheres, and political communication: Dispersion and deliberation." *Political communication* 22.2: 147-162.

Habermas, J. (2023). Kamusallığın Yeni Bir Yapısal Dönüşümü ve Müzakereci Demokrasi, çev. Tanıl Bora, İstanbul: İletişim Yayınları.

Habermas, J. (2003). Kamusallığın Yapısal Dönüşümü, çev. Tanıl Bora, Mithat Sancar, İstanbul: İletişim Yayınları.

Sennett, R. (2020) Kamusal İnsanın Çöküşü. çev. Serpil Durak - Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Volkmer, I. (2003). "The global network society and the global public sphere." *development* 46.1, 9-16.

Yapay Zekâ ve Su: Riskler ve Tehditler

Artificial Intelligence and Water: Risks and Threats

Soner Göktaş[1], Şermin Atak-Çobanoğlu[2]

ÖZET

Yapay zekâ günümüzde teknolojik dönüşümlerin yanı sıra büyük toplumsal dönüşümlere de yol açmaktadır. Etik ve güvenlik riskleri olduğu kadar YZ ekolojik gerilimlere de sebep olmaktadır. Bu çalışmada YZ'nin oluşturduğu çevresel risklere odaklanılmaktadır su kaynakları üzerindeki oluşturduğu tehditler analiz edilmektedir. Özellikle, YZ'yi mümkün kılan veri merkezlerinin muhtaç olduğu enerji ve su kaynakları üzerindeki etkileri analiz edilmektedir. Bu kapsamda, ilk olarak YZ'nin su ile kurduğu ilişkinin boyutlarına değinilmektedir. Sonrasında, YZ veri merkezlerinin dünyanın farklı bölgelerinde oluşturduğu çevresel riskler ele alınmaktadır. Veri merkezlerinin farklı bölgelerde kurulma sebepleri ve oluşturduğu çevresel paternler gösterilmektedir. Son olarak, Türkiye'nin YZ girişimi ve kamu politikası belgelerindeki YZ değerlendirmeleri ele alınarak bu girişimin ve kamu politikasının çevresel boyutundaki eksikler ortaya çıkarılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Yapay Zekâ, Su, Su Yönetişimi, Çevre, Sürdürülebilirlik

JEL Kodları: Q25, Q56, O33

ABSTRACT

Artificial intelligence today is driving major societal transformations alongside technological ones. Beyond ethical and security risks, AI also gives rise to ecological tensions. This study focuses on the environmental risks generated by AI, analyzing the threats it poses to water resources. In particular, it examines the effects on the energy and water resources required by the data centers that make AI possible. Within this scope, it first addresses the dimensions of AI's relationship with water. It then turns to the environmental risks that AI data centers create in different regions of the world, illustrating the reasons data centers are established in particular regions and the environmental patterns they produce. Finally, by examining Turkey's AI initiative and the assessments of AI in public policy documents, it reveals the shortcomings in the environmental dimension of this initiative and of public policy.

Keywords: Artificial Intelligence, Water, Water Governance, Environment, Sustainability

JEL Codes: Q25, Q56, O33

1. Giriş

Bu çalışmada yapay zekanın su kaynakları üzerinde oluşturduğu riskler ve tehditler üzerinde durulmaktadır. YZ'nin genellikle gerek günlük kullanımda sağladığı avantajlar gerek bilimsel alanlarda sunduğu fırsatlar her geçen gün artmaktadır. Ne var ki, teknolojik icatlar avantajlar sağladığı gibi dezavantajlara da sebep olmaktadır. Bu anlamda, YZ sadece tek taraflı olarak değerlendirilmekten uzaktır çünkü hem Avrupa Birliği'nin yayımlamış olduğu olası etik ihlaller (EU AI Act) hem de bu çalışmada ele alınacak olan çevresel etkiler bakımından risk ve tehditler barındırmaktadır. Bu bakımdan bu çalışmada YZ-su ilişkisi üç aşamada incelenecektir. İlk olarak, YZ'nin nasıl suya muhtaç bir teknoloji olduğu analiz edilecektir. Bu bölümde uluslararası kurumların yayımlamış olduğu tüketim verileri kullanılarak su tüketim boyutları incelenecektir. İkinci olarak ise, dünyanın farklı bölgelerinde kurulmuş olan YZ veri merkezlerinin yarattığı risk ve tehditlere odaklanılacaktır. YZ veri merkezleri her bölgede aynı risk ve tehditleri aynı oranda oluşturmadığı için bölgesel karşılaştırma yapılması risk boyutlarını göstermesi bakımından elzemdir. Bu noktada soğutma teknolojisi gerektiren YZ veri merkezlerinin kurulmuş olduğu farklı bölgelerin oluşturduğu paternler incelenecektir. Son

[1] Araştırma Görevlisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, soner.goktas@comu.edu.tr, ORCID: 0009-0003-3847-0075

[2] Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, sermin.atak@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6174-5722

bölümde ise, dünyanın risk haritasının yanı sıra Türkiye'nin geçtiğimiz yıl girişimlerinin bir sonucu olan Google-Turkcell veri merkezi ortaklığının çevresel risk ve tehdit boyutları incelenecektir. Bu noktada, Türkiye'nin sunmuş olduğu veri güvenliği ve egemenliği vizyonunun yanı sıra 12. Kalkınma Planı ve Ulusal Su Planında yer alan yapay zekâ değerlendirmelerine yer verilerek eksik noktalar ön plana çıkarılacak ve öneriler sunulacaktır.

2. Yapay Zekâ-Su İlişkisi

YZ, çağın en önemli teknolojilerinden biri olarak kabul edilmesine karşın doğaya ve çevreye karşı olumsuz etkileri bulunmaktadır. Artan yoğun günlük kullanımı YZ girişimlerinin sürekli daha fazla yatırım yapmaya teşvik ederken bu durumun çevreye ne gibi olumsuz etkileri olabileceği tartışılmaktadır. YZ enerji bağımlı bir teknoloji olduğundan hem elektrik hem de suya muhtaç bir teknolojidir. Bu vazgeçilmez enerji kaynaklarının YZ sebebiyle aşırı kullanımı geleceğe dair riskler ve tehditler oluşturabilme kapasitesine sahip görünmektedir. Bu bölümde öncelikle YZ'nin doğal kaynaklara yönelik nasıl bir tüketici mekanizmaya sahip olduğu ortaya konacaktır.

Yapay zekâ modelleri enerjiye muhtaç teknolojilerdir. Bu modellerin çalışmasını mümkün kılan büyük veri merkezleri ve bu merkezlerde bulunan büyük sunucuların çalıştırılması zorunludur. Bu açıdan, veri merkezleri büyük elektrik enerjisi sarfiyatlarına sebep olmaktadır. Çünkü her geçen gün kullanımının ve kullanım alanlarının artması YZ modellerinin hesaplama yaparak sunucuları çalıştırması gerekmektedir. Genel olarak sunucular ve veri merkezleri sorgulara cevaplar üretirken hesaplamalar yapar ve bu da elektrik enerjisi kullanımını zorunlu kılar. Bu noktada YZ veri merkezlerinin iki farklı şekilde su tüketimine tanık olunmaktadır: doğrudan ve dolaylı tüketim. Doğrudan tüketim soğutma ile dolaylı tüketim ise elektrik üretiminde kullanılan su tüketimiyle ilişkilidir. Veri merkezleri hesaplamalar yaparken sunucuları çalıştırır ve bu durum sunucuların ısınmasına sebep olur. Yoğun kullanım ise sunucuların aşırı ısınmasına yol açmaktadır. Sunucuların ve genel olarak veri merkezinin verimli çalışabilmesi ve ısınan araçlar için soğutma teknolojisi kullanılması gerekmektedir. Bu soğutma işlemi için doğrudan su kullanımı gereklidir. Su, metal plakalar aracılığıyla sunucular etrafında dolaştırılarak ısı transferi gerçekleştirilir. Böylelikle, veri merkezleri ekipmanlarının soğutma işlemi için belli bir miktar su kullanma zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

Uluslararası Enerji Ajansı'nın verilerine göre Google (IEA) veri merkezleri 2024'te 37 milyar litre su kullanmıştır ve bu kullanım hızını hesaba katarak 2030 yılında bu talep iki katına çıkacaktır (Ibrahim, 2025). Türkiye'nin 63 milyar litre su tükettiğini dikkate aldığımızda Google 2022 yılında Türkiye'nin 1/3 oranında su tüketmiştir (Günyol, 2025). Günlük kullanımda ise ChatGPT'de yapılan 20 soruluk bir sorgu yarım litre su sarfiyatına sebep olmaktadır (Özbakır, 2024). YZ'nin ve dahil olduğu sistemlerin gelecek senaryoları ise su tüketimine ilişkin daha çarpıcı bir tablo ortaya koymaktadır. Örneğin Birleşik Krallık'ta yapılan projeksiyona göre 2050 yılı itibarıyla ülkede 5 milyar litre günlük su açığı yaşanacak ve YZ veri merkezlerinin artan su talebi bu açığı daha da derinleştirebileceğini ortaya koymaktadır (Department for Science, Innovation and Technology, 2025).

Sayısal verilerden anlaşılacağı üzere genel tablo YZ'nin su tüketimini arttıracağı şeklindedir. Tabloyu daha da keskinleştirecek başka bir konu ise YZ veri merkezlerinin belirli nitelikte ve kalitede su kullanım zorunluluğudur. Yani YZ veri merkezleri ekipmanların ve cihazların su sebebiyle korozyona uğramaması için tatlı suya ihtiyaç duymaktadır (İbrahim, 2025). Bir anlamda, suyun içme suyu kalitesinde olması gerekmektedir. Yapısı gereği metal içinde dolaşan suyun bozulmaya, küfe, aşınmaya sebep olma ihtimali bulunduğu için soğutma suyunun tuzlu ve kireçli su olmaması zorunludur. Bu sebeple YZ veri merkezlerinin tükettiği su ile insanların günlük kullanımda tükettiği suyun rekabete girdiği anlaşılmaktadır.

3. Yapay Zekâ Veri Merkezleri ve Bölgesel Riskler

Çalışma prensibi olarak elektrik enerjisi ve su kaynaklarına dayanmak zorunda olan YZ veri merkezleri dünyanın sadece birkaç noktasında değil farklı bölgelere yayılmıştır. Farklı bölgelerde veri merkezlerinin bulunma sebebi belli noktalarda aşırı yoğunluk oluşturmaması ve internet hızının verimli bir şekilde sunuculardan alınabilmesi olarak gösterilebilir. Aynı zamanda veri merkezlerinin kuruluş bölgelerinin seçiminde şirketlerin enerji verimliliğini göz önünde bulundurarak tercih yaptığı anlaşılmaktadır. Örneğin, doğal enerji kaynakları olan güneş ve rüzgâr enerjisi ve ondan elde edilen elektrik enerjisinin üretme maliyetleri düşük olduğundan ve çevre dostu olduğundan bu bölgeler seçilme sebebi olarak öne çıkmaktadır.

Veri merkezlerinin konumu doğal kaynakların kullanımı ile yakından ilgilidir. Teknoloji şirketleri bir bölgede veri merkezinin doğal kaynaklar üzerinde aşırı kullanımına ya da bu kaynaklar üzerinde stres oluşturmasına sebep olmamak için bazı ölçütlere dayanmaktadır. Örneğin su kullanım verimliliği (water usage effectiveness) bunlardan biridir. Bu veri bir merkezde suyun kullanılırken ne ölçüde verimli kullanıldığını ölçmeye yarayan bir hesaplama sunar (Tozzi, 2025). Bu hesap, bir merkezde bir yılda harcanan toplam elektrik enerjisi için ne kadar su kullanıldığına dayanır. Buna göre, toplam kullanılan elektrik için ne kadar az su tüketildiyse veri merkezi o kadar "su verimliliği" olarak çalışmaktadır.

Bir diğeri ise "güç kullanım verimliliği" (power usage effectiveness) ölçütüdür. Buna göre, bir veri merkezinin toplam harcadığı enerjinin ne kadarını sunuculara ya da genel olarak veri üreten ekipmanlara ne kadarını soğutma teknolojisine ya da aydınlatmaya harcadığını ölçen hesaplamadır. Enerji ne kadar çok veri üretmek için kullanılırsa o ölçüde güç kullanımı verimli bir merkez olarak kabul edilir. Yani bir ölçüde bir veri merkezinin soğutma teknolojisi için aşırı enerji harcaması o merkezin verimsiz olduğu anlamına gelmektedir.

Veri merkezleri üzerinde yapılan bu tür hesaplamalar Google, OpenAI, Amazon gibi teknoloji şirketlerini enerji açısından daha verimli bölgelere yönlendirmesi beklenir. Örneğin, güneş doğal enerji kaynağı olması bakımından tercih sebebi olabilmektedir. Bu anlamda, Suudi Arabistan ve Arizona gibi güneş enerjisinin nispeten daha yoğun kullanılabildiği bölgelerde veri merkezleri bulunmaktadır. Buna benzer biçimde, rüzgârdan faydalanılabilecek İrlanda gibi bölgelerde de veri merkezleri kurulmuştur. Bu bölgeler ise hem serin hem de rüzgârlı olması sebebiyle soğutma teknolojisini daha az kullanmaya sevk edecek bölgeler olarak kategorize edilebilir. Yani su kullanım ve enerji verimliliği bakımından daha verimli bölgeler güneş yoğun ya da serin ve rüzgârlı bölgelere rastlanılmaktadır.

YZ veri merkezlerinin enerji ve su kullanımı açısından belirli bölgelerde kurulması belirli ölçütlere göre oluşturulsa da bu durum gizli su ayak izini görmezden gelmeye sebep olmaktadır (Li vd, 2025). Su kullanım verimliği ve güç kullanım verimliliği belirli açılardan hesaplamalar yaparken resmin bütününde su kullanımı açısından bazı problemlere yol açmaktadır. Örneğin, İrlanda serin, rüzgârlı ve yağışlı bir bölge olması sebebiyle veri merkezlerinin daha az soğutma ihtiyacı duyması beklenebilir. Ancak ne var ki İrlanda kömürle elektrik üretimini sonlandırsa da hala belirli bir kısmını doğalgaz üzerinden sağlamaktadır (Damyan, 2025). Bu da elektrik üretiminde hala belirli ölçüde fosil yakıtlarına bağımlı olduğunu göstermektedir. Karbon salınımı açısından risk yaratan bu durumun çevre açısından risklerden bağımsız olduğunu söylemek oldukça güçtür. Dolayısıyla, belirli ölçülere ve hesaplamalara dayanarak serin bölgelerin veri merkezleri açısından en risksiz ve verimli bölgeler olduğunu söyleyen bakış açısı sınırlıdır.

4. Türkiye'nin Yapay Zekâ Girişiminin Değerlendirilmesi

2025'te Google-Turkcell ortaklığında anlaşma imzalanarak Türkiye'de veri merkezi kurulması planlanmıştır. Veri merkezinin Ankara bölgesinde kurulması öngörülmektedir. Planlama ölçek bakımından Türkiye'de kurulacak ilk hiper ölçekli veri merkezi kapsamına girmektedir. Daha önce kurulmuş olan veri merkezleri daha küçük ölçekli olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye'nin majör politika belgeleri incelendiğinde YZ'nin teşvik edildiği ve bu tür girişimlerin desteklendiği anlaşılmaktadır. 2024-2028 12. Kalkınma Planı incelendiğinde YZ'nin potansiyel ve güncel avantajlarına

değinilmektedir. İşsizliği artırma ve gelir dağılımını bozma tehlikelerine karşın imalattan tarıma, sağlıktan yargıya kadar geniş bir alanda YZ etkinleştirici olarak ön plana çıkmaktadır (Strateji ve Bütçe Başkanlığı [SBB], 2023: 9). YZ'nin birçok alanda kullanım imkânı sunması vergi adaleti ve kayıt dışılığı önleme adına önemli görülmektedir. İleri otomasyonun üretim süreçlerine entegrasyonu ile birlikte imalat sanayisinde önemli iyileştirmeler beklenmektedir (SBB, 2023: 83). Bunların dışında üniversiteler, özel sektör, uluslararası iş birlikleri ve teknolojinin doğurduğu ihtiyaçlara yönelik hukuki düzenlemelerin yapılabileceği belirtilmektedir (SBB, 2023: 121-122).

Ulusal Su Planı'nda da (2026-2035) yine YZ'nin potansiyel katkılarına vurgu yapılmaktadır. Örneğin, genel olarak dijital teknolojiler ve YZ uzaktan algılama, su miktar ve kalitesinin izlenmesini kolaylaştıran, dışa bağımlılığı azaltan ve lisans maliyetlerinde tasarruf sağlayan stratejik bir araç olarak gösterilmektedir (Su Yönetimi Genel Müdürlüğü [SYGM], 2026: 68). Yani YZ mevcut potansiyeller ışığında büyük veriyle desteklenen akıllı su sistemleri ile su tasarrufu sağlayabilecektir. Nitekim 7 bölge ve 20 pilot sahada YZ destekli sulama otomasyonu ile %40 su tasarrufu gerçekleştirilmektedir (SYGM, 2026: 51). Bunun yanı sıra taşkın ve kuraklık erken uyarısında YZ ile fizik tabanlı modellemenin entegrasyonu sağlanarak risk ve tehditlerin önüne geçilmeye çalışılmaktadır (SYGM, 2026: 66).

Bu majör politika belgelerinin yanı sıra Cumhurbaşkanı Erdoğan Türkiye'nin Yapay Zeka Eylem Planı'nı dört eylemde açıklamıştır: fark et, istifade et, üret, yönet (İletişim Başkanlığı, 2026). Bununla ilgili olarak Türkiye çapında Ulusal YZ okuryazarlığı programları kapsamında 2 yılda 5 milyon vatandaşa eğitim, 10 bin ileri düzey uzman yetiştirme ve Ulusal Veri Kütüphanesi açılması tasarlanmıştır. 2030'a kadar veri merkezi gücünü en az 1 GW'a kadar çıkarma, kamu yatırım programlarından YZ projelerine en az %2 pay ve KOBİ'lere YZ kuponları tanımlanarak YZ kullanımı yaygınlaştırılacaktır. YZ büyüme bölgeleri ve Ulusal Yapay Zeka Araştırma Fonu kullanılarak yerli üretimi teşvik edileceği değerlendirilmektedir. Planın yönetme boyutu ise İstanbul'un YZ vitrini olarak konumlandırılması, Türk Devlet Teşkilatı ile ortak Türk dilleri büyük dil modeli kurulması ve yönetişim zemini olarak Ulusal Yapay Zeka Kurulu planlanmaktadır. Yani sonuç olarak hem kamu politikaları hem de YZ'ye özel strateji belgelerinden çıkan sonuç YZ teknolojilerinden mümkün olduğunca yararlanmak sonucuna varılabilmektedir.

Politika belgeleri YZ konunda kalkınma, verimlilik, veri yönetişimi, kamu hizmetinin dönüşümü ve karar destek kapasitesi için stratejik bir imkân olarak konumlandırsa da risk ve tehditlere yeterince değinmediği anlaşılmaktadır. Özellikle, YZ'nin çevre ve su ile ilişkisi kurulmamış, enerji ve su kullanımı ile gelecek projeksiyonuna değinilmemiştir. Ankara bölgesinde kurulacağı anlaşılan Google-Turkcell ortaklığı veri merkezinin ne kadar elektrik enerjisi ve su kaynağına ihtiyaç duyabileceği mevcut belgelerde ele alınmamaktadır. Zira Devlet Su İşleri (DSİ) verilerine göre 1981-2010 yılları arasında Ankara ve İç Anadolu bölgesinin en az yağış alan bölgesi olarak ön plana çıkmaktadır (DSİ, 2019). Bu anlamda, kamu strateji belgelerindeki olumlu YZ beklentileri çevre ve su tüketimi dikkate alındığında olumsuz endişelere sebep olmaktadır. Yani YZ'nin yalnızca faydaları değil zararları da analiz edilerek fayda-zarar analizi yapılmalı ve toplumsal etkileri göz önüne alınmalıdır.

YZ'nin dijital dönüşümde birçok alanda etkinleştirici faaliyeti gözden gelinemez. Ne var ki, YZ'nin devrimsel bir dönüşüme imza atacağı iddiası tartışmalıdır. Bu anlamda, YZ'nin bir tekno-iyimserliğe imajını sahiplenmesi, güçlü otomasyon anlatısı, optimist bir gelecek zemini sağlam bir beklenti olarak görülmemelidir. Oysa, bu beklentilerin fazla iyimser olması YZ'nin bir balon olarak görülmesine sebep olmaktadır (Bianet, 2025). Öyle ki, bu YZ balonu çalışma koşullarını iyileştirecek, kitlesel işsizliğe sebep olacak, üretkenlik artışı sağlayacak gibi beklentilerin altyapısını hazırlamaktadır. Ancak gelinen noktada ne iş gücü piyasasında kötü senaryolar gerçekleşmiş ne de büyük devrimsel dönüşüme yol açmıştır. Bunların yanı sıra beklentilerin yükselmesiyle birlikte YZ şirketleri finans piyasalarında aşırı değerlenme sebebiyle değer kaybı yaşamıştır. Büyük dönüşümlerin yaşanmamasının ötesinde YZ'nin çevre ve su kaynakları ile kurduğu ilişki tüketici bir karaktere sahiptir. Yani, YZ kerameti kendinden menkul bir teknoloji değil tam da doğal kaynakları tüketerek var olan bir yapıdadır. Dolayısıyla, dönüşümü dört gözle beklenen bir teknolojinin vazgeçilmez doğal kaynakları tükettiği görmezden gelinmemelidir.

Türkiye'nin YZ ve veri merkezi girişimi veri güvenliği, internet hızının verimli kullanımı, bölgesel veri üssü merkezi olma açılarından değerlidir. Ne var ki, bu girişimin hiper ölçekli olması birçok yan etkiyi beraberinde getireceği analiz edilmelidir. Örneğin, Türkiye elektrik enerjisinde dışa bağımlı bir ülkedir ve veri merkezlerinin elektriğe muhtaç bir teknoloji olduğu unutulmamalıdır. Aynı zamanda çevresel etki raporlamaları oldukça önemlidir çünkü diğer teknolojik gelişmelerde olduğu YZ teknolojisi çevreyi olumsuz etkilemektedir. Yaydığı ısı ve sebep olduğu gürültü çevresel olumsuz etkilerin bazılarıdır. Bu anlamda, politika belgelerindeki olumlu YZ değerlendirmesi üçüncü taraf raporlama tekniği kullanılarak detaylı şekilde analiz edilmelidir. Üçüncü taraf değerlendirmesi, hizmeti sunan ve bunu kullanan tarafların dışında sektörün profesyonel temsilcileri ve uzmanları tarafından sunulan bir değerlendirmedir. YZ şirketleri her ne kadar su ve enerji kullanım ölçütlerini açıklasa ve verileri sunsa da üçüncü taraf değerlendirmeleri bu verilerin bölgesel risklerini değerlendirme görevi üstlenecektir. Böylelikle verilerin ve istatistiklerin niteliğinden çok onların ne anlama geldiği anlaşılacaktır.

Dijitalleşme, akıllı uygulamalar ve yapay zekâ uygulamalarından zamanında en fazla faydayı sağlayarak ilerlemek isteyen ve bu konuda hızlı bir ivme yakamamaya çalışan Türkiye'nin en önemli motivasyonu gelişmiş ülkeler ile arasındaki kalkınma farkını daha aza indirebilecek bir kalkınma hızını yakalamaktır. Ancak toplumsal değişmenin önemli öğelerinden biri teknolojik yeniliklerin doğal kaynaklarının tüketimini daha fazla artırması bu teknolojinin yaratacağı olumlu çevresel etkileri gölgelemektedir. Buna bağlı olarak elindeki hukuki, mali ve bilgilendirici araçları kullanan idarenin planlama süreçlerinde kısa, orta ve uzun vadede karşılaşabileceği riskleri ve tehditleri de dikkate alması gerekmektedir. Bugün yapay zekânın kullanımı konusundaki olumlamaların gelecekte bazı yasal düzenlemeleri, mali yükümlülükleri ya da kısıtlamaları gerektirmesi olasıdır.

Bunun yanında sürdürülebilir çevre politikalarının geliştirilmesi bakımından incelediğimizde yapay zekâ uygulamalarının çevresel sürdürülebilirlik bağlamında yaratacağı olumlu etkilerden söz edilmektedir. Buna bağlı olarak dijitalleşme ve yapay zekâ kullanımının sağlayacağı tasarrufların, yeşil dönüşüm uygulamalarının olumlu etkileri konusundaki yaklaşımların çevresel sürdürülebilirlik ve yapay zekâ kullanımı arasında olumlu ve desteklenen yönde bir ilişki kurulduğunu göstermektedir. Bununla beraber spesifik olarak sürdürebilir kalkınma başlığında konuya değinilmemiştir.

Ulusal su stratejisi eylem planı incelendiğinde ekolojik ayak izinin bir parçasını oluşturan su ayak izi, saklı su gibi kavramlara dikkat çekilmektedir. Yapay zekâ ise riskli yönü ile değil işleri kolaylaştıracak ve hızlandıracak bir araç olarak ele alınmıştır. 13 Haziran 2026'da yayımlanan Yapay Zeka Ulusal Eylem Planı incelendiğinde yapay zekanın üreteceği katma değere ve faydalarından söz edildiği, konu ile ilgili 81 ilde eğitim verileceğinden söz edilmektedir. Bununla beraber çevresel sürdürülebilirlik konusundaki risklere değinilmemiştir.

Sonuç olarak kamu politikalarının üretilmesi sürecinde çevre ilkeleri bakımından YZ uygulamalarının kullanımına yönelik süreçlerin sürdürülebilir politikalara yönelik olumlu etkileri bulunmaktadır. Bununla beraber çevre politikalarında ihtiyat ilkesi gereği ortaya çıkabilecek risklere karşı gerekli tedbirlerin ve önlemlerin alınması gerekir. Su kaynakları üzerindeki baskı ise YZ kullanımlarında "kirleten öder" ilkesinin yeni bir yorumla harekete geçirilmesini gerekli kılar. Belki "ısıtan teknolojinin vergi ödemesi" gibi bir prensip hayata geçirilmelidir. YZ kullanımının oluşturulacak fayda ile sınırlandırılması konusu tartışılmalıdır. Bu tartışmalar dijitalleşmenin ve internet üzerinden erişim sağlamanın yaygınlaştırıcı ve eşitleyici özelliklerinin su stresi üzerindeki etkilerini düşünerek yeni politikalar oluşturmayı zorunlu hale getirmektedir.

5. Sonuç

YZ'nin verimli çalışabilmesi su gibi doğal kaynakları kullanmasına bağlıdır. Gerek elektrik enerjisi üretiminde gerek soğutma teknolojisinde kullanılan suyun tüketimi konusunda son yıllarda artış görülmektedir. Bu artışın YZ modelleri arttıkça ve kullanım yoğunlaştıkça daha da katlanması kaçınılmazdır. Öyleyse gerek Türkiye'de gerek tüm dünyada su kaynaklarının daha zengin olduğu bölgelere göre analiz yapılarak YZ veri merkezleri kurulmalıdır.

Son yıllarda kurulan veri merkezlerinin enerji ve su verimliliği ölçütleri göre kurulma girişimi gözlenmektedir. Buna göre, su ve elektrik enerjisinin daha verimli olduğu bölgeler belirlenerek veri merkezlerinin kurulduğu görülmektedir. YZ şirketleri bu durumla ilgili bölgesel riskleri göz önüne alarak belirli ölçütler yayınlamaktadır. Ne var ki, su gibi doğal kaynakların tüketimi söz konusu olduğunda üçüncü taraf raporlamaların önemi büyüktür çünkü şirketler çoğu zaman kar-zarar mantığıyla hareket ederek doğal dengenin bozulmasını hiçe saymaktadır. Bu sebeple, sürdürebilir su yönetimi perspektifiyle denetimlerin artırılması gerekmektedir.

Türkiye'nin YZ girişimi hem dünya hem de bölgesel rekabette önemlidir. Bu konuda Türkiye Google-Turkcell ortaklığıyla ilk hiper ölçekli bir veri merkezi kurmayı planlamıştır. Kalkınma planı ve majör politika belgelerine bakıldığında YZ ve dijital teknolojilerin getireceği olumlu gelişmeler tekrar tekrar vurgulanmıştır. Ancak bu belgelerde YZ'nin çevre ile kurduğu tüketici ilişki yeterince gündeme getirilmemiştir. Sürdürülebilir su yönetimi için YZ'nin gelecekte yaratacağı risk ve tehditlerin analiz edilmesi zorunludur.

Kaynakça

BİA Haber Merkezi (2025, Temmuz 3). *Yapay zekâ balonu patlamak üzere.* BİANET Haber. https://bianet.org/yazi/yapay-zeka-balonu-patlamak-uzere-mi-309102

Damyan, D. (2025, Temmuz 2). *İrlanda kömürle elektrik üretimini sona erdirdi.* Temiz Enerji Haber Portalı. https://temizenerji.org/2025/07/02/irlanda-komurle-elektrik-uretimini-sona-erdirdi/

Department for Science, Innovation and Technology. (2025). *Water use in data centres and artificial intelligence systems.* UK Government. https://assets.publishing.service.gov.uk/media/688cb407dc6688ed50878367/Water_use_in_data_centre_and_AI_report.pdf

Devlet Su İşleri. https://www.dsi.gov.tr/sayfa/detay/754

Günyol, A. (2025, 11 Şubat). *Google'ın veri merkezleri Türkiye'nin tüketiminin üçte biri kadar su harcıyor*. Anadolu Ajansı. https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/googlein-veri-merkezleri-turkiyenin-tuketiminin-ucte-biri-kadar-su-harciyor/3478212

Ibrahim, S. (2025, Temmuz 13). *Yapay zeka ne kadar su harcıyor?* BBC News Türkçe. https://www.bbc.com/turkce/articles/cp3kl6eql3lo

İletişim Başkanlığı. (2026, 13 Haziran). *Cumhurbaşkanı Erdoğan Türkiye Yapay Zekâ Eylem Planı'nı açıkladı*. https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-turkiye-yapay-zeka-eylem-planini-acikladi

Li, P., Yang, J., Islam, M. A., & Ren, S. (2025). Making AI less "thirsty": Uncovering and addressing the secret water footprint of AI models. *Communications of the ACM*, *68*(7), 54–61. https://doi.org/10.1145/3724499

Özbakır, B. (2024, 11 Şubat). *Yapay zekâ çevre sorunlarının çözümüne katkı sağlayabilir.* Anadolu Ajansı. *https://www.aa.com.tr/tr/yesilhat/iklim-degisikligi/yapay-zeka-cevre-sorunlarinin-cozumune-katki-saglayabilir/1822376*

Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023). *On İkinci Kalkınma Planı (2024–2028)*. T.C. Cumhurbaşkanlığı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/12/On-Ikinci-Kalkinma-Plani_2024-2028_11122023.pdf

Su Yönetimi Genel Müdürlüğü. (2026). *Ulusal Su Planı (2026–2035)*. T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. https://www.tarimorman.gov.tr/SYGM/Belgeler/Ulusal%20Su%20Plan%C4%B1%20%20Resmi%20Gazete/Ulusal%20Su%20Plan%C4%B1%20(2026-2035).pdf

Tozzi, C. *A Guide to Data Center Water Usage Effectiveness (WUE) and Best Practices.* Data Center Knowledge. https://www.datacenterknowledge.com/cooling/a-guide-to-data-center-water-usage-effectiveness-wue-and-best-practices

Tapu İşlemlerinde Dijitalleşme ve Yolsuzlukla Mücadelede Web Tapu Uygulamasının Rolü

The Role of the Web Tapu Application in Digitalization of Land Registry Transactions and Combating Corruption

Bekir Parlak[1], Melisa Sumel[2]

Öz

Tapu sicili, taşınmazın kime ait olduğunu, mülkiyet hakkının nasıl devredildiğini ve üçüncü kişilere karşı nasıl ileri sürüldüğünü gösteren resmî kayıt düzenidir. Tapu hizmetlerinin dijitalleşmesi, işlem süreçlerini hızlandırmanın yanı sıra güvenlik, şeffaflık, izlenebilirlik ve yolsuzlukla mücadele açısından da önemli bir dönüşüm alanı oluşturmaktadır. Nitel araştırma yaklaşımına dayanan bu çalışmada, Türkiye'deki TAKBİS ve Web Tapu uygulamaları literatür taraması ve belge inceleme yöntemiyle değerlendirilmiştir. İnceleme sonucunda TAKBİS'in tapu ve kadastro verilerinin elektronik ortamda yönetilmesine, Web Tapu'nun ise başvuru, takip ve bilgiye erişim süreçlerinin görünür hâle gelmesine katkı sağladığı görülmüştür. Ancak dijitalleşmenin yolsuzluğu tamamen ortadan kaldırmadığı; süreçleri daha şeffaf, izlenebilir ve denetlenebilir kıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tapu, Web Tapu, Dijitalleşme, Yolsuzlukla Mücadele, TAKBİS

JEL Kodları: D73, O33, H11

Abstract

The land registry is an official record-keeping system that shows who owns a property, how ownership rights are transferred, and how these rights are asserted against third parties. The digitalization of land registry services not only speeds up transaction processes but also represents a significant area of transformation in terms of security, transparency, traceability and the fight against corruption. In this study, which is based on a qualitative research approach, the TAKBİS and Web Tapu applications in Turkey were evaluated using literature review and document analysis methods. The analysis revealed that TAKBİS contributes to the electronic management of land registry and cadastral data, whilst Web Tapu helps to make application, tracking and information access processes more visible. However, it was concluded that digitalization does not completely eliminate corruption; rather, it makes processes more transparent, traceable and auditable.

Keywords: Land Registry, Web Land Registry, Digitalization, Fighting Corruption, TAKBİS

JEL Codes: D73, O33, H11

1. Giriş

Taşınmaz mülkiyeti, bireylerin ekonomik varlığı ve hukuki güvenliği açısından korunması gereken temel haklardan biridir. Bu hakkın güvence altına alınabilmesi yalnızca mülkiyetin kanunlarla tanınmasına değil mülkiyete ilişkin bilgilerin doğru, güncel ve denetlenebilir biçimde kayıt altına alınmasına da bağlıdır. Bu noktada tapu sicili, taşınmazlar üzerindeki hak sahipliğini görünür kılan ve taşınmaz işlemlerine hukuki güvenlik sağlayan temel bir mekanizma olarak öne çıkmaktadır. Çünkü satış, devir, ipotek, şerh ve benzeri işlemler ancak güvenilir bir kayıt düzeni içinde anlam kazanmaktadır. Tapu kayıtlarında ortaya çıkabilecek hata, eksiklik veya usulsüzlükler doğrudan mülkiyet hakkını etkileyebilmektedir. Bu nedenle tapu kayıtlarının güvenilir biçimde tutulması hem bireysel hakların korunması hem de taşınmaz piyasasında işlem güvenliğinin sağlanması bakımından zorunludur.

[1] Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-9173-7563, e-posta: bepar@uludag.edu.tr
[2]Doktora öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi, ORCID: 0000-0003-1022-2881, e-posta: 712315004@ogr.uludag.edu.tr

Geleneksel tapu sistemleri uzun yıllar boyunca kâğıt tabanlı arşivler, fiziksel başvurular ve yüz yüze yürütülen bürokratik süreçler üzerinden işlemiştir. Ancak bu yapı beraberinde belge sahteciliği, sahte vekâletname kullanımı, kayıtların kaybolması, kurumlar arası veri paylaşımının sınırlı kalması ve aracı kişi ya da kurumlara duyulan ihtiyacın artması gibi çeşitli sorunları beraberinde getirmiştir. Tüm bu nedenlerden ötürü tapu hizmetlerinde dijitalleşme, yalnızca idari işlemlerin hızlandırılması için değil; aynı zamanda yolsuzlukla mücadele açısından da önemli hâle gelmiştir.

Türkiye'de tapu hizmetlerinin dijitalleşmesinde Tapu ve Kadastro Bilgi Sistemi (TAKBİS) ile Web Tapu uygulaması öne çıkmaktadır. TAKBİS, tapu ve kadastro verilerinin elektronik ortamda yönetilmesini, işlem süreçlerinin standartlaştırılmasını ve kurumlar arası veri paylaşımının güçlendirilmesini sağlamaktadır. Web Tapu ise vatandaşların e-Devlet üzerinden tapu işlemlerini başlatmasına, takip etmesine ve belirli hizmetlere çevrim içi erişmesine imkân tanımaktadır. Bu yönüyle Web Tapu, fiziksel temas ihtiyacını azaltan, işlem süreçlerini daha görünür hale getiren ve vatandaşın kendi taşınmazı üzerindeki bilgiye erişimini kolaylaştıran önemli bir dijital hizmet platformudur.

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye'de tapu hizmetlerinin dijitalleşme sürecini TAKBİS ve özellikle Web Tapu uygulaması üzerinden incelemek; bu uygulamaların yolsuzlukla mücadele bakımından sunduğu imkânları ve sınırlılıkları değerlendirmektir. Bu kapsamda çalışma, öncelikle tapu sicilinin mülkiyet hakkının korunmasındaki hukuki işlevini ele almakta; ardından kamu yönetiminde dijitalleşme, şeffaflık ve izlenebilirlik kavramları üzerinden yolsuzlukla mücadele tartışmasına geçmektedir. Devamında geleneksel tapu sisteminin yapısal sınırlılıkları incelenmekte; TAKBİS ve Web Tapu uygulamalarının bu sınırlılıkları hangi ölçüde dönüştürdüğü tartışılmaktadır. Son bölümde ise blokzinciri teknolojisinin tapu sicili bakımından taşıdığı potansiyel ile Türk hukuk sisteminde karşılaştığı temel sınırlar değerlendirilmektedir.

Çalışma, nitel araştırma yaklaşımına dayalı olarak literatür taraması ve belge incelemesi yöntemiyle hazırlanmıştır. Bu doğrultuda tapu sicili hukuku, kamu yönetiminde dijitalleşme, e-devlet, yolsuzlukla mücadele ve blokzinciri teknolojisi üzerine yapılan akademik çalışmalar ile Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'nün dijital uygulamalarına ilişkin belgeler birlikte incelenmiştir. Böylece tapu hizmetlerinde dijitalleşme, yalnızca teknik bir modernizasyon süreci olarak değil; hukuki güvenlik, idari şeffaflık, işlem güvenliği ve hesap verebilirlik boyutlarıyla birlikte ele alınmıştır.

Araştırma, Web Tapu'yu bir e-devlet hizmeti olmanın ötesinde, yolsuzlukla mücadelede kurumsal bir şeffaflık aracı olarak ele almasıyla özgünlük kazanmaktadır. Literatürde tapu sicili hukuku, dijitalleşme, e-devlet, yolsuzlukla mücadele ve blokzinciri gibi konular genellikle ayrı başlıklar altında incelenmektedir. Bu çalışma ise bu tartışmaları tapu hizmetleri özelinde birleştirerek, Web Tapu'nun mevcut işlevini ve blokzinciri gibi ileri teknolojilerin Türk hukuk sistemi açısından sınırlarını bütüncül bir biçimde ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu yönüyle çalışma, tapu hizmetlerindeki dijital dönüşümün yalnızca teknolojik değil, aynı zamanda hukuki ve yönetsel bir dönüşüm olduğunu göstermektedir.

2. Kuramsal Çerçeve

Bu bölümde, tapu hizmetlerinde dijitalleşme ve yolsuzlukla mücadele ilişkisinin anlaşılabilmesi için gerekli kuramsal zemin oluşturulmaktadır. Bu kapsamda ilk olarak tapu sicilinin mülkiyet hakkının korunmasındaki hukuki işlevi açıklanmakta; ardından kamu yönetiminde dijitalleşme süreci değerlendirilmektedir. Son olarak şeffaflık ve izlenebilirlik kavramları, tapu işlemlerinde yolsuzluk risklerinin azaltılması bağlamında incelenmektedir.

2.1. Tapu Sicili ve Mülkiyet Hakkının Korunması

Tapu sicili, bir devlet sınırları içerisinde bulunan taşınmaz malların ve bunlar üzerindeki aynî hakların, kamu otoritesi tarafından tutulduğu resmî ve alenî kayıtlarının bütünüdür (Türk Medeni Kanunu (TMK), m. 997). Olağan bir envanter veya teknik bir veri tabanından farklı olarak tapu sicili; mülkiyet hakkının belirlenmesi, devri, sınırlandırılması ve korunması bakımından hukuki güvence sağlayan temel bir mekanizmadır (Saruhan, 2025, s. 417). Başka bir ifadeyle tapu sicili, devletin taşınmaz mallar üzerindeki özel mülkiyet ilişkilerini garanti altına aldığı ve bu ilişkilere aleniyet ile güvenirlik kazandırdığı temel bir hukukî mekanizmadır.

Tapu sicilinin hukuk düzenindeki önemi başlıca üç temel ilke etrafında şekillenmektedir. Bunlar aleniyet ilkesi, belirlilik ilkesi ve güven ilkesidir.

Aleniyet ilkesi, tapu sicilinin belirli koşullar çerçevesinde ilgililerin erişimine açık olması anlamına gelmektedir (TMK m. 1020). Bu ilke sayesinde taşınmazla ilgili işlem yapacak kişiler, hak sahipliği, ipotek, şerh ve beyan gibi kayıtlardan haberdar olabilmektedir. Böylece tapu sicilindeki bilgiler bütünüyle gizli bir alan olarak kalmamaktadır. Sicilin alenî olması, gizli aynî hakların doğmasını engellediği gibi hukuki işlem güvenliğini de sağlamaktadır (Antalya, 2017, s. 420). Aleniyet olmaksızın bir taşınmazın gerçek malikini veya üzerindeki sınırlamaları bilmek mümkün değildir. Bu durumda taşınmaz üzerinde satış, devir veya ipotek gibi işlem yapacak kişiler güvenilir ve resmî bilgiye ulaşamadığı için hukuki güvenlik zayıflamaktadır.

Bir diğer ilke olan belirlilik ilkesi, her taşınmaz için tapu kütüğünde ayrı bir sayfa açılmasını ve taşınmazın hukuki durumunun bu sayfada açık biçimde gösterilmesini ifade etmektedir (TMK m. 1000). Bu ilke doğrultusunda malik bilgisi, yüzölçümü, irtifak hakları, şerhler ve diğer kayıtlar aynı sicil sayfasında toplanmaktadır. Böylece işlem yapacak kişilerin taşınmazın hukuki durumunu daha kolay tespit edebilmesi mümkün hâle gelmektedir. İlkenin önemi özellikle taşınmaz rehini bakımından ortaya çıkmaktadır. Rehin konusu taşınmazın açıkça belirlenmesi, taşınmaz maliki, alacaklı ve bu kişilerle işlem ilişkisine girebilecek üçüncü kişiler açısından güvence oluşturmaktadır. Bu sayede alacaklı, hangi taşınmazın teminat altına aldığını bilmektedir. Alacağı devralacak kişiler ile taşınmaz üzerinde sonradan hak elde edecek kişiler de mevcut bilgileri önceden görebilmektedir (Tümerdem, 2017, s. 339). Bu yönüyle belirlilik ilkesi, hukuki belirsizlikleri azaltmakta ve tapu işlemlerinde güvenliğin sağlanmasına katkı sunmaktadır.

Tapu siciline güven ilkesi ise kişilerin tapu kayıtlarına dayanarak işlem yapabilmesini ve bu kayıtlara duyulan güvenin belirli koşullarda korunmasını ifade etmektedir. Bu ilkeye göre, tapu kütüğündeki kayda güvenerek aynî hak kazanan üçüncü kişilerin kazanımları korunabilmektedir. Bu koruma, kaydın sonradan hatalı veya yolsuz olduğu anlaşılsa bile geçerlidir (TMK, m. 1023). Bu nedenle tapu sicilinde yer alan kayıtların doğru, güncel ve geçerli bir hukuki nedene dayanması büyük önem taşımaktadır. Çünkü hatalı ya da gerçeğe aykırı kayıtlar yalnızca ilgili kişilerin hak kaybına uğramasına neden olmamaktadır. Aynı zamanda tapu siciline duyulan kurumsal güveni de zedelemektedir.

Bu üç ilke, tapu sicilinin idari bir kayıt defteri olmanın çok ötesinde, mülkiyet hakkının korunmasında merkezi bir hukukî mekanizma olduğunu ortaya koymaktadır. Bu noktada, tapu sicilinin mülkiyet hakkının korunmasındaki bir diğer önemli boyutu da devletin sorumluluğudur. Bu kapsamda, tapu sicilinin tutulmasından doğan zararlardan devletin sorumlu olduğu hükme bağlanmıştır (TMK m. 1007). Söz konusu düzenleme, sicilin hatalı tutulmasından kaynaklanan zararların karşılanmasını sağlayarak tapu kayıtlarına duyulan güveni pekiştirmektedir. Zarar gören kişinin doğrudan devlete başvurabilmesi ve ayrıca tapu görevlisinin kusurlu olduğunu ispatlamak zorunda olmaması, bu güvenceyi daha da güçlendirmektedir. Devletin sorumluluğu bu yönüyle mülkiyet hakkının yalnızca bireyler arasındaki ilişkilerde değil, kamu otoritesi karşısında da korunduğunu ortaya koymaktadır (Candan & Arslan, 2021, s. 176).

Güvenilir ve güncel bir tapu sicili, taşınmaz piyasasında güven ortamını güçlendirmekte, uyuşmazlıkları azaltmakta ve kamu politikalarının etkin biçimde uygulanmasına katkı sağlamaktadır. Buna karşılık güvenilir olmayan ya da güncelliğini yitirmiş bir sicil düzeni, mülkiyet ilişkilerinde belirsizlik, yolsuzluk riskleri ve taşınmaz piyasasında güven kaybı gibi sonuçlar doğurabilmektedir. Bu nedenle tapu sicili hem mülkiyet hakkının korunması hem de taşınmaz piyasasının güvenli işleyişi açısından önemli bir mekanizmadır.

2.2. Kamu Yönetiminde Dijitalleşme

Kamu yönetiminde dijitalleşme dijital teknolojilerin devletin tüm işleyiş süreçlerine entegre edilmesi, idari hizmetlerin sunulması, yönetim politikalarının geliştirilmesi ve stratejik kararların alınması sürecini ifade etmektedir (Lutsenko, 2024, s. 2). Bu dönüşüm süreci yalnızca teknik bir uygulama değildir. Aynı zamanda sosyo-politik ve kültürel alışkanlıkların değişimini içeren kapsamlı bir sosyo-teknik çözüm modelidir (Datta vd., 2020, s. 2). Literatürde bu süreçler gelenekselden dijitale geçişi ifade eden "sayısallaştırma" (digitization), süreçlerin teknolojiyle iyileştirilmesini odağa alan "dijitalleşme" (digitalization) ve bunların kültür, iş yapış şekilleri ile toplumsal ilişkilerdeki köklü etkilerini içeren "dijital dönüşüm" (digital transformation) olarak üç aşamada değerlendirilmektedir (Mergel vd., 2019, s. 12).

Dijitalleşmenin kamu yönetimindeki temel amacı, hizmet kalitesini ve verimliliğini artırarak vatandaşların yaşam standartlarını yükseltmektir. Geleneksel yönetim modellerindeki yüz yüze etkileşim, fiziksel belge toplama ve hantal bürokratik süreçlerin yerini dijital devlet modeli almıştır. Bu model; her yerden ve her zaman ulaşılabilen, zamandan ve maliyetten tasarruf sağlayan bir yapı sunmaktadır (Akçaöz ve Akçaöz, 2023, s. 3649-3650). Bu dönüşüm sayesinde bürokratik engeller azalmakta, kamu kaynakları daha etkin kullanılmakta ve hizmetler hızlanmaktadır. Ayrıca artan şeffaflık ve işlemlerin dijital izlerle takip edilebilmesi, idari süreçlerdeki yolsuzluk risklerini azaltmakta ve vatandaşın devlete olan güvenini güçlendirmektedir (Lutsenko, 2024, s. 3).

Türkiye'de kamu yönetiminde dijitalleşme serüveni 1960'lı yıllardaki bilgisayarlaşma çabalarıyla başlamış, internetin yaygınlaşmasıyla birlikte 2000'li yıllarda "e-Dönüşüm Türkiye" projeleri ve e-Devlet Kapısı platformuyla büyük bir ivme kazanmıştır (Çeliksoy ve Akça, 2024, s. 459-460). Bugün Türk kamu yönetimi; bürokrasinin hantallığından kurtulmak, şeffaflığı artırmak ve vatandaş memnuniyetini en üst seviyeye çıkarmak hedefleri doğrultusunda dijitalleşmeyi stratejik bir uyum süreci olarak yönetmektedir.

Buna karşın dijitalleşme, yalnızca teknolojik bir araç değişikliği değil, aynı zamanda sosyal bir dönüşümdür ve çeşitli zorlukları içinde barındırmaktadır. Sayısal uçurum (teknolojiye erişim ve kullanım becerisindeki eşitsizlikler) ile siber güvenlik tehditleri, kamu hizmetlerinin dijitalleşmesinin önündeki temel engellerdendir (Triplett, 2025, s. 4). Bu nedenle başarılı bir dijitalleşme için yalnızca teknik altyapı yeterli değildir. Vatandaşların dijital okuryazarlığının artırılması, veri gizliliğinin yasal güvence altına alınması ve toplumun tüm kesimlerini kapsayan bir katılım modeli benimsenmesi de kritik önem taşımaktadır (Lutsenko, 2024, s. 4).

2.3. Yolsuzlukla Mücadelede Şeffaflık ve İzlenebilirlik

Yolsuzluk, en genel tanımıyla kamu gücünün ve otoritesinin özel bir menfaat elde etmek amacıyla kötüye kullanılmasıdır (Parlak, 2016, s. 375). Bu olgunun kamu kesiminde yaygınlaşmasındaki temel faktörler; idari süreçlerdeki saydamsızlık, hesap verebilirliğin olmaması ve kamu görevlilerine tanınan geniş takdir yetkisidir (Giray, 2010, s. 155). Özellikle idari süreçlerin gizli yürütülmesi, denetim eksikliği ile birleştiğinde bürokratizm hastalığına ve toplumsal adaleti zedeleyen yapısal sorunlara zemin hazırlamaktadır (Aktan, 2018, s. 267). Bu noktada tapu işlemlerinde dijitalleşmeyi temsil eden e-devlet uygulamaları, geleneksel bürokrasinin şeffaflıktan uzak yapısını kökten dönüştürerek yolsuzlukla mücadelede kilit bir stratejik araç haline gelmiştir.

Şeffaflık, kamu idaresinin her türlü faaliyet ve kararında açıklık ilkesini benimsemesini ifade etmektedir. Başka bir ifadeye göre ise şeffaflık, vatandaşların hükümetteki kişilerin eylemleri ve bu eylemlerin sonuçları hakkındaki kamuya açık bilgilere erişimi olarak tanımlanmaktadır (WEF, 2016, s. 22). Tapu işlemleri de mülkiyet hakkı üzerinde doğrudan sonuç doğuran idari işlemler olduğu için bu alanda şeffaflığın sağlanması ayrı bir önem taşımaktadır. Bu kapsamda tapu işlemlerinin çevrimiçi sistemler üzerinden yürütülmesi, işlem süreçlerinin ve kuralların internet üzerinden önceden ilan edilmesine olanak tanıyarak belirsizliği azaltmaktadır. Böylece kamu görevlilerinin keyfi karar alma alanı daralmakta ve yolsuzluk fırsatları sınırlanmaktadır. Ayrıca çevrimiçi sistemler, vatandaşların hizmetlere doğrudan erişimini kolaylaştırarak katılım ve denetim imkânlarını da güçlendirmektedir (Baena, Olabe & Vieyra, 2011, s. 1).

İzlenebilirlik, verinin ilk kaynağından son kullanım aşamasına kadar takip edilebilmesini ifade etmektedir. Bu sayede tapu işlemleri gibi hukuki sonuç doğuran süreçlerde, yapılan her işlem elektronik ortamda kayıt altına alınmaktadır. İşlemlerin kayıt altında olması hem denetimi kolaylaştırmakta hem de sonradan yapılabilecek usulsüz değişikliklerin önüne geçmektedir. Dijital veriler üzerinden yapılan kontroller, yolsuzluk belirtilerinin daha erken fark edilmesine de imkân sağlamaktadır (Petheram vd., 2019, s. 5, 10). Özellikle tapu ve kadastro kayıtlarında blokzincir gibi teknolojilerin kullanılması, verilerin değiştirilmesini zorlaştırmakta ve kayıtların daha güvenilir biçimde saklanmasına katkı sunmaktadır. Bu durum, tapu siciline duyulan güveni artırmaktadır (Comincioli, 2021, s. 9).

Ancak şeffaflık ve izlenebilirliğin yolsuzlukla mücadelede etkili olabilmesi yalnızca işlemlerin dijital ortamda kayıt altına alınmasına bağlı değildir. Bu kayıtların gerektiğinde erişilebilir, denetlenebilir ve hukuki güvencelerle desteklenmiş olması da önemlidir. Bu çerçevede dijital dönüşüm, bilgi edinme hakkını koruyan düzenlemeler ve bağımsız denetim mekanizmalarıyla birlikte anlam kazanmaktadır (Aktan, 2018, s. 188). Elektronik kayıtlar, işlemlerin kim tarafından ve hangi aşamalardan geçerek yapıldığını görünür hâle getirirken; otomatik kontroller de ek soruşturma ihtiyacını ve denetim maliyetlerini azaltarak sürecin verimliliğini artırmaktadır (Bhatnagar, 2004, s. 38).

Sonuç olarak dijitalleşme ve izlenebilirlik, yalnızca teknik bir yenilenme süreci olarak değerlendirilmemelidir. Bu süreç, kapalı ve denetimi zor idari işleyişleri daha görünür, hesap verebilir ve denetlenebilir hâle getirerek yolsuzlukla mücadeleye katkı sağlamaktadır.

3. Geleneksel Tapu Sisteminin Yapısal Sınırlılıkları

Geleneksel tapu sicil sistemleri, hukuki güvenliği sağlama amacı taşısa da günümüzün artan işlem hacmi, veri güvenliği ihtiyacı ve kurumlar arası entegrasyon beklentileri karşısında çeşitli sınırlılıklar barındırmaktadır. Bu sınırlılıklar; fiziksel ve merkezi kayıt sistemlerinin güvenlik açıkları, bürokratik süreçlerin karmaşıklığı, yüksek işlem maliyetleri ve teknik veri entegrasyonu sorunları üzerinden görünür hâle gelmektedir. Bu bölümde, geleneksel tapu sisteminin söz konusu yapısal sınırlılıkları tapu işlemlerinin güvenliği, etkinliği ve güncelliği açısından ele alınmaktadır.

3.1. Fiziksel ve Merkezi Kayıt Sistemlerinin Güvenlik Açıkları

Geleneksel sistemlerin en temel yapısal sınırlılığı, mülkiyet kayıtlarının fiziksel arşivlerde veya tek bir merkezi otoritenin kontrolündeki veri tabanlarında muhafaza edilmesidir. Bu durum sistemi deprem, yangın gibi doğal afetlere veya kötü niyetli müdahalelere karşı oldukça kırılgan hâle getirmektedir (Shuaib vd., 2020, s. 2562-2563). Bunun en çarpıcı örneklerinden biri 2010 yılında Haiti'de yaşanan deprem felaketidir. Deprem sonrasında fiziksel tapu kayıtlarının kaybolması, mülk sahiplerinin belirlenmesini zorlaştırmış ve ülkenin yeniden inşa sürecinde aşılması güç sorunlara yol açmıştır (Themistocleous, 2018, s. 197).

Kayıtların fiziksel ya da merkezi yapılarda tutulması, yalnızca afetler karşısında değil, işlem güvenliği bakımından da çeşitli riskler doğurmaktadır. Merkezi kontrol mekanizmalarının yeterince güçlü olmadığı durumlarda aynı taşınmazın birden fazla kişiye satılması, sahte kayıt oluşturulması veya belgelerin usulsüz biçimde kullanılması gibi sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Literatürde "çift harcama" olarak tanımlanan bu tür vakalar, denetim boşluklarıyla ilişkilendirilmektedir (Ooi vd., 2022, s. 4-5). Türkiye örneğinde ise sahte kimlik belgeleri veya vekâletnamelerle gerçekleştirilen usulsüz işlemler, tapu siciline duyulan güveni zedeleyen önemli riskler arasında yer almaktadır (Candan & Arslan, 2021, s. 183). Bu belgelerin doğruluğunun anlık ve bütüncül biçimde teyit edilememesi, mülkiyet ihlallerine ve devletin tapu sicilinin tutulmasından doğan sorumluluğu nedeniyle tazminat yükümlülükleriyle karşılaşmasına yol açabilmektedir.

3.2. Bürokratik Karmaşıklık ve Yüksek İşlem Maliyetleri

Geleneksel tapu işlemleri belediyeler, vergi daireleri, bankalar ve tapu müdürlükleri gibi çok sayıda paydaşın dâhil olduğu, parçalı ve hantal bir bürokratik yapı sergilemektedir (Mendi vd., 2020, s. 704). Veri paylaşımındaki kopukluklar nedeniyle işlemlerin günlerce, hatta haftalarca sürmesi hem zaman hem de kaynak israfına neden olmaktadır. Gana gibi gelişmekte olan ülkelerde bu karmaşık yapı, süreçlerin şeffaflıktan uzaklaşmasına ve kayıt dışı ödemelerin işlem maliyetlerini daha da artırmasına sebebiyet vermektedir (Ameyaw & de Vries, 2021, s. 11-13).

Bunun yanında geleneksel tapu sistemlerinde işlemlerin büyük ölçüde fiziksel başvuru ve belge teslimine dayanması, sürecin yavaş ilerlemesine neden olmaktadır. Başvuru sırasında farklı belgelerin hazırlanması, kontrol edilmesi ve ilgili dosyalarla eşleştirilmesi hem vatandaşlar hem de tapu personeli açısından zaman kaybı yaratmaktadır. Özellikle kayıtların manuel dosya sistemleri içinde tutulduğu yapılarda, gerekli bilgi ve belgelerin hızlı biçimde bulunamaması işlem sürecini daha da uzatmaktadır. Bu durum, memurların iş yükünü artırmakta ve hatalı işlem yapılması riskini yükseltmektedir (Shuaib vd., 2020, s. 2562).

3.3. Teknik Yetersizlikler ve Veri Entegrasyonu Sorunları

Teknik açıdan bakıldığında, geleneksel sistemde kadastro haritaları ile tapu kayıtları arasındaki uyum her zaman sağlanamamaktadır. Bu uyumsuzluk, bazı taşınmazların kayıt üzerindeki konumu ile arazideki gerçek konumu arasında farklılık oluşmasına neden olabilmektedir. Literatürde "uçan parseller" olarak ifade edilen bu durum, taşınmaz sınırlarına ilişkin uyuşmazlıkları artırmakta ve bazı hâllerde mükerrer kayıt riskini doğurmaktadır (Zevenbergen, 2002, s. 72). Geleneksel sistemlerdeki teknik uyumsuzluk yalnızca parsel konumlarıyla sınırlı değildir. Farklı kurumlara ait veri tabanlarının yeterince entegre olmaması da taşınmaz üzerindeki şerh, ipotek veya imar kısıtlaması gibi bilgilerin anlık olarak görülebilmesini zorlaştırmaktadır. Bu durum, tapu kayıtlarının güncelliğini ve şeffaflığını zayıflatmaktadır (Ameyaw & de Vries, 2021, s. 10).

Bu tür uyumsuzlukların giderilmesi geleneksel sistemlerde kolay değildir. Kayıtların düzeltilmesi, güncellenmesi ve araziyle uyumlu hâle getirilmesi çoğu zaman uzman personel, yüksek maliyet ve uzun idari süreçler gerektirmektedir (Zevenbergen, 2002, s. 54). Özellikle hızlı gelişen kentsel alanlarda kayıtların güncelliğini yitirmesi, mülkiyet haklarının korunmasını zorlaştırmakta ve işlem güvenliği bakımından çeşitli riskler doğurmaktadır (Mendi vd., 2020, s. 705). Sonuç olarak geleneksel tapu sistemleri, teknik uyumsuzluklar ve entegrasyon eksiklikleri nedeniyle güncel, güvenilir ve bütüncül bir mülkiyet yönetimi sağlamakta zorlanmaktadır.

4. Türkiye'de Tapu Hizmetlerinde Dijital Dönüşüm: TAKBİS ve Web Tapu

Türkiye'de tapu hizmetlerinin dijital dönüşümü, tapu kayıtlarının ve işlem süreçlerinin bilgi ve iletişim teknolojileriyle yeniden düzenlenmesini ifade etmektedir. Bu dönüşüm yalnızca kâğıt tabanlı kayıtların sayısallaştırılmasıyla sınırlı değildir; tapu işlemlerinin yürütülme biçimini, veri güvenliğini ve vatandaşın hizmete erişimini de değiştirmektedir. Bir önceki bölümde ele alındığı üzere, geleneksel tapu sistemleri fiziksel kayıtların kırılganlığı, bürokratik karmaşıklık, yüksek işlem maliyetleri ve teknik entegrasyon sorunları gibi çeşitli sınırlılıklar taşımaktadır. Bu bölümde, söz konusu sınırlılıkların aşılmasında önemli rol oynayan TAKBİS ve Web Tapu uygulamaları incelenecektir. İlk olarak TAKBİS'in tapu ve kadastro verilerinin elektronik ortamda yönetilmesindeki işlevi ele alınacak; ardından Web Tapu'nun vatandaşların tapu işlemlerini çevrim içi olarak başlatma ve takip etme imkânı değerlendirilecektir. Son olarak bu uygulamaların şeffaflık, izlenebilirlik ve güvenlik açısından sağladığı katkılar ile dijitalleşmenin ortaya çıkardığı yeni risk alanları tartışılacaktır.

4.1. TAKBİS: Dijital Dönüşümün Kurumsal Altyapısı

TAKBİS, TKGM'nin en kapsamlı e-dönüşüm projesi olup, tapu ve kadastro kayıtlarının bilgisayar ortamına aktarılarak tüm faaliyetlerin elektronik sistem üzerinden yürütülmesini amaçlamaktadır (TKGM, 2019, s. 25). Proje, 2005 yılında fiilen uygulanmaya başlamış ve 2012 yılı mayıs ayı itibarıyla Türkiye genelindeki 957 tapu müdürlüğünün tamamında kullanıma açılmıştır (Kanal, 2012, s. 5). TAKBİS, yalnızca bir veri tabanı olmanın ötesinde, tapu işlemlerinin standartlaştırılması, mevzuata uygunluğun otomatik olarak denetlenmesi ve merkezi bir yapıda izlenebilir kılınması gibi çok katmanlı işlevler üstlenmektedir. Bu yönüyle TAKBİS, geleneksel sistemde tanımlanan veri güvenliği zafiyetleri ve teknik entegrasyon sorunlarına doğrudan bir müdahale niteliği taşımaktadır.

TAKBİS'in temel işlevlerinden biri, tapu işlemleri için belirli bir standart oluşturmasıdır. Sistem, akitli işlemlerde standart matbu resmî senetlerin kullanılmasını sağlayarak farklı tapu müdürlükleri arasında uygulama birliği tesis etmektedir (Tapu Müdürlüklerince Düzenlenen Resmî Senetlere İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, m. 5). Bu standartlaşma, işlemlerin kişisel yorumlara veya müdürlükler arasındaki farklı uygulamalara göre şekillenmesini önlemekte; tapu işlemlerinin daha öngörülebilir, denetlenebilir ve mevzuata uygun biçimde yürütülmesine katkı sağlamaktadır. Her ne kadar matbu formlar tarafların işlem içeriğini serbestçe belirleme alanını belirli ölçüde daraltsa da bu durum, memurların keyfi takdir yetkisini azaltmakta ve işlemlerin mevzuata aykırı şekilde sonuçlandırılmasının önüne geçmektedir. Sisteme entegre edilen kontrol ve uyarı mekanizmaları sayesinde, memur hatalarının ve buna bağlı olarak ortaya çıkabilecek hak kayıplarının önemli ölçüde azaldığı ifade edilmektedir (Mezkit, 2020, s. 34).

TAKBİS'in bir diğer kritik katkısı, belge güvenliği ve işlem denetimi alanında ortaya çıkmaktadır. Geleneksel tapu işlemlerinde fiziki belgeler ve manuel kontroller üzerinden yürütülen süreçler; sahte vekâletname, sahte kimlik belgesi, belge tahrifatı ve muvazaalı işlem gibi risklere açık bir yapı sergilemektedir. Nitekim 2001 yılında TAKBİS ihalesi sürecinde gündeme gelen usulsüzlük iddiaları, tapu sisteminde dijitalleşmenin yalnızca teknik bir yenilik olarak değil, güçlü denetim mekanizmalarıyla birlikte yürütülmesi gereken bir dönüşüm olarak ele alınması gerektiğini göstermiştir (Milliyet, 2001). Bu noktada TAKBİS, işlemlerin kim tarafından, ne zaman ve hangi aşamada gerçekleştirildiğini kayıt altına alarak geçmişe dönük denetim ve incelemeleri mümkün kılmaktadır.

Ayrıca sistemin diğer kamu kurumlarının veri tabanlarıyla; örneğin Adalet Bakanlığı UYAP, Gelir İdaresi Başkanlığı VEDOP ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü SOYBİS ile entegre çalışması, vatandaşlardan aynı bilgilerin tekrar tekrar istenmesini önlemekte, işlem sürelerini kısaltmakta ve veri tutarlılığını artırmaktadır (tkgm.gov.tr). Bu yönüyle TAKBİS, geleneksel sistemdeki belge güvenliği, denetim eksikliği ve kurumlar arası veri kopukluğu sorunlarını azaltmaya yönelik önemli bir dijital altyapı işlevi görmektedir.

TAKBİS'in bir diğer işlevi merkezi veri yönetimi sayesinde taşınmazlara ilişkin güncel ve doğru bilgiye anlık erişim imkânı sağlamasıdır. Kadastro haritaları ile tapu kütükleri arasındaki senkronizasyonun sayısal ortamda gerçekleştirilmesi, uçan parseller olarak tanımlanan sınır uyuşmazlıklarını ve hatalı kayıt riskini azaltmaktadır. Bu sayede mülkiyet sınırlarına ilişkin belirsizliklerin en aza indirilmesi ve taşınmaz piyasasında işlem güvenliğinin artırılması hedeflenmektedir. Bununla birlikte öğretide, TAKBİS'in tam anlamıyla bir elektronik tapu sicili olmadığı; klasik kâğıt tabanlı sicilin hukuken geçerliliğini koruduğu ve sistemin daha çok bilgisayar destekli tapu sicili niteliği taşıdığı yönünde eleştiriler bulunmaktadır (Tekelioğlu, 2022, s. 16). Bu eleştiriye rağmen TAKBİS, Türk tapu sicilinin dijital dönüşümünde önemli bir aşama olarak değerlendirilmekte; tapu ve kadastro verilerinin daha bütüncül, güncel ve güvenilir biçimde yönetilmesine imkân sağlayarak sonraki dijital uygulamalar için gerekli teknik ve kurumsal altyapıyı oluşturmaktadır.

4.2. Web Tapu: Vatandaş Odaklı Dijital Hizmet Platformu

TAKBİS'in oluşturduğu altyapı üzerine inşa edilen Web Tapu, vatandaşların tapu müdürlüklerine fiziksel olarak gitmeksizin, e-Devlet kapısı üzerinden tapu işlemlerini başlatmalarına, takip etmelerine ve belirli işlemleri tamamlamalarına imkân tanıyan bir platformdur (TKGM, 2019, s. 27). 31 Ocak 2018'de hizmete giren sistem (Mezkit, 2020, s. 31), günümüzde "bireysel giriş" ve "kurumsal giriş" gibi farklı kullanıcı profillerine hitap eden çok katmanlı bir yapıya kavuşmuştur (Dinlemez & Özdarıcı Ok, 2021, s. 2936). Web Tapu, geleneksel sistemin bürokratik karmaşıklık ve yüksek işlem maliyetleri başlığı altında ele alınan sorunlarına doğrudan bir çözüm olarak tasarlanmıştır. Vatandaşın tapu dairesine fiziki geliş sayısını en az iki ziyaretten (başvuru + imza) tek ziyarete (sadece imza) indirgeyen bu model, zaman ve ulaşım maliyetlerini düşürmekte, aracı kişi ve kurumların devre dışı kalmasını sağlayarak gayrimeşru ilişkilerin önünü kesmektedir.

Web Tapu'nun sunduğu hizmetler üç ana grupta toplanabilir:

Birincisi, bilgi edinme ve sorgulama hizmetleridir. Vatandaşlar, ücretsiz olarak kendi taşınmazlarının tapu kayıt örneklerini görebilmekte; taşınmaz üzerindeki haciz, ipotek, beyan ve irtifak gibi bilgilerine erişebilmekte; ayrıca mirasçısı oldukları taşınmazları listeleyebilmektedir (TKGM, 2020, s. 6-7). Bu işlev, geleneksel sistemdeki veri şeffaflığı eksikliğini gidermeye yöneliktir. Vatandaşın kendi taşınmazına ilişkin güncel ve doğru bilgiye anlık olarak ulaşabilmesi, mülkiyet hakkının korunması bakımından önemli bir kazanımdır. Ayrıca, "mirasçısı olduğum taşınmazlar" gibi özellikler sayesinde, veraset süreçlerinde yaşanan bilgi eksikliğinin giderilmesi hedeflenmektedir.

İkincisi, başvuru ve işlem başlatma hizmetleridir. Satış, ipotek, intikal, bağış gibi 46 farklı tapu işlemi için elektronik başvuru yapılabilmekte, gerekli belgeler (örneğin ipotek sözleşmesi, mirasçılık belgesi) PDF formatında sisteme yüklenebilmektedir (TKGM, 2022, s. 7). Bu aşamada, geleneksel sistemdeki hukuki sorunların aşılmaya çalışıldığı görülmektedir. Her ne kadar matbu formlar halen kullanılsa da tarafların başvuru sırasında işlemle ilgili yapılması gereken bir açıklama varsa not düşebilmeleri, sözleşme özgürlüğünün sınırlı da olsa genişlemesine imkân tanımaktadır.

Üçüncüsü, yetkilendirme ve güvenlik hizmetleridir. Malik, taşınmaz bilgilerini üçüncü kişilerle (emlakçı, değerleme uzmanı, alıcı adayı) paylaşmak üzere sınırlı yetkiler verebilmekte, verdiği yetkileri iptal edebilmektedir. Web Tapu'nun en dikkat çekici güvenlik araçlarından biri, halk arasında "tapu kilitleme" olarak bilinen "İşlem Yapılmaz Beyan Tesisi" uygulamasıdır (TKGM, 2022, s.5). Bu beyan tesis edildiğinde, malikin bizzat tapuya gitmesi veya kilidi dijital ortamda kaldırması dışında hiçbir satış, ipotek veya devir işlemi gerçekleştirilememektedir. Bu uygulama, özellikle sahte vekâletname ve kimlik hırsızlığı yoluyla yapılan dolandırıcılık girişimlerine karşı etkili bir koruma sağlamaktadır (Akçam, 2025).

Web Tapu her ne kadar blokzinciri tabanlı bir sistem olmasa da şeffaflık, izlenebilirlik ve standardizasyon yönünden geleneksel tapu işlemlerine kıyasla önemli bir ilerleme temsil etmektedir. Uygulamanın yaygınlaşmasıyla birlikte, tapu müdürlüklerindeki işlem yoğunluğunun azalması, personelin daha karmaşık işlemlere odaklanabilmesi ve vatandaş memnuniyetinin artması hedeflenmektedir. Bununla birlikte, dijital okuryazarlığı sınırlı kullanıcılar için alternatif başvuru kanallarının korunması ve arayüzün sadeleştirilmesi, dönüşümün kapsayıcılığı açısından önem taşımaktadır. Ayrıca, e-Devlet şifresinin başkalarıyla paylaşılması durumunda ortaya çıkabilecek yetkisiz erişim riskleri, dijital güvenlik bilincinin artırılması gerektiğini göstermektedir.

4.3. Şeffaflık, İzlenebilirlik ve Güvenlik Açısından Katkılar

Geleneksel tapu sistemlerinin temel sorunları arasında şeffaflık eksikliği, işlem süreçlerinin yeterince izlenebilir olmaması ve veri güvenliği zafiyetleri yer almaktadır. TAKBİS ve Web Tapu uygulamaları, bu sorun alanlarını tamamen ortadan kaldırmasa da tapu işlemlerinin daha standart, denetlenebilir ve kayıt altına alınabilir biçimde yürütülmesine katkı sağlamaktadır.

Şeffaflık açısından bakıldığında, dijitalleşme tapu işlemlerinin işleyişini vatandaş açısından daha görünür hale getirmektedir. Geleneksel sistemde, bir işlemin hangi aşamada olduğu, hangi belgelerin gerektiği veya sürecin ne zaman tamamlanacağı konusunda vatandaşın bilgiye erişimi sınırlı kalabilmekteydi. TAKBİS ve Web Tapu ile birlikte başvuru, belge yükleme, işlem takibi ve randevu gibi aşamaların elektronik ortamda yürütülmesi, sürecin daha öngörülebilir hale gelmesini sağlamaktadır (TKGM, 2017, s. 3). Bu durumu şeffaflık ile bilgiye erişim arasındaki ilişkinin somutlaşması olarak değerlendirilmek mümkündür (Giray, 2010, s. 170). İşlem süreçlerinin ve kurallarının dijital ortamda daha görünür hale gelmesi, kamu görevlilerinin keyfi davranma alanını daraltarak usulsüzlük risklerini azaltabilecek bir zemin oluşturmaktadır.

İzlenebilirlik bakımından TAKBİS'in en önemli katkısı, tapu işlemlerine ilişkin dijital izlerin kayıt altına alınmasıdır (TKGM, 2019, s, 41). Bir işlemin hangi tarihte ve hangi aşamalardan geçerek gerçekleştirildiğinin sistem üzerinde görülebilmesi, geçmişe dönük denetimi kolaylaştırmaktadır. Bu sayede olası hata veya usulsüzlük durumlarında işlem sürecinin yeniden incelenmesi ve sorumluluğun tespit edilmesi daha mümkün hale gelmektedir. İzlenebilirlik, yalnızca vatandaşın bilgiye erişimini değil, aynı zamanda kurum içi ve kurumlar arası denetim kapasitesini de güçlendirmektedir.

Güvenlik açısından ise dijitalleşme, fiziksel kayıtların kaybolması, zarar görmesi veya tahrif edilmesi gibi risklere karşı daha güçlü bir koruma sağlamaktadır. Elektronik ortamda üretilen ve doğrulanabilen belgeler, sahtecilik riskinin azaltılmasına katkı sunmakta; QR kodlu tapu senetleri ise belgenin orijinalliğinin ve taşınmaza ilişkin temel bilgilerin teyit edilebilmesine imkân sağlamaktadır (TKGM, 2019, s. 52). Web Tapu üzerinden sunulan "İşlem Yapılmaz Beyan Tesisi" gibi uygulamalar da malikin taşınmazı üzerindeki kontrolünü güçlendirmekte ve ek bir güvenlik mekanizması oluşturmaktadır (TKGM, 2022, s. 5).

Bununla birlikte, güvenlik yalnızca teknik altyapıyla sınırlı değildir; hukuki güvence boyutunu da içermektedir. Devletin tapu sicilinin tutulmasından doğan sorumluluğu, dijital ortamda da devam etmektedir (TMK m. 1007). Ancak TAKBİS'in sağladığı izlenebilirlik sayesinde, bir hatanın hangi aşamada ve kim tarafından yapıldığının tespiti kolaylaşmakta; bu durum devletin rücu hakkını kullanabilmesi ve sorumlulara başvurabilmesi bakımından da önem taşımaktadır.

Sonuç olarak TAKBİS ve Web Tapu uygulamaları, şeffaflık, izlenebilirlik ve güvenlik boyutlarında geleneksel sisteme kıyasla önemli kazanımlar sağlamaktadır. Ancak bu kazanımlar, yolsuzluk ve usulsüzlük risklerini tamamen ortadan kaldıran mekanizmalar olarak değil; işlem süreçlerini daha görünür, standart ve denetlenebilir hale getiren dijital kamu yönetimi araçları olarak değerlendirilmelidir.

4.4. Dijitalleşmenin Sınırları ve Yeni Risk Alanları

Tapu hizmetlerinin dijitalleşmesi, geleneksel sistemdeki birçok sorunu azaltmakla birlikte, yeni risk alanlarını da beraberinde getirmektedir. Bu riskler göz ardı edildiğinde, dijitalleşme yoluyla çözülmeye çalışılan bazı sorunların farklı biçimlerde yeniden ortaya çıkması mümkündür. Bu kapsamda erişim eşitsizlikleri, siber güvenlik ve veri gizliliği, hukuki belirsizlikler, kullanıcı hataları ve teknolojik bağımlılık başlıca sınırlılık alanları olarak öne çıkmaktadır.

İlk sınırlılık, erişim eşitsizlikleri ve dijital uçurum riskidir. Web Tapu, e-Devlet kapısı üzerinden hizmet verdiği için kullanıcıların internet erişimine, akıllı telefon veya bilgisayar kullanım becerisine ve belirli düzeyde dijital okuryazarlığa sahip olmasını gerektirmektedir. Oysa özellikle kırsal kesimde, yaşlı nüfus arasında ve düşük gelir gruplarında dijital okuryazarlık ve internet erişimi sınırlı kalabilmektedir (Ay & Kılıç, 2023, s. 117). Bu durum, dijital hizmetlerin sunduğu kolaylıklardan tüm vatandaşların eşit biçimde yararlanmasını güçleştirmekte ve dijital dışlanma riskini artırmaktadır. Bu nedenle yüz yüze başvuru kanallarının tamamen ortadan kaldırılmaması ve dijital destek mekanizmalarının güçlendirilmesi önem taşımaktadır.

İkinci sınırlılık, siber güvenlik ve veri gizliliğiyle ilgilidir. TAKBİS gibi merkezi veri tabanları, milyonlarca taşınmaza ve hak sahibine ilişkin bilgileri barındırdığı için siber saldırılar bakımından önemli bir hedef haline gelebilmektedir. Olası bir veri ihlali, tapu bilgileri, kimlik bilgileri ve kişisel verilerin kötüye kullanılması

riskini doğurabilir. Bu durum, 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu bakımından da ciddi yükümlülükler ortaya çıkarmaktadır (Tekelioğlu, 2022, s. 24-25). Dolayısıyla dijitalleşmenin sağladığı işlem kolaylığı, güçlü siber güvenlik tedbirleri ve veri koruma politikalarıyla desteklenmediği sürece yeterli bir güvence sunmamaktadır.

Üçüncü sınırlılık, kullanıcı hataları ve yetkisiz erişim riskidir. Web Tapu'nun arayüzü sadeleştirilmeye çalışılsa da yanlış taşınmaz seçimi, eksik belge yükleme, hatalı bilgi girişi veya işlem adımlarının yanlış anlaşılması gibi kullanıcı kaynaklı sorunlar yaşanabilmektedir. Ayrıca e-Devlet şifresinin üçüncü kişilerle paylaşılması, malikin rızası dışında işlem başlatılması veya taşınmaz bilgilerinin yetkisiz kişiler tarafından öğrenilmesi gibi riskler doğurabilmektedir (AHaber, 2020). Bu nedenle dijital hizmetlerin teknik güvenliği kadar kullanıcıların dijital güvenlik bilincinin artırılması da önemlidir.

Bütün bu sınırlılıklar, dijitalleşmenin tapu hizmetlerinde tek başına nihai bir çözüm olarak görülmemesi gerektiğini göstermektedir. TAKBİS ve Web Tapu, geleneksel sisteme kıyasla önemli ilerlemeler sağlamış olsa da dijital tapu hizmetlerinin güvenlik, süreklilik ve veri bütünlüğü bakımından daha ileri teknolojilerle desteklenmesi yönündeki tartışmalar devam etmektedir.

5. Blokzincir Tartışması: Merkezi Dijital Sistemlerin Sınırlılıklarına Bir Alternatif mi?

Bu tartışmalar içinde blokzincir teknolojisi tapu sicilinin geleceğine ilişkin öne çıkan seçeneklerden biri olarak değerlendirilmektedir. Ancak blokzincir mevcut tapu sistemlerinin yerine doğrudan geçebilecek hazır bir çözüm değildir. Daha çok kayıt güvenliği, izlenebilirlik ve veri bütünlüğü bakımından yeni imkânlar sunan buna karşılık tapu hukukunun temel ilkeleri karşısında önemli sınırlılıklar taşıyan tamamlayıcı bir teknoloji olarak ele alınmalıdır. Bu nedenle blokzincirin tapu sicili bakımından anlamı yalnızca teknik özellikleriyle değil, Türk hukuk sistemiyle uyumu açısından da değerlendirilmelidir.

Blokzinciri, en genel anlamıyla merkezi olmayan bir veri kayıt sistemi olarak tanımlanmaktadır. Bu sistemde kaydedilen verilerin sonradan değiştirilmesi veya geriye dönük olarak silinmesi oldukça güçtür (Tekelioğlu, 2022, s. 4). Tapu sicili bakımından bu özellik, kayıt güvenliği ve veri bütünlüğü açısından önemli bir potansiyel sunmaktadır. Bir taşınmaz işlemine ilişkin kaydın blokzincir sisteminde tutulması, işlem geçmişinin daha açık biçimde takip edilmesine imkân tanımaktadır. Böylece sahte kayıt oluşturma, aynı taşınmazın birden fazla kişiye satılması veya işlem geçmişinin sonradan değiştirilmesi gibi risklerin tespit edilmesi kolaylaşmaktadır (Shuaib vd., 2020, s. 2564). Bu potansiyelin temelinde blokzincirinin merkezi veri tabanlarından farklı bir doğrulama ve saklama mantığına dayanması yer almaktadır. Geleneksel veri tabanlarında kayıt güvenliği büyük ölçüde merkezi otoritenin teknik ve idari denetimine bağlıdır. Blokzinciri tabanlı yapılarda ise kayıtlar ağdaki katılımcılar tarafından doğrulanmakta ve işlem geçmişi dağıtık biçimde saklanmaktadır (Comincioli, 2021, s. 11). Bu nedenle blokzinciri, tapu sicilinde yalnızca verilerin dijital ortamda tutulmasını değil kayıtların değiştirilemezliğinin ve geçmiş işlemlerin denetlenebilirliğinin güçlendirilmesini de ifade eden bir yapı olarak değerlendirilebilir.

Blokzincirin tapu siciline sağlayabileceği bir diğer katkı, taşınmaz devir süreçlerini daha hızlı, izlenebilir ve düşük maliyetli hâle getirme potansiyelidir. İşlemlerin ağdaki katılımcılar tarafından doğrulanması, tek bir merkezi aracıya olan bağımlılığı azaltmakta ve sürecin daha kısa adımlarla yürütülmesini mümkün kılmaktadır. Bu yapı, özellikle birden fazla tarafın, belgenin ve onay aşamasının yer aldığı tapu devri işlemlerinde bürokratik yükün hafiflemesine yardımcı olmaktadır. İsveç'te yürütülen pilot projede, taşınmaz devir sürecindeki manuel işlem adımlarının 34'ten 13'e düştüğü ve tarafların işlemin durumunu her aşamada izleyebildiği belirtilmektedir (Comincioli, 2021, s. 23-24). Gürcistan örneğinde ise ortalama üç gün süren tapu kayıt sürecinin blokzinciri tabanlı uygulama ile on dakikaya indiği ifade edilmektedir (Shang & Price, 2019, s. 76). Bu örnekler, blokzincirinin tapu işlemleri bakımından yalnızca kayıt güvenliğiyle değil, işlem süreçlerinin sadeleştirilmesi ve hızlandırılmasıyla da ilişkilendirildiğini göstermektedir.

Akıllı sözleşmeler de blokzinciri tartışmasının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu sözleşmeler, önceden belirlenen koşullar gerçekleştiğinde kendiliğinden çalışan programlanabilir protokoller olarak tanımlanmaktadır (Shuaib vd., 2020, s. 2566). Tapu sicili bağlamında satış bedelinin ödenmesi, banka onayının alınması veya ipotek tesisine ilişkin bazı aşamaların sistem üzerinden eş zamanlı yürütülmesi teorik olarak mümkündür. Böyle bir yapı, özellikle birden fazla kurumun onayını gerektiren işlemlerde sürecin daha hızlı ve koordineli ilerlemesine katkı sunabilir.

Blokzinciri, tapu işlemlerinde kayıt güvenliği ve izlenebilirlik açısından önemli kolaylıklar sunsa da bu işlemlerin hukuki geçerlilik şartlarını kendiliğinden karşılamamaktadır. Kayıtların değiştirilemez olması, işlem geçmişinin izlenebilmesi veya bazı aşamaların otomatikleşmesi tek başına yeterli değildir. Çünkü tapu işlemlerinde teknik güvenlik kadar, işlemin geçerli bir hukuki sebebe dayanması, yetkili makam önünde yapılması ve sicilin kamu güvencesi altında tutulması da önem taşımaktadır. Bu nedenle blokzincirinin tapu siciline uygulanabilirliği, yalnızca teknik kapasitesiyle değil, Türk tapu hukukunun temel ilkeleriyle uyumu bakımından değerlendirilmelidir.

Bu değerlendirmede ilk olarak, taşınmaz işlemlerinde aranan resmî şekil şartı öne çıkmaktadır. Türk hukukunda taşınmaz satış sözleşmeleri resmî şekle tabidir. TMK m. 706 ve TBK m. 237 uyarınca taşınmaz satış sözleşmesinin geçerliliği, tarafların iradelerini yetkili resmî makam önünde açıklamalarına ve resmî senedin usulüne uygun biçimde düzenlenmesine bağlıdır. Ayrıca 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu'nun 5. maddesi, resmî şekle tabi hukuki işlemlerin güvenli elektronik imza ile gerçekleştirilemeyeceğini hüküm altına almaktadır. Bu nedenle tarafların yalnızca elektronik ortamda veya akıllı sözleşme aracılığıyla irade beyanında bulunduğu bir blokzinciri uygulamasının, mevcut hukuk düzeninde geçerli bir taşınmaz devri sonucu doğurması mümkün görünmemektedir (Tekelioğlu, 2022, s. 22).

Resmî şekil şartının yanında, tescilin geçerli bir hukuki sebebe dayanması da blokzinciri uygulamaları açısından önemli bir sınırlılık oluşturmaktadır. Bir işlemin sistem üzerinde tamamlanmış görünmesi, onun hukuken de geçerli olduğu anlamına gelmemektedir. Örneğin taşınmaz satışına dayanak olan sözleşme geçersizse, bu sözleşmeye bağlı olarak yapılan tescil de hukuken sorunlu hâle gelebilmektedir. Akıllı sözleşmeler, önceden belirlenen şartlar gerçekleştiğinde işlemi otomatik olarak yürütebilmektedir. Ancak tarafların işlem ehliyetine sahip olup olmadığını ya da hile, ikrah ve muvazaa gibi hukuki sorunların bulunup bulunmadığını kendiliğinden değerlendirememektedir. Bu nedenle tapu işlemlerinde yalnızca sistemin işlemi tamamlaması yeterli olmamaktadır. İşlemin hukuken geçerli olup olmadığının da yetkili makamlar tarafından denetlenmesi gerekmektedir (Shuaib vd., 2022, s. 9-10).

Devletin tapu sicilinin tutulmasından doğan sorumluluğu da blokzinciri tartışmasında önemli bir sınırlılık oluşturmaktadır. Türk hukukunda tapu sicilinin doğru ve güvenilir biçimde tutulması devlet güvencesi altındadır. Bu güvence, tapu siciline duyulan güvenin temel dayanaklarından biridir. Bu açıdan blokzinciri tabanlı bir tapu modeli tartışılırken kamu otoritesinin sorumluluk rolünün korunması gerekmektedir. Aksi hâlde tapu sicilinin devlet güvencesi altında işleyen yapısı zayıflayabilir (Tekelioğlu, 2022, s. 27). Dolayısıyla tapu sicili gibi mülkiyet hakkını ilgilendiren bir alanda, kamu otoritesini tamamen sistem dışında bırakan blokzinciri modeli gerçekçi görünmemektedir. Karşılaştırmalı çalışmalarda da kamu otoritesinin onay ve denetim sürecine dâhil edildiği hibrit modellerin daha uygulanabilir olduğu belirtilmektedir. Nitekim Gana için geliştirilen önerilerde de arazi işlemlerinin geçerli olabilmesi için kamu kurumlarının dijital onayının sisteme dâhil edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Ameyaw & de Vries, 2021, s. 16).

Blokzinciri ile ilgili bir diğer tartışma kayıtların değiştirilememesi ile hatalı tescillerin düzeltilmesi gerekliliği arasındaki çelişkidir. Blokzinciri üzerinde bir kez kaydedilen verilerin geriye dönük olarak değiştirilmesi oldukça güçtür. Bu özellik kayıtların sonradan manipüle edilmesini önlemesi bakımından avantaj sağlasa da tapu sicili açısından her durumda uygun sonuç doğurmayabilir. Çünkü Türk hukukunda hukuki sebebi bulunmayan, geçersiz bir işleme dayanan veya gerçek hak durumunu yansıtmayan tescillerin düzeltilmesi gerekmektedir (Tekelioğlu, 2022, s. 19-20). Teknik literatürde bu soruna çözüm olarak düzenlenebilir blokzinciri modelleri önerilse de bu modeller henüz yerleşik bir uygulama alanı kazanmış değildir. Ayrıca

geçmiş kayıtların değiştirilebilir hâle getirilmesi, blokzincirinin güvenlik vaadini zayıflatma riski taşımaktadır (Batista, 2024, s. 168).

Bu değerlendirme blokzincirinin tapu sicili bakımından hem imkânlar hem de önemli sınırlılıklar içerdiğini göstermektedir. Blokzinciri teknolojisi kayıt güvenliği, izlenebilirlik, veri bütünlüğü ve işlem süreçlerinin hızlandırılması açısından katkı sağlayabilecek bir araçtır. Bununla birlikte bu katkılar, blokzincirinin mevcut TAKBİS ve Web Tapu sistemlerinin yerine geçebileceği anlamına gelmemektedir. Türk hukukunda taşınmaz devrinin resmî şekle bağlı olması, tescilin geçerli bir hukuki sebebe dayanması, kişisel verilerin korunması, devletin sicilden doğan sorumluluğu ve yolsuz tescillerin düzeltilebilmesi gibi hususlar dikkate alındığında, blokzinciri ancak kamu otoritesinin denetim rolünü koruyan sınırlı modeller içinde değerlendirilebilir. Bu nedenle blokzinciri, Web Tapu'nun alternatifi olmaktan çok gelecekte tapu hizmetlerinin güvenlik ve izlenebilirlik kapasitesini destekleyebilecek tamamlayıcı bir teknoloji olarak ele alınmalıdır.

6. Genel Değerlendirme

Tapu hizmetlerinde dijitalleşmenin önemi, tapu sicilinin hukuki niteliğiyle doğrudan ilişkilidir. Tapu sicili, yalnızca taşınmazlara ilişkin bilgilerin kaydedildiği teknik bir alan değil; mülkiyet hakkının devri, sınırlandırılması ve korunması bakımından hukuki sonuç doğuran temel bir kayıt sistemidir. Bu nedenle tapu işlemlerinin dijital ortama aktarılması, hizmet sunumunu hızlandırmanın yanında işlem güvenliği ve yolsuzlukla mücadele açısından da önem taşımaktadır. Türkiye'de bu dönüşümün başlıca unsurları TAKBİS ve Web Tapu uygulamalarıdır. Bu uygulamalar, geleneksel tapu sisteminin bazı yapısal sınırlılıklarını azaltmakta; blokzinciri teknolojisi ise kayıt güvenliği ve izlenebilirlik bakımından uzun vadede tamamlayıcı bir seçenek olarak tartışılmaktadır.

Çalışma kapsamında ulaşılan temel sonuç, TAKBİS ve Web Tapu uygulamalarının tapu hizmetlerinde şeffaflık, izlenebilirlik ve işlem güvenliği bakımından önemli bir dönüşüm yarattığıdır. Bununla birlikte bu dönüşüm, yolsuzluğu tamamen ortadan kaldıran nihai bir çözümden ziyade yolsuzluk fırsatlarını azaltan ve denetim kapasitesini güçlendiren bir dijitalleşme süreci olarak değerlendirilmelidir. Geleneksel tapu sisteminde fiziksel kayıtların kırılganlığı, belge sahteciliği, kurumlar arası veri kopukluğu, uzun işlem süreleri ve işlem süreçlerinin yeterince izlenebilir olmaması önemli sorun alanları olarak ortaya çıkmaktadır. TAKBİS, bu sorunların bir kısmını merkezi veri yönetimi, işlem standartlaşması ve kurumlar arası entegrasyon yoluyla azaltmıştır. Web Tapu ise vatandaşların başvuru yapma, belge yükleme, işlem takibi ve taşınmaz bilgilerine erişim süreçlerini dijital ortama taşıyarak fiziksel temas ihtiyacını ve aracı kişi ya da kurumlara duyulan bağımlılığı belirli ölçüde sınırlandırmıştır.

Bu yönüyle Web Tapu, tapu işlemlerinde şeffaflık ve izlenebilirliği güçlendirme potansiyeli taşıyan önemli bir dijital kamu yönetimi aracı olarak değerlendirilebilir. Geleneksel sistemde vatandaş, çoğu zaman işlemin hangi aşamada olduğunu, hangi belgelerin eksik görüldüğünü veya sürecin ne zaman tamamlanacağını ancak tapu müdürlüğüyle doğrudan temas kurarak öğrenebilmekteydi. Web Tapu ile birlikte başvuru, belge yükleme, işlem takibi, ödeme ve randevu gibi aşamaların elektronik ortamda yürütülmesi, sürecin vatandaş açısından daha görünür hale gelmesine katkı sağlamaktadır. Bu görünürlük hem vatandaşın bilgiye erişimini kolaylaştırmakta hem de işlemlerin keyfi biçimde yürütülme ihtimalini azaltabilecek bir zemin oluşturmaktadır. Ayrıca işlem süreçlerinin dijital ortamda kayıt altına alınması, hangi işlemin ne zaman ve hangi aşamalardan geçerek yapıldığının sonradan denetlenebilmesine imkân tanımaktadır. Bu durum, olası hata ve usulsüzlük iddialarında işlem sürecinin geriye dönük olarak incelenmesini kolaylaştırmaktadır.

Ancak Web Tapu, yolsuzluğu tamamen ortadan kaldıran bir mekanizma olarak değerlendirilmemelidir. Uygulamanın yolsuzlukla mücadeledeki katkısı, yolsuzluğu kendiliğinden engellemesinden değil işlem süreçlerini daha görünür, standart ve denetlenebilir hale getirerek yolsuzluk fırsatlarını azaltan bir yapı oluşturmasından kaynaklanmaktadır. Başka bir ifadeyle Web Tapu, kamu görevlileri ile vatandaş arasındaki gereksiz fiziksel teması azaltmakta, işlem adımlarını kayıt altına almakta ve vatandaşın bilgiye erişimini güçlendirmektedir. Bu nedenle Web Tapu'nun katkısı, "yolsuzluğu bitiren" bir çözüm olarak değil; tapu

işlemlerinde şeffaflığı, hesap verebilirliği ve denetim kapasitesini artıran bir dijital kamu hizmeti olarak değerlendirilmelidir.

Bu önemli katkı dijitalleşmenin kendi içinde yeni riskler üretmediği anlamına gelmemektedir. Aksine tapu hizmetlerinin dijital ortama taşınmasıyla birlikte erişim eşitsizlikleri, kullanıcı güvenliği ve veri koruma gibi yeni sorun alanları daha görünür hale gelmektedir. Dijital okuryazarlığı sınırlı olan vatandaşların hizmetlere erişimde zorlanması, kırsal bölgelerde veya yaşlı nüfus içinde dijital dışlanma riskinin ortaya çıkması, e-Devlet şifresinin üçüncü kişilerle paylaşılması, kullanıcı hataları, siber saldırılar ve sistem arızaları bu risklerin başında gelmektedir. Dolayısıyla tapu hizmetlerinde dijitalleşme, yalnızca teknik altyapının geliştirilmesiyle tamamlanabilecek bir süreç değildir. Bu dönüşümün kapsayıcı, güvenli ve sürdürülebilir olabilmesi için kullanıcı desteği, veri güvenliği, kişisel verilerin korunması, alternatif başvuru kanalları ve bağımsız denetim mekanizmalarıyla birlikte düşünülmesi gerekmektedir.

Çalışmada ayrıca blokzinciri teknolojisinin tapu sicili bakımından önemli bir potansiyel taşıdığı ancak mevcut Türk hukuk sistemi içinde doğrudan uygulanabilir bir model sunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Blokzinciri, kayıt güvenliği, değişmezlik, işlem geçmişinin izlenebilirliği ve akıllı sözleşmeler aracılığıyla bazı süreçlerin otomatikleştirilmesi bakımından önemli imkânlar sunsa da tapu sicili gibi hukuki sonuç doğuran bir alanda bu imkânlar tek başına yeterli değildir. Resmî şekil şartı, tescilin sebebe bağlılığı, tapu sicilinin sınırlı aleniyeti, kişisel verilerin korunması, devletin sicilden doğan sorumluluğu ve yolsuz tescillerin düzeltilmesi gibi temel ilkeler, blokzinciri tabanlı tapu sicili modellerinin uygulanabilirliğini sınırlandırmaktadır. Bu nedenle Türk tapu sicili bakımından kamuya açık ve tamamen merkeziyetsiz blokzinciri modellerinden ziyade, devletin denetim ve sorumluluk işlevini koruyan özel veya hibrit modeller daha gerçekçi görünmektedir.

Bu sonuçlar doğrultusunda, kısa vadede önceliğin TAKBİS ve Web Tapu altyapısının güçlendirilmesine verilmesi gerektiği söylenebilir. Web Tapu'nun daha kullanıcı dostu hale getirilmesi, dijital okuryazarlığı sınırlı vatandaşlar için destek mekanizmalarının artırılması ve tapu müdürlüklerinde danışma ile yönlendirme hizmetlerinin güçlendirilmesi önem taşımaktadır. Ayrıca yüz yüze başvuru kanallarının tamamen ortadan kaldırılmaması, dijitalleşmenin kapsayıcı niteliğini korumak açısından gereklidir.

Mevcut dijital sistemlerin güçlendirilmesine yönelik bu öneriler, blokzinciri teknolojisinin tapu sicili bakımından tamamen dışlanması gerektiği anlamına gelmemektedir. Bununla birlikte blokzinciri, TAKBİS ve Web Tapu'nun yerine geçecek kısa vadeli bir çözümden çok, uzun vadede hukuki ve kurumsal uyum çalışmalarıyla değerlendirilebilecek tamamlayıcı bir teknoloji olarak ele alınmalıdır. Blokzinciri tabanlı bir modelin gündeme gelmesi halinde öncelikle resmî şekil şartı, kişisel verilerin korunması, sınırlı aleniyet, devletin sorumluluğu ve yolsuz tescilin düzeltilmesi gibi konuların açık biçimde düzenlenmesi gerekmektedir. Aksi halde teknik olarak güvenli görünen bir sistem, hukuki belirsizlikler nedeniyle tapu sicilinin güvenlik ve kesinlik işlevini zayıflatabilir.

Sonuç olarak, TAKBİS ve Web Tapu Türkiye'de tapu hizmetlerinin dijital dönüşümünde önemli bir aşamayı temsil etmektedir. Bu uygulamalar, tapu işlemlerinde standartlaşma ve işlem güvenliği bakımından önemli katkılar sunmakta; yolsuzluk risklerini azaltabilecek kurumsal bir zemin oluşturmaktadır. Ancak dijitalleşme tek başına hukuki ve yönetsel sorunları ortadan kaldıran nihai bir çözüm değildir. Tapu hizmetlerinde güvenli, kapsayıcı ve sürdürülebilir bir dijital dönüşüm için teknolojik altyapının hukuki düzenlemeler, veri güvenliği politikaları, denetim mekanizmaları ve kullanıcı odaklı hizmet tasarımıyla birlikte geliştirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

A Haber. (2020). Uzmanlar uyardı: Tapu fırsatçılarına dikkat! Sakın paranızı kaptırmayın. https://www.ahaber.com.tr/ekonomi/2020/06/30/uzmanlar-uyardi-tapu-firsatcilarina-dikkat-sakin-paranizi-kaptirmayin (Erişim Tarihi: 03.05.2026).

Akçam, H. (2025). Tapu işlemlerinde dolandırıcılığı bitirecek e-Devlet kilidi devrede (Röportaj). CUMHA. https://cumha.com.tr/tapu-islemlerinde-dolandiriciligi-bitirecek-e-devlet-kilidi-devrede (Erişim Tarihi: 13.06.2026).

Akçaöz, M., & Akçaöz, V. (2023). Kamu yönetiminde dijitalleşme ve Türkiye'deki dijital devlet uygulamaları. *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences, 9*(69), 3648-3660. http://doi.org/10.29228/JOSHAS.72401.

Aktan, C. C. (Ed.). (2018). *Yolsuzlukla mücadele stratejileri* (Gözden geçirilmiş ve yenilenmiş 2. baskı). Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu.

Ameyaw, P. D., & de Vries, W. T. (2021). Toward smart land management: Land acquisition and the associated challenges in Ghana. A look into a blockchain digital land registry for prospects. *Land, 10*(3), 239. https://doi.org/10.3390/land10030239

Antalya, O. G. (2017). Eşya hukukuna hakim ilkelerden aleniyet ilkesi. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Prof. Dr. Bülent Tahiroğlu'na Armağan*, 419-440. https://izlik.org/JA26ZT24ZB

Ay, S., & Kılıç, T. (2023). Coğrafi Dijital Uçurum: Türkiye'de Dijital Dönüşümün Kentsel-Kırsal, Bölgesel ve Cinsiyet Eşitsizlikleri. *Journal of Geography,* 46, 111-122. https://doi.org/10.26650/JGEOG2023-1169477

Baena Olabe, P., & Vieyra, J. C. (2011). *Access to information and targeted transparency policies.* Inter-American Development Bank.

Batista, D. A. (2024). Enhancing transparency and accountability in public procurement: Exploring blockchain technology to mitigate records fraud. *Records Management Journal, 34*(2/3), 151-170. https://doi.org/10.1108/RMJ-10-2023-0054

Bhatnagar, S. C. (2004). *E-government: From vision to implementation: A practical guide with case studies*. Sage Publications.

Candan, H., & Arslan, Ş. (2021). Türkiye'de tapu sicilinin tutulmasında devletin kusursuz sorumluluğu ve rücu sistemine alternatif bir yöntem. *PARADOKS Economics, Sociology and Policy Journal, 17*(2), 167-190. https://izlik.org/JA22TG72KU.

Comincioli, L. M. (2021). *The role of blockchain in improving land-users' rights: Can blockchain solve corruption problems in land administration in developing countries? The case of India* (Master's thesis, Global Economic Governance & Public Affairs).

Çeliksoy, E., & Akça, A. (2024). Türkiye'de Kamu Yönetiminde Yaşanan Dijital Dönüşüm Süreci. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15(2), 445-486. https://doi.org/10.54558/jiss.1426480.

Datta, P., Walker, L., & Amarilli, F. (2020). Digital transformation: Learning from Italy's public administration. *Journal of Information Technology Teaching Cases*, 1-18. https://doi.org/10.1177/2043886920910437.

Dinlemez, M., & Özdarıcı Ok, A. (2021). Türkiye'de geçmişten günümüze taşınmaz yönetimindeki gelişmeler ve dijitalleşme yolunda atılan adımlar. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 56*(4), 2932-2943. https://doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.21.12.1629.

Giray, F. (2010). Yolsuzlukla mücadelede e-devlet ve Türkiye'deki durum. *Sosyoekonomi, 2010*(2), 153-176. https://doi.org/10.17233/se.79218.

Kanal, H. (2012). 25 ülkenin tapu kayıtları Türkiye'de (Röportaj). Hürriyet. https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/25-ulkenin-tapu-kayitlari-turkiye-de-19652895. (Erişim Tarihi: 19.05.2026).

Lutsenko, K. (2024). Digitalisation of public administration: Challenges and prospects. *Health Leadership and Quality of Life, 3*, 434. https://doi.org/10.56294/hl2024.434.

Mendi, A. F., Demir, Ö., Sakaklı, K. K., & Çabuk, A. (2020). A new approach to land registry system in Turkey: Blockchain-based system proposal. *Photogrammetric Engineering & Remote Sensing, 86*(11), 701-707 ttps://doi.org/10.14358/PERS.86.11.701.

Mergel, I., Edelmann, N., & Haug, N. (2019). Defining digital transformation: Results from expert interviews. Government Information Quarterly, 36(4), 101385. https://doi.org/10.1016/j.giq.2019.06.002.

Mezkit, M. (2020). Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'nün Endüstri 4.0 uygulamaları. *Yeni Fikir Uluslararası Hakemli Akademik Fikir Araştırma Dergisi, 12*(24), 22-44. https://izlik.org/JA78PN56KS.

Milliyet, (2001). Tapu ve kadastro yolsuzluğuna dur. https://www.milliyet.com.tr/siyaset/tapu-ve-kadastro-yolsuzluguna-dur-5281142. (Erişim Tarihi: 21.04.2026).

Ooi, V., Soh, K. P., & Soh, J. (2022). Blockchain land transfers: Technology, promises, and perils. *Computer Law & Security Review, 45*, Article 105672. https://doi.org/10.1016/j.clsr.2022.105672.

Parlak, B. (2016). Yönetim Bilimi ve Çağdaş Yönetim Teknikleri. Beta Yayımevi.

Petheram, A., Pasquarelli, W., & Stirling, R. (2019). *The next generation of anti-corruption tools: Big data, open data & artificial intelligence*. Inter-American Development Bank.

Saruhan, H. (2025). Tapu sicil kaydındaki yanlışlıkların düzeltilmesi. *KHM, 5*(1), 415-436. https://doi.org/10.59909/khm.05.01.015.

Shang, Q., & Price, A. (2019). A blockchain-based land titling project in the Republic of Georgia. *Innovations: Technology, Governance, Globalization, 12*(3–4), 72–78. https://doi.org/10.1162/inov_a_00276.

Shuaib, M., Daud, S. M., Alam, S., & Khan, W. Z. (2020). Blockchain-based framework for secure and reliable land registry system. *TELKOMNIKA Telecommunication, Computing, Electronics and Control, 18*(5), 2560-2571. https://doi.org/10.12928/TELKOMNIKA.v18i5.15787.

Shuaib, M., Hassan, N. H., Usman, S., Alam, S., Bhatia, S., Mashat, A., Kumar, A., & Kumar, M. (2022). Self-sovereign identity solution for blockchain-based land registry system: A comparison. *Mobile Information Systems, 2022*, Article 8930472. https://doi.org/10.1155/2022/8930472.

Tapu Müdürlüklerince Düzenlenen Resmî Senetlere İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik. (2009). *Resmî Gazete* (Sayı: 27402). https://mevzuat.gov.tr/anasayfa/MevzuatFihristDetayIframe?MevzuatTur=7&MevzuatNo=13535&MevzuatTertip=5.

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü. (2017). *Web-tapu sistemi* (Sayı: 70156023-010.06.01-E.1996506). T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. https://www.tkgm.gov.tr/sites/default/files/2020-11/web_tapu3_1.pdf.

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü. (2019). *Tapu ve Kadastro Mülkiyet, 1*(2). Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü. https://www.tkgm.gov.tr/en/node/3680.

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü. (2020). *Web Tapu sistemi vatandaş portalı kullanım kılavuzu*. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü. https://www.tkgm.gov.tr/sites/default/files/202011/vatandas_portali_kullanim_kilavuzu.pdf.

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü. (2022). *Tapu işlemleri rehberi*. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü. https://www.tkgm.gov.tr/en/node/3851.

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü. (t.y.). *Land registry and cadastre information system (TAKBIS).* https://www.tkgm.gov.tr/en/land-registry-and-cadastre-information-system-takbis. (Erişim Tarihi: 11.04.2026).

Tekelioğlu, N. (2022). Dijital tapu sicili: Blokzinciri teknolojisinin tapu sicilinde kullanılmasına dair karşılaştırmalı bir inceleme. *İstanbul Hukuk Mecmuası, 80*(1), 1-39. https://doi.org/10.26650/mecmua.2022.80.1.000.

Themistocleous, M. (2018). Blockchain technology and land registry. Cyprus Review, 30(2), 195-202. https://doi.org/10.26650/mecmua.2022.80.1.0001.

TKGM *İşlem Yapılamaz;* https://www.tkgm.gov.tr/en/node/11754 (Erişim Tarihi: 14.05.2026).

Triplett, W. J. (2025). Digital divide in cybersecurity. *Cybersecurity and Innovation Technology Journal, 3*(1), 1–8.

Tümerdem, M. (2017). Taşınmaz rehninde belirlilik ilkesi. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, 8*(32), 337-365. https://izlik.org/JA47SS69KL.

Türkiye Cumhuriyeti. (2001). Türk Medeni Kanunu (Kanun No. 4721). Resmî Gazete (Sayı: 24607).

World Economic Forum. (2016). *Poly-governance models to address global challenges*. https://www3.weforum.org/docs/WEF_Poly-Governance_Models_Address_Global_Challenges_2016.pdf

Zevenbergen, J. (2002). *Systems of land registration: Aspects and effects*. Netherlands Geodetic Commission.

Yerel Yönetimlerde E-Yönetişim Modelleri: Türkiye ve Dünyadaki Kentler Üzerinden Karşılaştırmalı Bir Analiz

E-Governance Models in Local Governments: A Comparative Analysis of Cities in Turkey and Around the World

Ali Tosun[1]

Öz

Bu çalışma, yerel yönetimlerde e-yönetişim uygulamalarını Türkiye ve dünyadaki kentler üzerinden karşılaştırmalı olarak ele almayı amaçlamaktadır. Araştırmada dijital katılım mekanizmaları, çevrim içi kamu hizmetleri, açık veri uygulamaları ve vatandaş-yönetim etkileşimi temel değerlendirme kriterleri olarak kullanılmıştır. Bulgular, e-yönetişim uygulamalarının katılımcı, hizmet odaklı, açık veri ve akıllı kent modelleri çerçevesinde şekillendiğini ve geçmişten günümüze doğru hızlı bir şekilde geliştiğini göstermektedir. Gerek Türkiye'deki bazı kent uygulamaları gerekse de Barcelona, Seoul ve Tallinn gibi kent örneklerinde dijital katılım ve veri temelli yönetim ön plana çıkarken, Türkiye'de e-belediye hizmetleri artmakta, ancak katılım mekanizmaları hâlâ sınırlıdır. Çalışma, yerel yönetimlerin dijital yönetişim kapasitesini artırmaya yönelik öneriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Yönetimi, E-yönetişim, Dijitalleşme, Teknoloji.

JEL Kodları: H83, H11, O33.

Abstract

This study aims to provide a comparative analysis of e-governance practices in local governments across cities in Turkey and around the world. The research utilized digital participation mechanisms, online public services, open data applications, and citizen-government interaction as key evaluation criteria. The findings indicate that e-governance applications have evolved rapidly from the past to the present, taking shape within the frameworks of participatory, service-oriented, open data, and smart city models. While digital participation and data-driven governance take center stage in both certain municipal applications in Turkey and examples such as Barcelona, Seoul, and Tallinn, e-municipal services are increasing in Turkey, yet participation mechanisms remain limited. The study offers recommendations aimed at enhancing local governments' digital governance capacity.

Keywords: Public Administration, E-Governance, Digital Transformation, Technology.

JEL Codes: H83, H11, O33.

1. Giriş

Yerel yönetimler vatandaşlara en yakı idari birimler olarak hizmet sunumu bağlamında kamu yönetiminin önemli unsurları olarak görülmektedir. Yerel yönetimler, küreselleşmenin getirdiği dönüşüm ve değişim çerçevesinde çeşitli açılardan bireylerin lehine bir yapıya bürünerek dijital teknolojilerin kullanımıyla beraber belirli ilkeler etrafında biçimlenmiştir. Bu ilkeler şeffaflık, katılımcılık ve hesapverebilirlik gibi unsurlar etrafında bilgi teknolojilerinin bilgi alma ve hizmet alma durumlarını belirli düzeylerde dönüştürmüştür. Yönetişimin dijital bir boyutu olarak e-yönetişim, kamu hizmet sunumu açısından dijital ortamlarda bireylerin aktif bir şekilde yönetim süreçlerine dâhil olmasını ifade etmektedir. Bu durumun yerel birimlerin bireylerin hizmet alımını ve iletişimi kolaylaştıracak şekilde şekillendiği söylenebilir. Bu sebeple geleneksel yönetim anlayışından daha katılımcı olan ve veri temelli bir yönetişim modeline geçiş ve uygulama olanaklı olmaktadır. Çalışmanın amacı, farklı kentlerde var olan uygulamalar bağlamında e-yönetişim unsurunun çeşitli kaynaklar ve dokümanlar aracılığıyla ortaya konulması ve karşılaştırılmasıdır. Bu durumun dijital teknolojilerle beraber sosyal ve siyasal bir perspektiften ele alınan bir boyuta da sahip olduğu görülmektedir. Özellikle Türkiye'deki

[1] Dr., Bağımsız Araştırmacı, alitosunn@yahoo.com

kentlerin dünyadaki belirli gelişmiş kentlerle kıyaslandığında arka planda kaldığı ve geliştirilmesi gereken yönlerinin olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırma nitel bir çalışmadır ve doküman analizi ve karşılaştırmalı analiz çerçevesinde tasarlanmıştır. Elde edilen çıktılar/bulgular, e-yönetişim uygulamalarının sadece teknolojik bir dönüşüm olmadığını yönetişim anlayışında köklü bir değişimi de ifade ettiğini göstermektedir.

2. Yerel Yönetimlerde E-Yönetişim ve Dijital Dönüşüm

Yerel yönetimler kamu hizmetinin sağlanmasında vatandaşa en yakın birimler olarak ifade edilmektedir. Yerel yönetimlerin merkezi idarenin dışında yerel hizmet sağlayıcı bir misyonu bulunmaktadır (Yılmaz & Telsaç, 2021). Bu idari yapılar kamusal hizmetin sağlanmasında bireylerin talep ve ihtiyaçlarının sağlanmasında ön plana çıkan kamu tüzel kişilikleridir. Bu noktada bu yapıların etkinliği, kamu hizmeti dışında bireylerin katılımı ile de değerlendirilmektedir. Özelikle geleneksel yönetim yapısının merkezi boyutunun en aza indirildiği ve bireylerin yerel alanda hâkim olmalarına olanak sağlaya yerel yönetim yapıları, katılımcı bir boyutlu yönetişim eksenli bir alan da sağlamaktadır. Bu yönüyle hizmet sağlamanın dışında yönetişim ilkesine uygun yasal bir yapının varlığı söz konusudur.

Halka en yakın idareleri oluşturan yerel yönetimler, siyasal/idari süreçlere vatandaşların katılmasına imkânı sağladığı için demokrasinin önemli unsurları olarak görülmektedir (Oktay & Durmuş, 2024: 3-6). Yönetişim kavramı, kamusal alanda devletin tek başına önemli bir güç halinde ön plana çıkmasından ziyade bireylerin sivil toplum kuruluşlularının ve özel sektör temsilcilerinin kamu yönetimi sürecine dâhil olduğu bir çerçeveyi ortaya koymaktadır. Bu çerçevede daha şeffaf ve hesapverebilir bir kamusal alanın yaratılması ve yerel alanda daha katılımcı bir kültürün oluşturulması daha mümkün hale gelebilmektedir. Zira yerel yönetim uygulamalarında açıklık ve şeffaflık düzeyi katılımı da o derecede artırmaktadır (Yıldırım, 2024).

Bu yaklaşım, özellikle kırsal alandan kentsel alana doğru göçlerin yoğunlaşması ve kentsel alanın yönetimde önemli bir alan olmasıyla doğrudan ilişkilendirilmektedir. Zira kentsel alanın bireylerin hayatında birçok unsurla değerlendirilen bir boyutu bulunmaktadır. Bu durum kentsel alanda yönetişim odaklı bir yapının zorunlu olmasına bağlı şekilde dijital teknolojilerden yararlanılmasını gerektirmektedir.

E-yönetişim kamu yönetiminde yeni bir paradigma olarak ifade edilmektedir (Sayımer & Küçüksaraç, 2019: 176). E-yönetişim kapsamında bilgi çağının politika sürecine etkisi söz konusudur (Maltaş vd., 2021). E-yönetişim, iletişim ve bilgi teknolojilerinin kamu yönetimi süreçlerine dâhil edilmesiyle ön plana acıkan ve buna göre planlamaların yapıldığı bir kavramı ifade etmektedir. Bu noktada e-belediyecilik, yerel alanda kamu yönetimi yaklaşımına bağlı uygulama alanını tanımlamaktadır. Şeffaf kamu yönetiminde e-belediye hizmetleri önemli etkendir (Çiftçi & Çiftçi, 2023). Bu çerçevede belediyelerin çeşitli araçlarla bunu sağlamaya yönelik planlamaları ve girişimleri bulunmaktadır. Online hizmet sunumları, açık veri uygulamaları, mobil uygulamalar ile dijital katılım mekanizmaları bunları belirtmektedir. Bu araçlarla kamusal alanda vatandaşlarla çeşitli biçimlerde iletişim kurulmakta ve geri dönütlerin sağlanması olanaklı hale getirilmektedir. Bu noktada e-yönetişimin dijital alanın hizmet almacıyla kullanılması yanında dijital katılımı sağlayıcı bir role büründüğü görülmektedir.

Dijitalleşme süreci, birçok alanda olduğu gibi yerel yönetimlerin de yapı ve işleyişinde önemli dönüşümlere zemin hazırlamıştır. Bu kapsamda e-yönetişimin bilgi toplumunun ürettiği bir kavram olduğu ifade edilebilir (Sayımer vd., 2019: 423). Özellikle hızlı hizmet sunumu ve erişilebilirliğin gelişmesi bu etkilerden birkaçını ifade etmektedir. Bu noktada bireylerin kamusal alanda hizmet alırken çevrim içi hizmet alarak ilgili kamu idarelerine gitmeyerek bunu gerçekleştirdiği bilinmektedir. Dijital teknolojilerin bu yönüyle hem bireylerin işlem gerçekleştirmelerine olanak sağladığı hem de dijital ortamda katılımcı bir yapının oluşmasına katkı sağladığı söylenebilir. Bu durum kamu idarelerinin rasyonel/etkinlik ve verimli politikalar geliştirmelerine etki etmektedir.

Dijitalleşmenin teknik boyutunun bir yana toplumsal alanda bir dönüşüm yaşanmasına da yardımcı olduğu ve bireylerin katılımcı tutum ve davranışlarını geliştirdiği savunulabilir. Bilgi teknolojilerindeki hızlı gelişim

kamu yönetiminin hizmet sunumunda hız, kalite ve maliyet bakımından olumlu sonuçlar doğurmuştur (Güler & Şahnagil, 2017). Özellikle hızlı ve sürdürülebilir iletişim teknolojilerini varlığı, klasik kamu idareleri-vatandaş ilişkilerini dönüştürmüş ve yönetişim odaklı bir boyuta evrilmesine katkı sağlamıştır. Katılımcı bir yapı doğuran bu teknolojik gelişim, çeşitli unsurların da etkisiyle eşit bir düzeyde ilerlemeyebilmektedir. Dijital okuryazarlığın bireyler arasında farklı düzeylerde olması, teknolojik alt yapıların eksikliği ve sosyoekonomik farklılıklar bu noktada dijital dönüşümün bireyler arasında eşit bir düzeyde algılanmasını ve kullanılmasını engelleyebilmektedir.

E-yönetişim bilgi ve iletişim teknolojilerini merkeze alan ağ temelli bir yönetişim sistemidir (Sayımer & Büyüksaraç, 2019: 261). E-yönetişimin bu çerçevede değerlendirildiğinde kamusal hizmet sunumu ile birlikle birey katılımını önemli bir noktaya getirdiği yadsınamaz. Dünyada yaşanan değişim/dönüşümlerin birçok alanda olduğu gibi kamu yönetiminde etkisi söz konusudur (Şengül & Balıkçı, 2021). Teknolojik gelişmelerin etkisiyle, vatandaşların ortak ihtiyaçlarını karşılayan kamu hizmeti anlayışında değişim sürekli artmaktadır (Ok & Uysal, 2025). Bu durum yönetimde klasik bir yapıdan ziyade hızlı etkin ve sürdürülebilir bir yapının ortaya çıkmasına etki etmiştir. Bu paradigmal değişim, etkinliği artırmakta ve katılımcı demokrasinin yerel düzeyde güçlenmesine etki etmektedir. Ancak bu durumun gerçekleşmesi ve dijital bir yapının oluşturulması, teknolojik alt yapıların güçlü olması ve dijital eşitsizliklerin minimum olduğu bir alanda söz konusu olabilmektedir.

3. Türkiye'de Yerel Yönetimlerde E-Yönetişim

Dijitalleşmenin gelişimine paralel bir şekilde toplumsal alanın bireylerin ihtiyaçlarına uygun bir duruma evrildiği görülmektedir (Uysal vd., 2023). Bilgi/iletişim teknolojilerinde yaşanan birçok alanda olduğu gibi devlet-vatandaş ilişkilerini ve kamu yönetimlerini yüksek düzeyde derinden etkilemiştir (Örselli vd., 2018). E-yönetim, kamu yönetimi alanında 1990'lı yıllarda öne çıkan ve ilgi çeken kavramlardan biridir (Durna & Özel, 2008). E-yönetişim bu bağlamda yeni kavram değildir (Zeka, 2014).Türkiye'de yerel yönetimlerde e-yönetişim uygulamaları, özellikle 2000'li yıllardan itibaren kamu yönetiminde dijitalleşme politikalarının güçlenmesiyle birlikte belirgin bir gelişim göstermiştir. Bu süreçte belediyeler, hizmet sunumunu hızlandırmak ve vatandaşla etkileşimi artırmak amacıyla bilgi ve iletişim teknolojilerini daha yoğun şekilde kullanmaya başlamıştır. Yerel alanda bireylere en yakın birim olarak yerel yönetimler (Kılıç, 2025) hizmet sunumu açısından ön plandadır. Dijital belediyecilik anlayışı, temel olarak vatandaşların belediye hizmetlerine zaman ve mekân sınırlaması olmaksızın erişebilmesini hedefleyen bir dönüşüm sürecini ifade etmektedir. Bu kapsamda çevrimiçi işlem portalları, mobil uygulamalar ve elektronik başvuru sistemleri yaygınlaşmıştır.

Türkiye'de dijital belediyecilik uygulama ve hizmetleri, kamusal hizmetlerin dijital alana taşınmasıyla başlayan bir sürece sahipken son zamanlarda katılımcı ve etkileşime dayalı bir yapısal şekillenmenin oluştuğu görülmektedir. Belediyelerin internet siteleri vasıtasıyla kamusal hizmetlerin takibi ile birlikte katılımı artırıcı vatandaş görüş ve düşüncelerinin alındığı uygulamalar ön plana çıkmaktadır. Bu durum yerel alanda katılımcı bir durumun oluşmasına katkı sağladığı gibi yönetişim eksenli bir ortamın da oluşmasına katkı sağlamaktadır. Zira yönetişimin katılımcı boyutu bunu beraberinde getirmektedir (Çıkmaz & Çiftçi, 2025). Bu durumun belediyelerin dijital alt yapıları ile olanakları çerçevesinde farklılıklar gösterdiği ve her yerel birim özelinde teknolojik düzeyin farklılaştığı bilinmektedir.

Büyükşehir belediyeleri, özellikle e-yönetişim uygulama ve olanaklarının en gelişmiş örneklerine sahip yerel idari birimler olarak ön plana çıkmaktadır. E-yönetişimin etkili bir aracı olarak e-belediye unsuru önem taşımaktadır (Balcı & Akçakaya, 2023). Yerel alandaki bu durum bireyler lehine bir durum oluşturmaktadır. E-yönetişim teknoloji tabanlı yapısı (Şahin, 2018) bu kapsamda ön plana çıkmaktadır Bu durum, büyükşehirlerin yoğun nüfuslu bölgeler olmasıyla doğrudan ilişkilidir. Zira kalabalık kent alanlarının bireylerin talep ve beklentilerine uygun bir yapıda olması teknolojik imkânların buna uygun şekilde kullanılmasıyla anlamlı hale gelmektedir. Dijital platformların bu çerçevede İstanbul, Ankara ve İzmir gibi yoğun nüfuslu bölgelerde dijital kolaylıklar sağlarken veri temelli hizmetler de sunduğu görülmektedir.

Gelişmiş alt yapıların kullanılması bireylerin dijital ortamlarda kentsel alanda faaliyetlerde bulunmalarına etki ederek kentsel alanda katılımcı tutum ve davranışlar geliştirmeleri açısından kayda değerdir.

Türkiye'de buna rağmen e-yönetişim çerçevesinde belirli yapısal sorunların da olduğu bilinmektedir ki belediyeler arasında kurumsal dijital yeterlilik ve kapasite farklılıkları vardır. Özellikle küçük belediyelerin büyükşehir belediyelerine göre bu noktada teknolojik imkânsızlıklara maruz kaldığı ve belirli noktalarda gelişemediği söylenebilir. Bu dijitalleşme sürecinin sınırlı bir şekilde ilerlemesine neden olurken bireylerin e-hizmetlere erişiminde de eşitliksiz bir çıktı doğurmaktadır. Bu durum dijital kapasitenin sınırlılığı ve verilerin korunması/güvenliği noktasında birtakım tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Türkiye'de e-yönetişim bağlamında önemli fırsatlar da bulunmaktadır (Yereli vd., 2015). Merkezi yönetimin dijital alandaki politika ve uygulamaları bu çerçevede yerel birimleri buna yönlendirmekte ve dijital dönüşümü ilerletebilmektedir Yine genç nüfusun teknolojiyle iç içe olması ve çevrim içi bir yaşam tarzına sahip olması, dijital belediye uygulamalarının içselleştirilmesini kolay hale getirmektedir. Keza sosyal medya ve mobil teknolojilerin yoğun kullanımı da yerel yönetimlerin vatandaşlarla hem daha hızlı iletişim kurmasına hem de bunu dolaysız bir şekilde yapmasına olanak sağlamaktadır.

Türkiye'de yerel idari alanlarda e-yönetişimin son yılarda büyük bir ilerleme içerisinde olduğu ve buna göre bir yapının sürdürüldüğü gözlemlenmektedir (Atmaca & Karaçay, 2020). E-yönetişimin bireylerin beklentileri karşılayarak daha katılımcı bir durum oluşturduğu değerlendirilebilir (Uzun, 2019). Ancak ülke genelinde teknolojik alt yapı ve olanakların farklılıklar göstermesi ve mali olanaksızlıkların bu noktada yerel birimler arasında farklılıklara ve eşitsizliklere neden olduğu söylenebilir. Özellikle belirli bölgelerde dijital belediyecilik uygulamalarının yoğunlaşması ile ülke genelinde dengeli ve kapsayıcı bir alanın yaratılmaması önemli sorunlar olarak tespit edilmektedir. Dijitalleşme ile ilgili politikalar ile teknik alt yapıların buna göre tasarlanması, dengeli ve eşit bir biçimde yerel alanda uygulanabilir hale getirilmesi önem taşımaktadır.

E-yönetişim sürecinin bir parçası olarak akıllı kent dinamiklerine uygun bir yapının Türkiye'deki birçok kentte ortaya çıktığı görülmektedir. Akıllı kent kentsel planlama, geliştirme ve yönetimdeki her türlü teknolojik yeniliği ifade eden kavramdır (Koçar Uzan, 2024: 941; Kürkcüoğlu & Baş, 2025). Zira nüfusun yarısından fazlası kentlerde yaşamaktadır (Meijer & Bolívar, 2016). Bu durum akıllı sistemleri daha da önemli bir hale getirmektedir. Akıllı kent uygulamalarının kentsel sorunları halletmede etkili oldukları bilinmektedir (Örselli vd., 2019). Zira özelikle 20. Yüzyıl ile beraber kentsel sorunlar artmaya başlamıştır (Toy, 2025). Akıllı kentleşme süreçlerinde belediyeler ön plana çıkmaktadır (Sakatya vd., 2025). İstanbul'da akıllı kent dinamiklerinin olduğu ve kentsel alanın buna uygun tasarlandığı uygulamalar mevcuttur (Kara Çetinkaya, 2025). İzmir'de akıllı kent uygulamalarına uygun şekilde akılı çevre, akılı insan, akıllı yapılar, akıllı ekonomi, akılı mekân yönetimi, akıllı sağlık, akılı ulaşım, akılı yönetişim, akıllı enerji, akılı alt yapı ve buna uygun dinamik yapılanmaların olduğu görülmektedir (Güney & Yalçın, 2024). Buna uygun şekilde akıllı kent politikalarının kentte ön plana acıktığı ve buna uygun çalışmaların sürdüğü söylenebilir (Kara Çetinkaya, 2025). Ankara'da ise e-katılımın sürdürülebilirliği açısından farklı uygulamaların ön plana çıktığı görülmektedir. Bilgi sistemleri, danışmanlık hizmetleri, e-karar alma ve vatandaşla yönetim arasında iletişimi sağlayan mekanizmaların varlığı bu çerçevede ifade edilebilmektedir (Demirhan & Öktem, 2023). Ankara'da e-yönetişim odaklı kent uygulamalarının akılı şehir bağlamında hedef ve stratejilerin belirlenerek buna uygun çalışmaların sürdüğü görülmektedir (Kara Çetinkaya, 2025). Bu durumun vatandaş katılımını ve yönetimle dinamik bir iletişim kurmasını olanaklı hale getirdiği savunulabilir. Bursa'da akıllı kent dinamiklerine uygun yapıda olma amacına yönelik veri merkezi, e-belediye yazılım/uygulamaları, denetim bilgi sistemi, bilgi edinme sistemi, kent alanlarına yönelik dijital bilgi sistemleri, akıllı kent alanları uygulamaları gibi araçlar bulunmaktadır (Şahin & Yılmaz, 2019; https://akillisehir.bursa.bel.tr/). Bu araçların vatandaşların yönetimsel ve kentsel anlamda aktif ve katılımcı bir role bürünmesine etki etmektedir. Bu durumun akıllı şehirler ve dinamikleri (Demirkıran vd., 2021) bağlamında ele alınması daha doğru bir perspektif sunacaktır. Kayseri'de de akıllı şehir uygulamalarının vatandaşların aktif katılımına uygun bir yapı oluşturduğu ve kentsel alanda dijital bir gelişimin yaşandığı değerlendirilebilmektedir (Eymen & Urfalı, 2019). Konya'da akıllı kent uygulamalarına uygun şekilde akıllı ekonomi, akıllı vatandaş, akıllı yönetişim, akıllı hareketlilik, akıllı çevre,

akılı hayat gibi uygulama ve araçların kentsel alanda bireylerin etkinliğini artırmaya yönelik oluşturulduğu görülmektedir (Bilici & Babahanoğlu, 2019). Çanakkale'de (Gül & Atak Çobanoğlu, 2017), Gaziantep ve Hatay'da (Bulut & Adıgüzel, 2023) akıllı kent uygulama ve sistemlerinin olduğu ve vatandaş katılımını daha dinamik bir hale getirdiği ifade edilebilir. Akıllı yönetişimin (Akıllı Şehirler Beyaz Bülteni, 2026) kentsel alanın katılımcı olmasına yönelik bir vatandaşı içine alan yapısı bu kapsamda görülebilir. Akıllı kentin bileşenleri (Yimsek & Yakar, 2023; Bozkurt, 2023) buna uygun kentsel alanın dizaynını mümkün kılmaktadır. Türkiye'de birçok entte yerel yönetim birimlerinde mobil uygulamaların olduğu ve vatandaş katılımını doğrudan etkilediği söylenebilir (Gürsoy, 2019). Türkiye'de farklı kentlerde akılı sistemlerin olduğu ancak daha fazla geliştirilmesi gerektiği de ifade edilebilir (Mirghaemi, 2019). Şehir sakinlerinin görüşlerini teknolojik mekanizmalar aracılığıyla iletmesi değerlendirme ve karar alım sürecini de çok paydaşlı bir boyuta getirmektedir (Yıkıcı & Avaner, 2026). E-yönetişim kavramının dijital teknolojilerin yaygınlaşmasına bağlı yönetim süreçlerine vatandaş katılımını ifade eden özelliği (Büyükcivil vd., 2026) bu bağlamda katılım düzeyini artırmaktadır. Akıllı kentlerin teknik alt yapıları sayesinde başarı kazandığı ve ön plana çıktığı ele alındığında (Kaygısız & Aydın, 2017) bu durum daha da önemli hale gelmektedir. Öğrenen ve öğreten kent özelliği bu bağlamda söz konusu olabilmektedir (Kılınç, 2019). Akıllı kent uygulamalarının kentsel sorunları halletmede etkili oldukları bilinmektedir (Örselli vd., 2019).

4. Dünyada E-Yönetişim Modelleri ve Kent Örnekleri

E-yönetişim dünyadaki seyri, dijitalleşmenin bir boyutu olduğu gibi yönetimsel çerçevede de bir değişime sahiptir. Dijital yönetişimin (Özer, 2017) değişimde önemli bir unsur olduğu görülmektedir. Bu durum kamu yönetiminde bir paradigma değişimine paralel bir sürece sahiptir. Kamusal alanda yeni anlayışların klasik anlayışların yerini aldığı gözlemlenmektedir (Ozan, 2020). Dijital çağın hızlı bir şekilde gelişimi, kamu yönetiminde önemli değişimleri getirmiştir (Karakoyunlu, 2026). Birçok ülke ve kentlerinde bilgi ve iletişim teknolojileri yoğun bir düzeyde kullanılmakta ve kentsel alana yönelik şeffaf ve katılımcı yönetim modellerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu durumun katılımı artırarak bireylerin dolaylı veya doğrudan yönetim sürecine dâhil olmasına katkı sağlamıştır. Ülkelerin dijital yetkinlikleri ve süreçleri birbirinden farklı olmakla beraber politik sistemleri, finansal kapasiteleri ile kurumsal yapıları buna göre şekillenmekte ve farklı olmaktadır. Zira küreselleşme sürecinin bir sonucu olarak tüm dünyada teknolojinin önemli bir değişim ve dönüşüm yarattığı görülmektedir (Doğan & Ustakara, 2013).

Gelişmiş ülkelerde e-yönetişim süreci, açık veri politikaları, entegre kamu hizmet araçları ile dijital vatandaşlık unsurları etrafında biçimlenmektedir. Dijital alanın gelişimiyle birlikte kara alım süreçlerinin de daha şeffaf ve çok paydaşlı bir yapıya dönüşmesi ülkelerin amaçlarını belirtmektedir. Dijital alanın etkisiyle sıfırdan akıllı kent modeller olanaklı hale gelmektedir (Karaman & Oğultürk, 2024). Bu durumun Avrupa ülkelerinde yerel yönetimler bağlamında birçok uygulama ile yaygınlaştığı gözlemlenmektedir. Yerel demokrasinin güçlenmesine yönelik çevrim içi oylama ve katılımcı bütçe gibi araçlar bu noktada ön plan çıkmaktadır. Bu da vatandaş katılımını artırarak kentsel alanın yönetişim anlayışına uygun olmasına etki etmektedir.

Başarılı kentler incelendiğinde e-yönetişim bazı şehirlerde önemli bir unsur haline gelmiş ve küresel ölçekte buna göre tanımlanmıştır. Estonya'nın Tallinn kenti entegre kamu hizmetleri ve dijital kimlik sistemi ile çevrim içi uygulamaların yoğun olduğu bir kent örneği olarak tanımlanmaktadır. Dijital imza, dijital kabine, dijital vergi, dijital kimlik ve buna uygun olarak birçok alanda dijital uygulama ve araçların Tallin'de ön planda olduğu ve vatandaş katılımını yoğunlaştırdığı görülmektedir (Kemeç, 2022; https://environment.ec.europa.eu/). Keza Barcelona açık veri politikalarıyla bireyleri katılım sürecine dâhil eden yapısıyla (Örselli & Dinçer, 2019), Singapur ulusal çapta dijitalleşme stratejileriyle ve Akıllı Ulus stratejisiyle kentsel alanda çeşitli uygulamaları yürütmektedir (Yalçıner Ercoşkun & Özel Mazlum, 2025). Seul akıllı kent teknolojileriyle (Erkek, 2023), Stockholm'de bireylerin hayatını kolaylaştırıcı akıllı kent uygulamaların varlığı (Şahin & Yılmaz, 2019) Amsterdam ise kentsel alanda sürdürülebilirlik anlayışına uygun kent uygulamaları ve inovasyon unsuru ile ön plana çıkmaktadır (Sayımer & Yazıcı, 2015). Kentte

uzun vadeli stratejik amaçlar doğrultusunda ortaya konan yönetişim odaklı bir süreç söz konusudur (Gökalp & Şenol, 2021). Bu kentlerin çeşitli alanlarda dijital teknolojileri etkili ve verimli bir şekilde kullanmaları ile buna göre yerel ve ulusal politikalar geliştirmeleri ve uygulamaları kentsel alanın etkinlik ve katılımcı bir perspektifle dizayn edilmesine imkân vermiştir. Bu da kentsel alanın bu anlayışa uygun şekilde gelişmesine ve tanınır olmasına katkı sağlamaktadır.

Dünyada ön plana çıkan bu kentlerdeki temel yaklaşım, dijitalleşmenin hem hizmet sunumunda hem de bireylerin etkinliğinin sağlanmasına yönelik olarak yönetişim süreçlerinin yapılandırılmasıdır. Kentsel alanda veriye tabi karar alım süreci ve yerel politikaların bu çerçevede tasarlanması, politika üretimi noktasında sonuç vermektedir. Kentsel alanda vatandaşların geri bildirimde bulunarak yönetim kanallarıyla iletişim kurabilmeleri, yönetsel şeffaflığı sağlarken aynı zamanda kamu kurumlarına güven duyulmasına da imkân vermektedir. Haliyle özelikle kentsel alanların sürekli göç alan yerler olması ve kalabalıklaşması kentsel alanların planlanmasına olan ihtiyacı da artırmaktadır (Uçar vd., 2017). Özellikle akıllı kent uygulamalarının gelişmiş ülkelerde daha fazla yaşam alanı bulduğu görülmektedir (Alpago vd., 2025). Teknoloji ile gelişmişliğin bu noktada doğrusal bir ilişkiye sahip olduğu da görülebilmektedir.

Akıllı kent yaklaşımı, e-yönetişimin yerleşmesi ve gelişimi açısından önemli bir faktör olarak görülmektedir (https://www.akillisehir.com/). Yapay zeka teknolojilerini kullanımı, veri temelli paylaşım ve nesnelerin interneti gibi uygulamalar kent yönetimine entegre edilebilmektedir. Bununla trafik yönetimi, çevre planlaması ile enerji kullanımı noktasında etkili sonuçlar ortaya çıkmakta ve sürdürülebilir bir yapı elde edilmektedir. Akıllı kent sistemlerinin dijital hizmetleri sağlarken bireylerin hayatını kolaylaştıran bir etkiye sahip olduğu bilinmektedir. E-yönetişim modelleri, yerel idareler için dijital dönüşüm çerçevesinde önemli bir unsur haline gelmektedir. Bu kapsamda başarılı olan kentlerin hem görünürlük açısından hem de vatandaş katılımı açısından önemli bir hüvviyete sahip olduğu yadsınamaz bir gerçek haline gelmiştir. Bu durum diğer ülkeler ve kentler için de takip edilmesi gereken önemli örnekler sunmaktadır. Çözümler sunan ve geliştiren kentler, diğer yerel idarelerin de buna göre politikalar geliştirmeleri ve dijital alt yapılarını güçlendirmeleri açısından etkili örnekler olarak ortaya çıkmaktadır.

5. Yöntem

Bu araştırma, yerel birimlerde yönetişim uygulamalarının Dünyada kentleri ve Türkiye'deki belirli kentler üzerinden ele alıp incelemeyi amaçlayan nitel bir çalışmadır. Çalışmada temel olarak doküman analizi kullanılmıştır. Araştırmanın amacı, nihai olarak değerlendirildiğinde farklı kentlerdeki e-yönetişim uygulamalarını belirli kriterler çerçevesinde değerlendirerek benzerlik ve farklılıkları ortaya koymaktır.

5.1. Araştırma Deseni ve Amacı

Çalışma, nitel araştırma yaklaşımı kapsamında tasarlanmış olup karşılaştırmalı durum çalışması özelliğine haizdir. Bu desen, farklı ülke ve kentlerdeki e-yönetişim uygulamalarının bütüncül bir şekilde incelenmesine ve yorumlanmasına olanak sağlamaktadır.

5.2. Veri Toplama Yöntemi

Araştırmada birincil veri toplama yöntemi olarak doküman analizi kullanılmıştır. Web siteleri, dijital hizmet platformları ve akademik literatür incelenmiştir.

5.3. Veri Analizi Yöntemi-Sınırlılıklar

Toplanan veriler betimsel analiz ve karşılaştırmalı analiz teknikleri kullanılarak değerlendirilmiştir. Öncelikle her kent kendi içinde e-yönetişim uygulamaları açısından analiz edilmiş, ardından belirlenen kriterler doğrultusunda kentler arasında karşılaştırmalar yapılmıştır. Araştırma, yalnızca erişilebilir açık kaynak verilerle sınırlı olup seçilmiş kentlerle sınırlı olarak tüm dünya kentlerini kapsamamaktadır.

6. Bulgular

Tablo 1: Dijital Hizmet ve Altyapı Karşılaştırması

Kent / Ülke	Dijital Hizmetlerin Kapsamı	Mobil Uygulama Entegrasyonu	Açık Veri Kullanımı	Akıllı Kent Altyapısı	Genel Değerlendirme
İstanbul	Geniş bir çerçevede işlemler söz konusudur	Yüksek düzeyde	Orta düzeyde	Gelişmekte	Dijitalleşme güçlü bir yapıda ancak heterojen bir yapı bulunmaktadır.
Ankara	Orta/İleri düzeydedir.	Orta düzeyde	Düşük/Orta düzeyde	Orta düzeyde	Altyapı var fakat veri entegrasyonu sınırlı bir yapıdadır
İzmir	Geniş bir kapsama sahiptir.	Yüksek düzeyde	Orta düzeyde	Orta/İleri düzeyde	Kullanıcı dostu sistemler gelişmiş
Tallinn	Çok yüksek düzeyde	Çok yüksek düzeyde	Yüksek düzeyde	İleri düzeyde	Entegre-tam dijital kamu ekosistemi bulunmaktadır.
Singapur	Çok yüksek düzeyde (devlet hizmetlerinin çoğu dijitaldir)	Çok yüksek düzeyde	Yüksek düzeyde	Çok ileri düzeyde	Merkezi planlamaya dayalı güçlü dijital devlet
Barcelona	Yüksek (belediye hizmetleri/katılım platformları)	Orta/Yüksek düzeyde	Çok yüksek düzeyde	İleri düzeyde	Açık veri ve vatandaş odaklı güçlü bir sistem bulunmaktadır.
Seul	Çok yüksek düzeyde	Çok yüksek düzeyde	Orta/Yüksek düzeyde	Çok ileri düzeyde	Akıllı şehir teknolojilerinde öncü bir model bulunmaktadır.
Amsterdam	Yüksek düzeyde	Orta düzeyde	Çok yüksek düzeyde	İleri düzeyde	Sürdürülebilirlik/açık veri odaklı bir model bulunmaktadır.

Tablo 2: Katılım ve Şeffaflık Analizi

Kent / Ülke	Vatandaş Katılım Mekanizmaları	Dijital Geri Bildirim Sistemleri	Şeffaflık Düzeyi	Açık Yönetim Politikaları	Genel Değerlendirme
İstanbul	Orta düzeyde	Orta düzeyde	Orta düzeyde	Gelişmekte	Katılım var ancak sınırlı etkileşim söz konusudur.
Ankara	Düşük/Orta düzeyde	Düşük/Orta düzeyde	Orta düzeyde	Sınırlı düzeyde	Daha çok hizmet odaklı yapı bulunmaktadır.
İzmir	Orta/Yüksek düzeyde	Orta/Yüksek düzeyde	Orta düzeyde	Gelişmiş/gelişmekte	Katılımcı belediyecilik ön planda
Tallinn	Çok yüksek düzeydedir (dijital oylama ve katılım sistemleri)	Çok yüksek düzeyde	Çok yüksek düzeyde	Tam açık yönetim yaklaşımı bulunaktadır	Dijital demokrasiye en yakın modeller bulunmaktadır.
Singapur	Orta düzeyde	Yüksek düzeyde	Yüksek düzeyde	Stratejik şeffaflık	Katılım sınırlı fakat veri yönetimi güçlü bir yapıdadır.
Barcelona	Çok yüksek düzeyde	Çok yüksek düzeyde	Çok yüksek düzeyde	Açık belediyecilik modeli vardır.	Vatandaş odaklı güçlü yönetişim vardır.
Seul	Yüksek düzeyde	Çok yüksek düzeyde	Orta/Yüksek düzeyde	Akıllı katılım sistemleri vardır.	Teknoloji odaklı katılım modeli vardır.
Amsterdam	Yüksek düzeyde	Yüksek düzeyde	Çok yüksek düzeyde	Açık veri+katılım dengesi	Dengeli ve sürdürülebilir model vardır.

Elde edilen bulgular, yerel yönetimlerde e-yönetişim uygulamalarının hem dijital hizmet kapasitesi hem de katılım ve şeffaflık boyutları açısından ülkeler ve kentler arasında belirgin farklılıklar gösterdiğini ortaya koymaktadır. Türkiye'deki büyükşehir belediyeleri dijital hizmet sunumu açısından önemli bir ilerleme kaydetmiş olsa da, bu gelişimin daha çok "hizmet odaklı dijitalleşme" düzeyinde kaldığı görülmektedir. Buna karşılık dünya örneklerinde özellikle Tallinn, Singapur ve Barcelona gibi kentlerde dijitalleşmenin yalnızca hizmet sunumunu değil, aynı zamanda yönetişim yapısını da dönüştüren bütüncül bir modele evrilmiştir. Sonuç olarak ele alındığında ülkeler ve şehirlerarası farklılıklar bulunmakla beraber ülkelerin sosyal ve siyasal dinamiklerinin kentsel alana birçok yönden etkide bulunduğu ve yönetişim/katılım boyutunun buna göre biçimlendiği görülmektedir. Bu durum hem teknolojik alt yapıların hem de siyasal/yönetsel yapının belirli

kentlerde geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir. Gelişmiş dünya kentleri açısından ele alındığında Türkiye'deki kentlerin bu noktada geri kaldığı gözlemlenmektedir.

7. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada hem dünyanın ön plana çıkan kentleri hem de Türkiye'deki belirli kentlerin e-yönetişim çerçevesinde ele alınmıştır. Elde edilen çıktılar, dijitalleşmenin hem hizmet sunumu hem de bireylerin yönetim kanallarının açık olması açısından önemli olduğunu göstermektedir. Özellikle kentler arasında alt yapı ve katılım düzeyi açısından açık farklılıklar söz konusudur. Türkiye'deki yerel birimlerin gelişmişlik düzeylerinin katılım olgusundan ziyade daha çok hizmet sunumu açısından ele alınıp geliştiği görülmektedir. Bu durum büyükşehir belediye uygulama ve araçlarında açıkça ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin özellikle katılım boyutunda ve karar alım süreçlerinde dünyanın belirli kentlerinin gerisinde kalmıştır. Buna karşılık Amsterdam, Seul ve Barcelona gibi kentlerde dijitalleşmenin hizmet sunumunu kolaylaştıran bir araçtan ziyade şeffaflığı artıran ve vatandaşları yönetime daha etkin şekilde dâhil eden bir yönetişim modeli olarak biçimlendiği görülmektedir. E-yönetişim uygulamalarının başarısında teknolojik altyapı tek başına yeterli olmamakla birlikte dijital hizmetlerin yaygınlığı kadar vatandaşların bu süreçlere katılımını sağlayan/sağlayacak araçların geliştirilmesi, açık veri politikalarının güçlendirilmesi ve yönetsel şeffaflığın artırılması da büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda Türkiye'deki yerel yönetimlerin dijital dönüşüm süreçlerini yalnızca teknik bir modernleşme olarak değil, katılımcı yönetişim anlayışını destekleyen bütüncül bir dönüşüm süreci olarak ele alması gerekmektedir. Değerlendirildiğinde e-yönetişim, hem yerel yönetimlerin hem de vatandaşların etkinliğini artıran önemli bir araç olmakla birlikte gerçek sonucu ve başarısı hesap verebilirlik, vatandaş katılımı ve şeffaflık ilkeleriyle desteklendiğinde ortaya çıkmaktadır. Gelecekte yerel yönetimlerin dijital dönüşüm politikalarını bu faktörleri merkeze alarak geliştirmeleri, daha kapsayıcı/sürdürülebilir bir yerel yönetişim yapısının oluşturulmasına/biçimlenmesine katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

Akılı Şehir, https://www.akillisehir.com/idet/77/991/akilli-sehir-dunya-ornekleri. (Erişim Tarihi: 06.06.2026).

Akıllı Şehir Bursa, https://akillisehir.bursa.bel.tr/pj-categs/yonetisim/. (Erişim Tarihi: 06.06.2026).

Akıllı Şehirler Beyaz Bülteni, https://webdosya.csb.gov.tr/db/cbs/menu/akillisehirler-kitap_20190311022214_20190313032959.pdf. (Erişim Tarihi: 06.06.2026).

Alpago, H., Mussa, M. O. M. & Alshrife, F. M. (2025). Dijitalleşme, Teknolojik Gelişmeler ve Yapay Zekâ Destekli Bilgi Teknolojisi Çağının Yaşam Modeli Olarak Akıllı Şehirler, *İmgelem*, *16*, 377-408.

Atmaca, Y. & Karaçay, F. (2020). Türkiye'deki Kamu Yönetimi Reformlarında Dijitalleşme ve E-Yönetişim. *İnternational Journal of Managment and Administration*, *4*(8), 260-280.

Balcı, D. & Akçakaya, M. (2024). Akıllı Kent Vizyonunda Yönetişimden E-Yönetişime Bir Örnek: E-Belediye Uygulaması. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *25*(3), 1227-1252. https://doi.org/10.26745/ahbvuibfd.1322634.

Bilici, Z. & Babahanoğlu, V. (2019). Akıllı Kent Uygulamaları ve Konya Örneği. *Journal of Academic Approaches*, *9*(2), 124-139. https://izlik.org/JA64AL79GY.

Bozkurt, S. (2023). Akıllı Kentlerde Dijital Yönetişim: E-belediyecilik Uygulamaları. *Urban 21 Journal*, *1*(1), 69-80.

Bulut, A. & Adıgüzel, Ş. (2023). Akıllı Kent Yaklaşımı ve Büyükşehir Belediyelerinde Uygulama İmkanları: Gaziantep ve Hatay Büyükşehir Belediyeleri Örnekleri. *Uluslararası Akademik Birikim Dergisi*, *6*(2), 196-218.

Çıkmaz, E. & Çiftçi, Ş. (2025). Yeni Kamu Yönetimi ve Yönetişim: Modern Kamu Yönetiminde Dönüşüm. *Uluslararası Akademik Birikim Dergisi*, *8*(4), 691-705.

Çiftçi, S. & Çiftçi, L. (2023). Türkiye'de Büyükşehir Belediyelerinde E-Belediye Uygulamaları: Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *22*(87), 714-730. https://doi.org/10.17755/esosder.1181306.

Demirhan, K., & Öktem, M. K. (2023). The Sustainability of E-Participation in Local Governments: The Case of Municipalities in Ankara. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *25*(44), 279-292. https://izlik.org/JA43GW55LD.

Demirkıran, S., Yücel, M. A., Terzioğlu, M. K. & Selvi, A. (2021). Dijital Dönüşüm Sürecinde Akıllı Yönetişim. *Tesam Akademi Dergisi*, *8*(2), 489-519. http://dx.doi.org/10.30626/tesamakademi.971899.

Doğan, K. C. & Ustakara, F. (2013). Kamuda Bir Yapılanma Dönüşümü Olarak E-Devlet ve E-Yönetişim İlişkisi Üzerine. *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, *2*(3), 1-12.

Durna, U. & Özel, M. (2014). Bilgi Çağında Bir Yönetsel Dönüşüm Yaklaşımı: E-(Yerel) Yönetim/An Administrative Transformation Approach in the Age Of Information: E-(Local) Government. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *5*(10), 1-32. https://izlik.org/JA36KP78XC.

Erkek, S. (2023). Citizen Participation in A Smart City: The Seoul Case. *Kent Akademisi*, *16*(4), 2595-2610. https://doi.org/10.35674/kent.1367710.

European Green Capital Award Good Practices - Tallinn - Smart City sensors, https://environment.ec.europa.eu/topics/urban-environment/european-green-capital-award/inspiration/tallinn-smart-city-sensors_en. (Erişim Tarihi: 06.06.2026).

Eymen, A. & Urfalı, T. (2019). *Akıllı Şehir Uygulamaları İçin CBS Tabanlı Yer Seçim Analizleri: Kayseri Örneği*. Uluslararası Erciyes Bilimsel Araştırmalar Kongresi, Kayseri, Türkiye, 26 - 28 Nisan 2019, ss.933-944, (Tam Metin Bildiri).

Gökalp, D. & Şenol, P. (2021). Akıllı Kentlerin Gelişimi ve Kent Planlama İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme. *SKETCH Journal of City and Regional Planning*, *2*(2), 1-20.

Gül, A. & Çobanoğlu, Ş. (2017). Avrupa'da Akıllı Kent Uygulamalarının Değerlendirilmesi ve Çanakkale'nin Akıllı Kente Dönüşümünün Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22*(Kayfor 15 Özel Sayısı), 1543-1565. https://izlik.org/JA47NZ53EW.

Güler, T. & Şahnagil, S. (2017). Dijital Demokrasi ve Yönetişim İlişkisi Çerçevesinde E-Demokrasi/E-Devlet Uygulamaları. *JOEEP: Journal of Emerging Economies and Policy*, *2*(2), 16-29. https://izlik.org/JA67NR49PJ.

Güney, A. & Yalçın, E. (2024). Belediyelerde Akıllı Kent Uygulamaları: İzmir Büyükşehir Belediyesi. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, *7*(2), 656-669.

Gürsoy, O. (2019). *Akıllı Kent Yaklaşımı ve Türkiye'deki Büyükşehirler İçin Uygulama İmkânları*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.

Kara Çetinkaya, G. (2025). Büyükşehir Belediyelerinin Akıllı Şehir Politikaları: İstanbul, İzmir ve Ankara Örneği. In: Koçar Uzan, H. (ed.), *Yerel Yönetimler, Kentleşme ve Çevre Politikaları: Güncel Paradigmalar ve Uygulama Pratikleri*. Özgür Yayınları. DOI: https://doi.org/10.58830/ozgur.pub874.c3559.

Karakoyunlu, İ. (2026). Digital Public Administration from the Perspective of the European Union and Turkey: E-Governance and E-Government Applications. *Ankara Hacı Bayram Veli University Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences*, *28*(1), 317-344. https://doi.org/10.26745/ahbvuibfd.1809403.

Karaman, İ. & Oğultürk, M. C. (2024). Şehir Jeopolitiği Çerçevesinde Akıllı Kentler ve Güvenlik: NEOM-The Line Örneği. *Journal of Sustainable Equity and Social Research*, *1*(1), 15–29. https://doi.org/10.5281/zenodo.13334667.

Kaygısız, Ü. & Aydın, S. Z. (2017). Yönetişimde Yeni Bir Ufuk Olarak Akıllı Kentler - Smart Cities As A New Dimension in Governance. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *9*(18), 56-81. https://doi.org/10.20875/makusobed.292381.

Kemeç, A. (2022). Akıllı Ülke Deneyimlerinin Karşılaştırılması: Estonya ve Singapur Örnekleri. *Kent Akademisi*, *15*(2), 630-647. https://doi.org/10.35674/kent.1063765.

Kemeç, A. (2022). Akıllı Ülke Deneyimlerinin Karşılaştırılması: Estonya ve Singapur Örnekleri, *Kent Akademisi Dergisi*, 15(2), 630-647. https://doi.org/10.35674/kent.1063765.

Kılıç, D. (2025). Büyükşehir Belediyelerinde E-Yönetişim ve E-Belediyecilik Uygulamaları "Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Örneği". *Türk Kamu Yönetimi Dergisi*, *6*(1), 12–25.

Kılınç, A. (2019). Akıllı Kent: Öğreten Kentlerden Öğrenen Kentlilere. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *18*(3), 1101-1112. https://doi.org/10.21547/jss.513892.

Koçar Uzan, H. (2024). Akıllı Şehir ve Yönetişim Temalı Makaleler Üzerine Bibliyometrik Analiz. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 22(53), 938-960. https://doi.org/10.35408/comuybd.1398105.

Küçükcivil, B., Koçyiğit, M. & Kalender, A. (2026). Stratejik kurumsal iletişimin e-yönetişimle kesişimi: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası analizi. *Selçuk İletişim*, *19*(1), 397-429. https://doi.org/10.18094/josc.1803901.

Kürkcüoğlu, N. Z. & Baş, M. (2025). Marka Yönetiminde Akıllı Şehirler ve Türkiye'deki Büyükşehirlerin Akıllı Şehir Sıralaması. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 17(1), 440-458.

Maltaş, E., Orhan, S., Gümüş, M. & Kızılkaya, E. (2021). Bilgi Toplumu, E-Yönetişim ve Politika Süreci. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, *1*(51), 71-89. https://doi.org/10.17498/kdeniz.983082.

Meijer, A. & Bolívar, M. P. R. (2016). Governing the smart city: a review of the literature on smart urban governance. *International Review of Administrative Sciences*, *82*(2), 392-408. https://doi.org/10.1177/0020852314564308.

Mirghaemi, S. A. (2019). Akıllı Kentler Üzerine Bir İnceleme: Türkiye Örneği. *Beykent Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, *12*(2), 37-46. https://doi.org/10.20854/bujse.628495.

Ok, F. & Uysal, Y. (2025). Merkeziyetsiz Otonom Organizasyonların (Dao) Kamu Hizmetlerinde Kullanımı: E-Yönetişim ve Ötesi Bağlamında Bir Değerlendirme. *Kent Akademisi Dergisi*, *18*(3), 1281-1307. https://doi.org/10.35674/kent.1568466.

Oktay, T. & Durmuş, M. (2024). E-Demokrasi Bağlamında Yerel Yönetimler. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, *33*(3), 1-37. https://izlik.org/JA65FW72JT.

Ozan, M. S. (2020). E-Government in Turkey: An assessment for public administration. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, *7*(63), 3733-3739.

Örselli, E. & Dinçer, S. (2019). Akıllı Kentleri Anlamak: Konya ve Barcelona Üzerinden Bir Değerlendirme. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, *2*(1), 90-110. https://doi.org/10.33712/mana.547086.

Örselli, E., Bayrakcı, B. & Dinçer, S.(2019). Kent Güvenliğinin Sağlanmasında Akıllı Kent Teknolojilerinin Rolü. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, *6*(43), 3087-3096. http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.1460Reference.

Örselli, E., Bayrakcı, E. & Karabulut, N. (2019). E-Demokrasiyi E-Katılım Üzerinden Okumak: Kavramsal Bir Analiz. *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, *6*(14), 1-19.

Özer, M. A. (2017). Yönetişimden Dijital Yönetişime: Paradigma Değişiminin Teknolojik Boyutu. Hak İş *Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, *6*(16), 457-479. https://izlik.org/JA59PD73KE.

Sakarya, İ., Ekiz, İ. & Ünlü, Y. (2025). Büyükşehir Belediyelerinin Akıllı Kentleşme Sürecindeki Rolü ve Akıllı Kent Çözümleri. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, *23*(58), 2256-2292. https://doi.org/10.35408/comuybd.1759408.

Sayımer, İ. & Küçüksaraç, B. (2019). Belediyelerin E-Yönetişim Hizmetlerine Yönelik Yurttaşların Bilgi, Farkındalık ve Kullanım Düzeyleri: Kocaeli İli Örneği. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, *2*(2), 259-283. https://doi.org/10.33712/mana.597802.

Sayımer, İ. & Küçüksaraç, B. (2019). E-Yönetişim Bağlamında Belediyelerin Hizmet Sunumu ve Belediye-Yurttaş Etkileşimine Etki Eden Faktörler: Kocaeli İli Örneği. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *37*, 173-194. https://doi.org/10.35343/kosbed.552837.

Sayımer, İ. & Yazıcı, T. (2015). *Yeni Medya Teknolojileri ve Akıllı Kent Uygulamaları: Amsterdam Kenti Örneği Üzerine Bir İnceleme.* Yeni Medya Çalışmaları II. Ulusal Kongre 26-27 Şubat 2015 İstanbul.

Sayımer, İ., Dondurucu, Z. B. & Küçüksaraç, B. (2019). Dijitalleşen Kentlerde Yönetişim: Marmara Bölgesi Büyükşehir Belediyeleri'nin Karşılaştırmalı E-Belediyecilik Uygulamaları. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, *5*, 420-443.

Şahin, A. & Yılmaz, F. H. (2019). Akıllı Kent Uygulamaları: Stockholm ve Bursa Üzerinden Bir Değerlendirme. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, *6*(43), 2897-2915. http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.1420.

Şahin, M. (2018). İyi Yönetişimin Bir Gereği Olarak E-Yönetişim ve Gümrük Tek Pencere Sisteminin E-Yönetişim Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *Ombudsman Akademik*, *1*, 245-257. https://izlik.org/JA43AN62ZC.

Şengül, R. & Balıkçı, Ö. (2021). Yerel Yönetimlerde E-Yönetişim Üzerine Bir Araştırma. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, *11*(2), 417-436. https://doi.org/10.48146/odusobiad.866733.

Toy, G. (2025). İç Anadolu Bölgesinde Akıllı Kent Uygulamaları: Büyükşehir Belediyeleri Arası Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Uluslararası Gelişim Akademi Dergisi*, *1*(8), 50-65. https://izlik.org/JA82KT33LC.

Uçar, A., Şemşit, S. & Negiz, N. (2017). Avrupa Birliği Akıllı Kent Uygulamaları ve Türkiye'deki Yansımaları. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22(Kayfor 15 Özel Sayısı), 1785-1798. https://izlik.org/JA75EB34AA.

Uysal, Y., Kurban, S. & Çığman, M. Z. (2023). Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi ve E-Yönetişim. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *78*, 211-231. https://doi.org/10.51290/dpusbe.1337001.

Uzun, A. (2019). Dijital Çağda E-yönetişim: Konsept, Pratik ve Gelişim. Parlak, B.& Doğan, K. C. (Eds.) E-yönetişim içinde. Beta Yayınları.

Yalçıner Ercoşkun, Ö. & Özel Mazlum, Z. (2025). Yeni Nesil Teknolojilerle Şekillenen Akıllı Şehir Dönüşümleri: Viyana, Graz, Helsinki ve Singapur Örnekleri. *Sketch: journal of city and regional planning*, *07*(01), 83–109. https://doi.org/10.5281/zenodo.15965410.

Yereli, A. B., Atsan, E. & Kızıltan, M. (2015). Yolsuzlukla Mücadelede E-Yönetişim ve Kırgızistan'daki Durum. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *4*(1), 129-150.

Yıkıcı, A. & Avaner, T. (2026). Dijital dönüşümün mekânsal yüzü olarak algoritmik şehir: Türkiye'de ilk adımlar. *Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *73*, 87-96. https://doi.org/10.18070/erciyesiibd.1789475.

Yıldırım, S. (2024). Yerel Demokrasi: Katılım Mekanizmalarının Yerel Yönetişim Yaklaşımı Açısından İncelenmesi. *Mukaddime*, *5*(2), 384-415.

Yılmaz, V. & Telsaç, C. (2021). Yerel Yönetimler ve Katılım. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *40*, 235-254. https://izlik.org/JA39TN73GR.

Yimsek, F. S. & Yakar, M. (2023). Akıllı Kentlere Genel Bir Bakış. *Türkiye Arazi Yönetimi Dergisi*, *5*(1), 49-56.

Zeka, E. (2014). ICT and e-Governance: The web portals of Istanbul Metropolitan Municipality. *Planlama*, *24*(1), 35-41.

Yerel Yönetimlerde Dijital Dönüşüm ve Katılım: Akıllı Şehir Politikalarında Kent Konseyleri

Digital Transformation and Participation in Local Governments: City Councils in Smart City Policies

Mustafa Ünal[1]

Öz

Akıllı şehirler, dijital teknolojiler ve veri odaklı yönetim yaklaşımları aracılığı ile kentsel hizmetlerin etkinliğini arttırmayı amaçlayan bütüncül bir model sunmaktadır. Bu çerçevede sürdürülebilir kent yönetimi, çevresel, ekonomik ve toplumsal boyutları dengeleyen stratejik planlama süreçlerini içerir. Güçlü bir veri altyapısı; sensörler, açık veri platformları ve coğrafi bilgi sistemleri üzerinden toplanan verilerin analiz edilmesini sağlayarak karar alma süreçlerini nesnel temellere oturtur. Kent konseyi ise katılımcı yönetim mekanizması olarak paydaşlar arası iletişimi güçlendirir ve veri temelli politikaların toplumsal kabulünü arttırır. Bu bağlamda veri altyapısı ile desteklenen akıllı şehir uygulamaları, kent konseyleri aracılığıyla demokratik katılımı oluşturarak sürdürülebilir ve dirençli kentsel ekosistemlerin oluşumuna katkı sağlar.

Anahtar Kelimeler: Akıllı Şehirler, Sürdürülebilir Kent Yönetimi, Veri Altyapısı, Katılımcı Yönetişim, Kent Konseyi.

JEL Kodları: H13, H83, O22

Abstract

Smart cities offer a holistic model aimed at increasing the efficiency of urban services through digital technologies and data-driven management approaches. Within this framework, sustainable urban management includes strategic planning processes that balance environmental, economic, and social dimensions. A robust data infrastructure enables the analysis of data collected through sensors, open data platforms, and geographic information systems, placing decision-making processes on an objective basis. The city council, as a participatory governance mechanism, strengthens communication among stakeholders and increases the social acceptance of data-driven policies. In this context, smart city applications supported by data infrastructure contribute to the formation of sustainable and resilient urban ecosystems by creating democratic participation through city councils.

Keywords: Smart Cities, Sustainable Urban Management, Data Infrastructure, Participatory Governance, City Council.

JEL Codes: H13, H83, O22

1.Giriş

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmeler, kentleşme olgusunun giderek karmaşık bir yapıya dönüşmesi ve nüfus yoğunluğunun artması, yerel yönetimlerin hizmet sunum anlayışında önemli değişimleri beraberinde getirmiştir (Alkan,2015). Günümüzde kent yönetiminde yalnızca geleneksel belediyecilik hizmetlerinin yürütülmesi yeterli görülmemekte; aynı zamanda dijital teknolojilerin etkin biçimde kullanılması, veriye dayalı karar alma süreçlerinin geliştirilmesi ve vatandaş odaklı yönetişim anlayışının benimsenmesi beklenmektedir. Bu doğrultuda ortaya çıkan akıllı şehir yaklaşımı, teknolojik yenilikleri sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle bütünleştiren çağdaş bir kent yönetimi modeli olarak ön plana çıkmaktadır (Bulut, 2002).

[1] Mustafa Ünal, Yüksek Lisans Öğrencisi, Tarsus Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, e-posta:244108002@tarsus.edu.tr ORCID: 0009-0004-5872-0657

Dijital dönüşüm süreci, kamu yönetiminde karar alma mekanizmalarının yeniden yapılandırılmasına da önemli katkılar sunmaktadır. Sensör teknolojileri, açık veri platformları ve coğrafi bilgi sistemleri aracılığıyla elde edilen verilerin analiz edilmesi, yerel yönetimlerin ihtiyaçları daha doğru belirlemesine, kaynaklarını daha etkin planlamasına ve hizmet kalitesini artırmasına olanak sağlamaktadır. Veri temelli yönetim anlayışı; ulaşım, çevre, enerji, afet yönetimi ve altyapı hizmetleri gibi birçok alanda daha hızlı, etkin ve ölçülebilir politikaların geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır (Memiş, 2017). Böylece kamu kaynaklarının verimli kullanılması, şeffaflığın artırılması ve hesap verebilir yönetim anlayışının güçlendirilmesi mümkün hâle gelmektedir.

Türkiye'de akıllı şehir politikalarının kurumsal çerçevesi *2020–2023 Ulusal Akıllı Şehirler Stratejisi ve Eylem Planı* ile belirlenmiştir. Kamu kurumları, yerel yönetimler, özel sektör, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşlarının katkılarıyla hazırlanan bu strateji belgesi, Türkiye'de akıllı şehir alanında oluşturulan ilk kapsamlı ulusal politika dokümanı olma özelliğini taşımaktadır. 2019/29 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi kapsamında hazırlanan söz konusu plan, 24 Aralık 2019 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2019).

Akıllı şehir kavramı yalnızca teknolojik altyapıyı ifade etmemektedir. Bunun yanında çevresel sürdürülebilirlik, insan odaklı hizmet anlayışı, kaynakların etkin kullanımı ve katılımcı yönetişim gibi unsurları da kapsayan bütüncül bir kent yönetimi yaklaşımını temsil etmektedir. Bu nedenle akıllı şehir uygulamalarının başarısı yalnızca teknolojik yatırımlara değil, aynı zamanda yerel yönetimlerin yönetişim kapasitesine ve toplumun katılım düzeyine de bağlıdır (Kemeç & Gül, 2021).

Yerel yönetimler, kentte yaşayan bireylerin yaşam kalitesini artırmayı hedefleyen kamu kurumlarıdır. Bu hedefe ulaşabilmek için kent sakinlerinin beklenti ve ihtiyaçlarının doğru biçimde belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu noktada yönetişim yaklaşımı, farklı paydaşların karar alma süreçlerine katılımını teşvik ederek yerel demokrasinin güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca bu katılım mekanizmaları, akıllı şehir uygulamalarının toplumsal kabul görmesini ve meşruiyet kazanmasını kolaylaştırmaktadır (Demirkıran et al., 2021).

Bu çalışmanın amacı, akıllı şehir yaklaşımı ile sürdürülebilir kent yönetimi arasındaki ilişkiyi veri altyapısı ve kent konseyleri bağlamında incelemektir. Çalışmada dijital teknolojiler ve veri temelli karar alma süreçlerinin yerel yönetimlerin planlama, uygulama ve izleme kapasitesine sağladığı katkılar değerlendirilmektedir. Ayrıca veri altyapısının şeffaflık, hesap verebilirlik ve kaynakların etkin kullanımı üzerindeki etkileri analiz edilmekte; kent konseyleri aracılığıyla gerçekleştirilen katılımcı yönetişim mekanizmalarının bu süreçteki rolü ele alınmaktadır (Gökşen, 2024).

Araştırma Soruları

Bu çalışma aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aramaktadır:

1. Akıllı şehir uygulamaları sürdürülebilir kent yönetimine nasıl katkı sağlamaktadır?
2. Veri temelli yönetim anlayışı yerel yönetimlerin karar alma süreçlerini nasıl etkilemektedir?
3. Kent konseyleri akıllı şehir uygulamalarının toplumsal meşruiyet kazanmasında nasıl bir rol oynamaktadır?

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Akıllı Şehir Yaklaşımı

Kentleşme olgusunun hız kazanması, nüfus artışı, çevresel sorunların derinleşmesi ve kamu hizmetlerine yönelik beklentilerin çeşitlenmesi, yerel yönetimlerin geleneksel hizmet sunum anlayışını yeniden değerlendirmesini zorunlu kılmıştır (Örselli & Akbay, 2019). Bu süreçte bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, kentlerin daha etkin, sürdürülebilir ve yaşanabilir hâle getirilmesine yönelik yeni yaklaşımların

ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Sevim, Kırcova ve Çuhadar, 2019). Bu yaklaşımların başında gelen akıllı şehir kavramı, teknolojik yeniliklerin kent yönetimiyle bütünleştirilmesini ifade eden çok boyutlu bir yönetim modeli olarak değerlendirilmektedir (Köseoğlu & Demirci, 2018)

Akıllı şehir kavramı ilk yıllarda bilgi ve iletişim teknolojilerinin kent altyapısına entegrasyonu çerçevesinde ele alınırken, zamanla ekonomik, çevresel ve sosyal boyutları da kapsayan bütüncül bir yönetişim yaklaşımına dönüşmüştür (Ateş & Önder, 2019). Günümüzde akıllı şehirler yalnızca dijital sistemlerin kullanıldığı yerleşim alanları değil; veriye dayalı karar alma süreçlerinin benimsendiği, doğal kaynakların etkin kullanıldığı, vatandaş odaklı hizmet anlayışının geliştirildiği ve katılımcı yönetişimin desteklendiği sürdürülebilir yaşam alanları olarak tanımlanmaktadır(Ünsal & Avcı, 2023). Bu yönüyle akıllı şehir yaklaşımı, teknolojik dönüşüm ile sürdürülebilir kalkınma hedeflerini ortak bir zeminde buluşturmaktadır.

Literatürde akıllı şehir kavramına ilişkin farklı tanımlar bulunmakla birlikte ortak nokta, teknolojinin insan yaşamını kolaylaştıran bir araç olarak değerlendirilmesidir. Teknoloji tek başına bir amaç değil, kent sakinlerinin yaşam kalitesini artıran, kamu hizmetlerini iyileştiren ve yönetsel süreçleri daha etkin hâle getiren bir unsur olarak görülmektedir. Bu nedenle başarılı bir akıllı şehir modeli; güçlü dijital altyapının yanı sıra kurumsal kapasite, yönetişim anlayışı ve toplumsal katılım mekanizmalarının birlikte işletilmesini gerektirmektedir (Çakır Demirhan, 2024).

Akıllı şehirlerin temel bileşenleri literatürde genellikle altı başlık altında incelenmektedir. Bunlar; akıllı ekonomi, akıllı yönetişim, akıllı çevre, akıllı hareketlilik, akıllı yaşam ve akıllı insan olarak sıralanmaktadır(Ateş & Önder, 2019).Akıllı ekonomi, yenilikçiliği destekleyen üretim yapısını ve dijital girişimciliği ifade ederken; akıllı yönetişim, şeffaflık, hesap verebilirlik ve katılımcı karar alma süreçlerini kapsamaktadır(Köseoğlu & Demirci, 2018). Akıllı çevre; doğal kaynakların korunması, enerji verimliliği ve iklim değişikliğiyle mücadele politikalarını içerirken, akıllı hareketlilik ulaşım sistemlerinin dijital teknolojilerle yönetilmesini hedeflemektedir (Gökşen, 2024). Akıllı yaşam bileşeni sağlık, eğitim, kültür ve güvenlik hizmetlerinin dijitalleşmesini kapsamakta; akıllı insan ise dijital okuryazarlığı yüksek, yeniliklere açık ve yönetime katılım sağlayan bireyleri ifade etmektedir (Sevim et al., 2019). Bu bileşenlerin birbirini tamamlayan bir bütün olarak değerlendirilmesi, akıllı şehir politikalarının başarısı açısından önem taşımaktadır.

Akıllı şehir uygulamaları dünya genelinde farklı ölçeklerde hayata geçirilmektedir. Singapur, Amsterdam, Barselona ve Seul gibi kentler; ulaşım, enerji yönetimi, dijital belediyecilik ve açık veri uygulamalarıyla bu alandaki başarılı örnekler arasında gösterilmektedir (Nohutçu & Akpınar, 2022; Örselli & Akbay, 2019). Bu şehirlerde vatandaşların dijital platformlar aracılığıyla kamu hizmetlerine erişimi kolaylaştırılmakta, sensör tabanlı sistemlerle trafik ve çevre yönetimi gerçekleştirilmektedir. Ayrıca açık veri politikaları sayesinde kamu verileri araştırmacılar, girişimciler ve vatandaşlarla paylaşılmakta; böylece yenilikçi çözümlerin geliştirilmesi teşvik edilmektedir. Bu örnekler, teknolojik altyapının güçlü yönetişim mekanizmalarıyla desteklenmesi hâlinde akıllı şehir uygulamalarının daha sürdürülebilir sonuçlar üretebildiğini göstermektedir (Örselli & Akbay, 2019).

Türkiye'de akıllı şehir politikalarının gelişiminde merkezi yönetim ile yerel yönetimlerin eşgüdüm içerisinde hareket ettiği görülmektedir. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından hazırlanan 2020–2023 Ulusal Akıllı Şehirler Stratejisi ve Eylem Planı, yerel yönetimlerin dijital dönüşüm süreçlerine rehberlik eden temel politika belgesi niteliğindedir. Söz konusu strateji, şehirlerin dijital olgunluk düzeylerinin artırılması, ortak veri standartlarının geliştirilmesi, açık veri ekosisteminin oluşturulması ve yerel yönetimlerde kurumsal kapasitenin güçlendirilmesini hedeflemektedir (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2019). Böylece akıllı şehir uygulamalarının yalnızca büyükşehirlerle sınırlı kalmaması, farklı ölçeklerdeki yerel yönetimlere de yaygınlaştırılması amaçlanmaktadır.

Bununla birlikte akıllı şehir projelerinin sürdürülebilirliği yalnızca teknolojik yatırımlarla sağlanamamaktadır. Dijital altyapının etkin biçimde kullanılabilmesi için vatandaşların yönetime güven duyması, karar alma süreçlerine katılması ve uygulamaları sahiplenmesi gerekmektedir(Bozkurt, 2023). Bu nedenle akıllı şehir

yaklaşımı, katılımcı yönetişim ilkeleriyle birlikte ele alındığında daha kapsayıcı ve sürdürülebilir sonuçlar ortaya koymaktadır. Özellikle kent konseyleri, mahalle meclisleri ve dijital katılım platformları gibi mekanizmalar, teknolojik dönüşümün toplumsal beklentilerle uyumlu biçimde yürütülmesine katkı sağlamaktadır (Bozkurt, 2023).

Sonuç olarak akıllı şehir yaklaşımı, dijital teknolojilerin kent yönetiminde kullanılmasının ötesinde; sürdürülebilir kalkınma, katılımcı demokrasi, veri temelli karar alma ve yaşam kalitesinin artırılmasını hedefleyen bütünleşik bir yönetişim modelidir (Demirkıran et al., 2021). Yerel yönetimlerin bu dönüşüm sürecinde teknolojik yatırımları, kurumsal kapasiteyi ve katılımcı mekanizmaları birlikte geliştirmesi, akıllı şehir politikalarının başarısını belirleyen temel unsurlar arasında yer almaktadır (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2019). Bu bağlamda akıllı şehir yaklaşımı, geleceğin kent yönetiminde yalnızca teknolojik bir tercih değil, aynı zamanda stratejik bir yönetişim modeli olarak değerlendirilmektedir.

2.2. Sürdürülebilir Kent Yönetimi

Sürdürülebilir kent yönetimi, kentlerin ekonomik gelişimini desteklerken doğal kaynakların korunmasını, çevresel risklerin azaltılmasını ve toplumsal refahın artırılmasını esas alan bütüncül bir yönetim anlayışıdır(Gökşen, 2024). Bu yaklaşım, yalnızca bugünün ihtiyaçlarını karşılamayı değil, gelecek kuşakların yaşam kalitesini de güvence altına almayı amaçlamaktadır. Hızlı kentleşme, nüfus artışı, iklim değişikliği, çevre kirliliği ve doğal kaynakların bilinçsiz tüketimi gibi küresel sorunlar, kent yönetimlerinde sürdürülebilirlik ilkesinin temel bir politika alanı hâline gelmesine neden olmuştur. Bu nedenle yerel yönetimlerin yalnızca hizmet sunan kurumlar olmaktan çıkarak çevresel, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliği birlikte gözeten stratejik aktörler olarak hareket etmeleri beklenmektedir.

Sürdürülebilir kent yönetiminin temelinde çevresel sürdürülebilirlik, ekonomik kalkınma ve sosyal adalet olmak üzere birbirini tamamlayan üç temel boyut yer almaktadır. Çevresel sürdürülebilirlik; hava, su ve toprak gibi doğal kaynakların korunmasını, karbon salımının azaltılmasını, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının yaygınlaştırılmasını ve atık yönetiminin etkin biçimde yürütülmesini kapsamaktadır. Ekonomik sürdürülebilirlik ise kentlerin rekabet gücünü artıracak yatırımların desteklenmesini, yerel ekonominin güçlendirilmesini ve kamu kaynaklarının etkin kullanılmasını ifade etmektedir. Sosyal sürdürülebilirlik ise kentte yaşayan tüm bireylerin kamu hizmetlerine eşit erişimini, toplumsal katılımın artırılmasını, sosyal kapsayıcılığın güçlendirilmesini ve yaşam kalitesinin yükseltilmesini hedeflemektedir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019).

Yerel yönetimler, sürdürülebilir kent yönetiminin uygulayıcısı konumunda bulunan temel kamu kurumlarıdır. Belediye hizmetlerinin planlanması, ulaşım sistemlerinin geliştirilmesi, çevre koruma faaliyetleri, altyapı yatırımları, afet yönetimi, yeşil alanların artırılması ve sosyal hizmetlerin sunulması gibi birçok faaliyet doğrudan yerel yönetimlerin sorumluluk alanına girmektedir (Şen, 2023). Bu nedenle sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin yerel düzeyde uygulanabilmesi, büyük ölçüde belediyelerin kurumsal kapasitesine, mali kaynaklarına ve yönetişim anlayışına bağlıdır. Günümüzde sürdürülebilir kent yönetimi anlayışı, yalnızca fiziki yatırımları değil, aynı zamanda katılımcı karar alma süreçlerini, şeffaflığı ve hesap verebilirliği de içeren çağdaş bir yönetim modeline dönüşmüştür (İlhan & Özden, 2023).

Teknolojik gelişmeler, sürdürülebilir kent yönetiminin daha etkin biçimde uygulanmasına önemli katkılar sağlamaktadır. Dijital dönüşüm süreciyle birlikte büyük veri analitiği, nesnelerin interneti (IoT), yapay zekâ destekli karar sistemleri, coğrafi bilgi sistemleri ve açık veri platformları yerel yönetimlerin planlama ve hizmet sunma kapasitesini önemli ölçüde artırmıştır (Şen, 2023). Gerçek zamanlı veri üretebilen sensör sistemleri sayesinde trafik yoğunluğu, hava kalitesi, enerji tüketimi, su kullanımı ve çevresel riskler sürekli izlenebilmekte; elde edilen veriler doğrultusunda kaynakların daha verimli kullanılması mümkün olmaktadır. Böylece kamu hizmetlerinin etkinliği artarken maliyetler azalmakta ve çevresel etkiler daha etkin şekilde kontrol edilebilmektedir.

Sürdürülebilir kent yönetiminin başarısı yalnızca teknolojik altyapının geliştirilmesine bağlı değildir. Kent sakinlerinin karar alma süreçlerine aktif olarak katılması, uygulanan politikaların toplumsal kabulünü artırmakta ve yerel yönetimlerin meşruiyetini güçlendirmektedir. Bu kapsamda katılımcı yönetişim anlayışı, sürdürülebilir kent politikalarının temel unsurlarından biri olarak kabul edilmektedir (Çukurçayır et al., 2012). Sivil toplum kuruluşları, meslek odaları, üniversiteler, özel sektör temsilcileri ve kent konseyleri gibi farklı paydaşların yönetime katılımı; yerel ihtiyaçların daha doğru belirlenmesine, kamu kaynaklarının daha verimli kullanılmasına ve alınan kararların toplum tarafından benimsenmesine katkı sağlamaktadır (İlhan & Özden, 2023).

Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları içerisinde yer alan Amaç 11: Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar, kentlerin güvenli, kapsayıcı, dirençli ve sürdürülebilir hâle getirilmesini hedeflemektedir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019). Bu hedef doğrultusunda yerel yönetimlerden; çevresel riskleri azaltmaları, iklim değişikliğine uyum politikaları geliştirmeleri, sürdürülebilir ulaşım sistemlerini yaygınlaştırmaları, dijital kamu hizmetlerini güçlendirmeleri ve vatandaş katılımını artırmaları beklenmektedir (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2024). Dolayısıyla sürdürülebilir kent yönetimi, yalnızca çevre politikalarıyla sınırlı olmayıp ekonomik kalkınma, sosyal bütünleşme, dijital dönüşüm ve demokratik yönetişim ilkelerinin birlikte uygulanmasını gerektiren çok boyutlu bir yönetim anlayışını ifade etmektedir (Demirkıran et al., 2021).

Bu çerçevede akıllı şehir uygulamaları, sürdürülebilir kent yönetiminin önemli araçlarından biri olarak değerlendirilmektedir (Gökşen, 2024). Veri temelli yönetim anlayışı sayesinde yerel yönetimler kaynak kullanımını optimize edebilmekte, hizmet kalitesini artırabilmekte ve vatandaşların beklentilerine daha hızlı cevap verebilmektedir. (Şen, 2023). Özellikle açık veri sistemleri, dijital katılım platformları ve kent konseyleri aracılığıyla oluşturulan yönetişim mekanizmaları, sürdürülebilir kent yönetiminin kurumsallaşmasına önemli katkılar sunmaktadır. Bu nedenle günümüz kent yönetiminde sürdürülebilirlik ile dijital dönüşüm birbirini tamamlayan iki temel politika alanı olarak öne çıkmaktadır (Gökşen, 2024).

2.3. Veri Temelli Yerel Yönetim ve Akıllı Şehir Uygulamaları

Dijitalleşmenin hız kazanmasıyla birlikte yerel yönetimlerde karar alma süreçleri de önemli ölçüde değişime uğramıştır. Geleneksel yönetim anlayışında kararlar çoğunlukla geçmiş deneyimler, sınırlı istatistiksel veriler ve yöneticilerin değerlendirmeleri doğrultusunda alınırken, günümüzde büyük veri analitiği, yapay zekâ, nesnelerin interneti (Internet of Things- IoT), coğrafi bilgi sistemleri ve bulut bilişim teknolojileri sayesinde çok daha kapsamlı veri setlerinden yararlanılmaktadır (Tamer, 2022). Bu dönüşüm, yerel yönetimlerin yalnızca hizmet sunumunu kolaylaştırmakla kalmamakta; aynı zamanda kaynakların planlanması, risklerin önceden belirlenmesi ve kamu hizmetlerinin etkinliğinin artırılması açısından da önemli avantajlar sağlamaktadır.

Veri temelli yerel yönetim anlayışı, belediyelerin ürettikleri ve farklı kaynaklardan elde ettikleri verileri sistematik biçimde analiz ederek karar alma süreçlerine dâhil etmelerini ifade etmektedir. Bu yaklaşım sayesinde kentte meydana gelen değişimler anlık olarak izlenebilmekte, hizmet talepleri daha doğru analiz edilmekte ve kamu kaynakları gerçek ihtiyaçlara göre yönlendirilebilmektedir. Böylece yerel yönetimler, sınırlı bütçe imkânlarını daha verimli kullanabilmekte ve hizmet kalitesini artırabilmektedir (Tamer, 2022).

Akıllı şehir yaklaşımı, veri temelli yönetim anlayışının en önemli uygulama alanlarından biridir. Akıllı şehirler; bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak ulaşım, enerji, çevre, güvenlik, altyapı, sağlık ve belediyecilik hizmetlerini daha verimli hâle getirmeyi amaçlayan bütünleşik yönetim modelleridir. Bu modelde teknoloji tek başına bir amaç değil, vatandaşların yaşam kalitesini yükselten, sürdürülebilir kalkınmayı destekleyen ve kamu hizmetlerinin etkinliğini artıran stratejik bir araç olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla akıllı şehir uygulamalarının başarısı yalnızca dijital altyapının geliştirilmesine değil, aynı zamanda bu teknolojilerin toplumun ihtiyaçları doğrultusunda kullanılmasına bağlıdır (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2019).

Veri temelli yönetimin en önemli avantajlarından biri, karar alma süreçlerinde nesnelliğin güçlenmesidir. Sensörlerden, mobil uygulamalardan, akıllı ulaşım sistemlerinden, çevresel izleme istasyonlarından ve açık veri platformlarından elde edilen bilgiler, kent yönetiminin mevcut durumunu gerçek zamanlı olarak ortaya koymaktadır. Bu sayede trafik yoğunluğu, hava kirliliği, enerji tüketimi, su kullanımı, afet riskleri ve nüfus hareketliliği gibi birçok değişken eş zamanlı olarak analiz edilebilmektedir. Analiz edilen veriler doğrultusunda geliştirilen politikalar ise kamu hizmetlerinin etkinliğini artırırken gereksiz harcamaların azaltılmasına da katkı sağlamaktadır (Kandemir Atçeken, 2025).

Veri temelli yerel yönetim anlayışının önemli bileşenlerinden biri de açık veri politikalarıdır. Açık veri, kamu kurumlarının ürettikleri verileri belirli standartlar çerçevesinde vatandaşların, araştırmacıların ve özel sektörün erişimine sunmasını ifade etmektedir. Açık veri uygulamaları sayesinde yerel yönetimlerin faaliyetleri daha şeffaf hâle gelirken hesap verebilirlik ilkesi de güçlenmektedir. Bunun yanında girişimciler ve teknoloji geliştiricileri açık veri kaynaklarını kullanarak kent yaşamını kolaylaştıran yeni dijital uygulamalar geliştirebilmekte, böylece yerel ekonomik kalkınmaya da katkı sağlanmaktadır (Kandemir Atçeken, 2025).

Akıllı şehir uygulamalarının başarılı olabilmesi için güçlü bir dijital altyapının yanı sıra kurumsal koordinasyonun da sağlanması gerekmektedir. Yerel yönetimler, merkezi idare, üniversiteler, özel sektör kuruluşları ve sivil toplum örgütleri arasında kurulacak iş birlikleri, teknolojik yatırımların daha etkin kullanılmasına olanak tanımaktadır (Karayılmaz & Özker, 2020). Özellikle kent bilgi sistemlerinin farklı kurumlarla entegre çalışması, veri paylaşımının hızlanmasını ve kamu hizmetlerinde mükerrer uygulamaların önlenmesini sağlamaktadır. Böylece kamu kaynakları daha etkin kullanılmakta ve vatandaş memnuniyeti artırılmaktadır (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2024).

Türkiye'de son yıllarda birçok büyükşehir belediyesi dijital dönüşüm projelerine hız vermiştir. Akıllı ulaşım sistemleri, elektronik ödeme uygulamaları, çevrim içi belediyecilik hizmetleri, dijital imar işlemleri, akıllı kavşak sistemleri, çevresel izleme ağları ve mobil belediyecilik uygulamaları bu dönüşümün somut örnekleri arasında yer almaktadır (Çakır Demirhan, 2024). Özellikle Mersin Büyükşehir Belediyesi tarafından geliştirilen Temassız Card sistemi ile VR Mersin uygulaması, dijital teknolojilerin vatandaş odaklı hizmet sunumunda nasıl kullanılabileceğini göstermesi bakımından dikkat çekmektedir. Bu uygulamalar yalnızca hizmet sunumunu kolaylaştırmamakta; aynı zamanda kentin dijital dönüşüm kapasitesinin geliştirilmesine ve sürdürülebilir kent yönetimi hedeflerinin desteklenmesine de katkı sağlamaktadır (Mersin Büyükşehir Belediyesi, 2017).

Ancak veri temelli yönetimin yaygınlaşması bazı yeni sorumlulukları da beraberinde getirmektedir. Kişisel verilerin korunması, siber güvenlik, dijital eşitsizlik, veri gizliliği ve etik ilkeler bu sürecin dikkatle yönetilmesi gereken temel unsurlarıdır. Yerel yönetimlerin dijital dönüşüm politikalarını geliştirirken yalnızca teknolojik yatırımlara odaklanmaları yeterli değildir. Aynı zamanda vatandaşların dijital okuryazarlığını artırmaları, veri güvenliğini sağlamaları ve teknolojik uygulamaların tüm toplum kesimlerinin erişimine açık olmasını garanti altına almaları gerekmektedir (Demirkıran et al., 2021; Nohutçu & Akpınar, 2021; Çakır Demirhan, 2024)

Sonuç olarak veri temelli yerel yönetim anlayışı, günümüz belediyeciliğinin en önemli dönüşüm alanlarından birini oluşturmaktadır. Bilgi teknolojilerinin etkin kullanımı sayesinde yerel yönetimler daha hızlı, şeffaf, hesap verebilir ve katılımcı bir yönetim anlayışı geliştirebilmektedir. Bu durum yalnızca kamu hizmetlerinin kalitesini artırmamakta, aynı zamanda sürdürülebilir kent yönetiminin temel hedeflerine ulaşılmasına da önemli katkılar sunmaktadır. Bu nedenle akıllı şehir uygulamalarının başarısı; güçlü teknolojik altyapının, etkin yönetişim mekanizmalarının ve vatandaş katılımını esas alan yönetim anlayışının birlikte uygulanmasına bağlıdır (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2019).

2.4. Kent Konseyleri ve Katılımcı Yönetişim

Küreselleşme, kentleşme ve dijital dönüşüm süreçleri, yerel yönetim anlayışında önemli değişimlere neden olmuştur. Geleneksel kamu yönetimi anlayışında karar alma süreçleri büyük ölçüde merkezi otorite ve yerel yöneticiler tarafından yürütülürken, günümüzde demokratik yönetim ilkeleri doğrultusunda farklı toplumsal aktörlerin yönetime katılımı giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Bu değişim, yönetişim yaklaşımının kamu yönetiminde yaygınlaşmasına zemin hazırlamış ve yerel düzeyde katılımcı mekanizmaların güçlendirilmesini gerekli kılmıştır. Katılımcı yönetişim anlayışı, kamu kurumları ile birlikte vatandaşların, sivil toplum kuruluşlarının, üniversitelerin, meslek odalarının ve özel sektörün ortak karar alma süreçlerinde aktif rol üstlenmesini esas almaktadır (Eryılmaz, 2021).

Yerel yönetimlerde katılımcılığın kurumsallaşmasını sağlayan en önemli yapılardan biri kent konseyleridir. Kent konseyleri, yerel halkın yönetime katılımını teşvik eden, farklı toplumsal kesimleri ortak bir platformda buluşturan ve yerel sorunlara yönelik çözüm önerilerinin geliştirilmesine katkı sağlayan danışma ve katılım mekanizmalarıdır. Türkiye'de kent konseylerinin hukuki dayanağı 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 76. maddesi ile oluşturulmuş; daha sonra yayımlanan Kent Konseyi Yönetmeliği ile görev, yetki ve çalışma esasları ayrıntılı biçimde düzenlenmiştir. Böylece yerel yönetimlerde katılımcı demokrasinin kurumsal altyapısı önemli ölçüde güçlendirilmiştir (5393 sayılı Belediye Kanunu, 2005).

Kent konseylerinin temel amacı, kentte yaşayan bireylerin ortak yaşam kültürünü geliştirmek, hemşehrilik bilincini güçlendirmek ve yerel yönetim kararlarına toplumun farklı kesimlerinin katkı sunmasını sağlamaktır. Bu kapsamda kent konseyleri; kadın, gençlik, çocuk, engelli ve yaşlı meclisleri gibi farklı çalışma grupları oluşturarak toplumun çeşitli kesimlerinin görüşlerini karar alma süreçlerine taşımaktadır. Ayrıca çevre, kültür, turizm, ulaşım, eğitim, afet yönetimi ve sosyal politika gibi birçok konuda çalışma grupları oluşturarak yerel yönetimlere öneriler sunmaktadır (Emrealp, 2005).

Katılımcı yönetişim anlayışı yalnızca demokratik katılımı artırmakla kalmamakta, aynı zamanda kamu hizmetlerinin etkinliğini de geliştirmektedir. Yerel halkın ihtiyaçlarının doğrudan yönetime aktarılması, hizmet önceliklerinin daha doğru belirlenmesini sağlamaktadır. Böylece belediyeler, sınırlı mali kaynaklarını toplumun öncelikli beklentilerine göre planlayabilmekte ve kaynak kullanımında etkinlik sağlayabilmektedir. Bunun yanında vatandaşların karar alma süreçlerine katılması, uygulanan projelerin benimsenmesini kolaylaştırmakta ve yerel yönetimlere duyulan güvenin artmasına katkıda bulunmaktadır (Kent Konseyi Yönetmeliği, 2006).

Dijitalleşme süreci, katılımcı yönetişim uygulamalarına yeni boyutlar kazandırmıştır. Günümüzde birçok belediye çevrim içi anketler, mobil uygulamalar, dijital öneri sistemleri, elektronik oylama platformları ve sosyal medya araçları aracılığıyla vatandaşların görüşlerini toplamaktadır. Bu uygulamalar, zamandan ve mekândan bağımsız katılım imkânı sağlayarak daha geniş kitlelerin yerel yönetime katkı sunmasına olanak tanımaktadır. Aynı zamanda dijital katılım mekanizmaları, kamu yönetiminde şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerinin güçlenmesine de destek olmaktadır (Bilici & Babahanoğlu, 2018).

Akıllı şehir yaklaşımı ile katılımcı yönetişim arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Akıllı şehir uygulamaları çoğu zaman teknolojik altyapı ile özdeşleştirilse de başarılı bir dijital dönüşümün temel koşullarından biri vatandaş odaklı yönetim anlayışının benimsenmesidir. Teknolojik sistemlerden elde edilen verilerin anlamlı kamu politikalarına dönüştürülebilmesi, ancak bu verilerin toplumun beklenti ve ihtiyaçları doğrultusunda değerlendirilmesiyle mümkündür. Bu nedenle kent konseyleri, yalnızca görüş bildiren yapılar değil; aynı zamanda veri temelli yönetim süreçlerinin toplumsal meşruiyetini güçlendiren önemli paydaşlar olarak değerlendirilmektedir (Bilici & Babahanoğlu, 2018).

Kent konseyleri, sürdürülebilir kent yönetimi açısından da önemli işlevler üstlenmektedir. Çevrenin korunması, iklim değişikliğiyle mücadele, afetlere dirençli kentlerin oluşturulması, sürdürülebilir ulaşım sistemlerinin geliştirilmesi ve sosyal dayanışmanın artırılması gibi birçok konuda kamu kurumları ile toplum arasında köprü görevi görmektedir. Özellikle yerel düzeyde yürütülen çevre kampanyaları, geri dönüşüm

projeleri, bisiklet kullanımını teşvik eden etkinlikler ve gönüllülük faaliyetleri, kent konseylerinin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine katkı sağlayan çalışmalarına örnek olarak gösterilebilir (Bozkurt, 2014).

Bu bağlamda Tarsus Kent Konseyi, katılımcı yönetişim anlayışının yerel ölçekteki başarılı örneklerinden biridir. Konsey bünyesinde faaliyet gösteren çalışma grupları ve meclisler aracılığıyla farklı toplumsal kesimlerin yerel yönetim süreçlerine katılımı teşvik edilmektedir. Özellikle sürdürülebilir ulaşım politikalarına yönelik yürütülen farkındalık çalışmaları, çevre bilincinin geliştirilmesine ve yerel halkın belediye projelerine destek vermesine katkı sağlamaktadır. Bu durum, katılımcı yönetim anlayışının yalnızca demokratik temsil açısından değil, kamu politikalarının etkin biçimde uygulanması açısından da önemli bir işlev üstlendiğini göstermektedir (Tarsus Belediyesi, 2022).

Sonuç olarak kent konseyleri, günümüz yerel yönetim anlayışında demokratik katılımın kurumsal temsilcileri olarak önemli bir konuma sahiptir. Dijital dönüşümün hız kazandığı günümüzde veri temelli yönetim anlayışının başarılı olabilmesi, teknolojik altyapının yanı sıra vatandaşların karar alma süreçlerine etkin katılımıyla mümkündür. Bu nedenle sürdürülebilir kent yönetimi ile akıllı şehir politikalarının başarısı, yerel yönetimlerin katılımcı yönetişim mekanizmalarını güçlendirmesine ve kent konseylerini stratejik karar alma süreçlerinin ayrılmaz bir parçası hâline getirmesine bağlıdır.

3. Araştırmanın Yöntemi

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, yerel yönetimlerde dijital dönüşümün sürdürülebilir kent yönetimi ve katılımcı yönetişim üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla nitel araştırma yaklaşımı doğrultusunda tasarlanmıştır. Nitel araştırmalar, sosyal olguların doğal ortamlarında bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmasına, olaylar arasındaki neden-sonuç ilişkilerinin yorumlanmasına ve katılımcıların ya da kurumların sahip oldukları özelliklerin ayrıntılı biçimde değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır (Baltacı, 2019). Bu kapsamda araştırmada, akıllı şehir uygulamalarının yerel yönetim süreçlerine sağladığı katkılar ile kent konseylerinin bu süreçte üstlendiği rol incelenmiştir.

3.2. Araştırmanın Örneklemi

Araştırmanın örneklemini Mersin ili ve bu il sınırları içerisinde faaliyet gösteren Tarsus Kent Konseyi oluşturmaktadır. Mersin Büyükşehir Belediyesi'nin akıllı ulaşım, dijital turizm ve elektronik belediyecilik alanlarında yürüttüğü projeler ile Tarsus Kent Konseyi'nin katılımcı yönetişim faaliyetleri araştırmanın temel inceleme alanı olarak belirlenmiştir. Örnek olay seçiminde belediyenin dijital dönüşüm çalışmalarının süreklilik göstermesi, kent konseyinin aktif faaliyet yürütmesi ve sürdürülebilir kent yönetimi açısından dikkat çekici uygulamalara sahip olması etkili olmuştur.

3.3. Veri Toplama Süreci

Araştırmada veriler doküman incelemesi ve gözlem yöntemiyle elde edilmiştir. Doküman incelemesi, araştırma konusu ile ilgili yazılı ve dijital kaynakların sistematik biçimde analiz edilmesini sağlayan nitel veri toplama tekniklerinden biridir. Bu yöntem sayesinde hem akademik literatür hem de kamu kurumları tarafından yayımlanan resmî belgeler birlikte değerlendirilmiştir.

Araştırma kapsamında;

- ulusal ve uluslararası akademik yayınlar,
- kitaplar,
- hakemli dergilerde yayımlanan makaleler,

- kamu kurumlarının strateji belgeleri,
- belediye faaliyet raporları,
- kent konseyi raporları,
- resmî internet siteleri,
- mevzuat metinleri ve politika belgeleri

incelenmiştir.

Bunun yanında Mersin Büyükşehir Belediyesi tarafından uygulamaya geçirilen Temassız Card sistemi ile VR Mersin dijital turizm uygulaması ayrıntılı olarak değerlendirilmiş; bu projelerin sürdürülebilir kent yönetimi açısından ortaya koyduğu katkılar analiz edilmiştir. Ayrıca Tarsus Kent Konseyi'nin yürüttüğü çevre, ulaşım ve katılımcı yönetişim faaliyetleri de araştırma kapsamına dâhil edilmiştir.

3.4. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir. Betimsel analiz, daha önce belirlenen temalar doğrultusunda elde edilen verilerin sınıflandırılması, yorumlanması ve anlamlandırılması esasına dayanmaktadır. Bu kapsamda araştırma verileri öncelikle konu bütünlüğüne göre gruplandırılmış, ardından sürdürülebilir kent yönetimi ve akıllı şehir yaklaşımı çerçevesinde analiz edilmiştir.

Analiz sürecinde dört temel tema belirlenmiştir:

- sürdürülebilir kent yönetimi,
- veri temelli yerel yönetim,
- akıllı şehir uygulamaları,
- katılımcı yönetişim ve kent konseyleri.

Bu temalar doğrultusunda literatür bulguları ile Mersin örneğinde incelenen uygulamalar karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Böylece dijital dönüşüm uygulamalarının yalnızca teknolojik sonuçları değil, yönetsel ve toplumsal etkileri de bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmıştır.

3.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Her araştırmada olduğu gibi bu çalışmanın da bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Öncelikle çalışma yalnızca Mersin Büyükşehir Belediyesi ve Tarsus Kent Konseyi örneği ile sınırlandırılmıştır. Bu nedenle elde edilen bulguların Türkiye'deki bütün yerel yönetimlere doğrudan genellenmesi mümkün değildir.

Araştırmada kullanılan verilerin önemli bir bölümü akademik yayınlar ve kurumsal dokümanlardan elde edildiği için uygulamaların vatandaş memnuniyeti üzerindeki etkileri saha araştırması veya anket çalışmasıyla ölçülememiştir. Ayrıca hızla gelişen dijital teknolojiler nedeniyle akıllı şehir uygulamalarında meydana gelebilecek yeni gelişmeler araştırmanın tamamlanmasından sonra farklı sonuçların ortaya çıkmasına neden olabilecektir.

Bununla birlikte çalışma, sürdürülebilir kent yönetimi ile dijital dönüşüm arasındaki ilişkiyi katılımcı yönetişim perspektifinden değerlendirmesi ve kent konseylerinin bu süreçte üstlenebileceği rolü ortaya koyması bakımından yerel yönetim literatürüne katkı sunmayı amaçlamaktadır.

4. Bulgular ve Değerlendirme

4.1. Mersin Büyükşehir Belediyesinde Akıllı Şehir Uygulamaları

Yerel yönetimlerde dijital dönüşümün en önemli göstergelerinden biri, bilgi ve iletişim teknolojilerinin kamu hizmetlerine entegre edilmesidir. Akıllı şehir uygulamaları sayesinde belediyeler, hizmet sunum süreçlerini daha hızlı, ekonomik ve vatandaş odaklı hâle getirebilmektedir. Son yıllarda Türkiye'de birçok büyükşehir belediyesi dijital dönüşüm projelerini stratejik planlarının önemli bir bileşeni olarak değerlendirmekte ve teknolojik altyapıya yönelik yatırımlarını artırmaktadır. Bu belediyeler arasında Mersin Büyükşehir Belediyesi, ulaşım, turizm ve dijital belediyecilik alanlarında geliştirdiği uygulamalarla dikkat çekmektedir.

Mersin Büyükşehir Belediyesi'nin yürüttüğü projeler incelendiğinde dijital teknolojilerin yalnızca hizmet sunumunu kolaylaştırmaya yönelik kullanılmadığı, aynı zamanda sürdürülebilir kent yönetimi hedeflerini destekleyen bütüncül bir yaklaşım benimsendiği görülmektedir. Özellikle ulaşım sistemlerinin dijitalleştirilmesi, kent tanıtımında sanal gerçeklik teknolojilerinden yararlanılması ve vatandaş odaklı çevrim içi hizmetlerin geliştirilmesi bu yaklaşımın temel göstergeleri arasında yer almaktadır (Mersin Büyükşehir Belediyesi, 2024).

4.2. Temassız Card Uygulamasının Değerlendirilmesi

Akıllı ulaşım sistemleri, sürdürülebilir kent yönetiminin en önemli bileşenlerinden biridir. Trafik yoğunluğunun azaltılması, toplu taşımanın teşvik edilmesi, enerji verimliliğinin artırılması ve vatandaş memnuniyetinin yükseltilmesi açısından dijital ulaşım çözümleri önemli avantajlar sunmaktadır. Mersin Büyükşehir Belediyesi tarafından uygulamaya geçirilen Temassız Card sistemi de bu anlayış doğrultusunda geliştirilen önemli projelerden biridir (Mersin Büyükşehir Belediyesi, 2017).

Temassız ödeme sistemi sayesinde vatandaşlar toplu taşıma araçlarında banka veya kredi kartlarını kullanarak hızlı ve güvenli biçimde ödeme yapabilmektedir. Böylece ulaşım kartı yükleme zorunluluğu büyük ölçüde ortadan kalkmış, ödeme işlemleri hızlanmış ve toplu taşıma kullanımında zaman kaybı azaltılmıştır. Özellikle yoğun yolcu trafiğinin yaşandığı saatlerde ödeme süresinin kısalması, durak bekleme sürelerinin azalmasına ve toplu taşıma hizmetlerinin daha verimli yürütülmesine katkı sağlamaktadır (Mersin Büyükşehir Belediyesi, 2017).

Bu uygulamanın sürdürülebilir kent yönetimi açısından bir diğer önemli katkısı ise toplu taşımanın cazibesini artırmasıdır. Ödeme işlemlerinin kolaylaşması bireyleri özel araç yerine toplu taşımayı tercih etmeye yönlendirebilmekte, bu durum ise trafik yoğunluğunun ve karbon salımının azaltılmasına dolaylı katkı sunmaktadır. Aynı zamanda dijital ödeme altyapısı sayesinde belediye, yolcu hareketliliğine ilişkin verileri analiz edebilmekte; yoğun güzergâhları, kullanım saatlerini ve hizmet taleplerini daha sağlıklı biçimde belirleyebilmektedir. Böylece ulaşım planlaması veri temelli bir yaklaşımla gerçekleştirilebilmektedir.

4.3. VR Mersin Projesinin Sürdürülebilir Kent Yönetimine Katkısı

Mersin Büyükşehir Belediyesi tarafından geliştirilen VR Mersin Projesi, dijital teknolojilerin kent tanıtımında kullanılmasına yönelik başarılı uygulamalardan biridir. Sanal gerçeklik teknolojisi kullanılarak hazırlanan bu uygulama sayesinde kentin tarihî, kültürel ve doğal değerleri dijital ortamda ziyaretçilerin erişimine sunulmuştur. Kullanıcılar herhangi bir fiziksel sınırlama olmaksızın Mersin'in önemli turizm destinasyonlarını üç boyutlu ve 360 derece görüntüler aracılığıyla inceleyebilmektedir (Mersin Büyükşehir Belediyesi, 2024).

VR Mersin uygulaması yalnızca turizm faaliyetlerini destekleyen bir proje değildir. Aynı zamanda sürdürülebilir turizm anlayışına da katkı sağlamaktadır. Dijital tanıtım faaliyetleri sayesinde kültürel mirasın daha geniş kitlelere ulaştırılması mümkün olurken, ziyaretçilerin seyahat planlarını önceden yapabilmelerine

de olanak tanınmaktadır. Bunun yanında kentin ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtımına katkı sağlayarak yerel ekonominin gelişmesine destek olmaktadır.

Sanal gerçeklik teknolojilerinin yerel yönetimlerde kullanılması, belediyelerin dijital dönüşüm kapasitesini artırmasının yanı sıra yenilikçi yönetim anlayışını da güçlendirmektedir. Bu tür uygulamalar, vatandaş memnuniyetini artırırken kent markalaşmasına ve rekabet gücünün yükseltilmesine de katkı sağlamaktadır.

4.4. Tarsus Kent Konseyinin Katılımcı Yönetişim Açısından Değerlendirilmesi

Teknolojik gelişmeler sürdürülebilir kent yönetiminin önemli bir bileşeni olmakla birlikte, akıllı şehir uygulamalarının başarısı yalnızca dijital altyapıya bağlı değildir. Bu uygulamaların toplum tarafından benimsenmesi ve uzun vadede sürdürülebilir hâle gelebilmesi için katılımcı yönetişim mekanizmalarının etkin biçimde işletilmesi gerekmektedir. Bu noktada kent konseyleri, yerel yönetim ile vatandaş arasında iletişimi güçlendiren önemli kurumsal yapılardır (Emrealp, 2005).

Tarsus Kent Konseyi, farklı yaş ve meslek gruplarını ortak bir platformda buluşturarak yerel sorunların tartışılmasına ve çözüm önerilerinin geliştirilmesine katkı sağlamaktadır. Konsey bünyesinde faaliyet gösteren çalışma grupları aracılığıyla çevre, ulaşım, kültür, eğitim, sosyal yaşam ve kentleşme gibi çeşitli alanlarda öneriler hazırlanmakta ve ilgili kurumlarla paylaşılmaktadır. Böylece karar alma süreçlerinde yalnızca kamu yöneticilerinin değil, kentte yaşayan bireylerin de görüşleri dikkate alınmaktadır.

Bu yapı, katılımcı demokrasinin güçlendirilmesine katkı sağladığı gibi, yerel yönetimlerin uyguladığı projelerin toplumsal kabulünü de artırmaktadır. Vatandaşların karar alma süreçlerine dâhil edilmesi, uygulanan projelere yönelik güven duygusunu güçlendirmekte ve kamu kaynaklarının daha etkin kullanılmasına yardımcı olmaktadır.

4.5. Bisiklet Yolu Projesi Üzerinden Katılımcı Yönetim Değerlendirmesi

Sürdürülebilir ulaşım politikaları, günümüz kent yönetimlerinin öncelikli çalışma alanlarından biri hâline gelmiştir. Karbon emisyonlarının azaltılması, sağlıklı yaşamın desteklenmesi ve trafik yoğunluğunun azaltılması amacıyla birçok belediye bisiklet yolu projelerine yatırım yapmaktadır. Ancak bu projelerin başarılı olabilmesi yalnızca fiziki altyapının oluşturulmasına değil, toplumun projeyi benimsemesine de bağlıdır.

Tarsus'ta yürütülen bisiklet yolu çalışmalarında kent konseyi bünyesinde faaliyet gösteren bisiklet topluluğunun farkındalık oluşturması, vatandaşların projeye olan desteğini artırmıştır. Düzenlenen etkinlikler, bilgilendirme çalışmaları ve sivil toplum kuruluşlarının katkıları sayesinde bisiklet kullanımının çevresel ve sağlık açısından önemi daha geniş kitlelere ulaştırılmıştır.

Bu örnek, katılımcı yönetişim mekanizmalarının sürdürülebilir kent yönetimine nasıl katkı sağlayabileceğini göstermektedir. Yerel halkın görüş ve önerilerinin proje süreçlerine yansıtılması, uygulamaların daha başarılı ve kalıcı olmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla akıllı şehir politikalarının yalnızca teknolojik yeniliklerden ibaret olmadığı; vatandaş katılımı, kurumsal iş birliği ve toplumsal sahiplenme ile desteklenmesi gerektiği anlaşılmaktadır (Memiş, 2017).

Bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, Mersin Büyükşehir Belediyesi'nin dijital dönüşüm uygulamaları ile Tarsus Kent Konseyi'nin katılımcı yönetişim faaliyetlerinin birbirini tamamlayan bir yapı oluşturduğu görülmektedir. Teknolojik yenilikler hizmet sunumunun etkinliğini artırırken, kent konseyleri bu hizmetlerin toplum tarafından benimsenmesini kolaylaştırmaktadır. Bu durum, sürdürülebilir kent yönetiminin ancak teknoloji ve katılımcı demokrasinin birlikte işletildiği bir yönetim modeliyle mümkün olabileceğini ortaya koymaktadır.

5. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırma bulguları, yerel yönetimlerde dijital dönüşüm uygulamalarının sürdürülebilir kent yönetimine önemli katkılar sağladığını ortaya koymaktadır. İncelenen uygulamalar, bilgi ve iletişim teknolojilerinin kamu hizmetlerinin etkinliğini artırdığını, karar alma süreçlerini hızlandırdığını ve kamu kaynaklarının daha verimli kullanılmasına olanak sağladığını göstermektedir. Bununla birlikte elde edilen bulgular, sürdürülebilir kent yönetiminin yalnızca teknolojik altyapının geliştirilmesiyle sağlanamayacağını; katılımcı yönetişim mekanizmalarının, veri temelli yönetim anlayışının ve vatandaş odaklı hizmet yaklaşımının da bu sürecin ayrılmaz unsurları olduğunu ortaya koymaktadır (Demirkıran et al., 2021; Tamer, 2022).

Mersin Büyükşehir Belediyesi örneğinde incelenen Temassız Card ve VR Mersin uygulamaları, dijital teknolojilerin yalnızca hizmet sunumunu kolaylaştırmakla kalmayıp, veri odaklı planlama, ulaşım yönetimi ve kent tanıtımı gibi alanlarda da yerel yönetimlere önemli avantajlar sağladığını göstermektedir. Bu uygulamalar sayesinde belediyelerin güncel verilere dayalı karar alma kapasitesi güçlenirken vatandaşların belediye hizmetlerine erişimi de kolaylaşmaktadır. Araştırma bulguları, dijital dönüşümün çevresel, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliği destekleyen bütüncül bir yönetim anlayışıyla ele alınması gerektiğini ortaya koyan ulusal politika belgeleri ve akademik çalışmalarla da örtüşmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019; Tamer, 2022).

Araştırmanın dikkat çekici sonuçlarından biri, teknolojik yatırımların başarısının katılımcı yönetişim mekanizmalarıyla doğrudan ilişkili olmasıdır. Tarsus Kent Konseyi örneğinde görüldüğü üzere, vatandaşların, sivil toplum kuruluşlarının ve diğer yerel paydaşların karar alma süreçlerine katılımı, hem demokratik meşruiyetin güçlenmesine hem de kamu politikalarının uygulanabilirliğinin artmasına katkı sağlamaktadır. Bu yönüyle kent konseyleri, yalnızca danışma organları değil, aynı zamanda yerel yönetimlerde ortak aklın geliştirilmesini destekleyen ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine katkı sunan önemli yönetişim mekanizmaları olarak değerlendirilebilir (5393 sayılı Belediye Kanunu, 2005); Yıldırım, 2022).

Araştırma ayrıca dijital dönüşüm sürecinde teknolojik altyapı eksikliği, mali kaynak yetersizliği, nitelikli insan kaynağı ihtiyacı, siber güvenlik riskleri ve dijital eşitsizlik gibi çeşitli sorunların yerel yönetimlerin dönüşüm kapasitesini sınırlandırabildiğini göstermektedir. Bu nedenle dijital dönüşüm politikalarının yalnızca teknoloji yatırımlarına odaklanmaması; açık veri uygulamaları, kişisel verilerin korunması, kurumsal kapasitenin geliştirilmesi ve vatandaşların dijital okuryazarlık düzeyinin artırılmasına yönelik uygulamalarla desteklenmesi önem taşımaktadır (Eryılmaz, 2021).

Araştırma bulguları doğrultusunda; yerel yönetimlerde açık veri politikalarının yaygınlaştırılması, akıllı şehir stratejilerinin sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyumlu biçimde hazırlanması, kent konseylerinin stratejik planlama ve performans yönetimi süreçlerine daha etkin katılımının sağlanması, üniversiteler ile sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliğinin güçlendirilmesi ve dijital belediyecilik uygulamalarına yönelik eğitim faaliyetlerinin artırılması önerilmektedir. Ayrıca siber güvenlik, etik veri yönetimi ve kişisel verilerin korunmasına ilişkin kurumsal kapasitenin geliştirilmesi ile akıllı şehir uygulamalarının orta ve küçük ölçekli belediyelerde de yaygınlaştırılmasına yönelik mali ve teknik destek mekanizmalarının oluşturulması önem arz etmektedir.

Sonuç olarak sürdürülebilir kent yönetiminin başarısı, dijital dönüşüm ile katılımcı yönetişim anlayışının bütünleşik biçimde uygulanmasına bağlıdır. Yerel yönetimlerin teknolojik yenilikleri vatandaş katılımını esas alan demokratik yönetim anlayışıyla desteklemesi; kamu hizmetlerinin etkinliğini, şeffaflığını ve hesap verebilirliğini artırırken sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılmasına da önemli katkılar sağlayacaktır. Bu çerçevede kent konseylerinin veri temelli yönetim süreçlerine daha aktif biçimde dâhil edilmesi, geleceğin dirençli, kapsayıcı ve yaşanabilir şehirlerinin oluşturulması açısından stratejik bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir (Demirkıran et al., 2021; Tamer, 2022; Yıldırım, 2022).

Kaynakça

Alkan, T. (2015). Akıllı kentler ya da 21. yüzyıl şehirleri. *Bilişim Dergisi, 182*, 70–77.

Ateş, M., & Önder, E. D. (2019). Akıllı şehir kavramı ve dönüşen anlamı bağlamında eleştiriler. *Megaron, 14*(1), 41–50. https://doi.org/10.5505/MEGARON.2018.45087

Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5*(2), 368–388.

Bilici, Z., & Babahanoğlu, V. (2018). Akıllı kent uygulamaları ve Konya örneği. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi, 9*(2), 124–139.

Bozkurt, A. (2023). Akıllı kentlerde dijital yönetişim: E-belediyecilik uygulamaları. *Urban 21 Journal, 1*(1), 69–80.

Bozkurt, Y. (2014). Yerel demokrasi aracı olarak Türkiye'de kent konseyleri: Yapı, işleyiş ve sorunlar. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 40*, 229–240.

Bulut, Y. (2002). Yerel yönetimlerin teknolojiye entegrasyonu. İçinde *I. Uluslararası Yerel Yönetimler, Üniversite ve Sanayi İşbirliği Sempozyumu Bildiri Kitabı* (ss. 337–351). Gazi Üniversitesi Yayınları.

Çakır Demirhan, D. (2024). Akıllı şehirler için akıllı yönetişim: Yerel yönetimlerin rolü. *Ombudsman Akademik, 20*, 179–206.

Demirkıran, S., Yücel, M. A., Terzioğlu, M. K., & Selvi, A. (2021). Dijital dönüşüm sürecinde akıllı yönetişim. *TESAM Akademi Dergisi, 8*(2), 489–519. https://doi.org/10.30626/tesamakademi.971899

Emrealp, S. (2005). *Yerel Gündem 21*. IULA–EMME Yayını.

Eryılmaz, B. (2021). *Kamu yönetimi: Düşünceler, yapılar, fonksiyonlar, politikalar* (14. bs.). Umuttepe Yayınları.

Gökşen, H. (2024). Sürdürülebilirlik perspektifinde akıllı kentlerde akıllı yönetişim uygulamalarının rolü ve insani gelişime etkisi. *Kent Akademisi, 17*(Özel Sayı), 174–194. https://doi.org/10.35674/kent.1501778

İlhan, K., & Özden, Y. (2023). Dünyadan örneklerle belediye web sayfa kullanımının dijital yönetişim ekseninde analizi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi, 14*(2), 693–720. https://doi.org/10.54688/ayd.1326439

Kandemir Atçeken, A. (2025). Kentlerin geleceği için veri paylaşımı: Türkiye'deki dört büyükşehir belediyesinin açık veri platformları üzerine değerlendirme. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, 34*(2).

Karayılmaz, C., & Özker, A. N. (2020). Kamusal nitelikli özel malların sunumunda akıllı şehirler olgusu: Akıllı şehir uygulamalarında küresel değişimler. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 22*(38), 82–100.

Kemeç, A., & Gül, H. (2021). Antalya Büyükşehir Belediyesi örneğinde akıllı kent uygulamaları. *Kamu Yönetimi ve Politikaları Dergisi, 3*(2), 355–382.

Kent Konseyi Yönetmeliği. (2006, 8 Ekim). *Resmî Gazete* (Sayı: 26313).

Köseoğlu, Ö., & Demirci, Y. (2018). Akıllı şehirler ve yerel sorunların çözümünde yenilikçi kullanımı. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi, 4*(2), 40–57.

Memiş, L. (2017). Akıllı teknolojiler, akıllı kentler ve belediyelerde dönüşüm. *Yasama Dergisi, 36*, 66–92.

Mersin Büyükşehir Belediyesi. (2017). *Temassız Card Mersin Projesi*. https://www.mersin.bel.tr

Mersin Büyükşehir Belediyesi. (2024). *VR Mersin Projesi*. https://vr.mersin.bel.tr

Nohutçu, A., & Akpınar, A. (2022). Türkiye'de yerel yönetimler akıllı şehirler için ne kadar hazır?: Politika belgeleri üzerinden bir inceleme. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 48*, 357–379.

Örselli, E., & Akbay, C. (2019). Teknoloji ve kent yaşamında dönüşüm: Akıllı kentler. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 2*(1), 228–241. https://doi.org/10.33712/mana.544549

Sevim, M. A., Kırcova, İ., & Çuhadar, E. (2019). Yerel yönetimlerde akıllı şehir vizyonu: Şehir yönetim araçları ve trendleri. *Strategic Public Management Journal, 5*(9), 109–126. https://doi.org/10.25069/spmj.499391

Şen, E. (2023). Yerel yönetimlerde dijital dönüşüm ve akıllı kent uygulamaları: Eleştirel bir bakış. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi, 9*(2-1), 141–165.

Tamer, H. Y. (2022). Akıllı şehirlerde veri yönetimi yaklaşımları. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi, 22*(2), 519–534. https://doi.org/10.11616/asbi.1090777

Tarsus Belediyesi. (2022). *Tarsus Kent Konseyi Faaliyet Raporu*. Tarsus Belediyesi Yayınları.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). *Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Değerlendirme Raporu*. Ankara.

T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2019). *2024–2030 Ulusal Akıllı Şehirler Stratejisi ve Eylem Planı*. Ankara. https://www.csb.gov.tr

T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2024). *Akıllı Şehirlerde Coğrafi Bilgi Sistemleri: Politika ve Stratejiler*. Ankara.

Türkiye Cumhuriyeti. (2005, 13 Temmuz). *5393 sayılı Belediye Kanunu*. *Resmî Gazete* (Sayı: 25874). https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5393&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5

Ünsal, Ö., & Avcı, S. (2023). Akıllı şehir tartışmaları üzerine bir değerlendirme ve Türkiye. *Mavi Atlas, 11*(1), 87–104. https://doi.org/10.18795/gumusmaviatlas.1229850

Yıldırım, Z. A. K. (2022). Türkiye'de yerel yönetişim modeli olarak kent konseyleri: Gerekliliği ve karşılaşılan temel açmazları üzerine bir değerlendirme. *Takvim-i Vekayi, 10*(2), 178–213.

BÖLÜM 2
KAMU YÖNETİMİ VE YAPAY ZAKA

Yapay Zekanın Kamu Yönetimi Disiplini İçindeki Yeri: Bibliyometrik Bir Analiz

The Place of Artificial Intelligence in the Discipline of Public Administration: A Bibliometric Analysis

Serhat Başaran[1], Mustafa Güngör[2]

Öz

Bu çalışmanın amacı kamu yönetimi disiplininde yapay zekâ konulu lisansüstü düzeyde hazırlanmış tezleri incelemektedir. YÖK Tez üzerinden incelenecek olan lisansüstü tezlerin yapısal özelliklerini, entelektüel yönelimlerini ve eğilimlerini ortaya çıkarmak çalışmanın başlıca hedefidir. 10/03/2026 tarihinde YÖK Tez üzerinde dizin yapay zekâ ve konu olarak kamu yönetimi şeklinde tarama yapıldığında 24 adet lisansüstü teze ulaşılmıştır. Erişim sağlanan tezler bibliyometrik analiz yöntemi ile 8 kategoriye ayrılarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgular neticesinde kamu yönetimi disiplininde yapay zekâ konusuyla doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkili lisansüstü çalışmaların diğer disiplinlerle kıyaslandığında sayıca az olduğu ve üzerinde daha fazla düşünülmesi gereken bir alan olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Yönetimi, Yapay Zekâ, Bibliyometrik Analiz

JEL Kodları: H83, H13, O22

Abstract

The purpose of this study is to examine graduate-level theses on the topic of artificial intelligence within the discipline of public administration. The primary objectives of this study is to identify the structural characteristics, intellectual orientations, and trends of the graduate theses to be examined via YÖK Tez. When a search was conducted on YÖK Tez on March 10, 2026, using the keywords “artificial intelligence” and topic “public administration,” 24 graduate theses were identified. The accessible theses were categorized into 8 groups using bibliometric analysis methods and evaluated accordingly. The findings revealed that, compared to other disciplines, the number of graduate studies directly or indirectly related to the topic of artificial intelligence within the field of public administration is relatively low, indicating that this is an area requiring further consideration.

Keywords: Public Administration, Artificial Intelligence, Bibliometric Analysis

JEL Codes: H83, H13, O22

1.Giriş

Bilgisayar teknolojilerindeki gelişmeyle beraber başlayan dijitalleşme sürecinin son ürünlerinden birisi yapay zekâ teknolojisidir. Bu teknolojik gelişme hayatımızın her alanına sirayet ederek değiştirmeye başlamıştır. Söz konusu bu teknoloji kamu yönetimi disiplini içinde de kendisine yer bulmuştur. Kamu yönetimi disiplini içindeki değişim ve dönüşüm ilk önce e-devlet uygulamaları olarak ortaya çıkmış, zaman içerisinde dijital devlet, akıllı hükümet ve veri temelli kamu yönetimi gibi yapay zekâ teknolojilerinin uygulanmasına doğru bir dönüşüm gerçekleşmiştir (Vural vd., 2026: 329).

Yapay zekâ ve kamu yönetimi disiplini arasındaki ilişkiye odaklanan akademik literatüre bakıldığında konuların ağırlıklı olarak ülke örneklerine, karar alma mekanizmalarına, denetim araçlarına, hukuki ve etik sorunlara odaklandığı söylenebilir.

[1] Arş. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, serhat.basaran@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6809-255X

[2] Arş. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, mustafagungor@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8502-8103

Teknolojinin hızı sayesinde gün geçtikçe literatürü takip etmek ve akademik eğilimleri yakalamak zorlaşmaktadır. Bu aşamada akademik gelişmeleri yakından takip etmek için bibliyometrik analiz karşımıza çıkmaktadır. Bibliyometrik analiz sayesinde kamu yönetimi disiplini alanı içinde yapay zekâ konu çalışmaların seyri son derece kolay şekilde takip edilebilmektedir. Böylelikle yapay zekâ konusu gibi multidisipliner bir konunun kategorik olarak haritalanması ile mevcut tüm literatürdeki dağınıklık azaltılarak takip edilmesi kolay bir hale gelecektir.

Bu çalışma kamu yönetimi disiplini içerisinde yapay zekâ konulu lisansüstü tezleri bibliyometrik analiz yöntemi ile incelemeyi amaçlamaktadır. YÖK Tez üzerinden elde edilecek yüksek lisans ve doktora tezleri üzerinde gerçekleştirilecek analiz 8 kategorik gruplandırma ile ele alınacaktır. Ayrıca çalışma kullanılacak kategorik kodlamalar ile lisansüstü tezlerin yapısal özelliklerini ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Bu sayede son derece dağınık olan yapay zekâ literatürünü bir araya getirerek hem lisansüstü çalışma yapan öğrencilere hem de akademisyenlere yol gösterici nitelikte olacaktır.

2. Literatür

Kamu yönetimi disiplini içinde yapay zekâ konulu birçok çalışmanın yapıldığını söylenebilir. Hickok (2022) ile Başaran ve Tunç (2026)'ın çalışmaları özellikle yapay zekâ uygulamalarının kamu ihale sistemlerinde uygulanmasının yaratacağı avantajları ve dezavantajları ortaya koyarken, Ezeji (2022) ve Nai (2022)'nin çalışmaları yapay zekâ uygulamalarının kamu ihalelerinde yaşanabilecek olan yolsuzlukların önüne geçebileceğini ifade etmektedir.

Wirtz vd. (2020)'nin çalışması ise yapay zekâ uygulamalarının toplumsal, hukuki ve etik boyutlarına dikkat çekerek yaratabileceği sorunları dile getirmektedir. Gasser ve Almedia (2017) çalışması ise yapay zekâ uygulamalarının yaratabileceği sorunlara karşı katmanlı bir yapay zekâ yönetişimi kavramını ortaya atmaktadır. Hukuki ve etik yönüne dikkat çeken bir başka çalışma ise Young vd. (2019)'dir. Bu çalışma, yapay zekâ uygulamalarının kamu yönetiminde karar alma aşamalarında kullanıldığı vakit yaratabileceği hukuki ve etik boyutlarına dikkat çekmekte ve özellikle de takdir yetkisi kavramının insandan makinelere doğru geçebileceğini ifade etmektedir. Böylesi bir durumun Max Weber'in meşhur bürokrasi kavramını daha da güçlendireceğini ifade edilebilir. Çünkü yapay zekâ kullanımıyla birlikte kamu yönetiminde etkinlik ve hız artacak insani takdir yetkisi ise azalacaktır. Bu durum Newman vd. (2022)'nin ifade ettiği gibi kamu yönetimini bir makine haline getirecek ve Weber'in ifade ettiği durum ortaya çıkacaktır.

Yapay zekâ teknolojilerinin ülkelerdeki gelişim seyrini kamu kurumlarında karşılaştırmalı olarak inceleyen çalışmalar da mevcuttur. Neumann vd. (2022)'nin çalışması İsviçre'deki kamu kurumlarının yapay zekâ teknolojilerini benimsemesi bakımından karşılaştırmalı olarak incelerken Andersson vd. (2025) adlı çalışma ise İsveç'teki kamu kurumlarının yapay zekâ teknolojilerini benimsenmesi bakımından analiz edilmiştir. Özellikle İsveç'teki yapılan çalışma, yapay zekâ gelişmişliği bakımından dünyada üst sıralarda yer alan İsveç için son derece farklı sonuçları göstermiştir.

Çalışmamızda kullanacağımız bibliyometrik analiz yöntemini kullanan çalışmalar da mevcuttur. Manea vd. (2025), Riyad ve Laila (2024) ve Rekunenko vd. (2025)'in çalışmaları yapay zekanın kamu yönetimi disiplini içerisindeki yerini, yapılan çalışmaları ve gelişim trendlerini incelemektedir.

3.Amaç

Bu çalışmanın amacı kamu yönetimi disiplini içinde yapay zekâ üzerine yazılmış lisansüstü tezleri incelemektir. Avantajları ve dezavantajları bir yana hayatımızın her alanında nüfuz eden yapay zekanın akademik disiplinler içerisindeki etkisinde de artış yaşanmaktadır. Başta mühendislik, tıp ve teknoloji fakültelerinde gördüğümüz yapay zekâ konulu akademik çalışmalar sosyal bilimlerde de görülmeye başlanmıştır. Özellikle ekonomik modellemeleri kullanan iktisat ve ekonometri gibi akademik programlarının

yanı sıra reklam, satış ve pazarlama gibi anabilim dallarına ayrılan işletme akademik programı içinde de yapay zekayla ilişkili lisansüstü tezler ve projeler yapılmaktadır.

Bu bağlamda bu çalışma, kamu yönetimi disiplininde yapay zekâ ile ilgili hazırlanmış lisansüstü tezlerin yapısal özelliklerini tespit edip gelecek çalışmalar için yol haritası oluşturmayı hedeflemektedir. Çalışmamızın özgün değeri kamu yönetimi disiplini içinde yapay zekâ konulu akademik çalışmaların hangi aşamada olduğunu tespit etmektir.

Araştırmanın özgün katkısı bu alanda çalışan her araştırmacıya kamu yönetimi disiplini içinde yapay zekâ konulu çalışmaların ulaştığı seviyeye yönelik kuramsal bir çerçeve geliştirmesidir. Bu sayede bu çalışma hem kamu yönetimi alanında çalışan akademisyenlere hem de bu alanda akademik çalışmalar yapmak isteyen araştırmacılar için rehber olacaktır.

Bu çalışmanın sınırlılığı yapay zekâ ile ilişkili olabilecek ‘‘akıllı kent’’ ve ‘‘dijitalleşme’’ gibi başlıkların kapsam dışında tutulmasıdır. Ayrıca dizinleme sırasında tezleri hazırlayan kişilerin anahtar kelimeleri kullanırken kişisel tercih veya hata yapma olasılıklarının göz ardı edilmesi çalışmanın bir başka sınırlılığıdır.

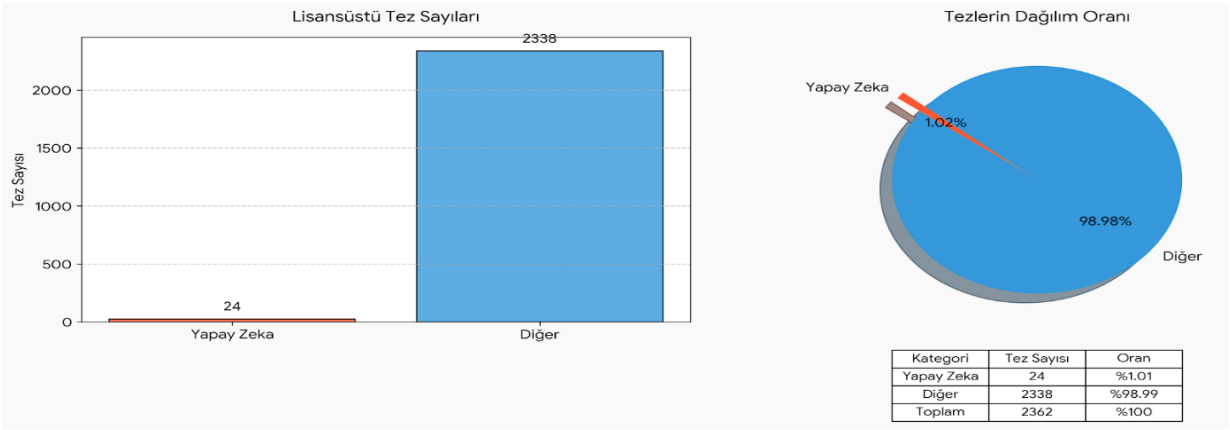
4.Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir ve doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. İncelenecek olan veriler Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi’nin (YÖK Tez) internet sayfasında mevcut olan yüksek lisans ve doktora tezleridir. Tezlere ulaşmak için YÖK Tez’in internet sayfasında bulunan arama motorunda dizin (anahtar kelime) kısmı ‘‘yapay zekâ’’, konu kısmı ise ‘‘kamu yönetimi’’ şeklinde ayarlanarak filtre işlemi yapılmıştır.

Elde edilen dokümanları incelemek için bibliyometrik analiz kullanılmıştır. Bibliyometrik analiz belirli bir alanın analizini yapmak için kullanılan bir yöntemdir (Aslancı, 2022: 4). Bu analiz için 8 kategori belirlenmiştir. Bu kategoriler kamu yönetimi disiplini altında kaç adet tez üretildiği, hangi yıllarda üretildiği, bu tezlerin lisansüstü kategorisinin ne olduğu, hangi tür üniversitelerde hazırlandığı, proje bazlı üretilip üretilmediği, yayın dilinin ne olduğu, hangi diğer disiplinlerle beraber hazırlandığı ve tezlerde en çok kullanılan anahtar kelimelerin ne olduğu şeklindedir.

5.Bulgular

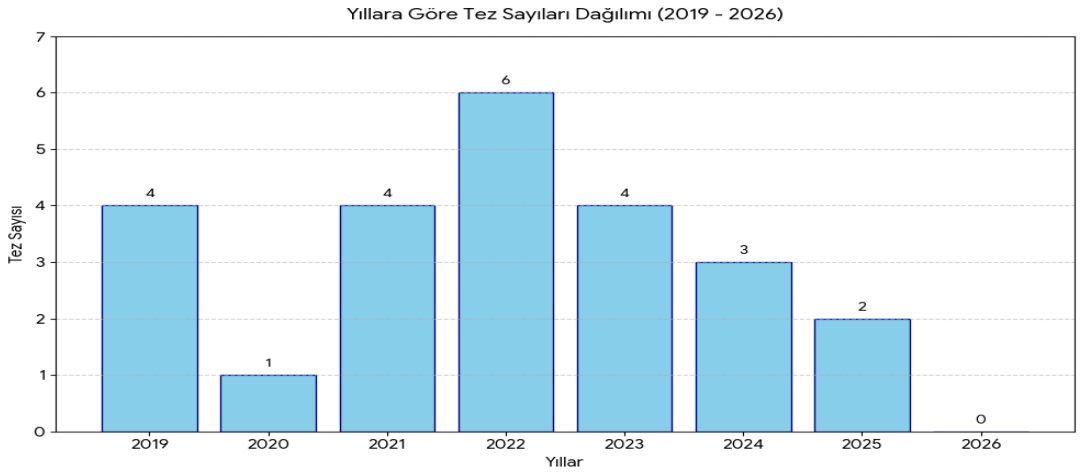
İncelenecek lisansüstü tezler Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi’nden elde edilecek yüksek lisans ve doktora seviyesindeki tüm tezlerdir. Dizin (anahtar kelime) olarak yapay zekâ kelimesi kullanılarak 10/03/2026 tarihinde yapılan taramalarda 2362 adet lisansüstü teze erişim sağlanmıştır.

Kategori	Tez Sayısı	Oran
Yapay Zeka	24	%1.01
Diğer	2338	%98.99
Toplam	2362	%100

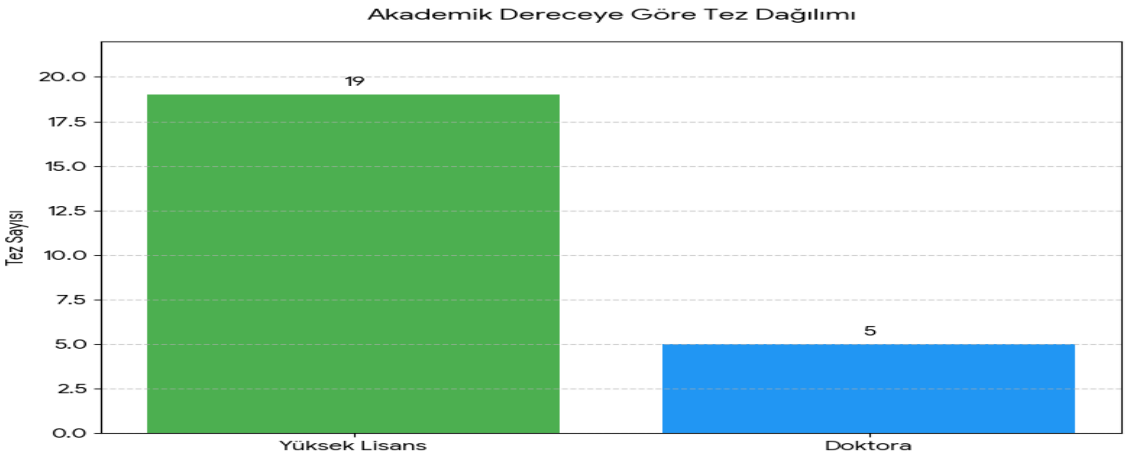
Tablo 1: Lisansüstü Tezlerin ve Kamu Yönetimi Disiplinin Yeri

Arama konusunu ‘‘kamu yönetimi’’ şeklinde sınırlandırdığımızda ise karşımıza 24 adet lisansüstü tez çıkmaktadır. Bu tezlerin en eskisi 2019 yılında yazılmış olmakla beraber en yenisi 2025 yılında yapılmıştır.

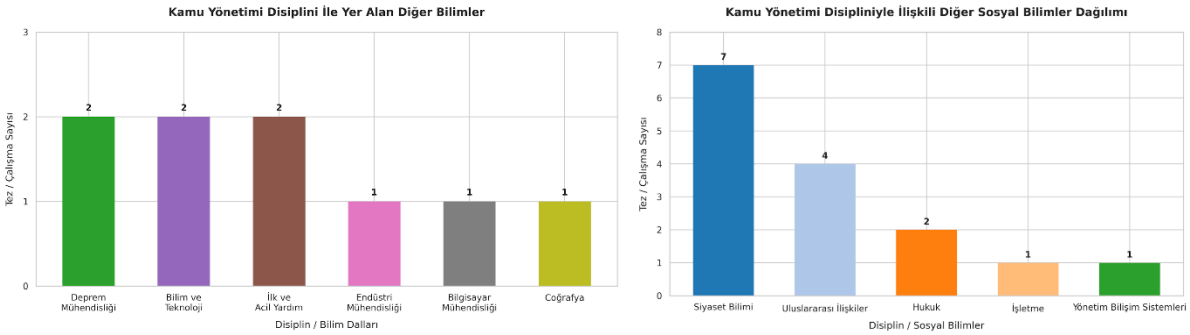
Tablo 2: Kamu Yönetimi Disiplini İçinde Yapılmış Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Yapılan lisansüstü tezlerin türleri bakımından incelendiğinde 19 yüksek lisans tezi mevcutken 5 doktora tezi mevcuttur.

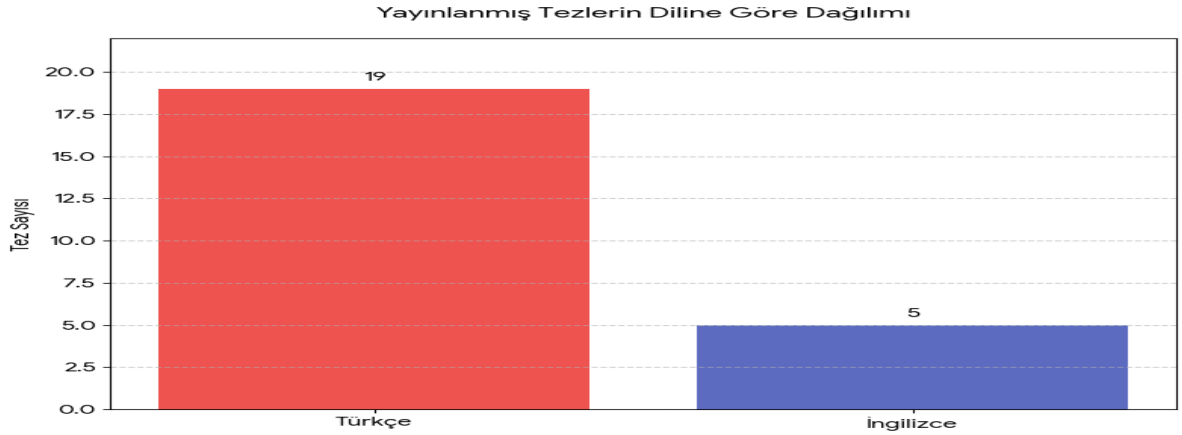
Tablo 3: Lisansüstü Tezlerin Akademik Dereceleri

Yapay zekâ konusu multidisipliner bir konu olduğu için yazılan lisansüstü tezlerin birçoğu diğer disiplinlerle ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Tezlerin konu dizinlemeleri (anahtar kelimeleri) üzerinde filtreleme yapıldığında 24 lisansüstü tezin 7’sinin siyaset bilimi, 4’ünün uluslararası ilişkiler, 2’si hukuk, 1’i işletme ve yönetim bilişim sistemleri gibi sosyal bilimleri ilgilendiren alanlarda üretilmişken, diğer tezlerin 2’si deprem mühendisliği, bilim ve teknoloji ve ilk ve acil yardım, 1’i ise endüstri mühendisliği, bilgisayar mühendisliği ve coğrafya gibi fen bilimlerini ilgilendiren alanlarda üretilmiştir.

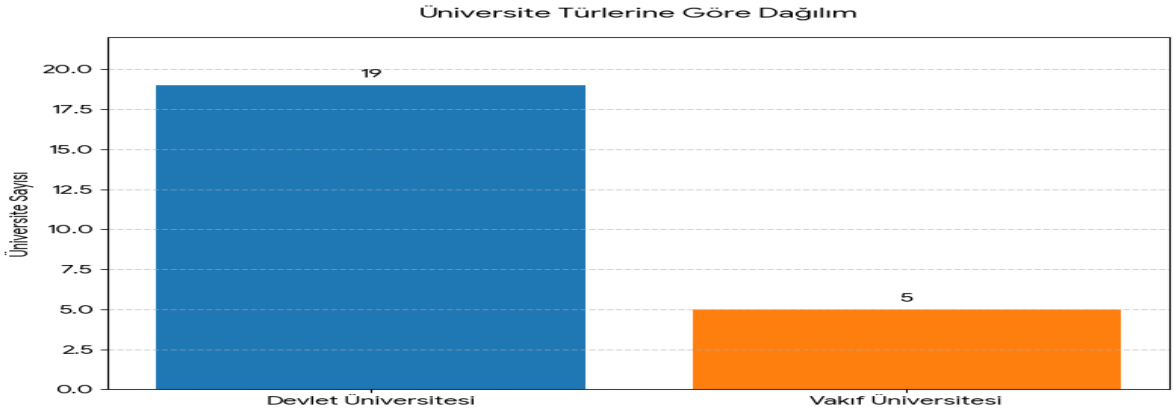
Tablo 4: Kamu Yönetimi Disiplinin Diğer Disiplinlerdeki Dağılımı

Üretilen tezlerin dili incelendiğinde 19 tez Türkçe olarak hazırlanmışken yabancı dilde üretilen tezlerin hepsi İngilizce olup sayısı 5'tir.

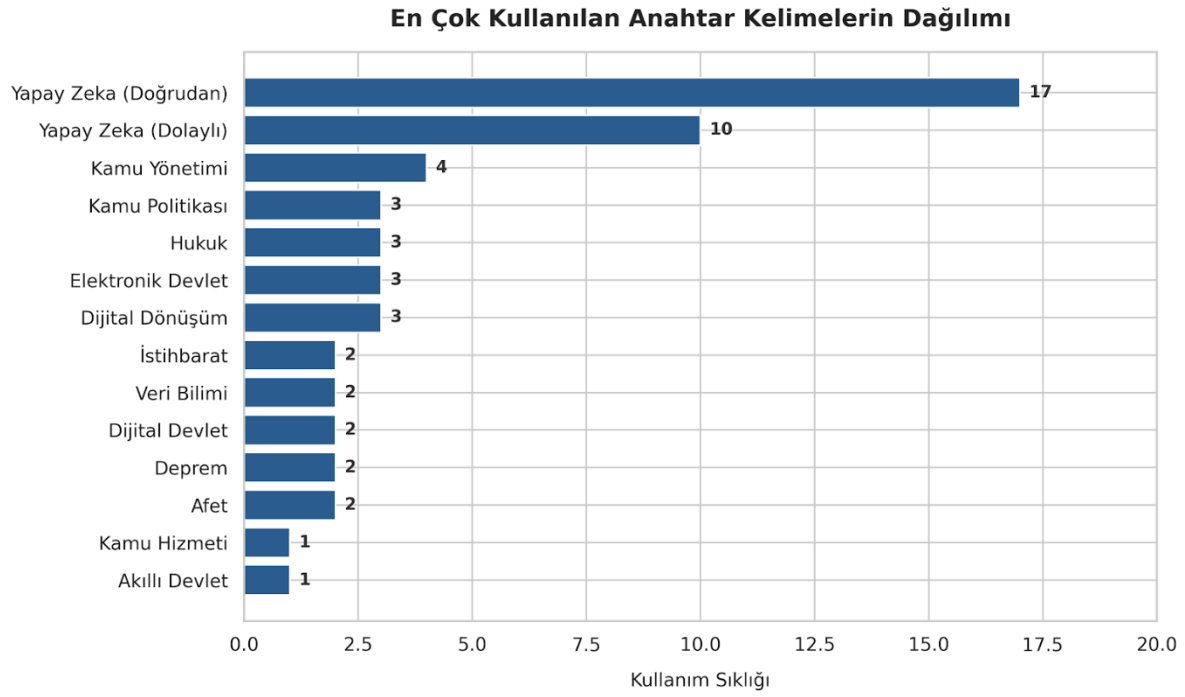
Tablo 5: Lisansüstü Tezlerin Dilleri

Tezlerin teşekkür kısımları incelendiğinde hiçbir tezin TÜBİTAK ya da herhangi bir bilimsel proje kapsamında üretilmediği tespit edilmiştir. Üniversite türlerine bakıldığında tezlerin 5'i vakıf üniversitelerinde hazırlandığı geri kalan 19'u ise devlet üniversitesi ve çeşitli devlet kurumlarında hazırlandığı görülmüştür. Yapılan tezler anabilim dallarına göre tasnif edildiğinde ilk olarak siyaset bilimi ve kamu yönetimi anabilim dalında daha sonra ise kamu yönetimi anabilim dalında tezlerin hazırlandığı tespit edilmiştir.

Tablo 6: Yapılan Tezlerin Üniversite Türlerine Göre Dağılımı

Lisansüstü tezlerde en sık kullanılan anahtar kelimeler incelendiğinde yapay zekâ kelimesinin doğrudan veya dolaylı olarak kullanımı ilk sırada yer alırken sonrasında kamu yönetimi, kamu politikası ve hukuk gibi anahtar kelimelerin yer aldığı görülmüştür.

Tablo 7: Lisansüstü Tezlerde En Sık Kullanılan Anahtar Kelimeler

6.Sonuç ve Tartışma

Araştırmanın sonucunda kamu yönetimi disiplininde yapay zekâ konulu lisansüstü çalışmaların yetersiz olduğunu ifade edebiliriz. Yapay zekâ dizini ile YÖK Tez üzerinden yapılan taramalarda 2362 lisansüstü çalışmaların sadece 24'ü (%1,01) kamu yönetimi disiplini ile doğrudan veya dolaylı olarak ilişkilidir. Bu da yapay zekâ ile ilgili çalışmaların çok daha ağırlıklı olarak kamu yönetimi disiplini dışındaki alanlarda çalışıldığının işaretidir.

İkinci olarak yapılan lisansüstü çalışmalardan hiçbirinin bilimsel bir proje sonucu üretilmemiş olması kamu yönetimi disiplininin hem akademik açıdan hem de kamu hizmeti sunan bir yönetsel bir birim olarak hizmet üretme anlamında diğer disiplinlere göre geride olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak yapay zekâ ile ilgili kamu yönetimi disiplininde akademik düzeyde yapılacak olan çalışmalardaki artış hem kamu hizmeti sunumunda iyileşme meydana getirecektir hem de bu alanda çalışmak isteyen araştırmacılara yol gösterici olacaktır.

Kaynakça

Andersson, P., E., Arbin, K., ve Rosenqvist, C., (2025). Assessing the Value of Artificial Intelligence (AI) in Governmental Public Procurement. *Journal of Public Procurement*, Vol. 25 No. 1

Aslancı, S., (2022). Araştırma Sorgulamaya Dayalı Öğrenme: Bibliyometrik Bir Analiz. *Bilimsel Eğitim Araştırmaları*. Cilt 6. Sayı 1. 1-25.

Başaran, S., Tunç, A., (2026). AI in Public Procurement. Leblebici, D., N., Saylam, A., ve Özacit, İ., (Ed). *Artificial Intelligence in Public Administration: From E-Government to Smart Government* içinde. ss. 225-236. Nova Publishers.

Ezeji, L., C., (2024). Artificial Intelligence for Detecting and Preventing Procurement Fraud. *International Journal of Business Ecosystem & Strategy*. 2687-2293. 6(1).

Hickok, M., (2022). Public Procurement of Artificial Intelligence Systems: New Risks and Future Proofing. *AI & Society*, 1–15.

Gasser, U., Almeida, V., A., (2017). A Layered Model for AI Governance. *IEEE Internet Computing*. 21(6). 58-62.

Manea, L., D., Sorcaru, I., A., Muntean M., C., ve Nistor, R., (2025). The Future of Digital Governance: A Bibliometric Exploration of Public Administration Transformation in the Era of e- Government and Artificial Intelligence. *Economics and Applied Informatics*. Faculty of Economics and Business Administration. (2). 120-127.

Nai, R., Sulis, E., ve Meo, R. (2022). Public Procurement Fraud Detection and Artificial Intelligence Techniques: a Literature Review. *International Conference Knowledge Engineering and Knowledge Management*.

Neumann, O., Guirguis, K., ve Steiner, R. (2024). Exploring Artificial Intelligence Adoption in Public Organizations: A comparative Case study. *Public Management Review*, *26*(1), 114–141.

Newman, J., Mintrom, M., ve O'Neill, D., (2022). Digital Technologies, Artificial Intelligence and Bureaucratic Transformation. *Futures*. 136.

Rekunenko, I., Kobushko, I., Dzydzyguri, O., Balahurovska, I., Yurynets O., ve Zhuk, O., (2025). The Use of Artificial Intelligence in Public Administration: Bibliometric Analysis. *Problems and Perspectives in Management*, *23*(1), 209-224.

Riyad, B., Laila, E., A., (2024). The Artificial Intelligence and Public Procurement. *2024 IEEE 15th International Colloquium on Logistics and Supply Chain Management (LOGISTIQUA)*, 1-6.

Wirtz, B. W., Weyerer, J. C., & Sturm, B. J. (2020). The Dark Sides of Artificial Intelligence: An Integrated AI Governance Framework for Public Administration. *International Journal of Public Administration*, *43*(9), 818–829.

Vural, Y., E., Bakal, C., Ayden, C., ve Kışman, Z., A., (2025). Kamu Yönetiminde E-Devlet ve Yapay Zekâ Uygulamaları Üzerine Bibliyometrik Bir Analiz. *Türk İdare Dergisi*. (502). 327-361.

Young, M., M., Bullock, J., B., ve Lecy, J., D., (2019). Artificial Discretion as a Tool of Governance: A Framework for Understanding the Impact of Artificial Intelligence on Public Administration, *Perspectives on Public Management and Governance*. Volume 2. Issue 4.

Vergi İdaresinde Yapay Zekâ Uygulamaları: Hazine ve Maliye Bakanlığı Örneği

Artificial Intelligence Applications in Tax Administration: The Case of the Ministry of Treasury and Finance

Bayram Coşkun[1], Ceren Demir[2]

Öz

Kamu maliyesinin işleyişinde merkezi bir konuma sahip olan vergi idaresi, son yıllarda ileri analitik araçların sunduğu olanakları giderek daha etkin biçimde kullanmaktadır. Bu çalışma; Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın yapay zekâ (YZ) tabanlı denetim araçlarını vergi yönetimine nasıl entegre ettiğini, bu araçların vergi uyumu ve denetim kapasitesi üzerindeki etkilerini ve söz konusu dönüşümün beraberinde getirdiği yönetişim sorunlarını kamu yönetimi perspektifinden ele almaktadır. Çalışmada KAŞİF, KURGAN ve VEDAS sistemlerinin işlevsel boyutları, OECD'nin Vergi İdaresi 3.0 referans çerçevesiyle karşılaştırmalı olarak incelenmektedir. Doküman analizine dayanan araştırma; Bakanlık stratejik planları, performans programları, mevzuat düzenlemeleri ve akademik literatür üzerine kurgulanmıştır. Bulgular; söz konusu sistemlerin denetim süreçlerini geriye dönük tepki modelinden öngörüye dayalı bir gözetim anlayışına taşıdığını ortaya koymaktadır. Öte yandan algoritmik şeffaflık eksikliği, veri mahremiyeti kaygıları ve uzman insan kaynağı açığı, bu dönüşümün sürdürülebilirliğini tehdit eden yapısal sorunlar olarak belirginleşmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Vergi Denetimi, Kamu Yönetimi, Dijitalleşme, Yönetişim

JEL Kodları: H83, O33, H21

Abstract

Tax administration, which occupies a central position in public finance, has increasingly leveraged the capabilities offered by advanced analytical tools in recent years. This study examines, from a public administration perspective, how the Ministry of Treasury and Finance integrates artificial intelligence (AI)-based audit tools into tax management, the effects of these tools on tax compliance and audit capacity, and the governance challenges brought about by this transformation. The functional dimensions of the KAŞİF, KURGAN, and VEDAS systems are comparatively analysed within the OECD's Tax Administration 3.0 reference framework. The research, based on document analysis, draws on the Ministry's strategic plans, performance programmes, regulatory documents, and academic literature. The findings reveal that these systems have shifted audit processes from a reactive model to a forward-looking supervisory approach. At the same time, the lack of algorithmic transparency, data privacy concerns, and a shortage of specialised human resources emerge as structural problems threatening the sustainability of this transformation.

Keywords: Artificial Intelligence, Tax Audit, Public Administration, Digitalisation, Governance

JEL Codes: H83, O33, H21

Giriş

Teknolojinin kamu hizmetleri üzerindeki dönüştürücü etkisi, yönetim bilimleri literatüründe giderek daha fazla ilgi gören bir araştırma alanı hâline gelmiştir. Bu ilginin odağında, özellikle büyük veri ve makine öğrenmesi algoritmalarının kamu kurumlarının karar alma mekanizmalarına entegre edilmesi yer almaktadır. Vergi idareleri de söz konusu teknolojik dönüşümün en belirgin biçimde gözlemlendiği kurumsal alanlardandır. Zira

[1] Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, bcoskun@mu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6803-7534

[2] Dr. Programı Öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, demircerennn@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8721-8261

beyan temelli ve denetimciye bağımlı geleneksel modeller, artan veri hacmi ve karmaşıklaşan ekonomik yapılar karşısında yetersiz kalmaya başlamıştır.

Türkiye'de bu dönüşüm süreci, 2018 yılında Hazine Müsteşarlığı ile Maliye Bakanlığı'nın tek çatı altında birleştirilerek Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın kurulmasıyla yeni bir ivme kazanmıştır. Bu kurumsal yeniden yapılanma; mali yönetim ile vergi politikasının koordinasyonunu güçlendirirken dijital altyapı yatırımları ve yapay zekâ destekli sistemlerin devreye alınması için gerekli zemini de hazırlamıştır. Nitekim KAŞİF, KURGAN ve VEDAS platformları; geleneksel denetim anlayışının sınırlarını aşan, veri odaklı ve öngörüye dayalı yeni bir denetim mimarisinin temel unsurları olarak öne çıkmaktadır.

Yapay zekânın kamu yönetiminde kullanımı, yalnızca operasyonel bir tercih meselesi değildir. Bu dönüşüm; hesap verebilirlik, şeffaflık ve bireysel hakların korunması gibi temel yönetişim ilkeleriyle doğrudan temas etmektedir. Algoritmik kararların hukuki denetiminin nasıl sağlanacağı, otomatik risk skorlamalarının mükellef haklarıyla nasıl bağdaştırılacağı ve yeni sistemleri işletecek kurumsal kapasitenin nasıl oluşturulacağı, literatürde yanıt bekleyen başlıca sorular arasındadır (Coşkun vd., 2023, s. 57).

Bu çalışma söz konusu sorulardan hareketle üç temel araştırma sorusu üzerinde kurgulanmıştır: OECD'nin Vergi İdaresi 3.0 modeli, Türkiye'deki uygulamaların uluslararası bağlamda değerlendirilmesi için nasıl bir referans çerçevesi sunmaktadır? KAŞİF, KURGAN ve VEDAS sistemleri vergi denetimini hangi mekanizmalar aracılığıyla dönüştürmektedir? Bu teknolojik dönüşümün doğurduğu yönetişim riskleri nelerdir ve bu risklerle başa çıkmak için hangi politika araçları önerilebilir?

1. Amaç

Çalışmanın amacı; Hazine ve Maliye Bakanlığı bünyesindeki yapay zekâ tabanlı vergi denetim uygulamalarını, işlevsel etkinlik ve yönetişim riski boyutlarını birlikte göz önünde bulundurarak bütüncül bir perspektiften değerlendirmektir. Bu amaç doğrultusunda çalışma; teknolojik dönüşümü salt bir teknik modernleşme meselesi olarak değil, kurumsal kapasite, etik sınırlar ve kamu yararı ekseninde okunması gereken çok boyutlu bir yönetim sorunu olarak ele almaktadır (Coşkun vd., 2023, s. 57).

2. Yöntem

Araştırmada nitel araştırma desenine dayanan doküman analizi yöntemi benimsenmiştir. Bu yöntem; mevcut yazılı belgelerin sistematik biçimde derlenmesi, sınıflandırılması ve yorumlanmasını esas almakta olup politika süreçlerinin ve kurumsal dönüşümlerin incelenmesinde yaygın biçimde başvurulan bir araştırma yaklaşımı olarak kabul görmektedir.

Birincil kaynaklar olarak; OECD'nin Vergi İdaresi 3.0 raporu (2020), yapay zekâyla kamu yönetimi başlıklı değerlendirmesi (OECD, 2025a), karşılaştırmalı Vergi İdaresi 2025 verisi (OECD, 2025b) ile 552 Sıra No'lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2023) ve Bakanlığa ait kurumsal belgeler incelenmiştir. İkincil kaynaklar olarak ise Maliye Dergisi'nde yayımlanan akademik çalışmalar, sektörel yayın organlarındaki değerlendirme metinleri ve konu ile doğrudan ilgili kurumsal raporlar kullanılmıştır.

Toplanan belgeler; vergi idaresinde yapay zekâ uygulamaları, yönetişim riskleri ve politika önerileri ana temaları çerçevesinde kodlanmıştır. Her kaynak ayrı ayrı değerlendirildikten sonra elde edilen bulgular birbiriyle ilişkilendirilerek tutarlı bir yorumsal çerçeve oluşturulmuştur. Ulusal uygulamalar uluslararası deneyimlerle karşılaştırmalı bir bakış açısıyla birlikte ele alınmıştır.

3. Bulgular

3.1. Kavramsal Çerçeve: Vergi İdaresi, Dijital Dönüşüm ve Yapay Zekâ

Devletin mali yükümlülüklerini güvence altına alan vergi idaresi; beyan izleme, tahsilat yönetimi ve uyum denetimini kapsayan işlevleriyle kamu maliyesinin temel kurumsal mekanizmaları arasında yer almaktadır. Bu işlevlerin giderek artan veri hacmiyle etkin biçimde yürütülmesi, dijital dönüşümü bir tercih olmaktan çıkararak zorunluluk hâline getirmiştir.

Yeni Kamu Yönetimi anlayışının biçimlendirdiği dijital devlet paradigması; bilgi ve iletişim teknolojilerinin kurumsal değer üretiminin merkezine alınmasını ön plana çıkarmaktadır. Bu çerçevede vergi idarelerinde YZ kullanımı; mükellef uyumunun güçlendirilmesi, kayıt dışılığın sınırlandırılması ve vergi açıklarının daraltılması gibi stratejik hedeflerle doğrudan kesişmektedir (Coşkun & Pank Yıldırım, 2018). OECD'nin 2019 tarihli yapay zekâ tavsiye kararı da bu süreçte normatif bir çerçeve sunmakta; şeffaflık, hesap verebilirlik, insan merkezlilik ve kapsayıcılık ilkelerini vergi idareleri için yol gösterici standartlar olarak belirlemektedir (OECD, 2019).

OECD'nin Vergi İdaresi 3.0 modeli; bütünleşik dijital deneyimi, iş süreçlerine gömülü vergi uyumunu ve veri odaklı denetim platformlarını birincil hedefler olarak ortaya koymaktadır (OECD, 2020). Bu model, Türkiye'deki uygulamaların uluslararası bağlamda konumlandırılması açısından belirleyici bir referans işlevi görmektedir (OECD, 2025c).

3.2. Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın Kurumsal Dönüşümü

Türkiye'de vergi idaresinin dijital dönüşüm süreci; birbirini izleyen ve her biri bir öncekini derinleştiren üç aşamada şekillenmiştir. Birinci aşamada (1998-2005) VEDOP altyapısının hayata geçirilmesiyle vergi tahsilat ve takip işlemleri elektronik ortama taşınmıştır. İkinci aşamada (2005-2018) e-Beyanname, İnteraktif Vergi Dairesi ve e-Fatura uygulamaları mükellef-idare etkileşimini büyük ölçüde dijital kanallara yönlendirmiştir. 2018'de gerçekleştirilen kurumsal birleşmeyle başlayan üçüncü aşamada ise YZ destekli sistemlerin devreye alınmasıyla dijital olgunluk düzeyi kayda değer biçimde ilerlemiştir (Uğur & Çütcü, 2009; Uyumsoft, 2025).

Bakanlığın 2024-2028 Stratejik Planı; kayıt dışılıkla mücadelede yapay zekâ ve büyük veri destekli risk analizi faaliyetlerinin sürdürüleceğini ve üçüncü taraf idari verilerle çapraz doğrulama yapılabilecek entegre sistemlerin geliştirileceğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu taahhüt, YZ tabanlı sistemlerin yalnızca mevcut bir pratikten ibaret olmadığını, aynı zamanda kurumsallaşmış bir politika önceliği hâline geldiğini göstermektedir (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2024b; T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2025a).

3.3. Yapay Zekâ Destekli Denetim Sistemleri

Bakanlık bünyesindeki YZ uygulamaları; mali yönetim süreçleri, mükellef hizmetleri ve risk analizi olmak üzere üç temel eksen üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu üç eksen, birbirini besleyen tamamlayıcı bir yapı oluşturarak kamu mali yönetiminde proaktif bir yönetim anlayışının altyapısını kurmaktadır.

Mali yönetim boyutunda Bütünleşik Kamu Mali Yönetim Bilişim Sistemi (BKMYBS); bütçe planlaması, kaynak tahsisi ve harcama takibini gerçek zamanlı olarak desteklemektedir. Mali Zekâ Platformu farklı birimlerden gelen verileri konsolide ederek anomali tespiti gerçekleştirmekte, Rapor Otomasyon Sistemi ise periyodik raporların hazırlanmasını otomasyona kavuşturmaktadır (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2025a).

Mükellef hizmetleri ekseninde İnteraktif Vergi Dairesi (İVD); fiziksel başvuru gerektiren işlemlerin büyük bölümünü çevrim içi ortama taşımıştır. GİB İnteraktif (GİBİ) platformu ise doğal dil işleme teknolojilerini kullanarak vergisel soru ve işlemlere anlık yanıt sunan yapay zekâ destekli bir asistan işlevi görmektedir (Vergi Dosyası, 2023). Bu platform; mükellef hizmetlerinin kişiselleştirilmesine katkıda bulunurken idari iş yükünü de önemli ölçüde hafifletmektedir.

Risk analizi ve denetim ekseninde ise Bakanlık, geleneksel geriye dönük denetim yaklaşımından veri madenciliği, makine öğrenmesi ve ilişkisel analize dayanan proaktif gözetim modeline geçişi hızlandırmaktadır (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2025a). Bu geçişin somut yansımaları RADAR, KAŞİF, VİS, KURGAN ve VEDAS sistemlerinde gözlemlenmektedir.

3.3.1. Risk Analizi Değerlendirme ve Araştırma Sistemi (RADAR)

RADAR; farklı kamu ve özel sektör kaynaklarından derlenen büyük veri setlerini risk senaryolarına dönüştürerek mükellef uyum düzeylerini sistematik biçimde değerlendiren kapsamlı bir analitik platformdur. 2024 yılı performans verilerine göre sistem; dijital ekonomi kaynaklı gelir kaybı alanlarına ve geleneksel ticari yapılardaki uyumsuzluklara odaklanarak yaklaşık 1,97 milyon mükellef hakkında değerlendirme gerçekleştirmiştir (Risk Analizi Genel Müdürlüğü, 2024; T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2024a).

Aralık 2025'te Risk Analizi Genel Müdürlüğü'nün GİB bünyesine dâhil edilmesiyle RADAR'ın analitik kapasitesi kayda değer biçimde genişlemiştir. Bu yapısal değişiklikle birlikte banka hareketleri, tapu verileri, noter kayıtları ile e-ticaret ve ilan platformlarından elde edilen bilgilerin gerçek zamanlı olarak işlenebilmesi mümkün hâle gelmiştir (Anadolu Ajansı, 2025).

3.3.2. Kayıt Dışılık Analiz Sistemi (KAŞİF)

KAŞİF; günlük bazda yaklaşık dört milyon mükellefin verilerini makine öğrenmesi algoritmaları aracılığıyla tarayan ve sahte belge örüntülerini ile kayıt dışı faaliyet göstergelerini tespit etmeyi hedefleyen bir öngörü platformudur. Sistemi geleneksel kural tabanlı yaklaşımlardan ayıran belirleyici özellik; önceden tanımlanmış eşik değerleri ya da karar kurallarına bağımlı olmaksızın henüz kategorize edilmemiş risk kalıplarını da bağımsız biçimde keşfedebilmesidir (Anadolu Ajansı, 2026). Bu yetenek, vergi idaresinin bilinmeyen riski yönetme kapasitesini niteliksel düzeyde dönüştürmektedir.

3.3.3. Vergi İstihbarat Sistemi (VİS)

Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı bünyesinde 2024 yılında işletmeye alınan VİS; sahte belge düzenleme ve kullanımına ilişkin kişi, olay ve eylem bağlantılarını grafik tabanlı veri yapıları aracılığıyla görselleştiren kapalı devre bir istihbarat platformudur. Sistemin temel işlevi; organize suç yapılanmalarının mali bağlantılarını haritalandırmak ve bu bulguları diğer risk analiz mekanizmalarına aktararak denetim süreçlerini beslemektir. VİS özellikle KDV iadesi talep eden firmalar, yüksek hacimli işletmeler ve geçmişte sahte belge kullandığı belirlenen mükelleflerin ticari ortakları üzerine odaklanmaktadır (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı, 2025).

3.3.4. Kuruluş Gözetimli Analiz Sistemi (KURGAN)

1 Ekim 2025 tarihinde uygulamaya alınan KURGAN; Vergi Usul Kanunu'nun 228. maddesine dayanan ve mükelleflerin tescil aşamasından itibaren anlık veri akışıyla izlenebildiği bir risk analiz platformudur. e-Fatura, e-Defter ve banka hareketi kayıtlarını eş zamanlı olarak çapraz doğrulayan sistem; uyumsuzlukları erken aşamada saptamayı hedeflemektedir (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı, 2025).

Sistemin risk puanlama mekanizması; 18 Nisan 2025 tarihli Sahte Belge Genelgesi'nde yer alan 13 nesnel ölçüte dayandırılmıştır. Bu ölçütler arasında belge içeriğinin faaliyet alanıyla örtüşme düzeyi, muhasebe kayıtlarındaki izlenebilirlik, KDV indirim yoğunluğu, depolama ve lojistik kapasitesi ile ödeme araçlarının

gerçekliği yer almaktadır (Tahancı, 2025). Tanımlı kriterlere dayanan bu puanlama mekanizması; müfettişlerin sübjektif yorumuna duyulan bağımlılığı azaltmakta ve uygulamada tutarlılığı güçlendirmektedir.

KURGAN; önceki denetim anlayışının tepkisel mantığından ayrışarak mükelleflere olası uyumsuzlukları önceden bildiren ve gönüllü düzeltme fırsatı tanıyan bir erken uyarı modeli olarak konumlanmaktadır. VİS ile entegre çalışması sayesinde sistem; sahte belge denetimine sistematik ve çok katmanlı bir bütünlük kazandırmaktadır (Ekonomim, 2026).

3.3.5. Vergi Denetim Analiz Sistemi (VEDAS)

VEDAS; Vergi Denetim Kurulu denetçilerine, saha incelemesine geçmeden önce her mükellef hakkında kapsamlı bir profil sunarak denetim kaynaklarının daha etkin yönlendirilmesine olanak tanımaktadır. KURGAN'ın şirketler arası işlem ağlarını makro düzeyde analiz etmesiyle VEDAS'ın bireysel mükellefe odaklanmış derinlemesine incelemesi, birbirini tamamlayan iki katman olarak çalışmaktadır (AKEAD Yazılım, 2025). Bu tamamlayıcı işleyiş; hem geniş ağ bağlantılarının hem de tekil mükellef örüntülerinin eş zamanlı biçimde izlenebilmesini mümkün kılmaktadır.

4. Tartışma

4.1. Kurumsal Performans Kazanımları

İncelenen performans göstergeleri, yapay zekâ destekli dönüşümün somut kurumsal katkılarını ortaya koymaktadır. RADAR'ın 2024 yılında yaklaşık iki milyon mükellefi kapsayan değerlendirme hacmi; denetim kapasitesinin teknoloji aracılığıyla kayda değer biçimde genişlediğine işaret etmektedir. Robotik süreç otomasyonu (RPA) uygulamaları; rutin işlemlerdeki insan kaynaklı hata oranını düşürerek denetçilerin analitik değer taşıyan görevlere odaklanmasını kolaylaştırmaktadır. Nitekim OECD de bu tür uygulamaları küresel ölçekte iyi uygulama örneği olarak kaydetmektedir (OECD, 2025b, s. 85-86).

GİBİ platformu ise mükellef ile vergi idaresi arasındaki ilişkiyi daha erişilebilir bir zemine taşırken uyum maliyetlerini de azaltmaktadır. KURGAN'ın öngörüye dayalı erken uyarı modeli; denetim yükünü hafifletmenin yanı sıra vergi uyum kültürünün oluşturulmasına da katkıda bulunmaktadır. Denetim kapasitesindeki niceliksel kayıpların YZ yatırımları sayesinde telafi edilebildiğine dair bulgular bu bağlamda ayrıca dikkat çekicidir (Keskin Çakmak, 2025).

4.2. Yönetişim Riskleri ve Sınırlılıklar

Algoritmik şeffaflık ve açıklanabilirlik, tespit edilen en temel yönetişim sorunu olarak öne çıkmaktadır. Makine öğrenmesi modellerinin içsel işleyişinin dışarıdan denetlenememesi; bir mükellefi riskli sınıflandıran gerekçenin hukuken açıklanmasını ve itiraz edilmesini güçleştirmektedir. Bu sorunun pratik yansımaları, Hollanda'daki SyRI davasında görüldüğü üzere, algoritmik risk puanlama sistemlerinin temel haklarla doğrudan çelişebileceğini ortaya koymaktadır (Fieldfisher, 2025). Türkiye bağlamında da Vergi Usul Kanunu'nun otomatik karar alma süreçlerini kapsayacak biçimde güncellenmesi ve mükelleflerin algoritmik kararlara itiraz hakkının yasal güvenceye kavuşturulması kaçınılmaz görünmektedir.

Veri mahremiyeti ikinci kritik risk alanını oluşturmaktadır. Milyonlarca mükellefe yönelik otomatik profilleme süreçlerinin Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (KVKK) çerçevesiyle nasıl uyumlaştırıldığının şeffaf biçimde ortaya konulması giderek bir zorunluluk hâline gelmektedir. Öte yandan kurumsal kapasite açığı da ihmal edilmemelidir. Müfettiş kadrosunun daraldığı bir ortamda YZ sistemlerini etkin biçimde yönetmek ve çıktılarını doğru yorumlamak için veri bilimi, hukuk ve kamu maliyesi disiplinlerini bir araya getirecek çok disiplinli bir uzmanlık altyapısının inşası artık vazgeçilmez bir gereklilik hâlini almıştır (OECD, 2025b, s. 160-162). Mevcut bulgular da bu altyapının henüz yeterli olgunluğa ulaşmadığına işaret etmektedir (TBD, 2024).

5. Sonuç

Türkiye'de Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın vergi idaresinde ulaştığı dijital olgunluk düzeyi; KAŞİF, KURGAN, VEDAS ve RADAR sistemleriyle somutlaşan dönüşümüyle birlikte OECD'nin Vergi İdaresi 3.0 vizyonuyla geniş ölçüde örtüşmektedir. Bu çalışma; söz konusu sistemlerin reaktif denetim anlayışından proaktif gözetim modeline geçişi kurumsal düzeyde sağladığını ve vergi uyum kültürünün biçimlenmesinde önemli bir işlev üstlendiğini ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte dönüşümün uzun vadeli meşruiyeti, teknolojik etkinliğin yönetişim güvencesiyle dengelenmesini zorunlu kılmaktadır. İnsan gözetimi, model belgelendirmesi ve bağımsız denetim mekanizmalarının yasal çerçeveye işlenmesi bu dengeyi kurmak açısından öncelikli adımlar arasındadır (OECD, 2025c, s. 19-22). Veri yönetişimi standartlarının kişisel verilerin korunması mevzuatıyla uyumlaştırılması ve kurumsal kapasitenin yalnızca teknolojik yatırıma değil eş zamanlı olarak nitelikli insan kaynağı geliştirmeye de dayandırılması, sürdürülebilirliği doğrudan belirleyen etkenler olarak öne çıkmaktadır.

Sonuç olarak YZ destekli vergi denetiminin gerçek anlamıyla kamu yararına hizmet edebilmesi; algoritmik etkinlik ile hukuki güvencenin, veri kapasitesi ile mahremiyet standartlarının ve teknolojik yatırım ile kurumsal hesap verebilirliğin birlikte gözetildiği bütünleşik bir yönetişim anlayışının hayata geçirilmesine bağlıdır. Bu çalışma; söz konusu çerçevenin nasıl kurgulanabileceğine ilişkin bir başlangıç noktası sunmakta ve konunun daha kapsamlı biçimde ele alınacağı araştırmalara zemin hazırlamaktadır.

6. Politika Önerileri

Araştırma bulgularına dayanarak aşağıdaki politika önerileri sunulmaktadır: Vergi idaresine özgü algoritmik şeffaflık ve açıklanabilirlik standartları yasal düzenlemelerle güvence altına alınmalıdır. Vergi Usul Kanunu başta olmak üzere ilgili mevzuat; otomatik risk sınıflandırması ve algoritmik karar süreçlerini kapsayacak biçimde yenilenmelidir. Mükelleflerin bu kararlara itiraz hakkı açık ve uygulanabilir mekanizmalarla korunmalıdır. YZ sistemlerini etkin biçimde yönetebilecek uzman kadronun yetiştirilmesi için kurumsal eğitim programları oluşturulmalı ve mevcut personelin yetkinliği sistematik olarak artırılmalıdır. Kurumlar arası veri paylaşım protokolleri yeniden çerçevelenmeli; veri kalitesi ve birlikte çalışabilirlik somut göstergelerle izlenmelidir. Son olarak YZ uygulamalarının hem etkinliğini hem de hukuki uygunluğunu düzenli aralıklarla değerlendiren bağımsız bir izleme ve değerlendirme mekanizması oluşturulmalıdır.

7. Beyan ve Açıklamalar

1. Araştırmacıların katkı oranı beyanı: Birinci yazar çalışmanın kavramsallaştırılması, akademik çerçevesinin oluşturulması ve yazımını; ikinci yazar literatür taraması, veri derleme ve analiz bölümlerinin hazırlanmasını üstlenmiştir.

2. Çıkar çatışması: Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

3. Etik raporu: Bu araştırma mevcut kamuya açık belge ve kaynaklara dayanmaktadır. Etik kurul onayı gerektiren veri toplama yöntemi kullanılmamıştır.

4. Araştırmanın modeli: Nitel araştırma deseni; doküman analizi yöntemi.

5. Bilgilendirme: Bu çalışma, 28. Uluslararası Kamu Yönetimi Forumu'nda (KAYFOR 28, 2026, Muş) sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Kaynakça

AKEAD Yazılım. (2025). VEDAS nedir? https://www.akead.com.tr/blog/vedas-nedir/

Anadolu Ajansı. (2025, 17 Ağustos). Maliye tamamen robotik ve yapay zekâlı işlem dönemini başlattı. https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/maliye-tamamen-robotik-ve-yapay-zekali-islem-donemini-baslatti/3661739

Anadolu Ajansı. (2026, 20 Ocak). Naylon fatura, yapay zekâ tabanlı KAŞİF ile anında yakalanıyor. https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/naylon-fatura-yapay-zeka-tabanli-kasif-ile-aninda-yakalaniyor/3804685

Aras, F. (2025, 8 Ekim). KURGAN nedir? 1 Ekim 2025 sonrası yapay zekâ destekli vergi denetiminde mükelleflerin kırmızı çizgileri. https://www.fatiharas.com/kurgan-nedir-kurulus-gozetimli-analiz-sistemi/

Coşkun, B., Aktaş, M., & Sarcan, N. (2023). Kamu yönetiminde yapay zekâ uygulamaları. M. Aktaş (Ed.), Yapay Zekâ Yönetim ve Eğitim (1. Basım, ss. 55-83) içinde. Nobel Yayıncılık. https://www.researchgate.net/publication/383414845

Coşkun, B., & Pank Yıldırım, A. (2018). Yeni kamu yönetimi ve e-devlet uygulamaları. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi.

Ekonomim. (2026, 19 Şubat). İZTO'da KURGAN zirvesi: Vergi denetiminde 'yapay zekâ' dönemi. https://www.ekonomim.com/sehirler/iztoda-kurgan-zirvesi-vergi-denetiminde-yapay-zeka-donemi-haberi-876733

Fieldfisher. (2025, 21 Ekim). AI and tax: Litigation, risk, use cases. https://www.fieldfisher.com/en/insights/ai-and-tax-litigation-risk-use-cases

Gelir İdaresi Başkanlığı. (2023). 552 Sıra No'lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği (Resmî Gazete Tarih: 07.10.2023, Sayı: 32332). https://www.gib.gov.tr

Keskin Çakmak, E. (2025). Dijital çağda vergi idareleri. Maliye Dergisi, 188, 215-250. https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2025/07/09-188-Dijital-Cagda-Vergi-Idareleri-6d26e326dd2d2966.pdf

OECD. (2019). Recommendation of the Council on Artificial Intelligence. OECD/LEGAL/0449.

OECD. (2020). Tax administration 3.0: The digital transformation of tax administration. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/ca274cc5-en

OECD. (2025a). Governing with artificial intelligence: The state of play and way forward in core government functions. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/795de142-en

OECD. (2025b). Tax administration 2025: Comparative information on OECD and other advanced and emerging economies. OECD Publishing. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2025/11/tax-administration-2025_6360fad8/cc015ce8-en.pdf

OECD. (2025c). Tax administration 3.0: From vision to strategy. OECD. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/topics/policy-issues/tax-administration/tax-administration-3-0-from-vision-to-strategy.pdf

Risk Analizi Genel Müdürlüğü. (2024). 2024 yılı faaliyet raporu. T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı.

T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2024a). 2024 yılı faaliyet raporu. https://www.hmb.gov.tr

T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2024b). 2024-2028 stratejik planı. https://www.hmb.gov.tr

T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2025a). 2025 yılı performans programı. https://www.hmb.gov.tr

T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı. (2025). Sahte belgeyle mücadele stratejisi (1 Ekim 2025). https://www.vdk.gov.tr

T.C. Sayıştay Başkanlığı. (2025). Gelir İdaresi Başkanlığı 2024 yılı Sayıştay denetim raporu. https://www.sayistay.gov.tr/reports/download/NrQlWljgyJ-gelir-idaresi-baskanligi

Tahancı, F. (2025). Vergi kaçırma nedir, vergi kaçırma cezası (VUK 359) 2025. Tahancı Hukuk. https://www.tahanci.av.tr/vergi-kacirma-nedir-vergi-kacirma-cezasi-vuk-359/

Tax Accountant. (2024). HMRC's AI Connect system: How it works and what it means for taxpayers. https://taxaccountant.co.uk

Türkiye Bilişim Derneği. (2024). Kamuda yapay zekâ uygulamaları: Kamubib Çalışma Grubu Raporu. https://www.tbd.org.tr/pdf/kamubib-calisma-grubu/kamuda-yapay-zeka-uygulamalari-2024.pdf

Uğur, A., & Çütcü, İ. (2009). Türkiye'de e-devlet uygulamaları ve VEDOP projesi. Akademik Bilişim, 11, 8-15.

Uyumsoft. (2025). VEDOP nedir, ne işe yarar? Uyumsoft Blog. https://www.uyumsoft.com/blog/vedop-nedir

Vergi Denetim Kurulu. (2025). KURGAN (Kuruluş Gözetimli Analiz Sistemi) mükellef ve meslek mensupları rehberi. Hazine ve Maliye Bakanlığı. https://vdk.hmb.gov.tr

Vergi Dosyası. (2023, 12 Nisan). Dijital Vergi Asistanı GİBİ. https://vergidosyasi.com/hakkimizda-2/

Yapay Zekâ Yönetişiminde Etik, Algoritmik Önyargı ve Hesap Verebilirlik

Ethics, Algorithmic Bias, and Accountability in Artificial Intelligence Governance

Zeynep Eraldemir[1], Mehmet Tamer[2]

Öz

Bu çalışma, yapay zekâ yönetişimi alanında öne çıkan OECD, UNESCO, AB Yapay Zekâ Yasası, Avrupa Konseyi Çerçeve Sözleşmesi ve YÖK Etik Rehberi'ni etik, algoritmik önyargı ve hesap verebilirlik ekseninde karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Nitel doküman analizi yaklaşımıyla yürütülen araştırmada, belgeler yönlendirilmiş içerik analizi ve destekleyici frekans analiziyle çözümlenmiştir. Bulgular, belgelerde şeffaflık, insan denetimi, veri koruma, risk değerlendirmesi ve sorumluluk etrafında ortak bir etik çekirdek bulunduğunu göstermektedir. Ancak bu çekirdek her metinde farklı biçimde işlemektedir. AB düzenleyici ve bağlayıcı bir çerçeve sunarken; UNESCO insan hakları temelli, OECD ilke odaklı, Avrupa Konseyi hak temelli, YÖK ise akademik etik odaklı bir yaklaşım geliştirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yapay zekâ yönetişimi, algoritmik önyargı, etik, hesap verebilirlik, şeffaflık

JEL Kodları: H83

Abstract

This study comparatively examines the OECD Recommendation, UNESCO Recommendation, EU Artificial Intelligence Act, Council of Europe Framework Convention, and the Turkish Council of Higher Education's AI ethics guideline through the lenses of ethics, algorithmic bias, and accountability. Designed as a qualitative document analysis, the study uses directed content analysis supported by frequency-based analysis. The findings show that the documents share a common ethical core around transparency, human oversight, data protection, risk assessment, and responsibility. However, this core is operationalized differently across documents. The EU AI Act offers a binding regulatory framework, UNESCO emphasizes human rights and social inclusion, the OECD adopts a principle-based governance approach, the Council of Europe foregrounds rights and democracy, and the Turkish guideline focuses on academic ethics.

Keywords: Artificial intelligence governance, algorithmic bias, ethics, accountability, transparency

JEL Codes: H83

1.Giriş ve Literatür Özeti

Yapay zekâ, artık yalnızca bilgisayar bilimlerinin teknik bir alt alanı olarak görülebilecek bir konu olmaktan çıkmıştır. Eğitimden sağlığa, finanstan kamu yönetimine, istihdamdan bilimsel araştırmaya kadar pek çok alanda karar destek, sınıflandırma, tahmin, öneri ve içerik üretimi süreçlerine dâhil olmakta; bu yönüyle hem gündelik yaşamı hem de kurumsal ve kamusal işleyişi etkileyen geniş bir teknoloji alanına dönüşmektedir. Bu yaygınlaşma, yapay zekâya ilişkin tartışmaları da kaçınılmaz olarak genişletmiştir. Artık mesele yalnızca "yapay zekâ ne kadar güçlü?" sorusuyla sınırlı değildir; bunun yanında "hangi kurallar içinde, hangi sorumluluk anlayışıyla ve kimin yararına kullanılmalıdır?" sorusu da giderek daha fazla öne çıkmaktadır. Son yıllarda yayımlanan uluslararası belge ve düzenlemelerde yapay zekânın yalnızca yenilik, hız ve verimlilik üzerinden değil; insan hakları, demokrasi, adalet, şeffaflık, veri koruma ve hesap verebilirlik gibi başlıklarla

[1] Öğ. Gör. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, zeyneperaldemir@mku.edu.tr
[2] Doç. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, mtamer@mku.edu.tr

birlikte ele alınması da bu değişimi göstermektedir (Council of Europe, 2024; European Union, 2024; OECD, 2019/2024; UNESCO, 2021).

Bu dönüşümün gerisinde, yapay zekâ sistemlerinin sağladığı imkânlar kadar, doğurabileceği risklerin de daha görünür hâle gelmesi bulunmaktadır. Algoritmik önyargı, ayrımcılık, mahremiyet ihlalleri, karar süreçlerinin opaklaşması, insan denetiminin zayıflaması ve sorumluluğun kime ait olduğunun belirsizleşmesi bu risklerin başında gelmektedir. Bu noktada dikkat çekici olan, yapay zekâ tartışmalarının artık sadece teknolojinin hatalı çalışması ihtimaline indirgenmemesidir. Tartışma, aynı zamanda bu sistemlerin mevcut toplumsal eşitsizlikleri yeniden üretebilmesi ve kurumsal karar alma süreçlerini demokratik denetimden uzaklaştırabilmesi gibi daha geniş sorunları da kapsamaktadır. Bu nedenle güncel literatürde yapay zekâ etiği, soyut ahlaki ilkelerden ibaret bir alan olarak değil; doğrudan yönetişim, düzenleme ve kamu politikasıyla ilişkili bir mesele olarak değerlendirilmektedir (Jobin et al., 2019).

Bu alandaki erken dönem kapsamlı çalışmalar, yapay zekâ etiği ve yönetişimi tartışmalarında hangi ilkelerin öne çıktığını göstermesi bakımından önemlidir. Jobin, Ienca ve Vayena'nın (2019) çalışması, küresel ölçekte yayımlanan yapay zekâ etik rehberlerinde şeffaflık, adalet ve hakkaniyet, zarar vermeme, sorumluluk ve mahremiyet gibi ilkeler etrafında belirli bir yakınlaşma olduğunu ortaya koymuştur. Bununla birlikte, söz konusu ilkelerin nasıl yorumlanacağı, hangi aktörlere sorumluluk yükleyeceği ve pratikte nasıl uygulanacağı konusunda önemli farklılıklar bulunmaktadır. Benzer şekilde Fjeld ve arkadaşları (2020), etik ve hak temelli yapay zekâ belgelerinde mahremiyet, hesap verebilirlik, güvenlik, şeffaflık, ayrımcılık karşıtlığı ve insan kontrolü gibi temaların tekrarlandığını göstermiştir. Corrêa ve arkadaşlarının (2023) 200 belgeyi kapsayan daha geniş incelemesi de küresel düzeyde benzer ilke kümelerinin öne çıktığını, ancak bu ilkelerin düzenleyici araçlara dönüştürülme biçimlerinde ciddi çeşitlilikler bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu çerçevede yapay zekâ yönetişimine ilişkin ilk literatür dalgasının, büyük ölçüde "ortak ilkeler var mı?" sorusu etrafında şekillendiği söylenebilir. Bu çalışmaların verdiği cevap ise temkinlidir: Evet, belirli ortak ilkeler oluşmaktadır; ancak bu ilkelerin uygulanma biçimleri ülkeden ülkeye, kurumdan kuruma ve belge türüne göre değişmektedir (Corrêa et al., 2023; Fjeld et al., 2020; Jobin et al., 2019).

Zamanla bu literatür, yalnızca yapay zekâya ilişkin ilke listelerini karşılaştırmakla sınırlı kalmamış; bu ilkelerin uygulamada nasıl karşılık bulabileceğini de tartışmaya başlamıştır. Díaz-Rodríguez ve arkadaşlarının (2023) çalışması bu geçişi açık biçimde göstermektedir. Çalışmada güvenilir yapay zekânın sadece etik ilkelerle kurulamayacağı, bunun yanında hukuki düzenlemeler, teknik gereklilikler ve kurumsal süreçlerle birlikte ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu bakış, son yıllarda risk yönetimi, izlenebilirlik, etki değerlendirmesi, uygunluk denetimi, sorumlu iş süreçleri ve çok paydaşlı yönetişim gibi kavramların neden daha fazla öne çıktığını da anlaşılır kılmaktadır. Dolayısıyla alanın ağırlık merkezi, giderek "hangi ilkeler önemlidir?" sorusundan "bu ilkeler hangi araçlar ve mekanizmalar yoluyla uygulanabilir?" sorusuna kaymaktadır (Díaz-Rodríguez et al., 2023).

Bu bağlamda yapay zekâ yönetişimi alanında en fazla referans verilen uluslararası metinlerden biri OECD Recommendation of the Council on Artificial Intelligence'dır. OECD'nin resmî açıklamalarına göre belge 22 Mayıs 2019'da kabul edilmiş, 2023'te yapay zekâ sistemi tanımı güncellenmiş, 2024'te ise teknolojik ve politik gelişmeler ile özellikle üretken yapay zekâya ilişkin yeni tartışmalar dikkate alınarak yeniden gözden geçirilmiştir. Belgenin temel amacı, güvenilir yapay zekânın sorumlu biçimde geliştirilmesini ve kullanılmasını desteklerken yenilik ile güven arasında makul bir denge kurmaktır. Bu çerçevede insan hakları, demokratik değerler, kapsayıcı büyüme, şeffaflık, hesap verebilirlik ve güvenlik gibi başlıklar ön plana çıkar. OECD metni bağlayıcı bir hukuk düzenlemesi olmaktan ziyade, karar vericilere, kamu kurumlarına ve yapay zekâ ekosistemindeki aktörlere yön gösteren ilke temelli bir çerçeve niteliğindedir. Bu nedenle literatürde çoğu zaman "soft law" yani esnek hukuk kapsamında değerlendirilir. Bununla birlikte etkisi sınırlı değildir; OECD ilkeleri, sonraki yıllarda hazırlanan birçok ulusal stratejiye ve uluslararası düzenleme girişimine referans noktası olmuştur (OECD, 2019/2024).

İncelenen ikinci temel metin olan UNESCO Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence ise Kasım 2021'de kabul edilmiştir. UNESCO bu belgeyi, yapay zekâ etiği alanında küresel ölçekte standart koyucu ilk

metinlerden biri olarak konumlandırmaktadır. OECD belgesiyle karşılaştırıldığında UNESCO metninin daha geniş, daha normatif ve daha insan hakları merkezli bir çerçeve kurduğu söylenebilir. İnsan onuru, insan hakları, toplumsal ve ekonomik adalet, cinsiyet eşitliği, kapsayıcılık, çevre ve ekosistemlerin korunması, şeffaflık, açıklanabilirlik, insan gözetimi, sorumluluk ve yapay zekâ okuryazarlığı gibi başlıklar bu metinde bir arada ele alınmaktadır.

UNESCO belgesinin dikkat çeken yönlerinden biri, yalnızca değer ve ilke düzeyinde kalmamasıdır. Metin; etik etki değerlendirmesi, yönetişim ve gözetim, veri politikası, kalkınma, eğitim ve araştırma, kültür, iletişim ve bilgi, ekonomi ve emek gibi çok sayıda politika alanına da uzanmaktadır. Bu yönüyle belge, yalnızca etik bir bildiri olarak değil, devletler ve kurumlar için daha geniş kapsamlı bir normatif yol haritası olarak değerlendirilebilir. İnsan hakları ile etik ilkeleri aynı çatı altında buluşturması ve az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin kapasite sorunlarına ayrıca yer vermesi, UNESCO metnini önceki ilke belgelerinden ayıran önemli özellikler arasındadır (UNESCO, 2021).

Üçüncü ve güncel tartışmalarda en fazla öne çıkan belge, Avrupa Birliği Yapay Zekâ Yasası, yani Regulation (EU) 2024/1689'dur. Avrupa Komisyonu, bu düzenlemenin 1 Ağustos 2024'te yürürlüğe girdiğini ve yapay zekâya ilişkin kapsamlı bir hukukî çerçeve sunduğunu belirtmektedir. AB AI Act'in ayırt edici yönü, etik ilkeleri yalnızca rehber niteliğinde bırakmaması; bunları risk temelli, sektörler arası ve bağlayıcı yükümlülükler hâline getirmesidir. Özellikle yüksek riskli sistemler için veri yönetişimi, teknik dokümantasyon, kayıt tutma, insan gözetimi, doğruluk, sağlamlık ve uygunluk değerlendirmesi gibi ayrıntılı gereklilikler getirmesi, bu metni OECD ve UNESCO belgelerinden açık biçimde ayırmaktadır. Bu yönüyle AI Act, yapay zekâ etik literatüründe uzun süredir tartışılan ilkelerin somut bir düzenleme mimarisine dönüştüğü en belirgin örneklerden biri olarak değerlendirilebilir. Nitekim son dönem hukuk ve politika çalışmalarında da bu düzenleme, sıklıkla "etikten düzenlemeye geçişin" temel örneklerinden biri olarak ele alınmaktadır (European Union, 2024).

Dördüncü önemli metin, Council of Europe Framework Convention on Artificial Intelligence and Human Rights, Democracy and the Rule of Law'dır. Avrupa Konseyi bu belgeyi, yapay zekâ alanındaki ilk uluslararası hukuken bağlayıcı antlaşma olarak tanımlamaktadır. Sözleşme 5 Eylül 2024'te imzaya açılmış ve yapay zekâ sistemlerinin yaşam döngüsü boyunca yürütülen faaliyetlerin insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğüyle uyumlu olmasını amaçlamıştır.

Bu metin, AB AI Act kadar teknik ayrıntıya sahip değildir; ancak yapay zekâyı doğrudan anayasal-demokratik değerler ve hak temelli bir çerçeve içinde konumlandırması bakımından önem taşımaktadır. Sözleşmede özel aktörlerin yol açabileceği risklerin de kamu otoriteleri tarafından uygun önlemlerle ele alınması gerektiğinin vurgulanması, yapay zekâ yönetişimini yalnızca teknoloji şirketlerinin sorumluluğuna bırakmayan bir yaklaşımı göstermektedir. Böylece yapay zekâ, piyasa aktörlerinin teknik tercihlerinden ibaret bir mesele olmaktan çıkarak kamusal sorumluluk, demokratik denetim ve hakların korunması bağlamında tartışılmaktadır. Bu nedenle Avrupa Konseyi Sözleşmesi, güncel literatürde hem insan hakları hukukunun dijitalleşme çağındaki uzantısı hem de Avrupa düzeyinde normatif bütünleşmenin yeni halkalarından biri olarak değerlendirilmektedir (Council of Europe, 2024).

Türkiye bağlamında ise Yükseköğretim Kurulu'nun "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Faaliyetlerinde Üretken Yapay Zekâ Kullanımına Dair Etik Rehber"i ayrı bir yere sahiptir. YÖK'ün resmî sayfasında belirtildiği üzere rehber, yükseköğretim kurumlarını üretken yapay zekânın riskleri ve fırsatları konusunda bilgilendirmek, etik çerçeveyi netleştirmek ve olası risklere karşı önlem geliştirilmesine katkı sağlamak amacıyla hazırlanmıştır. Üniversite duyurularında da rehberin YÖK Genel Kurulu'nun 18 Nisan 2024 tarihli kararıyla uygun bulunduğu görülmektedir. Bu belge, diğer dört metinden farklı olarak genel yapay zekâ yönetişiminden çok, doğrudan bilimsel araştırma, yayın süreçleri ve akademik dürüstlük alanına odaklanmaktadır.

Bu nedenle şeffaflık, özen, kaynak gösterme, araştırmacı katkısının korunması, mahremiyet, doğruluk ve yanlılık gibi temalar YÖK rehberinde daha somut ve uygulamaya yakın bir dille ele alınmaktadır. Başka bir

ifadeyle bu rehber, küresel etik ve yönetişim tartışmalarının Türkiye'de yükseköğretim alanına uyarlanmış yerel bir karşılığı olarak okunabilir (Yükseköğretim Kurulu, 2024).

Bu belge seti birlikte değerlendirildiğinde, yapay zekâ yönetişimi literatürünün son yıllarda geçirdiği dönüşüm daha açık biçimde izlenebilmektedir. OECD ilkeleri, bu alandaki erken dönem kurumsal ve uluslararası standartlardan birini temsil ederken; UNESCO metni etik, insan hakları ve toplumsal kapsayıcılık boyutunu daha geniş bir normatif zemine taşımıştır. AB AI Act ise bu normatif birikimi daha somut ve bağlayıcı yükümlülüklere dönüştürmüş; Avrupa Konseyi Sözleşmesi de yapay zekâyı demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları ekseninde ele alarak hak temelli yaklaşımı güçlendirmiştir. YÖK rehberi ise bu küresel tartışmanın Türkiye'de, özellikle akademik üretim ve bilimsel yayın süreçleri bağlamındaki yerel karşılığını göstermektedir. Bu gelişim çizgisi, genel olarak üç aşamalı bir hareket şeklinde okunabilir: önce etik ilkelerin haritalanması, ardından bu ilkelerin küresel normatif metinlere taşınması, son aşamada ise bağlayıcı ya da yarı bağlayıcı düzenleyici yapılara ve yerel rehberlere uyarlanması (Council of Europe, 2024; European Union, 2024; OECD, 2019/2024; UNESCO, 2021; Yükseköğretim Kurulu, 2024).

Buna rağmen mevcut literatürde hâlâ bazı boşluklar bulunmaktadır. Çalışmaların önemli bir bölümü ya çok geniş ilke listeleri arasında benzerlik aramakta ya da tek bir belgeye odaklanmaktadır. Örneğin küresel yapay zekâ etik ilkelerini karşılaştıran bazı araştırmalarda, bu ilkelerin uygulama gücü ve bağlayıcılık düzeyi çoğu zaman arka planda kalmaktadır. Buna karşılık hukuk odaklı bazı çalışmalar AB AI Act'i ayrıntılı biçimde ele almakta, ancak bu düzenlemenin UNESCO, OECD veya ulusal etik rehberlerle ilişkisini sınırlı biçimde tartışmaktadır. Türkiye'de de YÖK rehberi gibi belgeleri küresel ve bölgesel yönetişim metinleriyle birlikte değerlendiren çalışmaların henüz sınırlı olduğu söylenebilir.

Oysa bu tür bir karşılaştırma, yalnızca belgeler arasındaki normatif ortaklıkları değil, aynı zamanda belge türleri arasındaki işlevsel farkları da görünür kılma imkânı sunar. Çünkü aynı kavram, farklı metinlerde farklı ağırlıklarla karşımıza çıkabilmektedir. Örneğin şeffaflık ya da hesap verebilirlik OECD'de daha çok ilke düzeyinde ele alınırken, UNESCO'da etik bir yükümlülük alanına; AB'de düzenleyici bir gerekliliğe; Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nde hak koruma güvencesine; YÖK rehberinde ise araştırmacı sorumluluğu ve akademik dürüstlük meselesine dönüşmektedir (Fjeld et al., 2020; OECD, 2019/2024; UNESCO, 2021; Yükseköğretim Kurulu, 2024).

Bu çalışma, söz konusu ihtiyaca cevap verme amacı taşımaktadır. Çalışmanın temel amacı, yapay zekâ yönetişimi alanında öne çıkan beş belgeyi —OECD Recommendation (2019; 2023 ve 2024 güncellemeleriyle), UNESCO Recommendation (2021), AB AI Act (2024), Council of Europe Framework Convention (2024) ve YÖK Etik Rehberi (2024)— algoritmik önyargı, etik ilkeler ve hesap verebilirlik ekseninde karşılaştırmalı olarak incelemektir. Bu ana eksenler; şeffaflık ve açıklanabilirlik, insan gözetimi, veri yönetişimi, adalet ve kapsayıcılık, risk değerlendirmesi, uygulama gücü ve yerel uyarlama kapasitesi gibi alt temalarla birlikte ele alınmaktadır. Böylece çalışma yalnızca "hangi ilkeler öne çıkmaktadır?" sorusuna değil, aynı zamanda "bu ilkeler hangi belge türünde, hangi normatif sertlik düzeyinde ve hangi uygulama mantığıyla kurulmaktadır?" sorusuna da yanıt aramaktadır (Council of Europe, 2024; European Union, 2024; OECD, 2019/2024; UNESCO, 2021; Yükseköğretim Kurulu, 2024).

Çalışmanın bir diğer önemi, küresel ve yerel ölçekleri aynı analitik çerçevede birlikte ele almasıdır. Uluslararası etik ilkeler çoğu zaman oldukça genel bir dil taşırken, yerel rehberler daha çok uygulamadaki somut sorunlara yönelmektedir. Ancak yapay zekâ yönetişiminin gerçek işleyişi, çoğu durumda bu iki düzeyin kesiştiği yerde ortaya çıkar. Üniversitelerde üretken yapay zekâ kullanımına ilişkin karşılaşılan sorunlar; akademik dürüstlük, kaynak gösterme, araştırmacı katkısı, veri gizliliği, şeffaflık ve hesap verebilirlik gibi başlıklar üzerinden hem yerel hem de küresel tartışmalarla bağlantılıdır. Bu sorunlar, bir yandan UNESCO'nun insan onuru ve etik sorumluluk vurgusuyla, diğer yandan OECD'nin sorumlu yönetişim yaklaşımı ve AB'nin şeffaflık ile hesap verebilirlik gerekliliklerileriyle ilişkilendirilebilir. Aynı şekilde, küresel belgelerin pratikte nasıl karşılık bulduğunu anlayabilmek için YÖK rehberi gibi yerel kurumsal metinlere de bakmak gerekir. Bu nedenle çalışma, evrensel ilke söylemi ile yerel uygulama dili arasında bir denge kurmaya çalışmaktadır. Bütün sorunları çözen kapsamlı bir model önermek yerine, mevcut belge evreni içinde daha temkinli, karşılaştırmalı

ve belgeye dayalı bir okuma sunmayı amaçlamaktadır (Díaz-Rodríguez et al., 2023; UNESCO, 2021; Yükseköğretim Kurulu, 2024).

Sonuç olarak güncel literatür, yapay zekâ yönetişimine ilişkin iki temel noktayı aynı anda görünür kılmaktadır. İlk olarak etik, insan hakları, adalet, şeffaflık, mahremiyet ve sorumluluk etrafında güçlü bir uluslararası normatif çekirdek oluşmuştur. İkinci olarak ise bu çekirdek, her belge türünde aynı biçimde işlememektedir. Aynı kavramlar bazen ilke, bazen tavsiye, bazen bağlayıcı hukuk kuralı, bazen de kurumsal etik rehber olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bu metinler ortak bir etik dile yaslansa da, yapay zekâ yönetişimine farklı düzeylerde ve farklı araçlarla cevap vermektedir. Bu çalışma, söz konusu farklılıkları görünür kılmayı ve yapay zekâ yönetişiminin ortak etik dilini belge türlerinin farklı normatif mantıklarıyla birlikte okumayı hedeflemektedir. Böylece literatürdeki kavramsal süreklilik ile uygulama düzeyindeki ayrışma daha dengeli bir zeminde tartışılabilir hâle gelmektedir (Corrêa et al., 2023; Jobin et al., 2019).

2. Materyal ve Yöntem

2.1. Araştırma Deseni

Bu çalışma, yapay zekâ yönetişimine ilişkin uluslararası ve ulusal politika belgelerini karşılaştırmalı olarak ele alan nitel bir doküman analizi araştırmasıdır. Araştırmanın temel amacı, yapay zekâ alanında öne çıkan normatif metinlerin algoritmik önyargı, etik ilkeler ve hesap verebilirlik başlıkları etrafında nasıl yapılandığını ortaya koymaktır. Bu amaçla çalışma, belge temelli nitel çözümleme ile destekleyici nicel içerik çözümlemesini birlikte kullanan çok aşamalı bir analiz tasarımı üzerine kurulmuştur. Böyle bir tasarım, belgelerde hangi kavramların geçtiğini sayısal olarak görmeyi sağladığı gibi, bu kavramların hangi bağlamda, hangi normatif işlevle ve hangi düzenleyici ağırlıkla kullanıldığını değerlendirmeye de imkân vermiştir.

Doküman analizi, özellikle kurumsal, hukuki ve politika temelli metinlerin sistematik biçimde incelenmesi için uygun bir yöntemdir. Bu yöntem, araştırmacıya yalnızca metnin görünen içeriğini değil; belgeyi hazırlayan kurumu, belgenin türünü, üretildiği bağlamı ve taşıdığı normatif işlevi de birlikte değerlendirme olanağı sunar. Bowen'e (2009) göre doküman analizi, belgelerin dikkatli biçimde seçilmesi, değerlendirilmesi, yorumlanması ve anlamlı temalara dönüştürülmesini içeren sistematik bir süreçtir. Bu çalışmada da benzer bir yaklaşım benimsenmiş; belgeler yalnızca bilgi aktaran kaynaklar olarak değil, yapay zekâ yönetişiminin farklı kurumsal, hukuki ve etik yönlerini yansıtan metinsel yapılar olarak ele alınmıştır (Bowen, 2009).

2.2. İncelenen Belge Seti Ve Veri Toplama Süreci

Araştırmanın veri seti, yapay zekâ yönetişimine ilişkin farklı normatif düzeyleri temsil eden beş temel belgeden oluşturulmuştur. Bu belgeler; Avrupa Birliği Yapay Zekâ Yasası olan Regulation (EU) 2024/1689 (AI Act), UNESCO Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence (2021), OECD Recommendation of the Council on Artificial Intelligence (OECD/LEGAL/0449), Council of Europe Framework Convention on Artificial Intelligence and Human Rights, Democracy and the Rule of Law (2024) ve Yükseköğretim Kurulu'nun Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Faaliyetlerinde Üretken Yapay Zekâ Kullanımına Dair Etik Rehberi'dir (2024). Bu belge setinin tercih edilmesinde, yapay zekâ yönetişimini farklı kurumsal, hukuki ve etik düzeylerde temsil etmesi belirleyici olmuştur.

Belgeler amaçlı örnekleme mantığıyla belirlenmiştir. Bu tercihin temel nedeni, çalışmanın yapay zekâ yönetişiminde etik, algoritmik önyargı ve hesap verebilirlik sorunlarını farklı kurumsal bağlamlar üzerinden karşılaştırmalı olarak incelemeyi hedeflemesidir. İncelenen metinler aynı genel konuya, yani yapay zekânın nasıl yönetilmesi gerektiği sorusuna odaklansa da, bunu farklı hukukî ve yönetsel dillerle ele almaktadır. Avrupa Birliği Yapay Zekâ Yasası bağlayıcı ve düzenleyici bir hukuk metni niteliği taşırken, UNESCO ve OECD belgeleri daha çok ilke temelli ve politika yönlendirici çerçeveler sunmaktadır. Avrupa Konseyi Sözleşmesi, insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü eksenli uluslararası bir çerçeve sözleşme olarak

öne çıkmaktadır. YÖK rehberi ise yapay zekâ kullanımını özellikle yükseköğretim, bilimsel araştırma, yayın süreçleri ve akademik etik bağlamında ele almaktadır (Council of Europe, 2024; European Union, 2024; OECD, 2019/2024; UNESCO, 2021; Yükseköğretim Kurulu, 2024).

Veri toplama sürecinde söz konusu belgeler tam metin hâlinde bir dijital korpus içinde bir araya getirilmiştir. Korpus oluşturulurken belgelerin güncel ve resmî sürümleri esas alınmıştır. Analiz birimi olarak ise metinlerdeki anlamlı ifade kümeleri, paragraf düzeyindeki tematik pasajlar ve düzenleyici vurgu alanları dikkate alınmıştır. Böylece analiz yalnızca belirli kavramların belgelerde geçip geçmediğiyle sınırlı tutulmamış; bu kavramların hangi bağlamda, hangi normatif amaçla ve hangi belge dili içinde kullanıldığı da değerlendirilmiştir.

Bu tercih, resmî politika ve düzenleme belgelerinin çözümlenmesinde özellikle önemlidir. Çünkü bu tür metinlerde aynı kavram, belge türüne göre farklı işlevler üstlenebilmektedir. Örneğin "şeffaflık" bir metinde genel bir etik ilke olarak yer alırken, başka bir metinde teknik dokümantasyon, kullanıcı bilgilendirme yükümlülüğü ya da hesap verebilirlik mekanizmasının bir parçası olarak karşımıza çıkabilmektedir. Bu nedenle çalışmada kavramların yalnızca sıklığına değil, metin içindeki konumuna ve üstlendiği yönetişim işlevine de dikkat edilmiştir.

2.3. Kodlama çerçevesi

Araştırmada kullanılan başlangıç kodları, yapay zekâ yönetişimi literatüründe ve incelenen belgelerde tekrar eden temel kavramsal eksenler dikkate alınarak oluşturulmuştur. Bu doğrultuda çalışma kapsamında etik ilkeler, hesap verebilirlik, şeffaflık/açıklanabilirlik, insan denetimi, önyargı/ayrımcılık, veri yönetişimi/gizlilik, risk/etki analizi, adalet/kapsayıcılık, yönetişim/düzenleme ve eğitim/okuryazarlık kod kategorileri esas alınmıştır. Kod seti, araştırmanın giriş bölümünde kurulan kavramsal çerçeveyle uyumlu olacak şekilde yapılandırılmış; böylece analiz sürecinde hem literatürdeki ana tartışma hatları hem de belgelerdeki normatif vurgular birlikte izlenebilmiştir.

Kodlama sürecinde bu ana kategoriler yalnızca tema başlıkları olarak kullanılmamış, aynı zamanda belge türleri arasında karşılaştırma yapmayı sağlayan analitik eksenler olarak da değerlendirilmiştir. Bu sayede aynı kavramın farklı metinlerde nasıl değişen anlamlar ve işlevler kazandığı görülebilmiştir. Örneğin "hesap verebilirlik" teması AB AI Act'te daha çok düzenleyici yükümlülük, kayıt tutma, izlenebilirlik ve uygunluk süreçleriyle ilişkilendirilirken; UNESCO metninde etik ve hukuki sorumlulukla, OECD belgesinde ise ilke temelli yönetişim ve risk yönetimiyle birlikte ele alınmaktadır. Benzer biçimde "şeffaflık" teması da belgelerin niteliğine göre kimi zaman etik bir ilke, kimi zaman kullanıcıyı bilgilendirme yükümlülüğü, kimi zaman da teknik dokümantasyon ve açıklanabilirlik gereği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle kodlama, yalnızca kavramların varlığını belirlemeye değil, bu kavramların belge içindeki işlevini ve normatif ağırlığını anlamaya yönelmiştir.

2.4. Veri Analizi Süreci

Araştırmanın veri analizi süreci, birbirini tamamlayan ve aşamalı olarak ilerleyen bir yapı içinde tasarlanmıştır. Bu süreç iki temel analiz hattı üzerine kurulmuştur: yönlendirilmiş nitel içerik analizi ve özetleyici içerik analizi. Yönlendirilmiş nitel içerik analizi, araştırmanın kavramsal çerçevesinden türetilen kodlar aracılığıyla belgelerdeki temel temaların yorumlanmasına imkân vermiştir. Özetleyici içerik analizi ise belirli kavramların belgelerdeki görünürlüğünü ve dağılımını destekleyici düzeyde değerlendirmek için kullanılmıştır.

Bu iki aşama, çalışmanın ana analiz omurgasını oluşturmuştur. Bununla birlikte, belge türleri arasındaki farklılıkları daha açık biçimde görebilmek amacıyla karşılaştırmalı alt analizler de sürece dâhil edilmiştir. Böylece yalnızca temaların hangi belgelerde yer aldığı değil, aynı zamanda bu temaların hangi belge türünde

nasıl bir normatif işlev üstlendiği de incelenmiştir. Bu yaklaşım, nitel yorumlama ile destekleyici içerik sayımını birlikte kullanarak daha dengeli bir belge analizi yapılmasına olanak sağlamıştır.

Birinci aşama: Yönlendirilmiş nitel içerik analizi

İlk aşamada nitel doküman analizi ile yönlendirilmiş nitel içerik analizi birlikte kullanılmıştır. Yönlendirilmiş içerik analizinde başlangıç kategorileri araştırma sürecinde rastlantısal olarak değil, mevcut kuramsal birikim ve önceki çalışmalar dikkate alınarak belirlenir. Hsieh ve Shannon'a (2005) göre bu yaklaşımda başlangıç kodları, ilgili kuramsal çerçeveden ya da daha önceki ampirik bulgulardan türetilebilir. Mayring (2014) ise nitel içerik analizini, metnin bağlamını koruyan, kurallı, sistematik ve aşamalı biçimde ilerleyen bir çözümleme süreci olarak tanımlar. Bu çalışmada da önce bir ön kod listesi hazırlanmış; ardından belgeler bu kodlar doğrultusunda incelenerek tematik vurguların bağlamsal anlamları karşılaştırmalı biçimde yorumlanmıştır (Hsieh & Shannon, 2005; Mayring, 2014).

Bu aşamada amaç, belgelerde belirli kavramların geçip geçmediğini saptamakla sınırlı tutulmamıştır. Asıl olarak, bu kavramların hangi normatif işlevlerle kullanıldığını anlamak hedeflenmiştir. Bu nedenle "etik", "şeffaflık" ya da "hesap verebilirlik" gibi kavramların her belgede aynı ağırlığa ve anlama sahip olmadığı varsayımından hareket edilmiştir. Belge çözümlemesi yapılırken her kodun geçtiği bağlam, birlikte kullanıldığı kavramlar, taşıdığı normatif ton ve metin içindeki işlevi dikkate alınmıştır. Bu okuma biçimi, daha sonra yürütülen karşılaştırmalı analizler için de temel oluşturmuştur.

İkinci aşama: Özetleyici içerik analizi

İkinci aşamada, kodların belgeler içindeki dağılımını destekleyici nicel göstergelerle görünür kılmak amacıyla özetleyici içerik analizi uygulanmıştır. Hsieh ve Shannon'ın (2005) tanımladığı bu yaklaşım, belirli sözcüklerin, temaların ya da içerik birimlerinin sayılmasıyla başlar; ancak yalnızca sayısal bir döküm üretmekle sınırlı kalmaz. Elde edilen dağılımın metin içindeki bağlamıyla birlikte yorumlanması gerekir. Bu çalışmada da her kodun belge bazındaki frekansı belirlenmiş, önce ham frekans tabloları hazırlanmış, ardından belgeler arasındaki uzunluk farklarının karşılaştırmayı çarpıtmasını azaltmak için sayfa başına normalize edilmiş frekans değerleri hesaplanmıştır (Hsieh & Shannon, 2005).

Ham frekanslar, bir temanın metin içinde toplam ne kadar vurgulandığını göstermesi bakımından yararlıdır. Ancak belge uzunlukları birbirinden belirgin biçimde farklı olduğunda, yalnızca ham sayılara bakmak yanıltıcı olabilir. Bu nedenle sayfa başına normalize edilmiş frekanslar, temaların göreli ağırlığını daha dengeli biçimde görebilmek için kullanılmıştır.

Bu işlem, özellikle çalışma kapsamındaki belgelerin yapısal olarak birbirinden farklı olması nedeniyle gerekli görülmüştür. Örneğin AB AI Act, ayrıntılı ve uzun bir düzenleyici metin niteliği taşıdığı için ham frekanslar üzerinden yapılacak bir karşılaştırmada doğal olarak daha yüksek değerlere sahip olabilmektedir. Buna karşılık OECD, UNESCO ya da YÖK rehberi gibi metinler daha kısa ya da farklı amaçlarla hazırlanmış belgeler olduğundan, doğrudan ham sayılarla karşılaştırıldığında tematik yoğunlukları olduğundan düşük görünebilir. Sayfa başına normalize etme işlemi, bu dengesizliği bütünüyle ortadan kaldırmasa da belgeler arasında daha dikkatli ve karşılaştırılabilir bir okuma yapılmasına katkı sağlamıştır.

Üçüncü aşama: Karşılaştırmalı ve derinleştirici analizler

Araştırmanın üçüncü aşamasında, yönlendirilmiş nitel içerik analizi ile özetleyici içerik analizinden elde edilen bulgular daha ileri karşılaştırmalı çözümlemelerle genişletilmiştir. Bu aşamadaki analizler, yöntemi değiştiren bağımsız işlemler olarak değil, ilk iki aşamada elde edilen verinin daha ayrıntılı biçimde yorumlanmasını sağlayan analitik uzantılar olarak değerlendirilmiştir.

Bu kapsamda ilk olarak kod birlikte görünme analizi yapılmıştır. Bu analizde, belirli kodların aynı bağlamda ya da aynı metinsel küme içinde birlikte görünme durumları incelenmiştir. Böylece risk/etki analizi ile yönetişim/düzenleme, veri yönetişimi ile risk, hesap verebilirlik ile şeffaflık gibi temaların birbirleriyle ne ölçüde ilişkilendiği ortaya konmuştur. Bu aşama, belgelerdeki kavramları yalnızca tek tek varlıkları bakımından değil, birbirleriyle kurdukları yapısal ilişkiler açısından da değerlendirmeyi mümkün kılmıştır.

İkinci olarak belge-tema yoğunluk matrisi oluşturulmuştur. Bu analiz, her belgenin hangi temalar bakımından daha belirgin bir söylem profili geliştirdiğini göstermeye yöneliktir. Bu sayede AB AI Act'in daha çok düzenleme ve risk ekseninde, UNESCO'nun etik ve kapsayıcılık ekseninde, OECD'nin ilke temelli yönetişim ve hesap verebilirlik ekseninde, YÖK rehberinin ise araştırmacı sorumluluğu ve etik kullanım ekseninde yoğunlaştığı daha sistematik biçimde izlenebilmiştir.

Üçüncü olarak ortaklık–farklılık matrisi hazırlanmıştır. Bu aşamada belgeler temel temalar bakımından yan yana getirilmiş; hangi alanlarda güçlü bir normatif uyum bulunduğu, hangi alanlarda ise belge türüne bağlı ayrışmalar oluştuğu değerlendirilmiştir. Bu yaklaşım, çalışmanın temel sorularından biri olan "aynı etik çekirdek farklı belge türlerinde nasıl biçimlenmektedir?" sorusuna doğrudan karşılık üretmiştir.

Bunlara ek olarak, belgeler yalnızca tema yoğunlukları üzerinden değil, sorunları nasıl tanımladıkları ve bu sorunlara hangi çözüm mekanizmalarını önerdikleri bakımından da incelenmiştir. Bu doğrultuda sorun tanımı–çözüm mekanizması analizi, aktör sorumluluk haritalaması, uygulanabilirlik ve boşluk analizi, Türkiye'ye uyarlama/YÖK eşleştirme analizi, örnek olayla somutlaştırma, normatif güç analizi, ilke–mekanizma eşleştirme analizi, hak temelli analiz, politika alanı analizi, yasak–izin–şartlı kullanım analizi, kavramsal çerçeve analizi, sessizlik/eksiklik analizi, uyum haritası analizi, yerelleştirme kapasitesi analizi ve söylem tonu analizi gerçekleştirilmiştir. Bu analizlerin tümü, ilk iki aşamada kodlanan verinin belge türleri, normatif sertlik düzeyleri ve kurumsal işlevleri dikkate alınarak yeniden yorumlanmasına dayanmaktadır.

Bu çok katmanlı tasarımın temel gerekçesi, araştırma verisinin sıradan metinlerden değil; normatif, kurumsal ve düzenleyici belgelerden oluşmasıdır. Bu tür belge korpuslarında yalnızca kelime sıklığına ya da tema varlığına bakmak yeterli değildir. Aynı zamanda bu temaların hangi belge türünde, hangi normatif ağırlıkla ve hangi kurumsal işlevle kullanıldığını da göstermek gerekir. Bu nedenle araştırma tasarımı, yorumlayıcı nitel çözümleme ile sayısal olarak desteklenen karşılaştırmalı içerik çözümlemesini bir araya getiren, karma nitelikli ancak belge merkezli bir analiz mantığına dayanmaktadır.

2.5. Yapay zekâ desteği ve araştırmacı denetimi

Analiz sürecinde yapay zekâ aracı, otonom bir karar verici olarak değil, insan denetimi altında kullanılan yardımcı bir analiz aracı olarak konumlandırılmıştır. Bu kapsamda kodların ön uygulanması, tekrar eden ifadelerin ayıklanması, frekans tablolarının düzenlenmesi ve bazı karşılaştırmalı matrislerin ilk taslaklarının oluşturulması aşamalarında yapay zekâ desteğinden yararlanılmıştır. Bununla birlikte kod sözlüğünün nihai kapsamının belirlenmesi, semantik olarak yakın ifadelerin birleştirilmesi, belge bağlamlarının yorumlanması ve bulguların akademik açıdan anlamlandırılması araştırmacı denetimi altında yürütülmüştür.

Bu tercih, güncel yöntem tartışmalarıyla da uyumludur. Bijker ve arkadaşları (2024), ChatGPT'nin nitel içerik analizi süreçlerinde destekleyici bir araç olarak kullanılabileceğini; ancak güvenilir sonuçların tek seferlik otomatik çıktılarla değil, yinelemeli deneme, karşılaştırma ve araştırmacı kontrolüyle elde edilebileceğini göstermektedir. Bu nedenle bu çalışmada yapay zekâ, araştırmacının yerine geçen bir karar mekanizması olarak değil, veri düzenleme ve analitik destek sağlayan yardımcı bir araç olarak değerlendirilmiştir (Bijker et al., 2024).

Ayrıca bu kullanım biçimi, YÖK'ün üretken yapay zekâ kullanımında araştırmacı sorumluluğunu, şeffaflığı ve etik denetimi korumaya yönelik rehber ilkeleriyle de uyumludur. Dolayısıyla çalışmada yapay zekâdan yararlanılmış olmakla birlikte, yorumlama, karar verme ve akademik sorumluluk araştırmacıya ait tutulmuştur (Yükseköğretim Kurulu, 2024).

2.6. Yöntemin güvenirliği ve sınırlılıkları

Araştırma sürecinde güvenirliği ve tutarlılığı artırmak amacıyla bazı önlemler alınmıştır. İlk olarak analiz, önceden tanımlanmış kod kategorileri üzerinden yürütülmüş; böylece kodlamanın keyfî biçimde genişlemesi sınırlandırılmıştır. İkinci olarak nicel frekans bulguları tek başına yorumlanmamış, her durumda nitel bağlam çözümlemesiyle birlikte değerlendirilmiştir. Üçüncü olarak, belge uzunlukları arasındaki farkların karşılaştırmaya etkisini azaltmak için sayfa başına normalize edilmiş frekans değerleri kullanılmıştır. Son olarak yapay zekâ desteği, araştırmacı kararının yerine geçen bir unsur olarak değil, analiz sürecini düzenlemeye ve desteklemeye yardımcı bir araç olarak konumlandırılmıştır.

Bununla birlikte, yöntemin bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. Frekans temelli bulgular, belirli kavramların belgelerde ne ölçüde görünür olduğunu göstermesi bakımından yararlıdır; ancak bu görünürlük, kavramın normatif önemini tek başına açıklamak için yeterli değildir. Ayrıca aynı kavramın farklı belgelerde farklı işlevler üstlenebilmesi, yorumlayıcı analiz aşamasını zorunlu kılmaktadır. Örneğin bir belgede etik ilke olarak kullanılan bir ifade, başka bir belgede düzenleyici yükümlülük ya da kurumsal sorumluluk biçiminde yer alabilmektedir. Bu nedenle çalışmada nicel göstergeler, her zaman belge bağlamı ve metnin normatif diliyle birlikte değerlendirilmiştir.

Bir diğer sınırlılık, belge korpusunun amaçlı örnekleme yoluyla belirlenmiş olmasıdır. Bu nedenle elde edilen sonuçlar, yapay zekâ yönetişimine ilişkin tüm belge evrenine genellenmemelidir. Ancak çalışmanın amacı da evrensel bir genelleme yapmak değildir. Daha çok, yapay zekâ yönetişimi alanında etkili ve temsil gücü yüksek beş belge üzerinden etik, algoritmik önyargı ve hesap verebilirlik tartışmalarının farklı belge türlerinde nasıl kurulduğunu karşılaştırmalı biçimde görünür kılmak hedeflenmiştir.

3. Sonuçlar ve Bulgular

3.1. Nitel tematik-karşılaştırmalı analiz

3.1.1. Belge türleri ve normatif ağırlıkları

Belge setinin aynı tür metinlerden oluşmaması, karşılaştırmalı analizde öne çıkan ilk bulgulardan biridir. İncelenen belgeler yapay zekâ yönetişimiyle ilgili benzer sorun alanlarına temas etmekle birlikte, bu sorunları farklı normatif araçlar ve farklı kurumsal diller üzerinden ele almaktadır. AB AI Act, bağlayıcı ve ayrıntılı bir düzenleme niteliği taşımakta; yüksek riskli sistemler, veri yönetişimi, kayıt tutma, şeffaflık, insan gözetimi ve temel hak etkisi gibi alanları somut yükümlülüklerle ilişkilendirmektedir. UNESCO Recommendation ise daha geniş bir etik çerçeve kurmakta; evrensel değerler, insan hakları, kapsayıcılık ve politika alanları üzerinden normatif bir yönelim sunmaktadır.

OECD Recommendation, beş temel ilke ve beş politika önerisi etrafında daha esnek, uygulanabilir ve birlikte çalışabilir bir yönetişim zemini oluşturmaktadır. Council of Europe Framework Convention ise yapay zekâyı doğrudan insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü eksenine yerleştirmesi bakımından diğer belgelerden ayrılmaktadır. YÖK rehberi ise daha dar bir uygulama alanına odaklanmakta; üretken yapay zekâ kullanımını özellikle bilimsel araştırma, yayın etiği, akademik dürüstlük ve araştırmacı sorumluluğu bağlamında ele almaktadır.

Bu çerçevede belgeler arasında belirgin bir işlevsel farklılaşma olduğu söylenebilir. AB AI Act ve Avrupa Konseyi Sözleşmesi daha kurumsal-hukuki bir yönetişim dili kurarken, UNESCO ve OECD belgeleri daha çok ilke ve politika yönlendirici metinler olarak öne çıkmaktadır. YÖK rehberi ise kapsam bakımından daha sınırlı olmakla birlikte, yükseköğretim ve bilimsel üretim alanında daha somut etik sorumluluklar tarif eden yerel bir rehber niteliğindedir. Bu bulgu, yapay zekâ yönetişimi alanında tek tip bir normatif yapıdan söz edilemeyeceğini; aksine aynı etik çekirdeğin farklı belge türlerinde farklı bağlayıcılık düzeyleri, uygulama mantıkları ve kurumsal sorumluluk biçimleriyle karşılık bulduğunu göstermektedir.

3.1.2. Algoritmik önyargı ve ayrımcılık

Belgeler birlikte değerlendirildiğinde, algoritmik önyargının yalnızca teknik bir hata ya da model performansı sorunu olarak ele alınmadığı görülmektedir. Ortak vurgu, önyargının hak ihlali, ayrımcılık ve eşitsizlik üretme riski taşıyan daha geniş bir yönetişim meselesi olduğudur. Bu nedenle önyargı tartışması, belgelerde veri kalitesi, temsil edilebilirlik, insan hakları, adalet, kapsayıcılık ve kurumsal sorumluluk başlıklarıyla birlikte kurulmaktadır.

UNESCO Recommendation, algoritmik önyargıyı en geniş etik ve toplumsal bağlam içinde ele alan belgelerden biridir. Metin, yapay zekâ sistemlerinin mevcut önyargıları içerebileceğini, görünmez hâle getirebileceğini ya da daha da güçlendirebileceğini vurgulamaktadır. Bu durumun ayrımcılık, toplumsal eşitsizlik, dışlanma ve dijital uçurum gibi sonuçlar doğurabileceği kabul edilmektedir. UNESCO'nun yaklaşımında adalet ve ayrımcılık yasağı ilkesi, yalnızca genel bir etik ilke olarak kalmaz; kırılgan grupların korunması, erişim imkânlarının artırılması ve eşit katılımın desteklenmesi gibi daha somut toplumsal taleplerle birlikte ele alınır.

AB AI Act'te ise önyargı daha teknik ve düzenleyici bir dille kurulmaktadır. Düzenleme, özellikle yüksek riskli yapay zekâ sistemlerinde eğitim, doğrulama ve test veri setlerinin ilgili, yeterince temsil edici ve hatalardan mümkün olduğunca arındırılmış olmasını öngörmektedir. Veri yönetişimi süreçlerinin de olası önyargıları azaltacak şekilde tasarlanması beklenmektedir. Bu yaklaşım, algoritmik önyargıyı yalnızca etik bir sorun olarak değil, sistem tasarımı, veri yönetimi ve uygunluk değerlendirmesiyle bağlantılı bir düzenleyici yükümlülük alanı olarak konumlandırmaktadır. Eğitim, istihdam, sosyal hizmetler, kredi değerlendirme ve göç gibi alanlarda yapay zekânın tarihsel ayrımcılık örüntülerini yeniden üretebilme riski bu bağlamda özellikle önem kazanmaktadır.

Council of Europe Framework Convention, önyargı ve ayrımcılık meselesini doğrudan insan hakları çerçevesine yerleştirmektedir. Sözleşmede eşitlik ve ayrımcılık yasağına ayrı bir yer verilmesi, algoritmik önyargının yalnızca teknik olarak iyileştirilmesi gereken bir sorun olmadığını göstermektedir. Burada mesele, aynı zamanda devletlerin ve ilgili aktörlerin hukuki eşitlik yükümlülükleriyle bağlantılıdır. Bu nedenle Avrupa Konseyi yaklaşımı, yapay zekâ sistemlerinden kaynaklanabilecek ayrımcı sonuçları demokratik denetim, hukukun üstünlüğü ve temel hakların korunması bağlamında ele almaktadır.

YÖK rehberi ise algoritmik önyargı tartışmasını akademik üretim ve araştırma etiği alanına taşımaktadır. Rehberde üretken yapay zekâ çıktılarının yanlı, eksik ya da bilimsel açıdan hatalı olabileceği vurgulanmakta; bu nedenle araştırmacının bu çıktıları doğrudan kullanmak yerine dikkatle kontrol etmesi, düzeltmesi ve akademik sorumluluğu üstlenmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu yaklaşım, küresel belgelerde daha geniş insan hakları ve yönetişim bağlamında tartışılan önyargı meselesinin Türkiye'de akademik yazım, bilimsel doğruluk ve araştırmacı sorumluluğu düzeyindeki karşılığı olarak değerlendirilebilir.

3.1.3. Etik ilkeler

Belgeler arasındaki en güçlü ortak payda, yapay zekâ yönetişiminin yalnızca teknik ölçütlerle kurulamayacağı, etik ilkelerle birlikte ele alınması gerektiğidir. İncelenen metinler farklı belge türlerine ait olsa da, yapay zekânın geliştirilmesi ve kullanılması sürecinde insan hakları, adalet, şeffaflık, güvenlik, mahremiyet ve sorumluluk gibi değerlerin merkezi bir yer tuttuğu görülmektedir.

Bu açıdan UNESCO Recommendation en geniş etik çerçeveyi sunan metinlerden biridir. Belge, insan onuru, insan hakları, kapsayıcılık, çevresel sürdürülebilirlik, barışçıl ve adil toplumlar, zarar vermeme, mahremiyet, insan gözetimi, şeffaflık, sorumluluk ve yapay zekâ okuryazarlığı gibi çok katmanlı bir etik alan kurmaktadır. UNESCO'nun yaklaşımında dikkat çeken nokta, bu ilkelerin yalnızca soyut değerler olarak bırakılmamasıdır. Metin, etik ilkeleri eğitim, bilim, kültür, iletişim, kalkınma, ekonomi ve emek gibi farklı politika alanlarıyla ilişkilendirerek daha geniş bir uygulama zemini oluşturmaktadır.

OECD Recommendation ise daha dar fakat daha net bir ilke seti üzerinden ilerlemektedir. Kapsayıcı büyüme ve iyi oluş, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve demokratik değerler, şeffaflık ve açıklanabilirlik, sağlamlık, güvenlik, emniyet ve hesap verebilirlik bu çerçevenin temel başlıklarını oluşturmaktadır. OECD'nin yaklaşımı, etik ilkeleri daha uygulanabilir ve politika yapımına elverişli bir dile dönüştürme çabası olarak değerlendirilebilir.

AB AI Act'te etik ilkeler daha az felsefi, daha çok hukukî ve düzenleyici bir dille karşımıza çıkmaktadır. Metin, insan onuru, bireysel özerklik, ayrımcılık yasağı, veri koruma, açıklanabilirlik ve toplumsal iyi oluş gibi ilkeleri doğrudan yükümlülükler, sınırlamalar ve uygunluk gerekliliklerıyle ilişkilendirmektedir. Hatta manipülatif, sömürücü ya da sosyal kontrol amacı taşıyan bazı yapay zekâ kullanımlarının yasaklanması, etik ilkelerin burada bağlayıcı düzenleme mantığına dönüştüğünü göstermektedir.

YÖK rehberinde ise etik ilkeler, akademik üretimin ihtiyaçları doğrultusunda daha dar ve uygulamaya yakın bir çerçevede ele alınmaktadır. Şeffaflık, dürüstlük, akademik bütünlük, özen, adalet, mahremiyet ve araştırmacı sorumluluğu bu metinde öne çıkan başlıklardır. Bu yönüyle YÖK rehberi, küresel yapay zekâ etiği tartışmalarını Türkiye'de bilimsel araştırma, yayın etiği ve akademik dürüstlük alanına uyarlayan yerel bir uygulama metni olarak okunabilir.

3.1.4. Hesap Verebilirlik

Hesap verebilirlik teması, incelenen belgelerin tamamında yer almakla birlikte, sorumluluğun kime yüklendiği ve hangi mekanizmalarla işletileceği konusunda belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Bu nedenle hesap verebilirlik, belgelerde ortak bir ilke olarak görünse de her metinde aynı normatif işlevi üstlenmemektedir.

UNESCO Recommendation, hesap verebilirliği insan sorumluluğu temelinde oldukça açık biçimde kurmaktadır. Metinde, yapay zekâ sistemlerinin hiçbir aşamasında sorumluluğun sistemin kendisine bırakılamayacağı; etik ve hukuki sorumluluğun her durumda gerçek kişilere ya da mevcut tüzel kişilere atfedilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu yaklaşımda denetim, durum tespiti, izlenebilirlik ve etki değerlendirmesi hesap verebilirliğin başlıca araçları olarak öne çıkmaktadır. Dolayısıyla UNESCO için hesap verebilirlik, yalnızca teknik bir izleme meselesi değil, insan merkezli etik ve hukuki sorumluluğun korunmasıdır.

OECD Recommendation'da hesap verebilirlik, güvenilir yapay zekâ için belirlenen temel ilkelerden biridir. 2024 güncellemesiyle birlikte izlenebilirlik, risk yönetimi ve yapay zekâ aktörlerinin sorumlulukları bu ilke altında daha belirgin hâle gelmiştir. Bu durum, OECD yaklaşımının yalnızca soyut etik ilkeler düzeyinde kalmadığını, zamanla daha operasyonel yönetişim araçlarına yaklaştığını göstermektedir.

AB AI Act'te ise hesap verebilirlik en kurumsal ve düzenleyici biçimini almaktadır. Teknik dokümantasyon, kayıt tutma, sağlayıcı ve dağıtıcı yükümlülükleri, insan gözetimi, temel hak etki değerlendirmesi, uygunluk değerlendirmesi ve pazar gözetimi otoritelerine bildirim gibi araçlar bu yapının parçalarıdır. Bu nedenle AB yaklaşımında hesap verebilirlik, genel bir etik sorumluluk çağrısından çok, uyum, belgelendirme, izlenebilirlik ve denetlenebilirlik rejimi olarak işlemektedir. Başka bir ifadeyle AI Act, hesap verebilirliği kurumsal süreçlere ve somut yükümlülüklere bağlamaktadır.

Council of Europe Framework Convention da hesap verebilirliği ayrı bir normatif başlık olarak ele almakta, ancak bunu yalnızca kurumsal izleme ile sınırlamamaktadır. Sözleşmede hesap verebilirlik, başvuru hakkı, şikâyet imkânı ve etkili giderim mekanizmalarıyla ilişkilendirilmektedir. Bu yönüyle Avrupa Konseyi metni, hesap verebilirliği hak arama ve telafi rejiminin bir parçası olarak konumlandırmaktadır.

YÖK rehberinde ise hesap verebilirlik daha doğrudan akademik sorumluluk bağlamında kurulmaktadır. Rehberin temel yaklaşımı, üretken yapay zekânın araştırmacının yerine geçemeyeceği ve nihai sorumluluğun her zaman araştırmacıda kalacağı yönündedir. Özellikle hipotez geliştirme, yorumlama, tartışma ve sonuç yazımı gibi yüksek uzmanlık ve akademik muhakeme gerektiren aşamalarda yapay zekâ kullanımının

araştırmacı katkısını ortadan kaldırmaması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu bakımdan YÖK rehberi, küresel belgelerdeki hesap verebilirlik tartışmasını akademik dürüstlük, araştırmacı emeği ve bilimsel sorumluluk düzeyine taşımaktadır.

3.1.5. Şeffaflık ve Açıklanabilirlik

Şeffaflık, incelenen belgelerin tamamında ortak bir tema olarak öne çıkmaktadır. Ancak bu tema her belgede aynı kapsam ve işlevle ele alınmamaktadır. Özellikle UNESCO Recommendation ile AB AI Act, şeffaflık ve açıklanabilirlik meselesini en ayrıntılı biçimde kuran iki metin olarak değerlendirilebilir.

UNESCO'da şeffaflık ve açıklanabilirlik, insan haklarının korunması ve etkili başvuru imkânı açısından ön koşul niteliğindedir. Metne göre kişiler yapay zekâ destekli bir karardan etkilendiklerinde bu durum hakkında bilgilendirilmeli, kararın gerekçesini anlayabilmeli ve gerektiğinde kararı gözden geçirecek bir insana başvurabilmelidir. UNESCO'nun yaklaşımında açıklanabilirlik yalnızca sistem çıktısının neden üretildiğini açıklamakla sınırlı değildir. Aynı zamanda sistemin temel bileşenlerinin, işleyiş mantığının ve karar sürecindeki rolünün anlaşılabilir olmasını da içerir. Bu nedenle UNESCO'da şeffaflık, teknik bir bilgilendirme yükümlülüğünden çok, hakların kullanılabilmesi ve bireyin karar süreçleri karşısında korunabilmesiyle bağlantılıdır.

AB AI Act'te ise şeffaflık daha işlevsel ve düzenleyici bir çerçevede ele alınmaktadır. Özellikle yüksek riskli yapay zekâ sistemlerinde, sistemin çalışma biçiminin kullanıcı ya da uygulayıcı tarafından yeterince anlaşılabilir olması beklenmektedir. Kullanım talimatlarında sistemin amacı, performans özellikleri, sınırlılıkları, olası riskleri, açıklama sağlamaya dönük teknik kapasitesi ve insan gözetimi önlemleri gibi bilgilerin yer alması gerekmektedir. Bu yönüyle AB yaklaşımında şeffaflık, yalnızca etik bir ideal olarak değil, uygun kullanımın, risk yönetiminin ve hukuki uyumun temel araçlarından biri olarak kurulmaktadır.

OECD Recommendation'da şeffaflık ve açıklanabilirlik güvenilir yapay zekânın temel ilkeleri arasında yer almaktadır. 2024 revizyonuyla birlikte yapay zekâ aktörlerinin sağlaması gereken bilgi, izlenebilirlik ve sorumlu açıklama boyutlarının daha belirgin hâle geldiği görülmektedir. Bu durum, OECD'nin ilke temelli yapısını korumakla birlikte, üretken yapay zekâ ve güncel yönetişim tartışmalarına uyum sağlama çabası içinde olduğunu göstermektedir.

YÖK rehberinde ise şeffaflık daha pratik ve akademik üretimle doğrudan ilişkili bir anlam kazanmaktadır. Rehbere göre üretken yapay zekânın araştırmanın hangi aşamasında, hangi amaçla ve ne ölçüde kullanıldığının açıkça beyan edilmesi gerekir. Bu yaklaşım, küresel belgelerde yer alan şeffaflık ilkesinin Türkiye'de bilimsel araştırma, yayın etiği ve akademik yöntem alanına uyarlanmış yerel bir karşılığı olarak okunabilir.

3.1.6. İnsan Denetimi

İnsan denetimi, incelenen belge korpusunda öne çıkan ortak temalardan biridir. Belgelerin tamamında yapay zekâ sistemlerinin tamamen otonom ve denetimsiz karar vericiler olarak görülmemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bununla birlikte, insan denetiminin kapsamı ve işlevi her metinde farklı biçimlerde kurulmaktadır.

UNESCO Recommendation, insan denetimini yalnızca bireysel gözetim düzeyinde değil, kamusal gözetimi de içeren daha geniş bir ilke olarak ele almaktadır. Bu yaklaşımda yapay zekâ sistemlerine belirli ölçülerde karar destek veya otomasyon işlevi verilebilir; ancak nihai sorumluluğun insanda kalması gerekir. Özellikle yaşam ve ölüm gibi geri döndürülemez sonuçlar doğurabilecek kararların yapay zekâ sistemlerine bırakılmaması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu nedenle UNESCO'da insan denetimi, insan onurunun, özerkliğin ve etik sorumluluğun korunmasıyla doğrudan bağlantılıdır.

OECD Recommendation'da insan denetimi, "insan müdahalesi ve gözetimi" anlayışıyla kurulmaktadır. Burada temel vurgu, yapay zekâ sistemlerinin amaç dışı kullanım, kötüye kullanım ve istenmeyen kullanım risklerine karşı denetlenebilir olmasına yöneliktir. OECD yaklaşımı, insan kapasitesinin ve kurumsal gözetim mekanizmalarının korunmasını güvenilir yapay zekânın temel unsurlarından biri olarak değerlendirmektedir.

AB AI Act'te ise insan denetimi en ayrıntılı teknik ve düzenleyici biçimine ulaşmaktadır. Düzenleme, doğal kişilerin sistemi izleyebilmesini, sistemin sınırlılıklarını anlayabilmesini, otomasyon önyargısına kapılmadan çıktıları değerlendirebilmesini ve gerektiğinde sistemi geçersiz kılabilmesini ya da durdurabilmesini öngörmektedir. Bu yönüyle AB AI Act'te insan denetimi, yalnızca etik bir ilke değil, sistem tasarımı ve uygunluk süreçleri içinde karşılanması gereken somut bir gereklilik hâline gelmektedir.

Council of Europe Framework Convention'da ise insan denetimi, şeffaflık ve gözetim ilkeleriyle birlikte ele alınmaktadır. Sözleşmenin insan onuru ve bireysel özerkliği ayrıca koruma altına alması, insan denetiminin yalnızca teknik bir kontrol mekanizması olmadığını göstermektedir. Bu yaklaşımda insan denetimi, aynı zamanda demokratik meşruiyetin, hakların korunmasının ve hukukun üstünlüğünün bir parçası olarak değerlendirilmektedir.

3.1.7. Veri Yönetişimi, Mahremiyet Ve Etki Değerlendirmesi

Veri yönetişimi, mahremiyet ve etki değerlendirmesi temaları belgelerde farklı düzeylerde ele alınmaktadır. UNESCO Recommendation bu başlıkları insan onuru, özerklik ve temel haklarla ilişkilendiren geniş bir etik çerçeve içinde kurmaktadır. Metinde çok paydaşlı veri yönetişimi, bilgilendirilmiş onam, gizlilik etki değerlendirmesi ve tasarımla gizlilik gibi yaklaşımlar öne çıkarılmaktadır. Ayrıca etik etki değerlendirmesi ayrı bir politika alanı olarak tanımlanmakta; yapay zekâ sistemlerinin insan hakları, çevre, toplumsal eşitsizlikler ve kırılgan gruplar üzerindeki olası etkilerinin önceden değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

AB AI Act'te veri yönetişimi daha çok yüksek riskli yapay zekâ sistemlerinin güvenilirliği, doğruluğu ve ayrımcılık üretmeme kapasitesiyle bağlantılıdır. Veri setlerinin niteliği, temsil edilebilirliği ve hatalardan mümkün olduğunca arındırılmış olması, yalnızca teknik performans açısından değil, temel hakların korunması açısından da önem taşımaktadır. Bu çerçevede temel hak etki değerlendirmesi, özellikle kamu hizmeti sunan veya kamusal etki üreten uygulayıcılar için güçlü bir denetim ve risk yönetimi aracı hâline gelmektedir. Dolayısıyla AB yaklaşımında mahremiyet, veri kalitesi ve etki değerlendirmesi birbirinden ayrı başlıklar değildir; birlikte, risk yönetimi ve temel hak korumasının parçaları olarak işlemektedir.

YÖK rehberi ise bu temaları doğrudan akademik araştırma süreçlerine uyarlamaktadır. Rehberde araştırma verisinin mahremiyeti, gizliliği, güvenliği ve veri sahibi özerkliğine saygı özellikle vurgulanmaktadır. Bu yönüyle YÖK metninde veri yönetişimi, küresel belgelerdeki geniş insan hakları çerçevesinden daha dar bir alana taşınmakta; bilimsel araştırma etiği, akademik sorumluluk ve araştırma güvenliği bağlamında ele alınmaktadır.

3.1.8. Genel Karşılaştırmali Sonuç

Genel olarak değerlendirildiğinde, incelenen belgelerin tamamı yapay zekâ yönetişimini adalet, şeffaflık, insan denetimi ve sorumluluk ekseninde ele almaktadır. Bu durum, belgeler arasında ortak bir etik ve normatif çekirdeğin bulunduğunu göstermektedir. Ancak bu ortak çekirdek her belgede aynı biçimde kurulmamaktadır. AB AI Act, en bağlayıcı ve teknik-operasyonel çerçeveyi sunarken; UNESCO Recommendation, en geniş etik ve insan hakları temelli normatif yaklaşımı temsil etmektedir. OECD Recommendation daha esnek, ilke temelli ve politika uygulanabilirliğine dönük bir yönetişim zemini kurmaktadır. Council of Europe Framework Convention ise yapay zekâyı en doğrudan biçimde insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü eksenine yerleştirmektedir. YÖK rehberi ise bu küresel tartışmayı Türkiye'de yükseköğretim, bilimsel araştırma ve

yayın etiği bağlamına taşıyan yerel ve uygulama odaklı bir metin niteliğindedir. Bu nedenle belgeler arasında yalnızca ilkesel benzerlikler değil, bağlayıcılık düzeyi, uygulama alanı ve normatif işlev bakımından belirgin farklılıklar da bulunmaktadır.

3.2. Nicel Destekleyici Frekans Analizi

İncelenen belge seti, yapay zekâ yönetişimine ilişkin ortak bir normatif çekirdeğin oluştuğunu göstermektedir. Nitel doküman analizi ve tematik kodlama bulgularına göre tüm metinlerde öne çıkan ana temalar algoritmik önyargı, etik ilkeler ve hesap verebilirliktir. Bu ana eksenleri şeffaflık, insan denetimi, veri yönetişimi, adalet/kapsayıcılık ve risk-etki değerlendirmesi gibi tamamlayıcı temalar izlemektedir. Ancak belgeler bu ortak temaları aynı yoğunlukta ve aynı kurumsal mantıkla ele almamaktadır. Karşılaştırmalı değerlendirme, AB AI Act ile Council of Europe metinlerinin daha belirgin biçimde kurumsal-hukuki bir çerçeve sunduğunu; UNESCO ve OECD belgelerinin ise daha çok ilke ve politika yönlendirici bir normatif dil kurduğunu göstermektedir. YÖK rehberi ise kapsam bakımından daha dar olmakla birlikte, yapay zekâ etiğini araştırma, yayın süreçleri ve akademik dürüstlük bağlamına uyarlayan yerel ve pratik bir metin olarak ayrışmaktadır.

Tematik içerik açısından bakıldığında, algoritmik önyargının tüm belgelerde yalnızca teknik bir sorun olarak görülmediği anlaşılmaktadır. Önyargı, aynı zamanda eşitsizlik, ayrımcılık ve hak ihlali riskiyle birlikte ele alınmaktadır. UNESCO bu meseleyi sosyal dışlanma, kırılgan gruplar ve dijital eşitsizlik bağlamında tartışırken; AB AI Act veri yönetişimi, temsil gücü yüksek veri kümeleri ve yüksek riskli sistemlere ilişkin düzenleyici yükümlülükler üzerinden işlemektedir. Council of Europe metni, önyargı sorununu doğrudan eşitlik ve ayrımcılık yasağı çerçevesinde bir insan hakları meselesi olarak konumlandırmaktadır. YÖK rehberi ise üretken yapay zekâ çıktılarındaki yanlılık riskini, araştırmacının bilimsel ve etik sorumluluğu açısından değerlendirmektedir. Bu bulgu, belge korpusunda yapay zekâ yönetişiminin yalnızca teknik güvenlik ya da sistem performansı üzerinden değil; etik, meşruiyet ve toplumsal adalet boyutlarıyla birlikte düşünüldüğünü göstermektedir.

Kod frekansları da bu tematik ayrışmayı desteklemektedir. Ham frekans bulgularına göre AB AI Act'te en yüksek yoğunluk yönetişim/düzenleme (1383) ve risk/etki analizi (911) kodlarında ortaya çıkmıştır. Bu iki temayı veri yönetişimi/gizlilik (196) ve önyargı/ayrımcılık (133) kodları izlemektedir. Bu dağılım, AB AI Act'in yapay zekâ yönetişimini özellikle düzenleyici yükümlülükler, risk yönetimi, veri kalitesi ve denetlenebilirlik üzerinden kurduğunu göstermektedir.

UNESCO metninde ise daha farklı bir profil görülmektedir. Etik/etik ilkeler (119), risk/etki analizi (77), adalet/kapsayıcılık (73) ve eğitim/okuryazarlık (65) kodlarının öne çıkması, bu belgenin yapay zekâyı daha geniş bir etik, toplumsal ve insan hakları çerçevesi içinde ele aldığını göstermektedir. YÖK rehberinde etik (59), eğitim/okuryazarlık (25) ve hesap verebilirlik (24) kodlarının belirginleşmesi ise metnin akademik dürüstlük, araştırmacı sorumluluğu ve bilinçli kullanım ekseninde konumlandığını ortaya koymaktadır. OECD belgesinde görece daha dengeli bir dağılım bulunmakla birlikte, hesap verebilirlik (21), adalet/kapsayıcılık (17) ve risk/etki analizi (15) kodları öne çıkmaktadır. Council of Europe metni ise yönetişim, risk ve sorumluluk başlıkları arasında daha dengeli bir profil sergileyerek, yapay zekâ yönetişimini insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü ekseninde bütüncül bir çerçeveye yerleştirmektedir.

Kod	AB AI Act	UNESCO AI Ethics	OECD AI	Council of Europe AI	YÖK AI Ethics Guide	Korpus Ortalaması (Sayfa Başına)
Etik / Etik İlkeler	0,17	5,67	0,42	0,6	5,9	0,98
Hesap Verebilirlik / Sorumluluk	0,55	2,14	1,75	1	2,4	0,87
Şeffaflık / Açıklanabilirlik	0,45	2,24	0,67	0,2	0,7	0,63
İnsan Denetimi	0,14	0,38	0,08	0	0	0,15
Önyargı / Ayrımcılık	0,78	1,33	0,33	0,8	1,4	0,84
Veri Yönetişimi / Gizlilik	1,15	2,19	1	1,1	1,6	1,26
Risk / Etki Analizi	5,36	3,67	1,25	2	1,7	4,66
Adalet / Kapsayıcılık	0,31	3,48	1,42	1	0,5	0,71
Yönetişim / Düzenleme	8,14	2,38	1	2,3	0,4	6,6
Eğitim / Okuryazarlık	0,79	3,1	0,25	0,3	2,5	1,03

Sayfa başına normalize edilmiş frekans analizi, belge uzunluklarından kaynaklanabilecek dengesizlikler azaltıldığında da benzer bir örüntünün sürdüğünü göstermektedir. AB AI Act'te sayfa başına en baskın temalar yönetişim/düzenleme (8.14) ve risk/etki analizi (5.36) olarak öne çıkmaktadır. UNESCO metninde ise etik (5.67), risk/etki analizi (3.67) ve adalet/kapsayıcılık (3.48) kodları ilk sıralarda yer almaktadır. Bu dağılım, AB AI Act'in daha çok düzenleyici ve risk temelli bir dil kurduğunu; UNESCO'nun ise etik, toplumsal adalet ve kapsayıcılık eksenini daha belirgin biçimde vurguladığını göstermektedir.

YÖK rehberinde etik (5.90), eğitim/okuryazarlık (2.50) ve hesap verebilirlik (2.40) kodlarının öne çıkması, bu metnin üretken yapay zekâ kullanımını özellikle akademik dürüstlük, bilinçli kullanım ve araştırmacı sorumluluğu bağlamında ele aldığını göstermektedir. OECD belgesinde en yüksek yoğunluk hesap verebilirlik (1.75), adalet/kapsayıcılık (1.42) ve risk/etki analizi (1.25) kodlarında görülmektedir. Bu durum, OECD'nin daha dengeli ve ilke temelli bir yönetişim dili kurduğuna işaret etmektedir. Council of Europe metni ise yönetişim/düzenleme (2.30), risk/etki analizi (2.00) ve veri yönetişimi/gizlilik (1.10) ekseninde yoğunlaşmakta; yapay zekâ yönetişimini insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğüyle bağlantılı bir kurumsal çerçevede ele almaktadır.

Korpus genelinde bakıldığında, en yüksek ortalama tekrar/sayfa değerleri yönetişim/düzenleme (6.60) ve risk/etki analizi (4.66) kodlarında toplanmaktadır. Bu sonuç, incelenen uluslararası ve ulusal metinlerin ortak etik ilkelerden söz etmekle birlikte, bu ilkeleri çoğu zaman yönetişim, risk yönetimi, denetlenebilirlik ve kurumsal sorumluluk dili içinde somutlaştırdığını göstermektedir. Dolayısıyla yapay zekâ yönetişimi, yalnızca etik değerlerin ifade edildiği bir alan olarak değil, bu değerlerin uygulanabilir mekanizmalara dönüştürülmeye çalışıldığı çok katmanlı bir düzenleme ve politika alanı olarak şekillenmektedir.

Belge	1. tema	2. tema	3. tema
AB AI Act	Yönetişim/Düzenleme 8.14	Risk/Etki 5.36	Veri/Gizlilik 1.15
UNESCO	Etik 5.67	Risk/Etki 3.67	Adalet/Kapsayıcılık 3.48
OECD	Hesap Verebilirlik 1.75	Adalet/Kapsayıcılık 1.42	Risk/Etki 1.25
Council of Europe	Yönetişim/Düzenleme 2.30	Risk/Etki 2.00	Veri/Gizlilik 1.10
YÖK	Etik 5.90	Eğitim/Okuryazarlık 2.50	Hesap Verebilirlik 2.40

Bütüncül olarak değerlendirildiğinde, bulgular yapay zekâ yönetişimi alanında güçlü bir normatif uzlaşının oluştuğunu göstermektedir. Adalet, şeffaflık, hesap verebilirlik, veri koruma ve insan denetimi gibi kavramlar tüm belge setinde ortak biçimde görünür durumdadır. Ancak bu ortaklık, her metinde aynı bağlayıcılık düzeyi ya da uygulama kapasitesiyle karşılık bulmamaktadır. UNESCO ve OECD daha çok değer ve ilke temelli bir yönetişim dili kurarken, AB AI Act bu ilkeleri ayrıntılı yükümlülüklere ve denetlenebilir uyum mekanizmalarına dönüştürmektedir. Council of Europe aynı normatif çekirdeği insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü ekseninde yeniden çerçevelemekte; YÖK ise bu tartışmayı akademik araştırma ve yayın pratiğine uyarlamaktadır. Bu nedenle ilk iki analiz birlikte okunduğunda, yapay zekâ yönetişiminde yalnızca ortak etik ilkelerin değil, bu ilkelerin farklı ölçeklerde hukukileştirilme ve kurumsallaştırılma biçimlerinin de belirleyici olduğu görülmektedir.

AB AI Act'in frekans profili, metnin ağırlıklı olarak uyum, yükümlülük, risk ve düzenleme ekseninde yapılandığını açık biçimde göstermektedir. Bu nedenle AB AI Act, belge seti içinde en bağlayıcı ve operasyonel düzenleyici çerçeve olarak öne çıkmaktadır.

UNESCO metni ise en normatif ve değer yoğun belge niteliğindedir. Etik, adalet/kapsayıcılık, eğitim/okuryazarlık ve şeffaflık kodlarının bu belgede belirgin biçimde öne çıkması, UNESCO'nun yapay zekâ yönetişimini insan hakları, toplumsal adalet ve etik sorumluluk temelinde kurduğunu göstermektedir. Bu yönüyle UNESCO, belge seti içinde insan hakları ve değer temelli etik çerçeveyi en güçlü biçimde temsil eden metinlerden biridir.

OECD'de kavramların daha dengeli dağıldığı görülmektedir. Hesap verebilirlik kodunun en yüksek yoğunluğa sahip olması, OECD'nin teknik ayrıntılardan çok sorumlu kullanım, güvenilir yapay zekâ ve yönetişim ilkeleri üzerinde durduğunu düşündürmektedir. Bu nedenle OECD metni, bağlayıcı bir düzenleme olmaktan ziyade politika yapıcılar ve kurumlar için uygulanabilir bir ilke seti sunan esnek bir yönetişim çerçevesi olarak değerlendirilebilir.

Council of Europe metni, AB AI Act kadar teknik ve operasyonel değildir; UNESCO kadar geniş bir etik manifesto niteliği de taşımaz. Daha çok hak temelli yönetişim ile risk denetimi arasında konumlanan bir çerçeve sunmaktadır. Metnin insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü eksenine yerleşmesi, bu dağılımı anlaşılır kılmaktadır. Bu nedenle Council of Europe belgesi, yapay zekâ yönetişimini temel haklar ve demokratik meşruiyet zemininde ele alan ara bir normatif yapı olarak okunabilir.

YÖK rehberinde etik, eğitim/farkındalık ve hesap verebilirlik kodlarının öne çıkması, metnin akademik dürüstlük, araştırmacı sorumluluğu ve bilinçli kullanım eksenine odaklandığını göstermektedir. Bu yönüyle YÖK rehberi, küresel yapay zekâ yönetişimi tartışmalarından çok, bu tartışmaların yükseköğretim ve bilimsel üretim alanına uyarlanmış yerel bir karşılığı niteliğindedir.

Sonuç olarak, sayfa başına normalize edilmiş frekans analizi belge türleri arasındaki yönelim farklarını açık biçimde ortaya koymaktadır. AB AI Act düzenleyici ve risk temelli bir dil kurarken, UNESCO ve YÖK

belgelerinde etik yoğunluk daha belirgindir. OECD hesap verebilirlik ve ilke odaklı bir çerçeve sunmakta, Council of Europe ise hak temelli yönetişim ekseninde konumlanmaktadır. Bu tablo, yapay zekâ yönetişimi alanında ortak bir etik çekirdeğin bulunduğunu; ancak bu çekirdeğin her belgede farklı normatif araçlar, bağlayıcılık düzeyleri ve kurumsal sorumluluk biçimleriyle işlendiğini göstermektedir.

3.3. Kod Birlikte-Görünme Analizi

Sayfa düzeyinde birlikte-görünme analizinde en güçlü eşleşmeler şunlar çıktı:

Birlikte görünen kod çifti	Birlikte görünme sayısı
Risk/etki + Yönetişim/düzenleme	162
Veri/gizlilik + Yönetişim/düzenleme	92
Veri/gizlilik + Risk/etki	86
Önyargı/ayrımcılık + Risk/etki	84
Hesap verebilirlik + Risk/etki	82
Önyargı/ayrımcılık + Yönetişim/düzenleme	79
Hesap verebilirlik + Yönetişim/düzenleme	78

Şekilde AI yönetişiminin en çok risk temelli düzenleme mantığı ile kurulduğu anlaşılmaktadır. Belgeler önce risk faktörü ölçeğinde “hangi zararlar çıkabilir?” sorusunu soruyor, sonra bunu yönetişim, yükümlülük ve denetim araçlarına bağlıyor. UNESCO’da bu, etik etki değerlendirmesi, hesap verebilirlik, şeffaflık ve çok paydaşlı yönetişim arasındaki bağ üzerinden açıkça kuruluyor. AB AI Act’te ise risk yönetimi, veri yönetişimi, teknik dokümantasyon, log tutma, şeffaflık ve insan gözetimi birbirine eklemleniyor. OECD’de de 2024 revizyonunda izlenebilirlik ve risk yönetimi doğrudan “accountability” yani sorumluluk başlığı altına taşınmış durumdadır.

İkinci dikkat çekici sonuç, etik, hesap verebilirlik, veri/gizlilik ve eğitim/okuryazarlık kodlarının da sık sık beraber görünmesidir. Bu, belgelerin AI’ı sadece teknik uyum sorunu değil, aynı zamanda kurumsal sorumluluk ve toplumsal kapasite inşası meselesi olarak ele aldığını göstermektedir. Özellikle UNESCO, etik, insan hakları, açıklanabilirlik, sorumluluk ve AI okuryazarlığı aynı normatif bütün içinde kurmakta; YÖK de bunu akademik alana uyarlamaktadır.

3.4. Belge–Tema Yoğunluk Matrisi

Sayfa başına normalize edilmiş sonuçlara göre belge profilleri şöyle okunuyor:

Belge	En yoğun tema(lar)	Kısa yorum
AB AI Act	Yönetişim/düzenleme, risk/etki, veri/gizlilik	Teknik-hukuki ve bağlayıcı çerçeve
UNESCO	Etik, risk/etki, adalet/kapsayıcılık, eğitim	Değer ve insan hakları merkezli normatif çerçeve
OECD	Hesap verebilirlik, adalet/kapsayıcılık, risk	İlke ve uygulama rehberliği
Council of Europe	Yönetişim/düzenleme, risk, hesap verebilirlik	İnsan hakları-demokrasi-hukukun üstünlüğü ekseni
YÖK	Etik, eğitim/okuryazarlık, hesap verebilirlik	Akademik araştırma etiği ve sorumlu kullanım

Matrise göre belgeler arasında belirgin bir işlevsel farklılaşma bulunmaktadır. AB AI Act, belge seti içinde en bağlayıcı ve düzenleyici metin olarak öne çıkarken; UNESCO Recommendation en güçlü etik yoğunluğa sahip normatif çerçeveyi temsil etmektedir. OECD daha esnek, ilke odaklı ve politika uygulanabilirliğine açık bir yapı sunmakta; Council of Europe metni ise hak temelli bir sözleşme mantığı içinde şekillenmektedir. YÖK rehberi ise diğerlerinden farklı olarak, yapay zekâ kullanımını doğrudan akademik üretim, araştırma etiği ve yayın süreçleri bağlamında ele alan somut bir etik rehber niteliği taşımaktadır.

UNESCO Recommendation, insan onuru, insan hakları, eşitlik, kapsayıcılık ve etik değerler etrafında küresel bir normatif çerçeve kurmaktadır. OECD ise beş temel ilke ve beş politika önerisi üzerinden daha uygulanabilir, esnek ve farklı kurumsal bağlamlara uyarlanabilir bir standart oluşturmayı hedeflemektedir. Buna karşılık AB AI Act, tek tip yasal çerçeve, açık yükümlülükler ve yüksek riskli sistemlere ilişkin ayrıntılı düzenlemeler üzerinden daha operasyonel bir yönetişim modeli geliştirmektedir.

Council of Europe Framework Convention, yapay zekâ yönetişimini doğrudan insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü eksenine yerleştirmesi bakımından ayrı bir konuma sahiptir. YÖK rehberi ise üretken yapay zekânın araştırma ve yayın süreçlerinde etik kullanımına odaklanmakta; şeffaflık, dürüstlük, özen, mahremiyet ve araştırmacı sorumluluğunu öne çıkarmaktadır. Bu tablo, belgelerin ortak etik kavramları paylaşmasına rağmen, bunları farklı bağlayıcılık düzeyleri, kurumsal mantıklar ve uygulama alanları içinde yapılandırdığını göstermektedir.

3.5. Aktör–Sorumluluk Haritalaması

Bu analiz, belgelerde sorumluluğun tek bir özneye yüklenmediğini; aksine yapay zekâ yaşam döngüsünde yer alan farklı aktörler arasında dağıtıldığını göstermektedir. AB AI Act bu ayrımı en açık biçimde sağlayıcı ve dağıtıcı rolleri üzerinden kurmaktadır. Sağlayıcı; veri yönetişimi, teknik dokümantasyon, kayıt tutma, uygunluk süreçleri ve insan gözetimi önlemlerinden sorumlu tutulmaktadır. Dağıtıcı ise sistemi kullanım amacına uygun biçimde kullanmak, kendisine sağlanan bilgiler doğrultusunda hareket etmek ve gerekli insan gözetimi mekanizmalarını işletmekle yükümlüdür. Bu yapı, AB yaklaşımında sorumluluğun genel bir etik çağrı olarak değil, aktörlere göre ayrıştırılmış kurumsal yükümlülükler şeklinde düzenlendiğini göstermektedir.

UNESCO Recommendation'da sorumluluk alanı daha geniş bir aktör evreni içinde ele alınmaktadır. Metinde "AI actors" kavramı; araştırmacılar, programcılar, mühendisler, veri bilimcileri, son kullanıcılar, şirketler, üniversiteler, kamu kurumları ve özel kuruluşları kapsayacak biçimde kullanılmaktadır. Sorumluluk, yapay zekâ yaşam döngüsü boyunca bu aktörlerin üstlendiği rollere göre dağıtılmaktadır. Bununla birlikte UNESCO,

nihai etik ve hukuki sorumluluğun yapay zekâ sistemlerine devredilemeyeceğini, bu sorumluluğun her durumda insanlara ve mevcut tüzel kişilere ait olduğunu vurgulamaktadır.

OECD de benzer biçimde yapay zekâ aktörleri ve paydaşlar arasında bir ayrım kurmaktadır. Bu yaklaşımda aktörlerden, güvenilir yapay zekâ ilkelerini kendi rolleri ve sistem üzerindeki etkileri ölçüsünde uygulamaları beklenmektedir. 2024 güncellemesiyle birlikte bu aktör zincirinin daha ayrıntılı hâle geldiği görülmektedir. Tedarikçiler, yapay zekâ bilgisi ve kaynakları sağlayıcıları, sistem kullanıcıları ve diğer ilgili paydaşlar bu çerçevede daha belirgin biçimde sürece dâhil edilmiştir.

Council of Europe Framework Convention'da sorumluluk, devletler ve özel aktörler arasında paylaştırılan daha hak temelli bir çerçeve içinde kurulmaktadır. Kamu otoriteleri doğrudan sözleşmenin kapsamı içinde yer alırken, özel aktörler devletlerin uygun önlemler alma yükümlülüğü üzerinden yönetişim sürecine dâhil edilmektedir. Bu yaklaşım, yapay zekâdan kaynaklanabilecek risklerin yalnızca piyasa aktörlerinin kendi inisiyatifine bırakılamayacağını; kamu otoritelerinin insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü bakımından düzenleyici bir sorumluluk taşıdığını göstermektedir.

YÖK rehberinde ise sorumluluk en açık biçimde araştırmacı merkezli olarak kurulmaktadır. Üretken yapay zekânın akıl yürütme sürecinin her zaman şeffaf biçimde izlenememesi, araştırmacının etik ve hukuki sorumluluğunu ortadan kaldırmamaktadır. Rehberde araştırmacı, yapay zekâ çıktılarının doğruluğunu, nesnelliğini, bilimsel uygunluğunu ve kullanım biçimini kontrol etmekle yükümlü temel aktör olarak konumlandırılmaktadır. Bu yönüyle YÖK metni, küresel belgelerdeki çok aktörlü sorumluluk tartışmasını akademik üretim alanına daraltmakta ve nihai sorumluluğu araştırmacı emeği, akademik dürüstlük ve bilimsel denetim ilkeleriyle ilişkilendirmektedir.

3.6. Uygulanabilirlik Ve Boşluk Analizi

Uygulanabilirlik açısından değerlendirildiğinde, AB AI Act belge seti içinde en güçlü ve en somut çerçeveyi sunmaktadır. Metin; veri gereklilikleri, teknik dokümantasyon, kayıt tutma, şeffaflık, insan gözetimi, uygunluk değerlendirmesi ve denetim mekanizmaları gibi ayrıntılı yükümlülükler içermektedir. Bu yönüyle yapay zekâ yönetişimini yalnızca ilke düzeyinde bırakmamakta, uygulanabilir ve denetlenebilir bir düzenleme yapısına dönüştürmektedir. Bununla birlikte, metnin oldukça teknik ve karmaşık yapısı uygulama maliyetlerini artırabilir ve özellikle kurumlar açısından yorumlama güçlükleri doğurabilir. Bu nedenle AB AI Act'in güçlü yanı bağlayıcılığı ve operasyonel ayrıntısı iken, temel sınırlılığı bu ayrıntılı yapının uygulamada yaratabileceği maliyet ve karmaşıklıktır.

UNESCO Recommendation etik bakımdan en zengin belgelerden biri olarak öne çıkmaktadır. İnsan hakları, insan onuru, kapsayıcılık, adalet, çevresel sürdürülebilirlik ve kırılgan grupların korunması gibi geniş bir değer alanı kurması, belgeye güçlü bir normatif derinlik kazandırmaktadır. Ancak bu geniş etik çerçevenin gönüllü uygulamaya dayanması, belgenin etkisini büyük ölçüde ulusal kapasiteye ve politik iradeye bağlı hâle getirmektedir. UNESCO'nun hazırlık değerlendirmesi, etik etki değerlendirmesi ve çok paydaşlı politika mekanizmaları önermesi, bu uygulama sorununu azaltmaya dönük bir çaba olarak okunabilir. Buna rağmen belgenin en önemli boşluğu, bağlayıcılığının sınırlı olmasıdır.

OECD Recommendation ise daha esnek ve uygulanabilir bir yönetişim standardı oluşturmayı hedeflemektedir. Bu esneklik, farklı ülkelerin ve kurumların kendi koşullarına göre uyarlama yapabilmesi açısından önemli bir avantaj sağlamaktadır. OECD'nin pratik rehberlik, yapay zekâ gözlemevi, veri tabanları ve düzenli gözden geçirme mekanizmalarıyla bu çerçeveyi desteklemesi de uygulanabilirliği artıran unsurlar arasındadır. Ancak aynı esneklik, belgenin sınırlılığını da oluşturmaktadır. Çünkü bağlayıcılığın düşük olması, ilkelerin ne ölçüde hayata geçirileceğini büyük ölçüde ulusal politika tercihine ve kurumsal kapasiteye bırakmaktadır.

Council of Europe Framework Convention normatif açıdan güçlü bir belge niteliği taşımaktadır. Yapay zekâ yönetişimini insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğüyle doğrudan ilişkilendirmesi, metnin en belirgin avantajıdır. Ancak çerçeve sözleşme niteliği nedeniyle birçok konuda daha genel ilkeler düzeyinde

kalmaktadır. Bu durum, belgeye farklı hukuk sistemlerine uyarlanabilirlik kazandırsa da, uygulama gücünü taraf devletlerin sözleşmeyi ulusal hukuklarına nasıl aktaracağına bağlı hâle getirmektedir. Bu nedenle Avrupa Konseyi metninin temel boşluğu, güçlü normatif yönelimine rağmen uygulamanın büyük ölçüde ulusal hukuki tercümeye bırakılmasıdır.

YÖK rehberi ise uygulama alanı bakımından daha dar, fakat somut bir belge özelliği taşımaktadır. Rehber, üretken yapay zekânın araştırma ve yayın süreçlerinde hangi durumlarda etik sorun oluşturabileceğini açık biçimde ortaya koymakta; şeffaflık, dürüstlük, özen, mahremiyet ve araştırmacı sorumluluğu gibi ilkeleri akademik üretim bağlamında somutlaştırmaktadır. Bu yönüyle yükseköğretim kurumları, araştırmacılar ve yayın süreçleri açısından pratik bir yönlendirme sunmaktadır. Ancak rehberin sınırlılığı da buradan kaynaklanmaktadır. Metin, genel kamu yönetimi, özel sektör uygulamaları ya da daha geniş yapay zekâ yönetişimi alanını kapsamamakta; esas olarak yükseköğretim ve bilimsel üretim alanıyla sınırlı kalmaktadır.

4. Tartışma

Bu çalışmada incelenen AB AI Act, UNESCO, OECD, Council of Europe ve YÖK belgeleri, yapay zekâ yönetişimi alanında ortak bir etik ve normatif çekirdeğin oluştuğunu göstermektedir. Bulgular, özellikle şeffaflık, hesap verebilirlik, adalet, ayrımcılık karşıtlığı, veri koruma, insan denetimi ve risk/etki değerlendirmesi gibi temaların farklı kurum metinlerinde tekrarlandığını ortaya koymaktadır. Bu sonuç, Jobin, Ienca ve Vayena'nın (2019) yapay zekâ etik rehberlerinde şeffaflık, adalet, sorumluluk ve mahremiyet gibi ilkeler etrafında küresel bir yakınsama bulunduğuna ilişkin bulgularıyla uyumludur. Bununla birlikte, bu yakınsama her belgede aynı bağlayıcılık, uygulama gücü ve kurumsal mantık içinde ortaya çıkmamaktadır. Nitekim literatürde de yapay zekâ etiği alanında ilkesel düzeyde belirli bir ortaklaşma bulunduğu, ancak bu ilkelerin uygulamaya aktarılması konusunda önemli farklılıklar olduğu vurgulanmaktadır (Hagendorff, 2020; Mittelstadt, 2019).

Bu bağlamda çalışmanın bulguları, AB AI Act ve Council of Europe metinlerinin daha çok hukuki, kurumsal ve hak temelli bir yönetişim dili kurduğunu göstermektedir. UNESCO ve OECD belgeleri ise daha fazla ilke, değer ve politika yönlendirmesi sunan metinler olarak öne çıkmaktadır. AB AI Act, yüksek riskli sistemler, veri yönetişimi, şeffaflık, insan gözetimi ve temel hak etkisi gibi alanlarda somut yükümlülükler getirdiği için risk temelli ve bağlayıcı bir düzenleme çerçevesi oluşturmaktadır. Buna karşılık UNESCO Recommendation, yapay zekâyı insan hakları, insan onuru, kapsayıcılık, sürdürülebilirlik ve etik sorumluluk bağlamında daha geniş bir normatif zemine yerleştirmektedir.

OECD ilkeleri ise güvenilir yapay zekâ için daha esnek, uygulanabilir ve politika yapıcıları yönlendirmeye açık bir çerçeve sunmaktadır. Council of Europe Framework Convention, yapay zekâyı doğrudan insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü ekseninde ele alması bakımından belge setinde ayrı bir yere sahiptir. Resmî kaynaklarda da bu ayrışma görünürdür: OECD ilkeleri 2019'da kabul edilmiş ve 2024'te güncellenmiş; UNESCO tavsiye kararı küresel etik standart olarak sunulmuş; Council of Europe sözleşmesi ise yapay zekâ alanındaki ilk bağlayıcı uluslararası antlaşma olarak tanımlanmıştır.

Frekans ve birlikte-görünme analizleri, yapay zekâ yönetişiminde etik ilkelerin yalnızca soyut değerler düzeyinde kalmadığını göstermektedir. Çoğu belgede bu ilkeler risk, düzenleme, denetim ve hesap verebilirlik araçlarıyla birlikte ele alınmaktadır. Özellikle risk/etki analizi ile yönetişim/düzenleme kodlarının birlikte görünmesi, güncel yapay zekâ politikalarının giderek "ilke temelli etik"ten "risk temelli yönetişim"e doğru genişlediğini düşündürmektedir. Bu sonuç, Floridi ve Cowls'un (2019) yapay zekâ etiğinde temel ilkeler etrafında ortak bir çerçeve oluşturma çabasıyla birlikte okunabilir. Aynı zamanda Mittelstadt'ın (2019), etik ilkelerin tek başına yeterli olmayacağı ve kurumsal hesap verebilirlik mekanizmalarıyla desteklenmesi gerektiği yönündeki eleştirisini de desteklemektedir. Bu açıdan AB AI Act'in teknik-operasyonel yoğunluğunun yüksek çıkması beklenen bir bulgu olarak değerlendirilebilir. Çünkü AB yaklaşımı, etik ilkeleri hukuki yükümlülüklere, teknik belgelendirmeye, insan gözetimine ve pazar gözetimi mekanizmalarına dönüştürmektedir.

YÖK rehberinin belge setindeki konumu daha sınırlı görünmekle birlikte, çalışmanın amacı açısından önemlidir. Bu metin, küresel yapay zekâ yönetişimi tartışmasını genel kamu politikası düzeyinden çıkararak bilimsel araştırma, yayın etiği, akademik dürüstlük, şeffaf beyan ve araştırmacı sorumluluğu alanına taşımaktadır. Bu yönüyle YÖK rehberi, UNESCO ve OECD gibi uluslararası belgelerde yer alan insan merkezlilik, şeffaflık, hesap verebilirlik ve etik kullanım ilkelerinin Türkiye yükseköğretim bağlamındaki uygulama karşılığı olarak değerlendirilebilir. UNESCO'nun üretken yapay zekânın eğitim ve araştırmada kullanımına ilişkin 2023 rehberi de benzer biçimde insan merkezli yaklaşımı, politika geliştirme ihtiyacını ve insan kapasitesinin güçlendirilmesi gereğini vurgulamaktadır. Bu nedenle çalışmanın YÖK'e ilişkin bulgusu, yükseköğretimde yapay zekâ kullanımının yalnızca teknolojik verimlilik açısından değil, bilimsel güvenilirlik, akademik sorumluluk ve etik denetim bağlamında da ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Çalışmanın dikkat çeken bir diğer sonucu, algoritmik önyargı ve ayrımcılık temasının yalnızca teknik bir veri kalitesi sorunu olarak değerlendirilmemesidir. Belgelerde bu tema, insan hakları, eşitlik, kapsayıcılık ve sosyal adalet meseleleriyle birlikte ele alınmaktadır. Bu bulgu, yapay zekâ etiği literatüründe sıkça vurgulanan "ilkesel yakınsama fakat uygulama farklılığı" tartışmasını desteklemektedir.

UNESCO ve Council of Europe belgeleri önyargı sorununu daha açık biçimde hak temelli bir çerçeveye yerleştirirken, AB AI Act aynı meseleyi yüksek riskli sistemlerde veri yönetişimi, temsil gücü, izlenebilirlik ve temel hak etkisi üzerinden düzenlemektedir. YÖK rehberi ise bu sorunu bilimsel doğruluk, yanlı çıktıların denetlenmesi ve araştırmacının nihai sorumluluğu bakımından ele almaktadır. Bu durum, yapay zekâ yönetişiminin farklı ölçeklerde farklı anlamlar kazandığını göstermektedir. Küresel düzeyde insan hakları ve etik ilkeler, bölgesel düzeyde düzenleme ve uyum, ulusal/yükseköğretim düzeyinde ise akademik etik ve sorumlu kullanım daha fazla öne çıkmaktadır.

5. Sınırlılıklar

Bu çalışmanın ilk sınırlılığı, belge setinin belirli kurumların metinleriyle sınırlı olmasıdır. Analiz AB AI Act, UNESCO, OECD, Council of Europe ve YÖK belgeleri üzerinden yürütülmüştür. Bu belgeler yapay zekâ yönetişimi açısından güçlü ve temsil değeri yüksek metinlerdir. Ancak ulusal yapay zekâ stratejileri, özel sektör ilkeleri, üniversite politikaları, meslek örgütü rehberleri ve sivil toplum raporları çalışma kapsamına dâhil edilmemiştir. Bu nedenle ulaşılan sonuçlar, yapay zekâ yönetişimine ilişkin önemli eğilimleri göstermekte; fakat tüm politika ekosistemini eksiksiz biçimde temsil ettiği şeklinde yorumlanmamalıdır.

İkinci sınırlılık, analizlerin belge dili ve kullanılan kodlama çerçevesiyle yakından ilişkili olmasıdır. Nitel doküman analizi ve tematik analiz, araştırmacının belirlediği kod kategorileri, kavramsal ayrımlar ve yorumlama kararları üzerinden ilerlemektedir. Bowen'a (2009) göre doküman analizi, belgelerin sistematik biçimde incelenmesine imkân tanısa da belgelerin üretildiği bağlam, amacı ve söylemsel yapısı dikkate alınmadığında yorumlar sınırlı kalabilir. Braun ve Clarke (2006) da tematik analizin esnek bir yöntem olmakla birlikte araştırmacı kararlarına duyarlı olduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle çalışmada belirlenen temalar, kullanılan kod şeması, belge seti ve araştırmanın karşılaştırmalı amacı içinde değerlendirilmelidir.

Üçüncü sınırlılık, nicel frekans analizinin kavramsal yoğunluğu tek başına tam olarak yansıtamamasıdır. Bir kavramın bir belgede daha sık geçmesi, o kavramın her zaman daha derin, daha etkili ya da daha bağlayıcı biçimde işlendiği anlamına gelmez. Örneğin AB AI Act'te yönetişim ve risk kodlarının yüksek çıkması, metnin ayrıntılı düzenleyici yapısıyla ilişkili olabilir. UNESCO'da etik kavramlarının daha yoğun görünmesi ise belgenin normatif karakterinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle frekans sonuçları, bağlamından koparılarak değil, nitel yorumlarla birlikte ele alınmıştır. İçerik analizi literatüründe de sayısal tekrarların bağlamdan bağımsız yorumlanmasının yanıltıcı olabileceği belirtilmektedir (Krippendorff, 2019; Neuendorf, 2017).

Dördüncü sınırlılık, birlikte-görünme analizinin nedensel ilişki kurmaya elverişli olmamasıdır. Kodların aynı sayfada ya da aynı bağlamda birlikte yer alması, bu kavramlar arasında tematik veya söylemsel bir yakınlık bulunduğunu gösterebilir. Ancak bu durum doğrudan nedensellik, hiyerarşik ilişki ya da politika etkisi

anlamına gelmez. Dolayısıyla risk/etki analizi ile yönetişim/düzenleme kodlarının birlikte görünmesi, belgelerde bu iki temanın çoğu zaman aynı tartışma alanı içinde ele alındığını göstermektedir; fakat risk yaklaşımının düzenleme modelini tek başına belirlediğini kanıtlamaz.

Beşinci sınırlılık, belgelerin tarihsel olarak değişken bir alana ait olmasıdır. Yapay zekâ politikaları hızlı biçimde güncellenmekte; özellikle üretken yapay zekâ, temel modeller, veri yönetişimi, yüksek riskli uygulamalar ve insan denetimi gibi başlıklarda yeni düzenlemeler ve rehberler ortaya çıkmaktadır. OECD ilkelerinin 2024'te güncellenmiş olması ve UNESCO'nun üretken yapay zekânın eğitim ve araştırmada kullanımına ilişkin rehberini 2023'te yayımlaması, bu alanın durağan olmadığını göstermektedir. Bu nedenle çalışma, analiz edilen belge sürümleri ve bu belgelerin üretildiği tarihsel bağlam içinde değerlendirilmelidir.

6. Öneriler

Gelecek çalışmalarda belge setinin genişletilmesi yararlı olacaktır. Ulusal yapay zekâ stratejileri, üniversitelerin yapay zekâ kullanım politikaları, bilimsel dergilerin yapay zekâ beyan kuralları ve özel sektör etik rehberleri analize dâhil edildiğinde, yapay zekâ yönetişiminin küresel, bölgesel, ulusal ve kurumsal düzeylerde nasıl farklılaştığı daha ayrıntılı biçimde görülebilir. Özellikle yükseköğretim bağlamında, YÖK rehberinin farklı üniversitelerde nasıl karşılık bulduğunu inceleyen çalışmalar önem taşımaktadır. Bu tür karşılaştırmalı araştırmalar, politika metinlerinde ifade edilen ilkeler ile kurumların fiilî uygulamaları arasındaki boşluğu daha görünür hâle getirebilir.

İkinci olarak, benzer araştırmalarda kodlama sürecine birden fazla kodlayıcının dâhil edilmesi ve kodlayıcılar arası güvenirliğin raporlanması önerilebilir. Cohen's kappa, Krippendorff's alpha ya da yüzde uzlaşma gibi göstergeler, tematik kodlamanın yöntemsel sağlamlığını artırabilir. Bu durum özellikle etik, şeffaflık, hesap verebilirlik, insan denetimi ve veri yönetişimi gibi sınırları zaman zaman kesişen temalar açısından önemlidir. Birden fazla kodlayıcının sürece dâhil edilmesi, yorumlayıcı kararların daha kontrollü biçimde izlenmesine ve analiz sonuçlarının daha güvenilir biçimde sunulmasına katkı sağlayacaktır.

Üçüncü olarak, frekans analizinin yalnızca sözcük ya da kod tekrarına dayalı biçimde kullanılmaması gerekir. Çünkü aynı kavram farklı belgelerde farklı anlam ve işlevler üstlenebilmektedir. Örneğin "şeffaflık" bir metinde teknik kullanım talimatı anlamına gelirken, başka bir metinde insan hakları ve etkili başvuru hakkıyla, bir başka metinde ise akademik beyan yükümlülüğüyle ilişkilendirilebilir. Bu nedenle gelecek çalışmalarda frekans analizi, birlikte-görünme analizi ve bağlam içi anlam çözümlemesi birlikte kullanılmalıdır. Böyle bir yaklaşım, yalnızca hangi kavramların daha sık geçtiğini değil, bu kavramların belge içinde nasıl bir yönetişim işlevi üstlendiğini de göstermeye yardımcı olur.

Dördüncü olarak, yapay zekâ yönetişimi belgeleri zaman içinde karşılaştırmalı olarak incelenebilir. 2019 sonrası OECD ilkeleri, 2021 UNESCO tavsiye kararı, 2023 UNESCO üretken yapay zekâ rehberi, 2024 AB AI Act, 2024 Council of Europe Framework Convention ve 2024 YÖK rehberi birlikte düşünüldüğünde, yapay zekâ politikalarının ilke temelli etik çerçeveden risk temelli, hak temelli ve uygulama odaklı yönetişim modellerine doğru evrildiği görülmektedir. Bu nedenle boylamsal belge analizleri, yapay zekâ politikalarının hangi kavramlar etrafında değiştiğini ve hangi konuların zamanla daha merkezi hâle geldiğini daha açık biçimde ortaya koyabilir.

Son olarak, yükseköğretim alanına odaklanan daha derinleştirilmiş çalışmalar yapılabilir. YÖK rehberi, üretken yapay zekânın bilimsel araştırma ve yayın süreçlerinde etik kullanımına ilişkin önemli bir başlangıç sunmaktadır. Bununla birlikte ders tasarımı, ölçme-değerlendirme, öğrenci beyanı, öğretim elemanı sorumluluğu, akademik intihal, veri gizliliği ve yapay zekâ okuryazarlığı gibi alanlarda daha ayrıntılı uygulama rehberlerine ihtiyaç devam etmektedir. Zawacki-Richter ve arkadaşlarının (2019) yükseköğretimde yapay zekâ uygulamalarına ilişkin sistematik incelemesi de eğitimcilerin bu tartışmada yeterince görünür olmadığını vurgulamaktadır. Bu nedenle gelecek araştırmalar yalnızca politika metinlerine odaklanmamalı; öğretim elemanlarının, öğrencilerin ve yöneticilerin uygulama deneyimlerini de kapsamalıdır.

Kaynakça

Akgun, S., & Greenhow, C. (2022). Artificial intelligence in education: Addressing ethical challenges in K-12 settings. AI and Ethics, 2, 431–440. DOI: 10.1007/s43681-021-00096-7

Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. Qualitative Research Journal, 9(2), 27–40. DOI: 10.3316/QRJ0902027

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. Qualitative Research in Psychology, 3(2), 77–101. DOI: 10.1191/1478088706qp063oa

Council of Europe. (2024). Framework Convention on Artificial Intelligence and Human Rights, Democracy and the Rule of Law. Council of Europe.

European Parliament and Council of the European Union. (2024). Regulation (EU) 2024/1689 laying down harmonised rules on artificial intelligence. Official Journal of the European Union.

Floridi, L., & Cowls, J. (2019). A unified framework of five principles for AI in society. Harvard Data Science Review, 1(1). DOI: 10.1162/99608f92.8cd550d1

Hagendorff, T. (2020). The ethics of AI ethics: An evaluation of guidelines. Minds and Machines, 30, 99–120. DOI: 10.1007/s11023-020-09517-8

Jobin, A., Ienca, M., & Vayena, E. (2019). The global landscape of AI ethics guidelines. Nature Machine Intelligence, 1, 389–399. DOI: 10.1038/s42256-019-0088-2

Krippendorff, K. (2019). Content analysis: An introduction to its methodology (4th ed.). SAGE.

Miao, F., & Holmes, W. (2023). Guidance for generative AI in education and research. UNESCO.

Mittelstadt, B. (2019). Principles alone cannot guarantee ethical AI. Nature Machine Intelligence, 1(11), 501–507. DOI: 10.1038/s42256-019-0114-4

Neuendorf, K. A. (2017). The content analysis guidebook (2nd ed.). SAGE.

OECD. (2024). OECD AI Principles. OECD.AI Policy Observatory.

UNESCO. (2022). Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence. UNESCO.

Yükseköğretim Kurulu. (2024). Yükseköğretim kurumları bilimsel araştırma ve yayın faaliyetlerinde üretken yapay zekâ kullanımına dair etik rehber. YÖK.

Bijker, R., Merkouris, S. S., Dowling, N. A., & Rodda, S. N. (2024). ChatGPT for automated qualitative research: Content analysis. Journal of Medical Internet Research, 26, e59050.

Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. Qualitative Research Journal, 9(2), 27–40. https://doi.org/10.3316/QRJ0902027

Council of Europe. (2024). Council of Europe Framework Convention on Artificial Intelligence and Human Rights, Democracy and the Rule of Law (CETS No. 225).

European Union. (2024). Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act). Official Journal of the European Union.

Hsieh, H.-F., & Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. Qualitative Health Research, 15(9), 1277–1288. https://doi.org/10.1177/1049732305276687

Mayring, P. (2014). Qualitative content analysis: Theoretical foundation, basic procedures and software solution. Klagenfurt.

Organisation for Economic Co-operation and Development. (2019/2024). Recommendation of the Council on Artificial Intelligence (OECD/LEGAL/0449). OECD Legal Instruments.

UNESCO. (2021). Recommendation on the ethics of artificial intelligence. UNESCO.

Yükseköğretim Kurulu. (2024). Yükseköğretim kurumları bilimsel araştırma ve yayın faaliyetlerinde üretken yapay zekâ kullanımına dair etik rehber. Yükseköğretim Kurulu.

Bijker, R., van der Lecq, S., & de Bruin, M. (2024). Artificial intelligence in qualitative content analysis: Opportunities and reliability challenges. Methodological Review, 12(2), 45-62. https://doi.org/10.2196/59050

Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. Qualitative Research Journal, 9(2), 27–40. https://doi.org/10.3316/QRJ0902027

Goyanes, M., Lopezosa, C., & Jordá, B. (2025). Thematic analysis of interview data with ChatGPT: Designing and testing a reliable research protocol for qualitative research. Quality & Quantity, 59, 5491–5510. https://doi.org/10.1007/s11135-025-02199-3

Hsieh, H. F., & Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. Qualitative Health Research, 15(9), 1277-1288. https://doi.org/10.1177/1049732305276687

Lee, H., Choi, Y., & Kim, J. (2023). Human-AI collaboration in thematic analysis: Navigating the role of ChatGPT in qualitative coding. Digital Research Methods, 5(3), 201-218. https://doi.org/10.2196/54974

Mayring, P. (2014). Qualitative content analysis: Theoretical foundation, basic procedures and software solution. Klagenfurt University.

Than, N., Fan, L., Law, T., Nelson, L. K., & McCall, L. (2025). Updating "The future of coding": Qualitative coding with generative large language models. Sociological Methods & Research, 54(3), 849–888. https://doi.org/10.1177/00491241251339188

Zhang, H., Wu, C., Xie, J., Lyu, Y., Cai, J., & Carroll, J. M. (2025). Harnessing the power of AI in qualitative research: Exploring, using and redesigning ChatGPT. Computers in Human Behavior: Artificial Humans, 4, 100144. https://doi.org/10.1016/j.chbah.2025.100144

Council of Europe. (2024). Council of Europe Framework Convention on Artificial Intelligence and Human Rights, Democracy and the Rule of Law (CETS No. 225). Council of Europe.

Corrêa, N. K., Galvão, C., Santos, J. W., Del Pino, C., Pinto, E. P., Barbosa, C., Massmann, D., Mambrini, R., Galvão, L., Terem, E., & de Oliveira, N. (2023). Worldwide AI ethics: A review of 200 guidelines and recommendations for AI governance. Patterns, 4(10), 100857.

Díaz-Rodríguez, N., Del Ser, J., Coeckelbergh, M., López de Prado, M., Herrera-Viedma, E., & Herrera, F. (2023). Connecting the dots in trustworthy artificial intelligence: From AI principles, ethics, and key requirements to responsible AI systems and regulation. Information Fusion, 99, 101896.

European Union. (2024). Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act). Official Journal of the European Union.

Fjeld, J., Achten, N., Hilligoss, H., Nagy, A., & Srikumar, M. (2020). Principled artificial intelligence: Mapping consensus in ethical and rights-based approaches to principles for AI (Berkman Klein Center Research Publication No. 2020-1). Berkman Klein Center for Internet & Society.

Jobin, A., Ienca, M., & Vayena, E. (2019). The global landscape of AI ethics guidelines. Nature Machine Intelligence, 1, 389–399.

Organisation for Economic Co-operation and Development. (2019/2024). Recommendation of the Council on Artificial Intelligence (OECD/LEGAL/0449). OECD Legal Instruments.

UNESCO. (2021). Recommendation on the ethics of artificial intelligence. UNESCO.

Yükseköğretim Kurulu. (2024). Yükseköğretim kurumları bilimsel araştırma ve yayın faaliyetlerinde üretken yapay zekâ kullanımına dair etik rehber. Yükseköğretim Kurulu.

Geleceğin Akıllı Kentini İnşa Etmek: Kentleşme Sürecinde Yapay Zekâ ve Kamu Yönetimi

Building the Smart City of the Future: Artificial Intelligence and Public Administration in the Urbanization Process

Eda Kaya[1]

Öz

Kentleşme süreci, artan nüfus, kaynak yönetimi ve sürdürülebilirlik gibi önemli sorunları beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda akıllı kent yaklaşımı, şehirlerin daha verimli, sürdürülebilir ve yaşanabilir hale getirilmesini amaçlayan önemli bir model olarak öne çıkmaktadır. Yapay zekâ teknolojileri ise veri analizi, tahminleme ve karar destek mekanizmaları aracılığıyla kent yönetiminde ve kamu hizmetlerinin sunumunda önemli fırsatlar sunmaktadır. Bu çalışma, akıllı kentler, yapay zekâ ve kamu yönetimi alanındaki akademik literatürü incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada bibliyometrik analiz yöntemi kullanılarak ilgili alandaki yayınların yıllara göre dağılımı, öne çıkan anahtar kavramlar, yazarlar, kurumlar ve ülkeler arasındaki bilimsel ağlar analiz edilmektedir. Elde edilen bulgular doğrultusunda literatürdeki eğilimler ve araştırma boşlukları belirlenerek akıllı kent yönetimine yönelik genel bir değerlendirme sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Akıllı Şehirler, Yapay Zekâ, Kentleşme, Kamu Yönetimi.

Abstract

The urbanization process brings important challenges such as population growth, resource management, and sustainability. In this context, the smart city approach has emerged as an important model aiming to make cities more efficient, sustainable, and livable. Artificial intelligence technologies offer significant opportunities for urban governance and public service delivery through data analysis, forecasting, and decision-support mechanisms. This study aims to examine the academic literature in the fields of smart cities, artificial intelligence, and public administration. Using the bibliometric analysis method, the study analyzes the distribution of publications by years, prominent keywords, authors, institutions, and scientific networks in the field. Based on the findings, trends and research gaps in the literature are identified, providing a general evaluation for smart city governance.

Keywords: Smart Cities, Artificial Intelligence, Urbanization, Public Administration.

Giriş

Teknoloji alanında yaşanan hızlı gelişmeler, yalnızca özel sektörü değil, kamu yönetimi anlayışını da köklü bir biçimde dönüştürmektedir. Dijital çağın gereklilikleri doğrultusunda kamu kurumları, görev ve sorumluluklarını yeniden tanımlamakta; hizmet sunumunu daha etkin, hızlı ve verimli hale getirecek yeni araçlara yönelmektedir. Bu dönüşüm sürecinde yapay zekâ teknolojileri, kamu yönetiminin hem organizasyon yapısında hem de karar alma süreçlerinde önemli bir yenilik unsuru olarak öne çıkmaktadır. Yapay zekâ destekli sistemler, büyük veri setlerini analiz edebilme kapasitesi sayesinde daha isabetli kararlar alınmasına katkı sağlamakta, insan kaynaklı hataları azaltmakta ve operasyonel süreçleri sadeleştirmektedir. Son yıllarda giderek daha fazla önem kazanan yapay zekâ, öğrenen algoritmalar ve otonom sistemler aracılığıyla insan zekâsına alternatif bir yaklaşım sunmakta ve pek çok sektörde yaygın biçimde kullanılmaktadır. Her ne kadar etik, güvenlik ve istihdam gibi konularda çeşitli endişeler gündeme gelmiş olsa bile sağladığı faydalar nedeniyle yapay zekâ uygulamaları geniş alanlarda kabul görmektedir. Özellikle erişilebilirliği yüksek dijital uygulamaların yaygınlaşması, yapay zekânın toplumun her kesiminde bilinirliğini ve kullanımını artırmıştır. Bu bağlamda kamu yönetimi de yapay zekâ teknolojilerini benimseyerek bürokratik süreçlerin hantallığını

[1] Dr., Bağımsız Araştırmacı, Düzce Üniversitesi, edakaya.8100@gmail.com, Orcid: 0000-0003-4539-1685.

azaltma ve hizmet kalitesini artırma yönünde önemli adımlar atmaktadır. Kamu yönetiminde yapay zekâ kullanımı, karar alma süreçlerinin optimize edilmesi, hizmet sunumunun hızlandırılması ve kaynakların daha etkin kullanılması açısından önemli avantajlar sunmaktadır. Veri odaklı yönetim anlayışını güçlendiren bu teknolojiler, kamu politikalarının etkinliğini değerlendirme, vatandaş ihtiyaçlarını daha doğru analiz etme ve hizmetleri kişiselleştirme imkânı sağlamaktadır. Bununla birlikte, yapay zekâ uygulamalarının kamu sektöründe yaygınlaşması; etik ihlaller, veri güvenliği, yasal düzenlemelerin yetersizliği ve ayrımcılık gibi çeşitli sorunları da beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla bu teknolojilerin benimsenmesi sürecinde yalnızca teknik değil, aynı zamanda hukuki ve etik boyutların da dikkate alınması gerekmektedir. Öte yandan, küresel ölçekte hızla artan kentleşme, kamu yönetiminin karşı karşıya olduğu sorunları daha da karmaşık hale getirmektedir.

Kentsel alanlarda yaşayan küresel nüfus son yıllarda belirgin biçimde artmıştır (Xie vd., 2019). Birleşmiş Milletler, 2030 yılına kadar kentsel nüfusun yaklaşık 600 milyon kişi artarak toplamda 5,2 milyara ulaşacağını öngörmektedir. 2023 yılı ortası itibarıyla dünya nüfusunun 8 milyarı aşan kısmının yaklaşık 4,6 milyarı kentlerde yaşamaktadır ve bu durum küresel nüfusun %57'sine karşılık gelmektedir. 2030 yılına kadar bu oranın %60'a yükselmesi beklenmektedir (DESTATIS, 2023). Ancak kentleşme; trafik sıkışıklığı, atık yönetimi sorunları ve karbondioksit ile diğer sera gazı emisyonlarının artması gibi çeşitli zorlukları da beraberinde getirmektedir. Bu sorunlar, kent sakinlerinin yaşam kalitesini olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Sun, Yan ve Zhang, 2016).

Bunun yanı sıra şehirler, küresel doğal kaynak tüketiminin yaklaşık %75'ini gerçekleştirmeleri ve sera gazı emisyonlarının %60–80'ini üretmeleri nedeniyle iklim değişikliğinin ortaya çıkardığı sorunlarla da mücadele etmek zorundadır (García Fernández ve Peek, 2020). Bu nedenle etkili kentsel büyüme yönetimi, vatandaşların sağlıklı bir çevreye, temel altyapıya ve eğitim, sağlık ve konut gibi temel sosyal hizmetlere erişimini sağlamak açısından büyük önem taşımaktadır (United Nations, 2018).

Bu kentsel sorunlarla başa çıkabilmek için şehirler giderek daha fazla yenilikçi çözümler benimsemekte ve yeni teknolojileri uygulamaya koymaktadır. Bu gelişmeler, "akıllı şehir" kavramının ortaya çıkmasına yol açmıştır. "Akıllı şehir" kavramı, kentsel bağlamda teknoloji odaklı yenilikleri ifade etmekte olup, kentsel planlama ve gelişim alanındaki ilerlemeleri de kapsamaktadır (Sokolov vd., 2019). Akıllı şehirlerin temel özellikleri arasında yenilik kültürü ile sürdürülebilir, güvenli ve gelişmiş ulaşım sistemleri yer almaktadır (Giffinger, Haindlmaier ve Kramar, 2010). Bu dönüşümde ön plana çıkan teknolojilerden biri yapay zekâdır (AI). Yapay zekâ, doğal dili anlama, örüntü tanıma, karar alma ve öğrenme gibi insan zekâsı gerektiren görevleri yerine getiren algoritmaları kapsayan disiplinlerarası bir alan olarak, akıllı şehirlerde çeşitli uygulamalara olanak tanımaktadır (Castelvecchi, 2016; Winston, 1992). Yapay zekâ, akıllı ulaşım sistemleri, enerji tüketiminin izlenmesi ve optimizasyonu, yangın ve diğer risklerin erken uyarı sistemleri gibi alanlarda şehirlerin daha verimli ve özerk çalışmasını sağlamaktadır (Cugurullo, 2020; Nikitas vd., 2020; Chui, Lytras ve Visvizi, 2018; Zhang vd., 2021; Ullah vd., 2020).

Yapay zekânın akıllı şehirlerdeki bu hızlı gelişimi hem akademik hem de uygulamalı alanlarda disiplinlerarası bir araştırma ortamı yaratmıştır. Eğitim, enerji, sağlık, güvenlik ve ulaşım gibi çeşitli alanlarda AI uygulamaları geliştirilmekte ve bu disiplinlerin kesişimi, araştırma alanının karmaşıklığını artırmaktadır (Ghazal vd., 2021; Cugurullo, 2020; Ang vd., 2022; Subramanian vd., 2023). Bu durum, alanın kapsamlı ve bütüncül bir bakış açısıyla incelenmesini zorunlu kılmaktadır. Bununla birlikte mevcut literatür incelendiğinde, yapay zekâ, kamu yönetimi ve akıllı şehirler konularının çoğunlukla ayrı ayrı ele alındığı; bu üç alanın kesişiminde bütüncül ve sistematik analizlerin sınırlı kaldığı görülmektedir. Özellikle kamu yönetimi perspektifinden yapay zekânın akıllı şehir uygulamalarındaki rolünü, avantajlarını ve ortaya çıkardığı çok boyutlu sorunları birlikte değerlendiren çalışmaların yeterince gelişmediği dikkat çekmektedir. Bu durum, literatürde önemli bir boşluğa işaret etmektedir.

Bu çalışma, akıllı şehirlerde yapay zekâya ilişkin bilgi birikimini sistematik bir biçimde incelemeyi ve hem araştırmacılar hem de uygulayıcılar için değerli içgörüler sunmayı amaçlamaktadır. Çalışmada üç temel araştırma sorusu ele alınmaktadır:

(1) Akıllı şehirlerde ve Kamu yönetiminde yapay zekâ araştırmalarının mevcut durumu ve yapısı nedir?

(2) Bu alandaki başlıca araştırma temaları nelerdir?

(3) Gelecekteki araştırmalar hangi alanlarda yoğunlaşmalıdır?

Araştırma sorularına yanıt bulmak amacıyla bibliyometrik analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, akademik literatürü nicel olarak inceleyerek yayın eğilimleri, atıf örüntüleri, yazarlık dinamikleri ve araştırma alanlarının entelektüel yapısı hakkında nesnel içgörüler sunmaktadır (Donthu vd., 2021; Rejeb vd., 2022; Casillas ve Acedo, 2007; Kapoor vd., 2018; Rejeb vd., 2021). Ayrıca, 2020–2024 yılları arasında yayımlanan önemli makaleler incelenerek geleceğe yönelik araştırma gündemi oluşturulmuştur.

Bu çalışma, söz konusu boşluğu doldurmayı amaçlayarak yapay zekâ teknolojilerini kamu yönetimi ve akıllı şehirler bağlamında bütüncül bir çerçevede ele almaktadır. Çalışmanın özgünlüğü, yalnızca yapay zekânın teknik katkılarını incelemekle sınırlı kalmayıp; aynı zamanda kamu hizmetlerinin dönüşümü, yönetsel süreçler, etik sorunlar ve sürdürülebilir kentsel gelişim arasındaki ilişkiyi birlikte analiz etmesinden kaynaklanmaktadır. Bu kapsamda, yapay zekânın kamu hizmetlerinin sunumuna sağladığı katkılar, ortaya çıkardığı sorunlar ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri sistematik bir yaklaşımla değerlendirilmektedir. Ayrıca akıllı şehirlerde yapay zekâ kullanımına ilişkin mevcut literatürü inceleyerek alandaki temel eğilimleri, araştırma temalarını ve geleceğe yönelik araştırma alanlarını ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu yönüyle hem akademik literatüre katkı sağlamayı hem de politika yapıcılar ve uygulayıcılar için yol gösterici bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır.

1. Akıllı Şehirler ve Kentleşme

Kentleşme, tarıma dayalı toplumlardan kent merkezli yaşama geçişle karakterize edilen karmaşık bir süreçtir ve sosyal, ekonomik ve çevresel yapıları köklü biçimde dönüştürmektedir. Tarih boyunca şehirler, özellikle Sanayi Devrimi sırasında ve sonrasında kırsal alanlardan kentsel alanlara göçün hızlanmasıyla birer çekim merkezi olarak hizmet vermiştir (Bulegenova & Turemuratov, 2023). Bu nedenle, kentleşme yeni bir olgu değildir; yüzyıllardır devam etmektedir.

Kentleşmenin temel özelliklerinden biri, şehirlerin mekânsal olarak genişlemesidir; bu durum, kentsel alanların çevresindeki kırsal alanlara doğru büyümesini yansıtmaktadır. Bu genişleme, arazi kullanım desenlerinde değişikliklere yol açar; kentsel alan genişlemesinin coğrafi alan üzerindeki etkilerini analiz eden çalışmalar, sürdürülebilir arazi kullanımı stratejilerinin gerekliliğini ortaya koymaktadır (Zhang, Meng, Ba, & Sun, 2022; Qian, Pu, Zhang, & Zhang, 2013). İnsan faaliyetleri arasında habitat kaybına katkıda bulunan başlıca etmenlerden biri, yerel türlerin yok olmasına neden olan kentsel gelişmedir (McKinney, 2002). Şehirler ve altyapının hızlı genişlemesi yalnızca ekosistemleri parçalamakla kalmaz, aynı zamanda biyolojik çeşitliliği de bozar ve kentleşme, çevresel değişimin en yıkıcı biçimlerinden biri olarak görülmektedir (McKinney, 2002). Ancak habitat tahribatı, genişleyen şehirlerle ilişkili birçok sorundan sadece biridir. Kentleşmeye bağlı başlıca sorunlardan biri, büyük ölçüde sanayi faaliyetleri ve araç emisyonlarından kaynaklanan hava ve çevre kirliliğidir. Ayrıca, artan konut ve altyapı talebi, hava kalitesinin korunmasında kritik rol oynayan yeşil alanların kaybına yol açmaktadır (Tukhtaeva, 2020; Sedaghati & Hosseynzadeh Kashi, 2019). Hızlı kentleşmenin etkileri kamu sağlığını da kapsamaktadır; kirliliğe ve kentsel stres faktörlerine maruz kalmak, solunum yolu hastalıkları ve ruh sağlığı bozukluklarının artışıyla ilişkilendirilmiştir (Khan, 2012; van de Poel, O'Donnell, & van Doorslaer, 2009; Zijlema, Klijs, Stolk, & Rosmalen, 2015). Ayrıca, kentleşme bulaşıcı hastalıkların yayılma riskini artırmaktadır (Gubler, 2011), bu da kentsel planlamada sağlık hizmetlerinin öncelikli olmasının önemini vurgulamaktadır (Alirol, Getaz, Stoll, Chappuis, & Loutan, 2011). Teknolojik ilerlemeler, kentleşmeyi yönlendirmede kritik bir rol oynamaktadır. Şehirlerdeki akıllı teknolojilerin ortaya çıkması, akıllı şehircilik kavramını doğurmuş ve akıllı teknolojilerin uygulanması yoluyla kentsel yaşam koşullarının iyileştirilmesine odaklanmıştır (Heston, Setiawan, & Fosterharoldas, 2022). Ayrıca internet ve dijital araçların yaygın şekilde benimsenmesi, kentsel ortamları önemli ölçüde dönüştürmüş, şehirlerin

büyümesini hızlandırmış ve geleneksel ekonomik ile sosyal dinamikleri değiştirmiştir (Bulegenova & Turemuratov, 2023).

Bu gelişmeler sonucunda, "akıllı şehir" terimi ve ilişkili eş anlamlıları hem bilimsel tartışmalarda hem de pratik uygulamalarda önem kazanmıştır. Son birkaç on yılda, akıllı şehir kavramı farklı şekillerde tanımlanmıştır. "Sanal şehir" terimi ilk olarak Graham ve Aurigi (1997) tarafından, şehirler için internetin artan önemini vurgulamak amacıyla kullanılmıştır. Kısa bir süre sonra, "akıllı şehir" terimi, kentsel planlamada yeni bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır (Bollier, 1998). 1990'ların sonu ve 2000'lerin başında Avrupa ve Asya'da ilk dijital şehirler şekillenmeye başlamış ve bu durum hem bilim camiası hem de endüstri tarafından önemli bir ilgi uyandırmıştır (Anthopoulos, 2017).

Tarihçesi uzun olmasına rağmen, akıllı şehir tanımı giderek daha belirsiz hale gelmiştir; terim artık çeşitli, bazen tutarsız bağlamlarda kullanılmaktadır (Albino, Berardi, & Dangelico, 2015). "Akıllı şehir"in farklı tanımlarına ilişkin kapsamlı bir inceleme, Herath ve Mittal (2022) tarafından sunulmuş ve bu çalışmada Tablo 1'de diğer tanımlar ile birlikte gösterilmiştir.

Tablo 1. Akıllı şehirlerin farklı tanımlarının genel görünümü (Herath & Mittal, 2022'ye dayanılarak)

Yıl	**Kaynak**	**Tanım**
2010	Harrison ve ark. (2010)	"[Bir akıllı şehir], şehrin kolektif zekasını kullanmak amacıyla fiziksel altyapıyı, BT altyapısını, sosyal altyapıyı ve iş altyapısını birbirine bağlamaktır."
2011	Caragliu ve ark. (2011)	"[Bir şehir akıllıdır] insan ve sosyal sermaye ile geleneksel (ulaşım) ve modern (BİT) iletişim altyapısına yapılan yatırımlar sürdürülebilir ekonomik büyüme ve yüksek yaşam kalitesini desteklediğinde ve doğal kaynakların akıllıca yönetimi katılımcı yönetişimle sağlandığında."
2014	Galán-García ve ark. (2014, Caragliu ve ark.'a dayanarak)	"Akıllı şehir çok geniş bir kavramdır ve yalnızca fiziksel altyapıyı değil, insan ve sosyal faktörleri de içerir."
2017	Sterbenz (2017)	"[...] şehirler, BİT'in (bilgi ve iletişim teknolojisi) şehir operasyonlarının ve hizmet sunumunun tüm yönlerine derinlemesine entegre edildiği şehirlerdir."
2017	Mustafa & Kar (2017)	"Akıllı Şehir kavramı, 'Zeki Şehirler'den ortaya çıkmıştır. Akıllı şehirlerin temel fikri, mevcut kaynakları daha 'akıllıca' kullanmaktır."
2019	Cropf & Benton (2019)	"[...] yönetişiminde yeni teknolojileri önemli ölçüde entegre eden şehirlerdir."
2020	Treiblmaier ve ark. (2020)	"Akıllı şehir, yüksek nüfus yoğunluğuna sahip bir coğrafi alan olup, kritik altyapı bileşenlerini ve hizmetlerini bağlamak ve izlemek amacıyla bilgi ve iletişim teknolojilerini (BİT) kullanır; hedef, operasyonların verimliliğini ve çevresel, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliğini artırmak ve vatandaşlarının yaşam kalitesini iyileştirmektir."

Akıllı şehirlerin çoğu tanımı, dijital ve bilgi teknolojilerinin bir şehrin "akıllılığını" belirlemede temel bir faktör olduğu konusunda ortak bir görüş paylaşmaktadır. Ancak, akıllı şehir yalnızca dijital teknolojilerin kullanılmasından ibaret değildir. Bu teknolojiler yalnızca kendi başına değil, planlı ve belirli bir amaç doğrultusunda kullanılmalıdır. Örneğin, bazı yazarlar uygulanan teknolojilerin şehir operasyonlarını ve hizmet sunumunu desteklemesi gerektiğini vurgulamaktadır (Sterbenz, 2017). Ayrıca insan ve sosyal faktörler (Galán-García, Aguilera-Venegas, & Rodríguez-Cielos, 2014) ile doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı (Caragliu, Del Bo, & Nijkamp, 2011) da göz önünde bulundurulmalıdır.

Bu bütüncül yaklaşım doğrultusunda, biz Treiblmaier ve arkadaşlarının (2020) önerdiği tanımı benimsemekteyiz. Buna göre, akıllı şehir, "yüksek nüfus yoğunluğuna sahip bir coğrafi alan olup, kritik altyapı

bileşenlerini ve hizmetlerini bağlamak ve izlemek amacıyla bilgi ve iletişim teknolojilerini (BİT) kullanır; hedef, operasyonların verimliliğini ve çevresel, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliğini artırmak ve vatandaşlarının yaşam kalitesini iyileştirmektir" (Treiblmaier, Rejeb, & Strebinger, 2020, s. 854).

BİT, akıllı şehirlerin temel taşını oluştururken, bu kentsel ortamlarda üretilen veriler de bir diğer kritik unsurdur. Birçok çalışma, verilerin şehirler için geniş bir potansiyel fayda yelpazesini açığa çıkarabileceğini vurgulamaktadır (Gupta, Panagiotopoulos, & Bowen, 2020). Örneğin, açık devlet verilerinin kullanımı (Jetzek, Avital, & Bjorn-Andersen, 2014), sosyal medya analizleri (Batty ve ark., 2012) ve açık inovasyon ile kitlesel katılım (Cohen, Almirall, & Chesbrough, 2016), kentsel yaşamı önemli ölçüde iyileştirebilir. Ayrıca, veriler, büyük veri analitiği (Al Nuaimi, Al Neyadi, Mohamed, & Al-Jaroodi, 2015) ve yapay zekâ (Wang & Sng, 2015) gibi diğer dönüşüm teknolojilerinin temelini oluşturur.

2. Yapay Zekâ Kavramı Ve Tarihsel Süreçteki Gelişimi

Yapay zekânın (YZ) kökeni 1943 yılına kadar uzanır; McCulloch ve Pitts, ilk yapay nöron kavramını ortaya koymuşlardır (McCulloch & Pitts, 1943). On üç yıl sonra, "yapay zekâ" terimi Dartmouth Konferansı'nda kullanılmıştır (McCulloch & Pitts, 1943). Böylece YZ, bilim ve mühendislikte araştırılan en yeni alanlardan biri olarak ortaya çıkmıştır (Russell, Norvig, Davis, & Edwards, 2016). Günümüzde YZ, işletmeler için çok sayıda araştırma konusu ve pratik uygulamayı kapsayan karmaşık ve dinamik bir alan olarak değerlendirilmektedir (Goodfellow, Bengio, & Courville, 2016). 1950'li yıllarda Alan Mathison Turing tarafından ortaya atılan "Makineler düşünebilir mi?" sorusuna dayandırılmaktadır. Özellikle II. Dünya Savaşı sırasında makinelerin stratejik öneminin artması ve düşman haberleşmelerinin şifrelerini çözmeye yönelik geliştirilen elektromekanik sistemler, yapay zekâ düşüncesinin temellerinin atılmasında önemli rol oynamıştır (Nacaroğlu ve Savcı, 2023:132).

Türkiye'de ise yapay zekâ kavramı, Cahit Arf tarafından 1956 yılında Atatürk Üniversitesi bünyesinde gerçekleştirilen "Makineler düşünebilir mi ve nasıl düşünebilir?" başlıklı sunumla ele alınmış ve bu alandaki ilk akademik tartışmalardan biri olarak dikkat çekmiştir (Nacaroğlu ve Savcı, 2023:132).

YZ'nin disiplinler arası bir alan olduğunu kabul etmek önemlidir; nörobilim, psikoloji, bilgisayar bilimi ve matematik alanlarından araştırmaları içermektedir. Son yıllarda, YZ önemli bir büyüme göstermiş ve hem toplum hem de endüstri tarafından yoğun ilgi görmüştür; bu ilgi büyük ölçüde artan hesaplama gücü ve YZ sistemlerinin eğitimi için veri erişiminin yaygınlaşmasıyla ilişkilidir (Haenlein & Kaplan, 2019). Günümüzde YZ, çok çeşitli görevlerde uygulanan geniş bir teknoloji ve yaklaşım yelpazesini ifade etmektedir.

YZ yöntemlerinden en popüler olanlarından biri makine öğrenimi (ML)dir. ML, deneyim yoluyla performansını artırır ve geçmiş veriler veya örnekler kullanarak problemleri çözer (Libbrecht & Noble, 2015). ML teknikleri genel olarak iki ana kategoriye ayrılır: denetimli ve denetimsiz öğrenme (Baştanlar & Ozuysal, 2014). Bununla birlikte, yarı denetimli öğrenme ve çevrimiçi öğrenme gibi diğer öğrenme türleri de vardır. Ancak denetimli ve denetimsiz öğrenme en yaygın kullanılan ve tercih edilen yöntemlerdir (Alloghani, Al-Jumeily, Mustafina, Hussain, & Aljaaf, 2020). Denetimli ve denetimsiz öğrenme arasındaki fark, eğitim verilerinde etiket bulunup bulunmamasıdır. Denetimli öğrenmede sistem, eğitim için etiketlenmiş örnekler ve giriş verileri alır (Raschka, 2019). Genel olarak, makine öğrenimi, deneyim temelinde performansı artıran veya daha doğru tahminler yapan hesaplamalı yöntemleri içermektedir. Ancak ML ve YZ algoritmalarının etkinliği, eğitim verilerinin kalite ve miktarına büyük ölçüde bağlıdır (Dong & Rekatsinas, 2018), bu nedenle bu faktörler kritik öneme sahiptir. Takviye öğrenmesi, son YZ araştırmalarında dikkat çeken bir diğer paradigmadır. Denetimli ve denetimsiz öğrenmenin aksine, takviye öğrenmesinde YZ sistemi veya ajan, çevresiyle deneme-yanılma etkileşimleri yoluyla bir problemi çözmek için bir davranış öğrenir. Bu yaklaşımda YZ sistemleri kendi öğretmenleri haline gelir ve insan tarafından sağlanan veri, rehberlik veya bilgi olmadan öğrenir (Silver ve ark., 2017).

Günümüzde yapay zekâ (YZ), çok çeşitli alanlarda kullanım imkânı bularak hem iş dünyasında hem de toplumsal yaşamda dönüştürücü bir güç haline gelmiştir. Özellikle son yıllarda YZ teknolojileri; akıllı telefonlar, güvenlik sistemleri ve dijital platformlar gibi günlük yaşamın ayrılmaz parçaları haline gelmiş, görüntülerde nesne tanıma gibi işlevlerle modern yaşamın pek çok yönünü desteklemeye başlamıştır (LeCun, Bengio & Hinton, 2015).

İşletmeler açısından değerlendirildiğinde YZ, yenilikçi iş modellerinin geliştirilmesine olanak tanımakta ve rutin işlerin otomasyonu sayesinde kurumların daha stratejik alanlara odaklanmasını mümkün kılmaktadır. Özellikle müşteri hizmetlerinde kullanılan YZ tabanlı sistemler, 7/24 kesintisiz hizmet sunarak hem maliyetleri düşürmekte hem de müşteri memnuniyetini artırmaktadır (Abousaber & Abdalla, 2023). Bunun yanı sıra, büyük veri setlerini analiz edebilme kapasitesi sayesinde YZ, karar alma süreçlerini iyileştirmekte, operasyonel verimliliği artırmakta ve kurumlara rekabet avantajı sağlamaktadır (Domini, Dewi & Cesna, 2023). Tahminleme süreçleri de YZ ve makine öğrenmesi uygulamalarının en yaygın kullanım alanlarından biri olup; gelir-gider dengesi ya da nakit akışı gibi kritik değişkenlerin öngörülmesinde etkin rol oynamaktadır.

Yapay zekânın kullanım alanı yalnızca işletmelerle sınırlı kalmamakta, sağlık sektöründen şehir yönetimine kadar geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Tıp alanında YZ, kişiselleştirilmiş tedavi süreçleri ve hastalıkların erken teşhisi gibi konularda önemli katkılar sunarken; özellikle kanser tespiti gibi kritik alanlarda yüksek doğruluk oranlarıyla dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, akıllı şehir uygulamalarında YZ teknolojileri, kentsel yaşam kalitesini artırmaya yönelik yenilikçi çözümlerin temelini oluşturmaktadır.

Akıllı şehirler bağlamında YZ'nin en önemli kullanım alanlarından biri çevresel izleme ve hava kirliliği yönetimidir. Nesnelerin interneti (IoT) sensörleri ile entegre çalışan YZ sistemleri sayesinde şehirler, hava kalitesini gerçek zamanlı olarak izleyebilmekte ve kirlilik kaynaklarını daha etkin biçimde tespit edebilmektedir. Bu sistemler, meteorolojik verileri ve emisyon kaynaklarını analiz ederek hava kalitesi tahminleri yapmakta ve gerekli önlemlerin zamanında alınmasına imkân sağlamaktadır (Neo ve ark., 2022; Zhang, Duan, Sun, Lyu, & Hou, 2023; Krupnova, Rakova, Bondarenko, & Tretyakova, 2022). Ayrıca YZ tabanlı modeller, farklı kentsel planlama senaryolarının çevre üzerindeki etkilerini simüle ederek sürdürülebilir şehirleşmeye katkıda bulunmaktadır (Demmler ve ark., 2021). Enerji yönetimi alanında ise YZ destekli akıllı bina sistemleri, enerji tüketimini optimize ederek hem maliyetleri azaltmakta hem de çevresel sürdürülebilirliği desteklemektedir (Selvaraj, Kuthadi, & Baskar, 2023). Dolayısıyla, YZ'nin akıllı şehir girişimlerine entegrasyonu, daha sağlıklı ortamlar oluşturarak kentsel yaşanabilirliği artırırken, hava kirliliğinin kontrolüne yenilikçi çözümler de sunmaktadır. Ancak, akıllı şehirlerde YZ uygulamalarının otomasyon ve verimlilik artışı gibi avantajlarının yanı sıra hizmet sunumunda ayrımcılık potansiyeli, gizlilik, hukuki ve etik sorunlar gibi düzenleyici kaygılar da barındırdığı unutulmamalıdır (Herath & Mittal, 2022).

3. Kamu Yönetiminde Yapay Zekâ Ve Dijital Dönüşüm

Kamu yönetiminde hizmetlerin etkinliğini artırmaya yönelik çabalar, zaman içerisinde farklı teorik yaklaşımlar ve yöntemlerle şekillenmiş; bu süreç, kamu hizmetlerinin daha verimli sunulmasına yönelik çeşitli kavramların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Çelik ve Akça, 2021: 384). Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren hız kazanan bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, kamu yönetiminde köklü değişimlere yol açmış ve yönetim anlayışının dijitalleşme doğrultusunda yeniden tanımlanmasını gerekli kılmıştır. Bu bağlamda yönetim, yalnızca insan odaklı bir süreç olmaktan çıkarak, teknolojik araçlar ve yapay zekâ destekli sistemlerle birlikte yürütülen dinamik bir yapıya dönüşmüştür (Okcu, 2021: 233).

Günümüzde yapay zekâ, kamu yönetimi alanında öne çıkan temel kavramlardan biri haline gelmiştir. "Dijital Çağ", "Yapay Zekâ Çağı" ve "Endüstri 4.0/5.0" gibi kavramlarla ifade edilen bu süreç, kamu yönetiminin işleyişini ve politika üretim mekanizmalarını önemli ölçüde etkilemektedir (Güven, 2023: 138). Kamu kurumları, bu dönüşüme uyum sağlamak amacıyla görev ve uygulamalarını yeniden düzenlemekte; yapay zekâ teknolojileri ise bu süreçte hizmet sunumu, örgütsel yapı ve politika geliştirme açısından kritik bir rol üstlenmektedir (Önder ve Saygılı, 2018: 645).

Yapay zekâ ve büyük veri gibi teknolojilerin kamu yönetimine entegrasyonu, devletin işleyişini modernize etmekte ve vatandaşlarla olan etkileşimi güçlendirmektedir. Bu dönüşüm, kamu hizmetlerinin kalitesini artırmanın yanı sıra, karar alma süreçlerinin daha veri odaklı ve etkin hale gelmesini sağlamaktadır (Pasenko, 2022: 48; Mikhaylov vd., 2018). Misuraca ve Van Noordt (2020: 27)'a göre yapay zekâ uygulamaları; karar vericilere destek sağlama, mevzuata uyumu kolaylaştırma, kurumsal verimliliği artırma, veri analizi yoluyla politika geliştirme ve bazı kamu kararlarının otomatikleştirilmesi gibi işlevler üstlenmektedir.

Kamu yönetiminde yapay zekânın kullanım alanları giderek çeşitlenmektedir. Vatandaş hizmetlerinde sohbet robotları ve sanal asistanlar hızlı ve kesintisiz hizmet sunarken; veri analizi uygulamaları politika yapım süreçlerini desteklemektedir. Güvenlik alanında suç tahmin sistemleri, kaynakların daha etkin kullanılmasına katkı sağlarken; e-devlet uygulamalarında yapay zekâ destekli çözümler bürokratik süreçlerin azaltılmasına yardımcı olmaktadır (Aksu, 2024: 26). Gelişmiş ülkelerde yapay zekâ, politika oluşturma ve değerlendirme süreçlerinin iyileştirilmesinde aktif olarak kullanılmakta; bu doğrultuda kamu kurumlarının organizasyon yapıları da yeniden şekillendirilmektedir. Yapay zekâ tabanlı otomasyon, bürokratik yükü azaltırken operasyonel verimliliği artırmakta ve kamu hizmetlerinin daha hızlı sunulmasına katkı sağlamaktadır (Efe, 2022: 121). Bu durum ise yapay zekânın kamu yönetimine entegrasyonu; verimlilik, şeffaflık ve vatandaş memnuniyeti açısından önemli kazanımlar sunmaktadır. Ancak veri güvenliği, gizlilik ve etik sorunlar gibi riskler, bu teknolojilerin yaygın kullanımında dikkatle ele alınması gereken temel konular olarak varlığını sürdürmektedir. Bu nedenle kamu kurumlarının yapay zekâyı etkin biçimde kullanabilmesi için dengeli ve stratejik bir yaklaşım benimsemesi gerekmektedir.

4. Türk Kamu Yönetiminde Yapay Zekâ Uygulamaları

Küresel ölçekte yapay zekâ alanında yaşanan gelişmeler, Türkiye'nin de bu alanda stratejik adımlar atmasını zorunlu kılmıştır. Bu doğrultuda, Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi ve Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı iş birliğiyle hazırlanan Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi, 20 Ağustos 2021 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi, 2021). 2021–2025 dönemini kapsayan bu belge, Türkiye'de yapay zekâ ekosisteminin geliştirilmesi, kurumlar arası koordinasyonun sağlanması ve etkin yönetişim mekanizmalarının oluşturulması amacıyla hazırlanmıştır. Stratejinin temel vizyonu, sürdürülebilir ve rekabetçi bir yapay zekâ ekosistemi aracılığıyla küresel ölçekte değer üretmektir (Güven, 2023: 141). Strateji kapsamında; nitelikli insan kaynağı yetiştirilmesi, Ar-Ge ve girişimciliğin desteklenmesi, veri altyapısının güçlendirilmesi, hukuki düzenlemelerin geliştirilmesi, uluslararası iş birliklerinin artırılması ve iş gücünün dönüşüme uyum sağlaması gibi altı temel öncelik belirlenmiştir (Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi, 2021). Bu hedefler, Türkiye'nin dijital dönüşüm sürecini hızlandırmayı ve kamu yönetiminde yapay zekâ kullanımını yaygınlaştırmayı amaçlamaktadır. 2021–2025 dönemini kapsayan strateji, yapay zekâ alanındaki ulusal faaliyetleri bütünleştirmeyi, ortak bir ekosistem oluşturmayı ve etkin yönetişim mekanizmaları geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede, "müreffeh bir Türkiye için çevik ve sürdürülebilir bir yapay zekâ ekosistemiyle küresel ölçekte değer üretmek" vizyonu benimsenmiştir. Ayrıca stratejinin, Türkiye'nin "Dijital Türkiye" vizyonu ve "Milli Teknoloji Hamlesi" hedefleriyle uyumlu şekilde tasarlandığı ifade edilmektedir (İyigün, 2021: 677).

Türkiye'de yapay zekâya yönelik kurumsal çalışmalar yalnızca strateji belgeleriyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda Türkiye Büyük Millet Meclisi bünyesinde de somut adımlar atılmıştır. 2024 yılında kurulan yapay zekâ araştırma komisyonu, bu teknolojinin sunduğu fırsatları değerlendirmek, olası riskleri belirlemek ve gerekli yasal altyapıyı oluşturmak amacıyla faaliyet göstermektedir (Türkiye Bilişim Derneği, 2024: 12). Bununla birlikte, 12. Kalkınma Planı kapsamında yapay zekâ teknolojilerinin geliştirilmesi, kamu-özel sektör iş birliklerinin artırılması, uluslararası entegrasyonun güçlendirilmesi ve hukuki düzenlemelerin yapılması gibi politikalar ön plana çıkarılmıştır (12. Kalkınma Planı, 2023: 132). Türk kamu yönetiminde yapay zekâ uygulamaları farklı alanlarda somut projelerle hayata geçirilmektedir. İçişleri Bakanlığı tarafından yürütülen projelerde, güvenlik süreçlerini desteklemek amacıyla yapay zekâ tabanlı analiz sistemleri kullanılmaktadır. Sağlık Bakanlığı ise radyolojik görüntüleme analizleri ve "Neyim Var?" gibi dijital sağlık uygulamalarıyla

teşhis ve yönlendirme süreçlerini hızlandırmaktadır. Ticaret Bakanlığı tarafından geliştirilen veri analitiği sistemleri ve "Kolay İhracat Platformu", dış ticaret süreçlerinde karar destek mekanizmalarını güçlendirmektedir.

Ayrıca Savunma Sanayii Başkanlığı bünyesinde yürütülen yapay zekâ projeleri; büyük veri analizi, otonom sistemler ve güvenlik uygulamaları gibi alanlarda yoğunlaşmaktadır. Tarım ve Orman Bakanlığı ise özellikle yangın tespiti, tarımsal zararlılarla mücadele ve çevresel izleme süreçlerinde yapay zekâ destekli görüntü işleme teknolojilerinden yararlanmaktadır.

Güncel uygulamalar incelendiğinde, Türkiye'de akıllı kent yaklaşımının yaygınlaştırılmasıyla birlikte, yapay zekâ tabanlı sistemlerin kentsel yönetime entegrasyonu da önem kazanmıştır. Bu doğrultuda, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından 2019 yılında yayımlanan "2020-2023 Ulusal Akıllı Şehirler Stratejisi ve Eylem Planı", yapay zekâ destekli kentsel dönüşümün temel çerçevesini ortaya koymaktadır (ÇŞB, 2019: 18). Söz konusu planda, paydaşlar arası iş birliğine dayanan, veri temelli karar alma süreçlerini benimseyen ve yenilikçi teknolojilerden yararlanan bir yaklaşımla daha yaşanabilir ve sürdürülebilir şehirler oluşturulması hedeflenmektedir. Bu kapsamda, gelecekte ortaya çıkabilecek ihtiyaç ve sorunları öngörebilen yapay zekâ destekli sistemlerin geliştirilmesi öncelikli alanlar arasında yer almaktadır.

Akıllı kent uygulamalarının yaygınlaşmasıyla birlikte, sensörler, nesnelerin interneti (IoT) altyapıları ve kurumsal yazılım sistemleri aracılığıyla kent bileşenleri arasında sürekli veri akışı sağlanmaktadır. Bu yapı sayesinde, insan müdahalesine ihtiyaç duymadan çalışan entegre sistemler; ulaşım, enerji, çevre ve altyapı yönetimi gibi alanlarda süreçleri optimize ederek şehir yaşamının kalitesini artırmayı amaçlamaktadır (Ün, 2022: 424). Bu bütünleşik ve veri odaklı yaklaşım, kent sakinlerine daha güvenli, konforlu ve sürdürülebilir bir yaşam sunmayı mümkün kılmaktadır. Türkiye'de e-Devlet hizmetlerinde otomasyonun artırılması, belediyelerde akıllı ulaşım ve trafik yönetimi sistemlerinin yaygınlaştırılması, büyükşehirlerde yapay zekâ destekli kamera ve analiz sistemlerinin kullanılması gibi örnekler dikkat çekmektedir. Bu uygulamalar, kamu hizmetlerinin daha hızlı, erişilebilir ve kullanıcı odaklı hale gelmesine katkı sağlamaktadır.

Araştırmanın Yöntemi Ve Analiz Bulgularının Değerlendirilmesi

Bibliyometrik araştırmalar, akademik literatürün nicel ve sistematik bir şekilde incelenmesini sağlayan yöntemler olarak tanımlanmaktadır. Bu yöntemler, makalelerin, yazarların ve yayınların üretkenliğini ölçmek, literatürdeki konu alanlarını ve araştırma eğilimlerini belirlemek için istatistiksel teknikler kullanır. Guilera ve arkadaşları (2013), bibliyometrik göstergeler arasında makale ve yazar sayısının, yazarların üretkenliğinin ve ulusal veya dergi bazlı üretkenliğin önemli yer tuttuğunu belirtmiştir. Ayrıca, literatürdeki temel konu alanlarını ve tematik kalıpları ortaya çıkarmak için içerik analizi teknikleri ve dergi konu endekslerinin incelenmesi önemli bir yöntem olarak kullanılmaktadır (Xiao & Smith, 2006). Bibliyometrik çalışmaların görselleştirilmesinde ise, ülkeler, kurumlar ve yazar anahtar kelimeleri arasındaki ilişkileri, ağ yapıları ve gruplamaları ortaya koymak amacıyla VOSviewer 1.6.20 gibi yazılımlar kullanılmaktadır.

Araştırma Yöntemi

Bu çalışmada, bibliyometrik analiz yöntemi iki temel aşamada yürütülmüştür: veri toplama ve veri analizi. İlk aşamada, ilgili literatüre dair bibliyometrik veriler toplanmış; ikinci aşamada ise bu veriler, çeşitli analiz teknikleri ve yazılım araçları kullanılarak değerlendirilmiştir.

Bibliyometrik çalışmamızın ilk adımı veri toplama sürecidir. Mevcut çeşitli veri tabanları farklı özellik ve işlevlere sahiptir (Moral-Muñoz, Herrera-Viedma, Santisteban-Espejo, & Cobo, 2020). En yaygın kullanılanlar arasında Scopus ve Web of Science bulunmaktadır (Jagals, Karger & Ahlemann, 2021). Farklı veri tabanları bulunmasına rağmen, çoğu bibliyometrik çalışmada yalnızca tek bir veri tabanı kullanılmaktadır; çünkü çoğu bibliyometrik yazılım farklı kaynaklardan gelen verileri entegre edememektedir (Yeung, Wong,

& Leung, 2019). Bu nedenle Donthu ve ark. (2021) tarafından önerildiği gibi, bibliyometrik veriler tek bir veri tabanından toplanmıştır.

Veri Toplama

Veri toplama için Scopus tercih edilmiştir. Scopus, Elsevier'e ait bir veri tabanıdır ve metin tabanlı sorgular ile akademik makalelere erişim sağlar (Ligorio, Venturelli, & Caputo, 2022). Bu tercihin birkaç nedeni vardır. İlk olarak, Scopus geniş çapta tanınan ve yaygın olarak kullanılan bir veri tabanıdır ve son yıllarda birçok bibliyometrik çalışmada kullanılmıştır (Tandon, Kaur, Mäntymäki, & Dhir, 2021). Web of Science'a kıyasla, Scopus daha geniş bir dergi ve yayın kapsamına sahiptir ve 1990 sonrası yayınları içerir bu da özellikle akıllı şehirlerde YZ gibi güncel konular için uygundur.

Veri toplama sürecinde, araştırmanın kapsamını tam olarak yansıtabilmek amacıyla tüm temel ve yaygın eşanlamlılar dahil edilmiştir. Arama dizesi iki bölümden oluşmaktadır: teknoloji (YZ) ve (akıllı şehir) YZ (kamu yönetimi) ile ilgili eşanlamlılar, son bibliyometrik çalışmalara danışılarak belirlenmiştir. Yapay zekâ ile ilgili terimler arasında makine öğrenimi, derin öğrenme ve evrimsel hesaplama gibi yaygın eşanlamlılar dahil edilmiştir (Karger & Kureljusic, 2022). Akıllı şehir kavramı için ise literatürdeki terimlerin incelenmesi sonucunda "intelligent city", "digital city" ve "smart sustainable city" gibi ifadeler arama kriterlerine eklenmiştir (Bhaskara & Nurmandi, 2022). Bu kapsamlı arama dizesi, başlık ve özetlerde geçen anahtar sözcükleri hedef alarak literatürdeki ilgili çalışmaları bütüncül bir şekilde incelemeyi mümkün kılmıştır.

Anahtar Kelimelerin Belirlenmesi

Başlıklarında veya anahtar kelimelerinde Yapay Zeka -teknolojileri, Akıllı Şehir-Kent, Kamu Yönetimi-Yönetişim geçen makaleleri bulmak için orijinal aramada TITLE-ABS-KEY ("Yapay zeka-teknoloji") (''akıllı kent'') ve (''kamu yönetimi'') PUBYEAR>2020 ve LIMIT-TO (LANGUAGE, "İngilizce") ve (LIMIT-TO (DOCTYPE, "article") şeklinde kriterler belirlenmiştir. Araştırmacı tarafından bibliyometrik analiz için benimsenen (("artificial intelligence" OR "machine intelligence" OR "autonomous robot*" OR "autonomous agent*" OR "intelligent robot*" OR "intelligent agent*" OR "artificial neural network*" OR "Machine learn*" OR "Deep learn*" OR "thinking computer system" OR "fuzzy expert system*" OR "evolutionary computation" OR "hybrid intelligent system*") AND ("smart city" OR "smart cities" OR "intelligent city" OR "intelligent cities" OR "digital city" OR "digital cities" OR "smart sustainable city" OR "smart sustainable cities"))

İlk Arama

Araştırmacı tarafından Yapay Zeka teknolojileri, Akıllı Şehir-Kent, Kamu Yönetimi- Yönetişim anahtar kelimesi ile belirlenen yıl aralığı, incelenen dil ve yayın türü filtreleri uygulanarak 6 mart 2026 tarihinde saat 14:55'te webofscience.com adresinden veriler çekilmiştir. İlk aramada 6154 belgeye ulaşılmış ve bunlar daha sonra aşağıdaki bölümlerde belirtilen standartlara göre daraltılmıştır.

Dahil Etme ve Dışlama

Toplamda 6154 makaleye ulaşılmıştır. Araştırmanın kapsamını daha tutarlı ve analiz edilebilir bir örneklemle sınırlandırmak amacıyla belirli dahil etme ve hariç tutma kriterleri uygulanmıştır. İlk aşamada, yalnızca hakemli dergi makaleleri, konferans bildirileri ve derleme çalışmalar analize dahil edilmiş; kitap bölümleri, editoryal yazılar ve kısa bildirimler kapsam dışı bırakılmıştır. Bu filtreleme sonucunda 1263 belge elenmiş ve veri seti 4891 belgeye indirgenmiştir. İkinci aşamada, çalışmanın dil ve yayın durumu kriterleri dikkate alınmış; yalnızca İngilizce dilinde yayımlanmış ve nihai (final) versiyona sahip çalışmalar analize dahil edilmiştir. Yazar bilgisi eksik olan, İngilizce olmayan veya henüz tamamlanmamış çalışmalar veri setinden

çıkarılmış ve bu işlemler sonucunda 4724 belgeye ulaşılmıştır. Veri güvenilirliğini artırmak amacıyla, son aşamada manuel veri temizleme işlemi gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, veri setinde yer alan mükerrer kayıtlar ve hatalı girişler dikkatli bir şekilde incelenerek çıkarılmıştır. Ancak, çalışmaların içeriklerine dayalı bir eleme yapılmamıştır; zira "akıllı şehir" kavramı disiplinler arası geniş bir alanı kapsamakta ve bu durum kapsamlı bir literatür değerlendirmesini gerekli kılmaktadır. Tüm bu aşamalar sonucunda analizde kullanılacak nihai örneklem 4719 belgeden oluşmaktadır. Araştırmacı tarafından bibliyometrik analiz için benimsenen arama strateji Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Araştırmacı tarafından bibliyometrik analiz için benimsenen arama stratejisi

Aşamalar	**Dahil etme kriterleri**	**Elde edilen sonuçlar**	**Dışlama kriterleri**
Aşama 1	Arama terimi: akıllı kent, yapay zeka, kamu yönetimi Veritabanı: Scopus Tarih: 6 Mart 2026	Belge sayısı= 6154	Bu aşamada herhangi bir dışlama yapılmadı.
Aşama 2	2021-2025 (son 5 yıl)	Belge sayısı= 1263	1986-2020
Aşama 3	Kaynak türü: Dergi-makale	Belge sayısı=4891	Kitap, kitap serisi, kitap bölümü, kongre-konferans bildirisi
Aşama 4	Anahtar kelime: akıllı kent, yapay zeka, kamu yönetimi	Belge sayısı=4891	yapay zeka, makine zekası, otonom robot, otonom ajan, akıllı robot, akıllı ajan, yapay sinir ağı, makine öğren, derin öğren, düşünen bilgisayar sistemleri, bulanık uzman sistem, evrimsel hesaplama hibrit akıllı sistem, akıllı şehir, akıllı şehirler, akıllı kent, akıllı kentler, akıllı sürdürülebilir şehir, dijital şehir,akıllı yerleşim, kentsel bilişim kamu yönetimi, kamu sektörü, kamu hizmetleri, devlet yönetimi, kamu politikası, yerel yönetimler belediye , e-devlet, dijital devlet, kamu yönetişimi
Aşama 5	Dil: İngilizce	Belge sayısı=4724	Fransızca, Portekizce, Çince, Çekçe

Veri Analizi

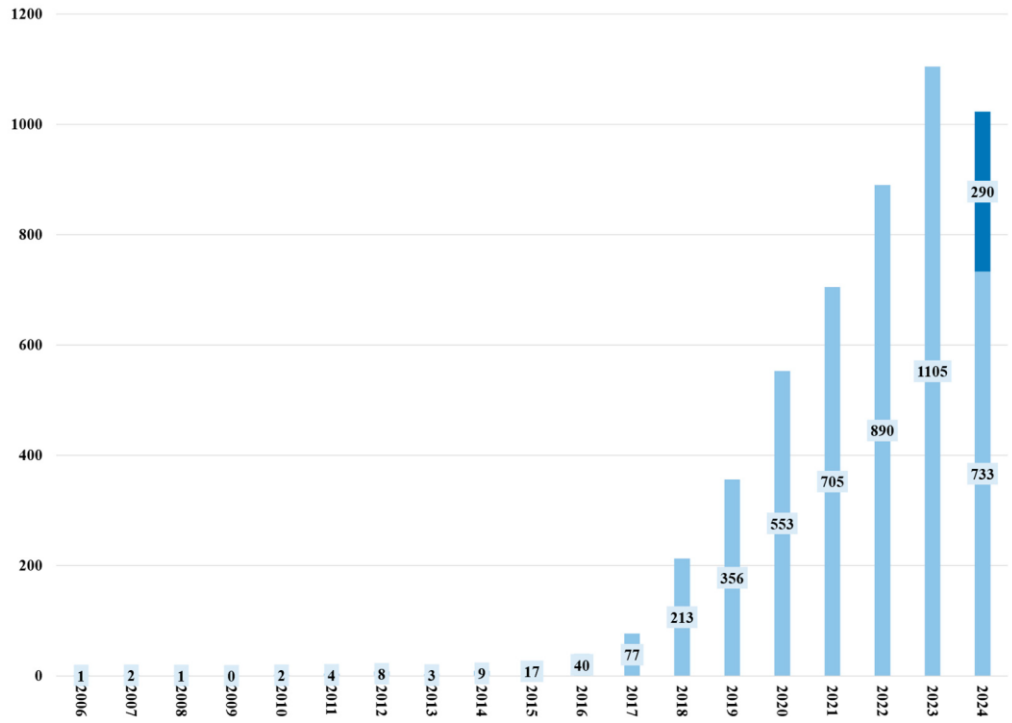
Bibliyometrik analiz süreçlerinde farklı yazılım ve araçlar kullanılmakta olup, her birinin kendine özgü avantaj ve sınırlılıkları bulunmaktadır (Moral-Muñoz vd., 2020). Bu çalışmada analizlerin gerçekleştirilmesinde Bibliometrix/Biblioshiny ve VOSviewer yazılımlarından yararlanılmıştır. Bibliometrix, Bibliometrix, Aria ve Cuccurullo (2017) tarafından geliştirilen açık kaynaklı bir R paketi olup kapsamlı bibliyometrik analiz imkânı sunmaktadır. Bu paketin kullanıcı dostu arayüzü olan Biblioshiny ise verilerin görselleştirilmesini kolaylaştırmaktadır (Moral-Muñoz vd., 2020). Bibliyometrik ağların görselleştirilmesi amacıyla VOSviewer yazılımı kullanılmıştır (van Eck & Waltman, 2010; 2014). Bu kapsamda VOSviewer ile bibliyografik eşleştirme analizi gerçekleştirilmiş ve anahtar kelimeler arasındaki eşzamanlılık ilişkileri ağ yapıları üzerinden incelenmiştir.

Bulgular Ve Tartışma

Çalışmaya ilişkin veri setinin genel özellikleri Şekil 1'de sunulmaktadır. Araştırma kapsamında incelenen toplam 4.719 belge, 2006–2024 yılları arasını kapsamakta olup 1.875 farklı kaynaktan elde edilmiştir. Belgelerin ortalama atıf sayısı 17,24 olarak hesaplanırken, yıllık büyüme oranı %44,28'dir. Dokümanların ortalama yayımlanma yaşı 3,47 yıl olup veri setinde 9.752 benzersiz yazar anahtar kelimesi tespit edilmiştir.

Belge türleri incelendiğinde, yayınların büyük çoğunluğunu dergi makaleleri (n=2.310) oluşturmakta, bunu konferans bildirileri (n=2.182) ve derleme makaleler (n=227) izlemektedir. Veri setine toplam 13.081 farklı yazar katkıda bulunmuş olup bu durum yazar başına ortalama 0,36 belgeye karşılık gelmektedir. Yazarlık dağılımına bakıldığında, 308 yazarın tek yazarlı çalışmalar ürettiği, 12.773 yazarın ise çok yazarlı yayınlara katkı sağladığı görülmektedir. Buna paralel olarak veri setinde 328 tek yazarlı ve 4.391 çok yazarlı belge yer almakta olup iş birliği indeksi 2,91 (12.773 ÷ 4.391) olarak hesaplanmıştır. Şekil 1, örneklemdeki yıllık yayın sayısının zaman içerisindeki değişimini göstermektedir. Bulgular, özellikle 2017 yılından itibaren belirgin bir artış eğilimine işaret etmektedir. Örneklemde yer alan ilk çalışma, 2006 yılında yayımlanan ve "The Architecture of Intelligent Cities: Integrating Human, Collective and Artificial Intelligence to Enhance Knowledge and Innovation" başlıklı konferans bildirisi olmuştur (Komninos, 2006). 2006–2016 yılları arasında yıllık yayın sayısı görece düşük seviyelerde (0–40 yayın/yıl) seyrederken, 2017 yılında 77 yayın ile artış süreci başlamıştır. Bu artış eğilimi 2018'de 215, 2019'da 357, 2020'de 553 ve 2021'de 705 yayına ulaşarak devam etmiştir. Özellikle 2018 yılında, bir önceki yıla kıyasla yaklaşık üç katlık bir artış (77'den 215'e) dikkat çekmektedir.

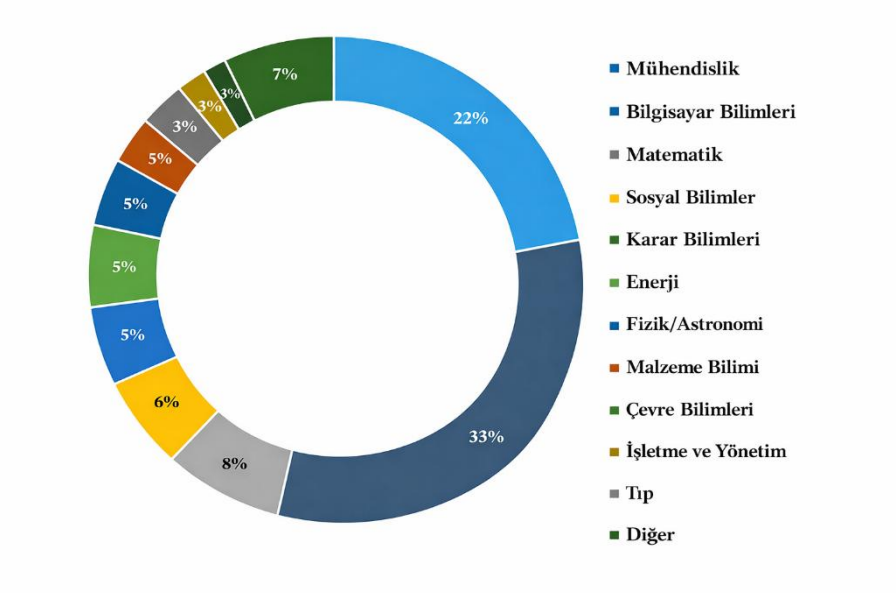
Yayın sayısı 2023 yılında 1.105 ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 2024 yılı verileri ise 740 yayını göstermekte olup yıl sonuna kadar yaklaşık 290 ek yayının daha literatüre kazandırılacağı öngörülmektedir. Bu eğilim, yapay zekânın akıllı şehirler alanındaki artan önemini ve konuya yönelik akademik ilginin giderek yoğunlaştığını açık biçimde ortaya koymaktadır.

Şekil 1. Yıllık yayın sayısının genel görünümü.

Şekil 2, akıllı şehirlerde yapay zekâ (YZ) araştırmalarının disiplinler arası dağılımını göstermektedir. Veriler Scopus veri tabanından elde edilmiş olup yayınlar, yayımlandıkları dergi ve konferanslara göre ilgili disiplinlerle ilişkilendirilmiştir. Bazı yayınların birden fazla disiplin kapsamında değerlendirilmesi, alanın doğası gereği disiplinler arası yapısını yansıtmaktadır. Bulgular, araştırmaların büyük ölçüde Bilgisayar Bilimleri (%33) ve Mühendislik (%22) alanlarında yoğunlaştığını göstermektedir. Bu durum, YZ tabanlı çözümlerin geliştirilmesi ve uygulanmasında teknik ve hesaplamalı yaklaşımların belirleyici rolünü ortaya koymaktadır. Matematik (%8) ise algoritmik geliştirme ve veri analizi bağlamında önemli bir katkı sunmaktadır.

Sosyal Bilimler (%6), Karar Bilimleri (%5) ve İşletme ve Yönetim (%5) alanları, YZ'nin toplumsal etkileri, politika boyutu ve karar alma süreçleri açısından artan önemine işaret etmektedir. Enerji (%5), Çevre Bilimleri (%5), Malzeme Bilimi (%2) ve Tıp (%2) gibi alanlar ise sürdürülebilirlik, çevresel izleme ve kentsel yaşam kalitesine yönelik uygulamaları desteklemektedir. "Diğer" kategorisinin (%7) varlığı, alanın geniş ve çeşitlenen yapısını ortaya koymaktadır. Genel olarak bu dağılım, akıllı şehirlerde YZ araştırmalarının güçlü biçimde disiplinler arası bir karakter taşıdığını ve teknik alanların öncülüğünde sosyal ve çevresel boyutlarla bütünleştiğini göstermektedir. Bu çalışmanın bibliyometrik yapısı Tablo 3 aracılığıyla özetlenmiştir.

Şekil 2. Araştırma alanlarının dağılımına ilişkin genel çerçeve

Tablo 3: Bibliyometrik Analiz Bulguları

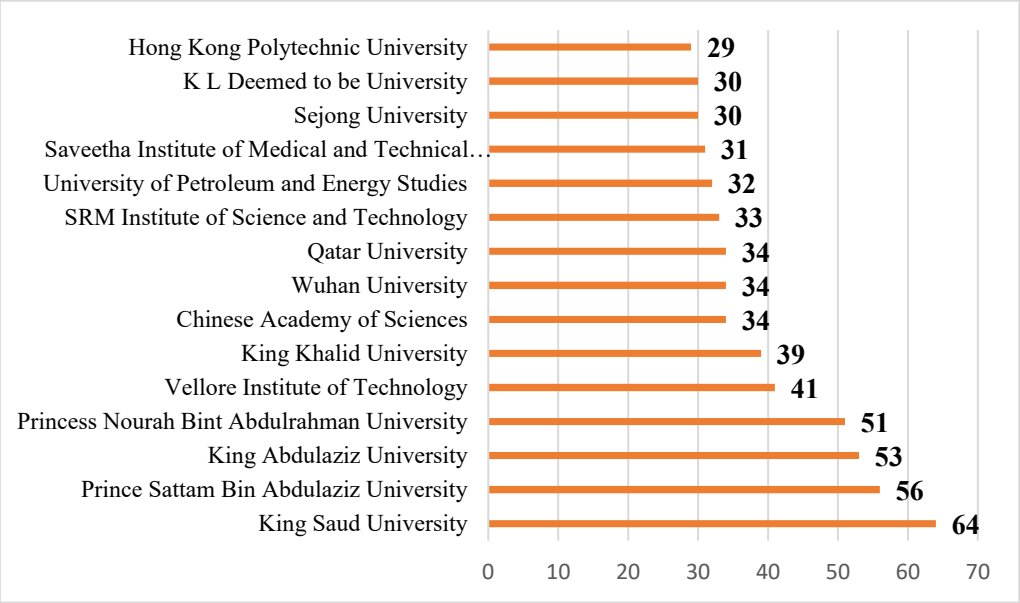
Kriter	Değer
Örneklem Zaman Aralığı	2006–2024
Kaynak ve Yayın	1875
Belgeler	4719
Ortalama Atıf	17,26
Yıllık Büyüme Oranı	%44,27
Belgelerin Ortalama Yaşı	3,47 yıl

Yazar Anahtar Kelime Sayısı	9752
Tür	**Sayı**
Dergi Makalesi	2310
Konferans Bildirisi	2182
Derleme	227
Yazar Bilgileri	
Kriter	**Değer**
Farklı Yazar Sayısı	13.081
Yazar Başına Belge	0,36
Tek Yazarlı Belgelerin Yazarları	308
Çok Yazarlı Belgelerin Yazarları	12.773
Tek Yazarlı Belgeler	328
Çok Yazarlı Belgeler	4391
Ortak yazarlık indeksi	2,91

Bu tablo, 2006–2024 yılları arasında yapılan çalışmaların bibliyometrik özelliklerini özetlemektedir. Toplam 4.719 belge incelenmiş olup, yıllık büyüme oranı %44,27 ve ortalama atıf sayısı 17,26'dır. Yayınlar ağırlıklı olarak dergi makaleleri (2310) ve konferans bildirilerinden (2182) oluşmaktadır. Yazar verilerine göre 13.081 farklı yazar katkı sağlamış, çoğunluğu çok yazarlı çalışmalarda yer almıştır. Ortak yazarlık indeksi 2,91 olarak hesaplanmış olup, alanın yüksek düzeyde akademik iş birliği içerdiğini göstermektedir.

Şekil 3'te, akıllı şehirler bağlamında yapay zekâ (YZ) araştırmalarına en yüksek düzeyde katkı sunan ilk 15 kurumu göstermektedir. Bulgular, Suudi Arabistan merkezli üniversitelerin bu alanda belirgin bir liderlik sergilediğini ortaya koymaktadır. Nitekim King Saud University 64 yayın ile ilk sırada yer almakta; onu sırasıyla Prince Sattam Bin Abdulaziz University (56 yayın) ve King Abdulaziz University (53 yayın) izlemektedir. Ayrıca Princess Nourah Bint Abdulrahman University ve King Khalid University de önemli yayın sayılarıyla dikkat çekmektedir.

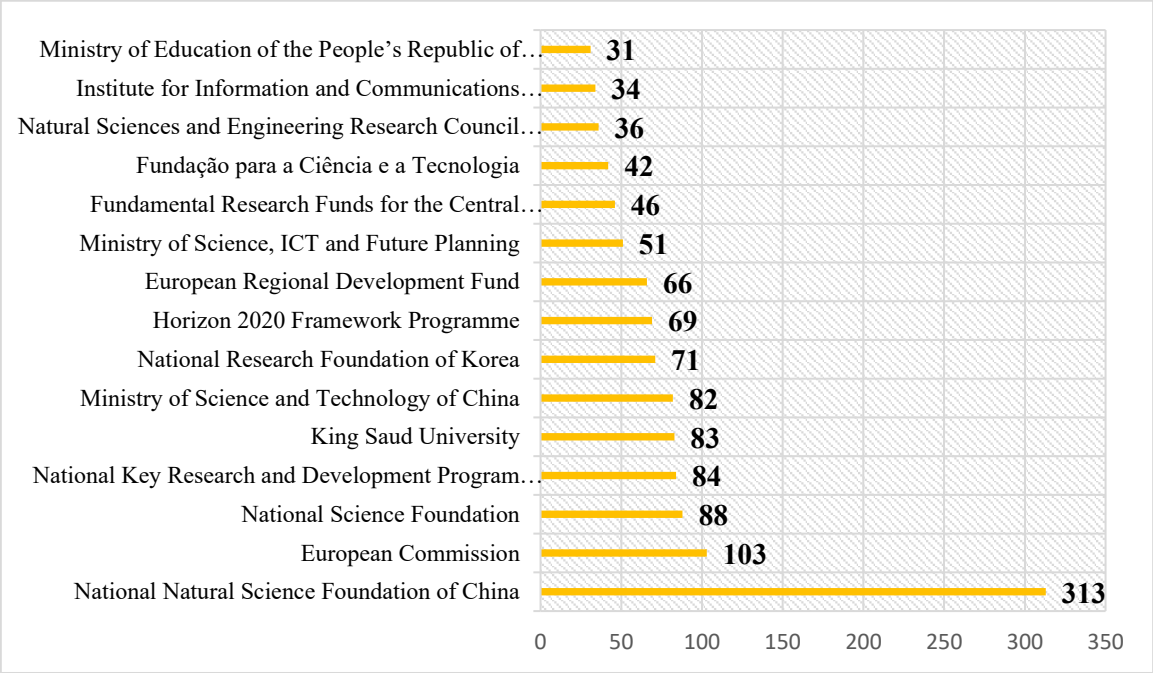
Hindistan'daki yükseköğretim kurumlarının da alana güçlü katkılar sunduğu görülmektedir. Özellikle Vellore Institute of Technology (41 yayın) ve SRM Institute of Science and Technology (33 yayın), üst sıralarda yer alarak ülkenin araştırma kapasitesini yansıtmaktadır. Bunun yanı sıra Çin merkezli kurumlar, örneğin Chinese Academy of Sciences ve Wuhan University, her biri 34 yayın ile kayda değer bir performans sergilemektedir. Listede ayrıca Qatar University, Güney Kore'den Sejong University ve Hong Kong Polytechnic University gibi kurumların da yer alması, akıllı şehirlerde YZ araştırmalarının coğrafi dağılımına işaret etmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, söz konusu bulgular Asya ve Orta Doğu'nun bu araştırma alanında belirleyici ve yönlendirici bir rol üstlendiğini ortaya koymaktadır (Şekil 3).

Şekil 3. Akıllı Şehirlerde Yapay Zekâ Araştırmalarına Katkıda Bulunan 15 Kurumun Dağılımı.

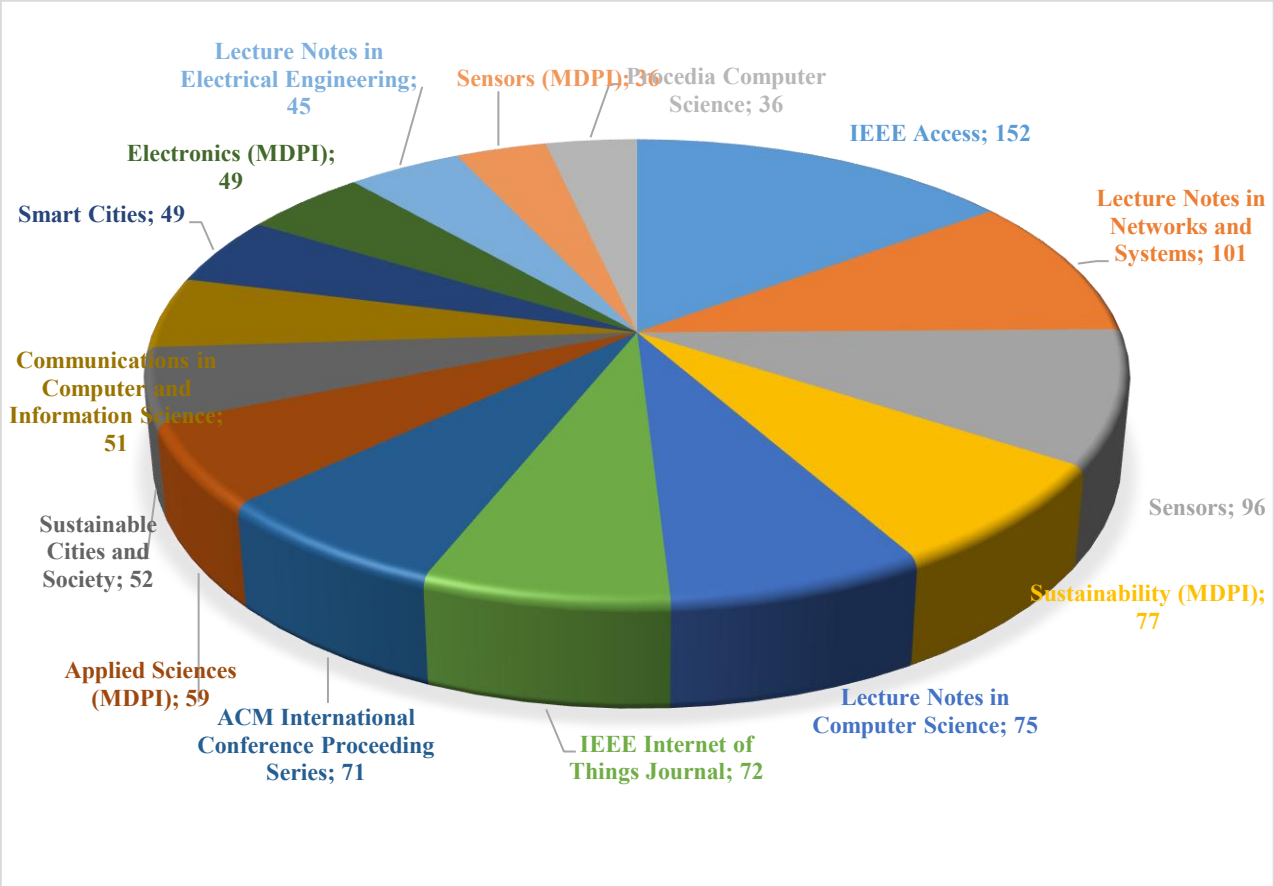
Şekil 4'te sunulan veriler, yapay zekâ (YZ) ve akıllı şehir araştırmalarına en fazla katkı sağlayan fon kaynaklarının dağılımını ortaya koymaktadır. Bulgular, Çin merkezli fon kuruluşlarının bu alanda belirgin bir üstünlüğe sahip olduğunu göstermektedir. Nitekim National Natural Science Foundation of China, 313 yayın ile listenin ilk sırasında yer almakta; bunu National Key Research and Development Program (84 yayın) ve Ministry of Science and Technology (82 yayın) takip etmektedir.

Avrupa bağlamında ise Avrupa Komisyonu'nun 103 yayın ile ikinci sırada konumlandığı görülmektedir (Şekil 4). Bununla birlikte Horizon 2020 (69 yayın) ve Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (66 yayın) gibi programlar, Avrupa'nın çok paydaşlı ve işbirlikçi araştırma yapısına verdiği önemi açıkça yansıtmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde National Science Foundation, 88 yayın ile önemli bir finansal destek sağlayıcı olarak öne çıkmaktadır (Şekil 4). Öte yandan, Suudi Arabistan'dan King Saud University'nin 83 fon destekli yayın ile listede yer alması, üniversite temelli fonlama mekanizmalarının da bu alandaki etkisini göstermektedir (Şekil 4). Güney Kore ise National Research Foundation (71 yayın) ve Ministry of Science, ICT and Future Planning (51 yayın) aracılığıyla güçlü bir katkı sunmaktadır (Şekil 4). Genel olarak değerlendirildiğinde, Şekil 4'teki dağılım, YZ ve akıllı şehir araştırmalarının finansmanında Çin, Avrupa, ABD ve Güney Kore'nin belirleyici aktörler olduğunu ve küresel ölçekte çok merkezli bir fonlama yapısının söz konusu olduğunu ortaya koymaktadır (Şekil 4).

Şekil 4. Akıllı şehirlerde YZ araştırmalarına fon sağlayan en önemli 15 kuruluş dağılımı

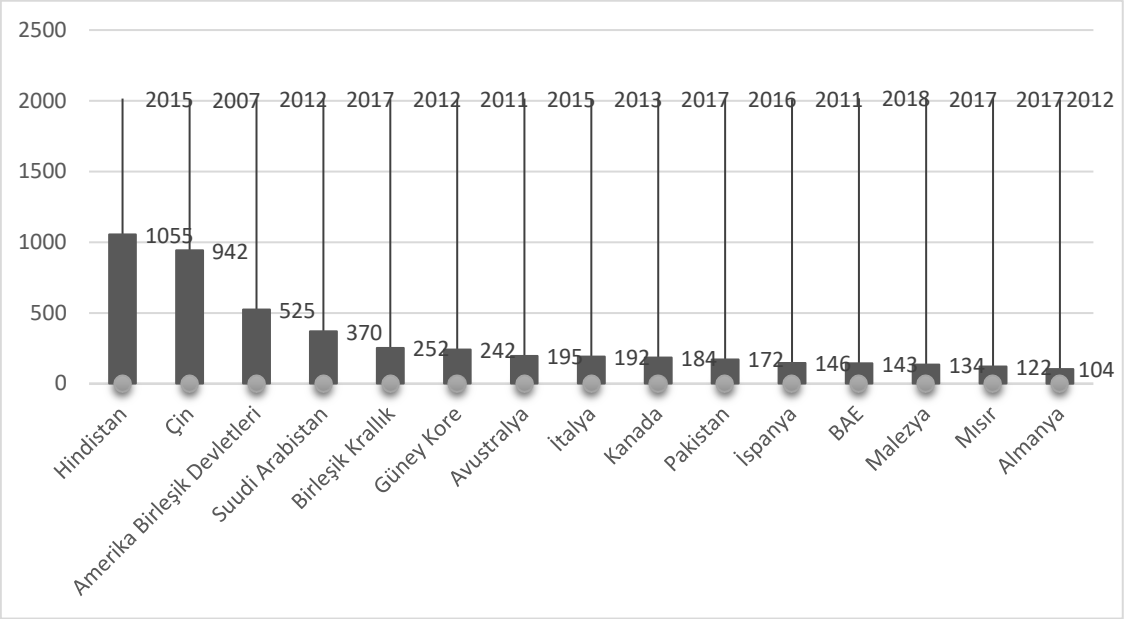
Şekil 5, akıllı şehirlerde YZ araştırmalarını en çok yayınlayan 15 dergi ve konferansı göstermektedir. IEEE Access 152 yayın ile liderdir. Lecture Notes in Networks and Systems 101 yayınla ikinci sıradadır; bu durum akıllı şehir altyapısını oluşturan ağ teknolojilerinin önemini göstermektedir. Sensors (96) ve Sustainability (MDPI) (77) AI, sensör teknolojisi ve sürdürülebilir kentsel gelişim kesişimini vurgulamaktadır. Lecture Notes in Computer Science (75) ve IEEE Internet of Things Journal (72) hesaplama ve IoT teknolojilerine odaklanmaktadır. Sustainable Cities and Society (52) sürdürülebilirlik önemini, Smart Cities (49) ise bu yeni kentsel gelişim alanına odaklanmaktadır.

Şekil 5. Akıllı şehirlerde YZ üzerine en önemli 15 yayın

Aşağıda, örneklem kapsamında yer alan katkı sağlayıcı ülkeler ve bu ülkelerin araştırma performanslarına ilişkin genel bir değerlendirme sunulmaktadır. Şekil 6'da görüldüğü üzere, Hindistan 2015 yılındaki ilk yayınından itibaren 1055 makale ile en yüksek üretkenliğe sahip ülke konumundadır. Görece geç bir dönemde araştırma sahasına dahil olmasına rağmen, Hindistan'ın katkısında dikkat çekici bir artış gözlenmiş; yıllık %80,56'lık büyüme oranı ile ilk 15 ülke arasında en yüksek artış performansını sergilemiştir. Ayrıca, Hindistan kaynaklı çalışmalar toplamda 13.938 atıf almış olup, makale başına ortalama 13,21 atıf oranına sahiptir. Çin ise 2007 yılından itibaren gerçekleştirdiği 942 yayın ile ikinci en üretken ülke olarak öne çıkmaktadır (Şekil 6). Çin'in yayınları toplamda 19.057 atıf ile en yüksek atıf sayısına ulaşmış ve makale başına ortalama 20,23 atıf oranı elde etmiştir. Her ne kadar yıllık büyüme oranı (%34,64) Hindistan'a kıyasla daha düşük olsa bile Çin'in alandaki daha erken varlığı ve süreklilik arz eden katkıları, araştırma etkisinin sürdürülebilirliğini göstermektedir.

Amerika Birleşik Devletleri ise 2012 yılından itibaren yayımladığı 525 makale ile üçüncü sırada yer almaktadır (Şekil 6). Yayın sayısı bakımından Hindistan ve Çin'in gerisinde kalmasına rağmen, ABD kaynaklı çalışmalar makale başına ortalama 32,28 atıf ile en yüksek etki değerlerinden birine sahiptir ve toplamda 16.946 atıf almıştır. Bununla birlikte, ABD'nin yıllık büyüme oranı %41,05 olarak kaydedilmiş olup, bu durum ülkenin alandaki istikrarlı gelişimini ortaya koymaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde, YZ ve akıllı şehir araştırmalarında Hindistan'ın hızlı yükselişini, Çin'in sürdürülebilir etkisini ve ABD'nin yüksek atıf performansını birlikte ortaya koyarak, küresel araştırma dinamiklerinin çok boyutlu bir yapı sergilediğini göstermektedir (Şekil 6).

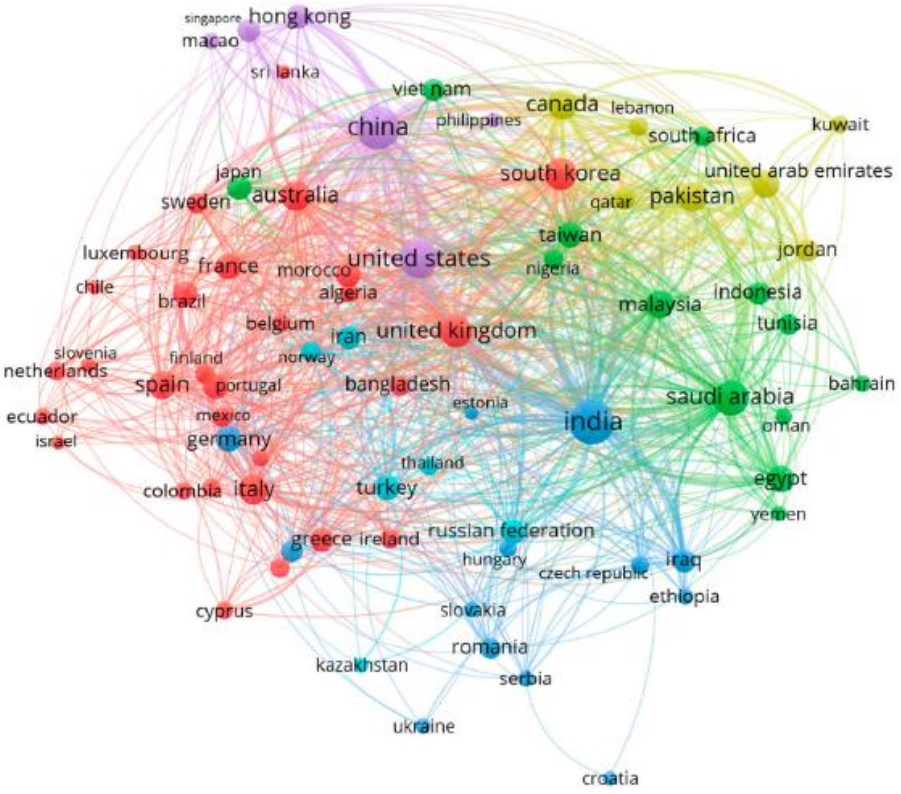

Şekil 6. Yapay Zekâ ve Akıllı Şehir Araştırmalarına En Fazla Katkı Sağlayan İlk 15 Ülkenin Genel Görünümü

Şekil 7'de sunulan ülke ortaklık ağı, belirli bir araştırma alanında ülkeler arasındaki bilimsel ortaklık ilişkilerini görselleştiren analitik bir yapıyı temsil etmektedir. Bu tür ağlarda düğümler ülkeleri, düğümler arasındaki bağlantılar (kenarlar) ise genellikle ortak yazarlık temelinde kurulan akademik ortaklıkları ifade etmektedir. Söz konusu yapı, farklı ülkelerden araştırmacıların bilimsel yayınlarda ne ölçüde birlikte üretim gerçekleştirdiklerini ortaya koyarak uluslararası bilgi üretim süreçlerinin ağ dinamiklerini incelemeye imkân tanımaktadır.

Ağ analizinde yüksek merkezilik değerine sahip düğümler, çok sayıda ülke ile bilimsel ortaklık geliştiren ve ağın farklı bileşenleri arasında köprü işlevi gören aktörler olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda Amerika Birleşik Devletleri, Çin, Hindistan ve Birleşik Krallık gibi ülkelerin ağın en merkezi ve en yüksek bağlantı düzeyine sahip düğümleri arasında yer aldığı görülmektedir. Bu durum, söz konusu ülkelerin yapay zekâ ve akıllı şehirler alanındaki uluslararası araştırma faaliyetlerine yoğun katılım sağladıklarını ve küresel ölçekte bilgi üretiminde belirleyici bir rol üstlendiklerini göstermektedir.

Özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve Çin, ağın merkezinde konumlanan baskın aktörler olarak öne çıkmakta; geniş uluslararası akademik ortaklık ağları aracılığıyla araştırma gündeminin şekillenmesinde liderlik rolü üstlenmektedir. Bunun yanı sıra Suudi Arabistan ve Hindistan gibi ülkeler, bölgesel ölçekte güçlü ortaklık kümeleri oluşturarak kendi coğrafi bölgelerinde (özellikle Orta Doğu ve Güney Asya) bu araştırma alanının gelişimine önemli katkılar sağlamaktadır. Bu bulgular küresel ve bölgesel düzeyde bilimsel etkileşim örüntülerinin çok katmanlı bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Şekil 7. Ülke ortaklık ağı (VOSviewer ile oluşturulmuştur).

Akıllı şehirlerde yapay zekâ araştırmalarında ele alınan tematik alanlar ve konular ayrıntılı olarak incelendiğinde öncelikle, Scopus veri tabanından elde edilen örneklem kapsamında en sık kullanılan anahtar kelimeler sunulmaktadır (Tablo 4). Ayrıca, Şekil 8–9'da farklı zaman dilimlerine göre örneklemde yer alan en yaygın yazar anahtar kelimelerine ilişkin kelime bulutları gösterilmektedir. Tablo 4 ile Şekil 8–9'in oluşturulması sürecinde, "akıllı şehir" ve "yapay zekâ" gibi arama sorgusunda yer alan anahtar kelimeler analiz dışı bırakılmıştır.

Tablo 4. En sık geçen anahtar kelimeler (Scopus'a dayalı).

Sıra	Anahtar Kelime	Miktar
01	Nesnelerin İnterneti / IoT	1437 / 323
02	Öğrenme Sistemleri	900
03	Öğrenme Algoritmaları	479
04	Tahminleme	425
05	Ağ Güvenliği	368
06	Büyük Veri	345
07	Akıllı Sistemler	305
08	Karar Verme	280
09	Otomasyon	259
10	Evrişimli Sinir Ağları / Convolutional Neural Network	254 / 218
11	Bilgi Yönetimi	215
12	Trafik Yoğunluğu	214
13	Enerji Kullanımı	212
14	Uç Bilişim (Edge Computing)	206
15	Sürdürülebilir Kalkınma	198
16	Uzun Kısa Süreli Bellek (LSTM)	194
17	Enerji Verimliliği	190
18	Akıllı Binalar	185
19	Nesne Tanıma	180
20	Evrişim (Convolution)	177
21	Dijital Depolama	175
22	Karar Ağaçları	175
23	Blok Zinciri (Blockchain)	174
24	5G Mobil İletişim Sistemleri	174
25	Saldırı Tespiti	171
26	Güvenlik	167
27	Akıllı Ulaşım Sistemleri	164

28	Veri İşleme	164
29	Güvenlik Sistemleri	161
30	Veri Madenciliği	159

Elde edilen bulgular hem tablo hem de kelime bulutlarında "Nesnelerin İnterneti (IoT)" kavramının en sık ele alınan konular arasında yer aldığını açıkça ortaya koymaktadır. Bu durum, IoT'nin akıllı şehirlerin gelişimi ve işleyişindeki kritik rolü ile açıklanabilir. IoT, kentsel yönetim süreçlerinin iyileştirilmesine ve yaşam kalitesinin artırılmasına katkı sağlayarak farklı cihaz ve sistemlerin birbiriyle entegre şekilde çalışmasına olanak tanımaktadır. Bu sayede ulaşım, enerji ve atık yönetimi gibi çeşitli kentsel alanlarda gerçek zamanlı veri toplama ve analiz süreçleri mümkün hale gelmektedir. Dolayısıyla, IoT'nin üç farklı zaman dilimini temsil eden tüm kelime bulutlarında baskın bir kavram olarak öne çıkması beklenen bir sonuçtur. Bunun yanı sıra, enerji temelli konuların da analiz kapsamında önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. "Enerji kullanımı" (212 tekrar) ve "enerji verimliliği" (190 tekrar) gibi kavramlar, akıllı şehirlerde enerji tüketiminin optimize edilmesine yönelik artan akademik ilgiyi yansıtmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma (198 tekrar) ise kentsel planlamanın temel hedeflerinden biri olarak öne çıkmakta olup, akıllı şehir teknolojileri enerji israfının azaltılması ve çevre dostu altyapıların geliştirilmesi açısından kritik bir rol üstlenmektedir. Bu bulgular, akıllı şehirler literatüründe enerji verimliliği ve sürdürülebilirlik odaklı araştırmaların giderek daha fazla önem kazandığını göstermektedir.

Farklı dönemlere ait en sık kullanılan anahtar kelimelere ilişkin oluşturulan kelime bulutları, akıllı şehirlerde yapay zekâ araştırmalarının zamansal evrimini ortaya koymaktadır. İlk kelime bulutu (2006–2019), erken dönem çalışmaları kapsamakta olup, yapay zekânın akıllı şehirlere entegrasyonunun ilk kez ele alındığı temel aşamayı temsil etmektedir. İkinci dönem (2020–2022), yapay zekâ teknolojilerindeki ilerlemeler ile bu teknolojilerin akıllı şehir uygulamalarına entegrasyonunun hız kazandığı bir gelişim sürecini yansıtmaktadır. Son olarak, üçüncü dönem (2023–2024) ise alandaki güncel eğilimleri ve geleceği şekillendiren yenilikçi yaklaşımları ortaya koymaktadır. Şekil 8'da sunulan ve 2006–2019 dönemini kapsayan kelime bulutu incelendiğinde, en sık kullanılan yazar anahtar kelimeleri arasında "büyük veri" kavramının belirgin biçimde öne çıktığı görülmektedir. Bu durum, akıllı şehir sistemleri tarafından üretilen yüksek hacimli verinin yönetimi ve analizine erken dönemde atfedilen önemi yansıtmaktadır. Büyük veri odaklı çalışmalar, farklı kentsel uygulama alanlarını kapsamakla birlikte, veri güvenliği, gizlilik ve etik boyutlara ilişkin çeşitli zorlukları da beraberinde getirmektedir.

Şekil 8. En sık geçen yazar anahtar kelimelerinin kelime bulutu (2006–2019, n = 736, Biblioshiny ile oluşturulmuştur).

Bunun yanı sıra, "sınıflandırma", "güvenlik" ve "nesne tanıma" gibi anahtar kelimelerin öne çıkması, yapay zekâ ve makine öğrenmesi tekniklerinin kentsel sistemlerin etkinliğini ve güvenliğini artırmaya yönelik kullanımının giderek yaygınlaştığını göstermektedir. Özellikle güvenlik teması; siber tehditlerin artışı, veri gizliliği gereksinimleri ve kentsel ortamlarda yapay zekâ destekli gözetim ve risk tespiti ihtiyacının artmasıyla birlikte merkezi bir araştırma alanı haline gelmiştir. Diğer taraftan, nesne tanıma kavramının ön plana çıkması, bilgisayarlı görü tabanlı yapay zekâ uygulamalarının akıllı şehirlerde yaygınlaşmasıyla doğrudan ilişkilidir. Bu teknolojiler; trafik yönetimi, yaya hareketlerinin izlenmesi ve altyapı bakım süreçlerinin otomasyonu gibi çeşitli kentsel uygulamalarda etkin bir şekilde kullanılmaktadır. Artan kentsel karmaşıklık, otomasyon gereksinimi ile birlikte verimlilik ve güvenlik odaklı ihtiyaçların yükselmesi, söz konusu yapay zekâ uygulamalarının önemini daha da artırmaktadır (Hariri et al., 2019; Brady, 2019).

2020–2022 aralığı (Şekil 9), akıllı şehirlerde yapay zekâ araştırmalarının tematik yapısında belirgin dönüşümlere işaret etmektedir. Bu dönemde "büyük veri", "Nesnelerin İnterneti (IoT)" ve "bulut bilişim" gibi temel kavramlar önemini korumaya devam ederken, "federe öğrenme (federated learning)", "sürdürülebilirlik" ve "anomali tespiti" gibi yeni kavramların öne çıktığı gözlemlenmektedir. Bu durum, alanın giderek olgunlaştığını ve daha karmaşık, çok boyutlu problemlere odaklandığını göstermektedir. Özellikle federe öğrenme yaklaşımı, veri gizliliğini koruyan merkezi olmayan yapay zekâ modellerine yönelik artan ilgiyi yansıtmakta olup, veri güvenliği ve mahremiyetin kritik olduğu akıllı şehir uygulamaları açısından önemli bir paradigma değişimine işaret etmektedir.

"Sürdürülebilirlik" kavramının yükselişi ise, yapay zekânın çevresel sorunların çözümünde ve kentsel sistemlerde enerji verimliliğinin artırılmasında kullanımına yönelik artan akademik ilgiyi ortaya koymaktadır. Artan kentsel nüfus ve yoğunlaşma ile birlikte şehirler; karbon emisyonlarının azaltılması, hava kalitesinin iyileştirilmesi ve enerji kaynaklarının daha etkin kullanılması gibi önemli baskılarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu bağlamda, akıllı şebekeler, enerji tüketimine yönelik öngörücü analitik yaklaşımlar ve yapay zekâ destekli çevresel izleme sistemleri, kaynak yönetiminin optimize edilmesine ve çevre dostu kentsel planlama süreçlerinin geliştirilmesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca, yapay zekâ teknolojileri; çevresel risklerin öngörülmesi, atık yönetimi süreçlerinin iyileştirilmesi ve ulaşım sistemlerinin verimliliğinin artırılması yoluyla emisyonların azaltılmasına destek olmakta ve iklim değişikliğine uyum stratejilerinin geliştirilmesinde önemli bir rol üstlenmektedir.

Şekil 9. En sık geçen yazar anahtar kelimelerinin kelime bulutu (2020–2022, n = 2149, Biblioshiny ile oluşturulmuştur).

Sürdürülebilirliğe yönelik bu artan vurgu, daha dirençli ve çevre dostu şehirlerin inşası için veri odaklı ve akıllı çözümlere duyulan ihtiyacın giderek arttığını göstermektedir. Öte yandan, 2006–2019 döneminde de önemli bir tema olan "güvenlik" kavramının, 2020–2022 döneminde daha merkezi bir konuma yerleştiği dikkat çekmektedir. Bu durum, kentsel altyapıların artan karmaşıklığı, dijital sistemlerin yaygınlaşması ve buna paralel olarak siber tehditlere karşı artan kırılganlık ile doğrudan ilişkilendirilebilir. Bu çerçevede, güvenlik odaklı araştırmaların, akıllı şehir ekosistemlerinin sürdürülebilir ve güvenli bir şekilde işletilmesi açısından kritik bir öneme sahip olduğu değerlendirilmektedir. Şekil 10, örneklem kapsamında en güncel dönemi temsil eden 2023–2024 yıllarına ait anahtar kelimelerden oluşturulan kelime bulutunu sunmaktadır. Bu döneme ilişkin bulgular, akıllı şehirlerde yapay zekâ uygulamalarının yöneliminde belirgin bir dönüşüme işaret etmektedir. Özellikle federe öğrenme (federated learning) yaklaşımları ve gelişmiş siber güvenlik çözümleri öncülüğünde, daha güvenli, gizlilik odaklı ve sürdürülebilir yapay zekâ uygulamalarına doğru bir kayış gözlemlenmektedir. Bu durum, akıllı şehir araştırmalarının yalnızca teknik ilerlemelere odaklanmadığını; aynı zamanda giderek daha bağlantılı hale gelen kentsel ekosistemlerde güvenlik, mahremiyet ve sürdürülebilirlik gibi kritik unsurların sağlanmasına da öncelik verdiğini göstermektedir.

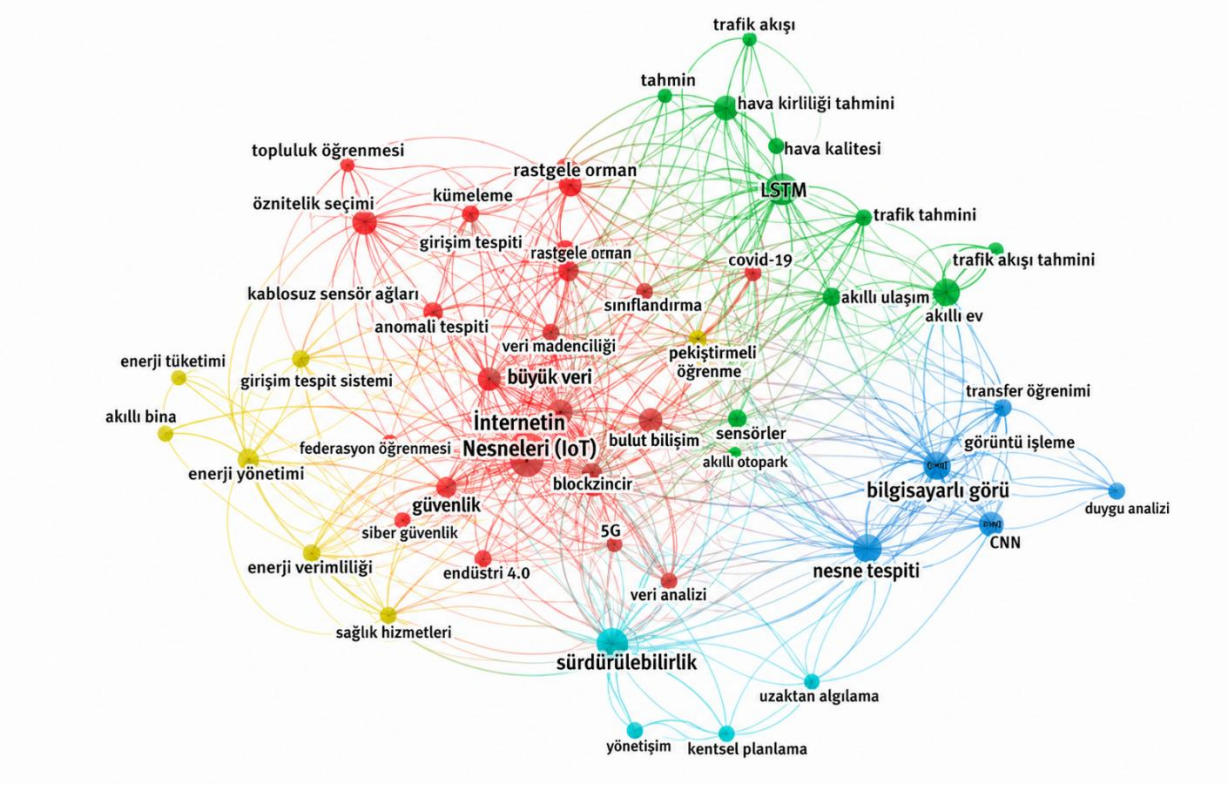

Şekil 10. En sık geçen yazar anahtar kelimelerinin kelime bulutu (2023–2024, n = 1839, Biblioshiny ile oluşturulmuştur).

Önceki dönemlerle karşılaştırıldığında, "güvenlik" temasının son yıllarda ikincil bir araştırma odağından birincil ve belirleyici bir konuma yükseldiği dikkat çekmektedir. Her ne kadar önceki dönemlerde de varlığını sürdürmüş olsa da, 2023–2024 kelime bulutu, akıllı şehir teknolojilerinin olası siber tehditler ve veri ihlallerine karşı korunmasına yönelik artan akademik ve uygulamalı ilgiyi açık biçimde ortaya koymaktadır.

Bunun yanı sıra, önceki dönemlerde de literatürde yer bulan blok zinciri (blockchain) teknolojisinin, son yıllarda giderek artan bir araştırma odağı haline geldiği görülmektedir. Blok zinciri, işlemlerin kronolojik sırayla kaydedildiği ve değiştirilemez kayıtlar oluşturan merkezi olmayan dağıtık defterler olarak tanımlanmaktadır (Treiblmaier, 2018). Bu teknolojinin akıllı şehirler bağlamında; akıllı mobilite, turizm ve sağlık gibi çeşitli alanlarda uygulama potansiyeline sahip olduğu bilinmektedir (Karger vd., 2024; Treiblmaier vd., 2024; Attaran, 2022). Ayrıca, yapay zekâ ile blok zinciri teknolojilerinin entegrasyonu üzerine yapılan çalışmaların da giderek arttığı görülmektedir (Bhumichai vd., 2024; Singh vd., 2022; Singh vd., 2020). Bu entegrasyon; Nesnelerin İnterneti (IoT) tabanlı sistemlerde güvenliğin artırılması (Mishra ve Chaurasiya, 2024) ve kentsel bilişim uygulamalarında trafik akışının tahmin edilmesi (Devarajan vd., 2023) gibi önemli kullanım alanlarını kapsamaktadır.

Öte yandan, büyük veri analitiği ve veri bilimi alanındaki belirsizlikler, fırsatlar ve zorluklar da literatürde önemli bir tartışma alanı oluşturmaya devam etmektedir (Hariri vd., 2019; Brady, 2019). Bu bağlamda, söz konusu gelişmeler akıllı şehir araştırmalarının yalnızca veri üretimi ve analizi ile sınırlı kalmayıp, aynı zamanda güvenli, sürdürülebilir ve bütünleşik kentsel sistemlerin tasarımına yöneldiğini açıkça ortaya koymaktadır. En sık geçen anahtar kelimeler belirlenmiş, ayrıca bu anahtar kelimelerin farklı dönemlerdeki yaygınlıkları analiz edilmiştir. Ardından, söz konusu anahtar kelimeler arasındaki ilişkiler incelenerek daha derinlemesine içgörüler elde edilmiştir. Şekil 9, minimum 20 kez tekrar eden yazar anahtar kelimelerinin eşanlamlılık ağını göstermektedir. Bu görselleştirmede her bir düğümün (dairenin) boyutu ve anahtar kelimenin yazı tipi büyüklüğü, ilgili kelimenin frekansını temsil etmektedir; başka bir ifadeyle, bir anahtar kelime ne kadar sık kullanılmışsa, görselde o kadar büyük gösterilmektedir. Benzer şekilde, anahtar kelimeleri birbirine bağlayan kenarların (çizgilerin) kalınlığı da birlikte görülme sıklığı ile doğru orantılıdır. İki anahtar kelime aynı yayında ne kadar sık birlikte yer alıyorsa, aralarındaki bağlantı o kadar güçlü (kalın) gösterilmektedir. Ayrıca, sık birlikte görülen anahtar kelimeler benzer tematik yapılar oluşturacak şekilde aynı renk ile kodlanmış kümeler hâlinde gruplanmıştır. Toplamda beş farklı küme tespit edilmiştir.

Şekil 11. En sık geçen yazar anahtar kelimelerinin eşanlamlılık ağı (minimum tekrar sayısı = 20, VOSviewer ile oluşturulmuştur).

Kırmızı küme, anahtar kelime eşanlamlılık ağı içerisinde en büyük ve en belirgin tematik alanı temsil etmektedir. Bu küme; "Nesnelerin İnterneti", "Büyük Veri", "Veri Madenciliği" ve "Kablosuz Sensör Ağları" gibi temel kavramları içermekte olup, akıllı şehirleri destekleyen temel teknolojiler ile yapay zekâ (YZ) uygulamalarının kesişimini yansıtmaktadır. Bu kavramlar, gerçek zamanlı veri işleme, otomasyon ve karar verme süreçlerinin iyileştirilmesi gibi yetenekler aracılığıyla YZ'nin sistem performansını artırmadaki kritik rolünü ortaya koymaktadır. Özellikle Blockchain, IoT ve yapay zekânın birleşimi, güvenli ve merkezi olmayan akıllı şehir uygulamalarının geliştirilmesi açısından önemli bir araştırma alanı olarak öne çıkmaktadır. Blockchain ve yapay zekâ (YZ) teknolojilerinin yakınsaması, özellikle ulaşım sistemleri ve akıllı şehir uygulamaları bağlamında önemli bir araştırma alanı oluşturmaktadır (Singh et al., 2022; Singh et al., 2020). Bu teknolojik entegrasyon, IoT ağları üzerinden sürdürülebilir ve akıllı şehir çözümlerinin geliştirilmesine katkı sağlamaktadır (Singh et al., 2020). Ayrıca blockchain ve IoT entegrasyonu ile güvenliği artırmaya yönelik hibrit derin öğrenme yaklaşımları da literatürde yer almaktadır (Mishra & Chaurasiya, 2024). Akıllı şehirlerde özellikle araç ağları için entegre güvenlik yaklaşımları geliştirilmekte ve sistem güvenilirliği artırılmaktadır (Devarajan et al., 2023). Blockchain tabanlı YZ destekli IoT mimarileri, akıllı şehirlerde daha güvenli ve verimli veri işleme altyapıları sunmaktadır (Singh et al., 2020). Bunun yanında, blockchain tabanlı sistemlerde gizliliği koruyan makine öğrenmesi yaklaşımları da önemli bir araştırma alanı oluşturmaktadır (Shen et al., 2019). Öte yandan, akıllı şehirlerde siber güvenlik kritik bir konu hâline gelmiş olup, derin öğrenme tabanlı yaklaşımlar yaygın şekilde kullanılmaktadır (Chen et al., 2021). Endüstriyel IoT ortamlarında güvenliği artırmaya yönelik yapay zekâ tabanlı yöntemler de önemli katkılar sunmaktadır (Magaia et al., 2021). Ayrıca IoT tabanlı akıllı şehir uygulamalarında siber saldırıların tespiti için makine öğrenmesi teknikleri kullanılmaktadır (Rashid et al., 2020). Özellikle wormhole saldırılarının tespitine yönelik makine öğrenmesi tabanlı IDS yaklaşımları literatürde yer almaktadır (Shukla, 2017). **Yeşil küme**, trafik, ulaşım ve kentsel mobilite ile ilgili terimleri içermekte olup, akıllı şehirlerde yapay zekâ (YZ) uygulamalarının önemli bir araştırma alanını temsil etmektedir. Bu küme, YZ teknolojilerinin mobilite sistemlerini nasıl optimize edebileceğini, ulaşım verimliliğini nasıl artırabileceğini ve kentsel trafik yönetimini nasıl geliştirebileceğini inceleyen çalışmaları kapsamaktadır. Bu bağlamda, literatürde farklı uygulama alanları öne çıkmaktadır.

YZ'nin akıllı trafik tahmini süreçlerinde kullanılabileceği gösterilirken (Alabi et al., 2024), adaptif trafik ışığı kontrolü için derin pekiştirmeli öğrenme tabanlı yaklaşımlar önerilmektedir (Kumar et al., 2024). Ayrıca YZ tabanlı akıllı otopark yönetim sistemleri (Sathishkumar et al., 2024), trafik tahmin modelleri (Thangarasu et al., 2024), araç tanıma ve sayım sistemleri (Manimozhi et al., 2024) ve YZ destekli trafik akış yönetimi yaklaşımları (Kumar et al., 2024) bu alandaki temel araştırma konuları arasında yer almaktadır. Mobilite odaklı çalışmaların ötesinde, yeşil küme aynı zamanda hava kalitesi, hava kirliliği ve tahminleme gibi çevresel değişkenlerle de yakından ilişkilidir. Bu durum, akıllı ulaşım sistemleri ile çevresel izleme arasındaki güçlü etkileşimi ortaya koymaktadır. Özellikle hava kalitesinin tahmin edilmesinde derin öğrenme tabanlı yaklaşımlar kullanılmakta (Binbusayyis et al., 2024), federated learning yöntemleri ise gizliliği koruyarak hava kalitesi tahminine katkı sağlamaktadır (Alwabli, 2024). Ayrıca gerçek zamanlı çevresel izleme sistemleri, kirlilik seviyelerinin etkin şekilde analiz edilmesi amacıyla derin öğrenme yöntemleri ile geliştirilmektedir (Soundarraj et al., 2024). Bu bulgular, yapay zekânın akıllı kentsel mobilitenin geleceğini şekillendirmede kritik bir rol oynadığını göstermektedir. YZ yalnızca trafik ve ulaşım yönetimini optimize etmekle kalmamakta, aynı zamanda çevresel sürdürülebilirlik hedefleri ile entegre çözümler sunmaktadır. Bu nedenle literatür, verimlilik ve sürdürülebilirlik arasında denge kuran YZ tabanlı akıllı şehir uygulamalarının giderek önem kazandığını ortaya koymaktadır**. Sarı küme,** yapay zekânın (YZ) akıllı şehirlerde enerji yönetiminde kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Bu küme; enerji tüketimi, enerji yönetimi ve akıllı binalar gibi temel kavramları içermektedir. YZ tabanlı sistemler, tahmine dayalı analizler, makine öğrenmesi ve otomasyon teknikleri aracılığıyla kentsel enerji sistemlerinde daha verimli yönetim sağlamaktadır. Bu bağlamda, YZ'nin yenilenebilir enerji kullanımını optimize ederek karbon emisyonlarını azaltma ve enerji verimliliğini artırma potansiyeli vurgulanmaktadır (Li & Niu, 2024). Ayrıca YZ, akıllı şebekelerde enerji arz ve talebinin dengelenmesine katkı sağlayarak sistem verimliliğini artırmaktadır (Maurya & Howard, 2024). Gerçek zamanlı veri analizi ve makine öğrenmesi sayesinde enerji dağıtım sistemleri daha dinamik ve esnek hale gelmektedir. Bina ölçeğinde ise YZ destekli akıllı sistemler, enerji talebini tahmin edebilmekte, ısıtma-soğutma süreçlerini optimize edebilmekte ve yenilenebilir enerji entegrasyonunu iyileştirebilmektedir (Almusaed et al., 2023). Bu gelişmeler, YZ'nin sürdürülebilir kentsel enerji yönetimi için veri odaklı karar alma süreçlerini desteklediğini göstermektedir. Ayrıca akıllı şebekelerde YZ destekli talep yönetimi, blokzincir tabanlı enerji ticareti ve IoT entegrasyonu gibi yeni yaklaşımların gelecekte enerji sistemlerini daha da dönüştürmesi beklenmektedir. **Mavi küme,** bilgisayarlı görü ve nesne tanıma teknolojilerine odaklanmaktadır. Bu alan, akıllı şehirlerde trafik yönetimi, güvenlik ve çevresel izleme gibi uygulamalarda önemli rol oynamaktadır. YZ tabanlı nesne tanıma sistemleri, araç sayımı, yangın tespiti ve trafik yönetimi gibi kentsel problemleri çözmek için kullanılmaktadır (Mirthubashini & Santhi, 2020; Talaat & ZainEldin, 2023; Sangeetha et al., 2024). Ayrıca bu kümede atık yönetimi önemli bir araştırma alanıdır. YZ tabanlı sistemler, atık sınıflandırma ve ayrıştırma süreçlerini otomatikleştirerek verimliliği artırmakta ve çevresel etkileri azaltmaktadır. Derin öğrenme teknikleri ile yüksek doğruluk oranlarına ulaşılabilmekte ve lojistik süreçlerde maliyet ve zaman tasarrufu sağlanmaktadır (Fang et al., 2023). Genel olarak mavi küme, YZ destekli bilgisayarlı görü teknolojilerinin akıllı şehirlerde sürdürülebilirlik ve kamu güvenliğini artırmadaki önemini ortaya koymaktadır. **Açık mavi küme,** sürdürülebilirlik, yönetişim, kentsel planlama ve uzaktan algılama kavramlarını içermektedir. Bu küme, diğer tematik alanlarla güçlü bağlantılar göstermektedir. Özellikle enerji yönetimi ve çevresel izleme gibi alanlarla etkileşim içindedir. YZ, enerji verimliliğini artırarak ve trafik yönetimini optimize ederek sürdürülebilirliğe katkı sağlamaktadır (Natalia et al., 2024; Venigandla & Vemuri, 2024; Musa et al., 2023). Ayrıca YZ, kentsel büyümenin tahmin edilmesi ve mekânsal planlama süreçlerinin geliştirilmesinde kullanılmaktadır (Alghamdi, 2024; Glass et al., 2023). Bunun yanında, YZ yönetişimi önemli bir araştırma alanı olarak öne çıkmaktadır. Bu alanda, YZ sistemlerinin etik, şeffaf ve sorumlu şekilde kullanılması için politika ve düzenleme çerçeveleri tartışılmaktadır (Sha et al., 2024; Wolniak & Stecuła, 2024). Genel olarak bu küme, YZ'nin sürdürülebilirlik, politika yapımı ve kentsel planlama arasındaki kesişim noktasında önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Sonuç

Bu çalışma, akıllı şehirlerde yapay zekâ (YZ) teknolojilerinin kullanımını bibliyometrik bir yaklaşımla inceleyerek alanın mevcut durumunu, temel araştırma eğilimlerini ve gelecekteki araştırma yönlerini ortaya koymuştur. Son dört yıl (2020–2024) içinde en yüksek normalize toplam atıf (NTC) değerine sahip yayınların analizi, YZ'nin akıllı şehir ekosisteminde giderek daha fazla disiplinlerarası bir yapıya evrildiğini göstermektedir. Özellikle makine öğrenmesi ve derin öğrenme yaklaşımları, akıllı sistemlerin temel bileşenleri olarak öne çıkmaktadır (Sarker, 2021).

Bibliyometrik ve içerik analizleri sonucunda beş temel tematik alan belirlenmiştir: (i) tamamlayıcı teknolojiler ve güvenlik, (ii) akıllı ulaşım ve mobilite, (iii) YZ tabanlı enerji verimliliği, (iv) bilgisayarlı görü ve nesne tespiti ve (v) yönetişim ve kentsel planlama. Bu temalar, akıllı şehir araştırmalarının yalnızca teknolojik boyutla sınırlı olmadığını, aynı zamanda sosyal, ekonomik ve yönetsel katmanları da içerdiğini göstermektedir.

Geleceğe yönelik araştırma soruları, özellikle akıllı enerji sistemleri, teknolojiler arası entegrasyon, vatandaş katılımı, afet yönetimi ve insansız hava araçları (UAV) gibi alanlarda yoğunlaşmaktadır. Örneğin, akıllı şebekelerde federated learning ve derin pekiştirmeli öğrenme gibi yaklaşımlar hem veri gizliliğini koruma hem de sistem verimliliğini artırma potansiyeli taşımaktadır (Pandya et al., 2023). Benzer şekilde, blockchain ve YZ entegrasyonu, veri güvenliği ve sistem şeffaflığı açısından önemli fırsatlar sunmaktadır (Habbal et al., 2024). Vatandaş katılımı açısından değerlendirildiğinde, YZ tabanlı sistemlerin başarısı yalnızca teknik performansa değil, aynı zamanda kullanıcı kabulüne de bağlıdır. Bu bağlamda açıklanabilir yapay zekâ (XAI), sosyal medya analitiği ve teknoloji kabul modelleri (UTAUT, TAM) kritik rol oynamaktadır (Loh et al., 2022).

Afet yönetimi alanında YZ'nin erken uyarı sistemleri, risk tahmini ve kriz yönetimi süreçlerinde önemli katkılar sunduğu görülmektedir. Orman yangınları, taşkınlar, depremler ve kuraklık gibi doğal afetlerin tahmin edilmesi ve yönetilmesinde makine öğrenmesi ve derin öğrenme tabanlı modellerin etkinliği giderek artmaktadır. Bu bağlamda şehirler arası veri ve deneyim paylaşımı, afet yönetiminde YZ tabanlı sistemlerin etkinliğini artırabilecek önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir (Kurunathan et al., 2023).

Bu çalışma, YZ'nin akıllı şehirler bağlamında bütüncül bir perspektifle ele alındığı nadir bibliyometrik çalışmalardan biri olarak literatüre katkı sunmaktadır. Mevcut çalışmalar genellikle ulaşım, güvenlik veya enerji gibi belirli alt alanlara odaklanırken (Javed et al., 2022), bu çalışma alanın genel entelektüel yapısını ve disiplinlerarası etkileşimlerini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, YZ teknolojileri akıllı şehirlerin sürdürülebilir, verimli ve kullanıcı odaklı hale gelmesinde kritik bir rol oynamaktadır. Ancak bu teknolojilerin yaygınlaşması; gizlilik, veri güvenliği, algoritmik önyargı ve etik sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle gelecekteki çalışmaların yalnızca teknik performansa değil, aynı zamanda etik, yönetişim ve toplumsal etkiler boyutuna da odaklanması gerekmektedir. Çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Öncelikle analiz yalnızca Scopus veri tabanıyla sınırlı kalmış, gri literatür ve uygulayıcı raporları kapsam dışı bırakılmıştır. Ayrıca bibliyometrik analizler, literatürü nicel olarak haritalandırma konusunda güçlü olsa da derin nitel yorumlama ihtiyacını tamamen karşılamamaktadır. Bu nedenle gelecekteki araştırmaların daha geniş veri tabanları ve nitel yöntemlerle desteklenmesi önerilmektedir.

Kaynakça

Abousaber, I., & Abdalla, H. (2023). Review of using technologies of artificial intelligence in companies. *International Journal of Communication Networks and Information Security, 15*(1), 217–228.

Aksu, D. (2024). Kamu Yönetiminde Yeni Nesil Dijital Teknolojilerin Kullanımı (Ed. Akçagündüz E.) Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Alanında Güncel Tartışmalar. İstanbul: Eğitim Yayınevi.

Al Nuaimi, E., Al Neyadi, H., Mohamed, N., & Al-Jaroodi, J. (2015). Applications of big data to smart cities. *Journal of Internet Services and Applications, 6*, 25. https://doi.org/10.1186/s13174-015-0034-4

Alabi, O. O., Ajagbe, S. A., Kuti, O., Afe, O. F., Ajiboye, G. O., & Adigun, M. O. (2024). Leveraging environmental data for intelligent traffic forecasting in smart cities. In A. Gerber (Ed.), South African Computer Science and Information Systems Research Trends (pp. 263–278). Springer.

Albino, V., Berardi, U., & Dangelico, R. M. (2015). Smart cities: Definitions, dimensions, performance, and initiatives. *Journal of Urban Technology, 22*(1), 3–21. https://doi.org/10.1080/10630732.2014.942092

Alghamdi, M. (2024). Smart city urban planning using an evolutionary deep learning model. Soft Computing, 28, 447–459.

Alirol, E., Getaz, L., Stoll, B., Chappuis, F., & Loutan, L. (2011). Urbanisation and infectious diseases in a globalised world. *The Lancet Infectious Diseases, 11*(2), 131–141. https://doi.org/10.1016/S1473-3099(10)70223-1

Alloghani, M., Al-Jumeily, D., Mustafina, J., Hussain, A., & Aljaaf, A. J. (2020). A systematic review on supervised and unsupervised machine learning algorithms for data science. In M. W. Berry, A. Mohamed, & B. W. Yap (Eds.), *Supervised and unsupervised learning for data science* (pp. 3–21). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-22474-5_1

Almusaed, A., Yitmen, I., & Almssad, A. (2023). Enhancing smart home design with AI models: A case study of living spaces implementation review. Energies, 16, 2636.

Alwabli, A. (2024). Federated learning for privacy-preserving air quality forecasting using IoT sensors. Engineering, Technology & Applied Science Research, 14, 16069–16076.

Ang, K. L.-M., Seng, J. K. P., Ngharamike, E., & Ijemaru, G. K. (2022). Emerging technologies for smart cities' transportation: Geo-information, data analytics and machine learning approaches. *ISPRS International Journal of Geo-Information, 11*(2), 85. https://doi.org/10.3390/ijgi11020085

Anthopoulos, L. G. (2017). *Understanding smart cities*. Springer.

Attaran, M. (2022). Blockchain technology in healthcare: Challenges and opportunities. International Journal of Healthcare Management, 15, 70–83.

Baştanlar, Y., & Özuysal, M. (2014). Introduction to machine learning. *Methods in Molecular Biology, 1107*, 105–128. https://doi.org/10.1007/978-1-62703-748-8_7

Batty, M., Axhausen, K. W., Giannotti, F., Pozdnoukhov, A., Bazzani, A., Wachowicz, M., Ouzounis, G., & Portugali, Y. (2012). Smart cities of the future. *The European Physical Journal Special Topics, 214*, 481–518. https://doi.org/10.1140/epjst/e2012-01703-3

Bhaskara, J. A., & Nurmandi, A. (2022). Role of artificial intelligence in the smart city: A bibliometric review. In C. Stephanidis, M. Antona, S. Ntoa, & G. Salvendy (Eds.), *HCI International 2022—Late Breaking Posters* (pp. 589–596). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-19682-9_75

Bhumichai, D., Smiliotopoulos, C., Benton, R., Kambourakis, G., & Damopoulos, D. (2024). The convergence of artificial intelligence and blockchain: The state of play and the road ahead. *Information, 15*, 268.

Binbusayyis, A., Khan, M. A., Ahmed A, M. M., & Emmanuel, W. R. S. (2024). A deep learning approach for prediction of air quality index in smart city. Discover Sustainability, 5, 89.

Bollier, D. (1998). *How smart growth can stop sprawl: A fledgling citizen movement expands*. Essential Books.

Brady, H. E. (2019). The challenge of big data and data science. *Annual Review of Political Science, 22*, 297–323. https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-090216-023221

Bulegenova, B. B., & Turemuratov, O. (2023). Urbanization as a global trend: Causes and consequences. *Bulletin of the L.N. Gumilyov Eurasian National University. Political Science. Regional Studies. Oriental Studies. Turkology Series, 142*(1), 37–42

Caragliu, A., Del Bo, C., & Nijkamp, P. (2011). Smart cities in Europe. *Journal of Urban Technology, 18*(2), 65–82. https://doi.org/10.1080/10630732.2011.601117

Casillas, J., & Acedo, F. (2007). Evolution of the intellectual structure of family business literature: A bibliometric study of FBR. *Family Business Review, 20*(2), 141–162. https://doi.org/10.1111/j.1741-6248.2007.00092.x

Castelvecchi, D. (2016). Can we open the black box of AI? *Nature, 538*(7623), 20–23. https://doi.org/10.1038/538020a

Chen, D., Wawrzynski, P., & Lv, Z. (2021). Cyber security in smart cities: A review of deep learning-based applications and case studies. Sustainable Cities and Society, 66, 102655.

Chui, K. T., Lytras, M. D., & Visvizi, A. (2018). Energy sustainability in smart cities: Artificial intelligence, smart monitoring, and optimization of energy consumption. *Energies, 11*(11), 2869. https://doi.org/10.3390/en11112869

Cohen, B., Almirall, E., & Chesbrough, H. (2016). The city as a lab. *California Management Review, 59*(1), 5–13. https://doi.org/10.1177/0008125616683951

Cugurullo, F. (2020). Urban artificial intelligence: From automation to autonomy in the smart city. *Frontiers in Sustainable Cities, 2*, 38. https://doi.org/10.3389/frsc.2020.00038

Çelik, A. ve H. Akca (2021). Değer Odaklı Bir Yönetim Yaklaşımı: Kamu Değeri. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (28), 376-404.

Demmler, J. C., Gosztonyi, Á., Du, Y., Leinonen, M., Ruotsalainen, L., Järvi, L., & Ala-Mantila, S. (2021). A novel approach of creating sustainable urban planning solutions that optimise the local air quality and environmental equity in Helsinki, Finland: The CouSCOUS study protocol. *PLOS ONE, 16*, e0260009. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0260009

Destatis. (2023). *The largest cities worldwide 2023: International statistics*. https://www.destatis.de/EN/Themes/Countries-Regions/International-Statistics/Data-Topic/Population-Labour-Social-Issues/DemographyMigration/UrbanPopulation.html

Devarajan, G. G., Thirunnavukkarasan, M., Amanullah, S. I., Vignesh, T., & Sivaraman, A. (2023). An integrated security approach for vehicular networks in smart cities. Transactions on Emerging Telecommunications Technologies, 34, e4757.

Domini, B., Dewi, A. S., & Cesna, G. P. (2023). The effects of artificial intelligence (AI) on company performance including the value of AI-based business transformation initiatives. *Itsdi, 5*, 24–38.

Dong, X. L., & Rekatsinas, T. (2018). Data integration and machine learning: A natural synergy. In *Proceedings of the ACM SIGMOD International Conference on Management of Data* (pp. 1645–1650). ACM. https://doi.org/10.1145/3183713.3197387

Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. *Journal of Business Research, 133*, 285–296. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.04.070

Efe, A. (2022). Yapay Zeka Ortamındaki Dijital Kamu Yönetiminin Yol Haritası. Kamu Yönetimi ve Teknoloji Dergisi, 4(1), 99-130.

Fang, B., Yu, J., Chen, Z., Osman, A. I., Farghali, M., Ihara, I., Hamza, E. H., Rooney, D. W., & Yap, P.-S. (2023). Artificial intelligence for waste management in smart cities: A review. Environmental Chemistry Letters, 21, 1959–1989.

Galán-García, J. L., Aguilera-Venegas, G., & Rodríguez-Cielos, P. (2014). An accelerated-time simulation for traffic flow in a smart city. *Journal of Computational and Applied Mathematics, 270*, 557–563. https://doi.org/10.1016/j.cam.2013.11.034

García Fernández, C., & Peek, D. (2020). Smart and sustainable? Positioning adaptation to climate change in the European smart city. *Smart Cities, 3*(3), 511–526. https://doi.org/10.3390/smartcities3030027

Ghazal, T. M., Hasan, M. K., Alshurideh, M. T., Alzoubi, H. M., Ahmad, M., Akbar, S. S., Al Kurdi, B., & Akour, I. A. (2021). IoT for smart cities: Machine learning approaches in smart healthcare—A review. *Future Internet, 13*(9), 218. https://doi.org/10.3390/fi13090218

Giffinger, R., Haindlmaier, G., & Kramar, H. (2010). The role of rankings in growing city competition. *Urban Research & Practice, 3*(3), 299–312. https://doi.org/10.1080/17535069.2010.524420

Glass, A., Noennig, J. R., Bek, B., Glass, R., Menges, E. K., Okhrin, I., Baddam, P., Sanchez, M. R., Senthil, G., & Jäkel, R. (2023). Innovative urban design simulation: Utilizing agent-based modelling through reinforcement learning. In Proceedings of the 2023 6th International Conference on Computational Intelligence and Intelligent Systems (pp. 20–25). ACM.

Goodfellow, I., Bengio, Y., & Courville, A. (2016). *Deep learning*. MIT Press.

Graham, S., & Aurigi, A. (1997). Urbanising cyberspace? *City, 2*(1–2), 18–39. https://doi.org/10.1080/13604819708900015

Gubler, D. J. (2011). Dengue, urbanization and globalization: The unholy trinity of the 21st century. *Tropical Medicine and Health, 39*(4), 3–11. https://doi.org/10.2149/tmh.2011-S01

Gupta, A., Panagiotopoulos, P., & Bowen, F. (2020). An orchestration approach to smart city data ecosystems. *Technological Forecasting and Social Change, 153*, 119929. https://doi.org/10.1016/j.techfore.2020.119929

Güven, A. (2024). Yapay Zeka Uygulamalarının Kamu Yönetimindeki Rolü ve Önemi, Enderun Dergisi, 8(2), 127-151.

Haenlein, M., & Kaplan, A. (2019). A brief history of artificial intelligence: On the past, present, and future of artificial intelligence. *California Management Review, 61*(4), 5–14. https://doi.org/10.1177/0008125619864925

Hariri, R. H., Fredericks, E. M., & Bowers, K. M. (2019). Uncertainty in big data analytics: Survey, opportunities, and challenges. *Journal of Big Data, 6*, 44. https://doi.org/10.1186/s40537-019-0206-3

Harrison, C., Eckman, B., Hamilton, R., Hartswick, P., Kalagnanam, J., Paraszczak, J., & Williams, P. (2010). Foundations for smarter cities. *IBM Journal of Research and Development, 54*(4), 1–16. https://doi.org/10.1147/JRD.2010.2048257

Herath, H., & Mittal, M. (2022). Adoption of artificial intelligence in smart cities: A comprehensive review. *International Journal of Information Management Data Insights, 2*(1), 100076. https://doi.org/10.1016/j.jjimei.2022.100076

Heston, Y. P., Setiawan, B., & Fosterharoldas, D. (2022). Factors causing urban life disruptions. *SPACE, 3*(1), 14–22.

İyigün, N. Ö. (2021). Yapay Zeka ve Stratejik Yönetim. TRT Akademi, 6(13), 675-679. https://doi.org/10.37679/trta.1002518

Jagals, M., Karger, E., & Ahlemann, F. (2021). Already grown-up or still in puberty? A bibliometric review of 16 years of data governance research. *Corporate Ownership & Control, 19*, 105–120.

Javed, A. R., Shahzad, F., Rehman, S. u., Zikria, Y. B., Razzak, I., Jalil, Z., & Xu, G. (2022). Future smart cities: Requirements, emerging technologies, applications, challenges, and future aspects. Cities, 129, 103794. https://doi.org/10.1016/j.cities.2022.103794

Jetzek, T., Avital, M., & Bjorn-Andersen, N. (2014). Data-driven innovation through open government data. *Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research, 9*(2), 15–16. https://doi.org/10.4067/S0718-18762014000200003

Kapoor, K. K., Tamilmani, K., Rana, N. P., Patil, P., Dwivedi, Y. K., & Nerur, S. (2018). Advances in social media research: Past, present and future. *Information Systems Frontiers, 20*, 531–558. https://doi.org/10.1007/s10796-017-9810-y

Karger, E., & Kureljusic, M. (2022). Using artificial intelligence for drug discovery: A bibliometric study and future research agenda. *Pharmaceuticals, 15*, 1492. https://doi.org/10.3390/ph15021492

Karger, E., Brée, T., Ziolkowski, R., Jagals, M., & Ahlemann, F. (2024). Blockchain in smart cities: A bibliometric analysis and overview. *International Journal of Innovation and Technology Management, 21*, 2450025.

Khan, M. H. (2012). Urban health in megacities of developing countries. *Public Health Forum, 20*(3), 29–30.

Krupnova, T. G., Rakova, O. V., Bondarenko, K. A., & Tretyakova, V. D. (2022). Environmental justice and the use of artificial intelligence in urban air pollution monitoring. *Big Data and Cognitive Computing, 6*, 75. https://doi.org/10.3390/bdcc6030075

Kumar, R., Sharma, N. V. K., & Chaurasiya, V. K. (2024). Adaptive traffic light control using deep reinforcement learning technique. Multimedia Tools and Applications, 83, 13851–13872.

Kureljusic, M., & Karger, E. (2024). Forecasting in financial accounting with artificial intelligence—A systematic literature review and future research agenda. *Journal of Applied Accounting Research, 25*(1), 81–104. https://doi.org/10.1108/JAAR-03-2023-0054

Kurunathan, H., Huang, H., Li, K., Ni, W., & Hossain, E. (2023). Machine learning-aided operations and communications of unmanned aerial vehicles: A contemporary survey. IEEE Communications Surveys & Tutorials, 26, 496–533. https://doi.org/10.1109/COMST.2023.XXXXXXX

LeCun, Y., Bengio, Y., & Hinton, G. (2015). Deep learning. *Nature, 521*, 436–444. https://doi.org/10.1038/nature14539

Li, Y., & Niu, L. (2024). Prospects of smart cities in energy saving and transportation data visualization under the background of dual carbon. SHS Web of Conferences, 192, 1008.

Libbrecht, M. W., & Noble, W. S. (2015). Machine learning applications in genetics and genomics. *Nature Reviews Genetics, 16*, 321–332. https://doi.org/10.1038/nrg3920

Ligorio, L., Venturelli, A., & Caputo, F. (2022). Tracing the boundaries between sustainable cities and cities for sustainable development: An LDA analysis of management studies. *Technological Forecasting and Social Change, 176*, 121447. https://doi.org/10.1016/j.techfore.2022.121447

Loh, H. W., Ooi, C. P., Seoni, S., Barua, P. D., Molinari, F., & Acharya, U. R. (2022). Application of explainable artificial intelligence for healthcare: A systematic review of the last decade (2011–2022). Computer Methods and Programs in Biomedicine, 226, 107161. https://doi.org/10.1016/j.cmpb.2022.107161

Magaia, N., Fonseca, R., Muhammad, K., Segundo, A. H. F. N., Lira Neto, A. V., & de Albuquerque, V. H. C. (2021). Industrial Internet of Things security enhanced with deep learning approaches for smart cities. IEEE Internet of Things Journal, 8, 6393–6405.

Manimozhi, S., Arumugam, S., & Rajeshwari, G. (2024). Vehicle identification and counting (VIC) using machine learning algorithm-ORB. In Proceedings of the 2024 International Conference on Data Engineering and Communication Systems (ICDECS) (pp. 1–4). IEEE.

Marzluff, J. M., Bowman, R., & Donnelly, R. (2001). *Avian ecology and conservation in an urbanizing world*. Springer.

Maurya, P. K., & Howard, E. (2024). Artificial intelligence to enhance energy management and distribution in smart grid communication networks. Tuijin Jishu/Journal of Propulsion Technology, 45, 4366–4378.

McCulloch, W. S., & Pitts, W. (1943). A logical calculus of the ideas immanent in nervous activity. *Bulletin of Mathematical Biophysics, 5*, 115–133. https://doi.org/10.1007/BF02478259

McKinney, M. L. (2002). Urbanization, biodiversity, and conservation. *BioScience, 52*(10), 883–890. https://doi.org/10.1641/0006-3568(2002)052[0883:UBAC]2.0.CO;2

Mikhaylov, S., Esteve, M. and Campion, A. (2018). Artificial intelligence fort he public sector: opportunities and challenges of cross-sector collaboration. Philosophical Transactions of the Royal Society a Mathematical Physical and Engineering Sciencs, 376(2128), 1-21.

Mirthubashini, J., & Santhi, V. (2020). Video based vehicle counting using deep learning algorithms. In Proceedings of the 2020 6th International Conference on Advanced Computing and Communication Systems (ICACCS) (pp. 142–147). IEEE.

Mishra, S., & Chaurasiya, V. K. (2024). Hybrid deep learning algorithm for smart cities security enhancement through blockchain and internet of things. Multimedia Tools and Applications, 83, 22609–22637.

Misuraca, G. ve Van Noordt, C. (2020). Overview of the use and impact of AI in public services in the EU. Publications Office of the European Union

Moral-Muñoz, J. A., Herrera-Viedma, E., Santisteban-Espejo, A., & Cobo, M. J. (2020). Software tools for conducting bibliometric analysis in science: An up-to-date review. *El Profesional de la Información, 29*(4). https://doi.org/10.3145/epi.2020.jul.04

Musa, A. A., Malami, S. I., Alanazi, F., Ounaies, W., Alshammari, M., & Haruna, S. I. (2023). Sustainable traffic management for smart cities using Internet-of-Things-oriented intelligent transportation systems (ITS): Challenges and recommendations. Sustainability, 15, 9859.

Mustafa, S. Z., & Kar, A. K. (2017). Evaluating multi-dimensional risk for digital services in smart cities. In A. K. Kar, P. V. Ilavarasan, M. P. Gupta, Y. K. Dwivedi, M. Mäntymäki, M. Janssen, A. Simintiras, & S. Al-Sharhan (Eds.), *Digital nations—Smart cities, innovation, and sustainability* (pp. 23–32). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-68556-4

Nacaroğlu, D., & Savcı, S. (2023). Yapay Zekanın Medyada Sunumu ve Yükselişi: Olanaklar, Sınırlar ve Tehlikeler. Yeni Medya (15), 130-152. https://doi.org/10.55609/yenimedya.1365439

Natalia, T., Joshi, S. K., Dixit, S., Bella, H. K., Jena, P. C., & Vyas, A. (2024). Enhancing smart city services with AI: A field experiment in the context of Industry 5.0. BIO Web of Conferences, 86, 1063.

Neo, E. X., Hasikin, K., Mokhtar, M. I., Lai, K. W., Azizan, M. M., Razak, S. A., & Hizaddin, H. F. (2022). Towards integrated air pollution monitoring and health impact assessment using federated learning: A systematic review. *Frontiers in Public Health, 10*, 851553. https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.851553

Nikitas, A., Michalakopoulou, K., Njoya, E. T., & Karampatzakis, D. (2020). Artificial intelligence, transport and the smart city: Definitions and dimensions of a new mobility era. *Sustainability, 12*(7), 2789. https://doi.org/10.3390/su12072789

Okcu M. (2021). Bildiğimiz Kamu Yönetiminin Sonu: Kamu Yönetiminde Yapay Zekâ ve Dijital Dönüşüm. (Ed. A. Öcal ve Y. Hayta). 21. Yüzyılda Türk Kamu Yönetiminin Değişimi, Ankara: Detay Yayıncılık.

On İkinci Kalkınma Planı (2023). https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/12/On-Ikinci-Kalkinma-Plani_2024-2028_11122023.pdf.

Önder, M. ve Saygılı, H. (2018). Yapay Zeka ve Kamu Yönetimine Yansımaları, Türk İdare Dergisi, 90(487). 629-669.

Pandya, S., Srivastava, G., Jhaveri, R., Babu, M. R., Bhattacharya, S., Maddikunta, P. K. R., Mastorakis, S., Piran, M. J., & Gadekallu, T. R. (2023). Federated learning for smart cities: A comprehensive survey. Sustainable Energy Technologies and Assessments, 55, 102987. https://doi.org/10.1016/j.seta.2022.102987

Pasenko, N.K. (2022). Current trends in digital transformation of public administration. Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series Economics 9(2), 46-51. https://doi.org/10.52566/msu-econ.

Qian, M., Pu, L., Zhang, J., & Zhang, M. (2013). Urban spatial expansion characteristics in China's rapid urbanization region—A case study of SXC region. *International Journal of Geosciences, 4*, 1365–1375. https://doi.org/10.4236/ijg.2013.410130

Raschka, S. (2019). Python machine learning (3rd ed.). Packt Publishing.

Rashid, M. M., Kamruzzaman, J., Hassan, M. M., Imam, T., & Gordon, S. (2020). Cyberattacks detection in IoT-based smart city applications using machine learning techniques. International Journal of Environmental Research and Public Health, 17, 9347.

Rejeb, A., Abdollahi, A., Rejeb, K., & Treiblmaier, H. (2022). Drones in agriculture: A review and bibliometric analysis. *Computers and Electronics in Agriculture, 198*, 107017. https://doi.org/10.1016/j.compag.2022.107017

Rejeb, A., Rejeb, K., Simske, S., & Treiblmaier, H. (2021). Blockchain technologies in logistics and supply chain management: A bibliometric review. *Logistics, 5*(3), 72. https://doi.org/10.3390/logistics5030072

Russell, S. J., Norvig, P., Davis, E., & Edwards, D. (2016). *Artificial intelligence: A modern approach* (3rd ed.). Pearson.

Sangeetha, R. G., Hemanth, C., Roshan, D., Kanothara, S., Venetha, S., Abbas Alif, M., Arjun, S., & Varshithram, K. S. (2024). Density based real-time smart traffic management system along with emergency vehicle detection for smart cities. International Journal of ITS Research, 22, 328–338.

Sarker, I. H. (2021). Machine learning: Algorithms, real-world applications and research directions. SN Computer Science, 2, 160.

Sathishkumar, P., Boopalan, R., Shree, S. K., & Dhanish, R. (2024). Deep learning based efficient parking management system framework. In Proceedings of the 2024 International Conference on Knowledge Engineering and Communication Systems (ICKECS) (pp. 1–6). IEEE.

Sedaghati, R., & Hosseynzadeh Kashi, M. (2019). The effect of green architecture on human health. *International Journal of Scientific Research in Science and Technology, 2*(5), 321–324.

Selvaraj, R., Kuthadi, V. M., & Baskar, S. (2023). Smart building energy management and monitoring system based on artificial intelligence in smart city. *Sustainable Energy Technologies and Assessments, 56*, 103090. https://doi.org/10.1016/j.seta.2023.103090

Sha, K., Taeihagh, A., & de Jong, M. (2024). Governing disruptive technologies for inclusive development in cities: A systematic literature review. Technological Forecasting and Social Change, 203, 123382.

Shen, M., Tang, X., Zhu, L., Du, X., & Guizani, M. (2019). Privacy-preserving support vector machine training over blockchain-based encrypted IoT data in smart cities. IEEE Internet of Things Journal, 6, 7702–7712.

Shukla, P. (2017). ML-IDS: A machine learning approach to detect wormhole attacks in Internet of Things. In Proceedings of the 2017 Intelligent Systems Conference (IntelliSys) (pp. 234–240). IEEE.

Silver, D., Schrittwieser, J., Simonyan, K., Antonoglou, I., Huang, A., Guez, A., Hubert, T., Baker, L., Lai, M., Bolton, A., et al. (2017). Mastering the game of Go without human knowledge. *Nature, 550*, 354–359. https://doi.org/10.1038/nature24270

Singh, P., Elmi, Z., Lau, Y., Borowska-Stefańska, M., Wiśniewski, S., & Dulebenets, M. A. (2022). Blockchain and AI technology convergence: Applications in transportation systems. *Vehicular Communications, 38*, 100521.

Singh, S., Sharma, P. K., Yoon, B., Shojafar, M., Cho, G. H., & Ra, I.-H. (2020). Convergence of blockchain and artificial intelligence in IoT network for the sustainable smart city. *Sustainable Cities and Society, 63*, 102364.

Sokolov, A., Veselitskaya, N., Carabias, V., & Yildirim, O. (2019). Scenario-based identification of key factors for smart cities development policies. *Technological Forecasting and Social Change, 148*, 119729. https://doi.org/10.1016/j.techfore.2019.119729

Soundarraj, P. L., Jamadar, V. M., Rappai, S., Alkhafaji, M. A., Shareef, A. M., & Zearah, S. A. (2024). Deep learning approaches for environmental monitoring in smart cities. In Proceedings of the 2024 Ninth International Conference on Science Technology Engineering and Mathematics (ICONSTEM) (pp. 1–6). IEEE.

Sterbenz, J. P. (2017, September 4–6). Smart city and IoT resilience, survivability, and disruption tolerance: Challenges, modelling, and a survey of research opportunities. In *Proceedings of the 2017 9th International Workshop on Resilient Networks Design and Modeling (RNDM)* (pp. 1–6). IEEE. https://doi.org/10.1109/RNDM.2017 (ISBN 978-1-5386-0671-1)

Subramanian, M., Cho, J., Veerappampalayam Easwaramoorthy, S., Murugesan, A., & Chinnasamy, R. (2023). Enhancing sustainable transportation: AI-driven bike demand forecasting in smart cities. *Sustainability, 15*(18), 13840. https://doi.org/10.3390/su151813840

Sun, J., Yan, J., & Zhang, K. (2016). Blockchain-based sharing services: What blockchain technology can contribute to smart cities. *Financial Innovation, 2*, 26. https://doi.org/10.1186/s40854-016-0034-x

T.C Çevre ve Şehircilik Bakanlığı-ÇŞB (2019). 2020-2023 Ulusal Akıllı Şehirler Stratejisi ve Eylem Planı, https://www.akillisehirler.gov.tr/wpcontent/uploads/EylemPlani.pdf, (Erişim Tarihi: 01/02/2026).

Talaat, F. M., & ZainEldin, H. (2023). An improved fire detection approach based on YOLO-v8 for smart cities. Neural Computing and Applications, 35, 20939–20954.

Tandon, A., Kaur, P., Mäntymäki, M., & Dhir, A. (2021). Blockchain applications in management: A bibliometric analysis and literature review. *Technological Forecasting and Social Change, 166*, 120649. https://doi.org/10.1016/j.techfore.2021.120649

Treiblmaier, H. (2018). The impact of the blockchain on the supply chain: A theory-based research framework and a call for action. *Supply Chain Management: An International Journal, 23*, 545–559.

Treiblmaier, H., Rejeb, A., & Strebinger, A. (2020). Blockchain as a driver for smart city development: Application fields and a comprehensive research agenda. *Smart Cities, 3*, 853–872. https://doi.org/10.3390/smartcities3040047

Treiblmaier, H., Rejeb, A., Gault, M., Khurshid, A., Norta, A., Poteet, J., & Sivagnanam, S. (2024). Harnessing blockchain to transform healthcare data management: A comprehensive research agenda. Blockchain in Healthcare Today, 7.

Tukhtaeva, Z. I. (2020). Air pollution in Uzbekistan and the solution for its improvement. *American Journal of Applied Science, 2*(1), 38–44.

Türkiye Bilişim Derneği (2024). Kamuda Yapay Zeka Uygulamaları.

Ullah, Z., Al-Turjman, F., Mostarda, L., & Gagliardi, R. (2020). Applications of artificial intelligence and machine learning in smart cities. *Computer Communications, 154*, 313–323. https://doi.org/10.1016/j.comcom.2020.02.042

Ulusal Yapay Zeka Stratejisi. (2021). https://cbddo.gov.tr/SharedFolderServer/Genel/File/ TR-UlusalYZekaStratejisi2021-2025.pdf.

United Nations. (2018). *World urbanization prospects 2018*. https://population.un.org/wup/publications/

Ün, L. (2022). Kamu Hizmetinde Yeni Konsept: Akıllı Kamu Hizmeti. Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(2), 415-440. https://doi.org/10.33399/biibfad.1130379

van de Poel, E., O'Donnell, O., & van Doorslaer, E. (2009). The health penalty of China's rapid urbanization. *SSRN Electronic Journal*. https://doi.org/10.2139/ssrn.1346351

Venigandla, K., Vemuri, N., & Aneke, E. N. (2024). Empowering smart cities with AI and RPA: Strategies for intelligent urban management and sustainable development. International Journal of Scientific Research in Management, 12, 1117–1125.

Wang, L., & Sng, D. (2015). Deep learning algorithms with applications to video analytics for a smart city: A survey. *arXiv*. https://arxiv.org/abs/1512.03131

Winston, P. H. (1992). *Artificial intelligence* (3rd ed., reprinted with corrections). Addison-Wesley.

Wolniak, R., & Stecuła, K. (2024). Artificial intelligence in smart cities—Applications, barriers, and future directions: A review. Smart Cities, 7, 1346–1389.

Xie, J., Tang, H., Huang, T., Yu, F. R., Xie, R., Liu, J., & Liu, Y. (2019). A survey of blockchain technology applied to smart cities: Research issues and challenges. *IEEE Communications Surveys & Tutorials, 21*(4), 2794–2830. https://doi.org/10.1109/COMST.2019.2905681

Yeung, A. W. K., Wong, N. S. M., & Leung, Y. Y. (2019). Are coronectomy studies being cited? A bibliometric study. *Journal of Investigative and Clinical Dentistry, 10*, e12366. https://doi.org/10.1111/jicd.12366

Zhang, B., Duan, M., Sun, Y., Lyu, Y., Hou, Y., & Tan, T. (2023). Air quality index prediction in six major Chinese urban agglomerations: A comparative study of single machine learning model, ensemble model, and hybrid model. *Atmosphere, 14*, 1478. https://doi.org/10.3390/atmos14091478

Zhang, K., Meng, H., Ba, M., & Sun, Y. (2022). Characteristics analysis of urban space expansion in Luoyang, China. *Journal of Geoscience and Environment Protection, 10*, 123–139. https://doi.org/10.4236/gep.2022.1010010

Zhang, Y., Geng, P., Sivaparthipan, C. B., & Muthu, B. A. (2021). Big data and artificial intelligence based early risk warning system of fire hazard for smart cities. *Sustainable Energy Technologies and Assessments, 45*, 100986. https://doi.org/10.1016/j.seta.2021.100986

Zijlema, W. L., Klijs, B., Stolk, R. P., & Rosmalen, J. G. M. (2015). (Un)healthy in the city: Respiratory, cardiometabolic and mental health associated with urbanity. *PLOS ONE, 10*(4), e0143910. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0143910

BÖLÜM 3
RİSKLER, TEHFİTLER VE REGÜLASYON

Religion, Science, and Infocracy: Is Science Still a Thing?

Din, Bilim ve Enfokrasi: Bilim Hâlâ Geçerli Bir Şey Mi?

Adem Üstün Çatalbaş[1]

Öz

Bu çalışma, bilimin modern temellerinden gözetim, simülasyon ve bilgi bombardımanı ile karakterize edilen çağdaş dijital çağa dönüşümünü inceliyor. Din ve bilim arasındaki tarihsel gerilimi, pozitivizmin yükselişini ve bilimsel otoriteyi sorgulayan postmodern eleştirileri ele alıyor. Postmodernizm deterministik varsayımları zayıflatırken, istikrarlı bir alternatif sunamadı ve "akışkan" ve değişken bir sosyal bağlam yarattı. Bu ortamda, dijital teknolojiler şeffaflığı, simülasyonu ve yatay gözetimi teşvik ederek güç ilişkilerini yeniden şekillendiriyor ve tekno-feodal yapıları güçlendiriyor. Bilgi bolluğu dikkati parçalayarak, "bilgi egemenliği" olarak tanımlanan bir ortamda eğitimi ve bilgi üretimini baltalıyor. Makale, bilimin varlığını sürdürdüğünü ancak ideolojik ve teknolojik güç ağları içinde faaliyet gösterdiğini, özerkliği konusunda şüpheler uyandırdığını ve şu soruyu gündeme getirdiğini savunuyor: Bilim hala anlamlı bir epistemik otorite midir?

Anahtar Kelimeler: modern bilim, bilim tarihi, modernite, postmodernite, bilim sosyolojisi.

JEL Kodları: H83, H13, O22

Abstract

This paper examines the transformation of science from its modern foundations to the contemporary digital age characterized by surveillance, simulation, and information overload. It traces the historical tension between religion and science, the rise of positivism, and postmodern critiques that challenged scientific authority. While postmodernism weakened deterministic assumptions, it did not provide a stable alternative, leading to a "liquid" and volatile social context. In this environment, digital technologies foster transparency, simulation, and horizontal surveillance, reshaping power relations and reinforcing techno-feudal structures. Information abundance fragments attention, undermining education and knowledge production in what is described as an "infocracy." The paper argues that science persists but operates within ideological and technological power networks, raising doubts about its autonomy and prompting the question: Is science still a thing?

Keywords: modern science, science history, modernism, postmodernism, sociology of science.

JEL Codes: H83, H13, O22

1. Introduction

In today's postmodern or, in other words, liquid modern situation, the institution of science in the modern sense has received serious criticism, and although it continues to maintain its authority in today's world, it has had to adjust to the contemporary world philosophically. In the 17th and 18th centuries, when the foundations of modern science were laid, the fundamental contradiction arose from the conflict between religion and science. The university is not, in essence, a modern institution, but the modern university has now been reorganized as a secular institution. As an institution that is an extension of religious life, it first emerged in Muslim geography under the name *madrasah*, a semi-autonomous institution associated with the state but with certain privileges. When the form and idea of *madrasah* were introduced to Europe, it retained its rituals, took the name university, and remained under the control of the clergy. In the Middle Ages, universities were more autonomous than their predecessors in the Muslim world, a manifestation of Europe's political fragmentation. With the Renaissance, friction emerged between the church and rising secularism, and serious discussions arose about the nature of knowledge. Nevertheless, a significant portion of the important thinkers and scientists who can be considered pioneers of modern science during this period were religious, and this situation would continue until the Enlightenment movements of the 18th century.

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, ustuncatalbas@alparslan.edu.tr

With the Enlightenment movements that began in the 18th century, modern science began to emerge and develop. The striking feature of this period is the reaction of the people who laid the foundations of science against religion, but especially to organized religion (in this context, the church). The French Enlightenment philosophers, who approached science with a secular understanding, changed the understanding of universities, if not their organization. Although the university was a secular institution, it took its hierarchy directly from the church hierarchy, and this remains the case (Chalmers, 2008; Feyerabend, 2017).[2] Indeed, from a hierarchical perspective within the modern university organization, we can equate the rector with the Pope, the deans with the cardinals, the department heads with the bishops, and the academics with the priests. In this case, the research assistants would be bell-ringers/priests' assistants.

The foundations of modern science were laid on the opposition between religion and science due to the secular enlightenment philosophers who turned their backs on religion and were outright atheists. So much so that even some theories put forward to make sense of the world were fundamentally designed to deny the existence of a God.[3] This situation has been eroded over time with the institutionalization of modern science. Denying God is no longer a prerequisite for being a good scientist, and criticizing the foundations of modern science is no longer grounds for excommunication.

2. Positivism

In the 19th century, the winning side in the conflict between religion and science was modern science, but science had not yet fully established its power until the mid-20th century. The university had been transformed in the name of institutionalizing science, but the church-led conservative resistance remained strong. As mentioned above, the formation of the modern university was inspired by and imitated the organization of the church itself. Auguste Comte, the eponym of the discipline of sociology, not only declared that science was the ultimate stage of human evolution but also founded a secular religion called the 'Religion of Humanity' and declared himself a prophet (Korlaelçi, 2011). According to Comte, humanity had left the metaphysical period behind and had now entered the age of positivist and progressive science. According to the positivist understanding pioneered by Comte, science could only be applied to objects that could be tested and measured; therefore, religion had no place in science. In fact, Comte predicted that humanity would leave religion aside in the age of science (Comte, 2015).[4]

Comte pioneered the discipline of sociology by drawing its framework on this principle. Just as the natural sciences dreamed of establishing dominance over nature by revealing the laws of the universe, Comte also believed that society could have laws and that if the sociologist could find and extract these laws, we could foresee society and life and shape them as we wished (Bauman, 2014). Sociology was built on this very purpose. The point I want to make here is that the eye is more than just a sense organ in the modern period. In the modern period, the eye has taken the top spot in the hierarchy of senses. Georg Simmel (1908) implied that sociological possibility is possible through the eye, and that sociology is built on vision. In the words of Jacques Ellul (2021), the modern period is an era in which the eye has taken power, and the word has, so to speak, fallen to its feet - to the ground. According to Ellul, the eye has taken the place of the word in the modern period. While the word here emphasizes the ear, with the eye, not only our sense of sight is highlighted, but the mind is also emphasized (Can and Ulutaş, 2021). Indeed, the obsession with measurement in the modern era is directly related to vision and, therefore, to rationality.

The works of the famous French philosopher Michel Foucault -aside from his writings on how institutions such as hospitals and prisons are essentially mechanisms for sorting out deviant types within society- also

[2] In the philosophy of science and epistemology literature, the term 'scientific church' is a frequently used metaphorical expression, based on the fact that universities are structured to emulate this church, and I think it is more than just a metaphor.
[3] In essence; even the big-bang theory and the idea of evolution are about substituting the God or religion with science as well as promoting and justifying colonial hegemony.
[4] I am not defending religion or religious life here, simply articulating the historical development of modern science

include detailed accounts of how the designs of such spaces have the most effective surveillance-oriented architecture. Emphasizing that Jeremy Bentham's prison design, known as the panopticon, was designed to keep the community and even society in a wider universe under surveillance, Foucault (2019) draws attention to the fact that modern institutions (including the state) are structures that will reinforce the power of the eye.

School, too, is another institution for disciplining society. Generations raised according to the values and needs of the newly formed world were quite functional in establishing the bourgeois social understanding. Schools not only taught students discipline, monitored them, and helped them get in order, but also instilled new ideas and understandings in them. The importance of work and punctuality, the nation-state and duties and responsibilities towards the nation and state in question, art, gender, dress code, rules of etiquette, etc., are only part of the systems intended to be instilled. Therefore, scientific educational institutions are not places where pure knowledge and science are produced. Scientists and educators do not come to their workplaces by hanging their social judgments on the cloakroom at the laboratory door. Science also has a language, a culture, and a religion. Auguste Comte had heralded this religion as the 'religion of humanity', but Post-moderns prefer to call this religion the 'church of science'. It is clear that it is an ominous description of science because it emphasizes the closeness and ambiguity between the "enemy" (Turkish: hasım) and the "kin" (Turkish: hısım).

3. Post-modernism and/or Post-modern Condition

The modern world is deterministic and designed to predict all stages of life. It has been assumed that life is determinable and predictable, and this assumption has been imposed on societies. The age of ideologies is full of discussions on the direction of this determination. However, life is full of uncertainties. Life is lived extemporaneously. Therefore, it is extremely ambiguous. We can say that modern life is despotic in its understanding of how to determine all the facts inherent in life. Modern life is despotic in its reliance on the certainty of numbers, because numbers are despotic. Modern society is despotic in its construction because no construction process is pluralistic; it is imposing.

The modern state's obsession with surveillance has always led societies to remain alert to possible state encroachment. However, we observe that this trend has reversed in the post-modern context. It turns out that the prudent people, whom we think are sensitive about privacy, do not spy on others because they lack the means. Thanks to the cameras that fit in every pocket, everyone can now spy on each other, and this surveillance has been equalized by bringing it to a level where it can be recorded. Moreover, as İslam Can and Ejder Ulutaş (2021) have clearly shown, in the postmodern context, people have begun to openly expose themselves. Contemporary people, who used to take a shy attitude in front of the state's eyes, suddenly became camera-shameless. In the society of display, everything is now pornographic, and there seems to be nothing to be ashamed of. Guy Debord had previously drawn our attention to this situation through his distinctive aphorisms in The Society of the Spectacle (2021). According to Debord, in contemporary society, we exist and are real as much as we can show. As Anthony Synnott (1993, pp. 141-142) also noted, in the early modern period, scientists and philosophers made hierarchical classifications that placed the eye at the top. Experimentation and observation are norms that directly appeal to our senses, and, as has been widely discussed in the history of science, scientists can very well bend and twist these data to suit their purposes (confirmation bias).[5] As mentioned above, within the sociological tradition, the fact that our senses can actively shape the stimuli around us, rather than passively receive them, remains before us and can make us doubt the consistency and validity of our knowledge. Indeed, literature, which has questioned modern science from the very beginning, keeps throwing this reality in our faces with metaphors.

In his famous work *Faust*, Johann Wolfgang von Goethe (2011[1808]) brought one of the early criticisms of modern science in literature. Doctor Faust, who agreed to sell his soul to the devil in order to know, actually wanted to see, but ended up damning himself by seeing. Studies that draw a parallel between the emergence

[5] This - the deceptiveness of our senses -, in fact, has been discussed since Descartes.

of modern science within Western civilization and the assertion of the power of sight have been sufficiently discussed above. In their work *Teşhir Toplumu* (2021), Turkish sociologists İslam Can and Ejder Ulutaş underline the difference between the East and the West and indicate that the power of the eye in the modern world is no coincidence. According to Can and Ulutaş, Western culture needs to see in order to believe and be sure. In fact, they have subjected modern society to the eye's scrutiny. While not seeing or not being able to see is a maddening experience for modern people, institutions, and states, hearing is enough for a non-Western or non-modern person.

Another famous French thinker and social scientist, Jean Baudrillard, leaves no room for romanticism and argues that we now live in a simulation, thereby justifying Descartes' doubts (Baudrillard, 1998). Even wars, perhaps the most naked form of reality, are no longer more than a simulation (Baudrillard, 1995). Any event anywhere in the world is reproduced for buyers, and a personalized appearance (phenomenon) is created for everyone in the market. The modern simulation universe, which gained momentum especially with the invention of the camera, has accelerated with television and has now reached its peak with the advent of the internet. The eye is defeated and trapped in a fake reality at the very moment when it sees the most, sees everything, and can see. Although the eye is the direct target of simulation and the sensory tool most affected by it, our other senses are not free from this simulated universe. According to Baudrillard (2019), even love for our sensual desires and pleasures is no more than a creation, and there is love for everyone in simulation. The porn industry is not only appealing to the eye; it is a simulation and teaches and guides its consumers about the states of love. In this way, our sensuality is caught up in a fiction, yet it evolves and develops.

4. Transhumanism and New Social Inequalities in Question

The philosophers who criticized the society disciplined by surveillance were right. Surveillance increased control, and governments became increasingly despotic. Even in democracies today, elected officials can easily have a presence that they can concentrate on. People tend to be more obedient because they are aware that the state sees and knows everything. However, they cling tightly to the illusion of freedom, reveal themselves through their free actions, and thus provide the government with more data. When I say power, I do not only mean political power. Big technology companies have become techno-feudal structures, and this situation not only increases social and economic inequality but also narrows the individual's freedom. Still, I must admit that these techno-powers and techno-feudal structures in question are quite successful at producing consent.

Byung-Chul Han (2021) argues that in a transparent society, transparency undermines and even destroys trust. According to him, trust is formed somewhere between knowing and not knowing. Trust is opening up space for others without knowing. If there is a sense of trust in a society, privacy is respected, and transparency is not demanded. However, this relationship is two-sided, two-way. Transparency, on the other hand, is totalitarian and destroys trust. As trust disappears, the subjects[6] demand more transparency. There is an unequal relationship here. While individuals present pornographic personalities to each other in horizontal relationships, in vertical relationships, the state expects the subjects to be as obscene as the state is secretive towards its subjects.

In a society of pleasure, once pleasure is achieved, interest disappears. In a society of transparency, instant pleasure production is essential. This situation is valid in every area of social life (interpersonal relations, political life, education, etc.). There are no longer any activities anyone can focus on for long. Our attention has been stolen. Agendas/interests change constantly. The constantly changing agenda frees politicians from the feeling of shame. Because even the most unbelievable and shameful agenda will be forgotten in the midst of transience. Therefore, people do not need to own up to their mistakes or resign. No one is disgraced; they just have to endure the reactions until the storm passes and people's attention shifts elsewhere. In the age we live in, this means days, and maybe even hours, not weeks. Modernity has surpassed its fluid state in Zygmunt

[6] I do not want to say citizens - because the concept of citizens assumes an active society, the subjects are passive

Bauman's (2020) terms and has now become volatile, in my own words. The same situation (or even worse) applies to science and education. Due to the attention stolen by technology (aka social media), students can no longer tolerate long theoretical discussions in classrooms. The habits of the new generations differ significantly from the habits of their parents. Due to short-term, fleeting, and temporary images, information, and agendas, the new generation of students cannot sit in front of the textbook for long periods of time. The abbreviation "tl-dr" (too long; didn't read) has become a term we frequently encounter for teachers who cannot convey their problems concisely. Byung-Chul Han (2022) calls this situation the age of infocracy. Under the bombardment of information, it is doubtful whether people have knowledge, let alone ideas. In the post-truth age, the authenticity of information is also questionable. Is it possible to produce scientific knowledge under these conditions? In fact, what is the purpose of the effort to produce scientific knowledge?

In fact, distracted attention is not only a problem for educators; it shows itself in every aspect of our lives. Even artistic production has been confined to short-term skits, short films, and short musical productions due to limited attention spans. Musicians have now focused on finding striking notes to capture the listener's attention within the first five seconds and on creating musical productions that do not exceed one minute. The number of people watching long-term films or reading books (especially long books) is decreasing (Hari, 2024). The possibility of instant access to information (and products) also accelerates consumption opportunities, and the endless consumption opportunities distract and limit people's attention. The first and most urgent thing that educators can do to improve the quality of the education they provide is to find a new method and curriculum that can replace the stolen attention of the student. Or, by adapting to new conditions, it is to be able to give information to students in the classroom briefly, but in a way that ensures the student learns.

Here, I would like to reach the discussions on transhumanism because technological developments have not stopped. With ongoing technological developments across every field, the quantity and quality of our lives are undergoing dramatic changes, and it seems this trend will continue. The extension of human life (here we are talking about a life that spans centuries), discussions that men can now give birth, the transfer of minds to other bodies beyond human cloning as a result of genetic studies, continuous regeneration that can be achieved with synthetic organs, intergalactic travels, extragalactic civilizations, mind reading techniques and other possible technical breakthroughs mean that not only human evolution but also society and everything social (politics, culture, education, population, art) will change, transform and open completely different doors in an unpredictable way. If these technologies do not change democratically, who will be able to benefit from these opportunities? What kind of social movements will the access of limited elites (political, economic) to these opportunities cause? How will our political systems evolve to suppress these possible social movements and rebellions?

5. Conclusion

In summary, the criticisms postmodernism leveled against modern science were well-founded. The exclusionary and authoritarian corners of modern science had to be smoothed down, and postmodern criticism did this. However, postmodern criticism is not constructive criticism. In the liquid modern situation, there is no solid ground under our feet on which to build new structures. Therefore, we are tossed between temporary and volatile agendas. This situation squeezes the individual into oppressive, authoritarian political agendas. As the famous German sociologist Jürgen Habermas (2022) rightly stated, technology is not exempt from ideology and immune to it. Technology also has an ideology. Modern science was oppressive, eager to be an authority, and did not feel the need to hide this; on the contrary, it was sure of this and decreed that it should be so. While postmodernism criticized this attitude of modern science, its emphasis was on the democratization of every area of life, but at the point we have reached, it has managed to consolidate its technical authority. In doing so, it makes the individual swallow the illusion that he is free. By practically increasing the possibilities of consumption that prioritize pleasure to infinity, it drives us to be voluntarily transparent and to demand

transparency from politics and the public. However, while the horizontal transparency relationship makes individuals voyeurs of each other, the vertical transparency relationship is one-sided. Therefore, it is authoritarian - perhaps totalitarian - but anti-democratic in any case. The techno-feudal system is also to blame for world politics being dominated by authoritarian leaders who have seemingly come to power through elections but never leave their seats. However, the individual is not innocent either. In other words, democracy has been stolen from us, and no one's hands are clean. So, we can ask the question in the title: Is science still a thing?

References:

Baudrillard, J. (1995). *The Gulf War did not take place*. Indiana University Press.

Baudrillard, J. (1998). *Simülarklar ve simülasyon*. Dokuz Eylül Yayınları.

Baudrillard, J. (2019). *Baştan çıkarma üzerine*. Ayrıntı yayınları.

Bauman, Z. (2014). *Yasakoyucular ile yorumcular*. Metis Yayınları.

Bauman, Z. (2019). *Akışkan modernite*. Can Yayınları.

Can, İ. ve Ulutaş, E. (2021). *Teşhir toplumu: bir duyu sosyolojisi denemesi*. Ketebe Yayınları.

Chalmers, A. F. (2008). *Bilim dedikleri*. Paradigma yayınları.

Chul-Han, B. (2021). *Şeffaflık toplumu*. Metis Yayınları.

Chul-Han, B. (2022). *Enfokrasi: dijitalleşme ve demokrasinin krizi*. Ketebe Yayınları.

Comte, A. (2015). *Pozitif felsefe dersleri ve pozitif anlayış üzerine konuşma*. Bilgesu Yayıncılık.

Debord, G. (2021). *Gösteri toplumu*. Ayrıntı Yayınları.

Ellul, J. (2021). *Sözün düşüşü*. Paradigma Yayınları.

Feyerabend, P. K. (2017). *Özgür bir toplumda bilim*. Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2015). *Büyük kapatılma: seçme yazılar 1*. Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2019). *Hapishanenin doğuşu*. İmge Yayınevi.

Habermas, J. (2022). *İdeoloji olarak teknik ve bilim*. YKY.

Hari, J. (2024). *Çalınan dikkat*. Metis Yayınları.

Simmel, Georg. (1921) [1908]. Sociology of the senses: visual interaction. In Robert Park and Ernest W.Burgess (Eds), *Introduction to the science of sociology*. University of Chicago Press.

Synnott, A. (1993). *The body social: symbolism, self, and society*. Routledge.

Genişletilmiş Özet

Bu makale, erken modern dönemden dijitalleşme, gözetim ve Byung-Chul Han'ın "infokrasi" olarak adlandırdığı çağdaş döneme kadar bilimin, bilgi üretiminin ve sosyal otoritenin dönüşümünü incelemektedir. Makale şu temel soruya odaklanmaktadır: Teknolojik aracılık, simülasyon ve parçalanmış dikkatin hâkim olduğu bir çağda, bilim hâlâ anlamlı bir epistemik otorite olarak işlev görmekte midir? Din ve bilim arasındaki tarihsel gerilimi, pozitivizmin yükselişini, bilginin postmodern eleştirilerini ve tekno-feodal yapıların ortaya çıkışını izleyerek makale, bilimin ortadan kaybolmadığını, ancak ideolojik, teknolojik ve politik güç ilişkilerine gömülü bir araç haline dönüştüğünü savunmaktadır.

Çalışma, bilimin kurumsallaşmasının tarihsel bir genel bakışıyla başlamakta ve üniversitelerin dini kurumlardan laik kurumlara dönüşümüne odaklanmaktadır. Üniversiteler, önce Müslüman coğrafyasında medreseler olarak ve daha sonra Avrupa'da din adamı otoritesi altında dini yaşamın uzantıları olarak ortaya

çıkmış olsalar da Aydınlanma onların epistemolojik yönelimlerini temelden değiştirdi. 18. yüzyıl Aydınlanması, dini otoriteye alternatif olarak bilimi kurarken, aynı zamanda kilise örgütlenmesini anımsatan hiyerarşik yapıları da korudu. Böylece modern üniversite, katmanlı hiyerarşiler aracılığıyla otoriteyi yeniden üreten, sekülerleşmiş ancak yapısal olarak dini bir kurum olarak ortaya çıktı. Bu dönüşüm, modern bilimin hem epistemik bir sistem hem de sosyal bir kurum olarak temelini oluşturdu.

19. yüzyılda pozitivizmin yükselişi, bilimin otoritesini daha da güçlendirdi. Auguste Comte'un pozitivist felsefesi, insanlığın ampirik gözlem ve ölçümün metafizik ve dini açıklamaların yerini aldığı bilimsel bir aşamaya girdiğini öne sürdü. Sosyoloji de bu entelektüel ortamdan doğdu ve doğayı yöneten yasalara benzer şekilde toplumu yöneten yasaları keşfetmeyi amaçladı. Bu pozitivist hedef, deterministik bir dünya görüşünü yansıtıyordu: eğer sosyal yasalar belirlenebilirse, toplum tahmin edilebilir ve kontrol edilebilir. Makale, bu tür determinizmin modernitenin ölçüm, rasyonellik ve görselleştirme takıntısına katkıda bulunduğunu savunmaktadır. Simmel ve Ellul gibi düşünürler tarafından kavramsallaştırılan görmenin egemenliği, gözlem ve deneyin epistemik otoritesini sembolize ediyordu. Bilgi, görülebilen, ölçülebilen ve nicelendirilebilen şeylerle ilişkilendirilegeldi.

Görünürlüğe ve ölçüme yapılan bu vurgu, modern kurumları da şekillendirdi. Foucault'nun gözetim analizinden yola çıkan bu makale, modern kurumların -okullar, hastaneler, hapishaneler ve bürokrasiler- nasıl birer disiplin mekanizması olarak işlev gördüğünü vurgulamaktadır. Panoptikon, gözetimin itaatkâr özneler ürettiği modern toplum için bir metafor haline geldi. Eğitim kurumları, endüstriyel kapitalizmin ve ulus devlet oluşumunun ihtiyaçlarına uygun, disiplinli vatandaşlar yetiştirmede merkezi bir rol oynadı. Bu nedenle bilim, tarafsız olarak anlaşılamaz; kendi dilini, kültürünü ve normatif varsayımlarını taşıyarak sosyal ve ideolojik bağlamlar içinde faaliyet gösterir.

Makale daha sonra modern bilimin postmodern eleştirilerine geçmektedir. Postmodernizm, bilginin objektif, evrensel ve güç ilişkilerinden bağımsız olabileceği fikrini sorgulayarak, modernliğin deterministik ve otoriter eğilimlerine meydan okudu. Ancak, postmodernizm modern bilimsel otoriteyi başarıyla yapıbozuma uğratırken, yapıcı bir alternatif sunmakta başarısız oldu. Bunun yerine, çağdaş toplum Bauman'ın akışkan modernite olarak tanımladığı, belirsizlik, parçalanma ve sürekli değişimle işaretlenmiş bir döneme girdi. Bu ortamda, geleneksel epistemik temeller zayıflar ve bireyler değişken, geçici gündemlerde yol almak zorunda kalırlar.

Bu dönüşümün kilit bir boyutu, hiyerarşik gözetimden katılımcı görünürlüğe geçiştir. Modern toplumlarda gözetim öncelikle dikeydi: devlet bireyleri izliyordu. Çağdaş dijital toplumlarda gözetim yatay hâle de geldi. Bireyler gönüllü olarak sosyal medya ve dijital teknolojiler aracılığıyla kendilerini ifşa ederek bir şeffaflık kültürü yaratıyorlar. Debord'un "gösteri toplumu" ve Baudrillard'ın simülasyon teorisinden yola çıkan bu makale, gerçekliğin giderek temsiller tarafından aracılık edildiğini savunmaktadır. Olaylar, kimlikler ve deneyimler simüle edilmiş biçimlerde yeniden üretilir ve tüketilir. Dijital görüntülerin, kayıtların ve çevrimiçi etkileşimlerin çoğalması, görselliğin hakimiyetini yoğunlaştırırken aynı zamanda özgünlüğü de baltalamaktadır. Ne kadar çok şey görürsek, gördüklerimize olan güvenimiz o kadar azalır.

Simülasyon kavramı, sosyal ilişkilere, politikaya ve hatta bilgi üretimine kadar genişletiliyor. Bilgi, istikrarlı bağlamlardan kopuk bir şekilde hızla dolaşıyor ve bireyler, altta yatan gerçeklerle etkileşime girmek yerine temsilleri tüketiyor. Bu durum, Byung-Chul Han tarafından vurgulanan bir olgu olan güvenin aşınmasına katkıda bulunuyor. Şeffaf bir toplumda, güvenin yerini sürekli doğrulama alıyor. Bireyler, kendilerini kamuoyu denetimine maruz bırakırken kurumlardan şeffaflık talep ediyorlar. Ancak bu şeffaflık asimetriktir: vatandaşlar görünür hale gelirken, siyasi ve teknolojik güç yapıları opak kalıyor. Sonuç, özgürlük yanılsamasıyla maskelenmiş yeni bir otoriterlik biçimidir.

Bu makale, teknoloji şirketlerinin ve dijital platformların artan gücünü tanımlamak için tekno-feodalizm kavramını ortaya koymaktadır. Bu aktörler veri topluyor, kamu söylemini şekillendiriyor ve siyasi süreçleri etkiliyor. Geleneksel kapitalist yapılardan farklı olarak, tekno-feodal sistemler gözetim ve algoritmik kontrole dayanıyor. Kolaylık, eğlence ve tüketim fırsatları sunarak rıza sağlıyorlar. Bireyler, dijital kültüre katılım

karşılığında gönüllü olarak gizliliklerinden vazgeçiyorlar. Bu dinamik, sosyal eşitsizlikleri pekiştirir ve bireysel özerkliği daraltır.

Makalenin bir diğer önemli teması ise dikkat krizi ve bunun eğitim ve bilim üzerindeki etkileridir. Dijital teknolojiler dikkat sürelerini parçalayarak karmaşık teorik tartışmalarla sürekli etkileşimi giderek zorlaştırır. Kısa içerik, anlık bilgi ve hızla değişen gündemlerin yaygınlığı, derin öğrenmeyi ve eleştirel düşünmeyi baltalar. Bilgi egemenliği çağında, bilgi üretimi yerini bilgi aşırı yüklenmesine bırakır. Bilginin doğruluğu sorgulanır hale gelir ve gerçek ile yanlış bilgi arasındaki ayrım bulanıklaşır. Bu koşullar altında, makale bilimsel bilginin hâlâ anlamlı bir şekilde üretilip üretilemeyeceğini sorgular.

Son olarak, tartışma transhümanizm ve gelecekteki teknolojik gelişmelere yönelir. Biyoteknoloji, yapay zekâ ve sentetik biyolojideki gelişmeler, insan yaşamında radikal dönüşümler vaat etmektedir. Bu gelişmeler, sosyal eşitsizlik, siyasi güç ve demokratik yönetişim üzerine sorular ortaya çıkarmaktadır. Yaşamı uzatan teknolojilere, bilişsel geliştirmelere veya yapay organlara erişim elitlerle sınırlıysa, yeni eşitsizlik biçimleri ortaya çıkabilir. Teknolojik ilerleme, sosyal yapıları, kültürel normları ve siyasi sistemleri öngörülemeyen şekillerde yeniden şekillendirebilir. Makale, teknolojik erişimin demokratikleşmesinin geleceğin toplumları için çok önemli bir zorluk olacağını öne sürüyor.

Sonuç olarak, makale bilimin hâlâ geçerliliğini koruduğunu, ancak modernizmin tarafsızlık ve evrensel otorite iddiasını kaybettiğini savunuyor. Postmodern eleştiriler bilimin ideolojik temellerini ortaya koyarken, çağdaş teknolojik yapılar yeni otorite biçimleri yeniden tesis etti. Dijital teknolojiler, gözetim ve kontrolü güçlendirirken özgürlük yanılsaması yaratıyor. Modern determinizmden akışkan modern belirsizliğe geçiş, bireyleri değişken gündemlerde gezinmeye zorluyor. Bu bağlamda, bilim ideoloji, teknoloji ve gücün karmaşık bir etkileşimi içinde faaliyet gösteriyor. Merkezi soru - “Bilim hâlâ geçerli bir şey mi?” - açık kalıyor, ancak makale günümüz biliminin çağdaş toplumu şekillendiren teknolojik ve siyasi sistemlerden ayrılamaz olduğunu öne sürmektedir.

BÖLÜM 4

GELECEK PERSPEKTİFLERİ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

Kamu Yönetiminde Yapay Zekâ: Fırsat, Zorluk ve Risklerin Yönetsel ve Örgütsel Perspektiften Meta-Sentezi

Artificial Intelligence in Public Administration: A Meta-Synthesis of Opportunities, Challenges, and Risks from a Managerial and Organizational Perspective

Seher POLAT GÜVEN[1] İhsan EKEN[2]

Öz

Çalışmanın amacı, kamu yönetiminde yapay zekâ (YZ) uygulamalarını ele alan akademik çalışmaların bulgularını meta-sentez yöntemiyle inceleyerek, ortaya çıkan fırsat, zorluk ve riskleri yönetsel ve örgütsel açıdan değerlendirmektir. 2024–2026 arasında yayımlanan on akademik çalışma, belirlenen kriterlere uygun nitel ve karma çalışmalar olarak çeşitli veri tabanlarından sistematik şekilde seçilmiştir. Bulgular, YZ'nin kamu hizmetlerinde karar alma, hizmet kalitesi ve risk yönetiminde fırsatlar sunduğunu göstermektedir. Ancak kurumsal direnç, dijital beceri eksikliği, etik ve veri güvenliği ile tarafsızlık, hesap verebilirlik ve güven riskleri de belirlenmiştir. Bu doğrultuda insan destekli kullanım, kurumsal uyum, etik ve veri güvenliği ile şeffaflık önerilmektedir (Ç1, Ç10).

Anahtar Kelimeler: Kamu Yönetimi, Yapay zekâ, Fırsat ve Riskler, Meta-Sentez

Jel Kodu: H83, M12, O33, B41

Abstract

This study aims to examine academic research on artificial intelligence (AI) applications in public administration using a meta-synthesis approach and to evaluate the resulting opportunities, challenges, and risks from managerial and organizational perspectives. Ten studies published between 2024 and 2026 were systematically selected from various databases based on qualitative and mixed-method criteria. Findings show that AI provides opportunities in decision-making, service quality, and risk management. However, organizational resistance, digital skill gaps, ethical and data security issues, and risks related to bias, accountability, and public trust were also identified. Human-supported use, organizational alignment, ethics, data security, and transparency are recommended (Ç1, Ç10).

Keywords: Public Administration, Artificial Intelligence, Opportunities and Risks, Meta-Synthesis

Jel Codes: H83, M12, O33, B41

1. Giriş

1.1. Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi

Dijital dönüşüm süreciyle birlikte yapay zekâ (YZ) teknolojileri, kamu yönetiminde yalnızca teknik bir araç olmanın ötesine geçerek karar alma süreçlerini, örgütsel yapıları ve yönetsel işleyişi köklü biçimde etkilemeye başlamıştır. Kamu hizmetlerinin etkinlik, verimlilik ve kalite açısından yeniden yapılandırılmasında önemli bir rol oynayan YZ, aynı zamanda etik, hukuki ve toplumsal boyutlarıyla da çok yönlü bir tartışma alanı oluşturmaktadır. Bu durum, YZ'nin kamu yönetimindeki etkilerinin bütüncül bir perspektifle ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Literatürde yapay zekâya ilişkin çalışmaların genellikle belirli alanlara (karar alma, insan kaynakları, etik sorunlar vb.) odaklandığı ve bu çalışmaların çoğunlukla parçalı bir görünüm sergilediği görülmektedir. Ancak

[1] Dr., İşletme A.B.D., seherpolatguven@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3165-3544.
[2] Doç.Dr., Kamu Yönetimi A.B.D., mehmetihsaneken.021@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9429-9872

kamu yönetiminde YZ'nin ortaya çıkardığı fırsat, zorluk ve risklerin yönetsel ve örgütsel boyutlarıyla birlikte bütüncül olarak ele alındığı çalışmaların sınırlı olduğu dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, mevcut literatürdeki dağınık bulguların sistematik biçimde bir araya getirilerek yorumlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu çalışma, söz konusu boşluğu doldurmayı amaçlamakta ve farklı çalışmaların bulgularını meta-sentez yöntemiyle analiz ederek, kamu yönetiminde YZ'nin çok boyutlu etkilerini ortaya koymaktadır. Çalışma, yalnızca mevcut durumu betimlemekle kalmayıp, aynı zamanda yönetsel ve örgütsel düzeyde ortaya çıkan temel dinamikleri açıklayarak literatüre bütüncül bir bakış açısı kazandırmaktadır.

Bu yönüyle araştırma, hem akademik literatüre katkı sunmakta hem de politika yapıcılar ve kamu yöneticileri için YZ uygulamalarının planlanması ve uygulanmasına yönelik yol gösterici bir çerçeve sağlamaktadır. Özellikle fırsat, zorluk ve risklerin birlikte değerlendirilmesi, kamu yönetiminde YZ'nin daha etkin, etik ve sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasına yönelik önemli çıkarımlar sunmaktadır.

1.2. Problem Durumu ve Amacı

Dijitalleşme süreciyle birlikte yapay zekâ (YZ) teknolojilerinin kamu yönetiminde kullanımının giderek yaygınlaşması, karar alma süreçlerinden hizmet sunumuna kadar birçok alanda önemli dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Ancak bu dönüşüm, yalnızca fırsatlar üretmekle kalmamakta; aynı zamanda etik, yönetsel ve örgütsel düzeyde çeşitli zorluklar ve riskler de ortaya çıkarmaktadır. Özellikle algoritmik önyargı, veri gizliliği, hesap verebilirlik, kurumsal uyum ve toplumsal güven gibi konular, YZ'nin kamu yönetimindeki kullanımını tartışmalı hâle getirmektedir.

Mevcut literatür incelendiğinde, yapay zekâya ilişkin çalışmaların çoğunlukla belirli boyutlara odaklandığı ve bu nedenle parçalı bir yapı sergilediği görülmektedir. YZ'nin kamu yönetimindeki etkilerini fırsatlar, zorluklar ve riskler bağlamında yönetsel ve örgütsel perspektiften bütüncül olarak ele alan çalışmaların sınırlı olması, önemli bir araştırma boşluğu oluşturmaktadır. Bu durum, farklı çalışmaların bulgularının sistematik biçimde bir araya getirilerek değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, kamu yönetiminde yapay zekâ uygulamalarını ele alan akademik çalışmaların bulgularını nitel bir meta-sentez yöntemiyle inceleyerek, YZ'nin ortaya çıkardığı fırsat, zorluk ve riskleri yönetsel ve örgütsel perspektiften bütüncül bir şekilde değerlendirmektir. Bu doğrultuda çalışma, mevcut literatürdeki dağınık bulguları sistematik olarak bir araya getirerek, kamu yönetiminde yapay zekâ kullanımının çok boyutlu etkilerini ortaya koymayı ve bu alanda kavramsal bir çerçeve sunmayı hedeflemektedir.

1.3. İlgili Literatür

Yapay zekâ (YZ), günümüzde kamu yönetimi literatüründe giderek artan bir ilgiyle ele alınan ve yönetsel süreçleri çok boyutlu biçimde dönüştüren bir olgu olarak öne çıkmaktadır. YZ, yalnızca teknik bir yenilik olarak değil; kamu kurumlarında karar alma, hizmet sunumu ve kaynak yönetimi süreçlerini yeniden şekillendiren stratejik bir araç olarak değerlendirilmektedir (Soner & Karabacak, 2025, s. 626). Bu bağlamda, kamu yönetiminde YZ'nin kullanımı, yönetim anlayışının veri temelli ve algoritmik karar sistemleri doğrultusunda dönüşmesine zemin hazırlamaktadır (Davenport & Ronanki, 2018, s. 111).

Dijitalleşmenin etkisiyle birlikte kamu yönetiminde karar alma süreçleri daha hızlı, veri odaklı ve öngörülebilir hâle gelirken; bu durum yönetsel rollerin ve sorumlulukların yeniden tanımlanmasına yol açmaktadır. YZ destekli sistemler, yöneticilerin yalnızca karar verici rolünü değil, aynı zamanda teknolojik sistemlerle etkileşim içinde olan bir koordinatör ve denetleyici rolünü de üstlenmesini gerektirmektedir. Bu dönüşüm, yönetim kavramının insan ve makine etkileşimi temelinde yeniden şekillenmesine neden olmaktadır (Haenlein vd., 2020, s. 341-343).

YZ'nin kamu yönetimine entegrasyonu, örgütsel yapı üzerinde de önemli etkiler yaratmaktadır. Geleneksel bürokratik ve hiyerarşik yapılar, YZ uygulamalarıyla birlikte daha esnek, yatay ve ağ temelli yapılara doğru evrilmektedir (Kesgin, 2025, s. 31). Bu dönüşüm, örgütlerde bilgi akışını hızlandırmakta, koordinasyon süreçlerini yeniden düzenlemekte ve iş bölümü anlayışını değiştirmektedir. Ayrıca YZ, örgütsel süreçlerde "otomasyon–augmentasyon" dengesini gündeme getirerek, bir yandan rutin görevleri otomatikleştirirken diğer

yandan insan yetkinliklerini destekleyen hibrit bir yapı oluşturmaktadır (Topçu & Akman, 2025, s. 78). Kamu yönetimi bağlamında YZ'nin etkileri yalnızca yapısal dönüşümle sınırlı kalmamakta; aynı zamanda etik, yönetişim ve toplumsal boyutları da kapsamaktadır. YZ uygulamalarının karar alma süreçlerine entegrasyonu, şeffaflık, hesap verebilirlik ve veri güvenliği gibi konuları ön plana çıkarmaktadır. Bu durum, kamu yönetiminde YZ'nin yalnızca bir verimlilik aracı değil, aynı zamanda yönetişim süreçlerini etkileyen stratejik bir unsur olduğunu göstermektedir (Huang & Rust, 2020, s. 32).

Literatürde YZ'nin kamu yönetiminde sunduğu fırsatlar arasında hizmet kalitesinin artırılması, karar alma süreçlerinin hızlanması ve stratejik yönetim kapasitesinin güçlendirilmesi yer almaktadır. Bununla birlikte, kurumsal direnç, dijital beceri eksiklikleri ve örgütsel uyum sorunları önemli zorluklar olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca algoritmik önyargı, veri gizliliği ihlalleri ve hesap verebilirlik eksikliği gibi riskler, YZ uygulamalarının yönetsel ve toplumsal etkilerini tartışmalı hâle getirmektedir (Kayacı, 2025, s. 413). Dolayısıyla literatür, kamu yönetiminde yapay zekânın fırsatlar, zorluklar ve riskler ekseninde çok boyutlu bir etki alanı oluşturduğunu ve bu etkinin yönetsel ve örgütsel süreçlerle doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Ancak mevcut çalışmaların büyük ölçüde belirli temalara veya bağlamlara odaklanması, bu etkilerin bütüncül bir perspektiften değerlendirilmesini sınırlamaktadır. Bu durum, farklı çalışmaların bulgularını sistematik biçimde bir araya getirerek analiz eden meta-sentez yaklaşımını gerekli kılmakta ve bu araştırmanın temel çıkış noktasını oluşturmaktadır.

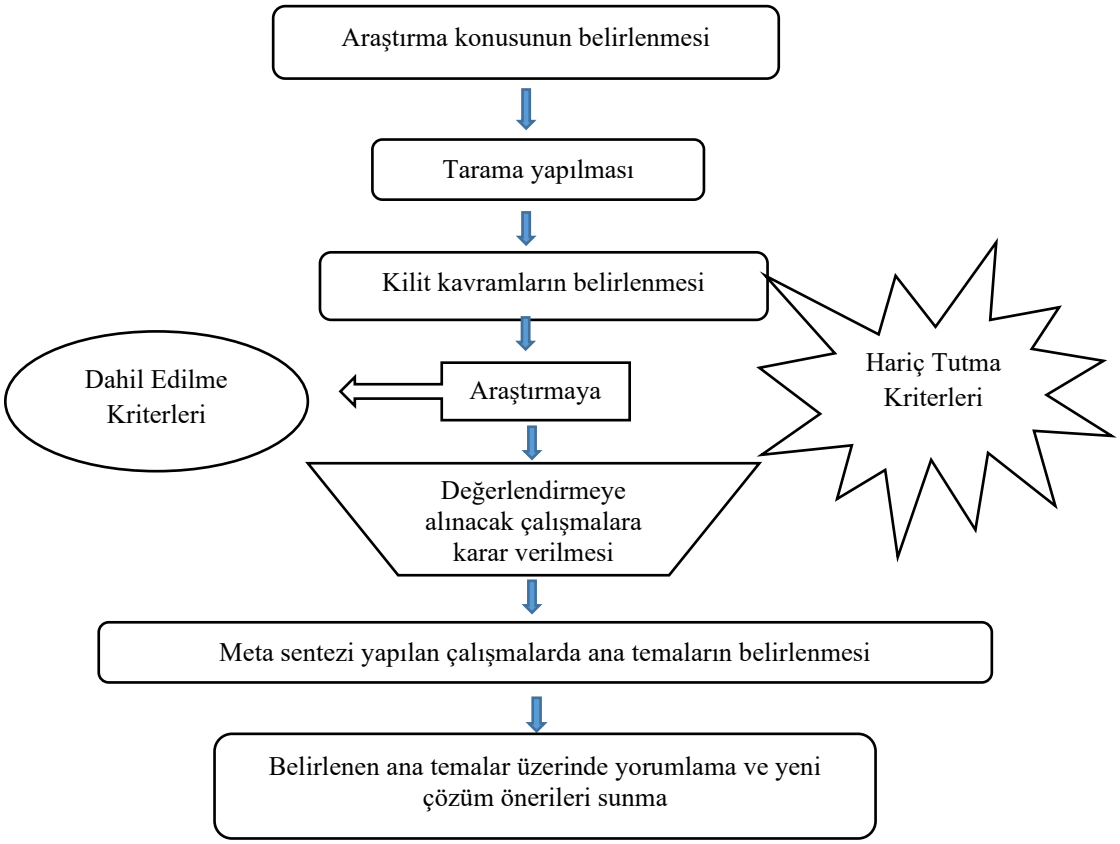
2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, kamu yönetiminde dijitalleşme ve yapay zekâ uygulamalarının ortaya çıkardığı fırsatlar, zorluklar ve tehditleri ele alan akademik çalışmaların sistematik biçimde incelenerek, söz konusu çalışmaların ortaya koyduğu bulguların yönetsel süreçler ve örgütsel yapılar bağlamında yeniden değerlendirilmesini amaçlayan nitel bir meta-sentez çalışması olarak tasarlanmıştır. Meta-sentez yöntemi, farklı nitel araştırmalardan elde edilen bulguları bir araya getirerek incelenen olguyu daha derinlemesine anlamayı ve kavramsal bütünlük içerisinde yeniden yorumlamayı amaçlayan sistematik bir analiz yaklaşımıdır (George W. Noblit & R. Dwight Hare, 1988; Akt., Polat & Ay, 2016). Araştırma modeli şekil 1.'de sunulmuştur.

Şekil 1.

Araştırmanın Modeli

(Kaynak: Polat & Ay, 2016)

2.2. Çalışma Grubu

SAGE Journals, Web of Science, DergiPark, Google Akademik ve ResearchGate veri tabanları kullanılarak yapılan taramalar sonucunda, kamu yönetiminde dijitalleşme ve yapay zekâ uygulamalarının fırsat, risk ve tehdit boyutları bağlamında ele alan toplam 38 akademik çalışmaya ulaşılmıştır. Bu çalışmalar arasından, araştırmanın amacı ve kapsamı doğrultusunda belirlenen dâhil etme ve hariç tutma kriterleri uygulanmıştır.

Değerlendirme sürecinde; yalnızca kamu yönetiminde dijitalleşme ve yapay zekâ uygulamalarının ortaya çıkardığı fırsat, zorluk ve tehditleri ele alan tam metnine erişilebilen ve nitel ya da karma yöntemle yürütülmüş araştırmalar seçilmiştir. Bu ölçütler doğrultusunda toplam 10 çalışma meta-sentez analizine dâhil edilmiştir. Literatürde meta-sentez çalışmaları için önerilen örneklem büyüklükleri farklılık göstermektedir. Weed (2005), meta-sentez araştırmalarında dört ya da beş çalışmanın bile yeterli olabileceğini belirtirken; Noah (2017), araştırma alanının genişliği doğrultusunda daha fazla örnekleme gerek duyulabileceğini vurgulamıştır. Öte yandan Sandelowski ve arkadaşları (1997), çok fazla çalışmanın analizi güçleştirebileceğini; Bondas ve Hall (2007) ise ortalama 10–12 çalışmanın meta-sentez için uygun bir sayı olduğunu ifade etmiştir (Konan vd., 2018, s. 95). Bu doğrultuda, çalışmamızda seçilen 10 araştırmanın meta-senteze dâhil edilmesi, hem analiz sürecinin derinliğini korumak hem de kamu yönetiminde dijitalleşme ve yapay zekâ uygulamalarının yönetsel süreçler ve örgütsel yapılar üzerindeki etkilerini bütüncül biçimde değerlendirebilmek adına yeterli ve dengeli bir örneklem oluşturmuştur.

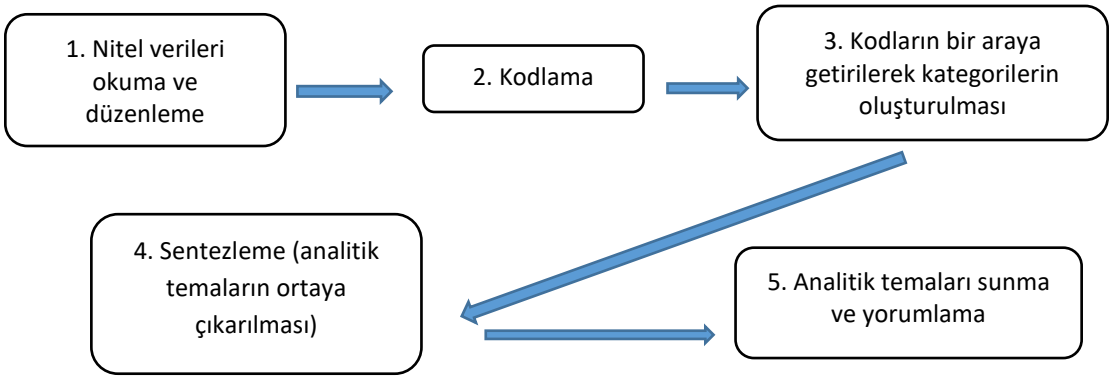
2.3. Veri Toplama Araçları

Çalışmamızda, nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmalar kapsama alınmıştır. Araştırmanın amacına uygun olarak literatür taraması yapmak için "Kamu yönetimi, yapay zekâ, risk, fırsat ve tehditler " anahtar sözcükleri kullanılmıştır. Veri tabanları olarak SAGE Journals, Web of Science, DergiPark, Google Akademik ve ResearchGate seçilmiştir. Tarama sonucunda toplam 38 yayına ulaşılmış ve her bir çalışmaya analiz sürecinde kolay referans sağlamak amacıyla Ç1, Ç2, Ç3 … Ç34 kodları verilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Meta-sentez çalışmalarında veri analizi yöntemi konusunda ortak bir görüş bulunmamakla birlikte, veri toplama ve analiz süreçleri oldukça karmaşık olabilmektedir. Birçok yazar, farklı nitel araştırma yaklaşımlarına göre değişik analiz adımları önermektedir. Araştırmamızda verilerin analizi için alan yazındaki öneriler dikkate alınarak aşağıdaki işlem basamaklar izlenmiştir:

Şekil 2.
Meta Sentez Çalışmasının İşlem Basamakları

(Kaynak: Yıldırım & Şimşek, 2008; Akt, Konan vd., 2018)

Bu meta-sentez çalışmasında veriler, kamu yönetiminde dijitalleşme ve yapay zekâ uygulamalarının ortaya çıkardığı fırsat, zorluk ve tehditleri ele alan araştırmaların sistematik incelenmesi yoluyla analiz edilmiştir. Süreç, literatürde yer alan bulguların yeniden yorumlanmasını gerektirdiğinden analitik ve yorumlayıcı bir yaklaşıma dayanmaktadır (Konan vd., 2018; Sharan B. Merriam, 2013; Akt. Polat & Ay, 2016). İlk aşamada çalışmalar açık kodlama ile analiz edilmiş; benzer kavramsal vurgular bir araya getirilerek alt temalar oluşturulmuştur. Ardından alt temalar karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiş ve araştırmanın amacı doğrultusunda ana temalar altında bütünleştirilmiştir.

3. Bulgular

Çalışmanın amacı doğrultusunda değerlendirmeye alınan araştırmalar, meta-sentez yönteminin sistematik aşamaları izlenerek analiz edilmiştir. Bu kapsamda öncelikle meta-senteze dâhil edilen çalışmaların bulguları ayrıntılı biçimde incelenmiş; ardından çalışmalar arası benzerlik ve farklılıklar karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Bu süreç sonucunda, ortak kavramsal vurgular bir araya getirilerek ana tema ve alt temalar oluşturulmuştur.

Elde edilen temalar, literatürde kamu yönetiminde dijitalleşme ve yapay zekâ uygulamalarına ilişkin öne çıkan fırsat, zorluk ve tehdit alanlarını ortaya koymakta; bu temalar yönetsel süreçler ve örgütsel yapılar bağlamındaki değerlendirmelere temel oluşturacak biçimde yapılandırılmıştır. Araştırmaya dâhil edilen çalışmaların temel özelliklerine ilişkin bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1.

Meta-Sentez Sürecinde Analiz Edilen Çalışmaların Temel Özellikleri

Çalışma Adı	Ana Tema	Alt Tema	Bulgular
Ç1 Kodlu Çalışma: Malawani (2025) tarafından yapılan Artificial intelligence in public administration: opportunities, challenges, and ethical considerations (Kamu yönetiminde yapay zekâ: fırsatlar, zorluklar ve etik hususlar) adlı çalışma.	Kamu yönetiminde yapay zekânın entegrasyonu bağlamında ortaya çıkan fırsatlar, zorluklar ve etik hususlar	-Yapay zekânın kamu yönetimine entegrasyonu, -Hizmet sunumu ve karar alma süreçleri, -Etik ve veri gizliliği sorunları, -Uygulama ve benimseme zorlukları	Çalışma, yapay zekâ teknolojilerinin kamu yönetiminde hizmet sunumu ve karar alma süreçlerini iyileştirme potansiyeline sahip olduğunu ancak algoritmik önyargı, veri gizliliği riskleri ve bürokratik direnç gibi zorlukların uygulamayı sınırladığını ortaya koymaktadır. Bulgular, yapay zekânın dönüştürücü etkisinin güçlü düzenleyici çerçeveler, etik ilkeler ve kapasite geliştirme gereksinimleriyle birlikte ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır.
Ç2 Kodlu Çalışma: Dei (2025) tarafından yapılan Artificial intelligence in public administration: benefits and risks (Kamu yönetiminde yapay zekâ: faydalar ve riskler) adlı çalışmada	Kamu yönetiminde yapay zekâ kullanımının sağladığı faydalar ve beraberinde getirdiği riskler	-Kamu yönetiminde yapay zekâ uygulamaları -Hizmet sunumunda etkinlik ve şeffaflık -Devlet–toplum etkileşiminde dönüşüm -Yapay zekâya ilişkin riskler ve etik hususlar	Çalışma, yapay zekânın kamu yönetiminde hizmetlerin etkinliğini, doğruluğunu ve şeffaflığını artırma potansiyeline sahip olduğunu, ancak uygulamanın toplumsal riskler ve etik sorunlar doğurabileceğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle yapay zekâ kullanımının avantajları ile risk ve etik boyutlarının birlikte değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.
Ç3 Kodlu Çalışma: Gitmez (2025) tarafından yapılan Yapay Zekâ Çağında Demokrasi: Fırsatlar ve Tehditler adlı çalışma.	Yapay zekâ ve demokratik sistemler	Yapay zekânın demokratik sistemlere etkisi- Veri mahremiyeti ve eşitsizlik riskleri- Etik ve insan haklarına dayalı demokratik model	Çalışma, yapay zekânın demokratik sistemleri hem dönüştürücü hem de tehdit edici bir güç olarak etkilediğini göstermektedir. Yapay zekâ, katılım, kapsayıcılık ve insanlık yararına olumlu sonuçlar sağlayabilirken; veri gizliliği ihlalleri, manipülasyon ve merkeziyetçi yapılar nedeniyle olumsuz etkiler de yaratabilmektedir. Sonuç olarak, yapay zekâ ile uyumlu, insan haklarına dayalı ve etik değerlerle çevrelenmiş bir demokratik modelin inşası mümkündür. Çalışma, politika yapıcılar ve araştırmacılar için disiplinlerarası bir perspektif sunmaktadır.
Ç4 Kodlu Çalışma: Serbes (2026) tarafından yapılan Yapay Zekâ Teknolojilerinin İnsan Kaynakları Yönetimine Etkisi: Fırsatlar, Zorluklar ve Tehditler adlı çalışma.	Yapay zekâ ve İnsan Kaynakları Yönetimi (İKY)	-Yapay zekâ uygulamalarının İKY süreçlerine etkisi- Fırsatlar ve verimlilik artışı- Karşılaşılan zorluklar ve tehditler	Çalışma, yapay zekânın İK departmanında işe alım, veri toplama ve analiz, performans yönetimi, iş yükünü azaltma ve işyeri verimliliğini artırma gibi süreçlerde önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Yapay zekâ uygulamaları İKY süreçlerini güçlendirirken, çeşitli veri kaynaklarının entegrasyonu ve sürekli araştırma ihtiyacı gibi zorluklar da beraberinde gelmektedir. Çalışma, İKY alanında yapay zekânın giderek artan önemini vurgulamaktadır.

Ç5 Kodlu Çalışma: Tamer vd. (2025) tarafından yürütülen Utılızıng Artıfıcıal Intellıgence As A Strategıc Rısk Management Tool For Publıc Sector Operatıons And Audıtıng Processes (Kamu Sektörü Operasyonları ve Denetim Süreçlerinde Stratejik Risk Yönetimi Aracı Olarak Yapay Zekanın Kullanımı) adlı çalışma.	Kamu yönetiminde yapay zekânın hizmet sunumu ve stratejik risk yönetimi bağlamında sunduğu imkânlar ve beraberinde getirdiği riskler	-Stratejik risk yönetimi ve denetim süreçleri -Algoritmik denetim ve düzenleyici mekanizmalar -Yapay zekâya ilişkin riskler ve hesap verebilirlik sorunları	Çalışma, yapay zekânın kamu yönetiminde hizmetlerin kapasite, kalite ve hızını artırmanın yanı sıra stratejik risk yönetimi ve denetim süreçlerinde etkin bir araç haline geldiğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, yapay zekâ uygulamalarının önyargı, şeffaflık eksikliği ve hesap verebilirlik boşlukları gibi riskler taşıdığı; bu nedenle yapay zekânın proaktif hesap verebilirlik ve sürekli denetim gerektiren çift kullanımlı bir teknoloji olarak ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır.
Ç6 Kodlu Çalışma: Aladağ (2024) tarafından yürütülen Yapay Zekânın Kurumsal Yönetişime Entegrasyonu: Fırsatlar ve Zorluklar adlı çalışma.	Yapay zekâ ve kurumsal yönetişim	-YZ'nin karar alma ve risk yönetimine etkisi- Şeffaflık ve mevzuata uyum- Etik, veri gizliliği ve algoritmik riskler	Çalışma, YZ'nin kurumsal yönetişimde karar alma süreçlerini iyileştirdiğini, risk yönetimini güçlendirdiğini, şeffaflığı artırdığını ve mevzuata uyumu kolaylaştırdığını göstermektedir. Ancak veri gizliliği, algoritmik önyargı ve etik sorumluluklar gibi zorluklar da ortaya çıkmaktadır. Etkin entegrasyon için sürekli eğitim, dijital okuryazarlık, şeffaf algoritmalar ve insan denetimi gereklidir; etik kurallar ve hesap verebilirlik mekanizmaları güvenli kullanım için önemlidir.
Ç7 Kodlu Çalışma: Kahraman (2025), tarafından yapılan Yapay Zekâ Destekli Karar Verme: Kamu Yönetiminde Fırsatlar Ve Tehditler adlı çalışma.	Kamu yönetiminde yapay zekânın karar verme süreçlerine etkisi	Yapay zekâ destekli karar alma: fırsatlar ve tehditler	Bu çalışma, yapay zekânın kamu yönetiminde karar alma süreçlerine veri analizi, hız ve alternatif senaryo üretimi gibi alanlarda önemli katkılar sunduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, etik sorunlar, insan faktörünün dışlanması, tarafsızlık ve veri mahremiyeti gibi risklerin karar kalitesini olumsuz etkileyebileceği vurgulanmaktadır. Çalışma, yapay zekânın karar süreçlerinde danışman niteliğinde bir araç olarak değerlendirilmesi ve insan merkezli, etik temelli hibrit modellerle bütünleştirilmesi gerektiğini belirtmektedir.
Ç8 Kodlu Çalışma: Kayan ve Mardinli (2025) tarafından yürütülen Kamu Yönetiminde Yapay Zekâ Kullanımı: Fırsatlar, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri adlı çalışma	Kamu yönetiminde yapay zekâ teknolojilerinin entegrasyonu	Yapay zekânın sunduğu avantajlar ve karşılaşılan sorunlar	Bu çalışma, yapay zekâ teknolojilerinin kamu yönetiminde hizmet sunumu, örgütlenme ve işleyiş anlayışını önemli ölçüde etkilediğini ortaya koymaktadır. Yapay zekânın karar kalitesini ve hizmet verimliliğini artırdığı, insan kaynaklı hataları azalttığı ve operasyonel süreçleri basitleştirdiği belirtilmektedir. Bununla birlikte, yapay zekâ entegrasyonunun çeşitli sorunları da beraberinde getirdiği; ancak bu sorunlara yönelik çözüm önerilerinin uygulanması hâlinde kamu yönetimine önemli katkılar sunabileceği vurgulanmaktadır.
Ç9 Kodlu Çalışma: Taner (2025) tarafından yapılan An Analysis of the Impact and Reflection of Artificial Intelligence on Public Administration (Yapay Zekânın Kamu Yönetimi Üzerindeki Etkisi ve Yansımalarının Analizi) adlı çalışma	Dijital çağda kamu yönetiminde yapay zekânın etkileri	Yapay zekânın kamu hizmetlerinde kalite, verimlilik ve etkinlik üzerindeki rolü	Bu çalışma dijital çağ yaklaşımı çerçevesinde yapay zekânın kamu yönetiminde hizmet kalitesi, verimlilik ve etkinliği artırma potansiyeline sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Uzun vadede güvenlik sorunları yaratabileceği belirtilmekle birlikte, teknolojik gelişmelerin sürekliliği nedeniyle yapay zekânın kamu hizmetlerinde önemli avantajlar sunduğu ve teknolojiyi takip eden ülkeler için kamu yönetiminde yapay zekâ kullanımının gerekli hâle geldiği vurgulanmaktadır.

Ç10 Kodlu Çalışma: Banazılı (2025) tarafından yürütülen Yapay Zekânın Kamu Yönetiminde Kullanımı Üzerine Nitel Bir İnceleme: Faydalar, Riskler Ve Türk Kamu Yönetimi Bağlamında Çıkarımlar adlı çalışma	Kamu yönetiminde yapay zekânın uygulanması: faydalar ve riskler	Yapay zekânın kamu hizmetleri ve devlet–toplum etkileşimi üzerindeki etkisi	Çalışma, yapay zekânın kamu yönetiminde idari hizmetlerin verimliliğini, doğruluğunu ve şeffaflığını artırma potansiyeline sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Yapay zekânın hızlı veri işleme ve öğrenme kapasitesi sayesinde kamu hizmetlerine yönelik talebin öngörülebileceği ve devlet–toplum etkileşiminin olumlu yönde değişebileceği belirtilmektedir. Bununla birlikte, yapay zekâ uygulamalarının toplumsal riskler barındırdığı; bu nedenle kamu yönetiminde yapay zekânın fayda ve risklerinin birlikte ele alınarak politika yapıcılar için yol gösterici çıkarımlar üretilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Tablo 1'de sunulan çalışmaların bulguları karşılaştırmalı olarak analiz edildiğinde, yapay zekânın kamu yönetiminde üç temel düzlemde ele alındığını ortaya koymaktadır: işlevsel teknoloji olarak hizmet sunumu, karar alma ve performans iyileştirme fırsatları sağlamakta; örgütsel dönüşüm unsuru olarak kurumsal yapıları, iş akışlarını ve yönetsel rolleri yeniden şekillendirmekte; stratejik ve etik aktör olarak ise risk yönetimi, hesap verebilirlik, etik uyum ve toplumsal güven ile ilgili fırsatlar ve zorluklar yaratmaktadır.

4. Sonuç ve Öneriler

Bu meta-sentez çalışması kapsamında incelenen araştırmalar (Ç1–Ç10), kamu yönetiminde yapay zekâ kullanımının yönetsel ve örgütsel düzeyde çok katmanlı bir dönüşüm yarattığını ortaya koymaktadır. Ancak bu dönüşüm, doğrusal bir ilerleme sürecinden ziyade, fırsatlar ile risklerin eş zamanlı olarak ortaya çıktığı ikili bir yapı sergilemektedir.

Çalışmaların önemli bir bölümü (Ç1, Ç2, Ç8, Ç9, Ç10), yapay zekânın kamu yönetiminde verimlilik, hizmet kalitesi ve karar alma kapasitesini artıran bir "yönetsel güçlendirici" rol üstlendiği konusunda birleşmektedir. Bu çerçevede yapay zekâ, özellikle veri işleme ve analiz kapasitesi sayesinde kamu kurumlarında daha hızlı, isabetli ve öngörülebilir kararların alınmasına katkı sağlamaktadır (Ç7). Benzer şekilde insan kaynakları yönetimi ve denetim süreçlerinde sağladığı otomasyon ve analiz imkânları, örgütsel performansı artıran yapısal bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Ç4, Ç5).

Bununla birlikte meta-sentez bulguları, söz konusu dönüşümün aynı zamanda önemli yönetsel kırılganlıklar ve örgütsel riskler ürettiğini göstermektedir. Özellikle algoritmik önyargı, veri gizliliği ihlalleri ve şeffaflık eksikliği gibi sorunların birçok çalışmada tekrar ettiği görülmektedir (Ç1, Ç2, Ç5, Ç6, Ç7). Bu durum, yapay zekânın kamu yönetiminde yalnızca teknik bir araç değil, aynı zamanda etik ve politik sonuçlar doğuran bir yönetişim meselesi olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim demokratik değerler, insan hakları ve toplumsal eşitlik üzerindeki potansiyel etkiler de bu teknolojinin daha geniş bir normatif çerçevede ele alınması gerektiğini göstermektedir (Ç3).

Örgütsel perspektiften bakıldığında ise çalışmalar (Ç1, Ç6, Ç8), yapay zekâ entegrasyonunun önündeki en önemli engellerin teknik yetersizliklerden çok kurumsal uyum, insan kaynağı ve örgütsel direnç ile ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda yapay zekâ uygulamalarının başarısı, yalnızca teknolojik altyapıya değil, aynı zamanda kurumların öğrenme kapasitesine, dijital yetkinliklerine ve değişim yönetimi becerilerine bağlıdır.

Bu meta-sentezin ortaya koyduğu temel sonuç, kamu yönetiminde yapay zekânın ne tamamen fırsat ne de yalnızca risk olarak değerlendirilemeyeceği; aksine, uygun yönetişim mekanizmalarıyla yönlendirildiğinde yüksek fayda üreten, ancak kontrolsüz kullanımda ciddi yönetsel ve toplumsal sorunlara yol açabilen çift yönlü bir dönüşüm aracı olduğudur. Bu nedenle yapay zekânın kamu yönetiminde etkin kullanımına yönelik

yaklaşımın, teknoloji merkezli değil; insan merkezli, etik temelli ve hesap verebilirlik odaklı bir yönetsel paradigma üzerine inşa edilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, kamu yönetiminde yapay zekâya ilişkin sürdürülebilir bir dönüşüm için; güçlü düzenleyici çerçevelerin oluşturulması, etik ilkelerin kurumsallaştırılması, insan denetiminin korunması ve örgütsel kapasitenin geliştirilmesi kritik öneme sahiptir. Bu çerçevede yapay zekâ, kamu yönetiminde karar vericilerin yerini alan bir unsurdan ziyade, onların kararlarını destekleyen ve yönetsel kapasiteyi artıran stratejik bir araç olarak konumlandırılmalıdır. Elde edilen bulgular doğrultusunda, **kamu yönetiminde yapay zekânın fırsat, zorluk ve risklerinin yönetsel ve örgütsel perspektiften değerlendirilmesi** temel alınarak aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

- Yapay Zekânın Karar ve Yönetim Süreçlerinde Kullanımı

Çalışma, yapay zekânın kamu yönetiminde karar alma ve stratejik yönetim süreçlerinde önemli bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir. Bu nedenle yapay zekâ sistemleri insan kararlarını destekleyen bir araç olarak konumlandırılmalı, tamamen otomatik uygulamalardan kaçınılmalı ve süreçler sürekli izleme, geri bildirim ve denetim mekanizmalarıyla desteklenmelidir.

- Kurumsal Kapasite ve Örgütsel Uyum

Meta-sentez bulguları, kurumsal direnç ve dijital beceri eksikliklerinin yapay zekâ entegrasyonunda önemli bir zorluk oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle kamu kurumları, esnek ve öğrenmeye açık örgütsel yapılar oluşturmalı, çalışanların dijital yetkinliklerini artıracak eğitim ve kapasite geliştirme programları uygulamalıdır.

- Etik, Adalet ve Veri Güvenliği

Yapay zekâ uygulamalarının etik ve toplumsal boyutları, çalışmada kritik bir risk alanı olarak belirlenmiştir. Bu nedenle kamu yönetiminde yapay zekâ kullanımı etik ilkelere, insan haklarına ve veri güvenliği standartlarına bağlı olarak planlanmalı, algoritmaların şeffaflığı sağlanmalı ve eşitlik ilkeleri korunmalıdır.

- Toplumsal Katılım ve Şeffaflık

Çalışma, yapay zekâ uygulamalarının toplumsal güven ve kabul açısından riskler taşıyabileceğini göstermektedir. Bu nedenle uygulamaların topluma doğru şekilde aktarılması, katılım mekanizmalarının oluşturulması ve şeffaf iletişim sağlanması büyük önem taşımaktadır. Böylece kamu güveni artırılabilir ve uygulamaların kabulü sağlanabilir.

Kaynakça

Awan, T. S., Rao, S., & Ahmed, R. M. (2025). Artificial intelligence in public administration: Challenges and opportunities for policy implementation. *Policy Research Journal, 3(5),* 100–107. https://policyrj.com/1/article/view/614

Banazılı, A. M. (2025). Yapay zekânın kamu yönetiminde kullanımı üzerine nitel bir inceleme: Faydalar, riskler ve Türk kamu yönetimi bağlamında çıkarımlar. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 34* (Uygarlığın Dönüşümü: Yapay Zekâ), 538–563. https://doi.org/10.35379/cusosbil.1691552

Dei, H. (2025). Artificial intelligence in public administration: Benefits and risks. *Management (Montevideo), 3,* 137. https://doi.org/10.62486/agma2025137

Haenlein, M., Kaplan, A., Tan, C. W., Tan, B. C. & Zhang, P. (2019). Artificial intelligence (AI) and management analytics. *Journal of Management Analytics, 6*(4), 341–343. https://doi.org/10.1080/23270012.2019.1699876

Kahraman, Ö. F. (2025). Yapay zekâ destekli karar verme: Kamu yönetiminde fırsatlar ve tehditler. In *5. Uluslararası Dijital İşletme, Yönetim ve Ekonomi Kongresi Bildiriler Kitabı* (Tarsus Üniversitesi, Tarsus, Türkiye). https://icdbme2025.tarsus.edu.tr/Files/ckFiles/icdbme2025-tarsus-edu-tr/abstracts/DGR001.pdf

Kayan, A., & Mardinli, İ. (2025). Kamu yönetiminde yapay zekâ kullanımı: Fırsatlar, karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri. *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi, 16,* 119–128. https://doi.org/10.58627/dpuiibf.1816577

Kayacı, M. (2025). Yapay zekâ teknolojisinin kamu yönetimine etkileri: Fırsatlar açısından bir değerlendirme. *Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi, 9*(1), 408–426. https://izlik.org/JA53DP72ZF

Kesgin, K. (2025). Yapay zekâ tabanlı karar destek sistemlerinde teknik, etik ve yönetişimsel yaklaşımlar: Çok sektörlü bir derleme çalışması. *International Journal of Management Information Systems and Computer Science, 9*(1), 29–48. https://doi.org/10.33461/uybisbbd.1691218

Konan, N., Çelik, O. T. & Çetin, R. B. (2018). Türkiye'de okul yöneticisi görevlendirme sorunu: Bir meta sentez çalışması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 44*, 92–113. https://doi.org/10.9779/PUJE.2018.208

Malawani, A. (2025). Kamu yönetiminde yapay zekâ: Fırsatlar, zorluklar ve etik hususlar. *Otoritas: Jurnal Ilmu Pemerintahan, 15*(1), 205–221. https://doi.org/10.26618/ojip.v15i1.17387

Polat, S. & Ay, O. (2016). Meta-sentez: Kavramsal bir çözümleme. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi, 4*(1), 52–64. https://izlik.org/JA59BT72LL

Soner, M. & Karabacak, H. (2025). Yapay zekâ perspektifinden stratejik yönetim araçlarının kurumsal risk yönetimindeki rolü: Bir model önerisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 35*(2), 625–641. https://doi.org/10.18069/firatsbed.1582446

Tamer, O. Ü., McDonald, B. D., Hemici, F., & Kontogeorga, G. (2025). Utilizing artificial intelligence as a strategic risk management tool for public sector operations and auditing processes. *TCA Journal (Sayıştay Dergisi), 36*(139), 659–680. https://doi.org/10.52836/sayistay.1819606

Taner, D. (2025). An analysis of the impact and reflection of artificial intelligence on public administration. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 26*(4), 838–858. https://doi.org/10.37880/cumuiibf.1751812

Vatamanu, A. F., & Tofan, M. (2025). Integrating artificial intelligence into public administration: Challenges and vulnerabilities. *Administrative Sciences, 15*(4), 149. https://doi.org/10.3390/admsci15040149

Wuttke, A., Rauchfleisch, A., & Jungherr, A. (2025, May). Artificial intelligence in government: Why people feel they lose control. *arXiv.* https://doi.org/10.48550/arXiv.2505.01085

Türkiye'de Siber Güvenlik Politikasının Evrimi: Ulusal Siber Güvenlik Strateji Belgeleri Üzerine Bir İnceleme

The Evolution of Cyber Security Policy in Turkey: An Analysis of National Cyber Security Strategy Documents

Muhammed Enes KAN[1], Eda MERT[2]

Öz

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin 2013 yılından bugüne kadar yayımladığı Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve Eylem Planlarını sistematik biçimde incelemek ve bu belgelerde meydana gelen kavramsal ve stratejik dönüşümleri ortaya koymaktır. Araştırma, her dönemin bir öncekine kıyasla hangi özgün katkıları sunduğunu, belgeler arasındaki ilişkinin doğrusal bir ilerlemeyi mi yoksa keskin kopuşları mı yansıttığını ve bu belgelerin bütünü itibarıyla Türkiye'nin siber güvenlik alanındaki politika olgunlaşmasının nasıl bir seyir gösterdiğini sorgulamaktadır. Çalışmanın verileri doküman incelemesi yöntemiyle elde edilmiş olup, analizler ise nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan bir analiz yöntemi olan içerik analizi yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Çalışma, Türkiye'nin siber güvenlik politikasının teknik bir alandan, ekosistem ve uluslararası aktörlüğe evrilişini, kapsamının kamu kurumlarından toplumun tüm kesimlerine genişlemesini ve katılımcı süreçlerin giderek daha kapsayıcı hale gelmesini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Politikası, Siber Güvenlik, Güvenlik Stratejisi, Güvenlik Politikası, Stratejik Yönetim.

JEL Kodları: H11, H83,O38

Abstract

The aim of this study is to systematically examine the National Cyber Security Strategies and Action Plans published by Turkey from 2013 to the present day, and to highlight the conceptual and strategic shifts that have occurred within these documents. The research examines what unique contributions each period has made compared to the previous one, whether the relationship between the documents reflects a linear progression or abrupt breaks, and the trajectory of Turkey's policy maturation in the field of cyber security when viewed as a whole. The data for this study was obtained through document analysis, whilst the analyses were conducted using content analysis, a method frequently employed in qualitative research. The study highlights the evolution of Turkey's cybersecurity policy from a technical field towards an ecosystem and international actor role, the expansion of its scope from public institutions to all sectors of society, and the increasingly inclusive nature of participatory processes.

Keywords: Public Policy, Cyber Security, Security Strategy, Security Policy, Strategic Management

JEL Codes: H11, H83,O38

1. Giriş

Tüm dünyada çığır açan teknolojik gelişmelerle birlikte her alanda hızlı bir dijital dönüşüm yaşanmaya başlamıştır. Dijital dönüşüm, büyük veri, yapay zeka, bulut teknolojisi, nesnelerin interneti gibi teknolojilerle kurumsal süreçlere ve ekonomilere entegre edilerek çeşitli avantajlar sağlanmaktadır (Kaya, 2024). Bu hızlı dijital dönüşüm elbette kamu sektörüne de yansımış, kamu hizmetlerinin sunumunda etkinlik, verimlilik ve vatandaş memnuniyetini sağlayabilmek adına dijitalleşme kaçınılmaz hale gelmiştir. İlk gelişmeler olarak kamu kurumlarının çeşitli araçlarla (internet, mobil cihazlar ve sosyal medya) vatandaşları bilgilendirmesi noktasında görülmeye başlamıştır. Vatandaşların daha önce bizzat kamu kurumlarına giderek aldığı adli sicil kaydı, mezuniyet belgesi, nüfus örneği, vergi ödeme gibi birçok hizmet, artık evlerinde bilgisayar başında tek

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Ulaştırma Hizmetleri Bölümü, meneskan@bayburt.edu.tr ORCID: 0000-0002-9786-9858
[2] Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Artvin Meslek Yüksekokulu, Hukuk Bölümü, edamert@artvin.edu.tr ORCID: 0000-0001-9079-7786

bir tuşla alınabilir hizmetler haline gelmiştir (Göçoğlu, 2020). Kamu hizmetlerinin sunumunda dijitalleşmenin en somut hali e-devlet uygulamalarında ortaya konmuştur. E-devlet uygulaması ile birlikte vatandaş talep ettiği hizmeti kurum ya da idareden değil, bilgi sistemlerinden faydalanarak elde etmektedir. Böylelikle vatandaşın kuruma bizzat başvurma zorunluluğu ortadan kalkarken, kurumsal bir aracı ya da muhatap olmadan bilgiye erişim, bürokratik işlemlerin azalması, zaman ve maliyet tasarrufu sağlanmış olmaktadır (Mecek, 2017). Ayrıca, kamu yönetimindeki bu dijital dönüşüm ve yeni hizmet anlayışı toplumun ihtiyaçlarına hızla cevap verebilen, şeffaf, katılımcı bir ortam sunmaktadır. Ancak bu süreç aynı zamanda bazı güvenlik açıklarını da beraberinde getirmektedir (Uslu, 2023). Kamu sektörünün hızlı dijital dönüşümü verimliliği artırırken, aynı zamanda kamu güvenini, hizmet sürekliliğini ve ulusal güvenliği tehlikeye atan siber tehditler için de risk alanını genişletmektedir (AbdulKareem & Oladimeji, 2024).

İnternet kullanımının ve dijitalleşmenin artmasıyla birlikte artan siber tehditlerden sadece bireysel kullanıcılar ve şirketler etkilenmemiş, ulusal güvenlik de ciddi endişe kaynağı oluşturmuştur. Devletlerin temel kamu hizmetleri, e- devlet uygulamaları siber suçlular için cazip hale gelmiştir (Mishra vd., 2022). Siber güvenlikle ilgili son raporlar, kamu yönetiminin yıkıcı siber girişimlere maruz kalan en önemli sektörler arasında olduğunu göstermektedir (Wirtz,& Weyerer, 2017). Siber güvenlik, alışılmış askeri, kurumsal veya bireysel güvenlik tanımlarına sığmayan bir yapıdadır. Öyle ki, sıradan bir öğrencinin kişisel bilgisayarı hacklenip devletin en kritik askeri sistemlerine saldırmak için kullanılabilir. Bu tür çok katmanlı olaylar, yerel güvenlik güçleriyle askeri siber operasyon birimlerinin entegre çalışmasını gerektirir. İşin en zor ve karmaşık yanı ise, siber dünyada fiziksel sınırların bulunmamasıdır (Harknett & Stever, 2011).

Kamu kurumlarının ellerinde bulunan kişisel verilerin değeri, onları siber suçluların hedefi haline getirirken; siber saldırıların sonuçlarının büyük kayıplara sebep olduğu ifade edilebilir. Son derece yıkıcı veri kaybı ve fikri mülkiyet hırsızlığı gibi durumlar meydana gelebilir (Gajli, 2016). Buradan çıkarılacak sonuç, kamuda siber güvenliğin idaresi; risk yönetimini, kurumsal şeffaflığı ve etik gözetimi bünyesinde barındıran kapsayıcı bir stratejiyi zorunlu kılmaktadır. Politika yapıcılar, başarılı yönetim yapıları, teknolojik gelişmelere ayak uydurma isteği ile hukuka uygunluk, adalet ve toplumsal faydayı güvence altına alma görevini birbiriyle uyumlu hale getirmek zorundadır (Bokhari vd., 2026).

Siber güvenlik tehditleri ve açıkları, vatandaşların yeni teknolojilere, hükümetlere olan güvenini zedelerken; dijital hizmetlerin geliştirilmesinde ise gecikmelere sebep olmaktadır. Sonuç itibari ile hükümetlerin siber suçlarla ve tehditlerle başa çıkabilecek politikalar üretmeleri elzem bir mesele haline gelmektedir (Gül, 2018). Bilgi güvenliği artık giderek artan bir şekilde ulusal güvenlik meselesi olarak görülmektedir (Moore, 2010). İnternet tabanlı teknolojilerin kamu politikalarının yürütülmesindeki önemi göz önüne alındığında, ülkemizin siber güvenlik stratejisi ve bu konuda oluşturacağı kamu politikaları çalışmamızın çıkış noktasını oluşturmuştur. Kamu hizmetlerinin sürekliliğinin sağlanması ve ulusal siber güvenliği tehlikeye atan durumlarla mücadele etme ihtiyacı ülkemizin bu konuda bir an önce önlem almasını gerektirirken, geliştirilecek siber güvenlik politikalarının neler olacağı ve bu konuda nasıl bir yol izleneceği sorularının cevaplanmasını da zorunlu kılmıştır.

Çalışmamız günümüzde siber güvenliğin sağlanmasının ülkeler için öneminden yola çıkarak, Türkiye'nin siber güvenlik politikalarının nasıl belirlendiği ve siber güvenlik politikalarını üretme sürecinin nasıl ilerlediğine odaklanmıştır. Bu kapsamda çalışma, politika sürecini analiz edebilmek adına 2013-2014, 2016-2019, 2020-2023 ve 2024-2028 yıllarında yayınlanan Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve Eylem Planlarını analiz ederek, ülkemizin siber güvenlik politikasının ilerleme aşamalarını ortaya koymakta ve üretilen siber güvenlik politikalarında gelinen son noktayı göstermektedir.

2. Çalışmanın Amacı, Önemi ve Yöntemi

Türkiye, 2013 yılından itibaren dört dönemlik ardışık ulusal siber güvenlik stratejileri ve eylem planları yayımlayarak bu alanda sistematik ve kurumsal bir politika geliştirme sürecini başlatmıştır. Bu çalışma, 2013-2014, 2016-2019, 2020-2023 ve 2024-2028 dönemlerini kapsayan Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve Eylem Planlarını bütüncül bir bakış açısıyla ele almakta, her dönemin kendi içindeki önceliklerini, kavramsal çerçevesini ve stratejik tercihlerini analiz ederken, aynı zamanda dönemler arasındaki dönüşümü ve birikimsel ilerlemeyi ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın temel araştırma sorusu, Türkiye'nin siber güvenlik politikasının on yılı aşkın süreçte nasıl bir kavramsal ve stratejik dönüşüm geçirdiği, her dönemin bir öncekine kıyasla hangi özgün katkıları ürettiği ve bu belgelerin bütünü itibarıyla nasıl bir politika öğrenme sürecine işaret ettiği üzerine kuruludur. Belgelerin doğrusal bir ilerlemeyi mi yoksa dönemsel kopuşları mı temsil ettiği sorusu da çalışmanın odağında yer almaktadır.

Siber güvenlik politikalarının belirli bir ülke örneği üzerinden uzun soluklu ve karşılaştırmalı biçimde incelenmesinin, hem ulusal politika yapım süreçlerinin anlaşılmasına hem de uluslararası literatürdeki karşılaştırmalı siber politika çalışmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmada veri toplama yöntemi olarak doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, çalışmanın veri setini oluşturan dokümanların toplanması incelenmesi ve sorgulanması olarak tanımlanmaktadır (Bowen, 2009). 2013-2014, 2016-2019, 2020-2023 ve 2024-2028 dönemlerine ait dört ulusal siber güvenlik stratejisi ve eylem planı çalışmanın veri setini oluşturmuştur. Veriler T.C. Ulaştırma ve Alt Yapı Bakanlığı strateji ve eylem planları sayfasından elde edilmiştir (Ulaştırma ve Alt Yapı Bakanlığı, 2026). Söz konusu belgeler, nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan bir analiz yöntemi olan içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. İçerik analizi, bir metindeki belirli kavram, tema ve anlamların belli bir sistematik içinde tanımlanması, sınıflandırılması ve yorumlanmasını sağlayan bir analiz tekniğidir (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Her strateji belgesi, misyon, vizyon, temel ilkeler, risk analizi, stratejik amaçlar ve eylem yapısı boyutlarıyla ayrı ayrı incelenmiş, ardından tüm dönemler karşılaştırmalı bir perspektiften değerlendirilmiştir. Analiz sürecinde her dönemin kavramsal genişlemesi, kapsam değişiklikleri, hazırlık süreçlerinin niteliği ve eylem planlarının yapısal özellikleri sistematik biçimde ele alınmıştır.

3. Bulgular

3.1. Türkiye Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve 2013-2014 Eylem Planı

Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve 2013-2014 Eylem Planında atılan ilk adım, "*11/6/2012 tarihli ve 2012/3842 sayılı Ulusal Siber Güvenlik Çalışmalarının Yürütülmesi, Yönetilmesi ve Koordinasyonuna İlişkin Karar, 20/10/2012 tarihli ve 28447 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak*" Siber güvenlikle ilgili önlemleri belirlemek, plan ve standartları onaylamak ve koordinasyonu sağlamak amacıyla Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanı başkanlığında bir kurul oluşturulmasıdır. Belgede eylem planının amacının; kamu hizmetlerinin dijital güvenliğini sağlamayı, kritik altyapıları koruma altına almayı ve siber olaylara müdahale ile adli süreçlerin etkinliğini artıracak stratejik bir kurumsal altyapı oluşturmak olduğu belirtilmiştir. Eylem planında, siber güvenlik riskleri ve siber güvenlik ilkelerine yer verilirken; eylem planının kamu ve özel sektörden gelen talepler doğrultusunda iki yılda bir güncellenmesi kararlaştırılmıştır.

2013-2014 döneminde ulusal siber güvenliğin sağlanması için ilk olarak mevzuat eksikliğinin giderilmesi gerektiği kanaatine varılmıştır. Bu konudaki düzenlemelerin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi ve kavram karmaşasının önüne geçebilmek için bir siber güvenlik terimleri sözlüğü hazırlanması ihtiyacı doğmuştur. Adli süreçlere yardımcı olacak şekilde siber saldırılarda zarar gören tarafların haklarının uluslararası hukuk çerçevesinde korunabilmesi için saldırı kaynağının tespiti ve zararın boyutlarının anlaşılabilmesini sağlayan günün teknolojisine uygun kayıt mekanizmalarının temin edilmesi ikinci stratejik eylem olarak belirlenmiştir.

Siber güvenliğin daha etkili ve kurumsal bir şekilde hareket edebilmesi için de önemli bir adım olan, 7/24 esasına göre çalışacak Ulusal Siber Olaylara Müdahale Merkezi (USOM) kurulması ve bu merkeze bağlı sektörel/kurumsal Siber Olaylara Müdahale Ekipleri (SOME) oluşturulması kararlaştırılmıştır. USOM ve SOME'ler siber olaylara müdahale ederken adli ve kolluk makamlarıyla işbirliği halinde hareket ederken, USOM ise ulusal olarak diğer ülkelerin eşdeğer makamları ve uluslararası kuruluşlar ile yakın işbirliği içerisinde olacaktır.

Diğer bir stratejik eylem ulusal siber güvenlik altyapısının güçlendirilmesine yönelik önlemlerin alınması olmuştur. Tüm kurumların siber güvenliklerini destekleyecek orta ve uzun vadeli projelerin geliştirilmesi desteklenecektir. Bu doğrultuda kritik altyapılara ait bilişim sistemleri, kritik seviyeleri, birbirleri ile ilişkileri ve sorumlularının belirlenmesi, kurumlardaki üst düzey yöneticiler de dâhil olmak üzere tüm çalışanların siber güvenlik konusunda eğitilmesi ve yetkinlik düzeyinin artırılması konusunda tedbirler alınması öngörülmüştür.

2013-2014 Siber Güvenlik Strateji ve Eylem Planı'nda, Siber güvenlik alanında planlanan çalışmaların ve geliştirilmesi planlanan yapının nihayete ulaşabilmesi için öncelikle bu alanda yetişmiş yeterli ve yetkin insan kaynağına olan ihtiyaç, üzerinde durulan önemli konulardan biridir. Bu kapsamda; ilk, orta, lise, yaygın eğitim ve yükseköğretimde siber güvenlik konusunun yer alması için gerekli düzenlemelerin yapılması için çalışmalar başlatılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca, vatandaşların siber güvenlik konusunda bilinçlendirilmesi ve geliştirilmesi için tüm vatandaşlara yönelik bir eğitim platformunun oluşturulması gündeme alınmıştır.

Tüm kurum ve kuruluşlarda yerli teknolojilerin geliştirilmesi ve kullanılması konusu 2013-2014 Siber Güvenlik Strateji ve Eylem Planı'nın değindiği bir diğer konudur. Ülkemizin bu alandaki alt yapısının ve ürünlerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca ulusal güvenlikten sorumlu kurumlarımızın ulusal ve uluslararası siber ortamlarda faaliyet gösterebilecek şekilde görev alanlarının düzenlenmesi için çalışmaların yapılması öngörülmüştür.

Eylem planı incelendiğinde, ulusal siber güvenliğin planda belirlenen ilkeler çerçevesinde ilerlemesine yönelik olarak eylemler ve alt eylemler belirlenmiştir. Bu eylemler yukarıda belirtilen stratejiler ışığında gruplandırılmış ve eylemlerden sorumlu olan kurum ya da kuruluşlar tespit edilmiştir. Kurum ve kuruluşların eylemlerin gerçekleştirilebilmesi için işbirliği halinde hareket etmesi önerilmiş, eylemlerin bir kısmı için bitirilme tarihi belirlenirken, bir kısmı için ise periyodik tekrar öngörülmüştür. 2013-2014 döneminde gerçekleştirilmesi planlanan 29 eylem göze çarpmaktadır. Ulusal siber güvenlik altyapısının güçlendirilmesi stratejisi kapsamında gerçekleştirilmesi planlanan eylemler 14 başlıkta toplanmıştır. 14 başlık altında toplanan bu eylemler alt eylemlere ayrılmış, görevli ve ilişkili kurumlarla eşleştirilmiştir. Ulusal siber güvenlik altyapısının güçlendirilmesi başlığı en fazla eylemin planlandığı başlık olma özelliğini taşımaktadır.

Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve 2013-2014 Eylem Planında yer verilen eylemler ve alt eylemler incelendiğinde; bütüncül bir yaklaşım sergilenmeye çalışıldığı görülmüştür. Siber güvenlik sadece teknik bir konu olarak ele alınmamış, hukuki, idari, ekonomik, politik ve sosyal boyutlarıyla bir bütün olarak ele alınmıştır. Siber güvenlik meselesinin riskleri değerlendirerek risk yönetimi mantığıyla etkin ve sürekli iyileştirme çabasının olduğu görülmüştür. Siber güvenlik konusunun tarafları belirlenerek, çok paydaşlı bir işbirliği ile kamu, özel sektör, üniversiteler, sivil toplum örgütleri ve uluslararası kuruluşların süreçteki rollerinin öneminin planda vurgulanmaya çalışıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca siber güvenlik sistemlerinde yerli yazılım ve donanımların kullanımının artırılması ve bu yönde yeni yerli sistemlerin geliştirilmesinin önemine öncelikli bir strateji olarak yer verilmiştir. Tüm siber güvenlik faaliyetlerinde hukukun üstünlüğü, ifade özgürlüğü ve kişisel mahremiyetin korunması temel prensip olarak kabul edilmiştir. Siber süreçlerde şeffaflık, hesap verebilirlik ve etil ilkelerin desteklenmesinin önemi vurgulanmıştır.

3.2. Türkiye 2016-2019 Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi

2013-2014 eylem planında yer alan sorumlu ve ilgili kurumlarla 10 Mart - 7 Nisan 2015 tarihlerinde 7 adet değerlendirme toplantısı yapılarak, bir önceki planda yer alan eylemlerin ne derecede gerçekleştirildiği ve geleceğe dönük gerçekleştirilmesi beklenen faaliyetler belirlenmiş ve kaydedilmiştir. Toplantıların ardından 73 kurum ve kuruluştan toplam 126 uzmanın katılımı ile ilk defa Ortak Akıl Platformu gerçekleştirilmiştir. Bu platformda Türkiye'nin siber güvenlik konusunda stratejik amaçları ve planı belirlenmiştir. "2016-2019 Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve Eylem Planı" paydaş katılımlarının yanı sıra ABD, Avrupa ve Uzak Doğu ülkelerinin stratejik yaklaşımlarının incelendiği kapsamlı bir karşılaştırmalı analiz neticesinde oluşturulmuştur.

2016-2019 Ulusal Siber Güvenlik Strateji belgesinde ilk defa misyon ve vizyon ifadelerine yer verilmiştir.

Misyon, "*Ulusal siber güvenliğin sağlanması amacıyla, etkin ve sürdürülebilir politikaları belirlemek, koordinasyonu sağlamak ve uygulanmasını gerçekleştirmektir"* olarak belirlenirken; vizyonu ise "*Toplumun refahı ve güvenliği ile ülke ekonomisinin büyümesine ve verimliliğine katkı sağlamak üzere bilgi ve iletişim teknolojilerinden en etkin şekilde faydalanılabilmesi için, siber güvenlikle ilgili tüm paydaşların işbirliği içinde siber uzaydaki riskleri yetkin bir biçimde yönettikleri, siber güvenlik alanında uluslararası rekabet gücüne sahip bir ekosistemin oluşmasıdır*" şeklinde belirtilmiştir.

Ayrıca belgede "Dünyada Siber Güvenlik Stratejileri ve Eylem Planları" şeklinde ayrı bir başlık oluşturularak diğer ülkelerdeki riskler ve ilkeler değerlendirilmiştir. Belgedeki bir diğer yenilik Siber Güvenlik Kuruluna Üye Kurumlar, Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar ve Sektörel SOME Listesine yer verilmesi olmuştur. 2016- 2019 dönemi için 18 adet stratejik siber güvenlik amaç ve eylemi belirlenmiştir. Bu eylemlerin bir önceki dönemle benzer özellikler taşıdığı görülmüştür. Ulusal kritik alt yapı envanterinin oluşturulması, siber güvenlik alanında uluslararası standartlara uygun mevzuatın oluşturulması, bu alanda yetkin personellerin yetiştirilmesi, toplumun farkındalığının artırılması önceki dönemle benzer amaçlara hizmet eden eylemlerden bazılarıdır. Bunların yanı sıra, Kurumsal ve Sektörel SOME'lerin (Siber Olaylara Müdahale Ekibi) etkinliğinin arttırılması için gerekli tüm düzenlemelerin yapılması, siber güvenlik koordinasyonu için güçlü merkezi bir kamu otoritesinin oluşturulması, güvenli yazılım geliştirme kültürünün oluşturulması, siber güvenlikte dışa bağımlılık yerine yerli ürünler geliştirilmesine odaklanmak, tehditleri önceden bertaraf edecek proaktif sistemlerin geliştirilmesinin sağlanması diğer eylemler arasında yer almaktadır.

2016- 2019 döneminde gerçekleştirilmesi planlanan stratejik eylemler ise;

- Siber Savunmanın Güçlendirilmesi ve Kritik Altyapıların Korunması
- Siber Suçlarla Mücadele
- Farkındalık ve İnsan Kaynağı Geliştirme
- Siber Güvenlik Ekosisteminin Geliştirilmesi
- Siber Güvenliğin Milli Güvenliğe Entegrasyonu başlıklarında toplanmıştır.

3.3.Türkiye Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve 2020-2023 Eylem Planı

Türkiye'nin siber güvenlik konusunda üçüncü kuşak politika belgesi olan Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve Eylem Planı 2020-2023, önceki iki dönemin birikimi üzerine inşa edilmiştir. Bu planda geçmiş dönemlerin birikiminin hem kapsam hem de derinlik bakımından ileri taşınması amaçlanmıştır. Belge, hem kurumsal olgunlaşmanın hem de hızla dönüşen tehdit ortamının izlerini taşımaktadır. Eylem planı Türkiye'nin siber güvenliği, ulusal ekonomik kalkınmanın ve uluslararası prestijin de bir bileşeni olarak konumlandırıldığını açıkça ortaya koymaktadır.

Belgenin tarihsel bağlamı son derece dikkat çekicidir. 2019 yılı sonu itibarıyla dünyada 4,1 milyar internet kullanıcısına ulaşıldığı, Türkiye'de ise 2008'de yaklaşık 6 milyon olan genişbant internet abone sayısının 2020 yılının ikinci çeyreğinde 78,4 milyona yükseldiği ve 16-74 yaş grubunda internet kullanım oranının yüzde 79

seviyesine ulaştığı vurgulanmaktadır. Bu sayısal tablo, internet kullanımının yarattığı fırsatları kadar tehditlerin de ne denli yaygınlaştığını somutlaştırmaktadır. Belge, dijitalleşmenin sıradan bir teknolojik dönüşüm olmadığını, ekonomik ve toplumsal yaşamın yeniden biçimlendiği köklü bir süreç olduğunu kabul etmektedir. Bu çerçevede devletin bu süreci güvenli biçimde yönetmesini öncelikli görevleri arasında saymaktadır. Nitekim COVID-19 pandemisinin siber güvenlik boyutu da belgede ayrıca ele alınmaktadır. Uzaktan çalışmanın ve çevrimiçi eğitimin yaygınlaşmasıyla birlikte oltalama saldırılarının, fidye yazılımlarının ve sağlık altyapılarını hedef alan siber tehditlerin belirgin biçimde arttığı ve bu sürecin siber güvenliğin önemini bir kez daha kanıtladığı vurgulanmaktadır. Pandemi koşullarında üretilen bir strateji belgesinin bu gerçekliği doğrudan metne yansıtmış olması, belgenin dönemsel farkındalığını göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Belgenin vizyonu ve misyonu bu dönemde çok daha iddialı ve bütüncül bir içeriğe kavuşmuştur.

Misyon; "*Siber güvenliğin milli güvenliğimizin ayrılmaz bir parçası olduğu bilinci ile kritik altyapılarımız başta olmak üzere siber uzaydaki varlıklarımızın tehditlerden korunmasına ve siber olayların muhtemel etkilerini azaltmaya yönelik çalışmaları ilgili tüm paydaşlarla koordineli olarak gerçekleştirmek*" şeklinde belirtilmiştir.

Vizyon ise ; "*Ülke ekonomisinin geliştirilmesini, toplumsal yaşamın korunmasını ve milli güvenliğin sağlanmasını desteklemek için; ülkemizde güvenli biçimde işleyen bir siber ortama sahip olmak ve siber güvenlikte uluslararası alanda marka haline gelmek*" olarak belirlenmiştir

Bu vizyon-misyon çerçevesi, Türkiye'nin siber güvenliği artık hem bir savunma meselesi hem de bir kalkınma ve prestij unsuru olarak ele aldığını açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim o dönemde uluslararası platformlarda somut bir başarı da tescillenmiştir: Uluslararası Telekomünikasyon Birliği'nin 2019 yılında açıkladığı Global Siber Güvenlik Endeksi sonuçlarına göre Türkiye, bir önceki yıla göre 23 sıra birden yükselerek dünyada 20. Avrupa'da 11. sıraya yerleşmiştir.

2020-2023 Eylem Planı hazırlık süreci de oldukça dikkat çekicidir. 19 Şubat 2020 tarihinde 67 kurumdan 127 katılımcının bir araya geldiği Hazırlık Çalıştayı düzenlenmiştir. Kamu kurumları, kritik altyapı işletmecileri, özel sektör, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşlarını temsil eden bu geniş katılımlı platformda stratejik amaçlar ve eylemler ortaklaşa şekillendirilmiştir. Bu yaklaşım, belgenin yalnızca bir üst kurul kararının ürünü olmaktan çıkıp çok paydaşlı bir müzakere sürecinin çıktısına dönüştüğünü göstermekte ve ulusal siber güvenlik yönetişiminde demokratik meşruiyet zeminini de güçlendirmektedir.

Belge 11 maddelik bir ilkeler dizisi sunmaktadır. Bu ilkeler arasında önceki dönemlerden taşınan bazı temel vurgular korunmakla birlikte, bu dönemde öne çıkan özgün ilkeler de bulunmaktadır. Kurumsal süreklilik ve sürdürülebilirlik anlayışı, dijitalleşmenin başarısı için siber güvenliğin hayati önem taşıdığının kabulü, tasarımdan son kullanıcıya uzanan tüm süreçlerde siber güvenlik kavramının gözetilmesi gerekliliği ve güçlü hukuki temeller üzerine güçlü bir siber güvenlik anlayışının inşa edilmesi bu ilkelerin belirgin olanları arasındadır. Bilmesi gereken prensibi gibi temel siber güvenlik prensiplerinin ilkeler bağlamında açıkça zikredilmesi ise teknik kültürün artık strateji diline sirayet ettiğinin bir göstergesidir.

Belgenin stratejik çerçevesi, önceki dönemin beş başlıklı yapısının yerini alan sekiz stratejik amaçla örülmüştür. Bunlar;

1. Kritik Altyapıların Korunması ve Mukavemetin Artırılması
2. Ulusal Kapasitelerin Geliştirilmesi
3. Organik Siber Güvenlik Ağı
4. Yeni Nesil Teknolojilerin Güvenliği
5. Siber Suçlarla Mücadele
6. Yerli ve Milli Teknolojilerin Geliştirilmesi ve Desteklenmesi

7. Siber Güvenliğin Milli Güvenliğe Entegrasyonu
8. Uluslararası İş Birliğinin Geliştirilmesi

Bu sekiz amacı birbirinden ayıran en önemli özellik, her birinin somut bir odak noktasına ve bağımsız bir mantığa sahip olmasıdır. Kritik altyapıların korunması ve mukavemetin artırılması başlığı, elektronik haberleşme, enerji, finans, ulaştırma, su yönetimi ve kritik kamu hizmetleri sektörlerinin siber tehditlere karşı korunmasını, uluslararası bilgi güvenliği standartlarının kamu ve özel sektörde yaygınlaştırılmasını, altyapılarda üretici bağımlılığının önüne geçilmesini, yurt içinde üretilen verilerin yurt içinde kalmasını ve acil durum hazırlık planlarının hayata geçirilmesini kapsamaktadır. "Mukavemet" kavramının bu dönemde ilk kez strateji başlığına taşınmış olması özellikle dikkat çekicidir. Bu, siber güvenlik anlayışının saldırıları önleme boyutuyla sınırlı kalmayacağını, saldırılara dayanma ve hızla toparlanma kapasitesini de kapsayacak biçimde evrildiğini göstermektedir.

Ulusal kapasitenin geliştirilmesi başlığı altında, insan kaynağı gelişimi ve toplumsal farkındalık birbirini tamamlayan iki eksen olarak ele alınmıştır. SOME'lerin olgunluk seviyelerinin ölçülmesi ve izlenmesi, sektörel ve uluslararası tatbikatların düzenlenmesi, siber güvenlik uzmanlığının mesleki bir nitelik kazanması, üniversitelerdeki programların yaygınlaştırılması ve siber suçla mücadele personelinin uzmanlaştırılması bu başlığın teknik boyutunu oluşturmaktadır. Bunun yanında aileler, çocuklar, gençler, kadınlar, yaşlılar ve engelliler gibi toplumun tüm kesimlerini kapsayan farkındalık çalışmaları bu başlığın toplumsal boyutunu meydana getirmektedir. Çocukların siber ortamda korunmasının bağımsız bir hedef olarak bu belgeye ilk kez girmiş olması, kapsamın hem genişlediğinin hem de derinleştiğinin somut bir kanıtıdır.

Organik siber güvenlik ağı, bu dönemin en özgün ve ileri görüşlü stratejik amacıdır. APT (ileri düzey kalıcı tehdit) saldırıları ve sıfırıncı gün zafiyetleri (saldırı yöntemi ortaya çıkana kadar bilinmeyen zafiyet türü) gibi ileri düzey kalıcı tehditlerin tespit edilmesinin tek bir merkezden yürütülemeyeceğini kabul eden bu yaklaşım, USOM ile kamu kurumları, özel sektör, üniversiteler ve siber güvenliğe ilgi duyan bireyler arasında 7/24 etkileşime dayanan canlı ve katılımcı bir ağ kurulmasını hedeflemektedir. Bilgi ve istihbarat paylaşımının çeşitlenerek artırılması, proaktif savunmanın pekiştirilmesi ve siber caydırıcılığın sağlanması bu ağın temel çıktıları olarak tanımlanmıştır. "Birlikte daha güçlüyüz" ifadesiyle özetlenen bu vizyon, siber güvenliğin kurumsal boyutunun yanı sıra toplumsal bir sorumluluk olarak da kavrandığını yansıtmaktadır.

Yeni nesil teknolojilerin güvenliği başlığı da bu dönemin özgün katkılarından biridir. Nesnelerin interneti, bulut bilişim, 5G ve yapay zekâ gibi teknolojilerin Türkiye'de güvenli adaptasyonunun sağlanması bu başlık altında ele alınmaktadır. Ayrıca blok zincir teknolojisinin siber güvenlik alanındaki kullanım olanakları belirlenerek bu teknolojiler temelinde yerli katma değerli ürünler geliştirilmesi amaçlanmaktadır. 2013-2014 ve 2016-2019 belgelerinde bu teknolojilere doğrudan yer verilmemiş olması, söz konusu stratejik alanın tamamen yeni bir ihtiyacı karşıladığını ortaya koymaktadır.

Yerli ve milli teknolojilerin geliştirilmesi ve desteklenmesi başlığı, önceki dönemde de var olan bir önceliğin bu dönemde çok daha sistematik ve ekonomik bir çerçeveye oturtulmuş halidir. Özel sektörün büyümesi, ihracat kapasitesinin artırılması ve yerli ürünlerin uluslararası pazarda rekabet edebilir düzeye getirilmesi bu başlığın ekonomik boyutunu oluşturmaktadır. Yabancı menşeli bilişim ürünlerinin de dahil olduğu ulusal test ve sertifikasyon mekanizmasının kurulması ise güvenlik boyutunu meydana getirmektedir. Kamu-akademi-özel sektör iş birliğinin geliştirilmesi ve KOBİ'lerin desteklenmesi ise bu alandaki ekosistem anlayışının ne kadar bütüncül düşünüldüğünü göstermektedir.

Siber güvenliğin milli güvenliğe entegrasyonu ve uluslararası iş birliğinin geliştirilmesi başlıkları, bu dönemde de stratejik çerçevenin ayrılmaz parçaları olarak yer almaktadır. Birincisi, siber savunmanın artık kara, hava, deniz ve uzay güvenliğinin yanında eşit bir ulusal güvenlik unsuru olarak konumlandırılmasını ve hibrit tehditlere karşı caydırıcılığın artırılmasını öngörmektedir. İkincisi ise siber uzayın sınır tanımayan yapısı nedeniyle ikili ve çok taraflı iş birliklerinin, ortak normların ve uluslararası standartların oluşturulmasına katkı sağlanmasını ve Türkiye'nin bu alanda söz sahibi bir aktör olarak konumunu pekiştirmesini hedeflemektedir.

Eylem planı açısından bu dönem, sayısal büyüklükleriyle de önceki dönemlerden ayrışmaktadır. Sekiz stratejik amaç çerçevesinde 40 eylem ve 75 uygulama adımı belirlenmiştir. Bu eylemlerin yürütülmesinde 14 sorumlu kamu kurumu ile 34 iş birliği yapılacak kamu kurumu görevlendirilmiştir. Bunlara ek olarak bazı uygulama adımları için tüm bakanlıklar, düzenleyici ve denetleyici kurumlar, üniversiteler ve STK'lar da paydaş olarak tanımlanmıştır. Eylem planı maddelerinin hizmete özel nitelik taşıması ve yalnızca ilgili kurumlarla paylaşılması, bu dönemde güvenlik kaygısının şeffaflık anlayışıyla dikkatli biçimde dengelendiğini göstermektedir. Belge aynı zamanda her uygulama adımı için ölçüm kriterleri belirlenerek izleme ve ölçüm mekanizmasını da açıkça tanımlamıştır. Bu, önceki dönemlerde yeterince formüle edilmemiş olan hesap verebilirlik boyutunu bu kez strateji metninin içine doğrudan dâhil etmektedir.

Sonuç olarak 2020-2023 Stratejisi, Türkiye'nin siber güvenlik politikasındaki üçüncü ve olgun dönemi temsil etmektedir. Bu belge, kurumsal altyapının kurulduğu 2013-2014 döneminin ve bu altyapının sistemleştirildiği 2016-2019 döneminin üzerine inşa edilmiştir. Bu plan siber güvenliği, ekonomik kalkınmanın, ulusal dayanıklılığın, toplumsal güvenin ve uluslararası rekabetin ayrılmaz bir bileşeni olarak ele almaktadır. Pandemi gerçekliğini, yeni nesil teknolojileri, organik ağ anlayışını ve uluslararası marka hedefini tek bir çerçevede bir araya getiren bu belge, Türkiye'nin siber güvenlik politikasının en kapsamlı ve bütüncül ifadesini oluşturmaktadır.

3.4. Türkiye Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve 2024-2028 Eylem Planı

2024-2028 Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve Eylem Planı, Türkiye'nin siber güvenlik alanındaki dördüncü kuşak strateji belgesidir ve kendisinden önceki bütün dönemlerin birikimini tamamen sahiplenerek üzerine inşa edildiği sistematik bir belgedir. 2013-2014'te altyapının kurulması, 2016-2019'da ekosistemin olgunlaştırılması ve 2020-2023'te kapasitenin genişletilmesinin ardından bu belge, Türkiye'nin siber güvenlik alanında artık bir kurucu ve takipçi konumundan uluslararası ölçekte tanınan ve yön veren bir aktör konumuna geçme iddiasını stratejik çerçeveye oturtmaktadır. Belge bu iddiayı yalnızca söylem düzeyinde değil, somut verilerle de desteklemektedir. Bu somut verilerin başında Uluslararası Telekomünikasyon Birliği'nin Global Siber Güvenlik Endeksi'nde Türkiye'nin yükselişidir. Türkiye 2017'deki 43. sıradan 2020 itibarıyla dünya genelinde 11. ve Avrupa'da 6. sıraya yükselmiştir.

Belge, insan, savunma, caydırıcılık ve iş birliği olmak üzere dört temayı merkeze alarak hazırlanmıştır. Bu temalar, önceki planlarda biraz daha dağınık biçimde ele alınan öncelikleri kavramsal bir çatı altında bir araya getirmekte ve stratejik tutarlılığı güvence altına almaktadır. Söz konusu tematik yapı, Türkiye Yüzyılı vizyonu ve 12. Kalkınma Planı ile ilişkilendirilmiştir. Buna göre siber güvenlik ulusal kalkınma ve büyüme hedeflerinin ayrılmaz bir bileşeni olarak tanımlanmıştır.

Belgenin kurumsal çerçevesi incelendiğinde, önceki dönemlere kıyasla daha geniş ve çok katmanlı bir yönetişim yapısının söz konusu olduğu görülmektedir. 5809 sayılı Elektronik Haberleşme Kanunu kapsamında Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı ana koordinasyon ve strateji geliştirme otoritesi olma işlevini sürdürmektedir. Buna ek olarak 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Cumhurbaşkanı'na bağlı Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu'na siber güvenliğe ilişkin politika ve strateji önerileri geliştirme görevi verilmiş, Dijital Dönüşüm Ofisi'ne bilgi ve siber güvenliğin artırılmasına yönelik proje geliştirme sorumluluğu tanımlanmış, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'na ise yapay zeka, büyük veri ve siber güvenlik gibi kritik alanlarda Ar-Ge ve üretim yetkinliklerinin artırılmasına dönük politika ve strateji üretme görevi yüklenmiştir. Bu çok aktörlü yapı, Türkiye'nin siber güvenliği artık tek bir bakanlığın teknik meselesi olmaktan çıkarıp devletin bütünü için stratejik bir öncelik olarak konumlandırdığını ortaya koymaktadır.

2024-2028 belgesinin en dikkat çekici yanlarından biri, 2013'ten bu yana her dönemin birikimini ayrı bir başlık altında özetleyen kapsamlı bir "Türkiye'de Siber Güvenlik" bölümüne yer vermesidir. Bu bölüm, bir tarihçe sunmaktan öte, USOM'un kuruluşunu, SOME yapılanmasının nasıl şekillendiğini, AVCI, AZAD ve KASIRGA gibi yapay zekâ ve makine öğrenmesi altyapılı yerli erken tespit sistemlerinin geliştirildiğini, KamuNet'in genişlediğini, Bilgi ve İletişim Güvenliği Rehberi'nin ve Denetim Rehberi'nin yayımlandığını,

siber güvenlik alanında dört üniversitenin ihtisas üniversitesi olarak belirlendiğini, yalnızca siber güvenlik eğitimi veren meslek liselerinin açıldığını, ulusal meslek standardlarının yürürlüğe girdiğini ve USOM'un MITRE-CVE programına dâhil olduğunu somut kazanımlar olarak kayıt altına almaktadır. Türkiye'nin siber güvenlikte kurumsal hafızasını belgeleyen bu yaklaşım, hem hesap verebilirlik hem de stratejik süreklilik açısından kıymetlidir.

Planın stratejik çerçevesi 6 stratejik amaç, 18 hedef ve 61 eylem maddesinden oluşmaktadır. Bu yapı, önceki dönemlerin 29 eylemli ve 5 stratejik başlıklı mimarisinin ötesine geçmektedir. Yani bu plan hem kapsam hem de içerik derinliği açısından belirgin bir sıçramaya işaret etmektedir. Stratejik amaçlardan ilki olan siber dayanıklılık, kritik altyapılar başta olmak üzere tüm kamu ve özel sektör bilgi ve iletişim teknolojileri altyapılarının siber tehditlere karşı dayanıklılığının artırılmasını hedeflemektedir. Bunun için de düzenleme ve denetlemeye dayalı bir siber güvenlik yaklaşımının geliştirilmesini, risk temelli analizlere dayalı kurumsal ve sektörel planlamaların benimsenmesini, veri paylaşımının güvenli altyapılar üzerinden gerçekleştirilmesini ve ulusal standardizasyon ile test mekanizmalarının güçlendirilmesini öngörmektedir. "Siber dayanıklılık" kavramının bu dönemde müstakil bir stratejik amaç olarak çerçevelenmesi, Türkiye'nin artık saldırıları engellemeyi hedeflemediğini, saldırı sonrasında hızla toparlanmayı ve sistem bütünlüğünü korumayı da stratejik bir hedef olarak gördüğünü yansıtmaktadır.

İkinci stratejik amaç olan proaktif siber savunma ve caydırıcılık, önceki dönemlerin savunmacı refleksinin ötesine geçen ve tehdidi henüz oluşum aşamasında bertaraf etmeyi hedefleyen bir anlayışı benimsemektedir. Siber olaylara müdahale ekiplerinin yetkinlik seviyelerinin artırılması, siber tehdit istihbaratı edinimi ve paylaşımına yönelik kabiliyetlerin geliştirilmesi, milli güvenliğin bir parçası olarak ulusal siber güvenlik eşgüdümünün artırılması ve siber suçlarla mücadeledeki kazanımların geliştirilmesi bu amacın somut hedefleri arasında yer almaktadır. Yapay zekâ ve büyük veri altyapılarının tehditlerin erken tespiti amacıyla kullanılması, bu dönemin en özgün vurgularından biri olarak dikkat çekmektedir.

Üçüncü stratejik amaç olan insan odaklı siber güvenlik yaklaşımı, bu belgenin en karakteristik ve en özgün eksenlerinden birini temsil etmektedir. Belge, siber güvenlik zafiyetlerinin yaklaşık yüzde sekseninin insan unsurunun rol oynadığı ihmallerden kaynaklandığını açıkça ortaya koymakta ve bu tespiti bir stratejik amacın merkezine yerleştirmektedir. İnsan faktörü, bu belgede üç farklı boyutuyla ele alınmaktadır. Bunlardan ilki bireylerin siber risklerden korunması gereken kırılgan bir özne olması, ikincisi siber güvenliği sağlayan ve sürdüren aktif bir işgücü bileşeni olması üçüncüsü ise kurumsal siber güvenlik kültürünün taşıyıcısı olmasıdır. Başta çocuklar, yaşlılar ve özel gereksinimli bireyler olmak üzere toplumun tüm kesimlerine yönelik farkındalık çalışmalarının planlanması, kurumsal siber güvenlik kültürünün yerleştirilmesi ve insan kaynağının güçlendirilmesi bu amacın üç temel hedefini oluşturmaktadır.

Dördüncü stratejik amaç, teknolojinin güvenli kullanımı ve siber güvenliğe katkısı başlığını taşımakta ve yapay zeka, blok zincir, 5G, nesnelerin interneti, bulut bilişim, büyük veri ve dijital ikiz teknolojileri gibi hızla yaygınlaşan yeni nesil teknolojileri doğrudan gündemine almaktadır. Bu teknolojilerin beraberinde getirdiği yeni güvenlik gereksinimlerinin ve asgari güvenlik kriterlerinin belirlenmesi ile aynı teknolojilerin siber savunma çalışmalarında değerlendirilmesi, sıfır güven mimarisi ve tasarımdan itibaren güvenlik ilkesiyle birlikte bu amacın temel eksenlerini oluşturmaktadır.

Beşinci stratejik amaç olan siber tehditlerle mücadelede yerli ve milli teknolojiler, önceki dönemlerin bu alandaki hedeflerini çok daha kapsamlı bir çerçeveye taşımaktadır. Yenilikçi fikirlerin yerli ürün ve hizmetlere dönüşümünün sağlanması, Ar-Ge faaliyetlerinin desteklenerek yerli siber güvenlik teknolojilerinin geliştirilmesi ve yurt içindeki kullanımının yaygınlaştırılması ile bu ürün ve hizmetlerin uluslararası pazarda rekabet gücünün artırılması hedeflenmektedir. Yerli teknolojiye verilen önemin bu belgede, önceki dönemlerin teşvik odaklı yaklaşımından çıkıp doğrudan bir rekabet ve egemenlik stratejisine dönüştüğü dikkat çekmektedir.

Altıncı ve son stratejik amaç olan uluslararası alanda Türkiye markası, bu dönemin en özgün ve en iddialı çıkışını temsil etmektedir. Türkiye'nin uluslararası standartları uygulayan ve iyi uygulamaları takip eden bir

ülke konumundan çıkarak bu standartların belirlenmesine katkı veren, bölgesel ve uluslararası platformlarda gündem kuran ve kendi deneyimlerini başka ülkelere aktaran bir aktöre dönüşme hedefi bu amaç kapsamında stratejik düzeyde tanımlanmaktadır. "Siber diplomasi" kavramının bu belgede ilk kez ayrı bir yetenek olarak tanımlanmış olması özellikle dikkat çekicidir. Bu adım, Türkiye'nin siber güvenliği artık dış politikanın ve diplomatik kapasite inşasının bir boyutu olarak gördüğünün göstergesidir.

Belgenin izleme ve değerlendirme mekanizması, önceki dönemlere göre daha sistematik bir yapıya kavuşmuştur. Her eylem maddesi için belirlenmiş performans kriterleri, sorumlu kurumlar, iş birliği yapılacak kuruluşlar ve tamamlanma tarihleri ayrı ayrı tanımlanmıştır. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı periyodik raporlama yoluyla izleme ve değerlendirme görevini üstlenmiştir.

Sonuç olarak 2024-2028 Stratejisi, Türkiye'nin siber güvenlik anlayışının on yılı aşkın bir süreçte geçirdiği dönüşümün en olgun ve en kapsamlı ifadesidir. 2013-2014'te kurumların ve kavramların tanımlandığı bir başlangıç noktasından, ülkenin uluslararası siber güvenlik gündeminde belirleyici bir aktör olma hedefini taşıdığı bir stratejik olgunluk düzeyine gelinmiştir. İnsan odaklı yaklaşımın stratejik bir amaç olarak merkeze alınması, siber diplomasinin ayrı bir yetenek alanı olarak tanımlanması, yerli teknoloji hedefinin rekabet stratejisine dönüşmesi ve sıfır güven ile proaktif savunma gibi çağdaş siber güvenlik paradigmalarının belgeye tam anlamıyla işlenmiş olması bu belgeyi öncekilerden niteliksel olarak ayıran unsurlardır.

4. Sonuç

Türkiye'nin 2013'ten 2028'e uzanan ulusal siber güvenlik strateji belgelerinin bütünü, bir alandaki politika evriminden öte, devletin güvenlik anlayışının, kurumsal kapasitesinin ve uluslararası konumlanma iddiasının nasıl dönüştüğüne dair okunabilir ve izlenebilir bir tarihsel kayıt sunmaktadır. Bu dönüşüm, birbirini izleyen dört belge boyunca kesintisiz bir stratejik olgunlaşma çizgisi izlemektedir ve her yeni belge, bir öncekinin birikimini sahiplenerek üzerine inşa ettiği yeni bir katman eklemektedir.

2013-2014 Stratejisi, Türkiye'nin bu alanda kurumsal ve kavramsal olarak neredeyse sıfırdan başladığı bir kuruluş belgesidir. USOM'un kurulması, SOME yapılanmasının oluşturulması, mevzuat boşluklarının giderilmesi, siber güvenliğin ulusal güvenliğin bir parçası olarak tanımlanması ve ilk kez resmi bir kurumsal koordinasyon çerçevesinin çizilmesi bu dönemin temel kazanımlarını oluşturmuştur. Belge, doğası gereği teknik ve kurumsal bir başlangıç noktasıdır. Vizyonu sınırlı, kapsamı ağırlıklı olarak kamu odaklı ve öncelikleri altyapı kurumuna yöneliktir. Ancak bu sınırlılıklar, belgenin bir zayıflığını göstermemektedir. Dönemin nesnel koşullarına ve stratejik gerçekçiliğine işaret etmektedir.

2016-2019 Stratejisi bu zeminin üzerine çok daha sistematik bir çerçeve inşa etmiştir. Bu belgeyle birlikte siber güvenlik, ilk kez açık bir misyon ve vizyon tanımına kavuşmuştur. KOBİ'ler ve bireysel kullanıcılar kapsama dâhil edilmiştir. Siber suç bağımsız bir stratejik eylem alanı olarak ayrıştırılmıştır. Proaktif savunma kavramı gündeme girmiş ve ulusal bir siber güvenlik ekosistemi kurma hedefi strateji diline işlenmiştir. Ortak Akıl Platformu aracılığıyla 73 kurumdan 126 uzmanın katılımıyla hayata geçirilen hazırlık süreci ise bu belgeyi bir üst kurul kararının ürününden çok, geniş tabanlı bir ulusal mutabakatın çıktısına dönüştürmüştür. 2013-2014 döneminin sıfır risk hedefini açıkça bırakıp risklerin yönetilebilir ve kabul edilebilir düzeylerde tutulmasını esas alan paradigma kayması da bu belgenin kavramsal olgunluğunun somut bir göstergesidir.

2020-2023 Stratejisi ise hem kapsam hem de kavramsal derinlik bakımından belirgin bir sıçramayı temsil etmektedir. Pandemi koşullarının doğrudan belgeye yansıması, siber güvenliğin artık olağanüstü dönemlerde de toplumsal ve ekonomik düzenin sürdürülmesindeki kritik rolünün resmi düzeyde kabul edilmesi anlamına gelmektedir. Organik siber güvenlik ağı vizyonu, bu dönemin en özgün katkısıdır. Savunmanın tek bir merkezden değil, kurumlar, bireyler, üniversiteler ve özel sektörün 7/24 etkileşimde olduğu canlı bir ağ üzerinden yürütülmesi gerektiği anlayışı, siber güvenliği dar teknik bir sorundan toplumsal bir sorumluluk zeminine taşımıştır. Sekiz stratejik amaç, 40 eylem ve 75 uygulama adımından oluşan bu belgenin sayısal

büyüklüğü de önceki dönemlerle kıyaslandığında kurumsal kapasitenin ne denli genişlediğini açıkça ortaya koymaktadır.

2024-2028 Stratejisi, dört dönemin en olgun ve en iddialı halkasıdır. Bu belgeyle Türkiye, uluslararası siber güvenlik gündeminde sadece iyi uygulamaları takip eden ve uluslararası standartları uygulayan bir ülke konumundan çıkıp bu standartların belirlenmesine katkı veren, bölgesel ve uluslararası platformlarda gündem kuran bir aktöre dönüşme iddiasını stratejik çerçeveye oturtmuştur. "Uluslararası Alanda Türkiye Markası" başlığıyla somutlaşan bu iddia, siber diplomasiyi ayrı bir yetenek alanı olarak tanımlayan ilk belge olması bakımından da tarihsel bir kırılma noktasını işaretlemektedir. Bunun yanı sıra insan faktörünün siber zafiyetlerin yaklaşık yüzde sekseninden sorumlu olduğunun kabul edilerek insan odaklı siber güvenlik yaklaşımının müstakil bir stratejik amaç olarak merkeze alınması, sıfır güven mimarisi ve tasarımdan itibaren güvenlik ilkelerinin belgeye işlenmesi ve yapay zekâ ile büyük veri altyapılarının proaktif tehditlerin erken tespitinde kullanılması hedefi bu dönemin öne çıkan özgün katkıları arasındadır.

On beş yılı aşkın bu süreç bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Türkiye'nin siber güvenlik alanında izlediği yolculuğun en belirgin özelliği stratejik süreklilik ve kümülatif birikim olduğu görülmektedir. Her belge, bir öncekinin sona erdiği noktadan değil, bir öncekinin ürettiği kurumsal hafızayı ve kazanımları hesaba katarak başlamaktadır. Bu döngüsel öğrenme ve iyileştirme yaklaşımı, strateji belgelerini birer formalite metni olmaktan çıkarıp yaşayan ve gelişen politika araçlarına dönüştürmektedir. Korumanın ötesinde dayanıklılığı, bireysel altyapı güvenliğinin ötesinde toplumsal siber kültürü ve ulusal savunmanın ötesinde uluslararası marka olmayı hedefleyen bu çizgi, Türkiye'nin siber güvenliği hem bir kamu politikası meselesi hem de bir ulusal kalkınma stratejisi olarak nasıl kavramlaştırdığını ortaya koymaktadır.

Kaynakça

AbdulKareem, A. K., & Oladimeji, K. A. (2024). Cultivating the digital citizen: trust, digital literacy and e-government adoption. Transforming Government: People, *Process and Policy*, 18(2), 270-286. https://doi.org/10.1108/TG-11-2023-0196

Bokhari, S. A. A., Manzoor, S., & Park, S. Y. (2026). The Future of Cybersecurity Governance: Public Sector Opportunities and Risks in the Age of AI. In 2026 International Conference on Artificial Intelligence, *Computer, Data Sciences and Applications*.. https://doi.org/10.1109/ACDSA67686.2026.11468230

Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative ReSearch Journal*, 9(2), 27-40. https://doi.org/10.3316/QRJ0902027

Gajli, A. (2016) Time to face up to cyber risk. *Public finance.* (https://www.publicfinance.co.uk/opinion/2016/03/time-face-cyber-risk).

Göçoğlu, V. (2020). Kamu hizmetlerinin sunumunda dijital dönüşüm: Nesnelerin interneti üzerine bir inceleme. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 615-628. https://doi.org/10.33206/mjss.538784

Gül, H. (2018). Dijitalleşmenin kamu yönetimi ve politikaları ile bu alanlardaki araştırmalara etkileri. *Yasama dergisi*, (36), 5-26. https://izlik.org/JA76HK74RT

Harknett, R. J., & Stever, J. A. (2011). The new policy world of cybersecurity. *Public Administration Review*, *71*(3), 455-460. https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2011.02366.x

Kaya, E. (2024) "Kamu Yönetiminde Dijital Dönüşüm ve Yapay Zekâ Uygulamaları". *Hitit Ekonomi ve Politika Dergisi*, 4/2, 126-141. https://doi.org//hepdergi.1588634

Mecek, M. (2017). E-Devlet Ve E-Belediye: Kavramsal Çerçeve Ve Türkiye'de Belediye Web Sitelerine Yönelik Yapılan Çalışmaların İncelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(Kayfor 15 Özel Sayısı), 1815-1851. https://izlik.org/JA64WX62DU

Mishra, A., Alzoubi, Y. I., Anwar, M. J., & Gill, A. Q. (2022). Attributes impacting cybersecurity policy development: An evidence from seven nations. *Computers & Security*, 120, 102820. https://doi.org/10.1016/j.cose.2022.102820

Moore, T. (2010). The economics of cybersecurity: Principles and policy options. *International Journal of Critical Infrastructure Protection*, 3(3-4), 103-117. https://doi.org/10.1016/j.ijcip.2010.10.002

Ulaştırma ve Alt Yapı Bakanlığı (2026). *Strateji ve eylem planları.* https://hgm.uab.gov.tr/strateji-eylem-planlari. (E.T. 09.03.2026).

Uslu, H. (2023). Dijital dönüşüm ve kamu hizmetleri yönetimde yenilikçi yaklaşımlar ve zorluklar. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, *9*(3), 15-31. https://doi.org/10.25272/icps.1354693

Wirtz, B. W., & Weyerer, J. C. (2017). Cyberterrorism and cyber attacks in the public sector: How public administration copes with digital threats. *International Journal of Public Administration*, *40*(13), 1085-1100. https://doi.org/10.1080/01900692.2016.1242614

Yıldırım, A. & Şimsek, H. (2006) *sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

BÖLÜM 5

İNSAN KAYNAKLARI VE DİJİTAL ÇAĞDA KAMU PERSONELİ

Akademisyenlerin Depremden Etkilenme Düzeyinin İşten Ayrılma Niyeti, Örgütsel Bağlılık ve İş Tatminine Etkisi: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Örneği[1]

The Impact of the Level of Exposure to the Earthquake on the Turnover Intention, Organizational Commitment, and Job Satisfaction of the Academics: The Case of Kahramanmaraş Sütçü İmam University

Veysel Eren[2], Fedayi Yağar[3], Sezai Öztop[4], Zehra Namlı Bilmez[5]

Öz

Bu çalışmada, 6 Şubat 2023 depremlerinden en çok etkilenen üniversitelerden Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'ndeki akademisyenlerin afetten etkilenme düzeyinin işten ayrılma niyeti, örgütsel bağlılık ve iş doyumuna etkileri incelenmektedir. Nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği kullanılarak gerçekleştirilen çalışmaya farklı akademik unvanlara sahip 172 akademisyen katılmıştır. Elde edilen bulgular, afetten etkilenme düzeyi arttıkça işten ayrılma niyetinin arttığını; iş doyumu ve örgütsel bağlılığın ise azaldığını göstermektedir. Ayrıca iş doyumunun, afet etkisi ile işten ayrılma niyeti arasında sınırlı düzeyde aracı rol oynadığı belirlenmiştir. Araştırmanın sonuçları, afet sonrası süreçte bireysel ihtiyaç ve istekleri dikkate alan kurumsal destek mekanizmalarının güçlendirilmesinin önemini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Deprem, İş Doyumu, Örgütsel Bağlılık, İşten Ayrılma Niyeti.

JEL Kodları: H83, H13, O22

Abstract

This study examines the effects of academics' level of exposure to the February 6, 2023 earthquakes on turnover intention, organizational commitment, and job satisfaction at Kahramanmaraş Sütçü İmam University, which is one of the universities most affected by the disaster. The study was conducted using a quantitative research method, specifically a survey technique, with the participation of 172 academics holding different academic titles. The findings reveal that as the level of disaster exposure increases, turnover intention also increases, while job satisfaction and organizational commitment decrease. Additionally, job satisfaction was found to play a limited mediating role in the relationship between disaster exposure and turnover intention. The results highlight the importance of strengthening institutional support mechanisms that take into account individual needs and expectations in the post-disaster period.

Keywords: Earthquake, Job Satisfaction, Organizational Commitment, Turnover Intention.

JEL Codes: H83, H13, O22

1. Giriş

6 Şubat ve 20 Şubat 2023 tarihlerinde gerçekleşen depremler, büyük çaplı fiziksel yıkıma ve can kayıplarına yol açmıştır. Kahramanmaraş, Hatay, Elâzığ, Gaziantep, Osmaniye, Malatya, Adıyaman, Adana, Diyarbakır, Kilis ve Şanlıurfa olmak üzere 11 ili etkileyen depremde (İletişim Başkanlığı, 2026: 34) en çok kayıp veren

[1] Bu bildiri, "Deprem Bölgesindeki Akademisyenlerde İşten Ayrılma Niyeti ile Bu Niyetin Oluşumunda İş Doyumu ve Örgütsel Bağlılığın Rolünün Tespiti ve İşten Ayrılma Niyetini Azaltıcı Kamu Politikası Önerilerinin Geliştirilmesi" başlıklı TÜBİTAK 1001 ÇABA Projesi (Proje No: 223K334) kapsamında üretilmiştir.

[2] Prof. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, veysel@mku.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3607-1583.
[3] Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, fyagar@ksu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3436-6583.
[4] Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, sezai.oztop@medeniyet.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2656-2776.
[5] Arş. Gör., Düzce Üniversitesi, z.namli1998@gmail.com, ORCID:0000-0002-0532-953X.

illerden birisi Kahramanmaraş olmuştur. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi de (KSÜ) bu depremden hem fiziki tesis altyapı hem de insan kaynağı bakımından ciddi derecede etkilenmiştir.

Üniversiteler nitelikli insan gücü yetiştiren, bilimsel bilgi üreten ve yayan kurumlardır. Bu bağlamda hem toplumsal sorunlara çözüm geliştiren hem de endüstriyel üretimin ihtiyaçlarını karşılan üniversiteler, nitelikli insan gücü yetiştirmektedir (Erdem, 2003: 58-59). Hem fiziki hem beşeri kaynakları bakımından depremden etkilenen üniversitelerde insan kaynağının en önemli unsurlardan bir tanesi akademisyenlerdir. Nitekim akademisyenler, mesleğin getirdiği konum ve sorumluluk bağlamında, deprem sonrası şehirlerin inşasında, beşeri ve sosyal sermayenin gelişiminde kritik öneme sahiptir. Bu bağlamda şehirlerin normal koşullara dönebilmesi için kritik çalışma gruplarının başında akademisyenler gelmektedir. Bu bağlamda depremin akademisyenler üzerinde yarattığı etkiyi ölçmek ve ilgili kurumlara yönelik politika önerileri geliştirerek akademisyenlerin şehir ve üniversiteyle olan bağlarını güçlendirmek kritik öneme sahiptir.

Bu çalışmada Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'nde görev yapan akademisyenlerin afetten etkilenme düzeylerinin işten ayrılma niyeti, örgütsel bağlılık ve iş doyumu üzerindeki etkisi incelenmiştir. Ayrıca, afetten etkilenme düzeyi ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide örgütsel bağlılık ve iş doyumunun düzenleyici bir rol üstlenip üstlenmediği ele alınmıştır.

2. Kavramsal Çerçeve

Araştırmada kullanılan temel kavramlar işten ayrılma niyeti, örgütsel bağlılık ve iş doyumudur. Bu bağlamda bu kavramların ne ifade ettiği ve literatürde nasıl ele alındığını değerlendirmek önemlidir.

2.1. İşten Ayrılma Niyeti

Yönetim bilimi çalışmalarının önemli konularından bir tanesi işten ayrılma niyetidir (Seyfullahoğulları, 2018). İşten ayrılma niyeti, çalışanın işten ayrılmadan önce bu eyleme geliştirdiği niyeti ifade etmektedir. Nitekim bir çalışanın işten ayrılması, örgüt açısından farklı maliyetleri beraberinde getirmekte ve işleyişte olumsuz etkilere yol açmaktadır. Bu bağlamda bu niyetin önceden tespit edilerek önlemlerin alınması ve çözümlerin geliştirilmesi önem arz etmektedir (Kim vd., 2004). Ekonomik ve sosyal açıdan örgütleri etkileyen işten ayrılma niyeti, örgütlerin yönetim kademesinde ciddiyetle ele alınması gereken bir husustur.

İşten ayrılma niyeti birçok farklı unsurun etkisiyle gelişmektedir. Bu unsurlar bireysel, örgütsel ve çevresel olarak sınıflandırılmaktadır (Mobley, 1982). Çalışanın işe bağlılığı (Edwards-Dandridge vd., 2020), örgütsel sessizlik (Yağar ve Dökme Yağar, 2023), çalışanların kariyer gelişim algıları (Kasdorf ve Kayaalp, 2022), örgütsel bağlılık (Akça, 2012) ve çalışanın örgütle sosyal mübadele algısı (Karagonlar vd., 2015) unsurların işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisini ölçen çalışmalar literatürde yer almaktadır. Bireysel, örgütsel ve çevresel olarak birçok faktörün etkili olduğu işten ayrılma niyeti üzerine yapılan çalışmalarda en öne çıkan faktörlerin iş doyumu ile örgütsel bağlılık olduğu gözlem tespit edilmiştir (Kim vd., 2004; Chen, 2006; Aypar Özkan vd., 2018).

2.2. İş Doyumu

İş doyumu, bireyin mesleğinden kaynaklı olarak hissettiği doyum ve başarıdır (Collie vd., 2012). İş doyumu birçok faktörden etkilenmekle birlikte bireysel bir tutum olma durumu baskın olmaktadır. Çok boyutlu bir kavram olan iş doyumu üzerinde etkili olan bireysel faktörler yaş, cinsiyet, meslek, tecrübe, eğitim seviyesi iken örgütsel faktörler işin özelliği katılım, güvenlik, ücret, hiyerarşik ilişkiler gibi farklı faktörleri barındırmaktadır (Locke, 1969). İş doyumunun nasıl artırılması gerektiğine ilişkin çeşitli çalışmalar yürütülmüştür. Bu çalışmalarda motivasyon ve performans arasındaki ilişki temel çerçevelerden bir tanesi olmuştur.

2.3. Örgütsel Bağlılık

Örgütlerin beşeri sermayesindeki temel unsurlardan bir tanesi örgütsel bağlılıktır. Örgütsel bağlılık, örgütün insan kaynağının örgüt amaç ve değerlerini gerçekleştirme doğrultusunda istekli olması ve bu yönde çalışması olarak tanımlanmaktadır (Durna ve Eren, 2005). Örgütsel bağlılığı etkileyen birçok unsur olmakla birlikte bunlar temel olarak kişisel, örgütsel ve örgüt dışı unsurlar olmak üzere üç kategoride sınıflandırılmaktadır (Stroh vd., 2001). Örgütsel bağlılığa ilişkin önemli araştırmalar yürüten Allen ve Meyer (1990), örgütsel bağlılığı duygusal, devamlılık ve normatif olarak üç alt unsuruyla modelleştirmiştir. Meyer vd. (2002) tarafından yapılan çalışmada örgütsel bağlılık ve alt unsurları, bireylerin işten ayrılma niyetlerini negatif yönde etkilemektedir.

Doğal afetler yalnızca fiziksel yıkıma sebep olmamakta şehrin ekonomik, siyasi ve toplumsal dinamiklerini etkilemektedir (Gherardi, 1998). Afeti deneyimleyen bireyler, yıkım ve afet sonrası ortamla karşı karşıya kalmaktadır. Bu bağlamda bu olay, yakınlarını kaybetme, maddi kayıplar yaşama, afet sonrası enkazla karşı karşıya kalma, artçı sarsıntılara maruz kalma, sürecin belirsizliği ve tükenmişlik hissi gibi birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Bu sorunlar, insan hayatını ve hayatın bir parçası olan işi etkilemektedir. Dolayısıyla örgütlerin geliştirdiği stratejilerin çalışanların işe karşı olan tutumlarını etkileme potansiyeline sahip olduğu değerlendirilebilir. Bu bağlamda olağanüstü durumlarda, durumun özgün koşullarına uygun olarak müdahalelerin yapılması önem arz etmektedir.

Akademisyenler, yoğun bilgi ve emek gerektiren bir iş yürütmektedir. Bu zorlu ve mesai sınırlaması olmayan işin icrasında dış faktörlerden kaynaklı sorunların etkisinin en alt seviyeye indirilmesi için önlemlerin alınması gerekmektedir. Bu alanda yapılan çalışmalarda afeti deneyimleyen kişilerin tükenmişlik, iş stresi ve geleceğe yönelik güvensizlik hissinin yüksek olduğu görülmektedir (Sayın vd., 2025). Bu bağlamda iş doyumu, örgütsel bağlılık ve işten ayrılma niyeti üzerinde etkili olma potansiyeline sahip doğal afet deneyimi ilgili alanda önemlidir.

3. Araştırma

İşten ayrılma niyetinin ölçülmesine ilişkin çalışmalarda örgütsel bağlılık ve iş doyumu temel değişkenler olarak sıralanmaktadır. Bu araştırma kapsamında işten ayrılma niyetine etki etme potansiyeline sahip olan afet deneyimi sürece dahil edilmiştir. Nitekim Şubat 2023'te meydana gelen depremler sonrasında kamu ve özel sektörden birçok çalışan, deprem bölgesinden ayrılarak başka şehirlerde hayatını sürdürmeye çaba göstermiştir. Bu durumun üniversite personelinde ne şekilde oluştuğunu incelemek bu çalışmanın temel konusunu oluşturmaktadır.

Bu araştırma doğrudan, depremin işten ayrılma niyetine etkisini incelemektedir. Bu etkinin incelemesi, alanyazındaki boşluğu doldurması bakımından bu çalışmanın özgün yönünü ifade etmektedir. Bununla birlikte, iş doyumu ve örgütsel bağlılık ile bunların işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkinin düzenleyici rolünün ilk defa bu çalışmada tespit edilmesi işten ayrılma niyeti literatürüne katkı sağlayacak niteliktedir. Çalışmanın araştırma sorusu şudur:

- *Depremi yaşamanın işten ayrılma niyetine etkisinde akademisyenlerin iş doyumu ve örgütsel bağlılığının düzenleyici rolü nedir?*

Yüksek Öğretim Kurumu (2023) verilerine göre, deprem bölgesinde 16 devlet üniversitesinde 16.303 akademik personel bulunmaktadır. 6 ve 20 Şubat 2023'te meydana gelen depremlerden doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenen akademisyenler, deprem bölgesinden geçici ya da kalıcı olarak ayrılmaya yönelmişlerdir. T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2023) tarafından derlenen veriler, deprem bölgesindeki 11 ilin hasar durumunda; Hatay, Kahramanmaraş ve Adıyaman illeri acil/ağır/yıkık konut sayısında ilk üçte yer almaktadır. Bu çalışmada incelenen veriler Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesinde görevli 172 akademisyenden elde edilen bilgileri ve analiz bulgularını içermektedir.

Bu araştırmanın dayandığı sekiz temel hipotez şu şekildedir:

H1. İş doyumunun, işten ayrılma niyeti algısı üzerinde anlamlı ve olumsuz yönde bir etkisi vardır.

H2. Örgütsel bağlılığın, işten ayrılma niyeti üzerinde anlamlı ve olumsuz yönde bir etkisi vardır.

H3. İş doyumunun, örgütsel bağlılık algısı üzerinde anlamlı ve olumlu yönde bir etkisi vardır.

H4. Deprem deneyiminin, işten ayrılma niyeti algısı üzerinde anlamlı ve işten ayrılma niyetini artırıcı yönde bir etkisi vardır.

H5. Deprem deneyiminin, iş doyumu algısı üzerinde anlamlı ve olumsuz yönde bir etkisi vardır.

H6. Deprem deneyiminin, örgütsel bağlılık algısı üzerinde anlamlı ve olumsuz yönde bir etkisi vardır.

H7. Deprem deneyiminin, işten ayrılma niyeti algısı üzerindeki etkisinde iş doyumunun düzenleyici bir rolü vardır.

H8. Deprem deneyiminin, işten ayrılma niyeti algısı üzerindeki etkisinde örgütsel bağlılığın düzenleyici bir rolü vardır.

Bu çalışma nicel araştırma yöntemlerinden bir tanesi olan anket tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evrenini depremden en çok etkilenen şehirlerden birisi olan Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'nde görev yapan akademisyenler oluşturmaktadır. 2025 yılı Nisan ayı ile Haziran ayları arasında gerçekleştirilen araştırmaya farklı akademik unvanlara sahip 172 akademisyen katılmıştır. Dolayısıyla araştırmanın örneklemini 172 akademik personel oluşturmaktadır.

Anket kapsamında akademisyenlere 12 Sosyo-Demografik, 8 Kişisel Afet Ölçeğine, 4 İşten Ayrılma Niyeti Ölçeğine, 20 Minnesota İş Doyumu Ölçeğine ve 18 Allen-Meyer Örgütsel Bağlılık Ölçeğine ilişkin sorular olmak üzere toplamda 62 soru yöneltilmiştir. Anket formunda kullanılan dört ölçekten Kişisel Afet Etki ölçeği dışındakiler daha önceden Türkçeye çevrilmiş, geçerlik ve güvenirlik analizleri daha önce yapılmış olduğundan bu ölçekler, aynen kullanılmıştır. Kuntz ve diğerleri (2013) tarafından Christchurch'teki büyük depremler sonrasında geliştirilen ve kullanılan Kişisel Afet Etki Ölçeği ise ilk kez İngilizce'den Türkçe'ye bu araştırma için çevrilmiş olduğundan, anket uygulaması öncesinde bu ölçek için geçerlik ve güvenirlik analizi yapılmıştır.

Veri toplama süreci, Google Forms platformu aracılığıyla gerçekleştirilmiş ve 28 Nisan 2025 günü başlamış ve 30 Haziran 2025 günü sonlandırılmıştır. Nicel verilerin analizinde ilk olarak anket yoluyla elde edilen veriler, hazırlama ve düzenleme işlemlerinden geçirilmiştir. Devamında her bir katılımcının her bir soruya verdiği yanıtlar sayısal bir değer olarak IBM SPSS (v.29) programına işlenmiştir. İşlenen verilerin hem betimsel (IBM SPSS) ve hem de yordamsal (IBM SPSS Process Macro) olmak üzere iki şekilde analize tabi tutulmuştur. Betimsel istatistikte her bir değişken özetlenmiş, yordamsal istatistikte ise iki ara değişkenin bir arada irdelenmesi ve bağımlı değişkene etkisi hakkında yargılarda bulunulmuştur.

4. Araştırma Bulguları

Saha çalışması sonucunda elde edilen veriler analiz edilmiş ve geliştirilen hipotezler test edilmiştir.

Tablo 1. İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği Puanlarının Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi (KSÜ) Akademisyenlerine Göre ANOVA Sonuçları

Bağımsız Değişken	N	Ortalama ($\bar{X}$)	Standart Sapma (ss)
KSÜ	172	2,58	1,23185

Tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'nde görev yapan akademisyenlerin işten ayrılma niyetine ilişkin ortalaması 2,58'dir. Katılımcıların cevaplarında farklılıklar olduğu görülmektedir (ss=1,23185).

Tablo 2. İş Doyumu Ölçeği Puanlarının Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Akademisyenlerine Göre ANOVA Sonuçları

Bağımsız Değişken	N	Ortalama ($\bar{X}$)	Standart Sapma (ss)
KSÜ	171	3,68	,58939

Tablo 2'de yer gösterildiği gibi Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'nde görev yapan akademisyenlerin iş doyumu puan ortalaması 3,68 olarak tespit edilmiştir. Bu veri katılımcıların iş doyumunun yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 3. Örgütsel Bağlılık Ölçeği Puanlarının Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Akademisyenlerine Göre ANOVA Sonuçları

Bağımsız Değişken	N	Ortalama ($\bar{X}$)	Standart Sapma (ss)
KSÜ	172	3,0542	,69129

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'nde görev yapan akademisyenlerin örgütsel bağlılık ölçeği puanlarını gösteren Tablo 3'e göre katılımcılarının örgütsel bağlılık ortalaması 3,05'tir. Katılımcıların verdiği yanıtların büyük oranda benzer olduğu görülmektedir (ss = ,69129).

Tablo 4. Duygusal Bağlılık Ölçeği Puanlarının Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Akademisyenlerine Göre ANOVA Sonuçları

Bağımsız Değişken	N	Ortalama ($\bar{X}$)	Standart Sapma (ss)
KSÜ	172	3,25	,87721

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'nde görev yapan akademisyenlerin duygusal bağlılık ölçeği puanlarını sergileyen Tablo 4'e göre katılımcıların duygusal bağlılık puan ortalaması 3,25'tir. Katılımcılarının verdikleri yanıtlar büyük oranda benzerlik sergilemektedir (ss = ,87721).

Tablo 5. Devamlılık Bağlılık Ölçeği Puanlarının Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Akademisyenlerine Göre ANOVA Sonuçları

Bağımsız Değişken	N	Ortalama ($\bar{X}$)	Standart Sapma (ss)
KSÜ	172	3,19	,66699

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'nde görev yapan akademisyenlerin devamlılık bağlılığı ölçeği puanları Tablo 5'te gösterilmiştir. Akademisyenlerin devamlılık bağlılığına ilişkin puan ortalaması 3,19'dur.

Elde edilen sonuca göre akademisyenlerin devam bağlılıkları orta düzeyde ve görüşleri büyük oranda benzerlik göstermektedir (ss = ,66699)

Tablo 6. Normatif Bağlılık Ölçeği Puanlarının Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Akademisyenlerine Göre ANOVA Sonuçları

Bağımsız Değişken	N	Ortalama ($\bar{X}$)	Standart Sapma (ss)
KSÜ	172	2,73	,91837

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'nde görev yapan akademisyenlerin normatif bağlılık ölçeği puanları Tablo 6'da gösterilmiştir. Akademisyenlerin normatif bağlılığa ilişkin puan ortalaması 2,73'tür. Elde edilen bulgular doğrultusunda cevapların büyük oranda benzer olduğu görülmektedir (ss = ,91837).

Tablo 7. Kişisel Afet Ölçeği Puanlarının Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Akademisyenlerine Göre ANOVA Sonuçları

Bağımsız Değişken	N	Ortalama ($\bar{X}$)	Standart Sapma (ss)
KSÜ	172	3,46	,78383

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'nde görev yapan akademisyenlerin kişisel afet ölçeği puanları Tablo 7'de gösterilmiştir. Katılımcıların kişisel afet algı düzeylerinin ortalaması 3,46'dır. Elde bulgular doğrultusunda akademisyenlerin cevaplarının büyük ölçüde benzer olduğu gözlemlenmektedir (ss = ,78383).

Tablo 8. Korelasyon Analizi

		1	2	3	4	5	6	7
Afetten Etkilenme Düzeyi (1)	*r*	1						
	p							
İşten Ayrılma Niyeti (2)	*r*	.394	1					
	p	.000						
İş Doyumu (3)	*r*	-.159	-.438	1				
	p	.037	.000					
Örgütsel Bağlılık (4)	*r*	-.162	-.548	.527	1			
	p	.034	.000	.000				
Duygusal Bağlılık (5)	*r*	-.230	-.535	.544	.854	1		
	p	.002	.000	.000	.000			
Devamlılık Bağlılığı (6)	*r*	.071	-.410	.290	.756	.479	1	

	p	.357	.000	.000	.000	.000		
Normatif Bağlılık (7)	*r*	-.083	-.416	.473	.881	.619	.537	1
	p	.278	.000	.000	.000	.000	.000	

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'nde görev yapan akademisyenlerin afetten etkilenme düzeyi, işten ayrılma niyeti, iş doyumu, örgütsel bağlılık ve örgütsel bağlılığın alt boyutları arasında ilişkiyi gösteren korelasyon analizi Tablo 8'de gösterilmektedir. Afetten etkilenme düzeyi ile işten ayrılma niyeti arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki olduğu, afetten etkilenme düzeyi ile iş doyumu ve örgütsel bağlılık arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. İş doyumu ve örgütsel bağlılık ile işten ayrılma niyeti arasında da negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Örgütsel bağlılığın alt boyutları bakımından incelendiğinde duygusal bağlılık, devamlılık bağlılığı ve normatif bağlılık ile işten ayrılma niyeti arasında orta düzeyde negatif yönde anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra yalnızca duygusal bağlılık ile afetten etkilenme düzeyi arasında negatif yönde anlamlı ilişki olduğu görülmüştür.

Tablo 9. İş Doyumu Düzenleyici Rolünün Regresyon Analizi ile İncelenmesi

Bağımlı Değişken	**Bağımsız Değişken**	**B**	**Standart Hata**	***p***	
İşten Ayrılma Niyeti	(Sabit)	2.818	.088	.000	R^2=.29
	Afetten Etkilenme Düzeyi	.420	.083	.000	F=24.027
	İş Doyumu	-.526	.091	.000	
	Etkileşim (Afetin Etkisi*İş Doyumu)	.035	.086	.687	p=.000

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi akademisyenlerinin afetten etkilenme düzeyi ile iş doyumunun işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisini tespit edebilmek için regresyon analizi yapılmıştır. Bağımlı değişken işten ayrılma niyeti iken bağımsız değişkenler afetten etkilenme düzeyi, iş doyumu ve etkileşim faktörleridir. Tablo 9'da gösterilen model anlamlı bulunmuştur. Modelin açıklanan toplam varyans değeri %29'dur. Afetten etkilenme düzeyi ve iş doyumu işten ayrılma niyetini etkilemektedir. Öte yandan etkileşim değeri (afetten etkilenme*iş doyumu) işten ayrılma niyeti üzerinde etkili değildir. Dolayısıyla afetten etkilenme düzeyi ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide iş doyumunun düzenleyici bir rolü yoktur.

Tablo 10. Örgütsel Bağlılık Düzenleyici Rolünün Regresyon Analizi ile İncelenmesi

Bağımlı Değişken	**Bağımsız Değişken**	**B**	**Standart Hata**	***p***	
İşten Ayrılma Niyeti	(Sabit)	2.759	.083	.000	R^2=.40
	Afetten Etkilenme Düzeyi	.388	.076	.000	F=36.828
	Örgütsel Bağlılık	-.651	.082	.000	
	Etkileşim (Afetin Etkisi*Örgütsel Bağlılık)	-.022	.071	.760	p=.000

Akademisyenlerin afetten etkilenme düzeyi ve örgütsel bağlılığının işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisini tespit etmek için regresyon analizi yapılmıştır. Bağımlı değişken işten ayrılma niyeti iken bağımsız değişkenler afetten etkilenme düzeyi, örgütsel bağlılık ve etkileşim faktörlerdir. Tablo 10'da gösterilen model anlamlı bulunmuştur. Modelin açıklanan toplam varyans değeri %40'tır. Afetten etkilenme düzeyi ve örgütsel bağlılık işten ayrılma niyeti üzerinde etkili olmaktadır. Etkileşim değeri (afetten etkilenme*örgütsel bağlılık) işten ayrılma niyeti üzerinde etkili değildir. Bu bağlamda afetten etkilenme düzeyi ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide örgütsel bağlılığın düzenleyici rolü bulunmamaktadır.

Tablo 11: Duygusal Bağlılığın Düzenleyici Rolünün Regresyon Analizi ile İncelenmesi

Bağımlı Değişken	**Bağımsız Değişken**	**B**	**Standart Hata**	**p**	
İşten Ayrılma Niyeti	(Sabit)	2.746	.087	.000	R^2=.35
	Afetten Etkilenme Düzeyi	.354	.079	.000	F=32.157
	Duygusal Bağlılık	-.615	.085	.000	p=.000
	Etkileşim (Afetin Etkisi*Duygusal Bağlılık)	-.039	.074	.641	

Akademisyenlerin afetten etkilenme düzeyi ve duygusal bağlılığın işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisini tespit etmek için regresyon analizi yapılmıştır. Bağımlı değişken işten ayrılma niyeti, bağımsız değişkenler ise afetten etkilenme düzeyi, duygusal bağlılık ve etkileşim faktörleri olarak belirlenmiştir. Tablo 11'de gösterilen model anlamlı bulunmuştur. Modelin açıklanan varyans değeri %35'tir. Afetten etkilenme düzeyi ve duygusal bağlılık işten ayrılma niyeti üzerinde etkilidir. Ancak etkileşim değeri (afetten etkilenme* duygusal bağlılık) işten ayrılma niyeti üzerinde etkili değildir. Elde edilen sonuca göre afetten etkilenme düzeyi ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide duygusal bağlılığın düzenleyici rolü bulunmamaktadır.

Tablo 12. Devamlılık Bağlılığın Düzenleyici Rolünün Regresyon Analizi ile İncelenmesi

Bağımlı Değişken	**Bağımsız Değişken**	**B**	**Standart Hata**	***p***	
İşten Ayrılma Niyeti	(Sabit)	2.855	.088	.000	R^2=.29 F=24.282 p=.000
	Afetten Etkilenme Düzeyi	.455	.081	.000	
	Devamlılık Bağlılığı	-.503	.088	.000	
	Etkileşim (Afetin Etkisi*Devamlılık Bağlılığı)	-.009	.072	.901	

Akademisyenlerin afetten etkilenme düzeyi ve devamlılık bağlılığının işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisini tespit etmek için regresyon analizi yapılmıştır. Bağımlı değişken işten ayrılma niyeti, bağımsız değişkenler ise afetten etkilenme düzeyi, devamlılık bağlılığı ve etkileşim faktörlerdir. Tablo 12'de gösterilen model anlamlı bulunmuştur. Modelin açıklanan toplam varyans değeri %29'dur. Afetten etkilenme düzeyi ve devamlılık bağlılığı işten ayrılma niyetini etkilemektedir. Etkileşim değerinin (afetten etkilenme*devamlılık bağlılığı) işten ayrılma niyeti üzerinde etkisi yoktur. Afetten etkilenme düzeyi ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide devamlılık bağlılığının düzenleyici rolü bulunmamaktadır.

Tablo 13. Normatif Bağlılığın Düzenleyici Rolünün Regresyon Analizi ile İncelenmesi

Bağımlı Değişken	**Bağımsız Değişken**	**B**	**Standart Hata**	***p***	
İşten Ayrılma Niyeti	(Sabit)	2.738	.089	.000	R^2=.30 F=24.580 p=.000
	Afetten Etkilenme Düzeyi	.440	.082	.000	
	Normatif Bağlılık	-.519	.089	.000	
	Etkileşim (Afetin Etkisi*Normatif Bağlılık)	-.046	.077	.549	

Akademisyenlerin afetten etkilenme düzeyi ve normatif bağlılığının işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisini tespit etmek için regresyon analizi yapılmıştır. Bağımlı değişken işten ayrılma niyeti, bağımsız değişkenler ise afetten etkilenme düzeyi, normatif bağlılık ve etkileşim faktörleridir. Tablo 13'te gösterilen model anlamlı bulunmuştur. Açıklanan varyans değeri %30'dur. Afetten etkilenme düzeyi ve normatif bağlılık işten ayrılma niyeti üzerinde etkilidir. Etkileşim değeri (afetten etkilenme*normatif bağlılık) ise işten ayrılma niyeti üzerinde etkili değildir. Afetten etkilenme düzeyi ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide normatif bağlılığın düzenleyici rolü yoktur.

Tablo 14. Afetten Etkilenme Düzeyinin İş Doyumu Üzerindeki Etkisinin Regresyon Analizi ile İncelenmesi

Bağımlı Değişken	**Bağımsız Değişken**	**Standardize Olmamış Katsayılar**		**Standart Katsayılar**	***p***	R^2=.03
İş Doyumu		B	Standart Hata	Beta		F=4.429
	(Sabit)	4.098	.202		.000	
	Afetten Etkilenme Düzeyi	-.120	.057	-.159	.037	p=.037

Akademisyenlerin afetten etkilenme düzeyinin iş doyumu üzerindeki etkisini ölçmek için basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Bağımlı değişken iş doyumu ve bağımsız değişken afetten etkilenme düzeyidir. Tablo 14'te gösterilen model anlamlı bulunmuştur. Varyans değeri %3'tür. Akademik personelin afetlerden etkilenme düzeyinin iş doyumu üzerinde negatif yönde ve anlamlı etkisi bulunmaktadır.

Tablo 15. Afetten Etkilenme Düzeyinin Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisinin Regresyon Analizi ile İncelenmesi

Bağımlı Değişken	**Bağımsız Değişken**	**Standardize Olmamış Katsayılar**		**Standart Katsayılar**	***p***	R^2=.03
Örgütsel Bağlılık		B	Standart Hata	Beta		F=4.558
	(Sabit)	3.548	.297		.000	
	Afetten Etkilenme Düzeyi	-.143	.067	-.162	.489	p=.034

Akademisyenlerin afetten etkilenme düzeyinin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisini tespit etmek için basit doğrusal regresyon yapılmıştır. Bağımlı değişken örgütsel bağlılık, bağımsız değişken ise afetten etkilenme düzeyidir. Tablo 15'te gösterilen model anlamlı bulunmuştur. Modelin açıklanan toplam varyans değeri %3'tür. Akademisyenlerin afetten etkilenme düzeylerinin örgütsel bağlılık üzerinde negatif yönde anlamlı etkisi bulunmaktadır.

Tablo 16. İş Doyum Düzeyinin Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisinin Regresyon Analizi ile İncelenmesi

Bağımlı Değişken	**Bağımsız Değişken**	**Standardize Olmamış Katsayılar**		**Standart Katsayılar**	***p***	R^2=.28
Örgütsel Bağlılık		B	Standart Hata	Beta		F=65.400
	(Sabit)	.777	.285		.007	
	İş Doyum Düzeyi	.618	.076	.527	.000	p=.000

Akademisyenlerin iş doyumunun örgütsel bağlılık üzerindeki etkisini tespit etmek için basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Bağımlı değişken örgütsel bağlılık, bağımsız değişken ise iş doyumu düzeyidir. Tablo 16'da gösterilen model anlamlı bulunmuştur. Açıklanan toplam varyans değeri %28'dir. Akademik personelin iş doyumu düzeyinin örgütsel bağlılık üzerinde pozitif yönde anlamlı etkisi vardır.

Tablo 17. Araştırma Hipotezlerinin Kabul-Ret Durumu

Hipotez	Sonuç
H_1 - İş doyumunun, işten ayrılma niyeti algısı üzerinde anlamlı ve olumsuz yönde bir etkisi vardır.	**Kabul**
H_2 - Örgütsel bağlılığın, işten ayrılma niyeti üzerinde anlamlı ve olumsuz yönde bir etkisi vardır.	**Kabul**
H_3 - İş doyumunun, örgütsel bağlılık algısı üzerinde anlamlı ve olumlu yönde bir etkisi vardır.	**Kabul**
H_4 - Deprem deneyiminin, işten ayrılma niyeti algısı üzerinde anlamlı ve işten ayrılma niyetini artırıcı yönde bir etkisi vardır.	**Kabul**
H_5 - Deprem deneyiminin, iş doyumu algısı üzerinde anlamlı ve olumsuz yönde bir etkisi vardır.	**Kabul**
H_6 - Deprem deneyiminin, örgütsel bağlılık algısı üzerinde anlamlı ve olumsuz yönde bir etkisi vardır.	**Kabul**
H_7 - Deprem deneyiminin, işten ayrılma niyeti algısı üzerindeki etkisinde iş doyumunun düzenleyici bir rolü vardır.	**Ret**
H_8 - Deprem deneyiminin, işten ayrılma niyeti algısı üzerindeki etkisinde örgütsel bağlılığın düzenleyici bir rolü vardır.	**Ret**

Sonuç Ve Öneriler

Araştırma sonucu elde edilen bulgular incelendiğinde, afetten etkilenen bireylerde işten ayrılma niyetinin daha yüksek olduğu; örgütsel bağlılık ve iş doyumunun düşük olduğunu anlaşılmaktadır. Elde edilen sonuçlar bağlamında iş doyumu düşüklüğünden kaynaklı olarak işten ayrılma niyetinin gelişmediği değerlendirilmektedir. Nitekim akademisyenlerin işten ayrılma niyetlerinde etkili olan afetten etkilenme düzeyinde yer değiştirme, yeniden yapılanma ihtiyacı ve depremden sonra karşılaşılan sorunlar olmak üzere etkili olduğu sosyo-demografik özellikler bağlamında analizler de gözlemlenmektedir. Akademisyenlerin işten ayrılma niyetleri üzerinde güvenlik algısı ve yaşam öncelikleri gibi temel ihtiyaçların etkili olduğu belirlenmiştir.

Deprem deneyimi, insan hayatı üzerinde önemli etkilere yol açan bir olaydır. Normal koşullar altında etkili olabilecek iş doyumu ve örgütsel bağlılık gibi faktörlerin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinin deprem etkisinin baskın olması sebebiyle azaldığı yönünde değerlendirme yapmak mümkündür. Benzer şekilde, ne kadar iş doyumu ve örgütsel bağlılık yüksek olsa da özellikle ailesinin ve kendisinin risk altında olduğunu veya ruhsal açıdan yıpranmış olduğunu hisseden akademisyenlerde iş doyumu ve örgütsel bağlılığın ikinci planda kaldığı değerlendirilmektedir. Tüm bu sonuçlar ile birlikte deprem gibi afetler sonrasında örgütsel tutumların işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinin sınırlı olduğu ve bu gibi afet durumlarında klasik örgüt modellerine dayalı hipotezlerin ikinci planda kaldığı anlaşılmaktadır. Diğer yandan, bu sonuçların ortaya çıkmasında çalışmanın yapıldığı dönemin etkili olduğu değerlendirilebilir. Bu yaklaşımı destekler nitelikte çalışma kapsamında elde edilen bir diğer bulgu, afetten etkilenme düzeyinin işten ayrılma niyeti üzerindeki

etkisinde iş doyumunun düzenleyici bir role sahip olmadığı fakat düşük düzeyde de olsa aracı bir role sahip olduğu sonucu olmuştur. Bu bulgu afetin iş doyumunu azalttığını ve azalan doyumun da işten ayrılma niyetini artırdığını göstermektedir.

Deprem sonrası süreçte fiziksel koşulları iyileştirmenin yanı sıra akademisyenleri temel alan, bireysel ihtiyaç ve istekleri göz ardı etmeden kurumsal çözümlerin geliştirilmesi ve iletişim kanallarının açık tutulması yeniden inşa sürecinde iş doyumu ve örgütsel bağlılık gibi kritik unsurların "normale dönme" sürecinde güçlü etkilere sahip olmasını sağlayacaktır. Nitekim bu bağlamda, afetler sonrasındaki iyileşme süreçlerinde kurumsal destek algısı güçlendirilebilir; akademik üretkenliğinin artırılacağı çalışma ortamları yaratılabilir ve belirsizleşen araştırma, öğretim ve idari roller yeniden canlandırılabilir.

KAYNAKÇA

Akça, B. (2012). "Dönüşümcü Liderlik ile Örgütsel Bağlılık, İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkilerde Örgütsel Adaletin Rolü: İSO İşletmelerinde Bir Araştırma", Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çukurova Üniversitesi, Adana.

Allen, N. J. & Meyer, J. P. (1990). "The Measurement and Antecedents of Affective, Continuance and Normative Commitment to the Organization", Journal of Occupational Psychology, 63, 1-18. DOI: 10.1111/j.2044-8325.1990.tb00506.x.

Aypar Özkan, S., Sökmen, A. &, Ekmekçioğlu, E. B. (2018). "İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkisi: Örgütsel Özdeşleşmenin Aracılık Rolü", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5(13), 116-124.

Chen, C. F. (2006). "Job Satisfaction, Organizational Commitment, and Flight Attendants' Turnover Intentions: A Note", Journal of Air Transport Management, 12(5), 274-276.

Collie, R. J., Shapka, J. D. & Perry, N. E. (2012). "School Climate and Social–Emotional Learning: Predicting Teacher Stress, Job Satisfaction, And Teaching Efficacy", Journal of Educational Psychology, 104(4), 1189–1204. DOI:10.1037/a0029356.

Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, (2026). Asrın Felaketinin 3. Yılı: İnşa ve İhya Çalışmaları. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları.

Durna, U., Eren, V. (2005). "Üç Bağlılık Unsuru Ekseninde Örgütsel Bağlılık", Doğuş Üniversitesi Dergisi, 6(2), 210-219.

Edwards-Dandridge, Y., Simmons, B. D. & Campbell, D. G. (2020). "Predictor of Turnover Intention of Register Nurses: Job Satisfaction or Work Engagement?", International Journal of Applied Management and Technology, 19(1), 87-96. DOI: 10.5590/IJAMT.2020.19.1.07.

Erdem, A. R. (2003). Üniversite Kültüründe Önemli Bir Unsur: Değerler. Değerler Eğitimi Dergisi, 1(4), 55-72.

Gherardi, S. 1998. "A Cultural Approach to Disasters", Journal of Contingencies and Crisis Management, 6(2), 80-83. DOI: 10.1111/1468-597.

Karagonlar, G., Öztürk, E. B. & Özmen, Ö. N. T. (2015). "Çalışanın Örgütle Sosyal Mübadele Algısı ve İşten Ayrılma Niyeti: İşe Cezbolmanın ve Öz Yeterliliğin Rolü," ODTÜ Gelişme Dergisi, 42(3), 411–433.

Kasdorf, R. L., Kayaalp, A. (2022). "Employee Career Development and Turnover: A Moderated Mediation Model", International Journal of Organizational Analysis, 30(2), 324-339.

Kim, W. G., Leong, J. K., Lee, Y. K. (2004). "Effect of Service Orientation on Job Satisfaction, Organizational Commitment, and Intention of Leaving in a Casual Dining Chain Restaurant", International Journal of Hospitality Management, 24(2), 171-193. DOI: 10.1016/j.ijhm.2004.05.004.

Kuntz, J. R. C., Näswall, K., Bockett, A. 2013. "Keep Calm and Carry on? An Investigation of Teacher Burnout in a Post-disaster Context", New Zealand Journal of Psychology, 42 (2), 57–68.

Locke, E. A. (1969). "What is Job Satisfaction?", Organizational Behavior and Human Performance, 4(4), 309-336. DOI: 10.1016/0030-5073(69)90013-0.

Meyer, J. P., Stanley, D. J., Herscovitch, L. & Topolnytsky, L. (2002). "Affective, Continuance and Normative Commitment to the Organization: A Meta-Analysis of Antecedents, Correlates and Consequences", Journal of Vocational Behavior, 61, 22-52. DOI: 10.1006/jvbe.2001.1842.

Mobley, W. H. (1982). Employee Turnover: Causes, Consequences, and Control. New York: Addision Wesley Publishing Company.

Sayın, K., Ercan, F., Artuger, S., & Gençer, K. (2025). The effect of fear of earthquake on turnover intention: The mediating role of job stress and the moderating role of work experience. Acta Psychologica, 259, 105471. https://doi.org/10.1016/j.actpsy.2025.105471.

Seyfullahoğulları, Ç. A. (2018). İşten Ayrılma Niyeti. İstanbul: Türkmen Kitabevi.

Stroh, L. K., Northcraft, G. B., Greenberg, J., Neale, M. A., Kern, M. & Langlands, C. (2001). Organizational Behavior A Management Challenge (3. Edition). New York: Taylor and Francis.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. "2023 Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu" https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/03/2023-Kahramanmaras-ve-Hatay-Depremleri-Raporu.pdf Son Erişim Tarihi: 07.06.2023

T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. 2023. "Asrın felaketi: 06 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremleri", İletişim Başkanlığı Yayınları. https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/Asrin-Felaketi-TR.pdf

Yağar, F. & Dökme Yağar, S. (2023). "The Effects of Organizational Silence on Work Engagement, Intention to Leave and Job Performance Levels of Nurses", Work, 75(2), 471-478. DOI: 10.3233/WOR-210192.

Yüksek Öğretim Kurumu [YÖK], 2023. "Yüksek Öğretim Bilgi Sistemi Öğretim Elemanı İstatistikleri". https://istatistik.yok.gov.tr/, Son Erişim Tarihi: 13.06.2026

Adıyaman Üniversitesi Akademisyenlerinin Afet Deneyimi, İşten Ayrılma Niyeti, İş Doyumu ve Örgütsel Bağlılık Üzerine Bir Araştırma[1]

A Study on the Disaster Experience, Turnover Intention, Job Satisfaction, and Organizational Commitment of Adıyaman University Academics

Sezai Öztop[2], Gülşen Kırpık[3], Bahar Bıyıklar[4]

Öz

Bu çalışma, 6 Şubat depremlerinin Adıyaman Üniversitesi akademisyenlerinin işten ayrılma niyeti, iş doyumu ve örgütsel bağlılık üzerindeki etkilerini incelemektedir. Veri toplama aracı olarak çevrimiçi anket tekniği kullanılan çalışma da dört ölçek kullanılmıştır. Araştırma kapsamında elde edilen veriler, IBM SPSS Statistics v.29 ve IBM SPSS PROCESS Macro v.4.3 yazılımları kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin analizinde korelasyon, regresyon ve ANOVA yöntemleri kullanılmıştır. Bulgular, afetten etkilenmenin işten ayrılma niyetini artırdığını, iş doyumu ve örgütsel bağlılığın ise bu niyeti azaltıcı rol oynadığını göstermektedir. Ayrıca, duygusal bağlılık, afetin olumsuz etkisini zayıflatan önemli bir düzenleyici değişken olarak öne çıkmaktadır. Sonuç olarak, afet sonrası süreçte akademisyenlerin iş doyumu ve bağlılığını artırmaya yönelik politikaların geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Afet Etkisi, İşten Ayrılma Niyeti, İş Doyumu, Örgütsel Bağlılık, Adıyaman

JEL Kodları: J28, M12, D91

Abstract

This study examines the effects of the February 6 earthquakes on Adıyaman University academics' turnover intention, job satisfaction, and organizational commitment. The study, which used an online survey technique as a data collection tool, utilized four scales. The data obtained within the scope of the research were analyzed using IBM SPSS Statistics v.29 and IBM SPSS PROCESS Macro v.4.3 software. Correlation, regression and ANOVA methods were used in the analysis of the data. The findings indicate that disaster exposure increases turnover intention, while job satisfaction and organizational commitment play a reducing role. Furthermore, affective commitment emerges as a key moderating variable that weakens the negative impact of the disaster. Overall, the results highlight the importance of developing policies to enhance job satisfaction and organizational commitment in the post-disaster period.

Key Words: Disaster Impact, Turnover Intention, Job Satisfaction, Organizational Commitment, Adıyaman

JEL Codes: J28, M12, D91

[1] Bu bildiri, "Deprem Bölgesindeki Akademisyenlerde İşten Ayrılma Niyeti ile Bu Niyetin Oluşumunda İş Doyumu ve Örgütsel Bağlılığın Rolünün Tespiti ve İşten Ayrılma Niyetini Azaltıcı Kamu Politikası Önerilerinin Geliştirilmesi" başlıklı TÜBİTAK 1001 ÇABA Projesi (Proje No: 223K334) kapsamında üretilmiştir.

[2] Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Kamu Politikaları Anabilim Dalı, sezai.oztop@medeniyet.edu.tr ORCID: 0000-0003-2656-2776

[3] Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi, Eczacılık Fakültesi, Eczacılık Meslek Bilimleri Bölümü, gkirpik@adiyaman.edu.tr ORCID: 0000-0003-4785-9624.

[4] Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, baharbiyiklar06@gmail.com ORCID: 0000-0002-6435-6239.

1. Giriş

6 Şubat 2023 tarihinde Türkiye'de meydana gelen depremler, özellikle etkilenen bölgelerde sosyal, ekonomik ve kurumsal yapılar üzerinde derin etkiler yaratmıştır. Yapılan çalışmalar, deprem kaynaklı korku ve stresin çalışanların işten ayrılma niyeti, iş stresi ve duygusal tükenmişlik üzerinde anlamlı etkiler oluşturduğunu göstermektedir (Amırlı, 2025; Sayin vd., 2025). Bu durum, yükseköğretim kurumlarında akademik personelin çalışma koşulları, motivasyonu ve kurumsal bağlılığının da değişime uğradığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, afetlerin akademik personel üzerindeki etkilerinin incelenmesi hem kurumsal sürdürülebilirlik hem de insan kaynakları yönetimi açısından büyük önem taşımaktadır.

Üniversiteler, bilgi temelli ekonomide bilgi üretimi, insan sermayesinin geliştirilmesi ve toplumsal ilerlemenin sağlanmasında kritik rol üstlenen stratejik kurumlar olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle yükseköğretim kurumlarında akademik personelin kuruma bağlılığı ve iş gücü sürekliliği, eğitim kalitesinin sürdürülebilirliği ve kurumsal performans açısından belirleyici bir unsur olarak önem taşımaktadır. Güncel çalışmalar, üniversitelerde insan kaynağının korunmasının örgütsel sürdürülebilirlik, bilgi paylaşımı ve kurumsal performans üzerinde doğrudan etkili olduğunu; çalışan bağlılığı ve algılanan örgütsel desteğin ise akademik personelin işte kalma niyetini güçlendirdiğini ortaya koymaktadır (Elbawab, 2024; Verma & Kaur, 2024; Pedro vd., 2020; Eren & Aydın, 2016). Bir örgütün motivasyonu yüksek, yenilikçi, üretken çalışana ihtiyacı varsa iş doyumu ve örgütsel bağlılık o örgüt için önemli faktörlerin başında gelmektedir. Zira yüksek iş doyumu ve örgütsel bağlılık, çalışanların işten ayrılma niyetlerini etkileyebilmektedir (Aydoğdu ve Aşıkgil, 2011). Bu bağlamda çalışma işten ayrılma niyeti, iş doyumu ve örgütsel bağlılık kavramlarına dayandırılmıştır.

Çalışma afet sonrası koşullarda iş doyumu ve örgütsel bağlılığın akademisyenlerin kurumda kalma niyeti üzerindeki koruyucu etkisini inceleyerek literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle afet etkisi, işten ayrılma niyeti, iş doyumu ve örgütsel bağlılık kavramları ile bu kavramlar arasındaki teorik ilişkiler üzerinde durulmakta, ardından Adıyaman Üniversitesinde görevli akademisyenlerle gerçekleştirilen saha araştırmasına ilişkin bilgiler ve bulgular sunulmaktadır.

2. Kavramsal Çerçeve

Afetler, örgütlerin yalnızca fiziksel altyapılarını değil, aynı zamanda en önemli stratejik kaynakları olan çalışanların psikolojik iyilik hâlini, sosyal ilişkilerini ve işle ilgili tutumlarını da önemli ölçüde etkileyen kriz olaylarıdır (Brooks vd., 2018; Kuntz vd., 2013a;). Afet ve kriz koşullarında çalışanlar artan stres, belirsizlik ve duygusal yüklerle karşı karşıya kalmakta; bu durum iş performansı, iş doyumu ve örgütsel bağlılık üzerinde olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir.

Özellikle yükseköğretim kurumları gibi bilgi üretimi, insan sermayesinin geliştirilmesi ve toplumsal ilerlemenin sağlanmasında merkezi rol oynayan örgütlerde, nitelikli iş gücünün korunması ve sürekliliğinin sağlanması kurumsal sürdürülebilirlik açısından kritik bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Güncel araştırmalar, akademik personelin kuruma bağlılığı ve örgütsel destek algısının, çalışanların işte kalma niyetini güçlendirdiğini ve yükseköğretim kurumlarının uzun vadeli performansına katkı sağladığını ortaya koymaktadır (Elbawab, 2024; Verma & Kaur, 2024; Pedro vd., 2020; Eren & Aydın, 2016). Bu bölümde, araştırmanın temelini oluşturan afet etkisi, işten ayrılma niyeti, iş doyumu ve örgütsel bağlılık kavramları ile bu kavramlar arasındaki teorik ilişkiler ele alınmaktadır.

2.1. Afet Deneyimi ve Örgütsel Etkileri

Afetler, bireylerin güvenlik, barınma ve yaşam gibi en temel ihtiyaçlarını tehdit ederek derin bir belirsizlik ve kriz ortamı yaratır. Literatürde afetlerin iş gücü üzerindeki etkileri incelendiğinde, travmatik deneyimlerin ve afet kaynaklı stresin çalışanların psikolojik sermayelerini tükettiği görülmektedir (Amırlı, 2025). Kuntz ve diğerleri (2013b) tarafından kavramsallaştırılan "kişisel afet etkisi", bireyin afet sonrasında yaşadığı kayıpları,

barınma sorunlarını ve hayatın olağan akışındaki kesintileri kapsamaktadır. Afete maruz kalan çalışanlarda tükenmişlik, iş stresi ve geleceğe yönelik güvensizlik algısı artarken; bu durum doğrudan işe yönelik tutumlara ve kurumsal algıya yansımaktadır (Sayin vd., 2025).

2.2. İşten Ayrılma Niyeti

İşten ayrılma niyeti, bir çalışanın mevcut işinden veya örgütünden gönüllü olarak ayrılma eğiliminin zihinsel ve bilinçli bir aşaması olarak tanımlanmaktadır. Örgütsel davranış literatüründe işten ayrılma niyeti, fiili işten ayrılma davranışının en güçlü öncülü ve kestiricisi kabul edilir (Griffeth vd., 2000; Tett & Meyer, 1993). Akademik personelin işten ayrılma niyeti, bilgi birikimi kaybı, eğitim ve araştırma faaliyetlerinde sürekliliğin zedelenmesi, nitelikli insan kaynağının yeniden temin edilmesindeki güçlükler ve yüksek örgütsel maliyetler nedeniyle yükseköğretim kurumları açısından önemli bir risk unsuru olarak değerlendirilmektedir. Araştırmalar, akademisyenlerin işten ayrılma niyetinin örgütsel bağlılık, iş doyumu ve algılanan örgütsel destek gibi faktörlerle yakından ilişkili olduğunu göstermektedir (Verma & Kaur, 2024; Pedro vd., 2020). Bununla birlikte, afet ve kriz dönemlerinde ortaya çıkan belirsizlik, psikolojik stres ve yaşam koşullarındaki olumsuz değişimler çalışanların kurumda kalma eğilimlerini zayıflatabilmekte ve işten ayrılma niyetini artırabilmektedir (Sayın vd., 2025; Brooks vd., 2018).

2.3. İş Doyumu ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkisi

İş doyumu, çalışanın işine ve iş deneyimlerine yönelik geliştirdiği pozitif duygusal durumdur (Locke, 1969). İşin niteliği, çalışma koşulları, ücret, yönetim politikaları ve iş arkadaşlarıyla ilişkiler gibi pek çok alt boyuttan etkilenir. Porter ve diğerlerinin (1974) vurguladığı üzere, iş doyumu yüksek olan çalışanların örgüte yönelik yapıcı tutumlar sergileme olasılığı artarken, doyum düzeyindeki düşüş doğrudan geri çekilme davranışlarına yol açar. Afet sonrasında barınma, ulaşım ve çalışma koşullarına ilişkin sorunların devam etmesi çalışanların iş stresini artırmakta ve iş doyumlarını azaltmaktadır. İş doyumundaki azalma ise çalışanların örgüte bağlılığını zayıflatarak işten ayrılma niyetini güçlendirebilmektedir. Nitekim güncel araştırmalar, iş stresi ve tükenmişlik düzeylerinin artmasının iş doyumunu olumsuz etkilediğini, düşük iş doyumunun da işten ayrılma niyetinin önemli belirleyicilerinden biri olduğunu ortaya koymaktadır (Amırlı, 2025; Sayın vd., 2025; Smith vd., 2025).

2.4. Örgütsel Bağlılık ve Boyutları

Örgütsel bağlılık, bireyin çalıştığı örgütle özdeşleşmesi, örgütün amaç ve değerlerini benimsemesi ve bu doğrultuda örgütsel amaçlara katkı sağlama isteği olarak tanımlanmaktadır (Mowday vd., 1982; Porter vd., 1974). Meyer ve Allen (1991), örgütsel bağlılığı duygusal, devam ve normatif bağlılık olmak üzere üç boyutlu bir model çerçevesinde açıklamaktadır. Güncel çalışmalar ise örgütsel bağlılığın çalışanların işte kalma niyeti, iş doyumu ve performans gibi değişkenlerle güçlü ilişkiler gösterdiğini ortaya koymaktadır (Meyer vd., 2002; Mercurio, 2015).

Örgütsel bağlılığı boyutları şunlardır (Meyer ve Allen, 1991):

- **Duygusal Bağlılık (Affective Commitment):** Çalışanın örgütle kurduğu duygusal bağ ve özdeşleşmedir ("istediği için" kalma).
- **Devam Bağlılığı (Continuance Commitment):** Ayrılmanın getireceği maliyetler ve alternatif eksikliğine dayalı bağlılıktır ("mecbur olduğu için" kalma).
- **Normatif Bağlılık (Normative Commitment):** Örgüte karşı duyulan ahlaki ve vicdani yükümlülük hissidir ("gerekli gördüğü için" kalma).

Yüksek örgütsel bağlılık, çalışanların örgütün amaç ve değerlerini benimsemelerini, örgüt yararına gönüllü çaba göstermelerini ve örgütte kalma isteklerini artırmaktadır. Özellikle duygusal bağlılık düzeyi yüksek

çalışanların örgütle daha güçlü bir özdeşleşme geliştirdikleri ve işten ayrılma niyetlerinin daha düşük olduğu belirtilmektedir (Meyer vd., 2002; Allen & Meyer, 1990).

2.5. Afet Sonrası Bağlamda Değişkenlerin Etkileşimi ve Düzenleyici Roller

Kriz ve olağanüstü durumlar gibi önemli yaşam olayları, çalışanların örgütleriyle olan ilişkilerini ve karşılıklı beklentilerini yeniden değerlendirmelerine neden olabilmektedir. Bu bağlamda, psikolojik sözleşmenin çalışan tutumları üzerindeki etkisi önem taşımaktadır. Ayrıca araştırmalar, iş doyumu ile örgütsel bağlılık arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunduğunu; çalışanların işlerinden duydukları memnuniyet arttıkça örgütlerine yönelik bağlılıklarının da güçlendiğini göstermektedir (Meyer vd., 2002; Rousseau, 1995; Tett & Meyer, 1993). Bu doğrultuda örgütsel bağlılık, çalışanların stresli ve belirsiz çalışma koşullarına verdikleri tepkileri şekillendiren önemli bir örgütsel kaynak olarak değerlendirilmektedir. Özellikle duygusal bağlılığın yüksek olması, çalışanların örgütle özdeşleşmelerini güçlendirerek işten ayrılma niyetlerini azaltmaktadır (Meyer vd., 2002). Bu nedenle, afet ve kriz dönemlerinde örgütsel bağlılığın, çalışanların yaşadıkları stresin işten ayrılma niyetine yansımasını azaltabilecek koruyucu bir mekanizma olarak işlev görebileceği düşünülmektedir (Meyer & Allen, 1991; Tett & Meyer, 1993).

3. Araştırma

3.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Çalışmanın amacı, Adıyaman Üniversitesi (ADÜ) akademisyenlerinin deprem deneyimi ile işten ayrılma niyeti, iş doyumu ve örgütsel bağlılık düzeyleri arasındaki ilişkileri incelemektir. Araştırmada ayrıca deprem deneyiminin işten ayrılma niyeti üzerindeki doğrudan etkisi ile örgütsel bağlılığın bu ilişkideki düzenleyici rolü ele alınmaktadır. Bunun yanı sıra, iş doyumu ve örgütsel bağlılık düzeylerinin işten ayrılma niyeti ile olan ilişkileri de kuramsal çerçeve doğrultusunda değerlendirilmektedir. Bu kapsamda araştırma, deprem sonrası süreçte akademisyenlerin işten ayrılma niyetini etkileyen bireysel ve kurumsal faktörleri bütüncül bir yaklaşımla ortaya koymayı hedeflemektedir.

Bu amaç doğrultusunda araştırma 6 ve 20 Şubat depremlerinden etkilenme bakımından üçüncü[5] sırada yer alan Adıyaman ilinde yer alan Adıyaman Üniversitesi'ndeki akademisyenlerle sınırlı tutulmuştur.

Afetler yalnızca fiziksel altyapıyı değil, aynı zamanda bireylerin psikolojik durumlarını, motivasyonlarını ve örgütlerine olan bağlılıklarını da etkilemektedir. Akademik personel açısından bu etkiler, işten ayrılma niyetinde artış, iş doyumunda azalma ve örgütsel bağlılıkta zayıflama şeklinde kendini gösterebilmektedir. Ancak bu değişkenler arasındaki ilişkilerin özellikle afet sonrası bağlamda nasıl şekillendiği literatürde sınırlı düzeyde ele alınmıştır. Bu çalışma, afet sonrası bir üniversite örneği üzerinden elde edilen nicel bulgularla literatüre katkı sağlamaktadır. Aynı zamanda üniversite yöneticileri ve politika yapıcılar için akademik personelin kurumda tutulması ve motivasyonunun artırılmasına yönelik önemli çıkarımlar sunmaktadır. Çalışmanın özgün katkısı, afet deneyiminin akademisyenlerin işten ayrılma niyeti, iş doyumu ve örgütsel bağlılık ilişkileri üzerindeki etkilerini nicel olarak ortaya koymasıdır. Ayrıca, duygusal bağlılığın işten ayrılma niyeti üzerindeki düzenleyici rolünü belirleyerek, afet sonrası akademik personelin bağlılığını ve motivasyonunu artırmaya yönelik politika geliştirmeye bilimsel bir temel sağlamasıdır.

[5] T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. "2023 Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu" https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/03/2023-Kahramanmaras-ve-Hatay-Depremleri-Raporu.pdf

3.2. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırma, iş doyumu ve örgütsel bağlılığın işten ayrılma niyetiyle olan negatif ilişkisine dair kuramsal temellere dayanmaktadır (Porter vd., 1974; Meyer ve Allen, 1991). Bu doğrultuda geliştirilen temel hipotezler şunlardır:

H_1: İş doyumunun işten ayrılma niyeti üzerinde anlamlı ve negatif bir etkisi vardır.

H_2: Örgütsel bağlılığın işten ayrılma niyeti üzerinde anlamlı ve negatif bir etkisi vardır.

H_3: Deprem deneyiminin işten ayrılma niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi vardır.

H_4: Örgütsel bağlılığın, deprem deneyimi ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide düzenleyici rolü bulunmaktadır.

3.3. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada, 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremlerinin etkilerini incelemek amacıyla nicel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Araştırmanın örneklemi, Adıyaman Üniversitesi'nde görev yapan toplam 148 akademisyenden oluşmaktadır.

Veri toplama aracı olarak çevrimiçi anket tekniği tercih edilmiş ve anket formu 62 sorudan oluşmuştur. Soruların büyük çoğunluğu, katılımcıların tutum, algı ve deneyimlerini ölçmeye yönelik olarak Likert tipi ölçekler temelinde yapılandırılmıştır. Anket formunda dört farklı ölçek kullanılmıştır: İş Tatmini, Örgütsel Bağlılık, İşten Ayrılma Niyeti ve Kişisel Afet Etki ölçekleri. İş Tatmini, Örgütsel Bağlılık ve İşten Ayrılma Niyeti ölçekleri, daha önce Türkçeye çevrilmiş ve geçerlik-güvenirlik analizleri yapılmış olduğundan aynen kullanılmıştır. Kuntz ve diğerleri (2013b) tarafından Christchurch depremleri sonrası geliştirilen Kişisel Afet Etki Ölçeği ise bu araştırma için Türkçeye çevrilmiş ve anket uygulamasından önce geçerlik-güvenirlik analizi yapılmıştır.

Araştırmanın uygulanabilmesi için Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan etik onayı alınmıştır. Ölçeklerin uygulanabilirliği, anlaşılabilirliği ve sorunsuz yürütülebilirliğinden emin olmak amacıyla pilot uygulama yapılmıştır. Asıl veri toplama süreci, 2025 yılı Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında, Adıyaman Üniversitesi'nin akademik iletişim sistemi ve diğer dijital kanallar aracılığıyla kolayda örneklem yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Toplanan veriler, IBM SPSS (v.29) programına girilmiş, sayısal değerler olarak düzenlenmiş ve analiz için hazırlanmıştır.

Nicel verilerin analizinde korelasyon, regresyon ve ANOVA yöntemleri kullanılmıştır. Bu analizler aracılığıyla afet deneyimi, işten ayrılma niyeti, iş doyumu ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiler incelenmiş; ayrıca iş doyumu ve örgütsel bağlılığın işten ayrılma niyeti üzerindeki aracılık ve düzenleyici rollerinin test edilmesine olanak sağlanmıştır.

4. Bulgular

Elde edilen veriler IBM SPSS v.29 ve IBM SPSS v.4.3 Process Macro yazılımıyla analiz edilmiştir. Araştırmanın Veri Analizi aşamasında, elde edilen analizler yordanarak faktörler arasındaki ilişkiler değerlendirilmiş ve araştırmanın hipotezleri test edilmiştir. Analiz sonuçlarına aşağıda yer verilmiştir.

ANOVA (Tek Yönlü Varyans Analizi)

Yapılan tek yönlü varyans analizi ile Adıyaman Üniversitesi'nde görev yapan akademisyenlerin *"işten ayrılma niyeti ölçeği", "iş doyumu ölçeği", "örgütsel bağlılık ölçeği", "duygusal bağlılık, normative bağlılık ve devam bağlılığı ölçekleri" ile "kişisel afet ölçeği"* puanlarına ilişkin sonuçları incelenmiştir.

Tablo 1

İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği Puanlarının Adıyaman Üniversitesi Akademisyenlerine Göre ANOVA Sonuçları

Bağımsız Değişken	N	Ortalama ($\bar{X}$)	Standart Sapma (ss)
Adıyaman Üniversitesi	148	2,74	1,24472

ANOVA sonucunda Adıyaman Üniversitesi'nde görev yapan akademisyenlerin işten ayrılma niyetine ilişkin puan ortalaması 2,74 olup, akademisyenlerin ilgili değişkene yönelik değerlendirmelerinin orta düzeyde olduğu görülmüştür. Ayrıca akademisyenlerin görüşlerinde belirli bir çeşitlilik bulunduğu da söylenebilir (ss = 1,24472).

Tablo 2

İş Doyumu Ölçeği Puanlarının Adıyaman Üniversitesi Akademisyenlerine Göre ANOVA Sonuçları

Bağımsız Değişken	N	Ortalama ($\bar{X}$)	Standart Sapma (ss)
Adıyaman Üniversitesi	148	3,69	,66770

Adıyaman Üniversitesi'nde görev yapan akademisyenlerin iş doyumuna ilişkin puan ortalaması 3,69'tür. Bu sonuç, Adıyaman Üniversitesi'ndeki akademisyenlerin iş doyumunun yüksek olduğunu göstermektedir. Ayrıca katılımcıların görüşlerinin önemli ölçüde benzer olduğu da söylenebilir (ss = ,66770). Dolayısıyla Adıyaman Üniversitesi'nin iş doyumu üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğu söylenebilir.

Tablo 3

Örgütsel Bağlılık Ölçeği Puanlarının Adıyaman Üniversitesi Akademisyenlerine Göre ANOVA Sonuçları

Bağımsız Değişken	N	Ortalama ($\bar{X}$)	Standart Sapma (ss)
Adıyaman Üniversitesi	148	3,1478	,66540

Adıyaman Üniversitesi'nde görev yapan akademisyenlerin örgütsel bağlılığa ilişkin puan ortalaması 3,15' tür. Bu sonuç Adıyaman Üniversitesi'ndeki akademisyenlerin örgüte bağlılık düzeylerinin orta düzeyde olduğunu göstermektedir. Ayrıca akademisyenlerin görüşlerinin önemli ölçüde benzer olduğu da söylenebilir (ss = ,66540).

Tablo 4

Duygusal Bağlılık Ölçeği Puanlarının Adıyaman Üniversitesi Akademisyenlerine Göre ANOVA Sonuçları

Bağımsız Değişken	N	Ortalama ($\bar{X}$)	Standart Sapma (ss)
Adıyaman Üniversitesi	148	3,33	,90009

Adıyaman Üniversitesi'nde görev yapan akademisyenlerin duygusal bağlılığa ilişkin puan ortalaması 3,33 olarak bulunmuştur. Bu sonuç, Adıyaman Üniversitesi'ndeki akademisyenlerin duygusal bağlılıklarının orta düzeyde olduğunu göstermektedir. Ayrıca akademisyenlerin görüşlerinin önemli ölçüde benzer olduğu da söylenebilir (ss = ,90009).

Tablo 5

Devam Bağlılığı Ölçeği Puanlarının Adıyaman Üniversitesi Akademisyenlerine Göre ANOVA Sonuçları

Bağımsız Değişken	N	Ortalama ($\bar{X}$)	Standart Sapma (ss)
Adıyaman Üniversitesi	148	3,16	,67385

Adıyaman Üniversitesi'nde görev yapan akademisyenlerin devam bağlılığına ilişkin puan ortalaması 3,16 olarak bulunmuştur. Bu sonuç, Adıyaman Üniversitesi'ndeki akademisyenlerin devam bağlılıklarını orta düzeyde olduğunu göstermektedir. Ayrıca akademisyenlerin görüşlerinin önemli ölçüde benzer olduğu da söylenebilir (ss = ,67385).

Tablo 6

Normatif Bağlılık Ölçeği Puanlarının Adıyaman Üniversitesi Akademisyenlerine Göre ANOVA Sonuçları

Bağımsız Değişken	N	Ortalama ($\bar{X}$)	Standart Sapma (ss)
Adıyaman Üniversitesi	148	2,95	,91091

Adıyaman Üniversitesi'nde görev yapan akademisyenlerin normatif bağlılığa ilişkin puan ortalaması 2,95 olarak bulunmuştur. Bu sonuç, Adıyaman Üniversitesi'ndeki akademisyenlerin normatif bağlılıklarının ortalama düzey olduğunu göstermektedir. Ayrıca akademisyenlerin görüşlerinin önemli ölçüde benzer olduğu da söylenebilir (ss = ,91091).

Tablo 7

Kişisel Afet Ölçeği Puanlarının Adıyaman Üniversitesi Akademisyenlerine Göre ANOVA Sonuçları

Bağımsız Değişken	N	Ortalama ($\bar{X}$)	Standart Sapma (ss)
Adıyaman Üniversitesi	148	3,93	,78059

Adıyaman Üniversitesi'nde görev yapan akademisyenlerin kişisel afet deneyimine ilişkin algı düzeyi 3,93'tür. Bu sonuç Adıyaman Üniversitesi'ndeki akademisyenlerin kişisel afet algı düzeylerinin orta düzeyde olduğunu göstermektedir. Akademisyenlerin görüşleri ise büyük ölçüde benzerlik göstermektedir (ss = ,78059).

Sonuç olarak Adıyaman Üniversitesi'ndeki akademisyenlerin işten ayrılma düzeyleri, örgütsel bağlılıkları, duygusal bağlılıkları, normatif bağlılıkları, devam bağlılıkları ile kişisel afet algı düzeyleri orta düzeyde iken; iş doyumları yüksektir.

Korelasyon Analizi

Adıyaman Üniversitesi'nde çalışan akademik personel dikkate alınarak afetten etkilenme düzeyi, işten ayrılma niyeti, iş doyumu, örgütsel bağlılık ve örgütsel bağlılık alt boyutları arasındaki ilişkiler belirlenmiş ve bulgular Tablo 8'de sunulmuştur. Afetten etkilenme düzeyi ile işten ayrılma niyeti arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki (r=0,329; p<0,01) tespit edilirken, afetten etkilenme düzeyi ile iş doyumu ve örgütsel bağlılık arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. İş doyumu ile örgütsel bağlılık arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır (r=0,512; p<0,01). Ayrıca iş doyumu (r=-0,531; p<0,01) ve örgütsel bağlılık (r=-0,595; p<0,01) ile işten ayrılma niyeti arasında da negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla afet deneyimi arttıkça işten ayrılma niyetinin de arttığını göstermektedir. Buna karşılık, iş doyumu ve örgütsel bağlılık ile işten ayrılma niyeti arasında negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir; yani iş doyumu ve örgütsel bağlılık arttıkça işten ayrılma niyeti azalmaktadır.

Tablo 8

Korelasyon Analizi

		1	2	3	4	5	6	7
Afetten Etkilenme Düzeyi (1)	*r*	1						
	p							
İşten Ayrılma Niyeti (2)	*r*	.329	1					
	p	.000						
İş Doyumu (3)	*r*	-.159	-.531	1				
	p	.053	.000					
Örgütsel Bağlılık (4)	*r*	-.057	-.595	.512	1			
	p	.489	.000	.000				
Duygusal Bağlılık (5)	*r*	-.106	-.606	.510	.781	1		
	p	.199	.000	.000	.000			
Devam Bağlılığı (6)	*r*	.015	-.325	.205	.737	.302	1	
	p	.854	.000	.013	.000	.000		
Normatif Bağlılık (7)	*r*	-.035	-.467	.467	.877	.503	.577	1
	p	.672	.000	.000	.000	.000	.000	

Diğer yandan, örgütsel bağlılığın alt boyutları açısından bakıldığında, duygusal bağlılık (r=-0,606; p<0,01), devam bağlılığı (r=-0,325; p<0,01) ve normatif bağlılık (r=-0,467; p<0,01) ile işten ayrılma niyeti arasında orta düzeyde negatif yönde anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Bununla birlikte, duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılık ile afetten etkilenme düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Regresyon Analizi

Adıyaman Üniversitesi özelinde akademik personelin afetten etkilenme düzeyi ve iş doyumunun işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisini ortaya koymak için regresyon analizi kullanılmıştır. Bu bağlamda geliştirilen modelde, bağımlı değişken olarak işten ayrılma niyeti dikkate alınmıştır. Bağımsız değişkenler ise, afetten etkilenme düzeyi, iş doyumu ve etkileşim faktörleridir. Tablo 9'da gösterilen model anlamlı bulunmuştur ($p<.05$). Modelin açıklanan toplam varyans değeri %33 olarak tespit edilmiştir. Hem afetten etkilenme düzeyi ($\beta=0.268$; $p<.05$) hem de iş doyumu ($\beta=-0.634$; $p<.05$) işten ayrılma niyetini etkilemektedir. Bununla birlikte, etkileşim değerinin (afetten etkilenme*iş doyumu) işten ayrılma niyeti üzerinde etkili olmadığı belirlenmiştir ($p>.05$). Bu sonuç, Adıyaman Üniversitesi özelinde, afetten etkilenme düzeyi ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide iş doyumunun düzenleyici bir role sahip olmadığını göstermektedir.

Tablo 9

İş Doyumu Düzenleyici Rolünün Regresyon Analizi ile İncelenmesi

Bağımlı Değişken	**Bağımsız Değişken**	**B**	**Standart Hata**	***p***	**R^2=.33**
İşten Ayrılma Niyeti	(Sabit)	2.787	.086	.000	
	Afetten Etkilenme Düzeyi	.268	.089	.003	**F=26.737**
	İş Doyumu	-.634	.085	.000	**p=.000**
	Etkileşim (Afetin Etkisi*İş Doyumu)	.137	.075	.071	

Adıyaman Üniversitesi özelinde akademik personelin afetten etkilenme düzeyi ve örgütsel bağlılığın işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisini ortaya koymak için regresyon analizi kullanılmıştır. Bu bağlamda geliştirilen modelde, bağımlı değişken olarak işten ayrılma niyeti dikkate alınmıştır. Bağımsız değişkenler ise, afetten etkilenme düzeyi, örgütsel bağlılık ve etkileşim faktörleridir. Tablo 10'da gösterilen model anlamlı bulunmuştur ($p<.05$). Modelin açıklanan toplam varyans değeri %44 olarak tespit edilmiştir. Hem afetten etkilenme düzeyi ($\beta=0.395$; $p<.05$) hem de örgütsel bağlılık ($\beta=-0.778$; $p<.05$) işten ayrılma niyetini etkilemektedir. Bununla birlikte, etkileşim değerinin (afetten etkilenme*örgütsel bağlılık) işten ayrılma niyeti üzerinde etkili olmadığı belirlenmiştir ($p>.05$). Bu sonuç, Adıyaman Üniversitesi özelinde afetten etkilenme düzeyi ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide örgütsel bağlılığın düzenleyici bir role sahip olmadığını göstermektedir.

Tablo 10

Örgütsel Bağlılık Düzenleyici Rolünün Regresyon Analizi ile İncelenmesi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	B	Standart Hata	*p*	
					R^2=.44
İşten Ayrılma Niyeti	(Sabit)	2.788	.078	.000	
	Afetten Etkilenme Düzeyi	.395	.080	.000	**F=38.983**
	Örgütsel Bağlılık	-.778	.085	.000	
	Etkileşim (Afetin Etkisi*Örgütsel Bağlılık)	-.105	.076	.168	**p=.000**

Adıyaman Üniversitesi özelinde akademik personelin afetten etkilenme düzeyi ve devam bağlılığının işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisini ortaya koymak için regresyon analizi kullanılmıştır. Bu bağlamda geliştirilen modelde, bağımlı değişken olarak işten ayrılma niyeti dikkate alınmıştır. Bağımsız değişkenler ise, afetten etkilenme düzeyi, devam bağlılığı ve etkileşim faktörleridir. Tablo 11'de gösterilen model anlamlı bulunmuştur ($p<.05$). Modelin açıklanan toplam varyans değeri %21 olarak tespit edilmiştir. Hem afetten etkilenme düzeyi ($\beta=0.422$; $p<.05$) hem de devam bağlılığı ($\beta=-0.425$; $p<.05$) işten ayrılma niyetini etkilemektedir. Bununla birlikte, etkileşim değerinin (afetten etkilenme*devam bağlılığı) işten ayrılma niyeti üzerinde etkili olmadığı belirlenmiştir ($p>.05$). Dolayısıyla Adıyaman Üniversitesi özelinde, afetten etkilenme düzeyi ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide devam bağlılığının düzenleyici bir role sahip olmadığı söylenebilir.

Tablo 11

Devam Bağlılığının Düzenleyici Rolünün Regresyon Analizi ile İncelenmesi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	B	Standart Hata	*p*	
					R^2=.21
İşten Ayrılma Niyeti	(Sabit)	2.776	.092	.000	
	Afetten Etkilenme Düzeyi	.422	.093	.000	**F=13.370**
	Devam Bağlılığı	-.425	.099	.000	
	Etkileşim (Afetin Etkisi*Devam Bağlılığı)	-.042	.088	.637	**p=.000**

Adıyaman Üniversitesi özelinde akademik personelin afetten etkilenme düzeyi ve normatif bağlılığın işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisini ortaya koymak için regresyon analizi kullanılmıştır. Bu bağlamda geliştirilen modelde, bağımlı değişken olarak işten ayrılma niyeti dikkate alınmıştır. Bağımsız değişkenler ise, afetten etkilenme düzeyi, normatif bağlılığı ve etkileşim faktörleridir. Tablo 12'de gösterilen model anlamlı bulunmuştur ($p<.05$). Modelin açıklanan toplam varyans değeri %31 olarak tespit edilmiştir. Hem afetten etkilenme düzeyi ($\beta=0.412$; $p<.05$) hem de normatif bağlılığı ($\beta=-0.602$; $p<.05$) işten ayrılma niyetini etkilemektedir. Bununla birlikte, etkileşim değerinin (afetten etkilenme*normatif bağlılık) işten ayrılma niyeti üzerinde etkili olmadığı belirlenmiştir ($p>.ğ05$). Dolayısıyla Adıyaman Üniversitesi özelinde afetten etkilenme düzeyi ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide normatif bağlılığın düzenleyici bir role sahip olmadığı söylenebilir.

Tablo 12

Normatif Bağlılığın Düzenleyici Rolünün Regresyon Analizi ile İncelenmesi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	B	Standart Hata	*p*	
İşten Ayrılma Niyeti	(Sabit)	2.776	.087	.000	**R^2=.31**
	Afetten Etkilenme Düzeyi	.412	.090	.000	**F=22.342**
	Normatif Bağlılık	-.602	.091	.000	**p=.000**
	Etkileşim (Afetin Etkisi*Normatif Bağlılık)	-.062	.092	.502	

Adıyaman Üniversitesi özelinde akademik personelin afetten etkilenme düzeyi ve duygusal bağlılığın işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisini ortaya koymak için regresyon analizi kullanılmıştır. Bu bağlamda geliştirilen modelde, bağımlı değişken olarak işten ayrılma niyeti dikkate alınmıştır. Bağımsız değişkenler ise, afetten etkilenme düzeyi, duygusal bağlılık ve etkileşim faktörleridir. Tablo 13'de gösterilen model anlamlı bulunmuştur ($p<.05$). Modelin açıklanan toplam varyans değeri %45 olarak tespit edilmiştir. Hem afetten etkilenme düzeyi ($\beta=0.373$; $p<.05$) hem de duygusal bağlılık ($\beta=-0.728$; $p<.05$) işten ayrılma niyetini etkilemektedir. Etkileşim değerinin (afetten etkilenme* duygusal bağlılık) işten ayrılma niyeti üzerinde etkili olduğu da belirlenmiştir ($\beta=-0.175$; $p<.05$). Bu sonuç, ADÜ özelinde, afetten etkilenme düzeyi ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide duygusal bağlılığın düzenleyici bir role sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 13

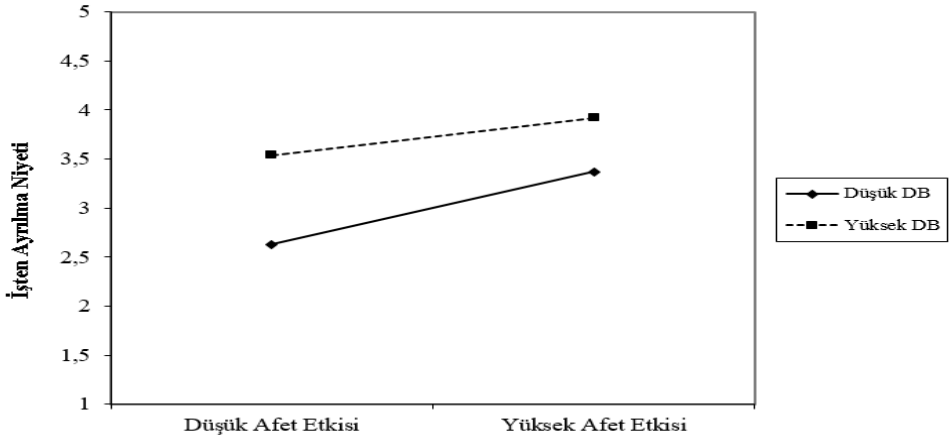
Duygusal Bağlılığın Düzenleyici Rolünün Regresyon Analizi ile İncelenmesi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	B	Standart Hata	p	
İşten Ayrılma Niyeti	(Sabit)	2.751	.077	.000	**R^2=.45**
	Afetten Etkilenme Düzeyi	.373	.079	.000	**F=40.894**
	Duygusal Bağlılık	-.728	.078	.000	**p=.000**
	Etkileşim (Afetin Etkisi*Duygusal Bağlılık)	-.175	.071	.015	

Afetten etkilenme düzeyi ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide duygusal bağlılığın düzenleyici rolünü daha net ortaya koymak için Dawson eğrileri kullanılmıştır. Bu yöntemle elde edilen Şekil 1'e göre, afetten etkilenme düzeyi ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkinin algılanan duygusal bağlılık (moderatör) tarafından şekillendirildiği anlaşılmaktadır. Duygusal bağlılık arttıkça, afetin işten ayrılma niyeti üzerindeki olumsuz etkisinin azaldığı görülmektedir.

Şekil 1

Düşük ve Yüksek Duygusal Bağlılığın (DB) Düzenleyici Etkisi

Adıyaman Üniversitesi özelinde akademik personelin afetten etkilenme düzeyinin iş doyumu üzerindeki etkisini ortaya koymak için basit doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Bu bağlamda geliştirilen modelde, bağımlı değişken olarak iş doyumu; bağımsız değişken ise, afetten etkilenme düzeyi olarak belirlenmiştir. Tablo 14'te gösterilen modelin açıklanan toplam varyans değeri %3 olarak tespit edilmiştir. Model anlamlı bulunmamıştır (p>.05). Akademik personelin afetlerden etkilenme düzeylerinin iş doyumu üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı belirlenmiştir (p>.05).

Tablo 14

Afetten Etkilenme Düzeyinin İş Doyumu Üzerindeki Etkisinin Regresyon Analizi ile İncelenmesi

Bağımlı Değişken	**Bağımsız Değişken**	**Standardize Olmamış Katsayılar**		**Standart Katsayılar**	***p***	**R^2=.03**
İş Doyumu		B	Standart Hata	Beta		
	(Sabit)	4.222	.280		.000	**F=3.810**
	Afetten Etkilenme Düzeyi	-.136	.070	-.159	.053	**p=.053**

Adıyaman Üniversitesi özelinde akademik personelin afetten etkilenme düzeyinin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisini ortaya koymak için basit doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Bu bağlamda geliştirilen modelde, bağımlı değişken olarak örgütsel bağlılık; bağımsız değişken ise, afetten etkilenme düzeyi olarak belirlenmiştir. Tablo 15'de gösterilen modelin açıklanan toplam varyans değeri %1 olarak tespit edilmiştir. Model anlamlı bulunmamıştır (p>.05). Akademik personelin afetlerden etkilenme düzeylerinin örgütsel bağlılık üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı belirlenmiştir (p>.05).

Tablo 15

Afetten Etkilenme Düzeyinin Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisinin Regresyon Analizi ile İncelenmesi

Bağımlı Değişken	**Bağımsız Değişken**	**Standardize Olmamış Katsayılar**		**Standart Katsayılar**	***p***	**R^2=.01**
Örgütsel Bağlılık		B	Standart Hata	Beta		
	(Sabit)	3.340	.282		.000	**F=0.482**
	Afetten Etkilenme Düzeyi	-.049	.070	-.057	.489	**p=.489**

Adıyaman Üniversitesi özelinde akademik personelin iş doyum düzeyinin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisini ortaya koymak için basit doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Bu bağlamda geliştirilen modelde, bağımlı değişken olarak örgütsel bağlılık; bağımsız değişken ise, iş doyum düzeyi olarak belirlenmiştir. Tablo 16'da gösterilen model anlamlı bulunmuştur ($p<.05$). Modelin açıklanan toplam varyans değeri %26 olarak tespit edilmiştir. Akademik personelin iş doyum düzeylerinin örgütsel bağlılık üzerinde pozitif yönde ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir ($\beta=0.510$; $p<.05$).

Tablo 16

İş Doyum Düzeyinin Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisinin Regresyon Analizi ile İncelenmesi

Bağımlı Değişken	**Bağımsız Değişken**	**Standardize Olmamış Katsayılar**		**Standart Katsayılar**	***p***	**R^2=.26**
Örgütsel Bağlılık		B	Standart Hata	Beta		
	(Sabit)	1.267	.265		.000	**F=51.902**
	İş Doyum Düzeyi	.510	.071	.512	.000	**p=.000**

Netice de istatistiksel bulgular, afet deneyiminin akademik personelin işten ayrılma niyeti üzerinde anlamlı bir etkisi olduğunu ve bu etkinin özellikle pozitif yönlü bir ilişki şeklinde ortaya çıktığını göstermektedir. Ayrıca düzenleyici etki analizlerin de ise yalnızca duygusal bağlılığın bu ilişkide anlamlı bir koruyucu rol üstlendiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, özellikle duygusal bağlılığın kriz ve afet gibi olağanüstü durumlarda çalışan tutumlarını şekillendiren kritik bir değişken olduğunu göstermektedir.

Araştırma kapsamında geliştirilen hipotezlerin test sonuçları aşağıdaki tabloda sunulmaktadır. Tablo 17 değişkenler arasındaki ilişkilerin yönünü, istatistiksel anlamlılık düzeylerini ve hipotezlerin kabul/ret durumlarını özetlemektedir.

Tablo 17

Araştırma Hipotezlerinin Test Sonuçları

Hipotez	İlişki / Etki	İstatistiksel Sonuç	p değeri	Sonuç
H_1	İş doyumu → İşten ayrılma niyeti (−)	(β = anlamlı negatif ilişki)	p <.05	**Kabul**
H_2	Örgütsel bağlılık → İşten ayrılma niyeti (−)	(r <0; negatif yönlü ilişki)	p <.05	**Kabul**
H_3	Afetten etkilenme → İşten ayrılma niyeti (+)	r = 0.329	p <.01	**Kabul**
H_4	Örgütsel bağlılık × Afet deneyimi → İşten ayrılma niyeti	Sadece duygusal bağlılık: β = −0.175	p <.05	**Kısmen Kabul**

Tablo 17 incelendiğinde, iş doyumu ve örgütsel bağlılığın işten ayrılma niyeti üzerinde negatif yönlü ve anlamlı etkiler gösterdiği görülmektedir. Ayrıca afetten etkilenme düzeyinin işten ayrılma niyetini artırdığı belirlenmiştir.

5. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışma, 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli depremlerin ardından Adıyaman Üniversitesi akademisyenlerinin yaşadıkları afet deneyiminin işten ayrılma niyeti, iş doyumu ve örgütsel bağlılık üzerindeki etkilerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Elde edilen bulgular, deprem deneyiminin akademisyenlerin işten ayrılma niyetlerini artırdığını göstermektedir. Bu sonuç, çalışanların kuruma ilişkin tutumlarının iş doyumu ve örgütsel bağlılık düzeylerinden etkilendiğini ortaya koyan Tnay ve arkadaşları (2013) ile Aydoğdu ve Aşıkgil'in (2011) bulgularını desteklemektedir. Ancak mevcut çalışmanın ortaya koyduğu tablo, yalnızca örgütsel davranış literatürünün açıklayabileceği bir durumun ötesine geçmektedir. Çünkü burada söz konusu olan, çalışanların doğal afet sonrasında yaşamlarını yeniden kurmaya çalıştıkları, belirsizlik ve kayıplarla yüzleştikleri olağanüstü bir süreçtir. Bu nedenle işten ayrılma niyetindeki artış, yalnızca kurumsal memnuniyetsizlikle değil, aynı zamanda güvenli bir yaşam alanı oluşturma ve geleceği yeniden planlama çabasıyla da ilişkilendirilebilir.

Araştırmanın önemli bulgularından biri, iş doyumunun örgütsel bağlılığı güçlendirirken işten ayrılma niyetini azaltmasıdır. Bu sonuç, Erdoğdu ve Sökmen'in (2023) ulaştığı bulgularla paralellik göstermektedir. Benzer şekilde, örgütsel bağlılığı yüksek çalışanların işten ayrılma eğilimlerinin daha düşük olduğunu ortaya koyan Oh vd. (2007) tarafından elde edilen sonuçlar da bu araştırmayı desteklemektedir. Bulgular birlikte değerlendirildiğinde, çalışanların kurumlarında kalma kararlarının yalnızca ekonomik gerekçelerle açıklanamayacağı anlaşılmaktadır. Kişinin yaptığı işten memnuniyet duyması, emeğinin değer gördüğünü hissetmesi ve kurumuna aidiyet geliştirmesi, özellikle zor dönemlerde örgütte kalma isteğini güçlendiren önemli unsurlar olarak öne çıkmaktadır.

Araştırmada elde edilen en dikkat çekici sonuçlardan biri, çalışanların yaşadığı olumsuz deneyimlerin işten ayrılma eğilimine dönüşmesinde örgütsel bağlılığın üstlendiği roldür. Bulgular, kuruma yönelik bağlılık düzeyi arttıkça afet kaynaklı stres ve olumsuz deneyimlerin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinin zayıfladığını göstermektedir. Bu sonuç, iş yerinde maruz kalınan stres faktörleri ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide, örgütsel bağlılığın anlamlı bir köprü görevi görerek (aracılık rolü üstlenerek) çalışanların gitme eğilimini sınırladığını ortaya koyan literatür bulgularıyla doğrudan örtüşmektedir (Serinikli, 2019). Deprem gibi büyük ölçekli afetler sonrasında çalışanların yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda psikolojik olarak da desteklenmeye ihtiyaç duydukları bilinmektedir. Bu noktada kurumla kurulan duygusal bağın,

çalışanlar açısından bir güven ve dayanma noktası oluşturduğu söylenebilir. Nitekim çalışanların kendilerini kurumun değerli bir parçası olarak görmeleri, kriz dönemlerinde örgütte kalma eğilimlerini güçlendirmektedir.

Netice de afet deneyimi arttıkça işten ayrılma niyeti artmaktadır. Buna karşılık, iş doyumu ve örgütsel bağlılık ile işten ayrılma niyeti arasında negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir; yani iş doyumu ve örgütsel bağlılık arttıkça işten ayrılma niyeti azalmaktadır. Bu bağlamda hipotez H_1, H_2 ve H_3 kabul edilmiştir. Ayrıca afetten etkilenme düzeyi ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide iş doyumunun, örgütsel bağlılığın, devam bağlılığının ve normatif bağlılığın düzenleyici bir role sahip olmadığı görülürken; duygusal bağlılığın düzenleyici bir role sahip olduğu tespit edilmiştir. Yani duygusal bağlılık arttıkça, afetin işten ayrılma niyeti üzerindeki olumsuz etkisinin azaldığı görülmektedir. Dolayısıyla H_4'ün kısmen kabul edildiği söylenebilir.

Araştırmanın genel sonuçları, afetlerin etkilerinin yalnızca yıkılan binalar ya da ekonomik kayıplarla sınırlı olmadığını göstermektedir. Afetler aynı zamanda insanların kurumlarıyla kurdukları ilişkileri, geleceğe ilişkin beklentilerini ve çalışma yaşamına bakışlarını da etkileyebilmektedir. Bu bağlamda iş doyumu ve örgütsel bağlılığın korunması, afet sonrası dönemde kurumların sürdürülebilirliği açısından kritik bir öneme sahiptir. Özellikle duygusal bağlılığın ortaya koyduğu koruyucu etki, üniversite yönetimlerinin akademik personelle kurduğu ilişkinin yalnızca yönetsel bir bağ değil, aynı zamanda insani bir bağ olduğunu da göstermektedir.

Bu nedenle afet sonrası dönemde yükseköğretim kurumlarının akademik personelin ihtiyaçlarını bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirmesi gerekmektedir. Akademisyenlerin barınma sorunlarının çözümüne yönelik lojman ve kalıcı konut projelerinin geliştirilmesi, ekonomik kayıpları azaltacak mali destek mekanizmalarının oluşturulması ve akademik performans süreçlerinde bölgesel koşulların dikkate alınması önemli uygulamalar arasında yer almaktadır. Bunun yanı sıra, depremin uzun süre devam edebilen psikolojik etkileri göz önünde bulundurularak akademisyenler ve ailelerine yönelik sürekli psikolojik danışmanlık ve sosyal destek hizmetlerinin sunulması gerekmektedir. Çalışanların karar alma süreçlerine daha fazla katılımının sağlanması ve yönetimle kurulan iletişim kanallarının güçlendirilmesi de aidiyet ve güven duygusunun gelişmesine katkı sağlayacaktır.

Sonuç olarak bu çalışma, afet sonrasında akademisyenlerin işten ayrılma niyetlerinin yalnızca bireysel tercihlerle açıklanamayacağını; yaşam koşulları, kurumsal destek mekanizmaları, iş doyumu ve örgütsel bağlılık gibi birbirini etkileyen çok sayıda unsurun bu süreçte rol oynadığını göstermiştir. Özellikle duygusal bağlılığın koruyucu etkisi, kriz dönemlerinde çalışanların kurumlarıyla kurdukları ilişkinin önemini ortaya koymaktadır. Bu nedenle yükseköğretim kurumlarının afet sonrası iyileşme süreçlerinde yalnızca fiziksel yeniden yapılanmaya değil, çalışanların aidiyet, güven ve psikolojik iyilik hallerini güçlendirecek uygulamalara da öncelik vermesi gerekmektedir.

Gelecekte yapılacak araştırmalarda farklı üniversitelerde görev yapan akademisyenlerin deneyimlerinin karşılaştırılması ve afetin uzun vadeli etkilerinin boylamsal araştırmalarla incelenmesi önemli katkılar sağlayacaktır. Ayrıca nitel araştırma yöntemleriyle akademisyenlerin yaşadıkları deneyimlerin, duyguların ve baş etme süreçlerinin daha derinlikli biçimde ele alınması, afetlerin çalışma yaşamı üzerindeki etkilerinin daha kapsamlı anlaşılmasına yardımcı olabilir.

Kaynakça

Allen, N. J., & Meyer, J. P. (1990). The measurement and antecedents of affective, continuance and normative commitment to the organization. *Journal of Occupational Psychology*, 63(1), 1–18. https://doi.org/10.1111/j.2044-8325.1990.tb00506.x

Amırlı, H. (2025). Deprem korkusunun işten ayrılma niyetine etkisinde duygusal tükenmişlik ve iş stresinin aracılık rolü: 6 Şubat Kahramanmaraş depremlerinden etkilenen illerde bir alan araştırması. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 51, 615–648. https://doi.org/10.14520/adyusbd.1789737

Aydogdu, S., & Asikgil, B. (2011). An Empirical Study of the Relationship Among Job Satisfaction, Organizational Commitment and Turnover Intention. *International Review of Management and Marketing*, 1(3), 43-53. https://izlik.org/JA42PM25DM.

Brooks, S. K., Dunn, R., Amlôt, Greenberg, N., & Rubin, G. J. (2018). A systematic, thematic review of social and occupational factors associated with psychological outcomes in healthcare employees during an infectious disease outbreak. *Journal of Occupational and Environmental Medicine*, 60(3), 248–257. https://doi.org/10.1097/JOM.0000000000001235

Elbawab, R. (2024). Linking organisational learning, performance, and sustainable performance in universities: An empirical study in Europe. *Humanities and Social Sciences Communications*, 11, 626. https://doi.org/10.1057/s41599-024-03114-1

Erdoğdu, F. B., & Sökmen, A. (2019). Örgütsel bağlılık ile iş tatmini ve işten ayrılma niyeti ilişkisi: Örgütsel vatandaşlık davranışının aracılık rolü. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7(1), 244–264. https://doi.org/10.21325/jotags.2019.362

Eren, V., & Aydın, A. (2016). Neo-liberalizmle gelen değişimin yükseköğretim sistemine etkileri. *Route Educational and Social Science Journal*, 3(3), 218–232.

Griffeth, R. W., Hom, P. W., & Gaertner, S. (2000). A meta-analysis of antecedents and correlates of employee turnover: Update, moderator tests, and research implications for the next millennium. *Journal of Management*, 26(3), 463–488. https://doi.org/10.1177/014920630002600305

Kuntz, J. R. C., Näswall, K., & Bockett, A. (2013a). Keep calm and carry on? An investigation of teacher burnout in a post-disaster context. *New Zealand Journal of Psychology*, 42(2), 57–68.

Kuntz, J. R. C., Näswall, K., & Malinen, S. (2013b). Resilient employees in resilient organizations: Flourishing beyond adversity. *Industrial and Organizational Psychology*, 6(4), 456–462. https://doi.org/10.1111/iops.12086

Locke, E. A. (1969). What is job satisfaction? *Organizational Behavior and Human Performance*, 4(4), 309–336. https://doi.org/10.1016/0030-5073(69)90013-0

Mercurio, Z. A. (2015). Affective commitment as a core essence of organizational commitment: An integrative literature review. *Human Resource Development Review*, 14(4), 389–414. https://doi.org/10.1177/1534484315603612

Meyer, J. P., & Allen, N. J. (1991). A three-component conceptualization of organizational commitment. *Human Resource Management Review*, 1(1), 61–89. https://doi.org/10.1016/1053-4822(91)90011-Z

Meyer, J. P., Stanley, D. J., Herscovitch, L., & Topolnytsky, L. (2002). Affective, continuance, and normative commitment to the organization: A meta-analysis of antecedents, correlates, and consequences. *Journal of Vocational Behavior*, 61(1), 20–52. https://doi.org/10.1006/jvbe.2001.1842

Mowday, R. T., Steers, R. M., & Porter, L. W. (1979). The measurement of organizational commitment. *Journal of Vocational Behavior*, 14(2), 224–247. https://doi.org/10.1016/0001-8791(79)90072-1

Oh, I.-S., Kim, K., Darnold, T. C., Hwang, J.-O., Yoo, T.-Y., Park, Y.-A., & Park, L. H. (2007). Relationships among job satisfaction, organizational commitment, job performance, and turnover intention: A literature review and meta-analysis with Korean samples. *Korean Journal of Management, 15*(4), 43–86.

Pedro, E. M., Leitão, J., & Alves, H. (2020). Bridging intellectual capital, sustainable development and quality of life in higher education institutions. *Sustainability*, 12(2), 479. https://doi.org/10.3390/su12020479

Porter, L. W., Steers, R. M., Mowday, R. T., & Boulian, P. V. (1974). Organizational commitment, job satisfaction, and turnover among psychiatric technicians. *Journal of Applied Psychology*, 59(5), 603–609. https://doi.org/10.1037/h0037335

Rousseau, D. M. (1995). Psychological contracts in organizations: Understanding written and unwritten agreements. Sage Publications.

Sayın, K., Ercan, F., Artuger, S., & Gençer, K. (2025). The effect of fear of earthquake on turnover intention: The mediating role of job stress and the moderating role of work experience. *Acta Psychologica*, 259, 105471. https://doi.org/10.1016/j.actpsy.2025.105471

Serinikli, N. (2019). İş stresinin işten ayrılma niyetine etkisinde örgütsel bağlılığın aracılık rolü. *Business and Economics Research Journal*, 10(4), 915–928. https://doi.org/10.20409/berj.2019.210

Smith, T. D., Mullins-Jaime, C., & Balogun, A. O. (2025). A path analysis study of relationships between long work hours, stress, burnout, job satisfaction and turnover intention among mine workers. *International Journal of Workplace Health Management*, 18(1), 86–100. https://doi.org/10.1108/IJWHM-01-2024-0018

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. "2023 Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu" https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/03/2023-Kahramanmaras-ve-Hatay-Depremleri-Raporu.pdf

Tett, R. P., & Meyer, J. P. (1993). Job satisfaction, organizational commitment, turnover intention, and turnover: Path analyses based on meta-analytic findings. *Personnel Psychology*, 46(2), 259–293. https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.1993.tb00874.x

Tnay, E., Othman, A. E. A., Siong, H. C., & Lim, S. L. O. (2013). The influences of job satisfaction and organizational commitment on turnover intention. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 97, 201–208. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.10.223

Verma, S., & Kaur, G. (2024). Faculty retention dynamics: Investigating the role of HR climate, trust, and organizational commitment in higher education context. *SAGE Open*, 14(1). https://doi.org/10.1177/21582440241233372

BÖLÜM 6
DİĞER

Akademisyenlerde 6 Şubat Depremleri Sonrası İşten Ayrılma Niyeti, İş Doyumu ve Örgütsel Bağlılık Ekseninde Politika Önerileri: Hatay Örneği[1]

Policy Recommendations Regarding Academics' Intention to Leave, Job Satisfaction, and Organizational Commitment Following the February 6th Earthquakes: The Hatay Example

Hamza Ateş[2], Ömer Fuad Kahraman[3], Hasret Duman[4]

Öz

Bu çalışma, 6 Şubat 2023 depremleri sonrasında Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi akademisyenlerin afetten etkilenme düzeyi ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkisini incelemektedir. Çalışmanın kuramsal odağı, iş doyumu ve örgütsel bağlılığın bu ilişkide aracı ve düzenleyici rollerini sınamaktır. Yöntem olarak, 223K334 numaralı TÜBİTAK 1001 ÇABA proje belgelerinde raporlanan HMKÜ alt örneklemi esas alınmıştır. Bulgular, afetten etkilenmenin işten ayrılma niyetiyle pozitif; iş doyumu ve örgütsel bağlılıkla negatif ilişkili olduğunu göstermektedir. Düzenleyici etkiler anlamsız çıkarken, iş doyumu ve örgütsel bağlılık anlamlı aracı mekanizmalar üretmektedir. Sonuçlar, afet sonrası akademik personelin yalnızca psikososyal destekle değil, çalışma koşulları ve kurumsal bağlılığı ele alan bütüncül insan kaynakları politikalarıyla ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Afet, Deprem, İşten ayrılma niyeti, İş doyumu, Örgütsel bağlılık,

JEL Kodları: C12, J28, M12

Abstract

This study examines the relationship between the level of disaster impact and intention to leave among academics at Hatay Mustafa Kemal University following the February 6, 2023 earthquakes. The theoretical focus of the study is to investigate the mediating and moderating roles of job satisfaction and organizational commitment in this relationship. Methodologically, the HMKU subsample reported in the TÜBİTAK 1001 ÇABA project documents numbered 223K334 was used as the basis. The findings show that disaster impact is positively correlated with intention to leave, and negatively correlated with job satisfaction and organizational commitment. While moderating effects were found to be insignificant, job satisfaction and organizational commitment produced significant mediating mechanisms. The results indicate that post-disaster academic staff should be addressed not only with psychosocial support, but also with holistic human resources policies that consider working conditions and institutional commitment.

Keywords: Disaster, Earthquake, Turnover Intention, Job Satisfaction, Organizational Commitment

JEL Codes: C12, J28, M12

[1]Bu çalışma ''*Deprem Bölgesindeki Akademisyenlerde İşten Ayrılma Niyeti ile Bu Niyetin Oluşumunda İş Doyumu ve Örgütsel Bağlılığın Rolünün Tespiti ve İşten Ayrılma Niyetini Azaltıcı Kamu Politikası Önerilerinin Geliştirilmesi*" başlıklı 223K334 numaralı TÜBİTAK 1001 ÇABA projesinden elde edilen verilerle üretilmiştir.

[2]Prof. Dr, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, hamza.ates@medeniyet.edu.tr

[3]Dr. Öğr Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ofkahraman @mku.edu.tr

[4]Arş. Gör., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, hasret.duman@mku.edu.tr

1. Giriş

Afet sonrası süreçlerde bireylerin gündelik yaşam koşulları, güvenlik algıları, aile düzenleri, çalışma pratikleri ve geleceğe ilişkin beklentileri değişime uğramaktadır. Nitekim 6 ve 20 Şubat 2023 tarihlerinde Türkiye'de meydana gelen ve "asrın felaketi" olarak tanımlanan depremler, can kayıpları ve yaralanmaların yanı sıra bölgesel işgücü piyasalarını, kurumsal işleyişleri ve beşerî sermaye yapısını derinden etkilemiştir. Bu çok katmanlı etkinin en görünür olduğu kurumsal yapılardan biri de üniversitelerdir. Akademik insan kaynağının kaybı, kurumsal performans, bölgesel kalkınma, bilgi üretimi ve toplumsal yeniden inşa süreçleri açısından stratejik bir risk alanı oluşturmaktadır. Özellikle afet bölgelerinde üniversitelerin varlığını sürdürebilmesi; akademik insan kaynağının korunmasına, çalışma koşullarının iyileştirilmesine ve kurumsal sürekliliğin güvence altına alınmasına bağlıdır. Bu bağlamda akademisyenlerin afet sonrası dönemde kurumlarında kalma ya da ayrılma yönündeki eğilimleri, bireysel bir kariyer tercihi olmanın ötesinde, bölgesel toparlanma ve kamu hizmetlerinin sürdürülebilirliği açısından kritik bir politika meselesi olarak ele alınmalıdır.

İşten ayrılma niyeti, çalışanların mevcut örgütleriyle ilişkilerini nasıl değerlendirdiklerini gösteren önemli bir örgütsel davranış göstergesidir. Olağan koşullarda bu niyet çoğunlukla iş doyumu, örgütsel bağlılık, kariyer beklentileri, çalışma koşulları, yönetim tarzı ve bireysel yaşam tercihleri gibi değişkenlerle açıklanmaktadır. Bununla birlikte afet gibi ani, yıkıcı ve yüksek yoğunluklu dışsal şoklar, çalışanların karar alma süreçlerini klasik örgütsel belirleyicilerin ötesine taşıyabilmektedir. Afet sonrası dönemde bireyler işlerinden duydukları memnuniyeti ya da kurumlarına olan bağlılıklarını; yaşadıkları kentin güvenliği, ailelerinin geleceği, barınma imkânları, sağlık hizmetlerine erişimi, çocuklarının eğitim koşulları ve psikolojik iyilik hâlleri ile birlikte değerlendirmektedir. Dolayısıyla afet bağlamında işten ayrılma niyeti, hem örgütsel hem de yaşamsal koşulların kesişiminde şekillenen daha karmaşık bir karar alanına dönüşmektedir. Bu durum, iş doyumu ve örgütsel bağlılık gibi klasik örgütsel davranış değişkenlerinin afet koşullarında nasıl işlediğini yeniden tartışmayı gerekli kılmaktadır. Normal dönemlerde çalışanların kurumda kalma eğilimlerini güçlendiren bu değişkenler, afet sonrası dönemde aynı koruyucu etkiyi göstermeyebilir. Bir başka ifadeyle, çalışanın işinden memnun olması ya da kurumuna bağlılık hissetmesi, afetin yarattığı güvenlik, barınma, aile bütünlüğü ve gelecek kaygılarını her zaman dengeleyemeyebilir. Nitekim Türkiye'de yaşanan büyük depremler sonrasında afet bölgesindeki üniversiteler, fiziksel hasar ve altyapı sorunlarının yanı sıra akademik personelin bölgede kalma motivasyonunu etkileyen çok boyutlu sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Barınma, ulaşım, sağlık, eğitim, güvenlik, sosyal yaşam, akademik çalışma ortamı ve ekonomik destek gibi alanlarda yaşanan güçlükler, akademisyenlerin iş ve yaşam dengesini yeniden değerlendirmelerine neden olmuştur. Bu nedenle afet bağlamında çalışan davranışlarını anlamak için, örgütsel tutumları çevresel stresörlerle birlikte ele alan daha bütüncül bir yaklaşıma ihtiyaç vardır.

Bu çalışma, afet sonrası akademik insan kaynağının korunması sorununu örgütsel davranış ve kamu politikası perspektiflerinin kesişiminde ele almaktadır. Araştırmanın temel amacı, afetten etkilenme düzeyinin akademisyenlerin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisini incelemek ve bu ilişkide iş doyumu ile örgütsel bağlılığın rolünü ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışma, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi örnekleminden elde edilen nicel bulgulara odaklanmakta; afet deneyimi, iş doyumu, örgütsel bağlılık ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkileri analiz etmektedir.

Çalışmanın özgün katkısı üç düzeyde ortaya çıkmaktadır. İlk olarak, afet sonrası akademisyenlerin işten ayrılma niyetini doğrudan inceleyerek, işten ayrılma literatüründe görece sınırlı kalan afet bağlamına odaklanmaktadır. İkinci olarak, iş doyumu ve örgütsel bağlılık gibi klasik örgütsel davranış değişkenlerinin yüksek yoğunluklu kriz koşullarında nasıl konumlandığını sorgulamaktadır. Üçüncü olarak ise bulguları yalnızca bireysel veya kurumsal düzeyde değil, afet sonrası kamu politikası geliştirme ihtiyacı çerçevesinde değerlendirmektedir. Böylece çalışma, afet bölgesindeki üniversitelerde akademik insan kaynağının sürdürülebilirliğine ilişkin hem kuramsal hem de uygulamaya dönük bir tartışma zemini sunmayı amaçlamaktadır.

2. Kavramsal Çerçeve

Örgütsel davranış literatüründe çalışanların örgütte kalma ya da örgütten ayrılma yönündeki eğilimleri, çalışan devri ve örgütsel geri çekilme davranışları çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu alanın temel varsayımı, işten ayrılma davranışının fiili bir ayrılma olayı olarak değil, bu davranıştan önce gelişen tutumsal, bilişsel ve örgütsel süreçler bütünü olarak incelenmesi gerektiğidir. Bu bağlamda iş doyumu, örgütsel bağlılık ve işten ayrılma niyeti, gönüllü çalışan devrini açıklamada birbiriyle yakından ilişkili üç temel kavram olarak öne çıkmaktadır (Mobley, 1977: 237-240; Tett & Meyer, 1993: 259-293; Winterton, 2004: 371-390).

Bu üç kavram arasındaki ilişki, çalışanın işine, örgütüne ve örgütteki geleceğine ilişkin değerlendirmeleri üzerinden şekillenmektedir. İş doyumu, çalışanın yaptığı işe ve iş deneyimlerine yönelik olumlu ya da olumsuz değerlendirmesini ifade ederken; örgütsel bağlılık, çalışanın örgütle kurduğu daha geniş ve süreklilik taşıyan psikolojik bağı göstermektedir (Locke, 1969: 316; Mowday vd., 1979: 224-247; Meyer & Allen, 1991: 61-89). İşten ayrılma niyeti ise çalışanın mevcut örgütten ayrılmaya yönelik bilinçli düşünce ve yönelimini temsil etmektedir (Mobley, 1977: 237-240; Tett & Meyer, 1993: 262). Bu nedenle söz konusu üç kavram, çalışanların örgütsel üyeliği sürdürme ya da sonlandırma kararını açıklamada tamamlayıcı bir kavramsal yapı oluşturmaktadır.

2.1. İş Doyumu

İş doyumu, çalışanın işine ve iş deneyimlerine ilişkin değerlendirmesi sonucunda ortaya çıkan olumlu duygusal durum olarak tanımlanmaktadır (Locke, 1969: 316). İş doyumu, çalışanın işinden elde ettiği anlam, beklentilerinin karşılanma düzeyi ve iş deneyimlerine yönelik duygusal tepkileri ile ilişkilidir (Locke, 1976: 1297-1349).

Literatürde iş doyumu hem genel hem de boyutsal bir yapı olarak ele alınmaktadır. Genel iş doyumu, çalışanın işinden bir bütün olarak ne ölçüde memnun olduğunu ifade ederken; boyutsal iş doyumu ücret, terfi olanakları, yönetim tarzı, denetim, çalışma arkadaşları, işin niteliği, özerklik ve çalışma koşulları gibi belirli iş unsurlarına yönelik değerlendirmeleri kapsamaktadır (Locke, 1976: 1297-1349; Al-Muallem & Al-Surimi, 2019: 1-2).

İş doyumunun belirleyicileri, işin içeriği, iş ortamı ve örgütsel yapı ile yakından ilişkilidir. Winterton (2004), iş doyumunu etkileyen temel unsurlar arasında ücret, çalışma koşulları ve işin örgütlenmesini vurgulamakta, bu unsurları motivasyon, beklenti, eşitlik ve çalışma yaşamının niteliğiyle ilişkili daha geniş teorik tartışmalar içinde değerlendirmektedir (Winterton, 2004: 376-378). Bu açıdan iş doyumu, tek bir örgütsel unsurun sonucu değildir. Çalışanın işten ne beklediği, bu beklentilerin ne ölçüde karşılandığı, işten elde ettiği ödülleri nasıl değerlendirdiği ve işini ne ölçüde anlamlı bulduğu, iş doyumunun oluşumunda etkili olmaktadır (Winterton, 2004: 376-378).

İş doyumu ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki, çalışan devri literatürünün en yerleşik bağlantılarından biridir. Mobley'in ara bağlantılar modelinde iş doyumsuzluğu, işten ayrılma düşüncesini başlatan temel koşullardan biri olarak görülmektedir. Bu modele göre çalışan, mevcut işini değerlendirir: İş doyumsuzluğu yaşadığında ayrılmayı düşünmeye başlar, alternatifleri araştırır ve mevcut iş ile olası alternatifleri karşılaştırarak ayrılma niyeti geliştirir (Mobley, 1977: 237-240). Tett ve Meyer'in meta-analizi de iş doyumunun işten ayrılma niyetiyle negatif yönde ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır (Tett & Meyer, 1993: 259-293). Buna göre iş doyumu azaldıkça çalışanın örgütten ayrılma niyeti geliştirme olasılığı artmaktadır. Bununla birlikte iş doyumu, işten ayrılma niyetini tek başına açıklayan yeterli bir değişken değildir. Winterton'un çalışan devri ve elde tutma modeli, düşük iş doyumunun ayrılma niyetini tetikleyebileceğini ancak bu niyetin fiili ayrılmaya dönüşmesinde örgütsel bağlılık, işgücü piyasasındaki fırsatlar ve hareket kolaylığı gibi diğer faktörlerin de etkili olduğunu göstermektedir (Winterton, 2004: 375-376). Bu nedenle yüksek iş doyumu her zaman örgütte kalmayı garanti etmediği gibi, düşük iş doyumu da her zaman fiili ayrılma ile sonuçlanmayabilmektedir. Çalışanın örgüte bağlılık düzeyi, alternatif iş olanaklarının çekiciliği ve örgütten

ayrılmanın bireysel maliyetleri, iş doyumu ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkinin gücünü etkileyebilmektedir (Winterton, 2004: 375-376).

2.2. Örgütsel Bağlılık

Örgütsel bağlılık, çalışanın örgütle kurduğu psikolojik bağın niteliğini ve örgüt üyeliğini sürdürme eğilimini ifade eden temel bir örgütsel davranış kavramıdır. Örgütsel bağlılık literatüründe en etkili kuramsal yaklaşımlardan biri Meyer ve Allen tarafından geliştirilen üç bileşenli örgütsel bağlılık modelidir. Bu modele göre örgütsel bağlılık; duygusal bağlılık, devamlılık bağlılığı ve normatif bağlılık olmak üzere üç farklı boyuttan oluşmaktadır (Meyer & Allen, 1991: 61-89). Bu boyutlar, çalışanların örgütte kalma nedenlerinin tek tip olmadığını, örgütte kalmanın istek, ihtiyaç veya yükümlülük temelli farklı psikolojik gerekçelere dayanabileceğini göstermektedir (Allen & Meyer, 1990: 1-18; Meyer & Allen, 1991: 67-69).

Duygusal bağlılık, çalışanın örgüte yönelik duygusal yakınlık, aidiyet, özdeşleşme ve katılım düzeyini ifade etmektedir. Duygusal bağlılığı yüksek çalışanlar örgütte kalmayı istedikleri için kalırlar (Meyer & Allen, 1991: 67; Clugston, 2000: 478). Bu bağlılık türü, olumlu iş deneyimleri, değer uyumu, örgütsel destek ve çalışan ile örgüt arasındaki psikolojik uyumla yakından ilişkilidir (Meyer vd., 2002: 20-52). Meyer ve arkadaşlarının meta-analizi, üç bağlılık boyutu içinde duygusal bağlılığın olumlu örgütsel sonuçlarla en güçlü ve tutarlı ilişkilere sahip olduğunu göstermektedir (Meyer vd., 2002: 20-52).

Devamlılık bağlılığı, çalışanın örgütten ayrılmasının yaratacağı maliyetlere ilişkin farkındalığına dayanmaktadır. Bu bağlılık türünde çalışan, örgütte kalmayı istediği için değil, ayrılmanın ekonomik, mesleki, sosyal veya kişisel maliyetlerini yüksek gördüğü için sürdürmektedir (Meyer & Allen, 1991: 67-68; Clugston, 2000: 478). Kıdem, emeklilik hakları, örgüte özgü beceriler, yerel bağlar, ailevi koşullar ve alternatif iş olanaklarının sınırlılığı devamlılık bağlılığını güçlendirebilecek unsurlar arasında değerlendirilmektedir (Meyer & Allen, 1991: 67-68; Clugston, 2000: 478).

Normatif bağlılık ise çalışanın örgütte kalmayı ahlaki, vicdani veya sorumluluk temelli bir yükümlülük olarak görmesiyle ilgilidir. Normatif bağlılığı güçlü olan çalışanlar örgütte kalmaları gerektiğini düşündükleri için kalırlar (Meyer & Allen, 1991: 68-69; Clugston, 2000: 478). Bu bağlılık türü, sosyalleşme süreçleri, örgütün çalışana yaptığı yatırımlar, karşılıklılık duygusu ve sadakat normlarıyla ilişkili olarak gelişebilmektedir (Meyer & Allen, 1991: 68-69; Meyer vd., 2002: 20-52).

Üç bileşenli model, örgütsel bağlılığı farklı psikolojik temellere sahip çok boyutlu bir yapı olarak kavramsallaştırmaktadır. Aynı örgütte çalışan bireylerden biri örgütle duygusal özdeşleşme kurduğu için, diğeri ayrılmanın maliyetlerini yüksek gördüğü için, bir başkası ise örgütte kalmayı bir sorumluluk olarak değerlendirdiği için üyeliğini sürdürebilir (Meyer & Allen, 1991: 67-69).

2.3. İşten Ayrılma Niyeti

İşten ayrılma niyeti, çalışanın mevcut örgütünden gönüllü ve kalıcı biçimde ayrılmaya yönelik bilinçli ve düşünülmüş isteği olarak tanımlanmaktadır (Tett & Meyer, 1993: 262). Bu kavram, fiili işten ayrılma davranışından önce gelen bilişsel ve davranışsal bir eğilimi ifade etmektedir. Bu nedenle işten ayrılma niyeti, çalışan devri araştırmalarında fiili ayrılmanın en yakın göstergelerinden biri olarak kullanılmaktadır (Mobley, 1977: 237-240; Steel & Ovalle, 1984: 673-686).

Mobley'in ara bağlantılar modeli, işten ayrılma niyetini çalışan devri sürecinin son bilişsel aşamalarından biri olarak konumlandırmaktadır. Bu modele göre iş doyumsuzluğu yaşayan çalışan önce işten ayrılmayı düşünmekte, ardından iş arama ve ayrılmanın beklenen yarar ve maliyetlerini değerlendirmekte, alternatifleri incelemekte ve mevcut işiyle karşılaştırmaktadır. Bu değerlendirme sürecinin sonucunda ayrılma ya da kalma yönünde bir niyet oluşmaktadır (Mobley, 1977: 237-240; Mobley vd., 1979: 493-522). Dolayısıyla işten

ayrılma niyeti, ani ve bağlamdan kopuk bir karar değil, çalışanın işine, örgütüne ve alternatiflerine ilişkin değerlendirmelerinin sonucunda gelişen bir yönelimdir.

İşten ayrılma niyeti, çalışanların hem işlerine hem de örgütlerine ilişkin tutumlarını ve dışsal fırsat algılarını bir araya getiren çok belirleyicili bir kavramdır. Daha açık bir ifadeyle, düşük iş doyumu, çalışanın örgütsel bağlılığı, alternatif iş olanaklarına ilişkin algısı, işgücü piyasasındaki hareketlilik, örgütten ayrılmanın maliyetleri ve mevcut örgütte kalmanın sağlayacağı faydalar gibi birçok farklı koşul veya durum, bu niyetin oluşumunda rol oynamaktadır (Mobley vd., 1979: 493-522; Winterton, 2004: 375-376). Örneğin Lee ve Mitchell'in açılım modeli, işten ayrılma niyetinin her zaman yavaş gelişen iş doyumsuzluğu sürecinden kaynaklanmadığını; bazen çalışanın örgütle ilişkisini yeniden değerlendirmesine neden olan ani olaylar veya şoklar sonucunda da ortaya çıkabileceğini ileri sürmektedir (Lee & Mitchell, 1994: 51-89).

Kavramlar arasındaki ilişki bir bütün olarak değerlendirildiğinde, iş doyumu çalışanın işine yönelik değerlendirmesini, örgütsel bağlılık çalışanın örgütle kurduğu psikolojik bağı, işten ayrılma niyeti ise çalışanın örgütten ayrılmaya yönelik bilinçli yönelimini ifade etmektedir (Locke, 1969: 316; Mowday vd., 1979: 224-247; Mobley, 1977: 237-240). İş doyumu ve örgütsel bağlılık arttıkça işten ayrılma niyetinin azalması beklenmektedir (Tett & Meyer, 1993: 259-293; Meyer vd., 2002: 20-52). Ancak bu ilişkinin gücü, işgücü piyasasındaki fırsatlar, hareket kolaylığı, örgütsel destek, bireysel beklentiler ve çalışanın örgütte kalmasını anlamlı kılan bağlamsal koşullara göre değişebilmektedir (Winterton, 2004: 375-380). Bu nedenle bu çalışma işten ayrılma niyetini; iş doyumu, örgütsel bağlılık ve dışsal algılarının etkileşimiyle şekillenen çok boyutlu bir süreç olarak ele almaktadır. Bu yaklaşım, çalışanların neden örgütte kaldıklarını ya da neden ayrılmayı düşündüklerini daha bütüncül biçimde açıklamaya imkân sağlamaktadır.

3. Yöntem

Bu araştırma, deprem bölgesindeki akademisyenlerin afetten etkilenme düzeyleri ile işten ayrılma niyetleri arasındaki ilişkiyi analiz etmek amacıyla nicel araştırma desenine dayalı olarak tasarlanmıştır. Araştırmada yapılandırılmış anket formu kullanılmış; Kişisel Afet Etki Ölçeği, Minnesota İş Doyum Ölçeği, Allen-Meyer Örgütsel Bağlılık Ölçeği ve İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği birlikte uygulanmıştır.

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi özelinde analiz edilen veri seti 146 akademisyenden oluşmaktadır. Veriler, IBM SPSS ve Process Macro kullanılarak analiz edilmiştir. Betimsel istatistikler, korelasyon analizleri ve regresyon temelli aracılık/düzenleyicilik testleri gerçekleştirilmiştir. Ayrıca modelin açıklayıcılığını artırmak amacıyla çeşitli sosyo-demografik değişkenler kontrol değişkeni olarak dahil edilmiştir.

4. Bulgular

Bu bölümde, araştırmanın nicel boyutundan elde edilen bulgular sunulmaktadır. Araştırmanın nicel aşaması kapsamında, 6 Şubat depremlerinden etkilenen bölgede yer alan üç üniversitede görev yapan akademik personele ilişkin veriler analiz edilmiştir. Araştırmanın nicel veri setinde toplam 466 geçerli anket formu değerlendirmeye alınmış; bu kapsamda Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'nden 172, Adıyaman Üniversitesi'nden 148 ve Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi'nden 146 akademisyen araştırmaya dâhil edilmiştir. HMKÜ örneklemi, toplam nicel veri setinin %31,3'ünü oluşturmuştur.

Nicel analizlerde afetten etkilenme düzeyi bağımsız değişken, işten ayrılma niyeti bağımlı değişken, iş doyumu ve örgütsel bağlılık ise düzenleyici ve aracı değişkenler olarak ele alınmıştır. Örgütsel bağlılık ayrıca duygusal bağlılık, devamlılık bağlılığı ve normatif bağlılık alt boyutlarıyla birlikte değerlendirilmiştir. Bulgular; üniversiteler arası karşılaştırmalar, HMKÜ örnekleminde değişkenler arası ilişkiler, düzenleyici etki analizleri, aracı etki analizleri ve doğrudan etki analizleri başlıkları altında sunulmuştur.

4.1. Değişkenlerin Üniversitelere Göre Karşılaştırılması

Araştırmaya dâhil edilen üç üniversite arasında işten ayrılma niyeti, iş doyumu, örgütsel bağlılık, örgütsel bağlılığın alt boyutları ve kişisel afet deneyimi algısı bakımından farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1. Üniversitelere Göre Temel Değişkenlerin ANOVA Sonuçları

Değişken	ADYÜ $\bar{X}$	HMKÜ $\bar{X}$	KSÜ $\bar{X}$	F	p	Anlamlı Fark
İşten ayrılma niyeti	2,74	2,95	2,58	3,500	,031	HMKÜ–KSÜ
İş doyumu	3,69	3,51	3,68	3,591	,028	HMKÜ–KSÜ
Örgütsel bağlılık	3,1478	2,9745	3,0542	2,104	,123	Anlamlı fark yok
Duygusal bağlılık	3,33	3,15	3,25	1,427	,241	Anlamlı fark yok
Devamlılık bağlılığı	3,16	2,96	3,19	4,672	,010	ADYÜ–HMKÜ; KSÜ–HMKÜ
Normatif bağlılık	2,95	2,82	2,73	2,010	,135	Anlamlı fark yok
Kişisel afet deneyimi	3,93	4,19	3,46	40,474	<,001	Tüm gruplar arasında

Not: ADYÜ = Adıyaman Üniversitesi; HMKÜ = Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi; KSÜ = Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi; $\bar{X}$ = ortalama; F = ANOVA test istatistiği; p = anlamlılık düzeyi. p değeri ,001'in altında olan bulgular tabloda <,001 olarak gösterilmiştir.

Tablo 1'de görüldüğü üzere, işten ayrılma niyeti puanları üniversitelere göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır ($F=3,500$; $p=0,031$). Ortalama değerler incelendiğinde, HMKÜ'de görev yapan akademisyenlerin işten ayrılma niyeti ortalamasının $\bar{X}=2,95$ olduğu ve bu değerin üç üniversite içinde en yüksek ortalama olduğu görülmektedir. Adıyaman Üniversitesi'nde bu ortalama $\bar{X}=2,74$, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'nde ise $\bar{X}=2,58$'dir. Çoklu karşılaştırma sonucunda anlamlı farklılığın HMKÜ ile Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi arasında ortaya çıktığı belirlenmiştir.

İş doyumu puanları açısından da üniversiteler arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($F=3,591$; $p=0,028$). HMKÜ akademisyenlerinin iş doyumu ortalaması $\bar{X}=3,51$ olup, bu değer Adıyaman Üniversitesi ($\bar{X}=3,69$) ve Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi ($\bar{X}=3,68$) ortalamalarından düşüktür. Çoklu karşılaştırma sonucunda anlamlı farklılığın HMKÜ ile Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi arasında olduğu görülmüştür.

Örgütsel bağlılık genel puanları bakımından üniversiteler arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır ($F=2,104$; $p=0,123$). Ortalama değerler incelendiğinde HMKÜ akademisyenlerinin örgütsel bağlılık ortalaması $\bar{X}=2,9745$, Adıyaman Üniversitesi akademisyenlerinin ortalaması $\bar{X}=3,1478$ ve Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi akademisyenlerinin ortalaması $\bar{X}=3,0542$'dir. Ancak bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Örgütsel bağlılığın alt boyutları incelendiğinde, duygusal bağlılık ve normatif bağlılık puanlarında üniversitelere göre anlamlı farklılık bulunmamıştır. Duygusal bağlılık için elde edilen değer $F=1,427$; $p=0,241$, normatif bağlılık için ise $F=2,010$; $p=0,135$'tir. Buna karşılık devamlılık bağlılığı puanları üniversitelere göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır ($F=4,672$; $p=0,010$). HMKÜ akademisyenlerinin devamlılık bağlılığı ortalaması $\bar{X}=2,96$ olup, Adıyaman Üniversitesi ($\bar{X}=3,16$) ve Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi ($\bar{X}=3,19$) ortalamalarından düşüktür. Çoklu karşılaştırma sonuçlarına göre anlamlı fark Adıyaman Üniversitesi ile HMKÜ ve Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi ile HMKÜ arasında ortaya çıkmıştır.

Kişisel afet deneyimi algısı açısından üniversiteler arasında anlamlı farklılık bulunmuştur (F=40,474; p<0,001). HMKÜ akademisyenlerinin kişisel afet deneyimi ortalaması $\bar{X}$=4,19 olup, bu değer üç üniversite arasında en yüksek ortalamadır. Adıyaman Üniversitesi'nde bu ortalama $\bar{X}$=3,93, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'nde ise $\bar{X}$=3,46'dır. Games-Howell çoklu karşılaştırma testi sonucunda üç üniversitenin tümü arasında anlamlı farklılık bulunduğu belirtilmiştir.

4.2. HMKÜ Örnekleminde Değişkenler Arasındaki İlişkiler

HMKÜ örnekleminde afetten etkilenme düzeyi, işten ayrılma niyeti, iş doyumu, örgütsel bağlılık ve örgütsel bağlılığın alt boyutları arasındaki ilişkiler korelasyon analiziyle incelenmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. HMKÜ Örnekleminde Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7
1. Afetten etkilenme düzeyi	1						
2. İşten ayrılma niyeti	,389**	1					
3. İş doyumu	-,427**	-,603**	1				
4. Örgütsel bağlılık	-,285**	-,634**	,541**	1			
5. Duygusal bağlılık	-,213**	-,572**	,484**	,868**	1		
6. Devamlılık bağlılığı	-,219**	-,451**	,418**	,797**	,500**	1	
7. Normatif bağlılık	-,300**	-,605**	,490**	,924**	,719**	,639**	1

Not. Değerler Pearson korelasyon katsayılarını göstermektedir. **p < ,01.

Tablo 2'de görüldüğü üzere, HMKÜ örnekleminde afetten etkilenme düzeyi ile işten ayrılma niyeti arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır (r=.389; p=.000). Buna karşılık afetten etkilenme düzeyi ile iş doyumu arasında negatif yönde anlamlı ilişki tespit edilmiştir (r=-.427; p=.000). Afetten etkilenme düzeyi ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişki de negatif yönde ve anlamlıdır (r=-.285; p=.000).

İş doyumu ile işten ayrılma niyeti arasında negatif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur (r=-.603; p=.000). Benzer şekilde örgütsel bağlılık ile işten ayrılma niyeti arasında da negatif yönde anlamlı ilişki saptanmıştır (r=-.634; p=.000). Örgütsel bağlılığın alt boyutları bakımından incelendiğinde, duygusal bağlılık (r=-.572; p=.000), devamlılık bağlılığı (r=-.451; p=.000) ve normatif bağlılık (r=-.605; p=.000) ile işten ayrılma niyeti arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir.

Afetten etkilenme düzeyi ile örgütsel bağlılığın alt boyutları arasındaki ilişkiler de negatif yöndedir. Buna göre afetten etkilenme düzeyi ile duygusal bağlılık arasında r=-.213; p=.010, devamlılık bağlılığı arasında r=-.219; p=.008 ve normatif bağlılık arasında r=-.300; p=.000 düzeyinde anlamlı ilişkiler bulunmaktadır. İş doyumu ile örgütsel bağlılık arasında ise pozitif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (r=.541; p=.000). Ayrıca iş doyumu ile duygusal bağlılık (r=.484; p=.000), devamlılık bağlılığı (r=.418; p=.000) ve normatif bağlılık (r=.490; p=.000) arasında da pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmaktadır.

4.3. HMKÜ Örnekleminde Düzenleyici Rol Analizlerine İlişkin Bulgular

HMKÜ örnekleminde afetten etkilenme düzeyi ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide iş doyumu, örgütsel bağlılık ve örgütsel bağlılığın alt boyutlarının düzenleyici rol üstlenip üstlenmediğini belirlemek amacıyla regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir. Düzenleyici etki analizlerine ilişkin sonuçlar Tablo 3'te özetlenmiştir.

Tablo 3. HMKÜ Örnekleminde Düzenleyici Rol Analizi Sonuçları

Düzenleyici Değişken	Model R^2	F	Model p	Afetten Etkilenme Düzeyi B	Düzenleyici Değişken B	Etkileşim B	Etkileşim p	Sonuç
İş doyumu	,38	29,840	<,001	,237	-,701	,084	,508	Düzenleyici etki yok
Örgütsel bağlılık	,45	38,761	<,001	,362	-,646	,048	,626	Düzenleyici etki yok
Duygusal bağlılık	,39	31,913	<,001	,449	-,611	,042	,699	Düzenleyici etki yok
Devamlılık bağlılığı	,28	19,867	<,001	,500	-,496	,100	,384	Düzenleyici etki yok
Normatif bağlılık	,40	33,325	<,001	,368	-,586	-,022	,825	Düzenleyici etki yok

Not. B = standardize edilmemiş regresyon katsayısı; R^2 = açıklanan varyans oranı; F = model anlamlılık test istatistiği; p = anlamlılık düzeyi. Düzenleyici etki değerlendirmesinde temel ölçüt etkileşim teriminin anlamlılığıdır. Etkileşim terimlerinin p değerleri ,05'in üzerinde olduğundan düzenleyici etki tespit edilmemiştir.

Tablo 3'te görüldüğü üzere, iş doyumunun düzenleyici rolünü test eden regresyon modeli anlamlıdır (R^2=.38; F=29.840; p=.000). Modelde iş doyumunun işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi negatif yönde ve anlamlıdır (B=-.701; p=.000). Afetten etkilenme düzeyinin katsayısı B=.237 olup p değeri .051'dir. Etkileşim terimi ise anlamlı değildir (B=.084; p=.508). Bu bulgu, HMKÜ örnekleminde iş doyumunun afetten etkilenme düzeyi ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide düzenleyici bir role sahip olmadığını göstermektedir.

Örgütsel bağlılığın düzenleyici rolünü test eden model de anlamlıdır (R^2=.45; F=38.761; p=.000). Modelde afetten etkilenme düzeyi işten ayrılma niyetini pozitif yönde ve anlamlı biçimde etkilemektedir (B=.362; p=.001). Örgütsel bağlılığın etkisi ise negatif yönde ve anlamlıdır (B=-.646; p=.000). Ancak afetten etkilenme düzeyi ile örgütsel bağlılık etkileşimi anlamlı değildir (B=.048; p=.626). Bu nedenle örgütsel bağlılığın düzenleyici rolü tespit edilmemiştir.

Duygusal bağlılığın düzenleyici rolüne ilişkin regresyon modeli anlamlıdır (R^2=.39; F=31.913; p=.000). Afetten etkilenme düzeyi işten ayrılma niyetini pozitif yönde ve anlamlı biçimde etkilemektedir (B=.449; p=.001). Duygusal bağlılık ise işten ayrılma niyetini negatif yönde ve anlamlı biçimde etkilemektedir (B=-.611; p=.000). Buna karşılık etkileşim terimi anlamlı değildir (B=.042; p=.699). Bu bulgu, duygusal bağlılığın düzenleyici rolünün bulunmadığını göstermektedir.

Devamlılık bağlılığının düzenleyici rolüne ilişkin model anlamlıdır (R^2=.28; F=19.867; p=.000). Modelde afetten etkilenme düzeyinin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi pozitif yönde ve anlamlıdır (B=.500; p=.001). Devamlılık bağlılığının etkisi negatif yönde ve anlamlıdır (B=-.496; p=.000). Ancak etkileşim terimi anlamlı bulunmamıştır (B=.100; p=.384). Bu nedenle devamlılık bağlılığının düzenleyici rolü bulunmamaktadır.

Normatif bağlılığın düzenleyici rolünü test eden model de anlamlıdır (R^2=.40; F=33.325; p=.000). Afetten etkilenme düzeyi işten ayrılma niyetini pozitif yönde ve anlamlı biçimde etkilemektedir (B=.368; p=.001). Normatif bağlılığın işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi negatif yönde ve anlamlıdır (B=-.586; p=.000). Buna karşılık afetten etkilenme düzeyi ile normatif bağlılık etkileşimi anlamlı değildir (B=-.022; p=.825). Bu bulgu, normatif bağlılığın düzenleyici bir role sahip olmadığını göstermektedir.

4.4. HMKÜ Örnekleminde Aracı Rol Analizlerine İlişkin Bulgular

Düzenleyici rol analizlerinde anlamlı etkileşim etkisi tespit edilmemesine karşın, afetten etkilenme düzeyi ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide iş doyumu ve örgütsel bağlılığın aracı rol üstlenip üstlenmediği ayrıca incelenmiştir. Aracılık analizlerine ilişkin bulgular Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. HMKÜ Örnekleminde Aracı Rol Analizi Sonuçları

Aracı Değişken	Dolaylı Etki	BootLLCI	BootULCI	Sonuç
İş doyumu	,4611	,2577	,7116	Aracı rol var
Örgütsel bağlılık	,3283	,1414	,5591	Aracı rol var

Not. BootLLCI = bootstrap alt güven aralığı; BootULCI = bootstrap üst güven aralığı. Güven aralığının sıfır içermemesi aracı etkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Bu nedenle iş doyumu ve örgütsel bağlılık, afetten etkilenme düzeyi ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide aracı role sahiptir.

Tablo 4'te görüldüğü üzere, afetten etkilenme düzeyi ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide iş doyumunun aracı rolüne ilişkin güven aralığı değerleri BootLLCI=.2577 ve BootULCI=.7116 olarak hesaplanmıştır. Güven aralığının sıfır içermemesi nedeniyle iş doyumunun aracı role sahip olduğu belirlenmiştir. Aracı etki katsayısı β=.4611 olarak raporlanmıştır. Benzer şekilde örgütsel bağlılığın aracı rolüne ilişkin güven aralığı değerleri BootLLCI=.1414 ve BootULCI=.5591 olarak belirlenmiştir. Güven aralığının sıfır içermemesi nedeniyle örgütsel bağlılığın da afetten etkilenme düzeyi ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide aracı role sahip olduğu tespit edilmiştir. Aracı etki katsayısı β=.3283 olarak raporlanmıştır.

4.5. HMKÜ Örnekleminde Doğrudan Etki Analizlerine İlişkin Bulgular

HMKÜ örnekleminde afetten etkilenme düzeyinin iş doyumu ve örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi ile iş doyumunun örgütsel bağlılık üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla basit doğrusal regresyon analizleri yapılmıştır. Bulgular Tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5. HMKÜ Örnekleminde Basit Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	B	SH	β	R^2	F	p
İş doyumu	Afetten etkilenme düzeyi	-,468	,083	-,427	,18	32,065	<,001
Örgütsel bağlılık	Afetten etkilenme düzeyi	-,384	,108	-,285	,08	12,731	<,001
Örgütsel bağlılık	İş doyumu	,665	,086	,541	,29	59,506	<,001

Not: B = standardize edilmemiş regresyon katsayısı; SH = standart hata; β = standardize edilmiş regresyon katsayısı; R^2 = açıklanan varyans oranı; F = model anlamlılık test istatistiği; p = anlamlılık düzeyi. p değeri ,001'in altında olan bulgular tabloda <,001 olarak gösterilmiştir.

Tablo 5'e göre afetten etkilenme düzeyi, iş doyumu üzerinde negatif yönde ve anlamlı bir etkiye sahiptir (B=-.468; SH=.083; Beta=-.427; p=.000). Modelin açıklanan varyans oranı R^2=.18'dir ve model istatistiksel olarak anlamlıdır (F=32.065; p=.000). Bu bulgu, HMKÜ akademisyenlerinde afetten etkilenme düzeyi arttıkça iş doyumu düzeyinin azaldığını göstermektedir.

Afetten etkilenme düzeyinin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisini inceleyen model de istatistiksel olarak anlamlıdır (F=12.731; p=.000). Bulgulara göre afetten etkilenme düzeyi, örgütsel bağlılık üzerinde negatif yönde ve anlamlı bir etkiye sahiptir (B=-.384; SH=.108; Beta=-.285; p=.000). Modelin açıklanan varyans oranı R^2=.08'dir. Bu sonuç, afetten etkilenme düzeyi arttıkça örgütsel bağlılık düzeyinin azaldığını göstermektedir.

İş doyumunun örgütsel bağlılık üzerindeki etkisini test eden model de anlamlı bulunmuştur (F=59.506; p=.000). İş doyumu, örgütsel bağlılık üzerinde pozitif yönde ve anlamlı bir etkiye sahiptir (B=.665; SH=.086; Beta=.541; p=.000). Modelin açıklanan varyans oranı R^2=.29'dur. Bu bulgu, HMKÜ akademisyenlerinde iş doyumu düzeyi arttıkça örgütsel bağlılık düzeyinin de arttığını göstermektedir.

5. Sonuç

HMKÜ örneklemine ilişkin nicel bulgular, afet deneyiminin akademisyenlerin iş tutumları ve örgütsel bağlılık düzeyleriyle ilişkili olduğunu göstermektedir. Üniversiteler arası karşılaştırmalarda HMKÜ akademisyenlerinin işten ayrılma niyeti ortalaması üç üniversite içinde en yüksek düzeyde bulunmuştur. Buna karşılık HMKÜ akademisyenlerinin iş doyumu ortalaması diğer iki üniversiteye göre daha düşük düzeydedir. Örgütsel bağlılık genel puanı, duygusal bağlılık ve normatif bağlılık açısından üniversiteler arasında anlamlı farklılık bulunmazken, devamlılık bağlılığı bakımından HMKÜ akademisyenlerinin ortalaması diğer iki üniversiteye göre anlamlı biçimde daha düşük çıkmıştır. Kişisel afet deneyimi algısı ise HMKÜ akademisyenlerinde üç üniversite içinde en yüksek düzeydedir.

HMKÜ örnekleminde yapılan korelasyon analizi, afetten etkilenme düzeyi arttıkça işten ayrılma niyetinin arttığını; buna karşılık iş doyumu, örgütsel bağlılık ve bağlılığın alt boyutlarının azaldığını göstermektedir. İş doyumu ve örgütsel bağlılık ile işten ayrılma niyeti arasında negatif yönlü anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Düzenleyici rol analizlerinde iş doyumu, örgütsel bağlılık, duygusal bağlılık, devamlılık bağlılığı ve normatif bağlılığın afetten etkilenme düzeyi ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide düzenleyici rol üstlenmediği tespit edilmiştir. Buna karşılık aracı rol analizleri, iş doyumu ve örgütsel bağlılığın afetten etkilenme düzeyi ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide aracı role sahip olduğunu göstermiştir.

Doğrudan etki analizleri ise afetten etkilenme düzeyinin iş doyumu ve örgütsel bağlılık üzerinde negatif yönde anlamlı etkisi olduğunu; iş doyumunun ise örgütsel bağlılık üzerinde pozitif yönde anlamlı etkisi bulunduğunu ortaya koymuştur. Bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde, HMKÜ örnekleminde afetten etkilenme düzeyinin işten ayrılma niyetiyle doğrudan ilişkili olduğu; iş doyumu ve örgütsel bağlılığın ise bu ilişkide açıklayıcı aracı değişkenler olarak öne çıktığı görülmektedir.

Bu sonuç, afet sonrası akademik insan kaynağının korunması için yalnızca kurumsal aidiyeti ya da iş doyumunu artırmaya yönelik mikro düzeyli uygulamaların yeterli olmadığını göstermektedir. Barınma, ulaşım, sağlık hizmetleri, çocukların eğitimi, psikolojik destek, akademik çalışma altyapısı ve ekonomik teşvikler gibi çok boyutlu kamu politikalarının birlikte tasarlanması gerekmektedir. Afet bölgesindeki üniversitelerin sürdürülebilirliği, yalnızca binaların yeniden inşasıyla değil; akademik personelin bölgede kalmasını mümkün kılacak yaşam ve çalışma koşullarının yeniden kurulmasıyla sağlanabilir.

Kaynakça

Allen, N. J., & Meyer, J. P. (1990). The measurement and antecedents of affective, continuance and normative commitment to the organization. *Journal of Occupational Psychology, 63*(1), 1–18. https://doi.org/10.1111/j.2044-8325.1990.tb00506.x

Al-Muallem, N., & Al-Surimi, K. M. (2019). Job satisfaction, work commitment and intention to leave among pharmacists: A cross-sectional study. *BMJ Open, 9*, e024448. https://doi.org/10.1136/bmjopen-2018-024448

Clugston, M. (2000). The mediating effects of multidimensional commitment on job satisfaction and intent to leave. *Journal of Organizational Behavior, 21*(4), 477-486. https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-1379(200006)21:4<477::AID-JOB25>3.0.CO;2-7

Lee, T. W., & Mitchell, T. R. (1994). An alternative approach: The unfolding model of voluntary employee turnover. *Academy of Management Review, 19*(1), 51–89. https://doi.org/10.2307/258835

Locke, E. A. (1969). What is job satisfaction? *Organizational Behavior and Human Performance, 4*(4), 309–336. https://doi.org/10.1016/0030-5073(69)90013-0

Mathieu, J. E., & Zajac, D. M. (1990). A review and meta-analysis of the antecedents, correlates, and consequences of organizational commitment. *Psychological Bulletin, 108*(2), 171-194. https://doi.org/10.1037/0033-2909.108.2.171

Meyer, J. P., & Allen, N. J. (1991). A three-component conceptualization of organizational commitment. *Human Resource Management Review, 1*(1), 61-89. https://doi.org/10.1016/1053-4822(91)90011-Z

Meyer, J. P., Stanley, D. J., Herscovitch, L., & Topolnytsky, L. (2002). Affective, continuance, and normative commitment to the organization: A meta-analysis of antecedents, correlates, and consequences. *Journal of Vocational Behavior, 61*(1), 20–52. https://doi.org/10.1006/jvbe.2001.1842

Mobley, W. H. (1977). Intermediate linkages in the relationship between job satisfaction and employee turnover. *Journal of Applied Psychology, 62*(2), 237–240. https://doi.org/10.1037/0021-9010.62.2.237

Mowday, R. T., Steers, R. M., & Porter, L. W. (1979). The measurement of organizational commitment. *Journal of Vocational Behavior, 14*(2), 224–247. https://doi.org/10.1016/0001-8791(79)90072-1

Steel, R. P., & Ovalle, N. K. (1984). A review and meta-analysis of research on the relationship between behavioral intentions and employee turnover. *Journal of Applied Psychology, 69*(4), 673-686. https://doi.org/10.1037/0021-9010.69.4.673

Tett, R. P., & Meyer, J. P. (1993). Job satisfaction, organizational commitment, turnover intention, and turnover: Path analyses based on meta-analytic findings. *Personnel Psychology, 46*(2), 259-293. https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.1993.tb00874.x

Winterton, J. (2004). A conceptual model of labour turnover and retention. *Human Resource Development International, 7*(3), 371-390. https://doi.org/10.1080/1367886042000201967

Hindistan’ın Kuruluşunda Laiklik

Secularism in the Founding of India

Muhammed Bozkurt,[1] Celalettin Güngör[2]

Öz

Bu çalışma, 1947 yılında bağımsızlığını kazanan Hindistan’ın, dev bir dini ve kültürel çeşitlilik içerisinde laikliği nasıl bir kurucu ilke ve varoluşsal bir zorunluluk olarak benimsediğini çözümlemeye çalışır. Hindistan’ın, evrensel laiklik anlayışından (kabaca, din ve devlet işlerinin kesin ayrımı) radikal biçimde farklılaşan yerel boyutları vardır. Hindistan, laikliğin tüm inançlara "eşit mesafe ve saygı" (Sarva Dharma Sambhava) ilkesini kendisine anayasal bir temel olarak benimsemiştir. Çalışmada, Başbakan Jawaharlal Nehru’nun toplumu rasyonelleştirmeyi amaçlayan modernleşmeci laiklik anlayışı ile Dr. B. R. Ambedkar’ın kast hiyerarşisini kırmayı hedefleyen sosyal adalet eksenli yaklaşımı ayrıntılı olarak incelenmeye çalışılmıştır. Araştırma, bağımsız Hindistan’ın kuruluşun kaotik döneminde ve "Bölünme" travmasının gölgesinde, kurucu aktörlerin laikliği toplumsal parçalanmayı önleyen stratejik bir "ulusal yapıştırıcı" olarak nasıl kurguladıklarını inceler. Bunu, realist ve yorumsamacı bir yöntembilimle tartışmaya açarak, bu tarihsel tercihin sonraki on yıllardaki içerik kırılmasını çözümlemeye katkıda bulunmaya çalışır.

Anahtar Kelimeler: Hindistan, Laiklik, Devrimci, Nehru, Ambedkar

JEL KODLARI: Z12, D13, H11

Abstract

This study attempts to analyze how India, which gained its independence in 1947, adopted secularism as a founding principle and an existential necessity amidst vast religious and cultural diversity. India has local dimensions that radically differ from the universal understanding of secularism (roughly defined as the strict separation of religion and state). India has adopted the principle of "equal distance and respect" (Sarva Dharma Sambhava) for all faiths as a constitutional basis. The study examines in detail Prime Minister Jawaharlal Nehru's modernist understanding of secularism, aimed at rationalizing society, and Dr. B. R. Ambedkar's social justice-oriented approach, aimed at breaking down the caste hierarchy. The research investigates how the founding actors of independent India, during the chaotic period of its establishment and in the shadow of the trauma of the Partition, constructed secularism as a strategic "national glue" preventing social disintegration. By discussing this using a realist and interpretive methodology, it attempts to contribute to analyzing the contextual rupture of this historical choice in subsequent decades.

Keywords: India, Secularism, Revolutionary, Nehru, Ambedkar

JEL CODES: Z12, D13, H11

Giriş

Modern ulus devlet yapılarının dünyadaki gelişim süreçleri incelendiğinde, inanç alanının kamusal düzenden ve yönetim mekanizmasından ayrıştırılması sorunu, Batı toplumlarında kilise ile monarşi arasındaki egemenlik savaşı üzerinden biçimlenmiştir. Alt-kıta coğrafyasında ise bu süreç, Batı’daki tarihsel deneyimden bütünüyle farklı yönde gelişerek, kendine özgü toplumsal gerçekliklerin ve köklü inanç çeşitliliğinin doğal bir sonucu olarak belirmiştir (Appadorai, 1988, ss. 18-32). Avrupa kültürünün geliştirdiği din ve devlet işlerinin kesin çizgilerle ayrılması kuralı, Hindistan topraklarında doğrudan bir karşılık bulamamıştır. Toplumun kılcal damarlarına kadar yayılmış dinsel pratiklerin kamusal alandan tamamen tasfiye edilmesi, yeni kurulan siyasal yapının toplumsal tabanını zayıflatma ve meşruluk zeminini ortadan kaldırma riski taşımaktaydı. Bu nedenle

[1]Muhammed BOZKURT (Doktora öğrencisi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, **m.bozkurt4058@gmail.com,** ORCID: 0009-0001-2620-7486

[2] Prof. Dr. Celalettin GÜNGÖR, Kırıkkale Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, gungorce@yahoo.com, ORCID: 0000-0001-5041-2554

bağımsızlığın kurucu iradesi, dinler karşısında kör, duyarsız ya da dışlayıcı bir devlet aygıtı üretmek yerine, bütün inanç kümelerine adil bir yakınlıkta duran, her topluluğa saygı gösteren bir yansızlık politikasını hayata geçirmeyi seçmiştir (Chatterjee, 1993, ss. 111-128). Bahsedilen bu özgün durum, laiklik kavramının evrensel düzeydeki katı ve dogmatik sınırlarını esneterek toplumsal barışı güvence altına alan esnek bir devlet aklının doğuşunu simgeler. Kamusal alandaki dinsel görünümlerin devlet eliyle bütünüyle yok edilmesi yerine, bütün inançların hukuk önünde eşit muamele görmesi kurumsal bir kural haline getirilmiştir (Kothari, 1970, ss. 31-47). Böylelikle çok kültürlü yapının bir arada var olma istenci, anayasal mimarinin en korunaklı, en temel öğesi durumuna getirilmiştir (Madan, 1989, ss. 82-96). Coğrafya ve nüfusun büyüklüğü yanında, barındırdığı toplulukların çok boyutlu yapısı, yönetim aygıtının inançlar üstü bir hakem konumuna yerleşmesini mutlak bir zorunluluk kılmıştır.

Hindistan, laikliğin tüm inançlara "eşit mesafe ve saygı" (Sarva Dharma Sambhava) ilkesi, çağdaş devletin yasal çerçevesine en büyük fikri esin kaynağını sağlamıştır (Gokhale, 1960, ss. 214-228). Sömürge yönetiminin Alt-kıtadan çekilmesiyle beliren yönetim boşluğunda, toplumsal parçalanmayı engelleyecek güçlü bir bağlayıcıya ihtiyaç duyulmuştur. Bu hayati gereksinim, yüzyılların imbiğinden geçerek süzülen çok inançlı uygar yaşam deneyiminin çağdaş hukuk diline aktarılmasıyla karşılanmıştır (Nehru, 1934, ss. 922-958). Batı dünyasının laikleşme düzeninde dinsel otoritelerin kamusal güçten tamamen arındırılması baskın bir amaçken, Hindistan modelinde inanç dünyasının zenginliği yıkılması gereken bir düşman değil, korunması gereken bir toplumsal zenginlik biçiminde değerlendirilmiştir. Devletin hiçbir inanç sistemini resmi olarak tanımaması ve kayırmaması, kamusal hizmetlerin, kaynakların ve hakların dağıtımında bütünüyle yansız bir adalet mekanizmasının işletilmesini olanaklı kılmıştır (Abul Kalam Azad, 1989, ss. 184-197). Geleneksel yapıların ürettiği bağnazlıkların ve toplumsal tıkanıklıkların aşılmasında, inanç yansızlığı ilkesi toplumu ileriye taşıyan bir modernleşme aracı görevi üstlenmiştir. Kurucu belgelerde ve meclis tartışmalarında yer alan düzenlemeler, çoğulculuğu eriterek tek tip, türdeş bir ulus yaratma amacını kesinlikle taşımamaktadır. Aksine, her dinsel topluluğun kendi inanç ve kültürel varlığını özgürce sürdürebileceği geniş bir özerklik alanı yasal güvence altına alınmıştır (Embree, 1988, ss. 95-112). İnanç kesimlerinin kamusal alandaki varlığı, ulusal bütünlüğün parçalanmasını engelleyen koruyucu bir yapı niteliğindedir.

Bu büyük yapısal dönüşümün derinlemesine kavranması, kuramsal yaklaşımların ve yöntembilimsel araçların titizlikle seçilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada benimsenen realist bakış, bağımsızlık döneminin karmaşa ortamında kurucu aktörlerin karşılaştığı somut tehditleri, iç güvenlik krizleri ve jeopolitik riskleri ortaya koymayı hedeflemiştir. Yönetim mekanizmalarının inşasında izlenen devlet politikası, soyut felsefi tartışmalardan ziyade, devletin bekasını koruma ve toplumsal istikrarı sürdürme amacına yönelik olmuştur. Bununla birlikte, yönetici kadronun kararlarındaki temel niyetleri, idealleri, toplumsal algıları ve inanç dünyasını çözümlemek adına hermenötik kuramsal yaklaşımdan da geniş ölçüde yararlanılmıştır (Gokhale, 1978, ss. 311-322). Aktörlerin kaleme aldığı yapıtlar, yazdıkları mektuplar ve yapılan kamusal konuşmalar incelendiğinde, laiklik tercihinin dönemsel siyasi bir uzlaşmanın çok ötesinde, köklü bir gelecek tasarımı olduğu açıkça görülür (Pye, 2004, ss. 2-4). Kurumsal yansızlık ilkesinin yönetim alanında hayata geçiriliş biçimi, nesnel yönetim zorunlulukları ile öznel yönetici vizyonlarının karşılıklı etkileşimi üzerinden açıklanmıştır (Reid, 1964, ss. 279-291). İdeolojik akımların kırılgan toplumsal zemin üzerindeki derin etkileri, bu iki yöntemsel yaklaşımın harmanlanmasıyla bütün boyutlarıyla aydınlatılmaktadır (Budhraj, 1970, ss. 72-73). Tarihsel gerçeklik, belgelerin kuru bir dökümü olarak değil, aktörlerin dünyayı ve toplumu anlamlandırma çabalarının bir ürünü biçiminde ele alınmıştır (Nehru, 1936, s. 312). Kurucu liderliğin zihniyet dünyası ile toplumsal gerçekliğin çatıştığı noktalar, yorumsamacı yöntemin sunduğu olanaklarla derinlemesine çözümlenmiştir (Karanjia, 1961, s. 558).

Uluslararası yazında din ve devlet ayrımı, genellikle kamu otoritelerinin dinsel kurumlara ve inanç pratiklerine hiçbir şekilde müdahale etmemesi, dinsel alanı kendi haline bırakması esasına dayandırılır. Oysa Alt-kıtanın kendine özgü toplumsal yapısı, devletin dini alandan tamamen elini çekmesini imkansız kılan, hatta toplumsal barış açısından yıkıcı sonuçlar doğurabilecek yapısal tıkanıklıkları vardı (Frankel, 2005, ss. 41-58). Yüzyılların biriktirdiği katı toplumsal katmanlaşmalar, sömürü ilişkileri ve ayrımcı uygulamalar dinsel söylemle

meşrulaştırıldığından, devletin inanç alanına yönelik mutlak bir körlük içinde olması, mevcut haksızlıkların kamu gücü eliyle onaylanması anlamına gelecekti. Bu sebeple Hindistan kamu yönetimi tasarımı, ilkeli mesafe kavramını geliştirerek devletin dinsel alana toplumsal adaleti ve eşitliği sağlamak amacıyla müdahale edebilme hakkını anayasal olarak saklı tutmuştur (Noorani, 2000, ss. 72-89). Kamu otoriteleri, bireylerin inanç özgürlüğünü koruma yükümlülüğünün yanı sıra, dinsel geleneklerin insan onurunu zedeleyen, eşitlik ilkesini çiğneyen pratiklerini denetleme, düzenleme ve dönüştürme yetkisiyle donatılmıştır (Metcalf & Metcalf, 2012, ss. 224-238). Ortaya koyulan bu yeni yaklaşım, evrensel mutlak ayrışma kuramından radikal bir kopuşu belirlemiştir.

Bağımsızlık öncesi dönemde beliren fikir akımları ve entelektüel arayışlar, kurulacak olan egemen devletin inanç yapısına ilişkin yoğun tartışmalara sahne olmuştur (Nanda, 1995, ss. 61-78). Sömürge karşıtı mücadelenin kitleselleşmesi sürecinde, farklı dini toplulukların ortak bir gelecek ülküsü ve yurt sevgisi etrafında birleştirilmesi yaşamsal bir zorunluluk olarak öne çıkmıştır. Siyasal dilin kapsayıcı, kucaklayıcı bir biçimde kurgulanması, cemaatçi bölünmelerin ve inanç temelli kutuplaşmaların yıkıcı etkilerini kaldırmak amacıyla stratejik bir hamle olarak uygulanmıştır (Brown, 2008, ss. 98-116). Bağımsızlık hareketinin öncü kadroları, çok-inançlı toplumsal dokunun anayasal koruma altına alınmaması durumunda, sömürge sonrası dönemin büyük bir iç savaşa ve toplumsal çürümeye sürükleneceği kaygısını taşımışlardır (Tharoor, 2017, ss. 228-236). Bu kaygı, laiklik ilkesinin salt felsefi bir entelektüel tercih değil, devletin bütünlüğünü ve toplumsal yapıyı korumayı amaçlayan varoluşsal bir güvenlik öğretisi olarak benimsenmesini sağlamıştır (Singh, 2012, ss. 207-220). Toplumsal kimliklerin dinsel aidiyetler üzerinden keskinleştiği kaotik bir ortamda, yansız bir üst otoritenin varlığı, barış içinde bir arada yaşamanın biricik güvencesi biçiminde kitlelere sunulmuştur. Milliyetçilik anlayışının inanç temelli dışlayıcı yaklaşımlardan arındırılması, yeni kurulan cumhuriyetin meşruluk zeminini bütünüyle güçlendiren, toplumsal onayı büyüten bir işlev görmüştür.

Yeni devletin kuruluşuyla birlikte anayasal çerçevenin netleştirilmesi, kamu yönetimi pratiğinin inanç yansızlığı ilkesine göre yeniden yapılandırılmasını zorunlu kılmıştır (Noorani, 2000, ss. 90-106). Yasal metinlerde yer alan temel haklar ve ödevler bölümü, yurttaşların dinsel bağlılıklarından bütünüyle bağımsız olarak eşit haklara sahip olduğunu kesin hükme bağlamıştır (Madan, 1989, ss. 97-116). Kamu kurumlarında görev alacak personelin seçiminden, hizmetlerin halka ulaştırılmasına kadar uzanan bütün idari süreçlerde, inanç aidiyetinin bir ayrıcalık ya da dezavantaj oluşturmasının önüne geçilmiştir (Appadorai, 1988, ss. 66-82). Azınlıkta kalan toplulukların kültürel ve dinsel miraslarını koruma haklarının anayasal güvenceye alınması, çoğunluğun baskısına karşı sivil bir kalkan oluşturmuştur (Chatterjee, 1993, ss. 66-82). Devlet aygıtı, dinsel kurumların idari ve mali işleyişlerini denetleme yetkisine sahip kılınarak, inanç alanının siyasal gücü ele geçirme ve kamu düzenini bozma girişimlerine karşı korunaklı hale getirilmiştir (Frankel, 2005, ss. 59-74). Bu kurumsal mimari, toplumsal çeşitliliği bir tehdit olarak görmeyen, aksine onu yasal güvencelerle tahkim eden modern bir yönetim şeklinin Alt-kıtadaki en somut yansıması olmuştur (Kothari, 1970, ss. 48-64). İnanç özgürlüğünün bireysel bir hak olmanın ötesinde, kolektif bir varoluş hakkı olarak tanınması, devletin çoğulculuğu koruma sözünün yasal kanıtıdır.

Kamu yönetimi disiplini açısından Hindistan'ın kurucu deneyimi, türdeş olmayan toplumların barışçıl yönetimine yönelik evrensel bir örnek niteliği taşır. Bürokrasi ve yargı organları, dinsel birliğin kamusal kararları ipotek altına almasını engellemek üzere katı yansızlık normlarıyla donatılmıştır. Devletin dinler üstü bir otorite olarak kurgulanması, toplumsal istikrarın korunmasının yanı sıra iktisadi kalkınmanın ve toplumsal dönüşümün de önünü açmıştır (Balakrishnan, 2008, ss. 11-18). İnanç temelli çatışma potansiyelini azaltan bu çözüm, kamu kaynaklarının adil dağıtımını sağlayan rasyonel bir yönetim mekanizmasının kurulmasına imkan tanımıştır (Mukherjee, 2015, ss. 38-45). Bu çalışma boyunca ele alınacak olan tarihsel, yasal ve idari süreçler, Alt-kıtada laikliğin nasıl bir toplumsal mühendislik projesi olmanın ötesine geçerek, çok-kültürlü bir imparatorluk bakiyesinden modern bir ulus çıkarma başarısı gösterdiğini kanıtlar (Embree, 1988, ss. 113-131). İnanç yansızlığı, devletin kurumsal işleyişinin her aşamasında sınanan, dinamik ve canlı bir idari pratik olarak varlığını sürdürmektedir (Metcalf & Metcalf, 2012, s. 238). Kurucu dönemin ortaya koyduğu bu yönetim

dehası, çok-dinli yapıların barış içinde yönetilmesi hususunda küresel kamu yönetimi yazınına özgün bir kuramsal katkı sunmaktadır.

Bu makalenin çalışma zaman aralığı, Hindistan'ın kuruluş yıllarıdır. En fazlasından Hindu-yanlısı Bharatiya Janata Partisi'nin (BJP) lideri Başbakan Narendra Modi'nin 2014'le başlayan iktidar yıllarına kadardır.

Sömürge Dönemi Mirası ve Hint Milliyetçiliğinin Düşünsel Kökenleri

İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin Alt-kıtaya ticari bir oyuncu olarak giriş yapması, bölgenin geleneksel iktisadi, toplumsal ve siyasal dengelerini kökten sarsan uzun erimli bir dönüşümü başlatmıştır. Başlangıçta salt ticari ayrıcalıklar ve kâr marjını artırma peşinde koşan bu kurumsal yapı, zamanla yerel krallıklar arasındaki düşmanlıktan, idari yetersizlikten ve siyasal parçalanmışlıktan yararlanarak askeri ve bürokratik bir güce dönüşmüştür (Dalrymple, 2019, ss. 25-48). Şirketin vergilendirme sistemlerini, toprak mülkiyeti düzenlemelerini ve ticari rotaları radikal bir biçimde değiştirmesi, yüzyıllardır varlığını sürdüren geleneksel Hint köy topluluklarının kendine yeten yapısını büyük yıkıma uğratmıştır. Anılan bu ekonomik tahribat, toplumsal bağları zayıflatırken, yabancı bir gücün tahakkümüne karşı ilk kitlesel huzursuzluk dalgalarını da beraberinde getirmiştir (Robins, 2012, ss. 87-109). Sömürge yönetiminin ilk evrelerinde, yerel inanç pratiklerine ve hukuki örfe karşı sergilenen pragmatik kayıtsızlık, şirketin iktidarını sağlamlaştırma stratejisinin temel bir parçasıydı. Kamu otoritelerinin yerel dinsel kurumların işleyişine doğrudan müdahale etmekten kaçınması, inançlar için bir hoşgörü siyasetinden çok, ticari çıkarların korunması ve olası kitlesel isyanların önlenmesi amacına dayanmaktaydı (Keay, 2000, s. 372). Ancak bu yapay yansızlık, sömürgeci gücün Alt-kıtadaki gücünü derinleştirmesiyle birlikte yerini daha sistematik yönetim müdahalelerine bırakmıştır. Şirket yönetiminin bürokratik mekanizmayı merkezileştirme çabaları, yerel seçkinlerin gücünü budarken, farklı toplumsal kesimlerin ortak bir kader ortaklığı çerçevesinde bir araya gelmesini tetikleyen ilk kurumsal zemini de dolaylı olarak hazırlamıştır. Sömürge iktidarının vergi toplama işlevini rasyonel bir sıradüzenine oturtma çabası, yerel toplulukların o güne dek kendi içlerinde birleşme konusu haline gelmiştir. Bu durum, dinsel kimliklerin kamusal alanda ilk kez yasal birer kimlik kartı gibi işlev görmeye başlamasına yol açmıştır.

1857 yılında meydana gelen büyük ayaklanma, sömürge yönetiminin niteliğinde, toplumsal yönetim stratejilerinde ve sivil halka yaklaşımında radikal bir kırılma noktası olmuştur. Bu kanlı başkaldırı, sömürgeci yönetimin Alt-kıtadaki varlığını sürdürebilmek için, çok daha katı, sistematik ve kurumsal mekanizmalar geliştirmesini zorunlu kılmıştır. Ayaklanmanın askeri güçle bastırılmasının ardından yönetimin şirketten alınarak doğrudan İngiliz krallığına devredilmesi, bürokratik ve askeri yapının bütünüyle yeniden örgütlenmesini getirmiştir (James, 1998, ss. 267-286). Yeni sömürge yönetimi, toplumsal muhalefetin tek bir cephede birleşmesini engellemek amacıyla, Alt-kıtanın çeşitli yapısını daha da belirginleştirecek politikalara yönelmiştir. Nüfus sayımları, hukuki düzenlemeler, yerel yönetim örgütlemesi ve idari haritalandırma aracılığıyla bireylerin dinsel ve kast kimlikleri kamusal alanda kalıcı, geçirimsiz birer kategori haline getirilmiştir. Toplulukları inanç bağları üzerinden ayrıştıran ve birbirine karşı güvensizlik beslemelerini sağlayan bu böl ve yönet mühendisliği, sömürge devletinin egemenliğini pekiştiren en güçlü siyasal kalkan olmuştur. Dinsel aidiyetlerin idari temsilde, bürokratik istihdamda ve kamusal ayrıcalıklarda birer temel ölçüt olarak kullanılması, Alt-kıtanın geleneksel sivil esnekliğini zedelemiş ve inanç cemaatlerinin kamusal alanda birbirleriyle amansız bir rekabete giren siyasal bloklara dönüşmesine yol açmıştır (Huttenback, 1971, ss. 221-239). Krallık yönetiminin geliştirdiği bu kurumsal çerçeve, dinsel toplulukların lider kadrolarını kendi cemaat çıkarlarını korumak için sömürgeci güçle pazarlık yapmaya zorlamıştır. Dolayısıyla bu durum, ortak bir yurt bilincinin gelişmesini geciktiren yapısal bir engel oluşturmuştur.

Sömürge yönetiminin genişleyen bürokratik ihtiyaçları karşılamak, idari işleyişi kolaylaştırmak ve yerel halkla iletişim kanallarını açık tutmak amacıyla başlattığı Batı tarzı eğitim atılımı, Alt-kıtada yeni bir entelektüel sınıfın doğuşuna zemin hazırlamıştır. İngiliz eğitim kurumlarından ve denizaşırı üniversitelerden yetişen bu yerel seçkinler kümesi, Avrupa aydınlanma düşüncesinin özgürlük, eşitlik, hukukun üstünlüğü, temsili

demokrasi ve anayasal yönetim gibi kuramsal ilkelerle doğrudan tanışma fırsatı bulmuştur. Ancak bu eğitim süreci, sömürgecilerin beklediği gibi imparatorluğa bütünüyle sadık, uysal bir bürokratik tabaka yaratmak yerine, sömürge yönetiminin baskıcı uygulamalarını ve meşruluk zeminini kendi ektiği düşünsel silahlarla vuran bir kadronun ortaya çıkmasını sağlamıştır. Batı dillerini, hukuk sistemini ve idari mekanizmaları iyi derecede kullanan bu yeni nesil aydınlar, sömürge devletinin ikiyüzlü politikalarını, vaat edilen anayasal özgürlüklerin ve hakların Hint halkından esirgenmesini sert bir dille eleştirmeye başlamışlardır. Anılan bu entelektüel uyanış, yerel kimliklerin, tarihsel kökenlerin ve köklü felsefi mirasın yeniden keşfedilmesi sürecini de güçlü bir biçimde tetiklemiştir. Batı akılcılığının süzgecinden geçen yerel seçkinler, kendi köklü kültürlerini sömürgeci aşağılamalara karşı savunmak, çağdaş dünyanın evrensel değerleriyle harmanlamak ve toplumsal bir uyanış yaratmak üzere yoğun bir düşünce çabasına girmişlerdir (Ramakrishnan, 2003, ss. 1-22). Bu entelektüel çaba, sömürgeciliğin zihni üzerinde gedikler açarken, Alt-kıtanın çok-inançlı yapısında ortak bir siyasal dil kurmanın kuramsal yollarını aramıştır.

19. yüzyıl boyunca Alt-kıtanın farklı bölgelerinde ivme kazanan toplumsal ve dinsel reform hareketleri, Hint milliyetçiliğinin fikri kökenlerini besleyen, ona felsefi bir derinlik kazandıran en önemli kaynaklar arasındadır. Geleneksel inanç pratiklerinin çağın akılcı gereklerine ve insani değerlerine göre yeniden yorumlanmasını amaçlayan bu sivil hareketler, toplumsal yapıda derin yaralar açan dogmalarla ve çürük (batıl) inançlarla mücadeleyi esas almıştır. Kadınların toplumsal statüsünün yükseltilmesi, çocuk yaşta evliliklerin önlenmesi, eğitim hakkının yaygınlaştırılması ve inanç kisvesi altında yürütülen birtakım dışlayıcı uygulamaların sonlandırılması yönündeki hareketler, bu dönemdeki entelektüel uyanışın temel gündem maddelerini oluşturmuştur (Güngör, 2001, ss. 33-51). Nehru gibi reformcu aydınlar, toplumsal çürümenin, askeri yenilgilerin ve sömürge baskısının arkasında yatan temel etkenin dinsel bağnazlıklar olduğunu görmüş, bunların kırılması durumunda ulusal bir dirilişin mümkün olabileceğini savunmuştur. İnanç sistemlerinin özündeki ahlaki, felsefi ve insani değerleri ön plana çıkaran bu entelektüel çaba, dinsel toplulukların kendi içlerinde köklü bir özeleştiri süreci başlatmalarını olanaklı kılmıştır (Wolpert, 2008, ss. 233-249). Bununla birlikte, bu reform dalgalarının farklı dinsel çizgiler üzerinden ayrışarak ilerlemesi, uzun vadede toplulukların kendi içlerine kapanması ve cemaatçi kimliklerin keskinleşmesi riskini de barındırmaktaydı. Her inanç kesiminin kendi geçmişini, altın çağını ve inanç dünyasını yüceltme eğilimi, ortak bir siyasal cephe inşası sürecinde aşılması gereken zorlu yapısal bariyerler, güvensizlik alanları üretmiştir (Jaffrelot, 1996, ss. 11-29). Düşünsel alandaki bu canlanma, dinsel reformu toplumsal ilerlemenin ön şartı olarak kurgularken, milliyetçi hareketin inanç sorunları ile olan kaçınılmaz bağını da erkenden şekillendirmiştir.

1885 yılında Hindistan Ulusal Kongresi'nin kurulması, dağınık halde yürütülen sömürge karşıtı yerel hoşnutsuzlukların, bölgesel taleplerin ve entelektüel eleştirilerin kurumsal, siyasal tek bir çatı altında birleşmesini sağlayan en hayati dönüm noktasıdır. Kongre'nin kurucu lider kadrosu, başlangıç evresinde sömürge idaresiyle doğrudan, radikal bir çatışmaya girmek yerine, idari reformlar yapılması, yerel personelin üst düzey kamusal görevlerdeki oranının artırılması, vergi yükünün hafifletilmesi ve yasal hakların genişletilmesi gibi ılımlı, sistem-içi taleplerle hareket etmiştir. Siyasal mücadelenin merkezine anayasal meşruluk ilkelerini, dilekçe siyasetini ve hukuki müzakere yöntemlerini yerleştiren bu kadrolar, Alt-kıtanın çok-inançlı, çok-dilli yapısını ortak bir vatanseverlik potasında eritmeyi amaçlamışlardır. Kongre bünyesinde geliştirilen erken dönem milliyetçilik söylemi, dinsel aidiyet ve cemaat sınırlarının ötesinde, bütün Alt-kıta sakinlerini eşit kabul eden ortak bir coğrafi, yasal ve siyasal kimlik tanımına dayanmaktaydı (Ahir, 2014, ss. 286-304). Sömürge yönetiminin iktisadi sömürü mekanizmalarını, servet drenajını deşifre eden iktisadi milliyetçilik kuramı, farklı inanç kümelerinden gelen kitlelerin ortak bir ekonomik mağduriyet paydasında birleşmesini büyük ölçüde kolaylaştırmıştır. Bu sayede siyasal bilinç, dar cemaat çıkarlarından, yerel dinsel çatışmalardan sıyrılarak ulusal, bütünsel bir nitelik kazanmaya başlamış, geleceğin bağımsız devletinin inançlar üstü karakterinin ilk tohumları atılmıştır.

Yirminci yüzyılın başlarına gelindiğinde, ılımlı siyaset tarzının sömürge yönetimini geriletmede ve somut haklar elde etmede yetersiz kalması, milliyetçi hareket içinde daha radikal, ödünsüz ve kitlesel yöntemi savunan yeni bir siyasal damarın güçlenmesini getirmiştir. Siyasi söylemin geniş halk kitlelerine ulaştırılması,

sömürge karşıtı hareketin tabana yayılması amacıyla yerel dinsel sembollerin, geleneksel festivallerin, kutsal metinlerin ve tarihsel mitlerin milliyetçi propaganda aracı olarak kullanılması bu radikal dönemin belirgin bir özelliği haline gelmiştir. Geleneksel inanç öğelerinin, kültürel kodların siyasal seferberlikte güçlü birer kaldıraç olarak kullanılması, sömürge karşıtı harekete büyük bir kitlesel dinamizm, fedakarlık duygusu ve coşku kazandırmış olsa da toplumsal bütünlük açısından son derece tehlikeli fay hatlarını da harekete geçirmiştir. Çoğunluk inancına ait kültürel sembollerin, dinsel ritüellerin milliyetçi dilde baskın hale gelmesi, Alt-kıtada yaşayan diğer dinsel azınlıklar, özellikle Müslüman topluluklar arasında derin bir dışlanma korkusu, yabancılaşma ve güvensizlik iklimi yaratmıştır (Nanda, 1996, ss. 469-475). Sömürge yönetiminin bu sosyolojik kırılganlığı erkenden fark ederek cemaatler arası gerilimleri el altından körüklemesi, ayrı seçmen listeleri uygulamasını getirmesi, milliyetçi hareketin önünde çözülmesi gereken en dolaşık, en sancılı düğümlerden birini oluşturmuştur. İnanç bağlarının siyasal cepheleşmelerde birer kimlik kalkanı, birer savunma mekanizması olarak kurgulanması, bağımsızlığa giden yolda ortak, pürüzsüz bir ulusal kimlik inşasını zorlaştıran, toplumsal uzlaşıyı zedeleyen en büyük tarihsel ipotek durumuna gelmiştir. Siyasal alanın dinsel argümanlarla örülmesi, milliyetçiliğin kapsayıcı vaadini dönemsel olarak gölgede bırakmıştır.

Toplulukçuluğun, inanç temelli kutuplaşmaların ve cemaatçi körlüğün toplumsal yapıda yarattığı yıkıcı potansiyelin açık bir biçimde hissedilmesi, milliyetçi liderliğin dinsel tarafgirlikten uzak, bütünüyle kapsayıcı, bütünleştirici ve inançlar karşısında mutlak anlamda yansız bir siyasal ideoloji geliştirmesini varoluşsal bir zorunluluk haline getirmiştir. Sömürge karşıtı mücadelenin başarıya ulaşmasının, Alt-kıtanın bölünmeden ortak bir geleceğe yürümesinin, ancak bütün dinsel toplulukların kaygılarının giderilmesi ve kamusal alanda eşit varoluş haklarının tavizsiz biçimde garanti edilmesiyle mümkün olabileceği gerçeği ortak bir siyasal uzlaşıya dönüşmüştür. Bu doğrultuda geliştirilen kuramsal sentez, kurulacak olan egemen devletin hiçbir inanç kesimine ayrıcalık tanımayacağı, kamusal düzenin, yasal statülerin ve vatandaşlık tanımının tamamen dinsel aidiyetin dışına çıkarılacağı sözünü içermekteydi. Hint milliyetçiliğinin bu olgunlaşma evresinde kazandığı kapsayıcı ve uygar yapı, sömürge idaresinin kurumsallaştırmaya çalıştığı cemaatçi ayrıştırma politikasına ve bölücü yasal düzenlemelere karşı verdiği en güçlü entelektüel yanıttır (Nanda, 1995, ss. 79-96). Ulusal bütünlüğün korunması amacı, dinsel çeşitliliğin kamusal alandan zorla tasfiye edilmesini ya da inkar edilmesini değil, aksine her topluluğun kendi inanç özerkliğini koruyarak yansız bir hukuk devleti çatısı altında birleşmesini öngören özgün bir laiklik anlayışının kuramsal altyapısını hazırlamıştır. Sömürge döneminin zor koşullarında, çatışmaların ve entelektüel tartışmaların içinden süzülerek olgunlaşan bu köklü fikri miras, bağımsızlığın ardından anayasal düzenin inanç yansızlığı ilkeleri üzerine oturtulmasını, kamu yönetiminin dinler-üstü bir hakem olarak kurgulanmasını kolaylaştıran en yaşamsal ideolojik dayanak noktası olmuştur.

Bölünme Travması ve Toplumsal Parçalanmaya Karşı Stratejik Ulusal Yapıştırıcı

Alt-kıtanın bağımsızlığa doğru ilerlediği yirminci yüzyılın ortaları, dinsel kimliklerin siyasal amaçlar doğrultusunda keskinleştirilmesinin yarattığı büyük bir gerilim dönemine sahne olmuştur. Sömürge idaresinin son yıllarında kurumsal düzeyde tırmandırılan cemaatçi rekabet, topluluklar arasındaki tarihsel güven bağlarını bütünüyle kopma noktasına getirmiştir (Ali, 1967, ss. 130-152). İki ayrı devlet tezinin siyasal bir gerçeklik olarak dayatılması, coğrafyanın ve toplumsal yapının yapay çizgilerle bölünmesi sürecini hızlandırmıştır. Siyasal elitlerin iktidar paylaşımı hususundaki uzlaşmaz tutumları, kitleler arasındaki dinsel karşıtlığı körükleyen, toplumsal barışı dinamitleyen bir zemin hazırlamıştır. Bu sancılı süreçte, ortak bir gelecek ülküsünden uzaklaşan topluluklar, kendi inanç sınırları içine kapanarak karşı tarafı birer tehdit olarak algılamaya başlamıştır. Sömürgeci gücün Alt-kıtadan çekilme takvimini erkene alması, gerekli idari ve askeri önlemlerin alınmasını engelleyerek, yüzyıllardır bir arada yaşayan milyonlarca insanı öngörülemez bir kargaşanın ortasında bırakmıştır. Beliren bu yönetim boşluğu, yüzyılın en büyük insani dramlarından birinin yaşanmasına yol açan kurumsal yetersizliği doğurmuştur (Guha, 2007, ss. 23-42).

1947 yılında sınır çizgilerinin ilan edilmesiyle başlayan fiziki bölünme, Alt-kıtayı benzeri görülmemiş bir şiddet sarmalının ve kitlesel kıyımın içine sürüklemiştir. Pencap ve Bengal gibi kozmopolit bölgeler, inanç

temelli nefret patlamalarının, yağma ve zorunlu göç hareketlerinin merkez üssü olmuştur. Milyonlarca insanın evlerini, topraklarını ve geçmişlerini geride bırakarak dinsel aidiyetlerine göre belirlenen yeni sınırlara doğru yola düşmesi, toplumsal yapıyı kökten sarsan derin bir ruhsal yarılma yaratmıştır (Ahir, 2014, ss. 305-320). Sivil halka yönelik barbarca saldırılar, köklü ortak yaşam pratiklerinin bir gecede yok edilebileceğini gösteren korkunç bir deneyim olmuştur. Sınırın her iki tarafında yaşanan bu büyük acılar, yeni kurulan devlet mekanizmalarının meşruluk zeminini ve idari kapasitesini en üst düzeyde test eden varoluşsal bir krize dönüşmüştür. Sığınmacı kamplarındaki açlık, salgın hastalıklar ve güvenlik sorunları, kamu yönetiminin önünde çözülmesi gereken en öncelikli büyük sorun olmuştur. Yaşanan bu büyük kıyım, toplumsal bellekte silinmesi olanaksız izler bırakırken, kurulacak yeni düzenin inşasında hangi ilkelerin baskın olması gerektiği tartışmasını da kaçınılmaz kılmıştır.

Komşu coğrafyada dinsel aidiyeti temel alan, tek bir inanç topluluğunun egemenliğine dayanan teokratik bir devlet modelinin ortaya çıkışı, Hindistan'ın kurucu kimliği üzerinde sarsıcı bir ideolojik baskı yaratmıştır. İçeride yükselen cemaatçi ve aşırılıkçı akımlar, yaşanan kanlı çatışmaları gerekçe göstererek, Hindistan'ın da çoğunluk inancına dayalı, dışlayıcı bir yapıya bürünmesi yönünde yoğun kamusal talepler üretmeye başlamışlardır. Kurucu irade, bu büyük kriz ortamında inanç eksenli bir karşı-milliyetçilik dalgasına teslim olmayı kesinlikle reddetmiştir. Yönetim kadroları, komşu devletin dinsel dışlayıcılığını taklit etmenin, Alt-kıtada kalan milyonlarca azınlık yurttaşın varlığını tehlikeye atacağını ve devleti sürekli bir iç savaş sarmalına sokacağını belirtmiştir. Bu doğrultuda geliştirilen siyasal duruş, devletin meşruluk kaynaklarını dinsel aidiyetlerden bütünüyle arındırma kararlılığına dayanmaktadır (Pitney, 1967, ss. 1-3). Bölünmenin getirdiği büyük ideolojik meydan okumaya karşı, inanç yansızlığı ilkesi devletin temel karakteri olarak savunularak, çoğunlukçu baskılara karşı aşılmaz bir engel oluşturmuştur.

Parçalanma tehlikesinin ve toplumsal dağılmanın eşiğinde, laiklik kavramı salt felsefi bir ilke olmanın ötesine geçerek, devleti ayakta tutan stratejik bir işlev görmüştür. Kurucu akıl, çok-dilli, çok-kültürlü ve çok-inançlı bu dev yapıyı bir arada tutmanın biricik yolunun, bütün yurttaşları hiçbir ayrım gözetmeksizin eşit kabul eden yansız bir şemsiye oluşturmaktan geçtiğini kavramıştır. İnanç yansızlığı, dinsel cemaatlerin birbirlerine duyduğu derin güvensizliği ortadan kaldıran, kamusal alanda barışçıl bir müzakere ortamı sağlayan kurumsal bir güvence işlevi görmüştür (Kothari, 1970, ss. 65-83). Devlet aygıtının hiçbir dinsel kesime ayrıcalık tanımayacağı taahhüdü, bölünme sonrası sarsılan toplumsal sözleşmenin yeniden güçlenmesini sağlamıştır. Bu stratejik müdahale, azınlık topluluklarının yeni devlete olan bağlılıklarını ve sivil aidiyet duygularını güçlendiren en hayati öğe olmuştur. Toplumsal parçalanmaya karşı geliştirilen bu kapsayıcı öğreti, ulusal birliğin inşasında dinsel bağların yerine yasal ve anayasal vatandaşlık bilincinin konulmasını sağlamıştır (Noorani, 2000, ss. 107-124).

Bölünmenin ardından patlak veren yıkıcı sığınmacı krizi ve azınlıkların korunması sorunu, kamu yönetimi uygulamalarının yansızlık ilkeleri doğrultusunda yeniden örgütlenmesini zorunlu kılmıştır. Sınır ötesinden gelen milyonlarca göçmenin yerleştirilmesi, mülk edinimi ve kamusal hizmetlere erişimi süreçlerinde, idari mekanizmaların dinsel bir kayırmacılığa sapmaması için katı önlemler alınmıştır. Kamu otoriteleri, içeride kalan azınlık nüfusun can ve mal güvenliğini sağlamayı, sömürge döneminden kalan kışkırtmaları engellemeyi en öncelikli görev saymıştır. Bürokratik işleyişin ve askeri yapının dinsel bağnazlıktan korunması, devletin yansız bir hakem olarak toplumsal algıda yer edinmesi açısından kritik bir önem taşımaktaydı (Kohli, 1991, ss. 27-45). Sığınmacı krizinin yönetiminde sergilenen bu ilkeli ve adil tutum, yeni cumhuriyetin hukuk devleti kimliğini pekiştirmiştir. Azınlıkların kamusal kurumlara, eğitim olanaklarına ve sivil hayata eklemlenmesi, dinsel kimliğin kamusal kararlarda birer dışlama ölçütü olmaktan çıkarılmasıyla başarıya ulaşmıştır (Tharoor, 2017, ss. 228-236). Ulus-devletin toprak bütünlüğünün sağlanması ve yüzlerce özerk prensliğin merkezi idareye bağlanması sürecinde de laiklik ilkesi ikna edici bir diplomatik araç olarak kullanılmıştır. Yerel hükümdarların ve topluluk liderlerinin cemaatçi kaygıları, kurulacak olan federal yapının inanç-üstü karakteri vurgulanarak giderilmiştir. Kamu yönetiminin bölgesel çeşitliliği yok etmeyeceği, aksine her topluluğun kültürel haklarını yasal koruma altına alacağı taahhüdü, siyasal birleşmeyi hızlandıran en güçlü etken olmuştur (Spear, 1967, ss. 15-29). Sömürge döneminden kalan idari karmaşanın aşılmasında, inanç ayrıcalıklarının

reddedilmesi esası, taşra teşkilatlarının rasyonel bir sıradüzene oturtulmasını kolaylaştıran bir zemin sunmuştur . Bu sayede, coğrafi bütünleşme salt askeri bir güç gösterisiyle değil, çok-kültürlü yapıyı koruma sözü veren anayasal bir uzlaşı zemini üzerinden yapılmıştır.

Bölünme travmasının yarattığı büyük sarsıntı, kurucu meclis çalışmalarında ve anayasa yapım süreçlerinde kalıcı bir kurumsal bilincin doğmasını tetiklemiştir. Yaşanan kanlı tecrübeler, dinsel aidiyetlerin kamusal otoriteyle birleşmesi durumunda ortaya çıkabilecek yıkıcı sonuçları kurucu kadrolara en acı biçimde göstermiştir. Bu nedenle, hazırlanan yasal metinlerde devletin dini alandaki konumlanışı, gelecekteki olası cemaatçi çatışmaları engelleyecek bir erken uyarı ve müdahale mekanizması olarak tasarlanmıştır (Jaffrelot, 2005, ss. 91-105). Laiklik ilkesi, dönemsel krizleri aşmaya yönelik geçici bir çözüm olmaktan çıkarılarak, devletin temel anayasal düşünce örüntüsü haline getirilmiştir. Kurumsal yansızlık, Alt-kıtanın sömürge sonrası dünyada varlığını sürdürebilmesinin, demokratik istikrarı koruyabilmesinin en temel önkoşulu olarak benimsenmiştir (Reid, 1964, ss. 279-291). Travmanın küllerinden doğan bu anayasal kararlılık, Hindistan'ın çok-kültürlü bir imparatorluk kalıntısından, modern, uygar ve çoğulcu bir ulus devlet çıkarma başarısının arkasındaki en temel itici gücü oluşturmuştur.

Akılcılaştırma ve Düzenleyici Devlet Vizyonu

Bağımsızlığın kazanılmasını izleyen dönemde, yeni devlet yapılanmasının idari zeminini sağlamlaştırmak üzere yürütülen çalışmalar, toplumu geleneksel bağnazlıklardan arındırma ve akılcılık ilkeleriyle donatma amacı taşımıştır. Sömürge yönetiminin geride bıraktığı sosyo-ekonomik enkazı kaldırmak, toplumsal ilerlemeyi gerçekleştirmek amacıyla devlet aygıtı bilimsel düşünceyi kamusal yaşamın merkezine yerleştirmiştir (Arnold, 2013, ss. 360-370). Bu yönetim anlayışının temel felsefi dayanağı, bütün inançlara eşit mesafe ve saygı gösterilmesi anlamına gelen *Sarva Dharma Sambhava* ilkesidir. Bu ilke, devletin dinsel alandan bütünüyle elini çekerek edilgen bir seyirciye dönüşmesini değil, aksine bütün inanç kümelerine adil bir yaşam alanı sunarken kamusal düzeni akılcı normlarla çevreleyen düzenleyici bir üst otorite haline gelmesini şart koşmuştur (Chakravarty, 1989, ss. 95-106). İnançların toplum hayatındaki ağırlığını reddetmeyen bu özgün çerçeve, Alt-kıtanın çoğulcu gerçekliğiyle doğrudan uyumlu bir sivil barış şemsiyesi oluşturmuştur.

Yönetsel yapının kurumsallaşma sürecinde, kurucu liderliğin iki dev şahsiyeti Jawaharlal Nehru ve Dr. B.R. Ambedkar, laikliğin işlevi ve öncelikleri konusunda farklı yaklaşımlar ortaya koymuştur. Başbakan Nehru, makro düzeyde bir toplumsal modernleşmeyi, bilimsel zihniyeti ve planlı kalkınmayı esas alarak cemaatçi bölünmenin aşılacağını savunmuştur. Nehru'nun "farklılık içinde birlik" felsefesi, devleti dini uygulamaların toplumsal ilerlemeyi engelleyen yönlerine müdahale edebilen bir "hakem" olarak konumlandırmıştır. Nehru'ya göre ulusal birliğin korunması, dinsel aidiyetlerin kamusal alanı baskı altına almasını önleyecek akılcı sanayileşme hamleleri ve çağdaş eğitim kurumlarının yaygınlaştırılması ile mümkündü. Devlet aygıtının yansızlığı, çağdaşlaşma idealinin ve demokratik istikrarın en hayati güvencesi olarak kurgulanmıştır.

Buna karşılık Ambedkar, laikliği ve kurumsal yansızlığı mikro düzeyde bir toplumsal dönüşüm ve sosyal adalet aracı olarak inşa etmiştir (Zelliot, 1996, ss. 31-49). Ambedkar'ın temel odak noktası, asırlar boyunca inanç metinleriyle meşrulaştırılan ve toplumu katı duvarlarla bölen kast sıradüzenini yıkmaktı. Nehru devletin rolünü yapısal bir hakemlik üzerinden tanımlarken, Ambedkar bunu ezilen sınıfların vatandaşlık haklarını güvence altına alan ve toplumsal statüleri kökten değiştiren bir kaldıraç biçiminde görmüştür (Prasad, 1985, ss. 88-106). Nehru'nun felsefesi daha çok üst yapısal, kurumsal ve rasyonel bir bütünleşmeyi hedeflerken, Ambedkar'ın yaklaşımı tabandan tavana doğru ilerleyen, dinsel dogmaların ürettiği sosyolojik köleliği bitirmeyi amaçlayan devrimci bir nitelik taşımıştı (Bharathi, 1998, ss. 115-120). Bu iki liderin düşünce çizgileri, hareket noktaları ve toplumsal öncelikleri açısından belirgin ayrışmalar barındırsa da varmak istedikleri son hedefte bütünüyle birleşmiştir. Bahsedilen ortak amaç, dinler üstü bir otorite niteliği taşıyan, hiçbir inanç topluluğuna ayrıcalık tanımayan ve toplumsal eşitliği sağlama görevini ödünsüz üstlenen egemen bir kamu yönetimi pratiğinin kurulmasıdır.

İktisadi planlama ve sanayileşme atılımları, sömürge sonrası toplum yapısını kökten değiştirmeyi amaçlayan bu ortak laik dönüşüm projesinin en somut iktisadi ayakları olmuştur. Devlet eliyle yürütülen Beş Yıllık Planlar, kamusal kaynakların inanç cemaatlerinin taleplerine göre değil, akılcı iktisat ilkelerine ve toplumsal gereksinimlere göre dağıtılmasını sağlamıştır. Büyük barajların, fabrikaların ve teknoloji enstitülerinin inşası, toplumun dikkatini dinsel çatışmalardan uzaklaştırıp ortak bir refah ülküsüne yönelten yeni nesil kamusal alanlar yaratmıştır. İdari aklın geliştirdiği bu iktisadi odaklanma, cemaatçi kutuplaşmaların ortadan kalkmasında stratejik bir işlev görmüştür. Kamu yatırımlarının adil dağılımı, dinsel azınlıkların kendilerini devletin dışlanmış kesimleri olarak görmelerini engellemiş ve sivil aidiyet bağlarını pekiştirmiştir (Frankel, 2005, ss. 131-148). İktisadi büyümenin bilimsel yöntemlerle planlanması, inanç değişkeninin kamusal kariyerde ve kaynak paylaşımında birer engel ya da imtiyaz olmasının önüne geçen koruyucu bir idari denetim mekanizması sağlamıştır. Düzenleyici devlet modelinin en belirgin pratik adımları, geleneksel aile ve medeni hukuk alanlarında yapılan köklü yasal düzenlemelerde kendisini göstermiştir (Som, 1994, ss. 165-194). Kamu gücü, inanç geleneklerinin ürettiği cinsiyet eşitsizliklerini, mülkiyet adaletsizliklerini ortadan kaldırmak amacıyla dinsel hukukun sınırlarına doğrudan müdahale etmekten çekinmemiştir. Yasal yapının çağdaş değerler doğrultusunda yapılandırılması çabası, dinsel muhafazakarlığın sert direnişiyle karşılaşsa bile, idari kararlılık sayesinde sürdürülmüştür. Devletin inanç-üstü egemenliği, bireysel hakların cemaat iradesinin önüne geçmesini sağlayarak eşit yurttaşlık ilkesini pratikte var kılmıştır (Noorani, 2000, ss. 114-142). Dinsel otoritelerin yargısal ve yasal ayrıcalıklarının budanması, kamu hukukunun üstünlüğünü Alt-kıtanın bütününde geçerli kılan en hayati kurumsal dönüşümdür.

Eğitim sisteminin laikleştirilmesi, çağdaş bir sivil toplumun inşasında en çok önem verilen politikalardan biri olmuştur. Sömürge döneminden devralınan inanç eksenli okul yapılarının yerine, akla ve pozitif bilimlere dayalı ulusal bir müfredat geliştirilmiştir. Genç kuşakların dinsel cemaatçiliğin dar kalıplarından sıyrılarak geniş bir dünya görüşü kazanması, toplumsal barışın kalıcılığı için bir sigorta biçiminde değerlendirilmiştir (Nehru, 1942, ss. 358-384). Kamu okulları, farklı inanç kümelerinden gelen çocukların bir arada eğitim aldığı, ortak bir gelecek bilinci edindiği bütünleştirici sivil mekanlar olarak tasarlanmıştır. Dinsel bağnazlığın kırılmasında eğitimin akılcılaştırılması, toplumsal yapının dönüşümünü hızlandıran en etkili araç olmuştur. İdari mekanizmalar, eğitim kurumlarının mali ve idari yönetimlerini denetim altında tutarak, bu alanların aşırı akımların örgütlenme zemini olmasını kesinlikle önlemiştir. Bilgiyi dinsel dogmaların tekelinden çıkaran bu idari atılım, liyakate dayalı modern bürokrasinin de entelektüel insan kaynağını beslemiştir.

İç siyasette benimsenen akılcı ve yansız devlet tasarımı, dış politika alanında da barışçıl bir arada yaşama ve bağlantısızlık ilkeleri biçiminde yankı bulmuştur (Benvenuti, 2020, ss. 91-117). Uluslararası ilişkilerin ideolojik ya da inanç temelli bloklaşmalar üzerinden yürütülmesine karşı çıkan yönetim akılcılığı, küresel arenada bağımsız bir duruş sergilemeyi seçmiştir. Asya-Afrika dayanışmasının sergilendiği tarihsel platformlarda dile getirilen sömürge karşıtı söylem, iç siyasetteki çok-kültürlü, kapsayıcı yapının dünya ölçeğindeki bir yansıması niteliğindedir (Benvenuti, 2022, ss. 153-180). Bölgesel güvenlik stratejilerinin dinsel ittifakların dışına çıkarılarak pürüzsüz bir devlet çıkarı ve akılcı diplomasi eksenine oturtulması, ülkenin sınır bütünlüğünü korumayı amaçlayan jeopolitik bir kalkan işlevi görmüştür. Dış dünyadaki bu dengeli ve ilkeli duruş, içerideki kırılgan inanç dengelerinin dış müdahalelerle bozulmasını engelleyen koruyucu bir kuşak oluşturmuştur (Ankit, 2021, ss. 208-220). Küresel dengelerin akılcı bir gözle okunması, sömürge sonrası bağımsızlık deneyiminin uluslararası meşruluğunu en üst düzeye çıkarmıştır.

Gelenekçi kesimlerin ve cemaat liderlerinin kamusal reformlara karşı geliştirdiği muhalefet, devlet aklının kurumsal yansızlık ilkesini savunmadaki kararlılığını test eden en önemli sınavlardan biri olmuştur. Kamu otoriteleri, dini inançları bütünüyle ortadan kaldırmayı değil, dinsel pratiklerin toplumsal ilerlemeyi baltalayan yönlerini törpülemeyi misyon edinmiştir. Siyasal güvencelerin dinsel kutsallarla meşrulaştırılması eğilimine karşı kurulan bu aşılmaz barikat, demokratik kurumların özerkliğini korumuştur (Madan, 1989, ss. 167-183). Toplumun akılcılaştırılması vizyonu, bireysel özgürlüklerin sınırlarını genişletirken, dinsel yapıların birey üzerindeki otoriter baskısını da zayıflatmıştır. Kamu yönetiminin bu tavizsiz, düzenleyici tutumu, feodal bağlılıkların çözülmesini ve çağdaş bir vatandaşlık bilincinin tabana yayılmasını büyük ölçüde

ivmelendirmiştir. Bu çağdaş yönetim vizyonu, Sarva Dharma Sambhava potasında eriyen makro modernleşme hedefleri ile mikro sosyal adalet arayışının ortak zaferi olmuştur.

Kast Sıradüzenine Karşı Toplumsal Adalet

Alt-kıtanın toplumsal yapısını binlerce yıldır şekillendiren, bireylerin yaşam haklarını, meslek seçimlerini ve sosyal konumlarını doğuştan gelen değişmez statülere göre sınırlayan kast sıradüzeni, bağımsızlık sonrası kurulan anayasal eşitlik idealinin önündeki en aşılmaz engeldi. İnanç metinlerine dayandırılarak binlerce yıldır meşrulaştırılan dokunulmazlar (untouchables) uygulaması, milyonlarca insanın en temel insan haklarından, yaşama onurundan ve yurttaşlık güvencelerinden yoksun bırakılmasına yol açan son derece acımasız bir sömürü düzeneğidir (Zelliot, 1996, ss. 50-73). Böylesine derin, kökleşmiş bir toplumsal yarılma karşısında kurucu akıl, dinler karşısında edilgen bir yansızlık tutumu izlemek yerine, devletin yasama ve yürütme gücünü dinsel bağnazlıkları yapısal olarak yıkmak üzere harekete geçiren dönüşümcü bir laiklik modeli benimsemiştir. Bu özgün siyasal mimaride yürütülen politika, inançların kamusal alandaki görünürlüğünü silmeye çalışan bir baskı aygıtı olmaktan çok, inanç kılıfına bürünmüş yapısal eşitsizlikleri kökünden söküp atan, adalet sağlayıcı etkin bir varlık biçiminde yeniden tasarlanmıştır.

Sömürge yönetimine karşı yürütülen bağımsızlık mücadelesi sürerken, toplumun en alt katmanlarını temsil eden aydınlar ve önder kadrolar, dışarıdan gelen yabancı bir işgalcinin gönderilmesinin, Alt-kıtanın içsel köleliğini bitirmeye asla yetmeyeceğini ısrarla vurgulamışlardır (Nanda, 1995, ss. 223–241). Siyasal egemenliğin sömürgecilerden alınıp yerel seçkinlere devredilmesi, şayet toplumsal adaleti, bireysel eşitliği güvence altına alacak radikal yasal dönüşümler yapılmazsa, ezilen milyonlarca yurttaş için egemen sınıfın milliyetinin değişmesinden öte hiçbir anlam taşımayacaktı (Wolpert, 2008, ss. 338–356). Yeni cumhuriyetin anayasa taslağını hazırlayan baş mimarın yani Dr. Ambedkar'ın temel siyasi felsefesi, dinsel dogmaların yarattığı zihinsel, fiziksel ve kurumsal prangaların ancak güçlü, müdahaleci, akılcı bir sivil otorite aracılığıyla kırılabileceği yönündeki tarihsel teşhise dayanmaktadır. İnanç kurallarının, geleneklerin veya kutsal sayılan metinlerin insan onurunu ayaklar altına alan dışlayıcı boyutları, çağdaş anayasal metnin evrensel üstünlüğü karşısında bütünüyle geçersiz, yasadışı kılınmıştır. Yasakoyucu heyet, devletin bütün yurttaşlarına eşit mesafede yaklaşma ilkesini, alt sınıfların yüzyıllardır uğradığı ağır tarihsel mağduriyetleri onarıcı, dönüştürücü bir sosyal devlet anlayışıyla ayrılmaz bir bütün haline getirmiştir.

Bağımsız devletin hukuksal düzenin inşasındaki en sarsıcı, en devrimci yeniliklerinden biri, dokunulmazlar kavramının kesin, ödünsüz bir biçimde yasaklanırken, bu eylemi günlük hayatta sürdürenlerin ceza yasalarına göre ağır biçimde cezalandırılmasının güvence altına alınmasıdır. Yüzyıllar boyunca tapınaklara, kamusal su kuyularına, eğitim kurumlarına, pazar yerlerine ve ana yollara girmeleri dinsel gerekçelerle, kirlenme korkusuyla engellenen ezilmiş yığınlar, yeni anayasal düzenin sağladığı sivil güvenceler sayesinde bu kamusal alanlara serbestçe, başı dik bir biçimde erişim hakkı kazanmıştır. Kamusal mekanların, toplumsal kullanım alanlarının dinsel arınma, kirlenme, kutsallık gibi metafizik saçmalamalardan bütünüyle kurtarılarak nesnel, sivil, eşitlikçi kurallara bağlanması, kast sıradüzenine vurulan en ağır hukuki darbedir (Guha, 2007, ss. 85–104). Devletin yansız bekçisi konumunda olan kolluk kuvvetleri ile adalet dağıtan yargı organları, dinsel gelenekleri bahane ederek ayrımcılık yapmaya yeltenen yerel otoritelere, feodal ağalara karşı ezilenlerin sığındığı en aşılmaz kaleye dönüşmüştür. İdari aygıtın üstlendiği bu koruyucu, dönüştürücü aktif rol, din ve vicdan özgürlüğünün başkalarının yaşam hakkını gasp etme, onlara eziyet etme ayrıcalığı vermeyeceği kuralını en ücra köylere kadar bütün topluma dikte etmiştir.

Toplumsal yapının en alt tabanında yer alan dezavantajlı kümelerin kamusal karar alma süreçlerine, yönetim mekanizmalarına, saygın eğitim kurumlarına ve bürokratik işleyişe etkin katılımını sağlamak üzere yürürlüğe konan uygulamalar, adaleti tabana yayan bir diğer devrimci kamu yönetimi adımıdır (Kohli, 1991, ss. 46–68). Yasalar önünde soyut, kağıt üzerinde kalan bir eşitlik ilan etmek, yarışın başlangıç çizgisine tarihsel haksızlıklar yüzünden asırlarca geriden getirilen topluluklar için gerçek, somut bir fırsat eşitliği yaratmamaktaydı. Ortaya çıkan bu yapısal tıkanıklığı aşmak için, sivil devlet aygıtı dinsel kökenli

mağduriyetleri sosyolojik bir gerçeklik biçiminde tanıyarak, bu kırılgan kesimlere devlet dairelerinde, parlamentoda, yerel meclislerde ve üniversitelerde nüfuslarına oranla özel istihdam ile temsil alanları ayırmıştır. Bu ayrılmış kotalar, dengeleme uygulamaları, laikliğin sorunları görmezden gelme, toplumsal yaralara kayıtsız kalma üzerine kurgulanmadığını; aksine kanayan yaraları tanıma, iyileştirme, kurumsal olanaklarla giderme üzerine kurulu, dinamik bir felsefe olduğunu açıkça kanıtlar (Mukherjee, 2015, ss. 41–45). Yoksul, dışlanmış kesimlerin karar alma süreçlerine, yasa yapım aşamalarına doğrudan, sayılarının gücüyle katılması, devlet içindeki süregelen üst kast tekelinin kırılmasını, demokrasinin köklerinin toplumsal tabanın en derinlerine kadar inmesini sağlamıştır.

Sivil otoritenin kurduğu bu eşitlikçi, adil idari düzen, asırlardır imtiyazlı toplumsal konumlarını, iktisadi sömürü çarklarını dinsel metinlere dayanarak meşrulaştıran geleneksel üst sınıfların son derece sert, tavizsiz ve çoğu zaman kanlı şiddet eylemlerine varan direnişiyle karşılaşmıştır. Sınıfsal yapının muhafazakar savunucuları, devletin insan hakları ihlallerine yönelik haklı müdahalelerini, din ve vicdan özgürlüğüne yapılmış doğrudan bir saldırı, kutsala bir saygısızlık olarak niteleyerek, halkı kışkırtıp anayasal reformları sokak eylemleriyle engellemeye çalışmışlardır. İbadethanelerin sivil yönetimine, dinsel vakıfların şeffaf işleyişine, evlilik, miras ve boşanma kurallarına getirilen akılcı sivil düzenlemeler, inanç alanının kamu otoritesi tarafından hukuksuzca istila edildiği yönünde yoğun bir karşı propaganda malzemesine dönüştürülmüştür (Tharoor, 2017, ss. 228-236). Yaşanan bütün bu ağır siyasal baskılara rağmen, merkezi idare, insan onurunu, bireysel özgürlükleri, eşit yurttaşlık bilincini zedeleyen hiçbir inanç geleneğinin anayasal koruma zırhından, yasal dokunulmazlıktan yararlanamayacağı yönündeki sarsılmaz tutumunda ısrar etmiştir (Noorani, 2000, ss. 182–200). Kamu otoritesinin sergilediği bu açık, kararlı duruş, evrensel insan hakları normlarının ve çağdaş hukukun dinsel dogmalardan mutlak anlamda üstün olduğunu, Alt-kıtanın bütününde geçerli tartışılmaz bir yasa biçiminde kalıcılaştırmıştır.

Baskıcı, insanlık dışı toplumsal sıradüzenden yasal, hukuki yollarla kurtulma çabasının ötesinde, inanç kümeleri arasında gerçekleştirilen kitlesel din değiştirme eylemleri de ezilen sınıflar için radikal, son derece etkili bir özgürleşme stratejisi olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Bilhassa Budizm gibi tarihsel kökleri itibarıyla kast sistemini bütünüyle reddeden, insanın değerini doğumla değil eylemleriyle ölçen öğretilere yöneliş, salt tanrıbilimsel, ruhani bir arayış olmanın çok ötesine geçmiş, kurulu sömürü düzenine yöneltilmiş güçlü bir sivil itiraz, eylemsel bir başkaldırı niteliği kazanmıştır (Gokhale, 1978, ss. 311–322). Devlet aygıtının yurttaşların din değiştirme, inançlarını terk etme süreçleri karşısında bütünüyle yansız kalması, herhangi bir hakim inancı devletin koruması altına alma gayretine düşmemesi, laik anayasanın toplumsal hareketliliğe, sınıf atlama mücadelesine açtığı en değerli sivil özgürlük alanıdır. Sergilenen bu kitlesel itaatsizlik biçimi, inanç aidiyetinin insanların boynuna takılmış kırılamaz birer kader olmadığını, bireysel akıl ve toplumsal iradeyle dönüştürülebilir, cesaretle reddedilebilir kültürel kimlikler olduğunu tüm topluma güçlü bir dille ilan etmiştir.

Toplumsal statü, dinsel aidiyet ile iktisadi konum arasındaki sarsılmaz karmaşık bağ, ezilen sınıfların yüzyıllardır en ağır, en güvencesiz, toplumca en çok aşağılanan mesleklerde karın tokluğuna çalışmaya mahkum edilmeleriyle örülmüştür (Dalrymple, 2019, ss. 444–466). Ekonomik bağımlılık, dinsel boyundurukla iç içe geçerek nesilden nesile aktarılan, kırılması son derece güç bir yapısal yoksulluk sarmalı üretmiştir. Demokratik yönetim mekanizmalarının göreve gelir gelmez başlattığı toprak reformları, topraksız köylüyü feodal ağaların acımasız mülkiyet tekelinden kurtarmayı hedefleyen radikal yasal girişimler, bu yoksulluk sarmalını parçalama iradesinin en belirgin, en hayati ekonomik yansımalarıdır. Feodal mülkiyet yapılarının tasfiye edilerek toprağın onu işleyene verilmesi hedefi, alt sınıfların kölelikten kurtulup iktisadi bağımsızlıklarını kazanarak sivil siyasette, seçim sandıklarında kendi adlarına özgürce söz söyleyebilecekleri maddi, bağımsız zemini hazırlamıştır. İktisadi kalkınma planlarının, kırsal alandaki dinsel, aristokratik otoritelerin gücünü zayıflatan akılcı, merkezi, planlı sanayi yatırımlarıyla desteklenmesi, yasal düzeydeki toplumsal dönüşümün sahada kalıcılığını güvence altına alan son derece pragmatik bir devlet aklının ürünüydü. Ancak anayasal metinlerdeki bu kusursuz, eşitlikçi hedeflerin taşra yönetimlerinde, merkeze uzak köylerde ve yerel idare birimlerinde tam anlamıyla eksiksiz biçimde uygulanması, sosyolojik eşitsizliğin köklerinin

inanılmaz derecede derin olması sebebiyle oldukça yavaş, dirençli, sancılı bir idari seyir izlemiştir (Frankel, 2005, ss. 204–221).

Yerel bürokrasinin, taşra polis teşkilatının, alt derece mahkemelerin kimi zaman o yörenin egemen, zengin sınıflarının etkisi altında kalması, rüşvet ve kayırmacılık ağlarına boyun eğmesi, başkentin dönüştürücü laik vizyonunu sekteye uğratan en zayıf idari halkayı oluşturmuştur. Kurumsal çarklardaki bu idari direnci kırmak, yozlaşmayı bitirmek amacıyla merkezi hükümet, yasaları uygulamaktan kaçınan, ayrımcılığa göz yuman kamu görevlileri hakkında görevden el çektirmeye varan ağır yaptırımlar öngören ek hukuki düzenlemeler, yepyeni denetim mekanizmaları geliştirmek mecburiyetinde kalmıştır (Ahir, 2014, ss. 357–374). Devletin hazırladığı yansız, eşitlikçi, evrensel yasaların köy meydanlarındaki geleneksel dinsel kurulların, ihtiyar heyetlerinin aldığı ayrımcı, insanlık dışı kararları geçersiz, hükümsüz kılması çabası, çağdaş kamu hukukunun yerel, ilkel örf üzerindeki mutlak egemenliğini kurma savaşıdır. Bürokratik işleyişin her kademesinde, atamalarda, terfilerde akılcı liyakat kurallarının kökleştirilmesi çabası, devlet aygıtının içindeki feodal kalıntıları temizleme, idareyi bütünüyle rasyonelleştirme harekatının doğal bir devamı niteliğindedir (Spear, 1967, ss. 15-29).

Tarihsel dönüşümün en büyük sivil aleti olan genel oy hakkının kıtasal ölçekte, hiçbir eğitim, servet, mülkiyet, inanç ya da cinsiyet ayrımı gözetilmeksizin ilk günden itibaren bütün yurttaşlara koşulsuz tanınması, ezilen yığınların sayısal üstünlüklerini aniden siyasal, belirleyici bir güce dönüştürmelerinin önünü açan tarihin en büyük demokratik atılımıdır (Gopal, 1976, ss. 256-278). Sandık başına eşit koşullarda, üst kastlarla aynı sıraya giren kitleler, kendilerini binlerce yıldır dışlayan, aşağılayan dinsel sıradüzeni siyaset sahnesinde, oylarıyla cezalandırma, kendi sınıfsal çıkarlarını savunacak temsilcileri başkentin meclislerine doğrudan gönderme ve iktidar belirleme olanağı bulmuştur. Kurulan bu açık demokratik mimari, yüzyılların biriktirdiği haklı kinin, ezilmişliğin, öfkenin kanlı bir silahlı isyana, iç savaşa dönüşmesini büyük bir ustalıkla engelleyerek, bu dev toplumsal enerjiyi anayasal sınırların içine, barışçıl parlamenter müzakere zeminine kanalize etmeyi başarmıştır (Valiyev, 2020, ss. 1-15). Alt sınıfların kurduğu bölgesel siyasal partiler, yardımlaşma dernekleri, işçi sendikaları, baskı grupları, bütünüyle laik devletin anayasada teminat altına aldığı toplanma, ifade, örgütlenme özgürlükleri sayesinde filizlenmiş, kök salmış, iktidara yürümüşlerdir. Siyasal katılımın toplumun bütün hücrelerine kadar bu ölçüde genişlemesi, derinleşmesi, eski elitist egemenlerin devlet aygıtını eskisi gibi kendi teolojik, sınıfsal çıkarları doğrultusunda kullanma kapasitelerini bütünüyle felç etmiş, devleti halkın geneline açmıştır.

Bütün bu kuramsal ve tarihsel çözümlemeler şüpheye yer bırakmayacak biçimde göstermektedir ki, Alt-kıtanın kuruluş evresinde benimsenen anayasal yansızlık ilkesi, toplumun kendine özgü yaralı yapısına uygun biçilmiş, son derece esnek, dönüşüme açık, amaca yönelik idari bir başyapıttır (Reid, 1964, ss. 279-291). Evrensel siyaset bilimi yazınındaki katı, müdahaleci olmayan klasik din-devlet ayrımı dogmasının dışına cesaretle çıkılarak, devletin dinsel, geleneksel alana ezilenleri, savunmasızları korumak amacıyla neşter vurabilmesi siyaseten ve hukuken meşrulaştırılmıştır. Anayasanın, yasaların dönüştürücü, eğitici gücü, dogmaların ürettiği toplumsal çürümeyi tedavi eden, bireyi doğduğu cemaatinin dar sınırlarından, hiyerarşik zindanından çıkarıp özgür, eşit, hak sahibi bir yurttaş haline getiren eşsiz bir sivil reçete olarak uygulanmıştır (Singh, 2012, ss. 207-220). İnsanlığın geliştirdiği en katı, en acımasız sınıflandırma dizgelerinden biri olan kast yapısına karşı laik devletin açtığı bu kararlı kurumsal savaş, inanç yansızlığı kuralının salt bir felsefi tartışma olmadığını, toplumsal adaletin sarsılmaz bir önkoşulu olduğunu küresel ölçekte, pratik bir tecrübeyle kanıtlamıştır.

Kamu Yönetimi Pratiği Ekseninde Toplumsal Eşitlik ve Özgün Model

Kuramsal düzeyde belirlenen anayasal ilkelerin, yurttaşların günlük yaşamına dokunan somut birer gerçekliğe dönüşmesi, bütünüyle kamu yönetimi aygıtının kurumsal işleyiş kapasitesine bağlıdır. Bağımsızlığın ilk yıllarında idari yapının karşılaştığı en büyük sınama, sömürge döneminden devralınan, halkı denetim altında tutmaya ve zenginlikleri merkeze aktarmaya odaklanmış baskıcı bürokratik mekanizmayı, bütün inanç

gruplarına eşit hizmet sunan saydam bir sivil yapıya dönüştürmek olmuştur (James, 1998, ss. 618–637). Geçmişin bölücü, cemaatleri birbirine karşı kışkırtarak otorite kuran idari aklı bütünüyle terk edilerek, devleti toplumsal uzlaşının, refahın ve yansızlığın ana dağıtıcısı konumuna yükselten yepyeni bir yönetsel tasarım hayata geçirilmiştir. Alt-kıtanın kalabalık nüfusunu barış içinde yönetebilmenin biricik yolu, bürokrasinin karar alma süreçlerini dinsel, kültürel bağlarla birlikte yapmaktan geçmektedir. Kurucu kadrolar, devletin inançlar karşısındaki yansızlığını kuru bir yasal metin olmaktan çıkarıp, vergi toplamadan eğitim planlamasına, bayındırlık hizmetlerinden sağlık politikalarına kadar uzanan kocaman bir kamu hizmeti ağının temel işletim kuralı durumuna getirmişlerdir (Gokhale, 1960, ss. 265–282). Bu yönetsel devrim, devletin vatandaşla kurduğu ilişkinin niteliğini kökten değiştirerek, inanç aidiyetinin kamusal ayrıcalık kapılarını açan bir anahtar olma işlevini kesin biçimde sonlandırmıştır.

Kamu görevlilerinin seçimi, yetiştirilmesi ve istihdamı süreçleri, bu yansızlık modelinin en hassas, en korunaklı idari omurgasını oluşturmuştur. Devlet kadrolarına yapılacak atamalarda liyakat, mesleki yetkinlik ve nesnel başarı ölçütlerinin mutlak kural yapılması, kamu yönetiminin dinsel cemaatlerin arka bahçesine dönüşmesini engelleyen en güçlü kurumsal kalkan olmuştur (Noorani, 2000, ss. 201–219). Merkezi düzeyde kurulan bağımsız personel alım kurulları, bürokratik alana giriş sınavlarını standartlaştırarak, adil bir rekabet ortamı yaratmıştır. Böylece farklı inanç kümelerinden gelen yetenekli bireylerin devlet hiyerarşisi içinde yükselebilmelerine olanak tanınmıştır. Göreve başlayan sivil idarecilerden beklenen en temel mesleki erdem, çalışma saatleri içinde kendi kişisel, dinsel veya yöresel kimliklerini tamamen bir kenara bırakarak, evrensel hukuku ve devletin yansız aklını temsil etmeleridir (Reid, 1964, ss. 279-291). Kurumsal etiğin, akılcılığın ve tarafsızlığın devletin her kademesine yansıması, sıradan yurttaşların kamu kurumlarına duyduğu güveni yeşerten, devlete aidiyet bağlarını kuvvetlendiren en temel psikolojik eşik olmuştur. Yönetici elitlerin nesnel, hukuka bağlı tutumları, farklılıkların yönetiminde idareyi kriz çözen bir hakem konumuna yerleştirmiştir.

Kamu kaynaklarının, bütçe ödeneklerinin ve altyapı yatırımlarının dağıtımı, devletin inançlara eşit uzaklık ilkesinin sahada test edildiği en önemli uygulama alanıdır (Balakrishnan, 2008, ss. 11-35). İktisadi planlama birimlerinin hazırladığı kalkınma programları, belirli bir dinsel merkezin, cemaatin veya inanç grubunun bölgesel çıkarlarını gözetmekten bütünüyle uzak, makroekonomik akılcılık ilkelerine dayandırılmıştır. Okulların, hastanelerin, sulama kanallarının ve enerji hatlarının inşasında öncelikler belirlenirken, bölgenin demografik inanç haritası değil, nesnel ihtiyaç analizleri ve yoksulluk verileri temel alınmıştır. Hizmet sunumunda sergilenen bu katı yansızlık, özellikle taşrada yaşayan dinsel azınlıkların kendilerini devletin üvey evlatları gibi hissetmelerini önleyen yaşamsal bir yönetim güvencesidir (Ahir, 2014, ss. 375–392). Devletin şefkatli, hizmet üreten yüzünün en ücra köylere kadar ulaşması, geleneksel dinsel otoritelerin halk üzerindeki bağımlılık yaratan tekelini kırmış, bireyleri doğrudan merkezi yönetimin yasal koruması altındaki özgür yurttaşlara dönüştürmüştür. Sosyal devletin olanaklarından yararlanan kitleler, sivil hakların dinsel bir lütuf değil, anayasal bir kazanım olduğunu içselleştirmiştir (Zelliot, 1996, ss. 99–121).

Merkezi hükümet ile eyalet yönetimleri arasındaki yetki bölüşümünü düzenleyen federal yapı, Hindistan'ın zengin kültürel çeşitliliğini yönetilebilir kılan bir diğer idari deha örneğidir. Geniş coğrafyaya yayılan yönetsel örgütlenme, yerel kimliklere nefes alma alanı sunarken, ulusal bütünlüğü tehlikeye atacak ayrılıkçı eğilimleri de anayasal çerçevenin dışına itmiştir (Wolpert, 2008, ss. 377–396). Bazı eyaletlerde yerel ölçekte çoğunluk oluşturan inanç kesimlerinin, ellerindeki siyasal gücü o bölgedeki diğer azınlıkları ezmek için kullanma olasılığına karşı, merkezi otoritenin atadığı valiler ve federal bürokrasi güçlü birer denetim mekanizması olarak kurgulanmıştır. Yerinden yönetimlerin yetkileri, ulusal anayasanın eşitlikçi, yansız ilkeleriyle kesin sınırlarla çevrelenmiş, hiçbir yerel meclise temel insan haklarını inanç gerekçeleriyle askıya alma yetkisi verilmemiştir. İdari esneklik ile merkezi denetim arasındaki bu ince ayar, çoğulculuğun kaosa dönüşmeden, yasal bir uyum içinde yaşatılmasını sağlamıştır. Ulusal bürokrasi ağı, eyaletler arasında görev yeri değiştirilen üst düzey idareciler eliyle bütün ülkeyi birbiriyle kaynaştıran, yöresel bağnazlıkları kıran bir sivil entegrasyon aracı işlevi görmüştür (Guha, 2007, ss. 127–149). Birbirinden tamamen farklı dilsel, dinsel dokuları olan bölgelerin tek bir yönetim çatısı altında barışçıl biçimde tutulabilmesi, bu katmanlı idari mimarinin doğrudan bir sonucudur.

Toplumsal gerilimlerin tırmandığı, inanç temelli kışkırtmaların sokağa taştığı kriz dönemlerinde mülki idare amirlerinin ve kolluk kuvvetlerinin üstlendiği rol, laik devletin güvenlik politikasının kalbini oluşturmuştur. Yerinden yönetim yetkilileri, her türlü toplumsal çatışmada taraf tutmaksızın kamu düzenini sağlamak, kışkırtıcıları inançlarına bakmaksızın yargı önüne çıkarmak ve azınlıkların can güvenliğini mutlak surette korumakla yasal olarak görevlendirilmişlerdir. Şiddet eylemlerine göz yuman, güvenlik zafiyeti yaratan veya cemaatçi gruplarla işbirliği yapan kamu görevlileri hakkında uygulanan sert disiplin süreçleri, devlet otoritesinin dinsel bağnazlığa asla ödün vermeyeceği iletisini topluma aşılamıştır (Brown, 2008, ss. 170–186). Yansızlığın çiğnendiği durumlarda bağımsız yargı organlarının idari eylemleri denetleme yetkisi, yurttaşların devlete karşı korunmasında hukukun üstünlüğünü güvence altına almıştır. Güvenlik bürokrasisinin laik değerler etrafında kenetlenmesi, devletin meşru şiddet tekelinin dinsel bir baskı aygıtına dönüşmesini mutlak anlamda engellemiştir. İdari aklın soğukkanlı, kurallara sıkı sıkıya bağlı tutumu, kitle psikolojisinin yarattığı anlık nefret dalgalarının hızla yok edilmesinde kilit bir başarı faktörü olarak öne çıkmıştır.

Demokratik süreçler içinde iktidara gelen yerel siyasetçiler ile kariyer memuriyetinden gelen bürokratlar arasındaki etkileşim, uygulanan laiklik modelinin sürdürülebilirliği açısından sürekli bir denge, denetleme sınavı vermiştir. Seçim dönemlerinde oy toplamak için dinsel duyarlılıkları kaşımaya yönelen siyasal aktörlerin karşısında, yasaların ve anayasanın koruyuculuğunu üstlenen nesnel bir bürokrasi duvarı bulunmaktadır. İdari mekanizmanın devamlılığı, günübirlik siyasal dalgalanmaların devletin kalıcı yansızlık politikasını sarsmasını önleyen, sistemi yörüngesinde tutan büyük bir ağırlık merkezi görevi görmüştür (Frankel, 2005, ss. 240–257). Siyasal erkin hukuka aykırı, cemaatçi taleplerini reddetme yetkisiyle donatılmış olan kamu yönetimi, demokratik sistemin popülist aşırılıklara kaymasını engelleyen sessiz bir muhafız konumundadır. Karar alma mekanizmalarındaki bu çok katmanlı yapı, devlet politikalarının belirli bir inancın tekelinden çıkarılarak evrensel kamu yararına yönlendirilmesini güvence altına almaktadır. Kurumlar arası hiyerarşi ve yasal sınırlar, siyasetin inançlar üzerinden kutuplaştırıcı bir silaha dönüşmesini engellemek için tasarlanmış eksiksiz bir mekanik işleyiş sergilemektedir (Pye, 2004, par. 8–10).

Bütün bu idari deneyimler, pratik uygulamalar evrensel kamu yönetimi disiplini açısından incelendiğinde, Alt-kıtanın ortaya koyduğu yönetsel çerçevenin küresel literatürde bütünüyle eşsiz, özgün bir kuramsal düzenek oluşturduğu görülür. Evrensel Batı tipi yönetim anlayışlarında devlet, dini alana karışmayan, ona uzaktan bakan edilgen bir aygıt olarak tanımlanırken, bu coğrafyadaki yönetim aklı, dinsel alanı anayasal kurallara uymaya zorlayan, birey haklarını ezen dogmatik yapıları yasal olarak dönüştüren, aktif, koruyucu, denetleyici bir rol benimsemiştir. Devletin inançlar karşısındaki körlüğü değil, bütün inançlara adil, eşit biçimde göz kulak olma sorumluluğu bu yönetim sisteminin ana öğretisidir. Yönetim mekanizması, çok-kültürlü, parçalı yapıları eritip yok etmeden, hepsine ortak bir hizmet ve hukuk standardı sunarak sivil bütünleşmeyi sağlamaktadır. Ortaya konulan bu dinamik model, devleti bir tahakküm aracı olmaktan çıkarıp, farklılıkların bir arada barış içinde yaşayabilmesini sağlayan, rasyonel, kapsayıcı bir kamu hizmeti mimarisine dönüştürme başarısını simgelemektedir (Valiyev, 2020, ss. 1-15). Bu özgün yönetim yapısı, salt geçmişin sorunlarını çözmekle kalmamış, gelecekteki olası krizlere karşı da devleti hazırlıklı kılan dayanıklı bürokratik bir miras bırakmıştır.

Sonuç

Bağımsızlık sonrası kurulan siyasal mimarinin temel taşı olan laiklik, Alt-kıtada evrensel bir felsefi aydınlanma projesinin taklidi olmanın çok ötesine geçerek, derin bir toplumsal yarılmayı onaran yaşamsal bir zorunluluk biçiminde doğmuştur. Sömürgeciliğin bıraktığı ağır yıkım, dinsel aidiyetlerin siyasallaşması ve coğrafyanın kanlı bir bölünme süreciyle parçalanması, kurucu aklın inançlar karşısında bütünüyle yansız bir devlet aygıtı tasarlamasını zorunlu kılmıştır. Klasik din-devlet ayrışmasından belirgin biçimde farklılaşan bu özgün yapı, inanç kümelerini dışlamak yerine onlara adil bir koruma şemsiyesi sunarak ulusal bütünlüğün stratejik güvencesi durumuna gelmiştir.

Yönetim düzeneğini şekillendiren bu anayasal tasarım, aklı ve bilimi merkeze alan çağdaşlaşma ülküsü ile ezilen sınıfların tarihsel mağduriyetlerini gidermeyi amaçlayan eşitlikçi dönüşümü birbirini tamamlayan bir

bütünlüğe ulaştırmıştır. Sivil otorite, vicdan özgürlüğünü yasalarla mutlak koruma altına alırken, dinsel geleneklerin ardına gizlenen kast sıradüzenine ve sömürü ağlarına karşı dönüştürücü bir adalet aracı işlevi görmüştür. Hukukun üstünlüğü, doğuştan gelen katı eşitsizlikleri bütünüyle reddederek, yoksul yığınların kamusal hayata onurlu bireyler olarak katılımını olanaklı kılmıştır.

Bürokrasi, yargı organları ve güvenlik teşkilatının inanç aidiyetlerinden arındırılarak bütünüyle nesnel ölçütlerle işletilerek, çoğulcu toplumların barış içinde yönetilebilmesi evrensel yazına devrim niteliğinde bir kamu yönetimi anlayışı kazandırmıştır. Ortaya konan bu kurumsal çerçeve, farklı inanç kesimlerini eritip türdeş bir kalıba sokmaya çalışan totaliter yöntemleri kesinlikle dışlayarak, toplumsal çeşitliliği anayasal yurttaşlık bilinciyle bir arada tutan eşsiz bir sivil denge kurmuştur. Bağımsızlığın kurucu felsefesi, kurumsal yansızlığın soyut bir tartışma konusu olmadığını, çok kültürlü devasa bir kıtayı kan dökülmeden ayakta tutan, toplumsal adaleti tabana yayan ve sivil demokrasiyi yaşatan biricik akılcı yönetim aklı olduğunu tarihsel bir olgu biçiminde insanlığa sunmuştur.

Kaynakça

Abul Kalam Azad, M. (1989). *India Wins Freedom: An Autobiographical Narrative*. Vangard ; Orient Longman.

Ahir, R. (2014). *A Brief History of Modern India*. Spectrum Books.

Ali, C. M. (with Internet Archive). (1967). *The emergence of Pakistan*. Oxford University Press. http://archive.org/details/emergenceofpakis0000alic

Ankit, R. (2021). Letters from a province: Harekrushna Mahtab to Jawaharlal Nehru, 1947–1949. *Studies in Indian Politics*, (9(2)), 208-220. https://doi.org/10.1177/23210230211043018

Appadorai, A. (1988). *Contemporary India: Essays in domestic and foreign policy*. South Asian Publishers Private Limited.

Arnold, D. (2013). Nehruvian Science and Postcolonial India. *Isis*, *104*(2), 360-370. https://doi.org/10.1086/670954

Balakrishnan, P. (2008). Visible Hand: Public Policy and Economic Growth in the Nehru Era. *The Indian Economic Journal*, *56*(1), 11-35. https://doi.org/10.1177/0019466220080103

Benvenuti, A. (2020). Constructing Peaceful Coexistence: Nehru's Approach to Regional Security and India's Rapprochement with Communist China in the Mid-1950s. *Diplomacy & Statecraft*, *31*(1), 91-117. https://doi.org/10.1080/09592296.2020.1721063

Benvenuti, A. (2022). Nehru's Bandung moment: India and the convening of the 1955 Asian-African conference. *India Review*, *21*(2), 153-180. https://doi.org/10.1080/14736489.2022.2080489

Bharathi, K. S. (1998). *Encyclopaedia of Eminent Thinkers*. Concept Publishing Company.

Brown, J. (Ed.). (2008). *The Essential Writings*. Oxford University Press.

Budhraj, V. S. (1970). India: India in the Shadow of Gandhi and Nehru. *India Quarterly*, *26*(1), 295. https://doi.org/10.1177/097492847002600128

Chakravarty, S. (1989). Nehru and Indian Planning. *South Asia Research*, *9*(2), 95-106. https://doi.org/10.1177/026272808900900202

Chatterjee, P. (1993). *The Nation and Its Fragments: Colonial and Postcolonial Histories*. Princeton University Press.

Dalrymple, W. (2019). *The Anarchy: The Relentless Rise of the East India Company*. Bloomsbury Publishing.

Embree, A. T. (1988). *India's search for national identity* (Rev. ed). Chanakya Publications.

Frankel, F. R. (2005). *India's Political Economy, 1947-2004: The Gradual Revolution*. Oxford University Press.

Gokhale, B. G. (1960). *The Making of the Indian Nation*. Asia Publishing House.

Gokhale, B. G. (1978). Nehru and History. *History and Theory*, *17*(3), 311-322. https://doi.org/10.2307/2504742

Gopal, S. (1976). *Jawaharlal Nehru: A Biography (Volume I: 1889-1947)*. Harvard University Press. https://notevenpast.org/jawaharlal-nehru-biography-volume-i-1889-1947-1976/

Guha, R. (2007). *India After Gandhi: A History*. Pan Macmillan.

Güngör, C. (2001). *Sömürgeden Ulusa—Hint Milliyetçiliğinin Kökenleri*. Gazi Kitabevi.

Huttenback, R. A. (1971). *Gandhi in South Africa: British Imperialism and the Indian Question, 1860-1914*. Cornell University Press.

Jaffrelot, C. (1996). *The Hindu Nationalist Movement in India*. C. Hurst & Co. Publishers.

Jaffrelot, C. (2005). *Dr. Ambedkar and Untouchability: Fighting the Indian Caste System*. Columbia University Press.

James, L. (with Internet Archive). (1998). *Raj: The making and unmaking of British India*. New York : St. Martin's Press. http://archive.org/details/raj00lawr

Karanjia, R. (1961). The Mind of Mr. Nehru. *Journal of Asian Studies*, *20*(4), 558. https://doi.org/10.2307/2049999

Keay, J. (with Internet Archive). (2000). *India: A history*. New York : Atlantic Monthly Press. http://archive.org/details/indiahistory00keay

Kohli, A. (1991). *Democracy and Discontent: India's Growing Crisis of Governability*. Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9781139173803

Kothari, R. (1970). *Politics in India*. Orient Blackswan.

Madan, N. L. (1989). *Indian Political System: Socio-economic Dimensions*. Ajanta Publications.

Metcalf, B. D., & Metcalf, T. R. (2012). *A Concise History of Modern India* (3. bs.). Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9781139207805

Mukherjee, A. (2015). Nehru's Legacy: Inclusive Democracy and People's Empowerment. *Economic and Political Weekly*, *50*(16), 38-45.

Nanda, B. R. (1995). *Jawaharlal Nehru: Rebel and Statesman*. Oxford University Press.

Nanda, B. R. (1996). Nehru and the British. *Modern Asian Studies*, *30*(2), 469-479. https://doi.org/10.1017/S0026749X00016541

Nehru, J. (1934). *Glimpses Of World History*. http://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.108462

Nehru, J. (1936). *Jawaharlal Nehru: An Autobiography*. Oxford University Press.

Nehru, J. (1942). *The Discovery of India*. Penguin Books.

Noorani, A. G. A. M. (2000). *Constitutional Questions in India: The President, Parliament, and the States*. Oxford University Press.

Pitney, B. (1967). *NEHRUS OF INDIA: Three Generations of Leadership*. the University of Michigan. https://www.abebooks.com/signed-first-edition/NEHRUS-INDIA-Three-Generations-Leadership-SIGNED/30022764228/bd

Prasad, B. (1985). *Gandhi, Nehru & J.P.: Studies in leadership*. Chankya Publications.

Pye, L. W. (2004, Ocak 1). Nehru: A Political Life; Organizing Empire: Individualism, Collective Agency, and India. *Foreign Affairs*, *83*(1), 440.

Ramakrishnan, S. (with Public Resource). (2003). *History and Culture of the Indian People, Volume 11, Struggle for Freedom*. Bharatiya Vidya Bhavan. http://archive.org/details/struggleforfreed00bhar

Reid, E. (1964). Nehru: An Assessment in 1957. *International Journal*, *19*(3), 279-291. https://doi.org/10.1177/002070206401900301

Robins, N. (2012). *The Corporation That Changed the World: How the East India Company Shaped the Modern Multinational*. London : Pluto Press. http://archive.org/details/dli.doa.154

Singh, B. (2012). Nehru's Idea of Indian Security. *South Asian Survey*, *19*(2), 207-220. https://doi.org/10.1177/0971523114539599

Som, R. (1994). Jawaharlal Nehru and the Hindu Code: A Victory of Symbol over Substance? *Modern Asian Studies*, *28*(1), 165-194. https://doi.org/10.1017/S0026749X00011732

Spear, P. (1967). Nehru. *Modern Asian Studies*, *1*(1), 15-29. https://doi.org/10.1017/S0026749X00000044

Tharoor, S. (2017). Nehru's Relevance in India Today. *The Massachusetts Review*, *58*(2), 228-236.

Valiyev, O. (2020). Milletini ve Devletini Arayan Bir Etnik Grup: Azerbaycan Örneği (1850-1920). *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, *6*(1), Makale 1. https://doi.org/10.25272/j.2149-8539.2020.6.1.01

Wolpert, S. (2008). *A New History of India* (Eighth Edition, Eighth Edition). Oxford University Press.

Zelliot, E. (1996). *From Untouchable to Dalit: Essays on the Ambedkar Movement*. Manohar Publishers & Distributors.

Afetler ve Yoksulluk Kısır Döngüsü: Kamu Yönetimi Perspektifinden Bir Değerlendirme

The Vicious Cycle of Disasters and Poverty: An Evaluation from a Public Administration Perspective

Adem Ceren[1]

Öz

Çalışmanın amacı, afetlerle yoksulluk arasındaki karşılıklı ilişkiyi kamu yönetimi perspektifiyle incelemektir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş, doküman analizi kapsamında ulusal ve uluslararası literatür incelenmiştir. Bulgular, afetler ve yoksulluk arasında birbirini besleyen sürekli bir döngü olduğunu, yoksulluğun afetlere karşı kırılganlıkları tetiklediğini, afetlerin ise ekonomik ve sosyal kayıplara sebep olarak yoksulluğu derinleştirdiğini göstermektedir. Bunun yanında afet yönetimi ile sosyal politika arasında uygulamaya yansıyan uyum sorunlarının bulunduğu, yerel katılım ve kapsayıcı yönetişim anlayışının ise bu ilişkinin yönetilmesinde önemli bir rol üstlendiği belirlenmiştir. Sonuç olarak, afet yönetimi ile sosyal politikaların birlikte ele alınması gerektiği, özellikle yoksulların afete karşı dayanıksız olduğu, başta yoksullar olmak üzere kırılgan grupları afetlere karşı dirençli hale getirmenin önemli olduğu, bunun için yerelden güçlendirmeye ağırlık verilmesi gerektiği, katılımcı ve kapsayıcı yaklaşım ve politikaların geliştirilmesi gerektiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Afet Yönetimi, Yoksulluk, Kırılganlık, Sosyal Politika, Yönetişim

JEL Kodları: I32, Q54, H83

Abstract

The aim of this study is to examine the relationship between disasters and poverty from a public administration perspective. A qualitative research method was adopted, and national and international literature was reviewed through document analysis. The findings show that disasters and poverty create a continuous cycle that reinforces each other. Poverty increases vulnerability to disasters, while disasters deepen poverty by causing economic and social losses. In addition, the study found that there are coordination problems between disaster management and social policy in practice, and that local participation and inclusive governance play an important role in managing this relationship. As a result, the findings indicate that disaster management and social policies should be addressed together. They also show that poor people are more vulnerable to disasters and that strengthening vulnerable groups, especially the poor, requires greater emphasis on local empowerment as well as the development of participatory and inclusive policies.

Keywords: Disaster Management, Poverty, Vulnerability, Social Policy, Governance

JEL Codes: I32, Q54, H83

1. Giriş

Afetler, tarih boyunca insanları ve yönetimleri etkileyen önemli krizlerden biri olmuştur. Günümüzde ise kentleşme, iklim değişikliği ve sosyo-ekonomik eşitsizlikler nedeniyle afetlerin etkileri daha geniş, karmaşık ve yıkıcı hale gelmiştir. Bu nedenle afetleri doğa kaynaklı olaylar olarak görmenin ötesinde, toplumsal yapıyla yakından ilişkili süreçler olarak da görmek gerekmektedir. Meydana gelen afetlerin etkisi toplumların ekonomik imkânlarına, kurumsal kapasitesine ve sosyal dayanıklılığına göre değişmektedir. Bu durum

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Adıyaman, Türkiye. Orcid: 0000-0002-0297-9924, E-Posta: aceren@adiyaman.edu.tr

afetlerin mevcut toplumsal eşitsizlikleri daha görünür hale getirdiğini ve çoğu zaman derinleştirdiğini göstermektedir.

Sebepleri arasında doğa ve insan unsuru yer alan afetler günümüz toplumlarının başat sorunları arasında yer almaktadır. Yaşanan değişim, dönüşüm ve teknolojik gelişmeler afet risklerini artırarak toplumsal yapı, ekonomik düzen ve yönetsel faaliyetler üzerinde kalıcı etkiler bırakmaktadır. Afetler aynı zamanda toplumsal kırılganlıkları ve eşitsizlikleri de doğrudan etkilemektedir. Bu yönüyle afetler şehirleri ve yerleşimleri tahrip etmekle kalmayıp, sosyoekonomik gelişmelerle doğrudan bağlantılı olarak yoksulluğun artmasına da yol açmaktadır. Bu durum kamu politikaları, yönetsel kapasite ve kamu hizmetlerinin sunumu açısından üzerinde durulması gereken önemli bir kamu yönetimi sorunu olmaktadır. Başka bir ifadeyle, Cannon'a (2008) göre afetler temelde doğal ve insan kaynaklı olaylar olup, meydana geldiği toplumların sosyoekonomik yapısını ve fiziki dayanıklılığını büyük ölçüde tahrip etmektedir. Bu yıkım özellikle yoksul bölgelerde daha kalıcı ve sistematik yönetsel ve toplumsal sorunlara yol açmaktadır. Bunun neticesinde yoksulluk ve afetler arasındaki kısır döngü karşılıklı olarak birbirini beslemektedir. Wisner vd. (2004) yoksulluk bir yandan afetlere karşı toplumların kırılganlığını artırırken, diğer yandan afetlerle mücadele kapasitesini azaltmaktadır. Afetler ise ekonomik açıdan güçsüz ve kapasitesi sınırlı olan toplumların yoksulluğunun derinleşmesine doğrudan sebep olmaktadır.

Özellikle düşük gelir düzeyi, güvencesiz yaşam koşulları ve sınırlı imkânlar, yoksul bireylerin afetlere karşı daha savunmasız olmasına neden olmaktadır. Yine afetler bireylerin gelir kaynaklarını kaybetmesine ve yaşam standartlarının düşmesine yol açtığından yeni yoksulluk biçimlerinin ortaya çıkmasına da zemin hazırlamaktadır. Yoksulluk ve afet arasındaki bu karşılıklı ilişki birbirini beslemekte ve neden-sonuç ilişkisi içerisinde süreklilik arz etmektedir (Hallegatte vd., 2017, s. 64). Özellikle altyapının yetersiz, barınma koşullarının sınırlı, sağlık ve hizmet sektörünün gelişmemiş olduğu ülkelerde yoksullar afetlerden daha fazla etkilenmektedir (UNDP ve OPHI, 2023). Nitekim literatürde, afetlerden en fazla etkilenen grupların başında yoksulların geldiği ve bu kesimlerin afet sonrası kayıplarını telafi etmekte içinde bulundukları çok boyutlu yoksunluktan dolayı ciddi güçlükler yaşadığı vurgulanmaktadır. Zeren (2025, s. 9) bu duruma vurgu yaparak, afetlerin yoksullar üzerinde doğrudan yıkıcı etkiler oluşturduğunu belirtmekte, yoksul bireylerin sahip olduğu kaynakların sınırlı oluşu, eğitim düzeyinin düşüklüğü ve sosyal dışlanmaya maruziyet gibi ön plana çıkan özellikleri dolayısıyla bu kesimlerin afetlere karşı daha savunmasız, daha kırılgan hale geldiğine dikkat çekmektedir.

Bu noktada afet yönetimi politikalarının yalnızca afet anına yönelik müdahale ve yardım faaliyetleriyle sınırlı kalmaması, afet politikalarının sosyal politikalarla birlikte kurgulanması gerektiği giderek önemli hale gelmektedir. Bu kapsamda yoksulluğun önlenmesi, sosyal koruma mekanizmalarının güçlendirilmesi ve kırılgan grupların afetlere dirençli hale getirilmesi bir bütün olarak değerlendirilmelidir. Yoksullukla mücadele politikalarının afet yönetimi politikalarıyla birlikte ele alınması bir yandan afet risklerinin azaltılmasına katkı sağlarken, diğer yandan afet sonrası toparlanma süreçlerinin daha hızlı ve daha sağlam biçimde gerçekleşmesine katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla önemli bir kamu politikası alanı olan afet ve yoksulluk arasındaki ilişkinin bütünlükçü bir bakış açısıyla kamu yönetimi perspektifinden incelenmesi önemli bir gereklilik olmaktadır. Literatürde afetler ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalar bulunmakla birlikte, bu ilişkinin kamu yönetimi, afet yönetimi ve sosyal politika boyutlarını birlikte değerlendiren çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Her iki politikanın birlikte ele alınması yalnızca afetlerin etkilerinin azaltılmasını sağlamakla kalmayacak, aynı zamanda kapsayıcı ve dirençli bir toplum ile yönetim yapısının inşasında yapısal bir katkı sağlayacaktır.

Bu çalışma, afetler ile yoksulluk arasındaki karşılıklı ilişkiyi kamu yönetimi açısından incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, bu ilişkinin nasıl bir kısır döngü oluşturduğuna vurgu yapılarak, bu döngünün kırılmasında sosyal politika, afet yönetimi ve yönetişim mekanizmalarının rolü tartışılmaktadır. Yine çalışmada afet politikalarının sosyal politika boyutuyla birlikte bütüncül olarak değerlendirilmesi gerektiğinin önemine değinilerek; yoksul ve kırılgan grupların sosyal yardım alan kesimler olmalarına ek olarak, afetlere karşı dirençli hale getirilmesi gereken bireyler olduğu da ortaya konulmaktadır. Bu yönüyle çalışma, afetler ve

yoksulluk arasındaki ilişkiyi kamu yönetimi perspektifinden ele alarak sosyal politika, afet yönetimi ve yönetişim boyutlarını birlikte değerlendirmesi bakımından literatüre katkı sunmayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda çalışmada, afetler ve yoksulluk ilişkisine dair ulusal ve uluslararası literatür doküman analizi yöntemiyle incelenmiştir.

2. Kavramsal Çerçeve

Çalışmanın anlaşılırlığı ve bütünlüğü açısından bu bölümde kavramsal çerçeve ele alınmaktadır. Bu doğrultuda birbiriyle ilişkili olan kavramlar; afet kavramı ve özellikleri, yoksulluk kavramı ve türleri ile kırılganlık ve sosyal kırılganlık başlıkları altında ele alınmaktadır.

2.1. Afet Kavramı ve Özellikleri

Afet kavramı, genel olarak toplumun tamamını ya da bir kısmını etkileyen, ciddi kayıplara yol açan ve günlük yaşamı kesintiye uğratan olayları ifade etmektedir. Sözlükte afet; "fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal hayatı durduran ve etkilenen toplumun kendi imkânlarıyla baş etmekte yetersiz kaldığı doğa, teknoloji veya insan kaynaklı olaylar olarak tanımlanmaktadır" (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı [AFAD], 2022, s. 25). Bu yönüyle afetler sadece fiziksel bir olay olmanın ötesinde, toplumsal boyutu olan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Verilen tanım aynı zamanda önemli bir hususa işaret etmektedir. Gerekli önlemler alındığında bazı olayların afet niteliği kazanmadan sadece bir doğa olayı olarak kalması mümkündür.

Afet kavramı uluslararası literatürde de benzer şekilde ele alınmaktadır. Örneğin UNDRR, afetleri yalnızca bir tehlikenin sonucu olarak görmemektedir. Buna göre afet, tehlikenin maruziyet, kırılganlık ve yetersiz kapasite ile birleşmesi sonucunda ortaya çıkan ciddi kesintiler olarak tanımlanmaktadır (UNDRR, 2017). Afetler, yalnızca doğa ya da insan kaynaklı tehlikelerden değil, bunun yanında bir toplumun bu tehlikelere ne ölçüde maruz kaldığı ve ne kadar kırılgan olduğu gibi çeşitli faktörlerin bir araya gelmesiyle ortaya çıkmaktadır (IFRC, t.y.). Bu bakış açısı, afetlerin oluşumunda doğa olaylarının tek başına yeterli olmadığını gösterirken, bunun yanında sosyal, ekonomik ve yönetsel unsurların da afetlerin belirleyicileri arasında yer aldığını vurgulamaktadır. Dolayısıyla afetler, farklı sebeplere bağlı olarak ortaya çıkan ve çok boyutlu süreçler, aktörler ve müdahaleler gerektiren uzun soluklu olaylardır.

Literatürde afetler genel olarak doğa ve insan kaynaklı sebeplerle açıklanarak iki ana grupta incelenmektedir. Örneğin deprem, sel, heyelan ve kuraklık gibi olaylar doğal afetler kapsamında değerlendirilirken; endüstriyel kazalar, büyük yangınlar, çevresel felaketler, savaşlar, göçler insan kaynaklı afetler arasında değerlendirilmektedir. Fakat günümüzde bu ayrımın giderek daha belirsiz olduğu görülmektedir. Özellikle insan faaliyetlerinin doğa üzerindeki etkisi arttıkça, birçok afetin oluşumunda insan faktörünün belirleyici unsur haline geldiği daha sık görülmektedir (IFRC, 2020, s. 40; AFAD, 2026).

Gelinen noktada afetlerin etkilerine bakıldığında, bu afetlerin toplumsal kesimleri farklı düzeylerde etkilediği görülmektedir. Özellikle düşük gelir seviyesine sahip ve kırılganlığı yüksek gruplar, afetlerden daha ağır etkilenmekte ve afet sonrası toparlanma sürecinde daha ciddi zorluklar yaşamaktadırlar. Bu durum, afetlerin ortaya çıkardığı maddi kayıplara ilaveten toplumsal eşitsizlikleri artıran bir unsur olduğunu da ortaya koymaktadır. Bu nedenle günümüzde afet kavramı, yalnızca tehlike ve zarar boyutuyla değil, aynı zamanda kırılganlık, risk ve toplumsal dirençlilik kavramlarıyla birlikte ele alınmaktadır.

Yoksulluk genel olarak, bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılayamama durumu olarak ifade edilmektedir. Günümüzde yoksulluk, yalnızca gelir eksikliğiyle açıklanamayacak kadar geniş ve çok boyutlu bir olgu olarak ele alınmakta ve gelir dışında yoksulluğu etkileyen bireysel, yapısal, sistemsel çok sayıda neden bulunmaktadır. Yoksulluk; temelde bireylerin ya da toplumların ihtiyaçlarını gidermede yeterli mali kaynaklara sahip olmaması durumu olarak tanımlanabilir. Daha geniş bir perspektiften bakıldığında bireylerin yeme ve içme dışında barınma, giyim, sağlık hizmetleri ve diğer temel hizmetlere erişememesi de yoksulluk

kapsamında değerlendirilmektedir (World Bank, 1990; UNDP ve OPHI, 2023). Habitat for Humanity GB (2017) yoksulluğun yalnızca gelir eksikliğiyle açıklanamayacak kadar çok boyutlu bir olgu olduğunu belirtmektedir. Bu durum, bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılamalarının ötesinde, toplumsal hayata tam katılımını da kapsamaktadır. Nitekim yoksulluk, aynı zamanda sosyal dışlanma ile ilişkilidir ve en uç biçiminde bireylerin insana yakışır bir yaşam standardı için gerekli imkânlara erişememesi anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, eğitim, barınma ve kamu hizmetlerine erişim gibi alanlarda yaşanan eksiklikler, yoksulluğun önemli göstergeleri arasında yer almaktadır.

Bunun yanında bireylerin ve toplumsal grupların yoksulluk düzeylerini etkileyen faktörler arasında ırk, eğitim düzeyi ve cinsiyet de bulunmaktadır (Chen, 2025). Bu noktada yoksulluğun belirlenebilmesi, hangi ihtiyaçların temel kabul edildiğine bağlıdır. Bu ihtiyaçlar, yalnızca hayatta kalmayı sağlayan unsurlar olarak dar bir çerçevede ele alınabileceği gibi, toplumun genel yaşam standardını yansıtan daha geniş bir kapsamda da değerlendirilebilmektedir (Britannica Editors, 2026). Küresel bir nitelik taşıyan bu olgu, dünyanın hemen her ülkesinde farklı düzeylerde görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde bile yoksulluk tamamen ortadan kaldırılamamış, bununla birlikte sosyal politika araçlarının etkin kullanımı sayesinde yoksulluğun derinleşmesi büyük ölçüde engellenebilmiştir. Bu sayede yoksul kesimlerin en azından asgari düzeyde kabul edilebilir bir yaşam standardına ulaşması sağlanabilmektedir (Ak, 2016, s. 296).

Yoksulluk kavramının geniş bir içeriğe sahip olması ve farklı biçimlerde tanımlanabilmesi, farklı yoksulluk türlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Literatürde mutlak yoksulluk, göreli yoksulluk, gelir yoksulluğu, insani yoksulluk, objektif ve sübjektif yoksulluk ile kentsel ve kırsal yoksulluk gibi çeşitli türlerden söz edilmektedir (Gümüş ve Acar, 2023, s. 94-95). Bu yoksulluk çeşitleri içinde özellikle mutlak ve göreli yoksulluk ile çok boyutlu yoksulluk ön plana çıkmaktadır.

Mutlak yoksulluk, bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan temel ihtiyaçlardan yoksun olması durumunu ifade etmektedir. Yiyecek, giyecek, barınma ve sağlık hizmetlerine erişememek bu kapsama girmektedir. Genellikle belirli bir yoksulluk sınırı üzerinden ölçülen mutlak yoksullukta (Richmond Vale Academy, 2022), uluslararası düzeyde günlük 2,15 dolar olarak kabul edilen yoksulluk sınırı, sonraki güncellemelerle kişi başına günlük 3,00 dolar seviyesine yükseltilmiştir (World Bank, 2025).

Göreli yoksulluk ise bireylerin ya da hanehalklarının, yaşadıkları toplumun ortalama gelir düzeyine göre daha düşük bir gelire sahip olması durumunu ifade etmektedir. Örneğin, bir hanenin ortalama gelirin %50'sinden daha azına sahip olması durumunda ilgili hane, göreli yoksul olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle göreli yoksulluk, ülkelerin ekonomik yapısına ve genel refah düzeyine bağlı olarak değişebilmektedir. Ayrıca bu durum bazı kesimler için kalıcı hale gelebilmekte ve bireylerin toplumun genel yaşam standartlarına ulaşmasını zorlaştırmaktadır (Habitat for Humanity GB, 2017).

Son yıllarda öne çıkan bir diğer yoksulluk yaklaşımı ise çok boyutlu yoksulluk kavramıdır. Bu yaklaşım, yoksulluğu yalnızca gelir üzerinden değil; eğitim, sağlık ve temel altyapı hizmetlerine erişim gibi farklı boyutlar üzerinden değerlendirmektedir. Bu yaklaşım sayesinde yoksulluğun geniş bağlamda değerlendirilmesi mümkün hale gelmektedir. Nitekim çok boyutlu yoksulluk, bireylerin yaşam kalitesini belirleyen farklı unsurları birlikte ele alarak yoksulluğun karmaşık yapısını daha iyi ortaya koymaktadır (World Bank, 2026).

Kırılganlık, kullanıldığı alana ve kullanım amacına göre farklı anlamlar taşıyan bir kavram olup; genellikle zayıflık, güçsüzlük, kapasite yetersizliği, yetenek kaybı, hassaslık ve savunmasızlık gibi anlamlarda kullanılmaktadır (Aydın ve Gerçek, 2026; Ortakavak, 2019). Bu kavram özellikle yoksullukla yakından ilişkilidir. Düşük gelir düzeyi, eğitim ve sağlık hizmetlerine sınırlı erişim, güvencesiz çalışma koşulları ve yetersiz barınma imkânları, bireylerin afetler karşısında daha güçsüz hale gelmesine yol açmaktadır. Bu nedenle yoksulluk, kırılganlığın en temel belirleyicilerinden biri olarak öne çıkmaktadır.

Afetler açısından bakıldığında ise kırılganlık, bireylerin, yapıların ve toplumların afetlerin olumsuz etkilerine ne ölçüde maruz kaldığını ifade etmektedir. Bu durum aynı zamanda bir toplumun veya yapının afetlere karşı ne ölçüde dirençli ya da hassas olduğunu da göstermektedir. Başka bir ifadeyle kırılganlık, fiziksel ve sosyal yapıların afet karşısında zarar görebilirlik düzeyini ortaya koyması bakımından da önemli bir kavramdır (Baydemir, 2023, s. 306). Afetler yalnızca can ve mal kayıplarına yol açmakla kalmayıp, aynı zamanda toplumların örgütlenme biçimini, sosyal ilişkilerini ve dayanıklılık düzeylerini de görünür hale getirmektedir. Bir toplumun afetlere karşı hazırlık düzeyini değerlendirebilmek için kentleşme düzeyi, yoksulluk oranı, eğitim seviyesi ve toplumsal dayanışma mekanizmaları gibi birçok faktörün birlikte ele alınması gerekmektedir. Özellikle toplumsal dayanışma ağlarının güçlü olması, afetlerle baş etme kapasitesini önemli ölçüde artırmaktadır (Çelebi ve Kara, 2025, s. 128).

Kırılganlık, yoksulluğu da içeren; fiziksel, sosyal, ekonomik ve çevresel birçok faktörün bir araya gelmesiyle şekillenen karmaşık ve çok boyutlu bir olgudur. Son yıllarda yapılan çalışmalar, afetlerden en fazla etkilenen kesimlerin genellikle yoksullar olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin, yetersiz yapılaşma ve altyapı eksiklikleri fiziksel kırılganlığı artırırken; eşitsizlik, sosyal dışlanma ve ayrımcılık gibi unsurlar ise sosyal kırılganlığı derinleştirmektedir. Bunun yanında ekonomik güvencesizlik, kayıt dışı istihdam ve tek bir gelir kaynağına bağımlılık ekonomik kırılganlığı artırırken; doğal kaynakların aşırı kullanımı ve iklim değişikliği gibi unsurlar da çevresel kırılganlığı artırmaktadır (UNDRR, 2025).

Bu çerçevede kırılganlık, bir toplumun anlık durumunu yansıtmanın ötesinde, uzun bir süreci ve çok farklı sebepleri olan bir olgu olarak da değerlendirilmektedir. Nitekim UNDP (2014) İnsani Gelişme Raporu, kırılganlığı insan gelişiminin önündeki en önemli engellerden biri olarak tanımlamaktadır. Rapor, bu kavramı yalnızca gelir yoksulluğu ile sınırlı görmeyerek kapasite ve direnç kavramlarıyla birlikte ele almaktadır. Bu yaklaşım, bireylerin ve toplumların yalnızca mevcut durumlarının değil, aynı zamanda gelecekte karşılaşabilecekleri risklere karşı ne kadar hazırlıklı olduklarının da önemli olduğunu göstermektedir.

Sosyal kırılganlık ise daha çok belirli grupların afetler karşısındaki dezavantajlı konumuna işaret etmektedir. Örneğin, çocuklar, kadınlar, yaşlılar, engelliler ve mülteciler gibi gruplar afetlerden daha fazla etkilenebilen kesimler arasında yer almaktadır. Bu grupların ortak özelliği, afet riskleri karşısında daha düşük direnç ve baş etme kapasitesine sahip olmalarıdır. Bu noktada yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi ve sağlık durumu gibi demografik özelliklerin yanı sıra; yoksulluk, işsizlik ve düşük gelir gibi sosyo-ekonomik faktörler kırılganlığı artıran temel unsurlar olarak öne çıkmaktadır (Baydemir, 2023, s. 306-307).

3. Yöntem

Afetlerle yoksulluk arasındaki ilişkiyi kamu yönetimi bakış açısıyla inceleyen bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde yürütülmüştür. Araştırmada, konunun doğası gereği sayısal verilerden ziyade mevcut bilgi birikiminin derinlemesine incelenmesine odaklanılmıştır. Bu doğrultuda çalışma, literatüre dayalı bir yaklaşımla ele alınmıştır.

Doküman analizi kapsamında, araştırma konusuyla doğrudan bağlantılı akademik çalışmalar, kitaplar, makaleler, raporlar ve kurumsal yayınlar incelenmiştir. Kaynak seçiminde ise amaçlı örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Bu kapsamda afet yönetimi, yoksulluk, sosyal politika ve kırılganlık konularını doğrudan ele alan ve çalışmanın amacıyla ilişkili kaynaklara öncelik verilmiştir. Bu sayede araştırmanın bütünlüğü sağlanmak istenmiş ve konuya ilişkin güvenilir ve anlamlı bilgilerin sistematik bir şekilde sunulmasına özen gösterilmiştir. Çalışmada ulaşılan veriler, betimsel olarak yorumlanmış, afet-yoksulluk ilişkisinin hangi boyutlarda şekillendiği ve bu ilişkinin hangi ortak yönlerinin olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu ilişkinin kamu yönetimi ve sosyal politika açısından taşıdığı anlam, her iki alan birlikte değerlendirilerek bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmıştır.

4. Bulgular

Elde edilen bulgular, ‘afetler ve yoksulluk arasındaki kısır döngü’, ‘yerelden güçlendirme, katılım ve kapsayıcı yönetişim’ ve ‘afet yönetimi ile sosyal politika arasındaki uyum sorunu’ olmak üzere üç alt başlıkta sunulmaktadır.

4.1. Afetler ve Yoksulluk Arasındaki Kısır Döngü

Afetler ve yoksulluk arasındaki ilişki, literatürde karşılıklı olarak birbirini besleyen bir süreç şeklinde ele alınmaktadır. Afetler yalnızca gözle görülür fiziksel yıkımlara neden olmakla kalmayıp, aynı zamanda bireylerin gelir kaynaklarını kaybetmesine, işsizliğin artmasına, temel hizmetlere erişimin kesintiye uğramasına ve sosyal ilişkilerin bozulmasına da yol açarak yoksulluğu daha karmaşık hale getirmektedir. Nitekim World Bank (2020) tarafından hazırlanan rapor, afetlerin özellikle düşük ve orta gelirli ülkelerde hanehalkı refahını ciddi biçimde azalttığını ve çok sayıda insanı yeniden yoksulluk sınırının altına ittiğini göstermektedir.

Başka bir ifadeyle yoksulluk afetlere karşı kırılganlığı artıran temel faktörlerden biridir. Yoksul kesimlerin çoğunlukla riskli bölgelerde yaşaması, dayanıksız konutlarda barınması ve afetlere hazırlık için yeterli kaynaklara sahip olmaması, bu grupların afetlerden daha fazla etkilenmesine neden olmaktadır. UNDRR afet riskleri arasında doğal tehlikelerin önemli bir yer edindiğini belirterek, bunun yanında maruziyet ve kırılganlık düzeyinin de toplumların afetlerden etkilenmelerinde belirleyici olduğuna dikkat çekmektedir (UNDRR, 2017).

UNDP, özellikle insani gelişmişlik düzeyi düşük ve kaynakları sınırlı olan toplumlarda afetlerin daha yıkıcı sonuçlar doğurduğuna ve mevcut eşitsizlikleri derinleştirdiğine vurgu yapmaktadır (UNDP, 2014). Çünkü afet sonrasında ortaya çıkan ekonomik kayıplar, özellikle yoksul bireylerin toparlanma sürecini olumsuz etkilemekte ve toparlanma kapasitelerini önemli ölçüde azaltmaktadır. Temel ihtiyaçlara erişimde güçlük yaşayan kesimlerde, sigorta sistemlerine erişimin sınırlı olması, tasarruf düzeyinin düşüklüğü ve sosyal güvence eksikliği, afet sonrası toparlanma sürecini daha da zorlaştırmaktadır. Bu bulgular hem afetlerin geçici krizler olmadığını hem de uzun vadeli yoksullaşma süreçlerini tetikleyebilen yapısal sorunlar olduğunu göstermektedir.

Bu çerçevede afetler ile yoksulluk arasındaki ilişkinin, sosyoekonomik dayanıklılık ile doğrudan bağlantılı olduğu görülmektedir. Yoksulluğun azaltılması ile afet risk yönetimi arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır (Hallegatte vd., 2020, s. 242). Afet sonrası toparlanma ve iyileştirme sürecinin özelliği bu döngü üzerinde doğrudan etkili olmaktadır. Sosyoekonomik açıdan iyi durumda olan gruplar afet sonrası sunulan imkânlara daha kolay erişebilirken, yoksul kesimler çoğu zaman bu süreçlerin dışında kalabilmektedir. Ayrıca yoksulların karar alma süreçlerine yeterince dahil edilmemesi ve bazı yardımlara erişimde toplumsal engellerle karşılaşmaları, toparlanma süreçlerini daha da zorlaştırmaktadır (Fayazi ve Bornstein, 2021, s. 262-263).

Yoksulluğun nedenleri de bu kısır döngünün anlaşılmasında önemli bir yer tutmaktadır. Yoksulluk; bölgesel düzeyde afet riski, yönetişim kalitesi ve mülkiyet hakları gibi unsurlardan; toplumsal düzeyde altyapı hizmetleri, eğitim ve sağlık imkânları ile sosyal ilişkilerden; bireysel düzeyde ise hane yapısı, çalışma durumu ve yaşam koşullarından etkilenmektedir (Akt., Ak, 2016, s. 301). Bu çok boyutlu yapı, yoksulluğun neden kolaylıkla ortadan kaldırılamadığını da açıklamaktadır. Çünkü yoksulluk sadece kişilerin gelir seviyelerinde iyileştirme yapılmasıyla çözülebilecek bir sorun değildir. Literatürde yoksullukla mücadelenin sadece gelir artışıyla sınırlı olmadığı, bunun yanında bireylerin sürdürülebilir bir yaşam kurabilmesi, düzenli ve güvenceli bir işe sahip olması ile eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimin de önemli olduğu vurgulanmaktadır (Sen, 1999; Banerjee ve Duflo, 2011). Ayrıca eğitim eksikliği, yoksullukla mücadeleyi zorlaştıran ve diğer sosyal sorunları tetikleyen önemli faktörlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Bu kapsamda özellikle dezavantajlı kesimlere yönelik eğitim faaliyetlerinin hem yoksullukla mücadelede hem de afetlere hazırlık sürecinde önemli bir rol oynadığı görülmektedir.

Tüm bu unsurlardan herhangi birinde meydana gelen aksaklıklar, yoksulluğun nesiller arası aktarılabilen bir sorun olarak devam etmesine neden olabilmektedir. Sosyoekonomik koşullar, coğrafi faktörler ve toplumsal eşitsizlikler, bireylerin yoksulluktan çıkmasını zorlaştırmaktadır. Bazı bireyler yoksulluk içinde doğarken, bazıları ise ekonomik krizler, doğal afetler veya sosyal sorunlar nedeniyle sonradan yoksullaşabilmektedir (Chen, 2025). Afetler ve yoksulluğun kesiştiği durumlarda ise mevcut sorunların daha da kompleks hale geldiği görülmektedir. Sosyal dışlanma, ayrımcılık, eğitim eksikliği, göç ve zayıf sosyal ağlar gibi unsurlar, yoksul kesimlerin afetlere karşı daha savunmasız hale gelmesine neden olmaktadır. Bu durum, afet sonrası iyileşme süreçlerinin de uzamasına yol açmaktadır (Zeren, 2025: 7).

Bulgular birlikte değerlendirildiğinde, afetler ve yoksulluk arasındaki ilişkinin karşılıklı olarak birbirini besleyen bir kısır döngü oluşturduğu görülmektedir. Yoksulluk, afetlere karşı kırılganlığı artırırken, afetler de yoksulluğu derinleştirerek bu döngünün devam etmesine neden olmaktadır. Özellikle yoksulların, çocukların, engellilerin, kadınların, hükümlülerin ve göçmenlerin afetlerden daha fazla etkilenen gruplar arasında yer aldığı görülmektedir. Bu durum, afet sonrası toparlanma süreçlerinin söz konusu gruplar açısından daha zorlu ilerlemesine neden olmaktadır. Bu sebeple bulgular, afetler ve yoksulluk arasındaki ilişkinin çok yönlü, çok aktörlü ve yapısal bir nitelik taşıdığını ortaya koymaktadır.

Afetler ve yoksulluk arasındaki kısır döngünün kırılabilmesi için merkezi düzeyde geliştirilen politikaların tek başına yeterli olmadığı görülmektedir. Bu noktada yerel düzeyde katılımı esas alan ve toplumsal kapsayıcılığı önceleyen yönetişim eksenli girişimler büyük önem taşımaktadır. Günümüzde yaşanan afet deneyimleri, afet yönetiminde başarının sadece müdahale odaklı ve merkeziyetçi yaklaşımlarla sağlanamayacağını ortaya koyarak yerel aktörlerin de aktif rol aldığı daha bütüncül yapıların önemini göstermektedir. Bu süreçte toplumun tüm kesimlerinin (yerel yönetimler, STK'lar, gönüllüler vb.) afet risklerinin azaltılmasında aktif rol üstlenmesinin, sürdürülebilir afet yönetimi ve yoksulluk riskinin azaltılması açısından önemli olduğu görülmektedir.

Çok aktörlü bir yapının ve sorumluluk paylaşımının önemi, Türkiye Afet Müdahale Planı'nda da açıkça ortaya konulmaktadır. AFAD tarafından hazırlanan bu planda, afet yönetiminde çok paydaşlı bir yapıya duyulan ihtiyaç vurgulanmakta ve özellikle yerel düzeyde kurumlar arası iş birliğinin güçlendirilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu durum, afet anında müdahale dahil afet öncesi hazırlık ve risk azaltma süreçlerinde de yerel kapasitenin geliştirilmesinin ve STK'ların sürece dahil edilmesinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir (AFAD, 2014). Bununla birlikte, Türkiye'de de merkezi yönetim geleneğinin güçlü olması, bu dönüşümün istenilen düzeyde gerçekleşmesini zorlaştırmaktadır. Nitekim yapılan çalışmalar, yerel yönetimlerin afetlere yönelik yaklaşımlarının çoğunlukla afet sonrası müdahaleye odaklandığını göstermektedir. Afet riski ve kırılganlık analizlerinin yeterince yapılmaması, farkındalık çalışmalarının istenilen düzeyde olmaması ve yerel bilgi aktörlerinin ve vatandaşların karar alma süreçlerine dahil edilmemesi, hazırlık süreçlerinin zayıf kalmasına neden olmaktadır (Çakı ve Uzun, 2023). Benzer şekilde yerel düzeyde faaliyet gösteren STK'ların da afetlere hazırlık konusunda yeterli kapasiteye sahip olmadığı görülmektedir. Van örneğinde yapılan bir araştırmada hem genel anlamda sivil toplumun hem de özellikle engelli bireylere yönelik çalışan kuruluşların afetlere karşı hazırlık düzeylerinin düşük olduğu ve farkındalıklarının sınırlı kaldığı tespit edilmiştir. Bu durum, yerel aktörlerin güçlendirilmesinin afetlere karşı dirençli bir yapı oluşturulmasında önemli bir unsur olduğunu göstermektedir (Açıkalın Rashem ve Aslangiri, 2019, s. 80).

Bu noktada kurumlar arası iş birliğiyle birlikte yoksullar, yaşlılar ve engelliler gibi dezavantajlı grupların karar alma süreçlerine aktif olarak katılmasını amaçlayan kapsayıcı yönetişim anlayışı ön plana çıkmaktadır. Buradan yola çıkılarak afet yönetimi politikalarının toplumun tüm kesimlerini kapsayacak şekilde tasarlanmasının, afet risklerinin azaltılmasında önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Nitekim kırılgan grupların güçlendirilmesi, toplumsal dayanıklılığı artıran temel unsurlardan biri olarak değerlendirilmektedir (UNDP, 2014). Kırılgan gruplardan olan yoksullar sadece ekonomik sorunlarla boğuşmamaktadır. Bunun yanında yoksullar; beslenme, barınma, sağlık, eğitim ve sosyal hayata katılım gibi birçok temel sorunla iç içe

yaşam sürmektedirler (Ceren ve Erdem, 2018, s. 7). Bu nedenle yoksulluğun çok boyutlu bir olgu olduğu ve afet yönetimiyle ilişkisinin fiziksel riskler dahil, sosyal boyutları da içerdiği görülmektedir.

Bu yaklaşımdan hareketle toplumsal katılım ve yerelden güçlendirme çabalarının, sosyal politikalarda olduğu gibi afet politikaları açısından da giderek daha fazla önem kazandığı anlaşılmaktadır. Bu yaklaşıma göre katılım, bireyleri pasif yardım alıcıları olmaktan çıkararak, kendi güvenlikleri ve yaşamları üzerinde söz sahibi olan aktif bireyler haline getirmektedir. Özellikle düşük gelirli, dijital erişimi sınırlı veya çeşitli dezavantajlara sahip grupların karar alma süreçlerine dahil edilmesi, afetlerin ortaya çıkardığı sosyal risklerin daha adil bir şekilde yönetilmesine katkı sağlamaktadır (Grabmaier vd., 2025). Elde edilen bulgular, afet-yoksulluk döngüsünün anlaşılmasında yerel kapasite, toplumsal katılım ve kapsayıcı yönetişim unsurlarının önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Bunun yanında yerel yönetimlerin, STK'ların ve toplum temelli yapıların afet yönetimi süreçlerine katılımının toplumsal dayanıklılığın artırılmasında etkili olduğu görülmektedir.

Afet yönetimi ile sosyal politika arasındaki ilişkinin literatürde giderek daha yoğun kullanılmasına ve önem kazanmasına rağmen, uygulamada bu iki konu üzerinde ciddi uyum sorunları ve bütüncüllükten uzak yaklaşımların olduğu görülmektedir. Türkiye'de afet yönetimi özellikle 1999 yılına kadar çoğunlukla kriz anına müdahale ve acil yardım faaliyetleri üzerinden yürütülmüştür. Özellikle meydana gelen afetlere yönelik yasal düzenlemeler ve sınırlı önlemlerle süreç yürütülmüştür. Yine sosyal politika araçlarının, afet öncesi risk azaltma ve kırılganlıkları giderme süreçlerine yönelik yetersiz kaldığı görülmektedir. Yoksulların sosyoekonomik sorunlarının yanında afetlere karşı direnç noktasında da sorunlar yaşadıkları göz ardı edilmiştir. Bu durum, afet yönetiminin sosyal boyutunun geri planda kalmasına neden olmaktadır.

Nitekim yapılan çalışmalar afet yönetiminin sosyal politika aracı olarak görüldüğünü desteklemekle birlikte, uygulamada daha çok afet sonrası yardım faaliyetlerine odaklanıldığını ortaya koymaktadır. Bu durum, sosyal koruma mekanizmalarının afet öncesi hazırlık ve risk azaltma süreçlerine yeterince entegre edilmediğini açık bir biçimde göstermektedir (Tosun, 2021). Afetlerin yol açtığı sonuçlar dikkate alındığında, bu uyum ihtiyacı daha açık hale gelmektedir. Afetler bir yandan can kayıpları ve fiziksel zararlara neden olmakta, diğer yandan ekonomik, sosyal ve psikolojik etkiler oluşturmaktadır. Yıkılan konutlar, zarar gören işyerleri ve kesintiye uğrayan ekonomik faaliyetler toplum üzerinde uzun vadeli etkiler oluşturmaktadır (Altun, 2018, s. 6). Bu bulgular, afet yönetimi ile sosyal politika arasındaki ilişkinin çok boyutlu bir nitelik taşıdığını ve bu politikaların birbirinin tamamlayıcısı olması gerektiğini göstermektedir.

Benzer şekilde afet sonrası iyileştirme ve yeniden yapılanma süreçlerine odaklanan çalışmalar da sosyal politika araçlarının yeterince etkin kullanılmadığını göstermektedir. Afetlerin yoksulluğu artırdığı, sosyal kırılganlıkları derinleştirdiği ve eşitsizlikleri büyüttüğü bilinmesine rağmen, yeniden yapılanma ve iyileştirme süreçlerinde bu sorunlara yönelik uzun vadeli ve kalıcı politikaların geliştirilemediği görülmektedir (Akdemir, 2024). Özellikle yoksullar başta olmak üzere diğer dezavantajlı grupların desteklenmesine yönelik politikaların yetersiz kalması, afet-yoksulluk döngüsünün devam etmesine neden olmaktadır.

Öte yandan, yoksulluğun hâlâ temel bir sosyal politika sorunu olarak varlığını sürdürmesi afetselliği yüksek ülkelerde başlı başına bir sorun alanıdır. Bu ülkelerde yoksulluğun yapısal bir sorun olması, afet yönetimi ile sosyal politikalar arasında güçlü bir bağ kurulmadığını ve yeni kırılganlıklar ortaya çıkarabileceğini göstermektedir. Özellikle kentsel yoksulluk ile sosyal risklerin iç içe geçmesi, bu sorunu daha karmaşık hale getirmektedir. Bu noktada sosyal devlet anlayışını temel alan politikaların öneminin literatürde sıklıkla vurgulandığı görülmektedir (Beyazıt, 2020, s. 2986-2987).

Tüm bu değerlendirmeler, afet yönetimi ile sosyal politika arasında çeşitli kopuklukların bulunduğunu göstermektedir. Elde edilen bulgular, afet yönetiminin büyük ölçüde afetlere müdahale ve yardım faaliyetleri ekseninde şekillendiğini, sosyal politikaların ise afet risklerini azaltma süreçlerine yeterince odaklanmadığını ortaya koymaktadır. Bu durumun, afet-yoksulluk döngüsünün devam etmesine ve özellikle kırılgan grupların afetler karşısında daha savunmasız hale gelmesine neden olduğu görülmektedir. Ayrıca afet yönetimi ile sosyal politika arasındaki ilişkinin yalnızca afet sonrası müdahale süreçleriyle sınırlı olmadığı, bunun yanında risk

azaltma, hazırlık ve toplumsal dayanıklılık boyutlarını da kapsayan bütüncül bir yapıda değerlendirilmesi gerektiğine yönelik bulgulara ulaşılmıştır.

5. Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada, afetlerle yoksulluk arasındaki ilişkinin karşılıklı ve süreklilik gösteren bir yapı oluşturduğu ortaya konulmuştur. Elde edilen bulgular, yoksulluğun bireyleri ve toplumları afetlere karşı daha kırılgan hale getirdiğini; afetlerin ise ekonomik ve sosyal kayıplar yoluyla yoksulluğu derinleştirerek yeniden ürettiğini göstermektedir. Bu durum, afetler neticesinde meydana gelen maddi kayıpların ve hasarın yanında afetlerin sosyal dışlanma, gelir kaybı ve hizmetlere erişim sorunları üzerinden eşitsizlikleri kalıcı hale getirdiğini ortaya koymaktadır (UNDP, 2014; World Bank, 2020).

Çalışmanın önemli sonuçlarından biri, afet-yoksulluk ilişkisinin bir kısır döngü şeklinde devam ettiğidir. Yoksulluk, afetlere karşı kırılganlığı artırırken, afetler de yoksulluğu negatif olarak etkileyerek bu kısır döngünün devam etmesine neden olmaktadır. Özellikle yoksullar başta olmak üzere kırılgan grupların afetlerden doğrudan etkilenmesi sorunun yapısal yönünü ortaya koymaktadır. Bu durum, afetler ve yoksulluk arasındaki ilişkinin hem bireysel ve toplumsal hem de yönetsel ve kurumsal boyutlarıyla birlikte ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular, afetler ve yoksulluk arasındaki ilişkinin sosyal politika, afet yönetimi ve kamu yönetimi disiplinlerinin kesişiminde yer alan geniş bir sorun alanı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yönüyle afetlerin etkilerinin azaltılması ve yoksulluğun önlenmesi için merkezi yönetim, yerel yönetimler, STK'lar ve diğer paydaşlar arasında ortak çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle afet yönetimi ile sosyal politika uygulamalarının birbirinden bağımsız olmadığı, aksine kamu politikalarının bütünlüğü çerçevesinde ele alınması gerektiği görülmektedir. Nitekim araştırma kapsamında incelenen çalışmalar, bu bütünleşmenin uygulamada istenilen düzeyde gerçekleşmediğini göstermektedir.

Elde edilen bulgular, Türkiye'de afet yönetiminin büyük ölçüde müdahale ve iyileştirme aşamalarına odaklandığını, buna karşılık zarar azaltma ve hazırlık süreçlerinin görece zayıf kaldığını göstermektedir. Bu durum, risk yönetimi odaklı yaklaşımların yeterince geliştirilemediğine ve özellikle kırılgan grupların afetlere karşı dirençli hale getirilmesine yönelik uygulamaların geri planda kaldığına işaret etmektedir (Özceylan, 2011).

Çalışmada ulaşılan bir diğer sonuç, afet yönetimi ile sosyal politika arasında beklenen düzeyde bir bütünleşmenin sağlanamadığıdır. Afetlerin yoksulluğu artırdığı, sosyal kırılganlıkları ve eşitsizlikleri derinleştirdiği bilinmesine rağmen, sosyal politika araçlarının afet öncesi hazırlık ve risk azaltma süreçlerinde etkin kullanılmadığı ve her iki alan arasındaki uyumun güçlendirilmesi gerektiği görülmektedir. Bu uyumun sağlanabilmesi için farklı kurumlar tarafından üretilen verilerin çok paydaşlı olarak tartışılması ve değerlendirilmesi önem taşımaktadır.

Bu kapsamda sosyal yardım sistemlerinde yer alan veriler ile afet risk verilerinin bütünleştirilmesi gerekmektedir. Bu bütünleşme kırılgan grupların afetlere karşı maruziyet düzeylerinin daha doğru belirlenmesine katkı sağlayacaktır. Kırılgan grupların mekânsal dağılımı ve risk düzeylerinin veriye dayalı olarak belirlenmesi, bir yandan kaynakların daha etkin kullanılmasına diğer yandan risk azaltma politikalarının daha doğru belirlenmesine olanak tanıyacaktır. Bu adımla birlikte yoksulluğun azaltılması ve sosyal eşitsizliklerin giderilmesinin yanında afet yönetimi başarısı da mümkün olacaktır.

Araştırma bulguları, yerel düzeyde katılımın ve yönetişimin önemini de ortaya koymaktadır. Yerel aktörlerin, STK'ların ve vatandaşların karar alma süreçlerine dahil edilmesi, afet risklerinin daha gerçekçi bir şekilde belirlenmesine ve önlemlerin alınmasına katkı sağlayacaktır. Ancak Türkiye'de afet yönetiminin merkeziyetçi yapısının varlığı, yerel katılımın ve toplum temelli yaklaşımların sahaya yansımasını sınırlandırabilmektedir. Bu çerçevede Grabmaier vd. (2025)'e ve Tosun (2021, s. 131)'e göre yerelden güçlendirme, katılım ve kapsayıcı yönetişim anlayışının afet yönetimi süreçlerinde daha görünür hale gelmesi çok önemlidir. Yerel

bilgi ve toplumsal kapasitenin afet yönetimine dahil edilmesi, afet müdahale kapasitesinin artmasına ek olarak toplumsal güvenin güçlenmesine ve kırılgan kesimlerin ihtiyaç ve beklentilerinin daha doğru belirlenmesine katkı sağlayacaktır. Tam da bu noktada yoksullar başta olmak üzere afetlerden en fazla etkilenen kesimlerin sosyoekonomik özelliklerinin dikkate alınması ayrı bir önem taşımaktadır

Çalışmada yoksulluğun, ekonomik boyutunun yanında sosyal ve yapısal unsurları da içeren çok boyutlu bir olgu olduğu görülmüştür. Bu nedenle yoksullukla mücadele politikalarının, afet risklerini azaltma ve toplumsal dayanıklılığı artırma hedefleriyle birlikte ele alınması gerekmektedir. Türkiye özelinde afetler ve yoksulluk arasındaki ilişkinin çok boyutlu yapısı, daha bütüncül ve sürdürülebilir politika yaklaşımlarına ihtiyaç olduğunu göstermektedir (Akduman Yiğit, 2024, s. 84). Bu bütüncül yaklaşımın merkezinde ise kırılganlık olgusu yer almaktadır. Çünkü kırılganlık; ekonomik, sosyal, kültürel ve kurumsal birçok faktörün etkisiyle şekillenmekte ve afetlerin insani boyutunu belirlemektedir (UNDRR, 2025). Afetler sonucunda ortaya çıkan ekonomik kayıplar, özellikle düşük gelir gruplarını daha derin bir yoksulluğa sürüklemektedir. Bu nedenle insani gelişmenin sürdürülebilirliği, risklerin etkin biçimde yönetilmesine ve kırılganlıkların azaltılmasına bağlıdır (UNDP, 2014; World Bank, 2013).

Bu değerlendirmeler birlikte okunduğunda, afetler ve yoksulluk arasındaki ilişkinin çok boyutlu yapısı daha açık biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu ilişkinin yönetilebilmesi için afet yönetimi, sosyal politika ve kamu yönetimi uygulamalarının birbirini tamamlayan bir bütün olarak ele alınması gerekmektedir. Bu doğrultuda afetler ve yoksulluk arasındaki ilişkinin, politika oluşturma süreçlerinden yasal düzenlemelere, kurumsal yapılanmalardan uygulama ve denetim mekanizmalarına kadar bütüncül bir bakış açısıyla ele alınması önem taşımaktadır. Böylece risk azaltma, sosyal koruma ve toplumsal dayanıklılığı güçlendirmeye yönelik politikaların daha uyumlu ve etkili bir şekilde hayata geçirilmesi mümkün olabilecektir.

Kaynakça

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. (2014). *Türkiye afet müdahale planı (TAMP).* https://www.afad.gov.tr/turkiye-afet-mudahale-plani

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. (2022). *Açıklamalı afet yönetimi terimleri sözlüğü.* https://www.afad.gov.tr/kitaplar

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. (2026). *Doğal afetler.* https://www.afad.gov.tr/afet-turleri

Ak, M. (2016). Toplumsal bir olgu olarak yoksulluk. *Akademik Bakış Dergisi, 54*, 296–306.

Akdemir, Z. (2024). Çok kültürlü ortamlarda afet yönetimi ve sosyal hizmet. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi, 24*(2), 120–148. https://doi.org/10.54961/uobild.1508620

Akduman Yiğit, Ö. (2024). Yoksulluk ve afetlerin insan güvenliği ve refahı üzerindeki etkileri: Türkiye örneği. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi, 10*(22), 76–88.

Altun, F. (2018). Afetlerin ekonomik ve sosyal etkileri: Türkiye örneği üzerinden bir değerlendirme. *Sosyal Çalışma Dergisi, 2*(1), 1–15. https://izlik.org/JA76ZJ83HE

Açıkalın Rahsem, O., & Aslangiri, F. (2019). Engellilerin afete dirençliliği ve Van'da yerel örgütlenme. *Resilience, 3*(1), 71–83.

Aydın, H., & Gerçek, D. (2026). Vulnerability assessment in the context of earthquake resilience: Case study of Bayraklı, İzmir, Turkey. *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi, 12*(1), 1–32. https://doi.org/10.21324/dacd.1664234

Baydemir, R. (2023). Kırılganlık. İçinde Y. Özkaya, K. Demirci, V. Erat, & A. Duran (Ed.), *Afet ansiklopedisi* (ss. 306–307). Nobel Akademi Yayıncılık.

Banerjee, A. V., & Duflo, E. (2011). *Poor economics: A radical rethinking of the way to fight global poverty.* PublicAffairs.

Beyazıt, E. (2020). Sosyal politika, yoksulluk ve kent yoksulluğu. *OPUS International Journal of Society Researches, 16*(30), 2966–2993. https://doi.org/10.26466/opus.708198

Britannica Editors. (2026, February 16). Poverty. *Encyclopaedia Britannica.* https://www.britannica.com/topic/poverty

Cannon, T. (2008). *Reducing people's vulnerability to natural hazards: Communities and resilience* (WIDER Research Paper No. 2008/34). United Nations University World Institute for Development Economics Research.

Ceren, A., & Erdem, T. (2018). Türkiye'de yoksulluk ve sosyal yardım uygulamaları. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2*(1), 6–24. https://izlik.org/JA88NL74HD

Chen, J. (2025, August 1). Understanding poverty: Definition, causes, and measurement. *Investopedia.* https://www.investopedia.com/terms/p/poverty.asp

Çakı, F., & Uzun, A. (2023). Perceptions and practices of disaster governance in countries with long history of centralized administration: A case study of Balıkesir municipalities, Turkey. İçinde S. D'Amico & F. De Pascale (Ed.), *Geohazards and disaster risk reduction* (Vol. 51). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-24541-1_5

Çelebi, N. E., & Kara, B. (2025). Risk toplumu, afetler ve gençlik: Risk algısı ve sosyolojik yaklaşımlar. *Uluslararası Kültürel Araştırmalar Dergisi, 2*(2), 124–133.

Fayazi, M., & Bornstein, L. (2021). The links between vulnerability, poverty, and natural hazards: A focus on the impacts of globalization trends. İçinde *Vulnerability and resilience to natural hazards* (ss. 259–272). Elsevier. https://doi.org/10.1016/B978-0-12-819078-4.00014-9

Grabmaier, I., Bittner, S., Kainz, S., Barrado, C., Bagiyan, V., Bakunts, S., & Zamora, D. (2025). Enhancing community participation in disaster risk management: Recommendations for an inclusive approach. *Open Research Europe, 5*, 50. https://doi.org/10.12688/openreseurope.18230.1

Gümüş, B., & Acar, M. (2023). Türleri, nedenleri ve boyutlarıyla Türkiye'de ve dünyada yoksulluk sorunu. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 5*(Özel Sayı), 92–105.

Habitat for Humanity GB. (2017). *Relative vs absolute poverty: Defining different types of poverty.* https://www.habitatforhumanity.org.uk/blog/2018/09/relative-absolute-poverty/

Hallegatte, S., Vogt-Schilb, A. C., Bangalore, M., & Rozenberg, J. (2017). *Unbreakable: Building the resilience of the poor in the face of natural disasters.* World Bank.

Hallegatte, S., Vogt-Schilb, A., Rozenberg, J., Bangalore, M., & Beaudet, C. (2020). From poverty to disaster and back: A review of the literature. *Economics of Disasters and Climate Change, 4*(1), 223–247. https://doi.org/10.1007/S41885-020-00060-5

IFRC. (t.y.). *What is a disaster?* https://www.ifrc.org/our-work/disasters-climate-and-crises/what-disaster

IFRC. (2020). *World disasters report 2020.* International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies.

Ortakavak, Z. (2019). Sosyal kırılganlık indeksinin CBS ile haritalanması: İzmir ili örneklemi. *Resilience, 3*(1), 37–53. https://doi.org/10.32569/resilience.548233

Özceylan, D. (2011). *Afetler için sosyal ve ekonomik zarar görebilirlik endeksi geliştirilmesi: Türkiye'deki iller üzerinde bir uygulama* (Doktora tezi, Sakarya Üniversitesi). YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Richmond Vale Academy. (2022, May 26). *Poverty: An in-depth guide. Definition, types and many facts.* https://richmondvale.org/poverty/

Sen, A. (1999). *Development as freedom.* Oxford University Press.

Tosun, S. (2021). Bir sosyal politika aracı olarak AFAD. *Hastane Öncesi Dergisi, 6*(1), 117–134.

UNDP. (2014). *Human development report 2014: Sustaining human progress: Reducing vulnerabilities and building resilience.* United Nations Development Programme.

United Nations Development Programme (UNDP), & Oxford Poverty and Human Development Initiative (OPHI). (2023). *Global multidimensional poverty index 2023: Unstacking global poverty: Data for high-impact action.* United Nations.

UNDRR. (2017). *Sendai framework terminology on disaster risk reduction.* https://www.undrr.org/terminology/disaster

UNDRR. (2025, December 9). *Vulnerability.* https://www.preventionweb.net/understanding-disaster-risk/component-risk/vulnerability

Wisner, B., Blaikie, P., Cannon, T., & Davis, I. (2004). *At risk: Natural hazards, people's vulnerability and disasters* (2nd ed.). Routledge.

World Bank. (1990). *World development report 1990: Poverty.* Oxford University Press.

World Bank. (2013). *World development report 2014: Risk and opportunity: Managing risk for development.* https://doi.org/10.1596/978-0-8213-9903-3

World Bank. (2020). *Poverty and shared prosperity 2020: Reversals of fortune.* World Bank. https://doi.org/10.1596/978-1-4648-1602-4

World Bank. (2025, June 5). *June 2025 update to global poverty lines.* https://www.worldbank.org/en/news/factsheet/2025/06/05/june-2025-update-to-global-poverty-lines

World Bank. (2026). *Multidimensional poverty measure.* https://www.worldbank.org/en/topic/poverty/brief/multidimensional-poverty-measure

Zeren, H. (2025). Economic inequality and disaster losses: An analysis of the poverty–disaster cycle. *Journal of Original Studies, 6*, e3000. https://doi.org/10.47243/jos.3000

Japonya'da Afet Yönetimine Yönelik Kurum ve Kuruluşlar

Institutions and Organizations for Disaster Management in Japan

Erkan Tamtürk[1]

Öz

Bu çalışma, Japonya'da afet yönetimine yönelik kurum ve kuruluşları incelemektedir. Dünyada afet denilince ilk akla gelen ülke olan Japonya, bilhassa deprem ve tsunami kaynaklı tehditler ve yıkımlarla başa çıkmaya çalışmaktadır. Ekonomi ve teknolojideki gelişmişlik seviyesi bu çabalarına olumlu yönde katkı vermektedir. Ülkede doksanlı yıllardan bu yana artan bir gönüllü kültürü müşahede edilmektedir. Gelişmişlik seviyesi sayesinde Japonya, bulunduğu coğrafyada benzer tehditlere maruz kalan az gelişmiş ülkelerden ayrışmaktadır. Japonya'nın afet yönetimi bağlamındaki uygulamalarından çıkartılacak dersler, ülkemiz de dâhil olmak üzere diğer tüm ülkeleri ilgilendirmektedir. Çalışmada, kamu ve sivil toplumun afet yönetimine yönelik uyguladıkları modeller ve işbirliği imkânları araştırılmıştır. Bir afet türü olan siber saldırılara karşı bilgi güvenliği bağlamında atılacak adımlar önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Japonya, Afet Yönetimi, Gönüllülük, Bilgi Güvenliği

JEL Kodları: O53, Q54, L31, L86

Abstract

This study examines institutions and organizations involved in disaster management in Japan. Japan, a country often associated with disasters, struggles to cope with threats and destruction, particularly those caused by earthquakes and tsunamis. Its advanced economic and technological capabilities positively contribute to these efforts. A growing volunteer culture has been observed in the country since the 1990s. Thanks to its level of development, Japan distinguishes itself from less developed countries in its region that face similar threats. Lessons learned from Japan's disaster management practices are relevant to all countries, including our own. The study investigates the models and collaboration opportunities implemented by the public and civil society in disaster management. It also proposes steps to be taken in the context of information security against cyberattacks, a type of disaster.

Keywords: Japan, Disaster Management, Volunteering, Information Security

JEL Codes: O53, Q54, L31, L86

1. Giriş

Japonya, bulunduğu coğrafya nedeniyle dünyada en çok afete maruz kalan ülkelerin başında gelmektedir. Asya kıtasının en doğusunda yer alan bu ada ülkesi, tektonik fay hatlarının üzerinde olması nedeniyle her yıl meydana gelen deprem ve tsunami gibi afetlere karşı okullarda verilen eğitimin de katkısıyla ciddi bir toplumsal bilinç geliştirmiştir (Doğru, 2020: 60, 62). 1995 yılında meydana gelen Hanshin-Awaji (Kobe) Depreminde 1,37 milyon gönüllünün kendiliğinden (Paciarotti vd., 2018: 261) depremzedelere yardım etmesi de bunun bir göstergesidir (Director General for Disaster Management, 2021: 44). Öyle ki; bu afet sonrasında gönüllülüğe halk tarafından yoğun bir teveccüh olmuş ve afet gönüllülerinin resmi bir organizasyonu olan NVNAD (Nippon Volunteer Network Active in Disaster – Afette Aktif Japon Gönüllü Ağı) yine bu deprem sonrasında kurulmuştur (Atsumi and Goltz, 2014: 234). Bu afet gönüllüleri genel olarak hayatta kalanlara devletçe karşılanamayan duygusal desteği sağlayabilmektedirler (Atsumi, 2015: 20). Gönüllü faaliyetlerin miladı olarak sayılan bu afetin üzerinden geçen süreyle birlikte gönüllülük kültürü ülkede ciddi bir karşılık bulmuştur (Suzuki, 2006: 153).

Birçok doğal afete maruz kalan ülke, hükümet tarafından sağlanan kaynaklarla afetlere karşı direnç göstermektedir. Afet sonrasında yaraları sarmak ve zarar görmüş altyapının onarılmasıyla beraber afet öncesine

[1] Uzman, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Muş İl Koordinatörlüğü,
Orcid Numarası: 0000-0002-4045-6286, buzsubuhar@yaani.com.

yönelik tehlike haritaları oluşturulmaktadır. Yalnızca maddi yönden değil, insan kaynağı bakımından da ciddi hazırlıklar yapılmaktadır (Japan Cabinet Office, 2021: 79). Müreffeh bir ülke olması hasebiyle Japonya, Asya'nın az gelişmiş ülkelerinden afet yönetimi ve gönüllülük bağlamında olumlu yönde ayrışmıştır.

1959 yılında meydana gelen ve büyük kayıplara neden olan Ise-Wan Tayfunu Japonya'nın afet yönetimi için dönüm noktasını teşkil etmiştir. Bu afet nedeniyle ülkede geniş ölçekli bir afet yönetim sistemi oluşturulması yönünde çabalar ağırlık kazanmıştır. Bu çabalar neticesinde 1961 yılında Afet Önleme Temel Yasası çıkartılmıştır. İlerleyen yıllarda meydana gelen afetlerden elde edilen tecrübelerin de katkısıyla afet yönetim sistemi daha işler hale getirilmiştir (Karaesmen vd., 2004: 38). 1995 yılında meydana gelen Büyük Hanshin-Awaji (Kobe) Depreminden sonra Temel Afet Yönetimi Planı yenilenmiştir. 2001 yılına gelindiğinde merkezi yönetim yeniden düzenlenmiş olup Bakanlar Kurulu afet yönetiminin idari kısmını üstlenmiştir (Atlı, 2006: 62). Mevzuat düzenlemelerinin yanı sıra yeni yapıların kauçuk zemin, raylar veya bilyeler üzerine inşa edilmiş olması afetlerle olan mücadeleyi güçlendirmiştir (Atlı, 2006: 87). 2011 yılında meydana gelen 9,0 büyüklüğündeki deprem, tsunami ve nükleer sızıntı nedeniyle yerel yönetimlerin yetersizliği su yüzüne çıkmıştır. Bunun sonucunda merkezi yönetimin yetkisi daha da artırılmıştır (Bayra, 2021: 1204).

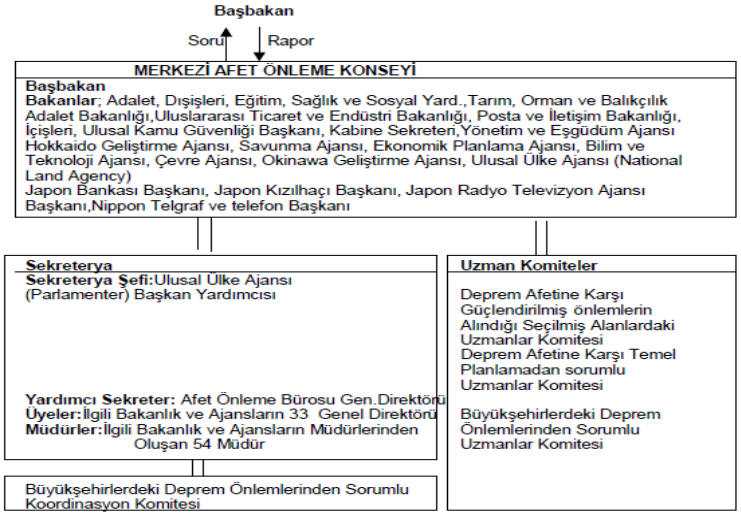
Japonya, afet yönetiminde planlamaya had safhada önem göstermektedir. Japon hükümetinin sorumluluğundaki temel afet yönetimi planı, ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından hazırlanan afet yönetim operasyon planı ile eyalet ve belediye afet yönetim konseyleri tarafından hazırlanan yerel afet yönetimi planı bunun göstergesidir. Japonya'da afet yönetim sistemi; araştırma ve geliştirme, afete hazırlık, acil durum müdahalesi, hayatı normale döndürme ve yeniden yapılanma, bilgi ve telekomünikasyon sistemi, deprem afeti önlemleri ve deprem afeti yönetim bilgi sistemi konularını içerir (Atlı, 2006: 62-63). Bu çerçevede İmar Bakanlığı'nın önemli görevleri bulunmaktadır (Atlı, 2006: 66).

Japonya'da afetlere karşı eşgüdümü sağlamak amacıyla Afetleri Önleme (Afet Yönetimi) Bürosu faaliyet yürütmektedir. Bu kurum Afet Önleme Temel Yasasını uygulamakla yükümlüdür. Kurum kendi içinde; Genel Yönetim Dairesi, Afetleri Önleme Koordinasyon Dairesi, Yeniden İnşa ve İyileştirme Dairesi, Deprem Felaketine Karşı Tedbirler Dairesi ve Afetlere Karşı Tedbirleri Uygulama Dairesi biçiminde yapılanmaya gitmiştir (Uluğ, 2009: 10). Halkı, şirketleri, sivil toplum kuruluşlarını ve yerel yönetimleri afetlere karşı bilinçlendirmek ve afetlere karşı yapılanları raporlamak amacıyla bir internet sitesi kurulmuştur. Bu sitedeki bültenler sürekli olarak güncel tutulmaktadır (https://www.bousai.go.jp).

Japonya'da sivil toplum kuruluşlarının yükselişi Kobe depremi sonrasındaki yoğun gönüllü akınıyla başlar. Japonya Ulusal Sosyal Refah Konseyi (Japan National Council of Social Welfare - JCSW), gönüllü çalışmaları organize etmek için Afet Yardım Gönüllü Merkezlerini (Disaster Relief Volunteer Centers - DRVC) işletmeye hazır olsa da (Kansai University, 2018: 195-196) 1.380.000 gönüllü sayısı Japonya tarihinde karşılaşılmamış bir durumdu. Koordinasyonsuzluğu gidermek amacıyla oluşturulan yapı ve beraberinde sivil toplum kuruluşlarını daha sağlıklı bir zemine oturtan yasal mevzuat düzenlemeleri sayesinde gönüllülük sağlam bir konum elde etti (Sakamoto, 2012: 26). Ancak bu gelişmelere rağmen Japonya'da, devletten gayrı düşünülemeyen STK'ların oluşturduğu bir siyasal iklim hüküm sürmektedir. Bu yönüyle ülke, Batı'dan ayrışmaktadır.

Japonya'da yerel gönüllü afet yönetimi kuruluşları önemli görevler ifa etmektedir. Bu kuruluşlar teçhizat temin eder ve düzenli olarak tatbikat yaparlar. 2001 yılı için yapılan araştırmaya göre hane halkının % 57,9'u yerel gönüllü afet yönetimi teşkilatlarına dâhildir. Gönüllü gruplarını teşvik etmek amacıyla hükümet ve yerel yönetimler, uygun eğitim ve faaliyet ortamı hazırlamakla sorumludurlar (Cabinet Office Government of Japan, 2006: 228).

Şekil 1. Japonya'da Merkezi Afet Önleme Konseyi Organizasyon Şeması

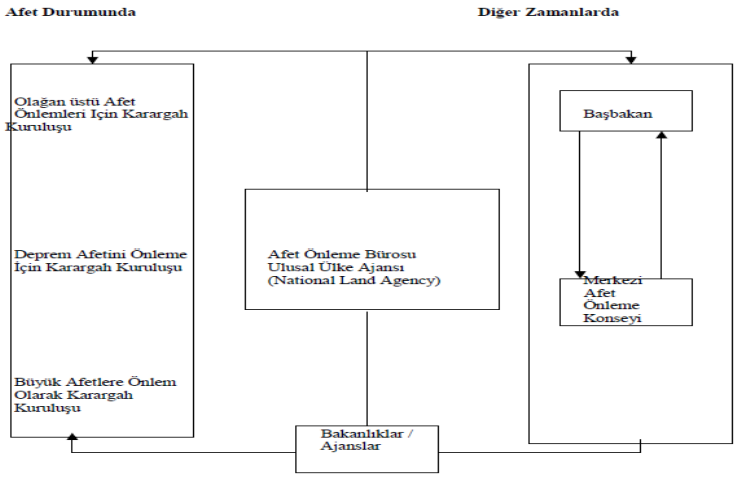
Kaynak: Şener ve Tezer, 2002: 78.

2. Fire and Disaster Management Agency (FDMA)

Yangın ve Afet Yönetim Ajansı (FDMA), İçişleri ve Haberleşme Bakanlığı'na bağlı olarak 1947 yılında kurulmuş bir kurumdur. Bir afete maruz kalındığında müdahaleye yardımcı olmak amacıyla valiliklerde ofisleri bulunur. Ancak bu kurumun görevi direkt olarak müdahale etmek değil, araç bakımı, personel eğitimi ve gerek duyulan konularda yönlendirme yapmaktır. 2003 yılından itibaren yönetim modeli FEMA'ya benzetilmiştir. Afet zamanında ülke genelinde konuşlu 732 itfaiye kurumu, 160 bin personel, 2.200 gönüllü itfaiye teşkilatı ve 850.000 gönüllü itfaiyeci göreve çağrılabilir. Ülkedeki demografik değişim gönüllü sayısını da olumsuz etkilemiştir. Buna çare olarak 2013 yılında gönüllülüğü teşvik eden bir yasa çıkartılmıştır (https://www.fdma.go.jp).

Ülkede itfaiye teşkilatları FDMA'ya bağlı olsa da bunun istisnası bir nevi özerk yapılanmaya haiz Tokyo Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı olan Tokyo İtfaiyesi'dir. Bu itfaiye teşkilatı dünyanın en büyük şehir itfaiyesidir. Görev alanı Tokyo Büyükşehir Belediyesi sınırları olsa da ihtiyaç anında Tokyo dışındaki bir başka şehirde görevlendirilebildiği gibi afet anında yurt dışında JICA koordinasyonunda, JDR bünyesinde çalışacak biçimde görevlendirilebilmektedir. Büyük çaplı afetlerde diğer itfaiye teşkilatları Tokyo İtfaiyesi öncülüğünde kurtarma görev gücüne dâhil olur. Denizaşırı ülkelerde meydana gelen afetlerdeyse International Response Team - Japan Fire (IRT-JF) adıyla görevlerini yerine getirirler (https://www.tfd.metro.tokyo.lg.jp/).

Şekil 2. Japonya'da Acil Durum Önlemlerinde Ulusal Ülke Ajansının Rolü

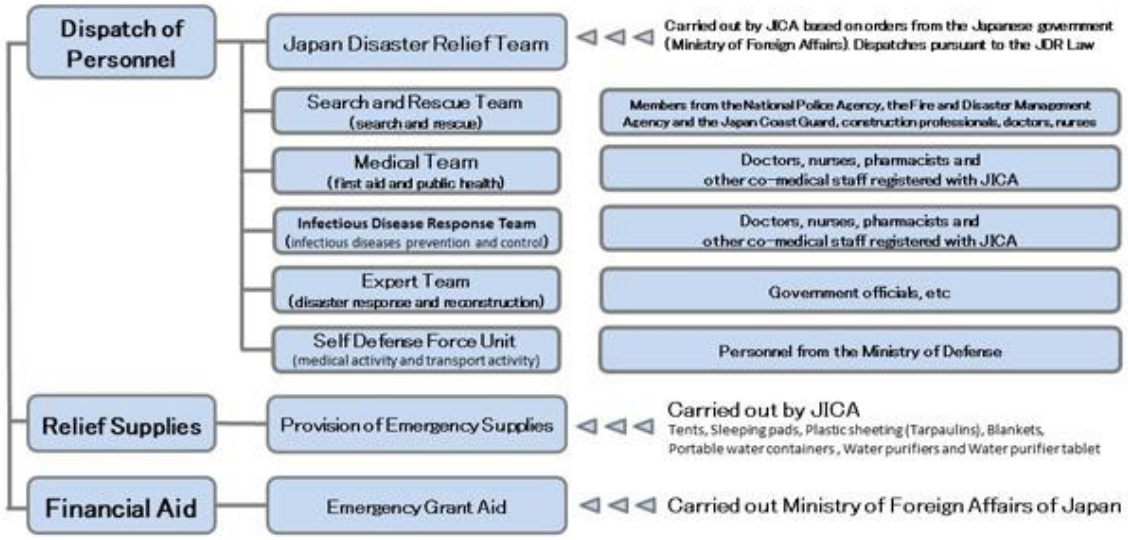

Kaynak: Şener ve Tezer, 2002: 80.

3. Japan International Cooperation Agency (JICA)

Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı Dışişleri Bakanlığı'na bağlı bir kurum olup hükümet tarafından ülke dışına yapılan resmi kalkınma yardımlarını yürütmek gayesiyle 1974 yılından itibaren faaliyet göstermektedir. Bu kuruluşa ilişkin 1987 yılında Japonya Afet Yardım Ekibi Yasası çıkarıldı (JICA, 2017: 5). Japonya Afet Yardım Ekibi (Japan Disaster Relief Team - JDR), JICA'ya bağlı olarak afetlere müdahale amacıyla denizaşırı olarak görevlendirilmektedir. JDR'ye FDMA, Emniyet Teşkilatı ve Sahil Güvenliği gibi birçok unsur dâhil olarak birlikte görev yaparlar. Japon ordusunun öz savunma kuvvetleri, ayrı bir komuta altında arama kurtarma faaliyetlerine katılabilirler. JICA, Birleşmiş Milletler İnsani İşler Koordinasyon Ofisi (UNOCHA) ile eşgüdümlü bir biçimde çalışır (https://www.jica.go.jp). Singapur, Miami, Dubai, Marshall ve Palau'da çadır, battaniye, taşınabilir su kapları ve su arıtma cihazlarını muhafaza ettikleri depoları vardır (JICA, 2021: 62). JDR 2010 yılından bu yana INSARAG'a "ağır" IEC sınıflandırmasıyla dâhil olmuştur (GDACS/OSOCC). JDR vasıtasıyla yapılan afet yardımları Japonya'nın barışçıl tanıtımında önemli bir enstrüman olarak kullanılmaktadır.

Şekil 3. Japan Disaster Relief Team İşleyiş Süreci

Kaynak: https://www.jica.go.jp

4. Japanese Red Cross Society (JRCS)

Savaşların kızıştığı 19. Yüzyılın son çeyreği dünyanın birçok ülkesinde Kızılhaç ve Kızılay cemiyetlerinin kurulduğu döneme tekabül eder. Japon Kızılhaç Örgütü (JRCS) de yine bu dönemde, 1877 yılında Kont Tsunetami Sano tarafından Philanthropic Society (Hayırsever Derneği) adıyla kuruldu. 1887 yılında adını Japon Kızılhaç Komitesi olarak değiştirdi. Japonlar; Müslümanların Kızılay, Yahudilerinse Kızılyıldız (Kızılkalkan/Kızılkristal) simgeleştirmeleri gibi dinlerinden ya da kültürlerinden gelen bir işaret tercih etmediler.

Kuruluşundan bu yana imparatoriçe onursal başkan, prens ve prensesler ise yardımcıları olagelmiştir. Bu da Japon aristokrasisinin bu kuruluşa bir önem atfetmesine neden olmuştur. Japon Kızılhaçı günümüzdeki yapılanmasına 1948 yılında Amerikan Kızılhaçının yardımıyla kavuştu. Derneğin 2020 yılı itibariyle 150.000 bireysel üye, 80.000 kurumsal üye ve ülke çapında yaklaşık 2900 ekibi bulunuyor. 2004 yılında yürürlüğe giren Sivil Koruma Yasasının yürürlüğe girmesinden beri Yangın ve Afet Yönetim Ajansıyla (FDMA) birlikte yakın işbirliği içinde çalışmaktadır. İlgili yasaya göre Japon Kızılhaçı kamu yararına kuruluş olarak tanımlanmıştır. Bu çerçevede kuruluşun ulusal ve bölgesel hükümetlerle işbirliği yapma zorunluluğu bulunmaktadır. Kuruluş ülkenin genel afet yönetiminin bir kısmından sorumlu olup Merkezi Afet Yönetim Konseyi'nin bir üyesidir. Dernek; psikolojik bakım da dâhil tıbbi yardım, yardım malzemeleri temini, kan bankası, bağış toplanması ile afet gönüllülerinin eğitimi ve sevk edilmesi gibi görevleri yerine getirmektedir (https://www.jrc.or.jp/). Bu sayılanlara ilaveten Covid-19 salgınına karşı örgüt tarafından halk sağlığını iyileştirmek gayesiyle muhtelif çalışmalar yapılmıştır (JRCS, 2021: 21).

5. Tıbbi Yardımı Esas Alan Japan Heart ve AMDA

Japan Heart, 2004 yılında gönüllülüğü esas alan uluslararası bir sağlık kuruluşu olarak kuruldu. Bünyesinde çok sayıda doktor ve hemşire bulunmaktadır. Tıbbi müdahalenin yanı sıra hijyen ve eğitim görevleri de vardır. Afet zamanları haricinde Japonya'nın erişimi zor adalarına sağlık hizmeti götürürler. Kuruluş bilhassa Uzakdoğu'da meydana gelen afetlerde etkinliğini kanıtlamıştır. Afet gönüllü programı çerçevesinde eğitim alan sağlıkçılar bu sayede afetler, mağdurlar ve kendileri hakkında bilgi alarak tıbbi müdahaleyi daha etkin bir biçimde yerine getirmektedir. 2020 yılı itibariyle toplamda 5.000'den fazla gönüllünün katıldığı faaliyetlerinde 200.000 kadar tedavi gerçekleştirilmiştir. International Emergency Relief (iER) adını verdikleri afet gönüllülerinin % 70'i hemşirelerden oluşmaktadır. Sağlıkçılar dışında da gönüllüler hizmet vermektedir. Japan

Heart, aldığı bağışları sarf ettiği yerleri şeffaf bir biçimde internet sitesinden duyurmaktadır (https://www.japanheart.org/).

Japan Heart'a benzer bir biçimde Asya Tıp Doktorları Derneği de (The Association of Medical Doctors of Asia – AMDA) afetlerden etkilenen insanlara acil tıbbi yardımda bulunur. 1979 yılında Kamboçya'daki iç savaştan etkilenen mültecilere tıbbi yardım sunmak amacıyla ilkin Asya Tıp Öğrencileri Derneği (The Association of Medical Students of Asia – AMSA) adıyla kurulan dernek 1984 yılında isim değişikliğine gitti (Hirata, 2002: 145-146). Günümüzde dünya çapında 32 şubeden oluşan dernek 47 kuruluşla işbirliği yapmaktadır. AMDA, kuruluşundan bu yana Sogo-Fujo ruhuyla faaliyet yürütmektedir. Bu tabir Japoncada karşılıklı yardımlaşma anlamına gelmektedir (https://amda.or.jp/).

6. Uluslararası Destek Ağırlıklı AAR Japan ve PBV

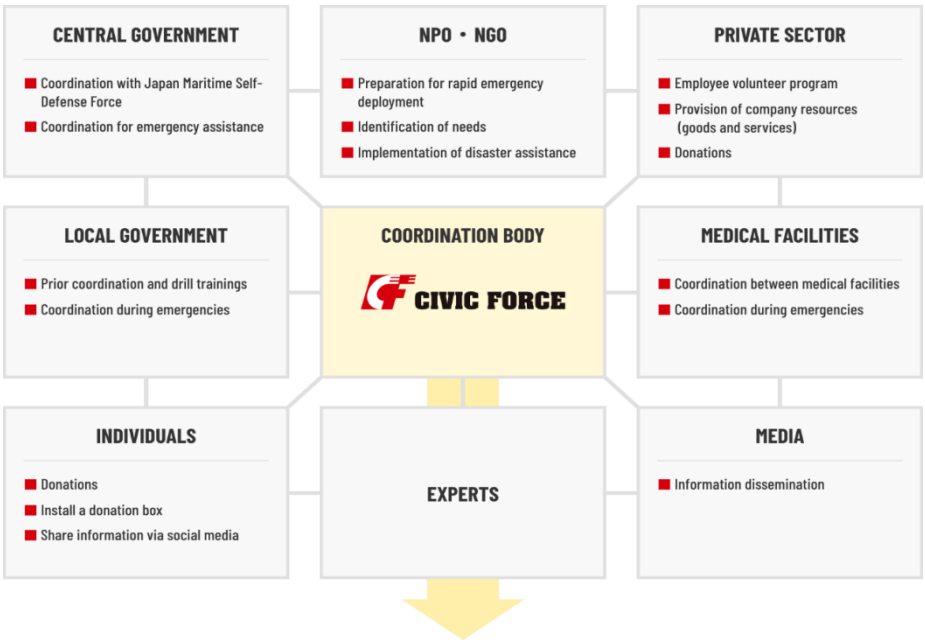
Association for Aid and Relief (AAR) Japan 1979 yılında Hindiçin mültecilerine yardım amacıyla kurulmuş, herhangi bir siyasi görüş, felsefe ve dini akıma bağlı olmayan uluslararası sivil toplum kuruluşudur. 1997 yılında kara mayınlarının yasaklanması için düzenlenen uluslararası kampanyaya katıldığı için Nobel Barış Ödülü almıştır. Kurulduğu günden bu yana Asya, Afrika ve Avrupa'da 55'den fazla ülkeye yardım faaliyetinde bulunmuştur. Kuruluş, afet meydana geldikten sonra gıda, su, giyecek, çadır gibi malzemeler temin etmektedir. Bu yardımlaşma kuruluşu, faaliyetlerini yürütürken gönüllü çalışmaya önem vermektedir (https://aarjapan.gr.jp/).

Barış Gemisi Afet Yardımı Merkezi (Peace Boat Disaster Relief Center - PBV), afet bölgelerine yardım eli uzatmayı amaç edinmiş kar amacı olmayan bir kuruluştur. PBV, faaliyetlerine 1995 yılında meydana gelen Büyük Hanshin-Awaji (Kobe) Depremi ile başladı. 110.000 kişiden müteşekkil afet gönüllüsü ağıyla dünyanın birçok bölgesinde afetlere müdahale etmektedir. Kuruluş, afetten etkilenen insanların yine insanlar aracılığıyla acılarının dindirileceği inancıyla hareket etmektedir. PBV ana faaliyetlerini, dünyayı dolaşan bir yolcu gemisi aracılığıyla yürütür. Afet bölgesinde çalışırken yerel ve ulusal destek kuruluşlarıyla işbirliği içerisinde çalışır. Saha çalışmasının dışında gönüllüler çevrimiçi olarak da değerlendirilir. Bu minvalde iletişim, tanıtım, bağış toplama, ağ oluşturma, sosyal medya yönetimi, web sitesi yönetimi ve çeviri gibi hizmetler için gönüllülerden faydalanılır (https://pbv.or.jp/).

7. Civic Force ve Afet Müdahale Ağları

Civic Force, Japonya'da meydana gelen büyük ölçekli felaketlere; şirketlerin, sivil toplum kuruluşlarının ve hükümetlerin arasında işbirliği köprüleri kurarak müdahale etmek gayesiyle 2009 yılında kuruldu. 2004 yılında meydana gelen Niigata Chuetsu Depremi, böylesine bir platformun kurulması fikrini yeşertti. Civic Force, Asia Pacific Alliance for Disaster Management (APADM) kuruluşunun üyesidir (https://www.civic-force.org). Japonya, Güney Kore, Filipinler, Endonezya, Bangladeş ve Sri Lanka'dan 800 şirket ve 108 sivil toplum kuruluşunun dâhil olduğu APADM, olası bir afete karşı yoğun bir işbirliğini amaçlıyor (http://apadm.org/).

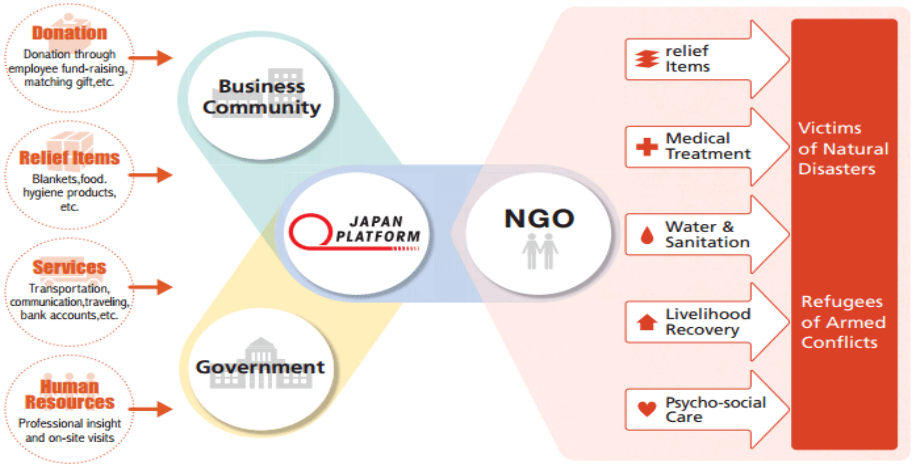
Şekil 4. Civic Force'un Paydaşlarıyla Süreç Yönetimi

Kaynak: https://www.civic-force.org

Japonya'da afetlerle mücadele amacıyla üyelerinin arasında sıkı bir dayanışmayı hedefleyen birçok çatı örgüt kurulmuştur. Japan Platform (JPF), Japan Civil Network (JCN) ve JVOAD bu evsafta zikredilebilecek ilk akla gelen bazı platformlardır. Bunlardan Japan Platform, mülteciler ve doğal afetler konularına odaklanarak etkili ve hızlı bir acil yardım sunmak amacıyla 1990'lı yıllarda meydana gelen Kosova Savaşı akabinde kurulmuştur. Daha önce açıklamasını yaptığımız AAR Japan, Japan Heart, JRCS, PBV ve çalışmamızda yer veremediğimiz toplamda 45 üye kuruluşu bulunmaktadır (https://www.japanplatform.org/).

Şekil 5. Japan Platform'un Paydaşlarıyla Süreç Yönetimi

Kaynak: https://www.japanplatform.org/

Japonya Sivil Ağı (Japan Civil Network - JCN), daha çok yerel görünüm arz eden bir platformdur. 2011 yılında faaliyete geçen ağa, ülkenin irili ufaklı 253 kuruluşu üye iken, JCN tarafından 277 kuruluşla da işbirliği yapılmaktadır (https://jpn-civil.net/). Benzer bir işlev gören çatı yapılanma ise Ulusal Afet Gönüllü Destek Grubu Ağıdır (The Japan Voluntary Organizations Active in Disaster – JVOAD). 2013 yılında kurulan ağ,

yapılanma olarak ABD'deki NVOAD'ları esas almıştır. Japonya Platformu'na benzer bir biçimde 35 kuruluş ve 29 sponsor şirketi vardır (https://jvoad.jp/).

Yerelde faaliyet gösteren kuruluşların şemsiye yapılanması olan NVNAD ise Büyük Hanshin-Awaji (Kobe) Depreminden sonra kurulan NVN'nin (Nishinomiya Volunteer Network) faaliyetlerini devralarak ağını genişletmiştir (Atsumi, 1996: 96-98). Afetlerde uzmanlaşmış bu kuruluş Japan Disaster Relief Volunteer Network adıyla da bilinmektedir (http://nvnad.or.jp).

Japonya'da maliyet etkin bir afet yönetimi amacıyla bu tarz ağ yapılanmalarına çokça rastlanmaktadır. Bunun sebebi beklenen büyük depreme karşılık yaşlanan nüfus nedeniyle kaynakların kâfi gelmeyeceği endişesidir. Oluşturulan ağlar sayesinde sağlıklı bilgi paylaşımı yapılmakta ve mükerrer çabaların önüne geçilip gerçekten ihtiyaç duyulan kaynaklar olması gereken yerlere ulaştırılmaktadır. Afet gönüllü ağlarında bağımsız gönüllülerin değerlendirilmesi ve yaygın bir gönüllü merkezi dağılımı bakımından Japonya'nın ABD'den daha ileri olduğu söylenebilir. Japonya'nın sivil toplum kültürü bakımından ABD'nin gerisinde olduğu ve afet yönetiminde ABD'yi örnek aldığı düşünülürse kat edilen mesafe daha iyi anlaşılır (Matsuda, 2016: 2-8).

Sonuç

20. yüzyılın sonlarında Sovyetler Birliği'nin dağılması Dünya Savaşı riskini uzun vadede ortadan kaldırdı. Bu durum, sivil savunma teşkilatlarının atıl duruma düşmelerine ve varlıklarının sorgulanmasına neden oldu. 1995 yılında Japonya'da meydana gelen Kobe Depremi, ilgili teşkilatların bütünleşik afet yönetimi bakış açısıyla dönüştürülmesi gerektiği yönünde ortak bir kanaat hâsıl etti.

İnsanlığı tehdit eden afetler küresel ısınma ve iklim değişikliğinin de etkisiyle günümüzde sayı ve şiddet olarak artış göstermektedir. Çok boyutlu afet tehdidine paralel olarak alınması gereken önlemler de müsavi olmalıdır. Çeşitlenen ve derinleşen afetlere bütüncül bir yaklaşım geliştirmek elzemdir. Bu bağlamda gitgide daha sık karşılaşılan salgınlar, savaşlar, göçler ve siber saldırıların dâhil edileceği kapsamlı bir afet tanımı yapılmalı ve buna göre afet yönetimi güncellenmelidir.

Günümüzde afet gönüllülerinden daha çok vasıf gerektirmeyen geri plandaki işlerde istifade edilmektedir. Oysa uzmanlık gerektiren işlerde de gönüllüler değerlendirilebilir. Zira bir alanda ihtisas yapmış gönüllülerin faydası yüksek olmaktadır. Bilgi güvenliğini tehdit eden ve insanların hayatlarını derinden etkileyen siber saldırılar afet boyutuna ulaşabilmektedir. Bu tarz olağanüstü durumlara yönelik olarak bilhassa kamuda çalışan bilişim uzmanları yedek kuvvet olarak tutulabilir. Böylelikle kaynaklar daha verimli kullanılmış olur.

Japonya'da afet riski yüksek olduğundan afet müdahale teşkilatı çok etkindir. Gönüllülük oranı, 20. Yüzyılın sonlarına kadar düşük seyretmişken yaşanan Kobe Depremiyle birlikte yükselişe geçmiştir. Ülkede uygulanan afet müdahale ağları, kaynakları etkin kullanmak için uygun bir model olabilir. Böylelikle aynı şemsiye altında bir araya gelen kuruluşlar etkin bir şekilde faaliyetlerini yürütebilecektir. Bu ülke afet yönetiminde bulunduğu coğrafyadaki az gelişmiş ülkelerden olumlu yönde ayrışmıştır. Gelişmişlik seviyesinin yüksek olması afet yönetimine olduğu gibi gönüllülüğe de olumlu yönde yansımıştır. Ancak batılı ülkelerle kıyaslandığında hala istenen seviyesinde bir gönüllülük oranına erişilememiştir. Planlamaya çok önem verilen ülkede, tüm paydaşlar afet yönetimi mekanizmasına dâhil edilmiştir.

Kaynakça

Association for Aid and Relief (AAR) Japan, <https://aarjapan.gr.jp/> [erişim tarihi: 27.02.2026].

Asia Pacific Alliance for Disaster Management (APADM), <http://apadm.org/> [erişim tarihi: 27.02.2026].

Atlı, A., (2006), Afet Yönetimi Kapsamında Deprem Açısından Japonya ve Türkiye Örneklerinde Kurumsal Yapılanma, (1. Baskı), Asil Yayın Dağıtım, Ankara.

Atsumi, T., (1996) "Disaster Relief by Japanese Governmental and Non-Governmental Organizations: Impact of the Great Hanshin Earthquake on Domestic and International Disaster Relief", *International Symposium on Disaster and Health*,Manila, Philippines, ss. 94-108.

Atsumi, T., (2015) "Against the Drive for Institutionalization: Two Decades of Disaster Volunteers in Japan", *Hazards, Risks, and Disasters in Society*, Elsevier.

Atsumi, T., and Goltz, J.D., "Fifteen Years of Disaster Volunteers in Japan: A Longitudinal Fieldwork Assessment of a Disaster Non-Profit Organization", *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, 2014/32(1), ss. 220-240.

Bayra, E., "Büyük Doğu Japonya Depremi Sonrası Japon Mevzuatında Görülen Eksikliklerin Düzeltilmesi Bağlamında Deprem ve Hukuk", Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 2021/27(2), ss. 1191-1206.

Cabinet Office Japan, Disaster Management in Japan, <https://www.bousai.go.jp> [erişim tarihi: 27.02.2026].

Cabinet Office Government of Japan, (2006) "Disasters Management in Japan", *Afet Yönetiminin Temel İlkeleri*, (Güncelleştirilmiş 2. Baskı), ed. Mikdat Kadıoğlu ve Emin Özdamar, JICA Türkiye Ofisi Yayınları, Ankara.

Civic Force, <https://www.civic-force.org> [erişim tarihi: 27.02.2026].

Director General for Disaster Management, (2021) Disaster Management in Japan.

Doğru, S., (2020) *AFAD Gönüllülük Sisteminin Etkin Müdahale Açısından Analizi*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Afet Yönetimi Anabilim Dalı, İzmir.

Fire and Disaster Management Agency (FDMA), <https://www.fdma.go.jp> [erişim tarihi: 27.02.2026].

Global Disaster and Coordination System (GDACS) / Virtual On-Site Operations Coordination Centre (VOSOCC), <https://vosocc.unocha.org/USAR_Directory/> [erişim tarihi: 27.02.2026].

Hirata, K., (2002), Civil Society in Japan The Growing Role of NGOs in Tokyo's Aid and Development Policy, Palgrave Macmillan, New York.

Japan Cabinet Office, (2021) White Paper Disaster Management in Japan.

Japan Civil Network (JCN), <https://jpn-civil.net/> [erişim tarihi: 27.02.2026].

Japan Heart, <https://www.japanheart.org/> [erişim tarihi: 27.02.2026].

Japan International Cooperation Agency (JICA), (2021) Annual Report, Takayama Printing, Tokyo.

Japan International Cooperation Agency (JICA), (2017) Disaster Relief and JICA Striving to Make a Difference, Takayama Printing, Tokyo.

Japan International Cooperation Agency (JICA), <https://www.jica.go.jp> [erişim tarihi: 27.02.2026].

Japan Platform, <https://www.japanplatform.org/> [erişim tarihi: 27.02.2026].

Japanese Red Cross Society, (2021) Summary of Annual Report 2020-2021.

Japanese Red Cross Society, <https://www.jrc.or.jp/> [erişim tarihi: 27.02.2026].

Kansai University School of Societal Safety Sciences, The Fukushima and Tohoku Disaster: A Review of the Five-Year Reconstruction Efforts, (2018) Elsevier.

Karaesmen, E., vd. (2004) Deprem ve Kurumsal Yapılanma Afet Yönetimine Giriş, Türkiye Müteahhitler Birliği (TMB), Ankara.

Matsuda, Y., "Networking of Disaster Relief Volunteer Organizations as a Knowledge-Sharing Platform - a Comparative Study Between US and Japan", *Journal of Natural Disaster Science*, 2016/37(1), ss. 1-10.

Nippon Volunteer Network Active in Disaster (NVNAD), <http://nvnad.or.jp> [erişim tarihi: 27.02.2026].

Paciarotti, C. vd., "The Management of Spontaneous Volunteers: A Successful Model From a Flood Emergency in Italy", *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 2018/31, ss. 20-274.

Peace Boat Disaster Relief Center (PBV), <https://pbv.or.jp/> [erişim tarihi: 27.02.2026].

Sakamoto, M., "The Rise of NGOs/NPOs in Emergency Relief in the Great East Japan Earthquake", *Japan Social Innovation Journal*, 2012/2(1), ss. 26-35.

Suzuki, I., (2006) "Roles of Volunteers in Disaster Prevention: Implications of Questionnaire and Interview Surveys", *A Better Integrated Management of Disaster Risks Toward Resilient Society to Emerging Disaster Risks in Mega-Cities*, ed. Ikeda, S., vd., TERRAPUP and NIED, Tokyo.

Şener, S.M. ve Tezer, A., (2002) Ulusal Acil Durum Yönetimi Modeli Geliştirilmesi Projesi Nihai Rapor, İçişleri Bakanlığı Strateji Merkezi & İstanbul Teknik Üniversitesi Afet Yönetim Merkezi.

The Assiociation of Medical Doctors of Asia (AMDA), <https://amda.or.jp/> [erişim tarihi: 27.02.2026].

The Japan Voluntary Organizations Active in Disaster (JVOAD), <https://jvoad.jp/> [erişim tarihi: 27.02.2026].

Tokyo Fire Department, <https://www.tfd.metro.tokyo.lg.jp/> [erişim tarihi: 27.02.2026].

Uluğ, A., "Nasıl Bir Afet Yönetimi?", *TMMOB İzmir Kent Sempozyumu*, Bildiriler Kitabı, 2009, ss. 1-18.

Gazi
Kitabevi

Merkez/Mağaza
53. Sokak No: 29
Bahçelievler / ANKARA
Tel : (0 312) 223 77 73 - 223 77 17
info@gazikitabevi.com.tr • www.gazikitabevi.com.tr

ISBN: 978-625-8927-94-8

Gazi Kitabevi
Sosyal Bilimler Serisi